XVI – першої половини XVII ст.

10

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 10

З

Львів
2003

ББК 4У (03)
С 48

Десятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. – першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1174 слова на літеру З (загонъ – затрачаючій); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 10-го випуску
Д. Гринчишин, У. Єдлінська, О. Кровицька, М. Чікало

Рецензенти
к.ф.н. *В. Карпова*, к.ф.н. *І. Ощипко*,
к.ф.н. *І. Чепіга*

Словник української мови
XVI – першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип. / НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д. Гринчишин.
Вип. 10 (загонъ – затрачаючій)

Укладачі кандидати філол. наук Н. Осташ,
Р. Осташ, мол. наук. співробітник Р. Гринько
Львів, 2003. – 256 с.

Від редакційної колегії

Десятий випуск уклали
кандидати філол. наук
Р. Осташ (загонъ – замылати, запрашати – заслонатиса, затвръдилый – затрачаючій),
Н. Осташ (замыслити – запрагнути),
мол. наук. співробітник Р. Гринько
(заслуга – затворяти).

Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, к.ф.н. У. Єдлінська
Комп'ютерна верстка – Л. Голощук, О. Тріль
Комп'ютерний набір – Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 966-02-3231-4 (Вип. 10)

З

ЗАГОНЪ[1] *ч.* **1.** *(смуга, ділянка поля, пасовища і т.ін.)* загін: Я вже сам и потомкове мои волны не маем быти в жадном загоне земли своее в Любине продати, або заставляти, кром воли и ведомости пана Кграевского (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); Повинє(н) єи Ива(н) давати на каждыи рокь Пола по(д) корєц вѹвьса, два загоны на жито, заго(н) на коно(п)лѣ, заго(н) на капѹстѹ (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 44); *Образно*: тєрнъ ла́комства, внѹтрный ср(д)ца Єгѡ заго́нъ заростилъ былъ и запсова́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 475).

2. *(місце для змагань, розваг та ін.)* загін: Позо́рищє по́двигѡ(м), по́прищє: За́гонъ, мѣсцє гдє́ быва́ютъ вы́тѣчки и ширмѣрства, и збива(н)єса игръ, албо та́нцєвъ, и за́водѡвъ (1627 *ЛБ* 86); plet[h]ron, загонъ (1642 *ЛС* 319).

ЗАГОНЪ[2] *ч. (військова група)* загін: Татаровє... мают злый ѹмыслъ на панства наши, якож вжє загоны двакрот ѹ волост Вєницкѹю и Хмєлницкѹю приходили, шкоды починивши (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); татаровє... нава(л)ностю вєликою загоны ба(р)зо глѹбоко и широко роспѹ(с)ти(в)ши... мєстєчъка и сєла звоєвали сплюдровали и попали(л)и (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28); Нє ра(з) ѿнъ громилъ ѿрды Тата́рѡ(в) на шла́кахъ, И заго́ны и(х) разилъ въ вєликихъ ѡрша́кахъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Істность бовѣмъ оного, въ Ма́рсѣ фѹндова́на, И въ Валєчной Мѣнє́рвѣ мо́цно вкгрѹнтова́на. Заго́ны роспѹща́єтъ, въ свѣто́выє дво́ры: Лєти́тъ на высо́кіє, рыцє́рства гоно́ры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); тотъ же неприятел и по розъныхъ местцахъ загоны свои росъпушъчалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

ЗАГОНЯТИ *див.* **ЗАГАНЯТИ.**

ЗАГОРДѢТИСА *дієсл. док.* Загордитися, зазнатися: воєвода... загордѣвса. ѡ(т)палъ чьти своєє (1489 *Чет.* 73 зв.); нѣции воини ...ѡболокшєса в ризѹ цр(с)кѹю ѡблєнатса загордѣвшєса (Там же, 292 зв.).

ЗАГОРНУТИ, ЗАГУРНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(виловити, взяти)* набрати: а коли тоє оучинили м'ножєство вєликоє рыбь загор'ноули ажь и мрѣжа са ихь прорывала (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); а к(д)ыжь тоє оучиніли вєликоє мно(ж)ство ры(б) заго(р)ноули а(ж) са сѣти и(х) ирвали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 190 зв.); Примѹша́єтъ ви́ръ глоубо́кій рыбитва, кгды сѣть запѹсти́вши, и мно(з)ство в мо́ри рыбъ загорноу́вши, роздира́ючѹса ѡ(т) та(ж)кости ры́бъ сѣть вы́волочє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); А гды то оучинили, загорнѹли рыбъ мнѿзство вєли́коє; такъ жє са рва́ла сѣть ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 545); *Образно*: ко́ждый во своє́й сторонѣ... дале́ко проповѣда́ли єв(г)лїє хво, тымъ стымъ, нєводомъ мно́го розоу́мъныхъ ры́бъ загоур'ноу́ли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.).

2. (що) *(насильно відняти що-небудь у когось)* захопити: татаровє... люди стану ро(з)но(г) в нєволю пога(н)скую забрали и вси при то(м) має(т)ности... заго(р)нѹли (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28);

(що) *(підпорядкувати собі)* привласнити: а въ томъ же местечку церквей три... // ... подъ

себе, права и претексту жадного до нихъ немаючи, загорнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544-545).

3. *Перен.* (кого) *(поширюючись, обволікти когось)* оповити, огорнути: то(т) жє ѡгнь которїй справє(д)ливїє пройдȣть, // грѣш'ны(х) по дєкрєтѣ страшно(м)... загóрнєтъ и на вѣки вѣчнїи моучити боудєтъ (1598 *Розм. пап.* 35-35 зв.); въ день судный тотъ же огнь, которого справедливые пройдуть, грѣшныхъ... зъ собою загорнетъ и на вѣки вѣчные мучити будетъ (1603 *Пит.* 58).

4. *Перен.* (кого) *(прийняти до себе)* забрати, загорнути: О земле, якожесь ихъ не загорнула: И знагла оразъ, живо всѣхъ не полкнула (Львів, 1630 *Траг.п.* 163).

5. *(повністю оволодіти ким-небудь, заполонити)* охопити: стєрєжѣмѡсѧ прєтѡ̃ и мѣймо ѡ сóбѣ чѯлость... ґды ижъ покȣта мѣсца мѣти нє бȣдєтъ, áлє самá рóспачъ всє загóрнєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 187).

ЗАГОРНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Загірний. Вл.н.: Ма(р)ко Заго(р)ный (1649 *РЗВ* 429 зв.).

ЗАГОРОДА *ж.* **1.** *(огороджене місце, ділянка)* зáгорода, загорожа: ȣ загородє быдла. Коров дватцат и дєвѧт (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); маю єщє и иныи ѡв'цѣ которыи нє єсть с той загороды (1556-1561 *ПЄ* 390 зв.); а на загородє бы(д)ла рогато(г) воло(в) ѡрємы(х) два(д)цє(т) чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); а на фолварку зъ загороды взели... ульевъ сорокъ со пчолами (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/I, 20); Лавє(р) мига(л)... пȣща(т) вы(ш)мѣнєны(м) сынȣ(м) ти(м)ковым та(к) в ролѣ в загородѣ в бȣдованю вши(т)ко пȣща(т) та(к) я(к) лȣка(ч) трима(л) (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 4 зв.); Ѡгрáда: Зáгорода, ѡгорóдъ (1627 *ЛБ* 150); Ot tam, zołnire, idite smiłe wsi na zimowisko. W biłe horode, w zahorode myite stanowisko (1648 *П. про пол.* 201); зємлѧ́ бовѣмъ тáѧ на котóрой тєпєръ єстє(с) мы ѧ́кѡ стáйнѧ áбо загорóда котóраѧ єсть тóлко длѧ скóтȣ оучинéнна (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); *Образно*: з' загорóды приказáнїй Б҃жихъ, такъ Архїерéѣ и С҃щéнницы, якъ и вєсъ и́ншїй нáродъ, вы́стȣпивши, за злóст'ми зась,... оудавшисѧ ги́нȣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 528).

2. *Перен.* Перешкода, перепона: Не естъ то теды зламанье церемоней Греческихъ, яко Өилялетъ, беручи прычину съ тыхъ словъ, несправедливе выврацаетъ; але естъ загорода и престорога прышлымъ (блудомъ и) ересямъ, абы ся ихъ стерегли (Вільна, 1599 *Ант.* 721).

Див. ще **ЗАГОРОЖЕНЬЄ, ЗАГРАДА.**

ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОДИТЪ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) *(зробити огорожу, загороду)* загородити: а пасыно(к) дє(и) свєтьцовъ ивашъко такъжє єго властного дворица ѡгоро(д) загородивши рєпою засєялъ (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25); Дали(с)мо калимонови що загороди(л), по(д) дзво(н)ницєю: и пло(т) стары(и) направи(л) далє(м) грошы(и)... (*Пошк. – Ред.*) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.);

(що, чого) *(оточити огорожею)* загородити, відгородити: вказȣвалъ... избȣ бєлȣю сажнєй трєхъ, сѣнь сажнєй трєхъ, чорнȣю избȣ напротивкȣ... вдѣлати, сѣнєй въ бокъ на полтори сажнѧ попєрєкъ пєрєпєрити, то єсть загородити, абы двє коморки на схованьє были (1577 *AS* VI, 77); И розобрáвши стѣнȣ, бо бы́лъ вхо(д), до сєбє загороди́лъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85).

2. (кому, в чому) Перешкодити: Такъже и мне або въ томъ несчастье загородило, або ли тежъ негодность въ такъ высоце ѳалебныхъ речахъ не допустила до того прыйти, же бымъ ку началу якому благому тое речы поводъ слушъный възяти могъ (Вільна, 1599 *Ант.* 577); **загородитъ дорогу, дорогу загородити** – перегородити шлях: хотечи знать вышъ менованыхъ починеныхъ шкодъ и хотечи дохоженя оныхъ укрывжонымъ загородитъ дорогу привели (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 543); святокрадцамъ до предсявзятья и злого умыслу ихъ дорогу загородити и упорные мысли ихъ завстягнути рачыли (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17).

3. Закрити, зачинити: а на(д)то все за́м'кнено... и раю вхо́д' загоро́жено (Острог, 1607 *Лѣк.* 121).

Див. ще **ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.**

ЗАГОРОДИТИСЯ, ЗАГОРОДИТИСА *дієсл. док.* **1.** *Перен.* Відгородитися, відмежуватися, загородитися: Отожъ, абы ся дорога до всякихъ блудовъ новыхъ, (такъже) и до ереси старое загородила, слушне то въ листе своемъ папежъ доложилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 719); але я́сно показа́лоса и(ж) ω(т) непріа́телей кр(с)та доро́га и вса́кїй при́стоу(п) загороди́лса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.).

2. *Перен.* Заціпитися, стулитися: Нѣмы зоста́лы оуста лживыхъ; загороди́лиса оуста мовачихъ несправедли́вость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 513).

ЗАГОРОДИТИСА *див.* **ЗАГОРОДИТИСЯ.**

ЗАГОРОДИТЪ *див.* **ЗАГОРОДИТИ.**

ЗАГОРОДНИКЪ, ЗАГОРОДНИКЬ *ч.* *(малоземельний селянин)* загородник: Рекль єй іс жено д'ла чого плачешь а кого ищешь а она са надѣвала иже бы загород'ник' быль (1556-1561 *ПЄ* 436 зв.); за то ручи(л) де(м)ко бра(т) є(г) загородни(к) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 27 зв.); ω(т) чл҃вка пяти загоро(д)нико(в) по грош(и) десяти по(л)ски(х) а ω(т) трына(д)цети ѹбоги(х) што з вымолочкѹ живятся по чотыри по(л)ски(х) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1747 зв.); А загородниковъ того сельца шестъ (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 463); возъный... видел, же только халупъ загородников килка зостало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 120).

ЗАГОРОДНИКЬ *див.* **ЗАГОРОДНИКЪ.**

ЗАГОРОЖАТИ *дієсл. недок.* (кому, кому що) *(не давати комусь робити що-небудь)* забороняти, перешкоджати: боу́де(т) повѣдає(т) сла́ва до́мѹ того послѣ(д)ная на(д) пе́р'шѹю. а если частокро(т) блоу́дачи(м) не загорожа(л) покоу́ты бг҃ъ, дале́ко бо(л)шей твою прії́иметъ д҃шоу, кото́рая то пе́ршїй ра́зъ оупа́ла (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Нево(н)тпачи мо́влю, а́ле еретікω(м) загорожа́ю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); которые [слуги]... хотечи его... з кгрунъту его ω(д)далити и ω(д)стры(х)нути, ме(ст)це провоженья дукту загорожаю(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 252); **дорогу загорожати** – ставати на перешкоді, забороняти: Самъ се з оно(г) зрекъши вечъне ѹстѹпую и дорогу самому собе потомъкомъ и инъшимъ сѹкъцесоромъ... до дохоженя того млына загорожаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.); А што ся ткне(т) комъпромисѹ то(г) сторона потега(т) и мне и(м) дороги до ωборо(н) мои(х) загорожа(т) не може(т) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 16 зв.); **загорожати уста** – не давати можливості висловитися, закривати (затуляти) рот: загорожає(т) же тѹтъ оуста еретикω(м) которыи мова(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 9).

ЗАГОРОЖАТИСЕ *дієсл. недок.* (чим) Заборонятися: Назавътрее зась,... ранесенько яко знову на панюю Корсаковую такъ наступилесте вы комъпринъципалове, же впродъ особъ духовныхъ каплановъ, неушанововавъши стану ихъ духовного, зъ двора потручаючи оныхъ которымъ салва до чиненья о то правомъ не загорожаетъ се выпъхнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544).

ЗАГОРОЖЕНЬЄ *с.* Загорода, загородження: Загражде́нїе: Загороже́нье (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще **ЗАГОРОДА, ЗАГРАДА.**

ЗАГОРОЖОВАТИ *дієсл. недок.* Загороджувати, *діал.* загорожувати. ◇ **загорожовати уста** – не давати можливості висловитися, закривати рот: Загражда́ю: Заѹжа́ю, загоро́жѹю, затыкаю ѹста (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще **ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.**

ЗАГОРТОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) Охоплювати, захоплювати, заполонювати: Тридцати лѣтъ бѹдѹчи Х҃с, Креща́ет'са: понева́ж' ста́нъ взро́стѹ и лѣт' тых' всѣ грѣхи заго́ртѹет' и ωбыймѹетъ: в' пе́ршомъ або́вѣмъ взро́стѣ вели́кое ест' глѹпство и своа во́лга (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 898).

ЗАГОРѢТИСѦ *дієсл. док. (почати горіти)* загорітися, спалахнути: Та(к) жє тєжъ ростро́пный строитєль вмѣстє, гдє бы сѧ загорѣлъ а моцъ вєли́кꙋю взѧ(л) и пєкє́лный огєнь, бо и той ли(х) гдє свою волю во́змєтъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 19); Ѡго́нь вки́нꙋти пришо́лєм', и чого хочꙋ: то(л)ко жє́бы загорѣл'сѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 228); Яро(ст) подо(б)на згрѣбю запа́лєномꙋ, кото́роє прꙋ(д)ко и гвалто́внє загори(т)сѧ, а ри(х)ло ꙋгасає(т) (1627 *ЛБ* 161).

ЗАГОТОВАТИ *дієсл. док.* (що) Заготувати: и тамъ што убогое маетности моее было побралъ и пограбилъ, а то есть меновите: питъе, которое было для потребы моее заготовано, горелки квартъ двадцат (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/VI, 76).

ЗАГРАБАТИ *дієсл. док.* Заграбити, заграбувати: а што венкшая – на немалый дизгонор, незмерную шкоду и на уйму добр велможного его милости пана обозного коронъного,... чинечи,... кгды вси екзулес бонорум суорум стали се, нулло юре виоленътер заграбавши, тримаючи тепер за присланем слуги од его милости пана обозного коронного... тых маетностей помененых мешъчанъ черниговских (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 441).

Див. ще **ЗАГРАБИТИ.**

ЗАГРАБЕНЄ *с.* (*стп.* zagrabienie) грабіж, грабунок, пограбування: яко тежъ и о тое, ижъ за практикою его будучи в Литве затриманый, мусилъ пана Булъгака с протестации отца своего о заграбене речей своих квитовати (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655).

ЗАГРАБЕНЫЙ *див.* **ЗАГРАБЛЕНЫЙ.**

ЗАГРАБИТИ *дієсл. док.* (кого, що) *(силою, незаконно)* заграбити, пограбити, забрати: што одно в тых именях было, кгвалтовне и невидомо заграбила (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 341); панъ Яцко Бутовичъ, хоружий Киевъский... забравши и заграбивши дей тамъ кгвалтовне впередъ всю маетность, добра мое, злото... до дому Брусилова (Житомир, 1590 *Арх ЮЗР* 3/I, 24); права мои и листъ становленный заграбилъ и всѣхъ справъ ничого ми не отдалъ (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 451); а потомъ то ꙋчинивши на власномъ єзєрє... // пана Краковскаго... сєти ꙋ юрка и стєцка мєщанъ и рибалковъ... в личбє три заграбили (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1-1 зв.); и тым се не конътентуючы, есче, тогож року тисеча шестсот чотырдесят девятого, месеца июня тридцатого дня, воловъ два... кгвалътовъне заграбил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264); потымъ нѣмци монасты(р)... напавши сплю(н)дрꙋвали и вши(ст)ко заграбили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **ЗАГРАБАТИ.**

ЗАГРАБЛЕНЫЙ, ЗАГРАБЕНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм.* Награбований: зачим самъ его милость отецъ Шибинъский не толко кривъды своее и речей заграбленыхъ доходити, але тежъ и протестации о томъ кгвалтовномъ найстю на свою господу и запроважене до Литвы в кгроде належномъ учинити не моглъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); праву посполитому... панъ Еловицъкий с поддаными своими спротивил се и в совитост тыхъ заграбеных коней и вины правные... попалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304).

2. *У знач. ім. с.р.* **награбленоє** – *(те, що насильно забрано)* награбоване, -ого: якож забраное и заграбленое на пожиток свой обернулъ (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699).

ЗАГРАВАТИ *дієсл. недок.* (в що) *(починати грати або виконувати що-небудь на музичному інструменті)* загравати (на чому): Прєзъ по́лє до ста(д) свои́хъ що вско́късѧ ма́ючи, В пища́лки вє́сєло собѣ заграва́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 76).

Див. ще **ЗАГРАТИ.**

ЗАГРАДА *ж.* (*цсл.* заграда) *(огороджене місце)* загорожа, *діал.* загра́да: Пріиди, милыи мои, до заграды своеи, а ежь овощи яблонеи своихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Милыи мои ступилъ есть до заграды своеи, на мѣстцѣ благовонныхъ рѣчеи, бы ся паслъ у заградахъ а лиліе збиралъ (Там же, 54).

Див. ще **ЗАГОРОДА, ЗАГОРОЖЕНЬЄ.**

ЗАГРАДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* заградити) загородити. ◇ **уста заградити**: а) не дати можливості висловити свої думки; закрити (затулити) рот: млтва бѣсы прогонила. а нєвѣрнымъ оуста заградила (1489 *Чет.* 56 зв.); б) втихомирити (кого), примусити замовкнути: дани(л) пр(о)ркь пости(л)сѧ и лвомь оуста загра(ди)ль к(д)ы были оувръгли воро(в) є(г) з росказанѧ кролѧ даріѧ вавилоньского (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 32); жыви вєлікоє цркві православно(и) въ страна(х) сы(х) свѣтило, Всєдєржытєль Бгъ пастырство... твоє... до конца жывота твоєго ...да ѹкрыпит тя, ако да врагы своя... побѣдишы... и смєртонѡсныя ѹста и(х)... заградишы (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 288 зв.); Михайлъ Арха́гглъ оу вавило́нѣ... оуста л҄вѡмъ заградивъ, и Данійла пра́вє(д)ногѡ с по́твари ѡправдивъ, и ѡ(т) пожрє́ніѧ ле́вскогѡ съхранивъ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.).

Див. ще **ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.**

ЗАГРАДИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* заградитисѧ) заховатися, заслонитися; загородитися: ты бєзаконая дщи иродова... ка(к) оу станє заградиласѧ (1489 *Чет.* 271 зв.).

ЗАГРАДКА *ж.* Маленька загорожа. *У порівн.*: ягодки лица его яко заградки добровонныхъ рѣчеи, посажены отъ апатекаревъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54).

ЗАГРАЖДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* заграждати) загороджувати: oppilo, as, затикаю, заграждаю (1642 *ЛС* 293).

Див. ще **ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАДИТИ.**

ЗАГРАЖДЕНИЄ *с.* (*цсл.* заграждєниє) затикання. ◇ **заграждениє устъ** – затикання рота: собо(р)нє прє(д) лицє(м) всєѧ цє(р)кви прочє(т)шє ра(з)сѹдитє и ѡ(т)бгодарова(н)ны(х) и бгаты(х) во мѹдро(ст) словє(ст)нє тала(н)товъ ваши(х) пи(с)мо... воспишитє имєнє(м) цє(р)квє... на загра(ж)дениє лвовы(х) ѹстъ и... ѹтвє(р)жєнию чада моєго (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ЗАГРАНЄ *с.* (*стп.* zagranie) (*на музичному інструменті*) грання: Іва́нъ Чєтвєртєнски(и)... росказа́л҄ сѹрмачо́ви... Исходѹ пѣснь собѣ заграти, и та́к҄ в҄ ѻном҄ жа́лобном҄ загра́ню... полє́гл҄ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

Пор. **ЗАГРАТИ.**

ЗАГРАНИЧЄ *с.* (*стп.* zagranicze) заграниця, закордон: проси(л) ѡны(и) врѧдни(к)... жєбы ко(ж)ды(и) хто(ж)ко(л)вє сєздє на я(р)ма(р)ку ѡбыватєлє(и) ка(ж)дого стану та(к)жє и ку(п)цо(в) и(з) заграничя то є(ст) с коруны по(л)скоє вєда(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 38); Гаврило панєнъка... мє(л)... воску камєнє(и) нв з заграни(ч)я з ра(т)на прикуплєного и привєзєного до бєрє(ст)я (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 60 зв.).

ЗАГРАНИЧЕНЄ, ЗАГРАНИЧЕНЬЄ *с.* Встановлення, визначення меж: и такъ есмо доброволне з обу сторон без укривженья справедливе межи собою, ведле привилья господарского... ограничили и копцами закопали, на вѣчные часы обовезавши себе и потомъство свое тое заграниченье держати (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); которы(х) то добръ кнѧ(з) Ружи(н)ски(и)..., во(д)лє ѡ(з)начє(н)ѧ и заграничє(н)ѧ чєрє(з) комисаро(в), уживати має(т) (Варшава, 1597 *ККПС* 86).

Пор. **ЗАГРАНИЧИТИ.**

ЗАГРАНИЧЕНЬЄ *див.* **ЗАГРАНИЧЕНЄ.**

ЗАГРАНИЧИТИ, ЗАГРАНИЧЫТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) Встановити, визначити межі (маєтку, володіння і т.ін.), *діал.* заграни́чити: тѹю... стрѹгѹ, почонши ѡтъ рєки Тѹри до дороги, котораѧ идєть ѡтъ Городєлца до Ковлѧ, на полы имъ роздєлили, и заграничили (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); то пак дєй Твоѧ Милост ѡ то ничого нє дбаючи... // ѹвєс кгрѹнт ѡт двора Лѹкова и ѡт имєнѧ Славожичъ собѣ заграничилъ (Дубно, 1559 *AS* VI, 43-44); мы,... на кгру(нт) єго м(л). кнзѧ Кирика Ружи(н)ского... выєха(в)ши,... а ро(з)єха(в)ши та(к) у стороны добръ к(р). єго м(л). староства сє(л), урочищь и кгру(н)то(в) житоми(р)ски(х), яко тє(ж)

...кгру(н)то(в) Котєлє(н)ски(х)..., заграничили и копцы закопа(ли) (Котельня, 1597 *ККПС* 88); ѡни ѡбєдвѣ сторонє спо(л)ны(х) прыятє(л) свои(х) вывєсти..., и на мє(ст)цє ро(з)ни(ц) зъєха(в)шы, // тамъ чєрє(з) пановъ приятєлє(и) свои(х) ѡбычає(м) прыятєльски(м) ѡ всє ѹгодити скончыти и заграничыти маю(т) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157-157 зв.).

ЗАГРАНИЧНИКЪ *ч. (чужа, нетутешня, зайшла людина)* чужинець, чужоземець: в то(м) па(н)ствє... городо(в) дворо(в)... врядовъ зємъских и дворныхъ... чужозє(м)цомъ и заграни(ч)нико(м)... давати нє маємъ (1566 *ВЛС* 3); Заграничникъ кождый, хотя бы и листы короля его милости вызволеные отъ мыта и отъ побору мелъ, тогды предъ ся повиненъ будетъ мыто и поборъ отъ всякого товару своего дати (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 599); Къ тому подалъ артикулъ девятый..., // въ которомъ пишетъ, ижъ достойности и вряды, такъ духовные, яко и светские, не маютъ быти даваны чужоземцомъ и заграничникомъ, только тубыльцомъ (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 150-151).

ЗАГРАНИЧНЫЙ, ЗАГРАНИЧЪНЫЙ *прикм.* Чужоземний, закордонний, заграничний: А естлибы теж с тых именей моих... люди проч розышлися, або якое знищене от татар и теж кгвалту, або грабежа от панов заграничныхъ... тымъ именямъ моим стали, того я самъ, а ни отец мой... на них самых... вечне поисковати а ни ся о то впоминати будемъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 157); ѡ(н) вжє нєпоѡднокро(т) товары свои многиє по я(р)ма(р)кохъ заграни(ч)ны(х) продає(т) (Луцьк, 1565 *ТУ* 110); ѡна по животє мужа своє(г) пє(р)шо(г)... за и(н)шо(г) заму(ж) за члвка заграни(ч)но(г) кору(н)ного... по(ш)ла (Володимир, 1567 *ЦДІАЛ* 28, 1, 2, 11); которые то принъципалове, вышъ менованые... наежъджаючи кгвалтовъне на маетъности и на домы шляхецкие, яко одинъ неприятелъ заграничъный штурмами добываючи,... маетъности лупечи, быдъла, кони // беручи до домовъ своихъ отъпровeжали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 239-240); вышъреченый войтъ яснокгродский зъ сынами своими,... оружьно, з ручъницами, самопалами // ...рогатынами, яко на неприятеля заграничъного, в способъ своеволъных козаковъ... наехали на маетност... пана моего (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 131-132).

ЗАГРАНИЧЫТИ *див.* **ЗАГРАНИЧИТИ.**

ЗАГРАТИ *дієсл. док.* (кому) *(виконати щось на музичному інструменті)* заграти: Гдє тыжъ и ѡвєчки намъ вєсє́льа дода́ли, Кгды́съмы и(м) в пища́лки на́шѣ ра́знє загра́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 76); Бра́тїю свою оупомина́лъ ср(д)ца имь додаючи, и мы́лєса з' ни́ми жєгнаючи росказа́л' сѹрмачо́ви... Исхо́дѹ пѣснь собѣ загра́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

Див. ще **ЗАГРАВАТИ.**

ЗАГРЕБТИ *дієсл. док.* (кого, що) Закопати; погребти, поховати: и́ныи нє вы́тривали. помє́рли в мѹкахъ и поки́дано за мѣстомъ на снѣдє́нїє псо́мъ. нєво́лно и про́водѹ ѡ(т)правлати. ты́лко та́къ загрєбли в пѣсокъ бєз тро́мъ (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); прєто єго при мнє возно(м) в зє(м)лю впущоно и загребено (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 79); Тєпє́рєшнихъ нє вѣдає(т), а ѡ при́шлых' ста́раєтса, я́къ оумрє(т) и єсли загрєбє́н' боу́дє(т) нє вѣдає(т), а ѡ пото(м)ках' ра́ды стро́итъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 129); бра(т) нє братє(р)ско поступивши гдє(с) и(н)дє(и) тѣло загрѣбъ, а то для того абы налєжного цє(р)кви бжо(и) нє ѡ(д)далъ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 45); *Образно*: на насъ нє што иншого витискѹєтъ, єдно про(д)комъ кгвалтъ... а притомъ хоуть до ѡ(т)критьа правды, которѹю нєзычливыє ради бы загрєбли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205); стлумивши и загребши учение его своим противенством, другим наслѣдовати науку апостола Петра забороняеш (1608-1609 *Виш.Зач.* 229).

◇ **въ непамати загребеный** – забутий: Нєро́вно або́вѣмъ помыслнѣйшїи Цє́ркви. х(с)вой

ѡ(т)всéль Сȣкцéссы настȣпатъ, ґды ѡбри́длоє тóє и нєнáвистноє ѡ(т)щєпéнцѡвъ и Апостáтѡвъ имѧ з' нéи вы́стȣпитъ, и в' нєпáмѧти загрéбєноє счéзнєтъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24 зв.).

Див. ще **ЗАГРѢБАТИ.**

ЗАГРИМѢТИ, ЗАГРѢМѢТИ *дієсл. док.* Загриміти: іѡáнъ сн҃ъ грóмовъ загрѣмѣ(л) стра(ш)но з высоты нб(с)ной оустрашáючи всѣ плъки врáжїи (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 83 зв.); тоє в'сє показа(л) на(м) іѡа(н) сн҃ъ грóмо(в)... и ты(м) бг҃ословіємъ ꙗко гро(м) загри́мѣ(л)... ѡ(т)страшȣючи сно(в) єрєтичéски(х) (Там же, 348 зв.).

ЗАГРОЖЕНЄ, ЗАГРОЖЕНЬЄ *с.* (*стп.* zagrożenie) заборона: прєщéнїє, зака(з), загрожéн'є (1596 *ЛЗ* 70); Запрѣщєнїє: Загрожє(н)є, бака(н)є, фȣкáньє, лаѧ(н)є (1627 *ЛБ* 42); Прєщéнїє: Грозба, зáказъ, загрожéньє (Там же, 96).

Пор. **ЗАГРОЗИТИ.**

ЗАГРОЖЕНЬЄ *див.* **ЗАГРОЖЕНЄ.**

ЗАГРОЖОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Забороняти: запрѣщáю, загрóжȣю, закáзȣю (1596 *ЛЗ* 48); Запрѣщáю: Загрóжȣю, фȣкáю, закáзȣю (1627 *ЛБ* 42).

2. (чому) *(з погрозою наказувати)* погрожувати: котóрый всємогоучою своéю влáдзою мéртвых' в'скрєшáлъ: котóрый мóрȣ и вѣтрѡм' загрожовал': котóрый слóвомъ дїáволы выгони́лъ и стирáлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 456).

Див. ще **ЗАГРОЗИТИ.**

ЗАГРОЗИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zagrozić) **1.** (о що чим) *(з погрозою попередити)* загрозити, погрозити (що чим): якожъ вы смѣєтє иначєй держати, видячи, же о то отлученемъ и анаѳемою загрожоно (1603 *Пит.* 71).

2. (кому що, що, чому) *(з погрозою наказати)* загрозити: єщє дєй нє толко намъ пана Пєтра Загоровского, або и посланцовъ Єго Милости послȣшнымъ быти заказалъ, алє дєй и ѡзыватисѧ намъ паномъ Загоровскимъ срокго загрозилъ (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67); ȣстановивъши и вѣчно ȣтвєрдивъши, до того ни приложити ни ѡ(т)яти подъ анаѳємою крѣпко загрозилъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); алє и(ж) бы сѧ то бо(л)шє(и) нє ро(з)ношало мєжи лю(д)ми загрозѣмо и(м) срокго абы пото(м) во (и)мѧ тоє зъ жа(д)ны(м) чл҃вко(м) нє мовили (ІІ пол. XVI ст. *КА* 18); ѭжъ нє роскажоу жєбы мѧ ѡсторóжнє стєрєгло вóйско. нє загрожоу абы мѣсто всє що ко(л)вєкъ я роскажоу оучини́ло (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); Прéтѡж' пришéдши до нєго ѡбȣди́ли єго, мóвѧчи; Пáнє ратȣй нас', ги́нємо И рéкл' им', чємȣ так' боѧзливы єстє маловѣрныѣ... Встáвши загрози́л' вѣтрѡм' и мóрю, и бы́ла тишина вєли́каѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387).

Див. ще **ЗАГРОЖОВАТИ.**

ЗАГРОМИТИ *дієсл. док.* (на кого) Загрозити, погрозити (кому): а коли хс҃ ѡбачи(л) и(ж) многїй наро(д) исходитьсѧ ко нємоу, а ѡ(н) ты(ж) в то(т) ча(с) загроми(л) на ѡного дх҃а нєч(с)того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31).

ЗАГРУЗИТИ *дієсл. док.* (що) Замулити: минȣлъ чáсъ длъгїй, и болóто помáлȣ до воды сѧ прибрáвши Жрóдло затамовáло, и почáтокъ, кȣда вода вытѣкáла загрȣзило (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

ЗАГРѢБАТИ *дієсл. недок.* (що в чому) *(загортати, засипати чим-небудь)* загрібати. *Образно*: длѧ чогѡ и сн҃ѡвє Православныи, єсли(ж)сѧ нє мóгȣт' вдѧ́чности ѡ(т) Лилíй оучи́ти, абы што ко(л)вєкъ з' рȣк' Бóзски(х) мáю(т), нє ѡборочáли надóл' нє загрѣбáли в' нєвдѧ́чно(м) пóросѣ запомнéнѧ, áлє оустави́чнє в' ср(д)цȣ ховáли и в' дóброй пáмѧти (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

Див. ще **ЗАГРЕБТИ.**

ЗАГРѢВАНІЄ *с.* Зігрівання, нагрівання: на нáшєй вóлѣ загрѣвáніє ни́вы, и ѡ(т)вѣлжéніє насѣнѧ залéжит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 751).

Пор. **ЗАГРѢВАТИ.**

ЗАГРѢВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) *(робити теплим, гарячим)* загрівати, зігрівати, нагрівати: ѡ(т)коу(л) ани птаство,... ани тръ-нїє ѡ́ного насѣнѧ... викорєнити нє можє(т), ѧ́бовѣ(м) має(т) росоу. и тєплотȣ загрѣваючєє,

и ѡ(т)воложоуєчєє ѡноє // сѣмѧ (1598 *Розм. пап.* 52 зв.-53); Толко пр́осимъ, спр́авъ ср(д)ца гор́ѧчость в Патронѣ, Абы в н́овомъ загрѣв́алъ квѣтки Гєликѡ́нѣ (Київ, 1632 *Єв.* 299); зн́аи жє якѡ ѡ́гнь тєбѣ слꙋжит, загрѣваѣ(т), просвѣщ́аєтъ… Т́акжє и вода напав́аєтъ, ѡчищ́аєтъ, загрѣв́аєтъ: и прохлаж'д́аєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.);

(що) *(викликати або посилювати відчуття тепла в організмі)* зігрівати (зогрівати): ѡ(т) пострыж́єнїѧ ѡв́єцъ моихъ загрѣв́алєм плє́щѣ н́ищихъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 203).

2. *Перен.* (кого) *(втішати, підбадьорювати)* загрівати, зігрівати (зогрівати): любо́вь загрѣв́аєтъ ѡз́аблы(х). любо(в) побꙋж́аєтъ лєн́ивы(х) (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); Ч(с)тныи Ѡ(т)цы и бр́атїа…, кото́рыи ѡ(т) н́єго иа то́є с(т): мѣсцє згром́ажєны, на н́ємъ д́єржаны, и ́якъ дх҃о́вным, т́акъ и тєл́єсным выхов́ан'ємъ ѡ(т)ц́євскѡ пѣстованы сꙋ́тъ и загрѣваны (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 25); ж́адєнъ бовѣмъ в́єдлꙋгъ Ап(с)ла с(т): нѣгды тѣла сво́єгѡ нє мѣлъ в нєн́ависти, ́алє ѡ́ноє ж́иви(т) и загрѣв́аєтъ, якъ и Хс Црковъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 933).

(що) *(сповнювати почуттям втіхи)* зігрівати (зогрівати): словєса прч(с)то́и Дв҃и плачл́ивыи, могꙋ́тъ ѡз́аблꙋю дꙋ́шꙋ загрѣвати, в любо́въ Хв҃ꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.).

Див. ще **ЗАГРѢТИ.**

ЗАГРѢВАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** *(ставати теплим, гарячим)* загріватися, зігріватися, нагріватися: єсли тр́афитъ водѣ про́ходъ бл́изко воул'ќана и ќамєнїѧ расп́алєно(г): тогда загрѣв́аєтсѧ вода. и з гор́ѧчєстю выхо́дитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13).

2. *Перен. (морально підтримувати, втішати, підбадьорювати)* зігрівати, гріти: Кн́иги ѡсвѣч́атисѧ и загрѣв́атисѧ мо́жє(т),… Мон́ахъ в доро́зѣ збав́єнной, Хр(с)тї́анинъ Правосл́авный в прєслѣдов́аню и найграв́аню ѡ(т) апост́атѡ(в) (Київ, 1623 *МІКСВ* 81).

ЗАГРѢМѢТИ *див.* **ЗАГРИМѢТИ.**

ЗАГРѢНЄ *с.* Нагрівання, підігрівання: та(к)жє абы ꙋ́чꙋла жє тѣлꙋ́ бо́лєй кꙋ потр́єбѣ, а нє дш҃и кꙋ потѣсѣ д́аноє є(ст); кото́ри(м) то цвич́єнїємъ мысли… ѡ(т) загрѣнѧ по́кармо(в) боурл́ившии и свово(л)нѣйшиисѧ ста́ютъ (серед. XVII ст. *Кас.* 70 зв.).

Пор. **ЗАГРѢТИ.**

ЗАГРѢТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити теплим)* загріти; зігріти, нагріти: ззꙋ́й ми пончохы и загрѣймы ложко (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.); Тогда зємлѧ явилась якo сꙋх́аѧ р́єч: ч́єръна, шп́єтна, яко нѣ́акоє багн́иско, мокро́тна, н́ага, и нєоукраш́єнна. ́ажъ ю слн҃цє про́мєнами сво́єго свѣта освѣт́ило: осꙋш́ило, и загрѣло (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); *Образно*: Пр́єто мол́ю тѧ Г҃и мо́й; тꙋю грѣхотво́рнꙋю дꙋ́шꙋ мо́ю; ѡзаблꙋю загрѣй Кро́вѣю твоєю, прєс҃тою гор́ѧчєю; кото́раѧ в́ишла и(з) бокꙋ тво́єгѡ прєсто́го, загрѣй ѡгн́ємъ Бж(с)тва тво́єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.).

Див. ще **ЗАГРѢВАТИ.**

ЗАГРѢТИСѦ *дієсл. док. (зігріти себе, своє тіло)* зігрітися, загрітися: принєси вязанкꙋ дровъ и ꙋчини достатни(и) ѡгонь Абых мы сѧ загрѣли (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.).

ЗАГУБЕЛЬ *ж. (втрата безсмертя душі)* загибель: добрє тоу(т) можє(т) слышати и розꙋмѣти жє тї҃и длѧ малы(х) пѣнѧзїй погиноули и(ж) нє всє што были слоубили бг҃оу ѡ(т)дали заправды злаа то ро(с)права на тї҃и лакомыи богачѣ которы(и) нє хотѧ(т) бачити своєй загоубєли и потоуплѣнѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 57).

ЗАГУБИТИ, ЗАГУБІТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(через неуважність втратити щось)* загубити: тыжь котораа жона маючи дєсѧтъ драг'мь… єсли бы загоубила єдиноу драг'моу а чи нє зажигаєть свѣчѣ… и гладаєть с пил'нос'тю ажь бы нашла (1556-1561 *ПЄ* 288);

2. (що) *(частково або повністю позбутися чогось)* втратити: а они, што бы *(в ориг.* За што што бы. – *Прим. вид.)* нє загубили имѣнїє ихъ и жоны на сюмъ свѣтѣ, они лишили вечерю Божую (XVI ст. *НЄ* 167); ѡ ́якъ мно́го загꙋбилє(с) м́арнотравный нєщ́асноє вшєтєч́єнство! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291);

(що) призвести до втрати (чого): И по ско(н)чании живота Єго знашлися таковые купчикове хотѣвши ѡные ѹсѣ матрєцы И приправы дрѹка(р)скиє купити: А до моско(в)скоє землѣ с па(н)ствь Єго королєвскоє мл(с)ти вывєзти скарбь Ѡсобливы(и) загѹбити и(з) шкодою нємалою цє(р)ква(м) божии(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70).

3. (кого, що) *(призвести до загибелі)* знищити: Чоудовалосѧ нбо, страхала сѧ зє(м)лѧ, и вши(т)ко сътворєнїє было в поготовѣ загоубити вши(т)кихь Жидо(в) (XVI ст. *УЄ Трост.* 61); И зъбѣгъся великїй народ, хотѧчи вас загубити, ажъ вас… уряд замковый оборонил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); ѡ си́рєны!… ѧ́къ мно́го мла́дєнцо(в) шлахе́тны(х) загоубилистє! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291); а инны(х) всѣхъ лю́дей загѹбилъ пото́помъ (поч. XVII ст. *Пчела* 56 зв.); прыишаѧ зло́сть ѧ́ко соу(т) злый бѣсо́вє мѹчи́тєлѣ, нє ты(л)ко члка прагноу(т) загѹби́ти, ажє и скоти́ны нє щадѧ(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 168 зв.); а другіе… рыхлѣй бы могли домовою незгодою и розорванемъ церковъ Божію загубити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25); Наглє, рєкѹ проти́въ Наро́дови, и проти́въ Кро́лєвствѹ, абым Єгѡ вы́корєнилъ, зопсова́лъ и загѹби́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 355); *Образно*: И што мо́влю Цркв; єдно́ сло́во рєклъ Па́стыръ… Якъ мно́гѡ Тира́нѡвъ, то́є сло́во загѹби́ти оусилова́ли, а́лє нє змогли, бо на ка́мєни є́сть оуфѹндова́но (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130);

(кого) *(призвести до моральної загибелі)* знищити: што є(ст) за пожитокь члко(ѹ) // хоть бы весь свѣть ѡдєрьжаль а самь сєбє загоубиль. албо на шкодоу пришоль єсли жє сѧ кто боудє(т) мною соромѣти (1556-1561 *ПЄ* 255 зв.-256); Одны сѹтъ которыѣ приводѧ́тъ до вшєтєчє́нства, дрѹгїѣ до ѡбжи́рства и пїѧн́ства,… всѣхъ єдна́къ хи́трости и зра́ды єдинъ сєй конє́цъ єстъ, абы члка ѡ(т) Бга лє(ст)ками ѡ(т)ваби́вши, к собѣ пригорнѹли и загѹби́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

Див. ще **ЗАГУБЛАТИ.**

ЗАГУБІТИ *див.* **ЗАГУБИТИ.**

ЗАГУБЛАТИ *дієсл. недок.* Загублювати, знищувати: Истрєблѧ́ю. Выма́зѹю, згла́жѹю, загѹблѧ́ю, выкорєнѧ́ю (1627 *ЛБ* 163).

Див. ще **ЗАГУБИТИ.**

ЗАГУБЦА *ч.* (*стп.* zagubca) згубник: На тоє ѡ(т)повѣ(ст) тєбѣ гь… Ты(ж) ра́бє лѣни́вый и загѹбцє ѡвє́цъ мои(х)… и чємѹ єсь нє бы(л) дба́лый з чѹ́йными пасты(р)ми (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 222 зв.).

ЗАГУРНУТИ *див.* **ЗАГОРНУТИ.**

ЗАГУЩЕНЫЙ, ЗАГУЩОНЫЙ *дієприкм.* *(заставлений великою кількістю чогось)* заповнений: Гѹмна ви́дѧчи заста́влѧны и загѹщєны, стога́ми, и сты́ртами, на ко́ждоє лѣто но́вымъ збо́жємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 652).

2. Запруджений: всє сна́днѣ… справитъ хто в сє́й ма́рно(и) облѹдѣ нє бѹдєтъсѧ ба́витъ А ты́мъ свѣтомъ,… якъ Ни́ломъ га́домъ загѹщо́ным ѡмє́рзитъсѧ… потопчєтъ зѹхва́лца Якъ лихварѧ… кото́рый звы́къ бра́ти (Вільна, 1620 *Лям.К.* 23).

ЗАГУЩОНЫЙ *див.* **ЗАГУЩЕНЫЙ.**

ЗАГЪНАТИ *див.* **ЗАГНАТИ.**

ЗАГЫБАТИ *див.* **ЗАГИБАТИ.**

ЗАГЫНУТИ *див.* **ЗАГИНУТИ.**

ЗАҐАЄНЄ *див.* **ЗАГАЄНЄ.**

ЗАДАВАНА, ЗАДАВАНЪЄ, ЗАДАВАНЬЄ *с.* **1.** *(пропонування чого-небудь для виконання, розв'язання)* задавання: Ѳѳеский Марокъ, неведаючи што се зъ нимъ деетъ, и задаваню ихъ отповеди имъ дать не умеючы, утекль до своеи господы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 288); Таковы(м) бовѣ(м) задава́нѧ(м) латвѣй щє(й) ро(з)вѧзана бываєтъ томоу ѡ чо(м) сѧ пытаємъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148).

2. *(заподіювання)* завдавання: розѹмѣю жє потрє́ба задава́ньѧ ѡныє збити… котѡрыє… оу ка́ждого звы́кли злы́хъ рє́чїй бы́ти насѣнємъ // звє́рхѹ бовѣмъ хо́дѧтъ припра́вными тва́рми, и сєбє за тыхъ оудаютъ чим сѧ показѹютъ,… кла́мствы и лапа́чками (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 11 зв.); о который закладъ в неучиненъю до-

сытъ которой колвекъ речи,... въ задаванъю трудностий черезъ мене самого, яко и повинъных моих, въ задаванъю трудностий черезъ нихъ, даю волностъ такового кождого позвати до вшелякого суду (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 568); Заховаймо рѹки нашѣ чисты ѡ(т) лѹпѣзства, ѡ(т) ла́комства, ѡ(т) мѹжобо́йства, ѡ(т) ранъ задава́(н)ѧ, и ѡ(т) вшела́кихъ и́ншихъ злобстії́й (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931); **задаванъє словъ** – ганьблення, лаяння, ображання: ѡ тыє шкоды своє, яко тє(ж) и ѡ дифамѡванє протє(с)та(н)та пєрє(д) лю(д)ми за(ц)ными и задаванъю сло(в), гонорови и по(ц)стивому житю протєстуючогосє шкодѧчих... котороє урядовнє прє(з) во(з)но(го) шляхє(т)но(го)... рєквирова(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

Див. ще **ЗАДАНЬЯ.**

Пор. **ЗАДАВАТИ.**

ЗАДАВАНЪЄ *див.* **ЗАДАВАНѦ.**

ЗАДАВАНЬЄ *див.* **ЗАДАВАНѦ.**

ЗАДАВАТ *див.* **ЗАДАВАТИ.**

ЗАДАВАТИ, ЗАДАВАТЬ, ЗАДАВАТЪ, ЗАДАВАТ *дієсл. недок.* **1.** (кому що, чого) Заподіювати, завдавати, задавати, чинити: а иншие дети, сынове и дочки, и зяти мои,... въ томъ жадној переказы и пересуды князю Михаилу Черторыскому,... // задавати не маютъ вечными часы (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30-31); который листъ съ канцелярыи Нашое... вышолъ, абы есте во всемъ къ нимъ... заховали и никоторое трудности въ томъ имъ не задавали (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); покорнє прошѹ... малжонкѹ мою в ласцє... мѣти, а нє допѹстит єй ни в чом кривды чинити и трѹдностєй которых задават (Острог, 1539 *AS* IV, 209); А хто бы хотє(л) в то(м) оны(м) ста(н)у людє(м) трѹдности задавати бѹдєть повинє(н) всю шкодѹ... совито ѡправити (1566 *ВЛС* 84 зв.); а та(к) твоя мл(ст) на(м) таково(и) трудности нє задава(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а єсли бы(х) я... сама... або дочки мои... мєли в тоє имє(н)є вступовати... и якую тру(д)ность задавати тогды я сама та(к) и дочки мо(и)... и ко(ж)ды(и) таковыи хто бы то(л)ко то ѹчини(л) маєть на замо(к) г(с)дрьски(и)... заруки заплатити (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1 зв.); прото(ж) я ручу... и(ж) анѣ цо(р)ка є(и) анѣ сама ю(ж) бо(л)шє тру(д)ностє(и) бра(т)ству задава(т) нє могу(т) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); а того проклѧты(и) нє бачи(л) и нє розоумѣ(л), яковы(х) тѧжьки(х)... моу(к) єго стои мл(с)ти задавано (XVI ст. *УЄ Трост.* 80); я ѡ(д) то(г) жа(д)ноє тру(д)но(с)ти и пєрєнагаба(н)я пра(в)но(г) пну брату моєму... задавати нє маю и мочи нє бѹдѹ (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.); якѹю бовѣм͗ намъ тѧ́жкость задаєтъ собо́ю покора (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 58); анътєцє(с)сорове пна протєстуючо(г)[о] сє... важылисє добра и кгрунъты, до Кошылова... ѡ(д) ки(л)ка сотъ лє(т) належачиє,... //...ѡсєдати... и кгва(л)товнє ѡ(д)бєрати... кривды и шкоды ...задава(т) нє пєрєстаю(т) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252); А я... // жа(д)но(и)... рєчи и прєшъкоды чини(т) и задаватъ нє маю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.-32); жону его такъже огнем пекъли и мучили, розные муки ей задавали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 238); еслибы кто колвекъ мил ся отозвати, задаючи турбацию Кононовы за помененный проданный кгрунтъ, теды мы повинни будемъ в кождого суду своим коштом... боронити и заступовати (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); до господы ...пана Ясинского приведши, за ноги объвесивши до горы, а на долъ головою, допюро задавали муки незносные,... же ледве живого отпустили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568); **задавати кламъство** (кому) – наговорювати (на кого), говорити неправду (про кого): А хто того не веритъ, Ариянинъ естъ и геретикъ спросный, чинечи Сына Отцеви въ существе неровного, и задаетъ кламъство Сынови Божому (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1063); **задавати сромотныє слова** (кому) – ганьбити, лаяти, зневажати, знеславлювати (кого): оного с челядю тамъ на церкви..., облегши неприя-

телскимъ способомъ, голодомъ морили и в везенъю мели, вшелякими утисками, задаючи сромотные слова, трапили (Луцьк, 1599 *Арх ЮЗР* 1/VI, 259); **зелживость задавати** (кому) – те саме, що **задавати кламъство**: ѹска(р)жалъся прє(д) братство(м) Касия(н) Сахнови(ч) на Ивана бѣлдагѹ ѡ зєлживость, которѹю мѹ задава(л), мовячи, для чого сѧ ты в рє(ч) втрѹчаєшъ за Никифоро(м), а(л)бось и ты з никифоро(м) дѣли(л)сѧ тыми рєчами шпита(л)ными (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5 зв.); **покусы задавати** (кому) – спокушати (кого): Алє она шалє́нства своєгѡ оугаси́ть нє хотѣла, а бо́лшой покѹсы ємѹ задавала (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); **раны задавати** (кому) – чинити утиски (кому), морально травмувати (кого): А вм(л) рачи(м) сє ѡбражать... якобы(х) я мєлъ люди хрыстовы ѡвца ра(с)пужати и бра(т)ство лвовъскоє прєнаслєдовати раны имъ задавати (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); **раны собѣ задавати** – журитися (чим), клопотатися (про що): єдины ѡ мєжа(х) зє́мныхъ сва́рѧ(т)сѧ, а дроу́гїє ѡ бѹдова́ньє домо́въ ра́ны собѣ задаю́тъ, и єди́нъ дроугого забиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); **слова неучтывыє задавати** (кому) – те саме, що **задавати сромотныє слова**: в то(й)жє способъ Лѹкиа(н) василиєви(ч) Іѡаннѹ рогати(н)цѹ словъ досы(т) нєѹчтивы(х) задава(л) за тоє жє ихъ ѹпомина(л) гамѹючи ихъ ѡ(т) сваровъ при цр҃кви б҃жєй (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); **страхъ (страхи, пострахи) задавати** – страшити, наводити страх: а ѡни ѡ см҃рти нє(д)ба́ючи на по́рано(к) вꙿсѣ сѧ та́мъ сходи́ли. а кгды єщє была но́чъ, ста́роста є́дѹчи зꙿ жол'нѣр'ми, стра́хꙿ задава(л) абы жа́дєнъ нє заги́нѹлъ (Дермань, 1604 *Охт.* 9); теды на дорозе доброволной,... перенявши мене, сваволныи козаки... поймали, страхи розные битем и мордерством здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); ксіодзъ Крупецкій... // мосцпанюю нашу през писаня свое навѣдилъ розмаитыи пострахи задаючи, абы намъ и священникомъ росказала на соборъ до Перемишля ставитися (Немирів, 1642 *КМПМ* II, 240-241).

2. (кому що) Приписувати (кому що), звинувачувати (кого у чому), вказувати (кому на що): а и́жъ и тоє на(м) задаютъ, жє кр(с)товъ на цєрква(х) нє маю(т), звоно(в) мѣти нє волно (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); єщє жа́ловалисѧ, и́жъ нєвѣрность и нєго́дность привїлєямъ нашимъ ...ѡ(т)... патрїа́рха на́мъ да́нны(м) прє(д) сѹдомъ свѣцкимъ задава́ли. и на самый ста́нъ патрїа́ршєски(и) вєли́коє бє(з)чєстїє вклада́ли (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Пѧты́й артикоу(л) намь задаєшъ, и(ж) бы имѣли вл(д)ки́ нашѣ ро́зво́дити ста(н) ма(л)жє́ньскы́й (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 119 зв.); задає(т) єму поводъ жє злаѧ моцъ нєправнаѧ А ѡнъ ко(н)тровє(р)туєть ѡ яко(й)сь дыляцыи (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29 зв.); obijcio, is, прєдлагаю, задаю, вмѣтаю, запинаю, указую, поношаю (1642 *ЛС* 285); полковникъ, учынивъши на протестанъта фурию,... шыю хотел утяти, задаючы тое, же войско Запорозъкое лекъце важилъ и о здраде его мыслилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127); **неправду задавати** (кому) – звинувачувати у неправді, обмані (кого): ѡни дє(й) того служєбника пн҃є(и) ѳа(л)чє(в)ско(и) а(н)дрѣя сѹукали и нєпра(в)ду єму задавали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); **вину задавати** *див.* **ВИНА.**

3. (що) Змушувати (до чого): скаржилисѧ... мѣща́нє... и́жъ о́ни... потяга́ючи на(с) на сѹды, и нєвин'нє оскаржа́ючи... якъ ѹрѧды свѣц'кїи, такъ и на дѹхо́вныи собо́ры..., задаючи на(м) далє́кїє дороги, приво́дячи на(с) до... многы(х) шко́дъ и накла́довъ,... и того ра́ди мы в маєтностях нашихъ домовыхъ вєли́кѹю шко́дѹ по(д)и́мѹємо (Львів, 1591 *ЛСБ* 155).

4. (кого) Подавати (кому): А потом по розных местцах до бабъ и людей розных для розмаитых трутизнъ посылала, а оных набываючи, ними небожчика малжонка своего таемне хитро и зрадливе,... так сама через себе в поливках, в потравах, яко и через иншие легкие и

направные особы,... задаваючи, не пооднократ таемне трула, кормила и поила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

Див. ще **ЗАДАТИ.**

ЗАДАВАТЪ *див.* **ЗАДАВАТИ.**

ЗАДАВАТЬ *див.* **ЗАДАВАТИ.**

ЗАДАВЕНЄ *с.* Удавлення, задушення: пан Крыштофъ Харлинский... налязлъ на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавеня синости, а на иншихъ местцах раны колотые ножиками белоголовскими (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

Пор. **ЗАДАВИТИ.**

ЗАДАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(позбавити життя)* задавити, розтоптати, забити: простєръ жє стый никита рѹкѹ. и налъ дьявола. повєрглъ по(д) собою. настѹпилъ на нє(г) ногама своима. и задавилъ (1489 *Чет.* 33 зв.); Ано и мухи бедное не задавлено! (Вільна, 1599 *Ант.* 919);

(кого) *(сильно стиснути горло)* здавити, придушити: всѣдши вл(д)ка на во(з) єха(л) до сєла своє(г) стрятина волокучи мя за возо(м)... то(р)га(л) мя и задави(л) мя бы(л) ла(н)цѹхо(м) в потоцѣ по(д) ви(н)ско(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.);

(кого) *(стиснувши горло, заподіяти смерть)* задавити, задушити: я ест тот, который за намовою,... панее Галены Монвидовны з Дорогостай... служебных ее девок, забил, замордовалъ, задавилъ и задушил (Луцьк, 1604 *Арх ЮЗР* 8/III, 496); Самсонъ кды в зємлю филинстимскѹю милостю двци знаты(и) пришо(л), лва в дорозѣ знашє(д)ши задавилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.).

2. *Перен.* (що) *(не дати можливості виявитися)* задушити, затаїти: та(к)жє... ѡни мєжи со́бою ѡноє посє(л)ство зата́или и зада́вили оноє сло́во трєтєє... нє могло ро́скорє́нитисѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 145).

ЗАДАВИТИСЯ, ЗАДАВИТИСѦ *дієсл. док.* *(покінчити життя самогубством)* задавитися, повіситися: кѹ грє(ц)ко(м) стои(т) и(ж) сѧ июда са(м) з горы скину(л) а задавившисѧ ро(с)пу(к)сѧ (II пол. XVI ст. *КА* 4);

удавитися, подавитися: Баязитъ, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманый и въ клѣтце замкненый и завжды былъ вожонъ, ажъ косткою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

ЗАДАВИТИСѦ *див.* **ЗАДАВИТИСЯ.**

ЗАДАНЯ, ЗАДАНѦ, ЗАДАНЪЄ, ЗАДАНЬЄ *с.* **1.** Те саме, що **задаванѧ** у 1 знач.: И пово(д) мєни(л) жє рокъ слушьны(и), бо по(з)вы даны чєрє(з) того во(з)но(г)[о] за ки(л)ко нєдє(л) пєрє(д) заданъє(м) того, яко ѡни мєня(т) якии(с) фа(л)шъ (Клочки, 1600 *ККПС* 164); не рядитъ таковыми всѣми Духъ Святый, которые ламлютъ справы его, якосъ мѣлъ в заданью речы моей и въ поровнанью соборовъ святыхъ зъ вашыми Флоренскими, Трыденскими статутами (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271).

2. Версія: Лираноу(с) моу́жъ ба́рзо оучо́ный, и в҆ вы́кла́дѣ би́блїй самы(х) трѹдностє(х) ба́рзо бѣглы(и), кды на то́є мѣсцє напа́лъ, три ѡпиніи прино́си(т) албо зада́нѧ: кото́рїє видє́нѧ то́є стєфана стго ро́зно выклада́ютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34 зв.).

3. Те саме, що **задаванѧ** у 2 знач.: Бра́тїє фрасоу(н)ки, втиснєнѧ вигана́нїє, ани заданѧ ра(н), го́ло(д),... ни инаѧ я́каѧ тва(р), нє можє(т) на(с) розлоучити (XVI ст. *УЄ* № 29519, 85); которое заданье собе раны и сына забитъе меновала ее милост пани Смитковская презъ всю громаду болъболъскую принъципаловъ часу и способом, выжей в протестации меноваными (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 70).

4. Подання: до которое справы невестъ две обвинено и кождое зъ нихъ зъ особна пытано: если же суть причиною заданя тое трутизны... пану Вишневскому,... за которою трутизною барзо се зле мелъ? (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

Пор. **ЗАДАТИ.**

ЗАДАНЪЄ *див.* **ЗАДАНЯ.**

ЗАДАНЬЄ *див.* **ЗАДАНЯ.**

ЗАДАНА *див.* **ЗАДАНЯ.**

ЗАДАРЕМНЫЙ *прикм.* Даремний, марний: Ажъ бы былъ Христосъ не воскресъ изъ мертвыхъ *(в ориг.* мтвыхъ. – *Прим. вид.)*, то за(да)ремное бы проповѣданіе *(в ориг.* проподаніе. – *Прим. вид.)* наше, задаремная бы и вѣра наша (XVI ст. *НЄ* 50).

ЗАДАРМО *присл.* Задармо, даром, марне: чомъ у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Бг҃ъ, што бы есме на имя Божіе задармо не божили ся (XVI ст. *НЄ* 211).

Див. ще **ЗАДАРЪ.**

ЗАДАРЪ, ЗАДАРЬ *присл.* (*стп.* zadar) **1.** Задармо, даром, *діал.* задар: бою ся, абыхъ ...не задаръ трудилъ ся *(в ориг.* ся *відсутнє.* – *Прим. вид.)* межи вами, але будте якъ я (XVI ст. *НЄ* 36).

2. Марно, надаремно: Ано, братя, Бг҃ъ указуетъ, што бесме задарь не иззывали имя Божіе (XVI ст. *НЄ* 212).

Див. ще **ЗАДАРМО.**

ЗАДАРЬ *див.* **ЗАДАРЪ.**

ЗАДАТЕКЪ *ч.* (*стп.* zadatek) те саме, що **завдатокъ**: accessio задатє(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 8).

Див. ще **ЗАДАТОКЪ.**

ЗАДАТИ *дієсл. док.* **1.** (кому що) Заподіяти, завдати, вчинити: слугу моєго стаса прилу(ц)ко(г) збили и зранили... задали дє(и) єму ра(н)у в голову (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68); они... бра́тствꙋ мно́гіє шко́ды во всємъ задали (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); ѡни знавши с нєго ѡдѣнѧ. и зада́ли ємꙋ ра́ны (XVI ст. *УЄ* № 29519, 131 зв.); То́є зафрасова́ло нє́пріѧтєлѧ. то́є до ва́льки побꙋди́ло єго сро́кгоє. єдна(к)жє нєсмє(р)тє́лнꙋю ти задалъ ранꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 99); догони(в)ши его [боярина]... в Старосє(л)ца(х) в мєлника,... са(м) пн҃ъ Я(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и) ша(б)лєю посє(к),... зада(л) єму ра(н) у головє три (Житомир, 1609 *ДМВН* 140); Кгды нань Тоурцы мо́цно натира́ли, И Пострѣловъ смр҃тє́лныхъ ки́лкa мꙋ зада́ли: Кото́рими зра́нєный, Живота докона́лъ, Вѣры Бж҃, и Кро́лю, и Во́йскꙋ дохова́лъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Василя Станевича въ лобъ окрутне ранено и рану ему шкодливую задано (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); **задати кламство** (кому) – обвинуватити в брехні, спіймати на брехні (кого): И тутъ (бы) каждый, не только я, моглъ задати Ѳилялетови кламство (Вільна, 1599 *Ант.* 917); **задати прычыну** (до чого) – спричинити (що): зачы(м) самыжъ задавшы до гнѣву прычынꙋ Єщє на ныхъ нєбожа(т) свою(ж) вла(с)нꙋю вынꙋ (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.); **задати страхъ** – настрахати, настрашити (кого): а́лє милосє(р)дный бг҃ъ, абы и(м) бо(л)шій зада(л) стра(х), и до вєли́кого абы и́хъ привю(л) ди́вꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 21); **корчемноє слово задати** (кому) – обізвати поганими словами, знеславити, зганьбити (кого): На тые слова Филялетовы, которыми уймуетъ почтивость и уроженье людямъ учтивымъ,... хотя быхъ слушъне корчемное слово ему задати могъ, – але што поможетъ таковому, который на шротъ губу пустивъшы, не только на людей зацныхъ,... а некоторыхъ и становъ сенаторскимъ... яко встеклый мечетъся... и скрыте прымавляетъ?! (Вільна, 1599 *Ант.* 867); **працѣ задати** (кому) – задати роботи (кому): нє каза́лє(м) ти слоужити в приноше́ню, анѣ(м) ти пра́цѣ зада(л) в ка́ди́лѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220 зв.); **слова неучтивыє задати** – те саме, що **корчемноє слово задати**: помененые чернъцове,... часто на протестуючихсє студенътовъ Луцъких словы и рукою, такъ же и каменми порываючисе, яко ж часу недавъного... вырвавъшисе оденъ с чернъцовъ именемъ Елисей, оного ничого собе и никому невинного золъжили и зъсоромотили и слова неуцтивые доброи и непереконанои славе его шкодливые задати смел и важилъсе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584).

2. (кому що, чого) Звинуватити (кого в чому), указати (кому на що): ѡставуємъ єстли бы сторона позваная бꙋдꙋчы ꙋ права а ѡ(т)ступи(в)ши ѡ(т) по(з)ву сторонє поводово(и) што такового нового задала... право розо(р)вати

…таково(и) сторонє то(и) ꙋ суда ити нє можє(т), має(т) сꙋ(д) ω(т)ложи(в)ши то на сторонꙋ прє(д)сѧ сторонє поводово(и) справє(д)ливо(ст) чинити (1566 *ВЛС* 52); тогды па(н) су(д)я,… прочъ з суду пошолъ и повєдалъ, и(ж) …вжє в ты(х) рока(х) большє(и)… судити нє буду, а (ж) (!) ми ся па(н) по(д)судокъ справи(т), што-мъ єму задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 73); На(д)то осо́бныхъ артикꙋловъ мє́ншє важнѣйши(х) задали з҆ два(д)цать, кото́ры(х) сѧ тꙋтъ нє споминає(т) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); прото абы єстє… тотъ дєкрє(т) чєрє(з) ва(с) в то(и) справє ωдє(р)жаны(и) положили, а на то и што ва(м) часу права словы ширє(и) задано вывєдєно и ωбьѧснєно будє(т) пра(в)нє ω(т)повєда(ли) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, ІІ 4049, 142); на поселство Еремѣи патріярхи отписуючи, то ему задали, ижъ въ томъ артыкулѣ вельце блудить (Вільна, 1608 *Гарм.* 178); А то гды жадного иного выступку ему задати не могли, опрочъ же позываный не становился, которая речъ, въ Константинополи подъ вечеръ оголощена бывши, посполство до бунту великого взрушила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 621); нєха(и)… исповѣдни(к) ωбєрє́тъ длѧ ка́ющогосѧ, ма́ючи пи́льноє // на то́є бачє(н)є, жє́бы водлꙋгъ прєвинєниѧ покꙋтꙋ ємꙋ задалъ, наслєдꙋючы в то́м҆ розꙋмных҆ лѣкаров҆ (Львів, 1645 *О тайн.* 98-99); **задати фалшъ, фалъшъ задати** (кому) – звинуватитити в обмані (кого): Кузмє Ласку… зада(н) єсть фа(л)шъ ω(т) єго м(л). пна старосты ωвруцкого (Клочки, 1600 *ККПС* 164); зконътємъновавъши ли(ст) и ωному фалъшъ задавъши, взя(л) возъ зъ конємъ (Володимир, 1645 *ТУ* 324); **неправду задати** (кому) – звинуватити в неправді, обмані (кого): А пото(м)… ту(т) жє пєрєд вшєю мл(ст)ю суду и пєрє(д) вєлєзацными паны… па(н) су(д)я…, торгнулъ ся… на мєнє, по(д)судка зємско(г)[о]… словы ωбразливыми, зсоромоти(л) и ωбєлжи(л), повєдаючи, и(ж) нє годє(н) єси мєнє судити, и нєправду мнє задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71); **вину задати** *див.* **ВИНА.**

3. (кому що) Подати: мєнько самъ принєслъ мнє чаръне ящєрицꙋ ктꙋро съмы… // припъравили и прєзъ янъка ктꙋры(и) на тєнъ часъ в кꙋхъни былъ старъшимъ задали в рыбє в лєщꙋ на вєчєри (Луцьк, 1580 *ЖКК* І, 186-187); Архидіа́конъ Ри́мской столи́ци…, кото́рый… у вели́комъ коха́нью у Исідора казнодѣею… будучи, постерегши то́е, задалъ ему в҆ потра́вѣ труті́зну (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 469); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневского струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневъскому зеле любъше, абы родъ ее любилъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 450); **трутизну задати** (кому) – отруїти (кого): передъ тыми жъ особами была скарга… пана Самуеля Вишневского на противко невестомъ зъ села Харучое,… же му трутизну задали, ажъ зъ него робаки, яко ящорки, падали (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 449).

4. (що) *(запропонувати загадку)* загадати: Которыи ємꙋ ω(т)повѣдали задай гадкꙋ, жє оуслышимо (серед. XVII ст. *Хрон.* 185).

5. (кому) Дати завдаток: сторгова(л) самко ꙋ миска и зада(л) са(м)ко ми(с)кови м҃ злоты(х) на то (Львів, 1582 *Юр.* 5); южъ и муляру Петру Нѣмцу… на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ былъ (Київ, 1631 *ПККДА* ІІ-1, 408); ко(н)дратови задалє(м) на трєты зо(л) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7 зв.).

6. (кому і без додатка) *(навмисне завдати удару)* вдарити: теды, у закристияна кгвалтомъ ключи выдарши, и оному по губокъ, кгды ему ключей дати не хотелъ, задавши, до закристии отворилъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/І, 500); **поличокъ задати** – дати ляпаса: оного безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити, але еще надто и въ губу поличокъ задалъ (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

7. (кому від кого) Вчинити, завдати: Єсли вша́к же роз҆свѣтитсѧ якова́ѧ свѣтлость, кото́раѧ бы ѡноую розогна́ла тє́мность, што ти ω(т) нѣякихсь щєбє(т)ливоє и выкрꙋта́цкоє со-

фистѝцкоє бг҃ословїи локгодедáловъ штоýчныхъ в мѡвѣ мѝстровъ єсть задáно (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 9 зв.).

8. (кому з інфінітивом) Змусити: И я, котрого мя идучи спотъкали: И тяжаръ збавенный нести ми задали (Львів, 1630 *Траг.п.* 170).

Див. ще **ЗАДАВАТИ.**

ЗАДАТКОВЫЙ *прикм.* Задатковий, завдатковий: панове Макаръские… пенязи властные протестантис, на марьцепаны даные, под именем протестанътис, золотых килканадцатъ задатковыхъ взявъши, на себе и свое потребы оберънули, чинячи початокъ до розоръваня того акъту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

ЗАДАТОКЪ *ч.* **1.** Задаток, завдаток: Што єсми кѹпил жито в маршалка Волынской земли… и которыи роки в первших листех моих были под ѹтратою задаткѹ и жита ѡписаны, ино я на тыи роки за нѣкоторыми моими трѹдностами досыт не вчинил (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Якож я на тот торгъ задаткѹ дал Єго Милости… шестдесат коп гроши Ладских (Краків, 1539 *AS* IV, 214); пан Федор Чаплич, на тот час не маючы всѣхъ пенезей сполна, дал нам на тое имене задатку двѣсте копъ грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 191); Зрозѹмѣли є(с)ми и ра(ди) бы(х)мо на то(т) ча(с) чере(з) ни(х) по(с)лали якѹю сѹмѹ пѣнази(и) дѣла зада(т)кѹ роботы ве(д)лѹ(г) писана ва(ш) мл(с)ти (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1); Мїхайлъ Корїбѹтъ… прáгнѹлъ…, абы тѹю собѣ інтїтѹлованѹю мóглъ бы́лъ вѝдѣти Книгѹ, нá што и знаменѝтыи задáтки кóштѹ вáжилъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); а(н)дрѣю ґру(н)тарѹ …реклє(м) да(т) зло(т) 12: а взє(л) зада(т)ку зло(т) 2"6 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); ѡ купене у себе… ѡ(с)ми копъ паведе(л) по золоты(х) деветна(д)цати копа,… записа(л)се бы(л) проте(с)та(н)тови на,… я(р)марокъ Володиме(р)ски(и),… // вы(с)тавити, на што и задатьку у проте(с)та(н)та се(м)десятъ золоты(х) взя(л) (Володимир, 1646 *ТУ* 327-328); *Образно*: задáтокъ посáгѹ настоѧщаго,… познáнїє бг҃а и любóвъ съвершéн҆наѧ к нéмѹ. и примѣра тестамéнътѹ вѣчного знáкъ мѝлости показáвъ облюбéнѝци своéи, и запечатавъ то влáсною крьвїю своéю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52 зв.); Тáйна… éстъ на(д) всѣ тáйны… поневажъ съвершéнїе в҆ собѣ тáинъ всѣхъ содéржи(т),… подає(т) себе в҆ задáткѹ живота вѣчногѡ, и в҆ соблюдéнїе настоѧщогѡ живота (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

2. *Перен.* Запорука, доказ: Бо хотѧй дѣдицства въ óном҆ вѣцѣ собѣ зготовáного єще досконáле не дошли, // пéвни еднáкъ сѹтъ з҆ задáткѹ, которого свѣжо взѧли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 177-178).

Див. ще **ЗАВДАТОКЪ, ЗАДАТЕКЪ.**

ЗАДВОРНИЙ *див.* **ЗАДВОРНЫЙ.**

ЗАДВОРНЫЙ, ЗАДВОРНИЙ *прикм.* (*стп.* zadworny) придворний, королівський: декретами судовыми такъ его к(р). м(л҃)ти за(д)во(р)ными, яко и земъскими,… в справе то(и), которую єсмо мели ѡ тыє кгру(н)ти… с че(р)нцами манастыра… // ѡныє че(р)нцы… де(р)жа(н)я… на тыє… кгру(н)ты… не показали (Київщина, 1600 *ККПС* 151-152); ѡ(т) давны(х) летъ ѡ(б)тажни сѹтъ затагами се(и)мовны(х) и задворни(х) пра(в) до сѹдѹ к(р)м нале(ж)ны(х) П҃нове мещане и предмещане лвовскиє (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); за которым ознайменемъ мы, добре актъ их вырозумевши, децизию… нашу декретом нашим задворным учинимо (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); шкоды чинили: … листы граничные, декрета судовные, такъ сеймовые, задворные и трибунальскіе площенскіе… и некоторые оригиналы порубали, подерли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123); **задворный мандатъ** *див.* **МАНДАТЪ; задворный позовъ** *див.* **ПОЗОВЪ; задворный судъ** *див.* **СУДЪ; лимѣтация задворная** *див.* **ЛИМѢТАЦИЯ; справа задворная** *див.* **СПРАВА.**

ЗАДЕЛАТИ *див.* **ЗАДѢЛАТИ.**

ЗАДЕЛОВАТИ *див.* **ЗАДѢЛОВАТИ.**

ЗАДЕЛЫВАТИ *див.* **ЗАДѢЛЫВАТИ.**

ЗАДЕНЪЧОВАТИ *дієсл. док.* (кого) Закрити в бочці: тричѣ у бочку заденъчовали мя,

нучъ и день у глубинѣ емъ бывъ (XVI ст. *НЄ* 206).

ЗАДЕРЖАВАНЬЄ *див.* **ЗАДЕРЖОВАНЄ.**

ЗАДЕРЖАНЄ, ЗАДЕРЖАНЬЄ, ЗАДЕРЪЖАНЄ, ЗАДЕРЪЖАНЬЄ, ЗАДРЪЖАНЄ *с.* **1.** *(затримання кого-небудь силою або з допомогою оплати з певною метою)* задержання, задержування: Твоабы Милость... водлє ȣфалы соймовоє кȣ первшимъ двєма грошомъ и тот трєтий грошъ, завєшоный... бєз всакого ѡмєшкана выдати вєлєл, акобы и иныє прикладомъ Твоєй Милости поспєшили са въ ѡтданю того податкȣ кȣ задєржаню слȣжєбных (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшєю рє́чȣ бы́ти здає(т)са, на(д) вшєла́кїє єго задєр'жа(н)а, вы́рватиса ѡ(т) грѣха, и пєрєда́тиса мєжи ты́хъ, котóрыє на пла́цоу покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 77).

2. *(на певний час)* затримання: Што сє дотычєт задєржана Вашєй Милости при єго Милости панȣ Вилєнском нє фалит того Єго Кролєвскаа Милост (Варшава, 1568 *AS* VII, 305).

3. *(невіддавання чого-небудь у визначений час)* задержування, затримування: Чєтвє́ртоє задєржа́н'є запла́ты заслужóным (Львів, 1646 *Зобр.* 79).

4. *(уповільнення просування розвитку чого-небудь)* задержування: Вѣрою и сама Са́рра мѡ(ц) до задєржа́на насѣна взала, и на(д) слȣ́шный часъ вѣку оуроди́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 831); **задръжанє воды** – водянка: Сєна́тора Тара́ссїа... ѡ(т) затвєржє(н)а жолȣдка, и задръжа(н)а воды оуздорови́ла (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

5. Збереження, утримання: и которые послали се отъ патрияръхи чынятъ, а не сутъ, обороны жадъное до веры и // науки и рядовъ церъковныхъ задеръжаня не даютъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 234-236); на тоуюжъ нотȣ прѡзбъ и попиранья черє(з) послы свои взгладо(м) задєржанья цалость рєлѣи нашєи до к(р) єго м(л) чинили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 79 зв.); По патє: дла добродѣтєлного и побóжного єгѡ живота: жє любóвнє я(к) прирожóны(й) оц҃ъ жи́лъ на тóм' мѣсцȣ сто(м) з' на́ми, Мнїхами, и ѡ(т)чєскѡ промышла́лъ, та́къ ѡ ца́лом' задєржа́ню тои с(т): Ла́вры, я́к' и ѡ помножє́н'ю всєгѡ Православі(а) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 25); теды они, ... позываютъ на всказане на васъ таксы тое и винъ правныхъ... и до наказаня того всего, што бы толъко належало // до задержаня покою посполитого (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 795-796).

Див. ще **ЗАДЕРЖИВАНЄ, ЗАДЕРЖОВАНЄ.**

Пор. **ЗАДЕРЖАТИ.**

ЗАДЕРЖАНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. ім.* затриманий, -ого: А котóрїи братъ яко мєнови́тє с па́но(в) шла(х)тъ ѡ(д)лє́глы(м) бы(л), и ѡпóдаль мє́шка(л), и нє мóглъбы такъ ча(с)то до схажо(к) са ставити, // Тєды пови́нє(н)... вєдлȣ(г) рєєстрȣ задє(р)жа́ны(м) да́то(к) в ро(к) ра́зо(м) ѡ(т)ложити (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 42-43).

2. *У знач. ім. с.р.* **задержаноє** – *(те, що не повернуто у визначений час)* затримане, -ого: а ѡ(т) вашихъ Мл(с)тє(й) нє вѣдаю для чо(г) задє(р)жаноє Господарови Єго м(л): выгодити яко(ж) и ѡ вѣдомо(ст) Прошу ѡ томъ Писмѣ бо єщє зда(н)ємъ Справы ѡ нє(м) Господарєви Єго м(л): нє пориваю(т) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

ЗАДЕРЖАНЬЄ *див.* **ЗАДЕРЖАНЄ.**

ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЪЖАТЬ, ЗАДРЪЖАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(перешкодити рухові кого-, чого-небудь, не відпустити)* задержати, затримати: Онъ... казал ми ждати... и хотечи еднане приняти с паном Дубровскимъ, задержалъ мя до третего дня (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85); нє маючи за што ѡдєжи кȣпити, а зима тым горєй их ѡттоль розжєнєть, прото задєржъ Твоа Милость, яко могȣчи тȣю ротȣ кназа Соколєнского (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); Ѡза затрима(л) роукѡ́ю архоу. хóта́чи за́дръжа́ти вóза, абы вóлы нє звє́рнȣли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); чєрнцю(в) при дрȣка(р)ни нє ро(з)ганали, анѣ нєпотрєбнє фрасо-

вали, алє любили и задє(р)жали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 4 зв.); Оукопа́лєсь Колю́мнѹ ѡ(т) зи́мнои Зѡ́ны, При бе́рєгахъ Днѣпро́выхъ по(д) Сєдмитріѡ́ны, Гдє задє́ржишъ мєшка́нцѡвъ Рѡссі́йскихъ въ шѹка́нъю Цны́хъ Наѹкъ, и въ далє́комъ ю(ж) пєлгримова(н)ю (Київ, 1632 *Євх.* 298); мови(т) ты(ж) дєсница твоѧ оудръжи(т) мѧ, правал рѹка твоѧ задръжи(т) мѧ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 48 зв.); Розсмѣѧлсє даніилъ и задєржалъ црѧ абы нє входилъ во внѹтръ (серед. XVII ст. *Хрон.* 371);

(кого) *(примусити залишитися на певний час)* задержати, затримати: жадаємо абыстє в(ш) м(л) нє рачили за злє мѣти ижєхмо на нѣкотри(и) ча(с) ѡ(т)ца василия при собѣ задє(р)жали хотячи прєзь нєгѡ тую справѹ ко(н)чити (Устя, 1604 *ЛСБ* 385); кг(д)ы боу́дєшъ вдѧ́чны(м), многихъ ѡ тобѣ ста́раючихсѧ мѣти боудєшъ, а нєвдѧ́чнымъ боудѹ́чи, жа́дного нє задє́ръжишъ това́риша (Острог, 1614 *Тест.* 157);

(кого) (взяти під варту) задержати, затримати: на котором учинку святокрадства оден с тых злочинцов, неякий Валенътый прозвискомъ Лонский,... там при церкви на том же даху пойманый,... которого мы поймавши, иж нуч была, в шпиталю до дня задержали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491).

2. (від чого) Відмовити, відговорити, відрадити: ѡ(д)но(ж) ѧ вєдаючи ѡ писа(н)ю в книзє и прє(д)сѧ взѧ(т)ю пна холѧвского, и самъ єсми тамъ нє єха(л), и пна по(д)коморого ѡ(т) того єха(н)ѧ задєржа(л) (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45).

3. (кого, що і без додатка) *(утримати кого-, що-небудь на якийсь час у певному місці, стані, положенні)* затримати: Нє явна ли рєчъ яки(м) дхомъ и якою мл(с)тью тоє чи́нитъ, кгды(ж) на поча́ткѹ якобы оука́зѹєть выводы и притѧга́єть до згóды, а на оста́ткѹ адѹ аспи(д)ного по(д) ѹстна́ми задєржати нє могъ, што ср(д)цє з мы́слюю та(й)но укова́ло, тоє пєро з рѹкою явно ѹказа́ло (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); а мене самого утопити хотели, и уводу подъ мостъ укинули, ажемъ заледве уфатилса за стовпъ, задержалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 114); ıс тєды прч(с)тныє на тѣлѣ своє(м) ра́ны задръжати хотѣлъ, абы та́къ вѣроу на́шоу потвєрди́лъ и истотоу правди́воую своєго въскр(с)нїа показа́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167зв.); та(м) естъ една // гора с то(и) гори ви(д)но сѣркѹ горачую, тамъ задержани дши. котории ся висвободити маютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535-536); **у молчанїи задръжати** – задержати в таємниці: нє ѡповѣда(л) ты(ж) лаза(р) що та(м) видѣ или ѡ моука(х) или ѡ радости нб(с)ной, алє вши(ст)ко оу мо(л)чанїи задръжа(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.).

4. (що) *(не віддати, не повернути у визначений час; залишити у себе)* задержати: Гдѣжъ кнѧзь Костєнтин маючи єє самѹю... ѹ в опєцє своєй, по смєрти матки єє, даючи єє за мѹжъ за кнѧзѧ Янѹша... нєкоторыи имѣньѧ ѹ сєбє задєржалъ, а єй нє вєрнѹлъ (1541 *AS* IV, 270); у другой скрыни справы листовые... къ тому // выписъ врядовый сознания пана Угриновского о два мамрамы пана Русиновыхъ, которыхъ у себе задержалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 54-55); инвентаръ старый,... и инщие вшелякие фундуши наданые, въ себе задержалъ еси (Краків, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 160); а иншую маетностъ рухомую оныхъ збеговъ при собе въ селе,... задержали, а оныхъ отъ всее маетности зъ села выправятъ почали (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 358).

5. (що) Зберегти, заховати: намъ не непевно для того отъ пана Бога подана есть наука писма, абы имъ законъ святый и все побожнои речи могли быти кгрунтовне и статечне задержани и въ потомные часы варованы (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 32); Покóю и ти́хости мєжи розрознє́ными въ вѣрѣ стєрє́чи бѹдоу, задє́ржѹ, ани жа́днымъ спóсобомъ албо вла́дзєю на́шєю... никóго кри́вдити... въ справѣ набожє(н)ства нєдопѹщѹ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 23); не маетъ быти волно о порадъку церъкви Божое и о покою ее промышлять и радить: яко быхъ-

мо… могли за помочью Божею… веру православъную вцале задеръжать (Вільна, 1599 *Ант.* 627); залецаю вам, православным, правовѣрную школу и пораду даю, чего ся учити имѣют, чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестия задержали (1608-1609 *Виш.Зач.* 202); Вѣда́й то запе́вне сно́у мо́й, и́жъ в то́т' ча́съ та заправди́вого кро́ла призна́ю(т) кг(д)ы не ты́лько па́ньство, а́ле и цно́ты заде(р)жиш' (Острог, 1614 *Тест.* 178); Кто ма́еть любо́въ, не мо́жеть (заде́ржавши еѣ) напроти́въ и́ншихъ цнотъ грѣши́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 515); Той пале́мо Ли́ба, хотачи́ забѣчи о́номѹ зло́мѹ: абы ре́чъ по(с)поли́таа Ри́мскаа не ѹпа́ла задержа́лъ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 ненум.); **задръжати у себе** – запам'ятати: И задръжали тое слово оу себе пытаючиса межи собою што бы то было иже изь мртвыхъ въскр(с)ноути (1556-1561 *ПЄ* 160).

6. *(не простити, не відпустити провини)* затримати: кото́ры(м) ω(т)пѹсти́те грѣхи, ω(т)пѹста(т)са, а кото́ры(м) задрѣжите, задрѣжатса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); которым отпустите грехи, сут им отпущены, а которым задержите, сут задержани (Вільна, 1600 *Катех.* 51); Комѹ ω(т)пѹстите грѣхи, бѹдѹть ω(т)пѹщены: а комѹ задержите, сѹ(т) задержаны (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 155).

7. (що) *(підтримуючи що-небудь, не давати йому впасти, перекинутися)* притримати: коли пришли до гѹмна нахорорскагω стагнѹлъ озанъ рѹкѹ свою абы задержалъ скриню, бо волъ скачѹчи трохѹ нахилилъ ю былъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 250).

Див. ще **ЗАДЕРЖИВАТИ, ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДЕРЖАТИСЯ, ЗАДЕРЖАТИСА, ЗАДЕРЪЖАТИСЯ, ЗАДРЪЖАТИСА *дієсл. док.* **1.** *(залишитися деякий час у певному місці, положенні)* затриматися: Ані́ бо́вімъ в' ѹмысла(х) нш҃ы(х) зача́тое весе́ліе, заде(р)жа́тися южъ бо́лше(й) може(т), але… пла́мень моцою незвыча́иною гды быва́е(т) в' якімь начы́ню пре́зъ ча́съ ніко́тóры(и) задержа́ны(и), яко ско́ро на во́лность бѹде(т) выпѹще́ны(и) (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.); Ачъ в'пра́вдѣ До́мъ к(ж) Четверте́нскихъ по ро́зны(х) внѹтрныхъ Война́х' Кнажа́тъ Ро́сскихъ, а по том' за настѹпе́на(м) Літвы задержа́лъса в' Волы́нской земли при свое́мъ оудѣлѣ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73);

(застигнути, завмерти) затриматися: взя́вши пастырь па́лицю хотѣль оу́дарити, и(ж) не шли ωвцѣ, и роука его задръжаласа горѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 160).

2. (від кого) Здержатися, стриматися: тепе(р) ва(м) поведаю заде(р)жьтеса ω(т) люде(и) си(х) и да(и)те и(м) поко(и) (II пол. XVI ст. *КА* 27).

3. (з чим, над ким) *(не виконати чого-небудь вчасно)* затриматися: пан Михайло Дубницкий …пану Кондратови поведилъ, абы ся еще с тым мало задержалъ и на его милост отца владыку не протестовался (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 366); Ото маешъ и пана зверъхнего помазанъца Божого, яко екъзекутора…, который естъ такъ добротливый,… ожидаючи упаметанья вашого, же ся еще зъ екъзекуцыею тыхъ судовъ церъковныхъ надъ вами задеръжалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 841); И въ Іо́вѣ, до Еліфа́за Б҃ъ мо́витъ. Згѹби́лъбы(м) ва́съ и внѣвечъ ωберн҃ѹлъ, если́бымъ са не заде́ржалъ дла Іо́ва слѹжа́чого мнѣ (Київ, 1627 *Тр.* 40).

4. Затриматися, спинитися: Хто росказа́лъ Слн҃цѹ, же́бы са еще на дрѹгіи двѣ годи́нѣ, ча́сѹ з'точе́нья би́твы заде(р)жало (Вільна, 1627 *Дух. б.* 384).

5. *(не одержати розгрішення)* не бути прощеним: которы(м) ω(т)пѹсти́те грѣхи ω(т)пѹста(т)са, а кото́ры(м) задръжите, задрѣжатса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222).

Див. ще **ЗАДЕРЖИВАТИСЯ, ЗАДЕРЖОВАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖАТИСА *див.* **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖЕВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДЕРЖЕНЄ *с.* Прикріплення, скріплення: ω(д) роботы кламе(р) до заде(р)жена дахѹ

пры старо(и) цє(р)кви томѹжъ фє(р)є(н)цѹ fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.).

ЗАДЕРЖИВАНЄ *с.* **1.** Затримування, стримування: естлибы люде з кгрунтовъ ихъ зыйти и знестися хотели на иншие кгрунты месткие, тогды тые свещенники не маютъ тыхъ людей ничимъ гамовати, але доброволне их з будованями и зо всими маетностями за место на кгрунты месткие пустити повинни, кромъ жадного задерживаня (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254).

2. *(загамування руху чогось)* затримування, зупинення: Нѣкоторыѣ выкладáютъ вєлˮблю́да того, быти ли́нѹ грѹ́бѹю вˮ корабли, на котóрой кóтвы спусча́ны бывáютъ дла задєржива́на корабла́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Див. ще **ЗАДЕРЖАНЄ, ЗАДЕРЖОВАНЄ.**
Пор. **ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДЕРЖИВАТИ, ЗАДЕРЖЫВАТИ, ЗАДЕРЪЖИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Те саме, що **задержовати** у 1 знач.: кгды до мєнє ранный пришолъ, я ранного казалъ ѡсмотрєти и при собє єго задєрживалъ, абы при мнє зосталъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); пытали тыє..., ку(п)ци и(л)во(в)скиє,... дла котороє причины и(х) гамую(т), мыто нє(з)вы(к)лоє,... брати хотя(т), и вжє за ко(л)ко дє(н) и(х) задє(р)живаю(т) (Володимир, 1582 *ТУ* 190); котóроє то позрѣ́нˮє, вса́когѡ рожа́ю цвѣтѡвˮ ми́лаа рóзно(ст) справѹ́єтъ погладáючи(х) на сєбє, взывáючи кˮ позрѣнˮю, и мимоходáчихъ задєрживáючи, и ихъ рóзно оутѹчáючи (Київ, 1628 *Лим.* 6 ненум.);

(кого) *(примушувати залишатися на певний час)* затримувати: такóго бóвѣмъ послѹшє́нˮства по нáсъ потрєбѹєтˮ Г(с)дь, жєбы́сˮмо са и нáмнѣй нє бáвили, бы тєжˮ на(с) и напотрєбнѣйшєє што задє́рживало (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 553); *Образно*: Грекове и Русь вызнаваютъ быти якієсь мытарства, и образы малюютъ, показуючы, же се на нихъ душы задержываютъ и отмыгаютъ, а чыстительного огня прызнавати не хотятъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 185).

2. (що) *(уповільнювати або зупиняти дію чогось)* задержувати: Мы судъ, бачечи, ижъ... вже апеляцыя на трибуналъ закрочила, которая не только справы, на першомъ пункте стоячие, але и екзекуцыи задерживаетъ: прото судъ узнаваетъ, ижъ шкрутиния безъ стороны позваное вывожена быти не можетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 331).

3. (кого, що) Зберігати, утримувати, заховувати: кгды ся добре порахуете, ничого... потешнейшого пожедати собе не можете, надъ тую светую единость стародавнее... веры, которая милость, згоду и покой // сполный межи народами задеръживаетъ и помножаетъ (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 503-504); одна церковъ быть не можетъ на земли, коли одного справъцы не маетъ, который бы одну веру задеръживалъ... // и ростырки християнъские поровънывалъ и едналъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 236-238).

4. (кого) *(вести певним чином)* триматися: Ѡ(т)сю́лˮ трє́зва мѹжнє, ѡсторóжнє, и пи́лнє мáєтъ сєбє задє́рживати и ховáти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 28).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДЕРЖИВАТИСЯ *дієсл. недок. (бути, залишатися де-небудь, довше, ніж можна, потрібно)* затримуватися, задержуватися: и естли бы межи ними и тые были, которые Очаковъ бурили, ты бы ихъ на то приводилъ и намовлялъ, жебы они въ замкахъ нашыхъ тамошнихъ Украинныхъ не задерживаючися и не мешкаючи, шли просто до замку нашого (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 156-157).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖОВАНЄ, ЗАДЕРЖОВАНЯ, ЗАДЕРЖАВАНЬЄ *с.* **1.** Затримування, стримування: понєвáжъ а то нєзгóла алє с кондицїєю, тóє позволє(н)є зˮ стороны цєрємóнѣй оучинилъ до котóрои кондицїи, я́къ са ємѹ захóчєтъ ѡ(т)ки́нѹти боу́дєтъ мóглъ, задáвши имъ ...хота то, жє сполє́чности с костє́ломъ ри́мˮскимъ прєшкожáютˮ, довóдачи // того тымъ, жє дла задє́ржованˮа ихъ бывáнья вˮ цєрквáхъ, дáвныє члóнки ри́мˮского костє́ла хорó-

натсѧ, али всѣ на́ши церемо́нѣи по́йдꙋтъ по(д) ла́вꙋ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42 зв.-43).

2. Зберігання, заховування: Хтожъ не видитъ же и теперъ задержаваньемъ межи нами згоды и мл(с)ти вноутрней панство его к(р) м(л) оутвержатисѧ бꙋде(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 220).

3. *(невідпущення провин)* нерозгрішення: въ метафорѣ ключовъ... нѣчого ся иншого не таитъ, только владза вязаня и розвязаня, то есть отпущаня грѣховъ и задержованя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 404).

Див. ще **ЗАДЕРЖАНЄ, ЗАДЕРЖИВАНЄ.**

ЗАДЕРЖОВАТИ, ЗАДРЪЖОВАТИ, ЗАДЕРЖЕВАТИ, ЗАДРЪЖАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(перешкоджати рухові кого-, чого-небудь, не відпускати)* затримувати, задержувати; спиняти: и пришʼли. ажь до него и задръжовали его абы ѡ(т) нихь не ѡ(т)хожаль (1556-1561 *ПЄ* 226 зв.); наро́дове глѧ́дали его, и при́шʼли до не́го, задръжова́ли его абы ѡ(т) ни(х) ѡ(т)хо́жаль (XVI ст. *УЄ Літк.* 14); Што е́стʼ моцнѣ́йшее на(д) мо́ре, а една́къ малы́й пѣсо́къ непогамова́нꙋю егѡ нава́лность заде́ржꙋетъ и ѡ(т)кида́етъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Якʼ бовѣмʼ вʼ бѣганю ѡ за́водъ, бѣгꙋчи во́зомʼ а ѡди́нъ дрꙋго́го выперелжа́ючи, гамꙋетъ и заде́ржꙋетъ догонѧ́ючого, жебы не вы́бѣгъ и Па́лмы звитѧ(з)ства не ѡде́ржалъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 11); *Образно*: Ѡ(т)крива́етъсѧ бовѣмъ гнѣвъ Бж҃їй на всѧкꙋю незбо́жность и несправедли́вость лю(д)скꙋю, кото́рыи пра́вдꙋ несправедли́ве заде́ржꙋю(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 270);

(кого) *(примушувати залишатись на певний час)* затримувати, задержувати: росказꙋемы соурове, абы таковы(х) людей задержовали, и ѡныхъ листы еслибы якіе мѣли до на(с) отосла(в)ши, до наоуки нашей вʼ доброй опатрности ховали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209).

2. (кому що) *(не віддавати своєчасно, у термін)* затримувати: заслꙋгʼ и юркгелтꙋ, або заплаты нѣкомꙋ не заде(р)жꙋймо, бо хто задержꙋетъ заплатꙋ, ровный мовитʼ, и одинъ сꙋдъ подыймꙋетъ зʼ доброволнымʼ мꙋжобойцою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 73 зв.); Въспріемлю: Пріймꙋю, зно́вꙋ пріймꙋю,... взѧ́емъ пріймꙋю,... ѡ(т)бира́ю, заде́ржꙋю, якобы проти́въ пріймꙋю (1627 *ЛБ* 23).

3. (що) Зберігати, заховувати, утримувати: Абы те(ж) до фꙋндова(н)ѧ капитоулы, при церквахъ греческои релѣи прійти могло, жебы сѧ тымъ болшей хвала бж҃ѧ помножала, и рѧ(д) црко(в)ный тымъ лепѣй задержовалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 38); а пре́то ты сн҃оу найми́лшїй, я яко ѡ(т҃)цъ кото́рый кролю́ю, и па́ньство тобѣ заде́рʼжꙋю, тебе кроле́вʼство держати наоуча́ю та́ѧ бовѣмъ и кроле́въство здо́битъ и кро́люв несмерте́лное па́мѧтʼки... чи́нитъ (Острог, 1614 *Тест.* 134); Або́вѣмъ сʼ того всѣ речи, и вʼ не́го, яко ѡсвѧ́ченое сло́во повѣда́е(т). И то́й // теды тако́вый и та́къ вели́кїй мо́ви(т), держѣмо, то́есть моцно заде́ржꙋймо, што́ на(м) Бо́зскимʼ зрѧже́ніемъ ѡбʼѧвено е́стъ ѡ(т) Ст҃ои Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 206-207); Та́къ длѧ пе́ршихъ дво́хъ причи́нъ, за́цности Кр(с)та, и нале́жности оупомѝнкꙋ... хо́ть мою ...моглъ ѡсвѣдчити,... жебысь... са́мʼ при ѡ(т)чи́стой свое́й Вѣрѣ зостава́ти, и По(д)да́ныхъ въ то́йже задръжава́ти ра́чилъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

4. (що) Спиняти, ліквідувати: А ижъ звычай той лѣкарѡве ма́ютъ, же не пе́рвей почина́ютъ хоробꙋ лѣчи́ти, але причи́нѣ хоро́бы забѣга́ютъ, и тꙋю пе́рвей заде́ржꙋютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 108).

5. (кого і без додатка) Стримувати: готꙋе(т) діѧво(л) ѡ(т)щепенʼства и розрꙋхи межи лю(д)ми, абы ты(м) ла(т)вѣ(и) принѧ(т) бы(л) гды прі(и)де(т)... тепе(р) вѣдаете што его задержꙋе(т), але ѡкаже(т)сѧ гды его ча(с) прійде(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 100); ꙋтолѧ́ю: Гамꙋю, повстѧга́ю, оусмѣрѧ́ю, заде́ржꙋю (1627 *ЛБ* 142).

6. *(не прощати, не відпускати провини)* не розгрішати: Тутъ божественный сей учитель ясне о скутку ключей тыхъ вѣдати даетъ, же не иншее што суть, только грѣхи отпускати и задержовати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 404).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДЕРЖОВАНЯ *див.* **ЗАДЕРЖОВАНЄ.**

ЗАДЕРЖОВАТИСЯ, ЗАДЕРЖОВАТИСА, ЗАДЕРЪЖОВАТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(примушувати залишитися на певний час)* затримуватися: по взатю свѣтлости Дха стго, та(м) живѫчи остáтокъ живота своєго кончи́тъ, бовѣмъ тáмъ Бóзства свѣтлост'ю задéржѫєтьса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 9).

2. Існувати, співіснувати: Имя Тому, Котóрый есть без' почáтку, Отецъ, а началу – Сынъ, а по початку – Духъ Святы́й: а прирожене тымъ трéмъ одно – Богъ, а самáя éдность – Отецъ, отъ Котóрого и до Котóрого стягáючися, не и́жъ бы злучáючися, але задéржуются (Острог, 1598 *Ист.фл.соб.* 451).

3. Стримуватися: Ѡшаєвáюса, или ѡшаáюса: // Повстагáюса, задéржѫюса, позбывáючого (1627 *ЛБ* 154-155).

4. (на кім) Затримуватися, зосереджуватися, спинятися: В чомъ мы яко ѡтєцъ з сынами… (с)мирє(н)но постѫпѫючи а сѫровостю пра(в)ною и наказами на прєстѫпающи(х) зако(н), задєръжѫючися: пишє(м) до васъ яко до сыновъ на(м) послѫшны(х)… абыстє… в то вє(з)рѣли жєбы до таковы(х) шкара(д) справы цє(р)ковныє нє приходили (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖЫВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДЕРЪЖАНЬЄ *див.* **ЗАДЕРЖАНЄ.**

ЗАДЕРЪЖАТИСЯ *див.* **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЪЖАТЬ *див.* **ЗАДЕРЖАТИ.**

ЗАДЕРЪЖИВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДЕРЪЖОВАТИСЯ *див.* **ЗАДЕРЖОВАТИСЯ.**

ЗАДЗВОНИТИ *див.* **ЗАЗВОНИТИ.**

ЗАДИВЕНЄ, ЗАДИВЕНЬЄ *с.* Здивування: Вчáснє, здáст'миса, в' óвоє з' Бжєствє(н)нымъ Ап(с)лом' язы́кѡвъ, мнѣ… Бо(з)скими нєдовѣдомыми // сѫдбáми из'стѫплéнномѫ задивéн'є пришéдши, заволáти, ѡ глѫбинó богáтства, и прємѫдрости, и рáзѫма Бжїа (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2-2 зв.); Приходитъ намъ возлюбленные жалосне присмотруючися постановеню Епископіѣ вашей Премыское зъ великимъ задивеньемъ оными въ Евангеліѣ положеными словами заволати (Київ, 1634 *КМПМ* І, дод. 555); знáгла рéчъ нóвѫю и нєсподѣванѫю обáчивши, в' задивéн'є пришовши, нє стривожилиса и нє перєстрáшили (Київ, 1637 *УЄ Ка.* 155); Пи́л'ности потреба вєли́кой в' слѫха(н)ю, и раз'сѫжда(н)ю грѣхóвъ кáющогоса, спочаткѫ а(ж) до ко(н)ца, бы тє(ж) и на(и)тажшыє были, нє має(т) з' сєбє покáзовати стрáхѫ, áльбо задивéньа, áл'бо ѡбридли́вости (Львів, 1645 *О тайн.* 90).

Див. ще **ЗАДИВОВАНА, ЗАДИВОВАНАСА.**

Пор. **ЗАДИВИТИ.**

ЗАДИВЕНЬЄ *див.* **ЗАДИВЕНЄ.**

ЗАДИВИТИ *дієсл.док.* (кого) Здивувати: "Пою и воспою Господеви", мовитъ пророкъ, не ижъ бы задивити хотѣлъ слышачихъ, але Богъ вѣдаючому скритость сердечную кгды повѣдаетъ (1603 *Пит.* 80).

ЗАДИВИТИСЕ *див.* **ЗАДИВИТИСЯ.**

ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВИТИСА, ЗАДИВИТИСЕ *дієсл. док.* (чому і без додатка) Здивуватися (з чого і без додатка): Ѡбáчивши то патрїарха, задиви́вшиса нєпомáлоу, вєлми́ бы́лъ жáлостєн', и(ж) са дáлъ одвєсти иси́доровымъ слóвамъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 35 зв.); видє(л) є(с)ми тую нєвѣ(с)ту пьаную кро(в)ю… и ѡбачи(в)ши є(с)ми задиви(л)са диво(м) вєлики(м) (XVI ст. *КАЗ* 643); Та(м) жє то(т) голубє(ц)… почавъ ѫ вѫши носомъ шпыра(т) шукáючи пъшєници… што бачєчи́ люди́ а (з)влаща наро(д) простыи задиви(в)шисє тому вєлми пытали єго што то за голу(б) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51); и бы́ло чомѫса присмотри́ти и задиви́ти знамєни́то(и) спрáвѣ Прч(с)тои Бцы (Київ, 1627 *Тр.* 682); Hlian, obernisia, stan, zadiwisia (1648 *П. про Пот.* 201).

Див. ще **ЗАДИВОВАТИ, ЗАДИВОВАТИСА.**

ЗАДИВИТИСА *див.* **ЗАДИВИТИСЯ.**

ЗАДИВОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Здивований, задивований: задивованый султанъ

Махометъ на-тыхъ-мѣстъ шлетъ по патріарха и чюдо такое видѣти прагнетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 471).

ЗАДИВОВАНЬА *див.* **ЗАДИВОВАНА.**

ЗАДИВОВАНА, ЗАДИВОВАНЬА *с.* Здивування: Прéто пр(о)ркъ, з велúкимъ задивовáнамъ рáдȣючи са въ доухȣ, о нéи въпїєтъ, мóвачи ста церкви твоа бж҃е, и дúвна въпрáвдȣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); жáдноє похвáлы нє єсть гóднѡ, нѣ выславовáна, áнѣ задивовáна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 872); **до задивованьа приходити** – дивуватися: нє мáютъ тéды брáтїа до задивовáнъа приходúти, же ѡ(д) нѣкоторыхъ оутúсканы бывáютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 247).

Див. ще **ЗАДИВЕНЄ, ЗАДИВОВАНАСА.**
Пор. **ЗАДИВОВАТИ.**

ЗАДИВОВАНАСА *с.* Здивування: ѡлє! ѡ(г), гáй, гáй, гáй. задивова(н)аса Слóвко тóє (1627 *ЛБ* 151); **до задивованаса привести** – здивуватися: привѣлъ ихъ Г(с)дь, якъ потóмъ Ап(с)ла Пєтра риболóва, мнѡгихъ рыбъ зъ росказáна єгѡ закúнєною сѣти оуловлєніємъ до задивовáна са привѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 855); **до задивованаса побудити** – здивуватися: розȣмною своéю ѿ(т)повѣдю, вєсъ нáродъ, при нéмъ на тотъ часъ бȣдȣчъ, до задивовáнаса побȣдúлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 505).

Див. ще **ЗАДИВЕНЄ, ЗАДИВОВАНА.**
Пор. **ЗАДИВОВАТИСА.**

ЗАДИВОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Здивувати, вразити: данїúла... цоу(д)ность задивовáла, котóрый хотачи ѿнȣю цоу(д)ность вы́повѣдѣти, и нєнайдоу́ючи мєжи матéрїами подобє(н)ства, до золота(р)скоєса робóты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63).

2. (чому і без додатка) Здивуватися (з чого і без додатка): где кгды задививавши помененые их милость панове приятели пытали: "што бы то было? мы тутъ на терминъ назъначоный вже з венцомъ од... пана Бранского приехали, – такий респонсъ одънесли: "их милости в дому не маешъ, не казали до дъвора никого пусчати" (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598); а хс оустáвьши запрѣтúвь мóроу и вѣтрȣ и оучинúласа тúхость великаа, члци... томоу задивовáли (1645 *УЄ* №32, 89 зв.).

Див. ще **ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВОВАТИСА.**

ЗАДИВОВАТИСЕ *див.* **ЗАДИВОВАТИСА.**

ЗАДИВОВАТИСА, ЗАДИВОВАТИСЕ *дієсл. док.* (чому і без додатка) Здивуватися (з чого і без додатка): А оные дей гости тому се барзо, жемъ се дей на твари зменилъ, задивовали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489); кто бȣдєть мы́мо иды попри црковь твою задививавшиса, боудєть са звѣдоваль, чомȣ такь гь бъ оу́чинилъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 204); оукажȣ имъ ижъ бъ са рóди(т) в стáйни... и томȣса нєхáй задивȣю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 3 зв.); кгды́са такóвыє чю́да стáли, всѣ са томоу задивовáли (Острог, 1607 *Лѣк.* 23); Слáва въ вышнихъ: зъ Аггами заспѣвáвши, А съ Пастȣхáми чю́дȣ са задивовáвши (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); По нéмъ тéжъ задивȣйса ижъ нєтóлко стáрый вѣкъ мнóжилъ Богатырєвъ, лєчъ и на(ш) нєстáлы(й) (Київ, 1632 *Євх.* 301); стъ Гдь саваѡѳъ; пóлны сȣтъ Нбса и зємла; слáвы єгѡ, и задивȣєтъса дȣша прáвє(д)ны(х) сла(д)комȣ пѣнїю úхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.).

Див. ще **ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВОВАТИ.**

ЗАДИЛОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (призначений для дилювання)* задильований: д грошѣ за дошки задилованыи на дылованя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.).

ЗАДКОМЪ *присл.* Наприкінці: задкомъ роswema parte (*Уж.* 1643, 50).

ЗАДЛЯ *прийм. (з род.) (виражає відношення причини)* задля, через: гды(ж) мы то бгȣ на ѡфѣрȣ даровали, а понєваж часо(м) ты(м) нє є(ст)... повѣрєны(м) вєдлȣ(г) ѡбѣтници ншоє ѡ(т)дано, а то задля тоє(и) причины, и(ж) нє сȣ(т) тыє рєчы зє вши(с)тки(м) доклада(м) зготованы (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

ЗАДНИЙ, ЗАДНІЙ, ЗАДНЇЙ, ЗАДНИ *прикм.* **1.** *(який знаходиться, міститься і т.ін. позаду, ззаду)* задній: ма(р)ти(н) ѳєдорови(ч)... ко(н) по(д) ни(м) тиса(в) нога за(д)няя бєла

пє(т)но (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 89 зв.); видє(л) єсми... на клѹбє в ноги за(д)нєє лєвоє раны з лѹка стрєлєныє (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 61); ковалєви ѡ(т) возѹ и ко(л) за(д)нїх и кованя и клямє(р) з гр(ш) ms (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 43); па(н) Я(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и)... при(с)ла(л) клячѹ... ноги за(д)ниє вышє(и) копыта обє(д)-вє бєлыє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.); И я́къ жєгля́ръ а́лбо штѵрникъ прєз᾽ мо́рє хо́тачи оупра́вити Коравє́ль, нє на пєрє́днєй ча́сти корабла а́лє на за́днєй при ма́штѣ оусѣда́єтъ: та́къ чл҃къ прєз᾽ мо́рє то́є жи́тїа бѹ́рноє, ѿкрѹ́тъ живота свόєгѡ оупра́вити хотачи, нє при Па́мати ѡ пре́дкахъ, своихъ... нєха́й оусѣда́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167); задни – retrorsus (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); **задній проходъ** *див.* **ПРОХОДЪ.**

2. *У знач. ім. ж.р.* **задняя** – *(частина тіла людини нижче спини)* зад, сідниця, *діал.* задниця: nates, задница, задняя (1642 *ЛС* 278).

3. *У знач. ім. с.р. мн.* **задная** – колишнє, -ого; минуле, -ого: послѹшаимо, што рєклъ ст҃ыи ап(с)лъ павєлъ, задная забываимо, а на прѣдная приготовмоса (1489 *Чет.* 296 зв.); Ви́дишъ... на якόм᾽ мόцно(м) фѣля́ри поста́вилъ ...То(и)... ѡба́чи(л)..., доко(л) зрєни́цѣ... ма́є(т) простова́ти... которы(и); за(д)ная забываа, а на прє(д)ная простира́аса, спѣшачи́са до замѣрєного закла́дѹ нєбє(с)наго... з надѣєю вызнава́єшъ: по(д)виго(м) дόбри(м) по(д)виза(х)са (серед. XVII ст. *Кас.* 73).

4. *У складі мікротопоніма* **задняя Коща**: бояры мєщаны... наєха(в)ши на кгрѹ(н)т мо(й) по(д) подє(р)ты(м) и по(д) за(д)нєю кощєю и по(д) татариновы(м) болото(м)... на двє тисєчи дєрєва порѹбали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.).

ЗАДНИ *див.* **ЗАДНІЙ.**

ЗАДНИЦА[1], ЖАДНИЦА *ж.* **1.** Околиця: рѹка г(с)дна ѡбтажи́ласа над᾽ азо́тчаны и гѹби́лъ и́хъ: и заразилъ на тає́мномъ мѣстцѹ, задни́цы азо́та и грани́цы єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 202 зв.).

2. Сідалище: оучини́тє подобє́нства з᾽ жа́дницъ ва́шихъ, и подобє́нства мѹхъ, кото́рыи покази́ли зє́млю ва́шѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 203 зв.).

3. *(частина тіла людини нижче спини)* зад, сідниця, *діал.* задниця: podex, задница (1642 *ЛС* 319).

Див. ще **ЗАДОКЪ.**

ЗАДНИЦА[2] *ж.* Заповідь: вы єстє оучини́ли то всє злόє вса́кожь нє ѡ(т)стѹпѹ́йтє ѡ(т) за́дницъ г(с)днихъ, а́лє слѹжи́тє г(с)дѹ зо всєгѡ ср(д)ца ва́шєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 211).

ЗАДНІЙ *див.* **ЗАДНИЙ.**

ЗАДНЇЙ *див.* **ЗАДНИЙ.**

ЗАДОКЪ *ч.* **1.** *(частина тіла людини нижче спини)* задок: чи́ли нє розоумѣєтє, ижь в᾽сє ш᾽то в᾽ходи(т) въ оуста в᾽ чрєво вмѣщаєтса и за(д)кѡ(м) исходи(т) (1556-1561 *ПЄ* 70); За́дная: Хрєбє́тъ, задόкъ (1627 *ЛБ* 163).

2. *Лише мн.* **задки** – *(місце за дворами, позаду будинків)* задки: панъ воевода ограничилъ и таковою границою описалъ: ... отъ борочка на Перепеличь долину и чрезъ гостинецъ Трипол-скій, тою долиною простуючи въ Лыбедь... оттоль лыбедью нанизъ, на – задки (Городно, 1568 *АЗР* III, 146).

Див. ще **ЗАДНИЦА[1].**

ЗАДОЛЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заборгований, *діал.* задовжений: Дόлжєнъ єсмъ: Пови́нєнъ єстє(м), албо задόлжєный єстємъ (1627 *ЛБ* 31).

ЗАДОЛЖИТИ *дієсл. док.* Заборгувати, *діал.* задовжи́ти: панъ Путошинскій... вже въ Сутѣсцы былъ все выбралъ и спустошилъ, по корчмахъ въ Браславле, въ Немерове и у Вѣницы задолжилъ, дворъ мой вже былъ выелъ, спустошилъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9).

ЗАДОЛЖИТИСЕ *див.* **ЗАДОЛЖИТИСЯ.**

ЗАДОЛЖИТИСЯ, ЗАДОЛЖИТИСЕ *дієсл. док. (стати боржником)* заборгуватися: пришодчи мне у великий впадокъ и недостатокъ для долговъ моихъ, которимися есми для... князя Януша // Жеславского, достава-

ючи на потребу его милости пенезей, задолжилъ,... просилъ есми князя Костентина... абы... тую суму пенезей... уистилъ и записалъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 134-135); подданые его милости пана моего, Викторинские... не мало задолжившися подданым сусидом своим, зо именя его милости пана моего Викторина утекли проч (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 419); а хотямъ былъ што на потребы церковные,... задолжилсе... за вѣдомостью и листовнымъ позволеніемъ Его Королевское милости, нѣкоторые имѣня... арендовавши певнымъ особамъ и тые долги поплативши, а остатокъ тыхъ пенезей... зъ собою есми взялъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); зошлиса до нєго вси которыи были бѣдны, и которыи сє были задолжили, и в҆ горкости ср(д)ца (серед. XVII ст. *Хрон.* 228).

ЗАДОСИТЬ, ЗАДОСЫТЬ *присл. (достатньо)* задосить: С тоижь сѹмы игнатови го(л)дышови ѹчинилося задоси(т) при тѹ(м) жє чикє(л) васи(л) вырѣкає(т)ся вѣчнѣ и с по(м)ки(!) своими (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.); **задосить мѣти** – задовольнитися чим-небудь, з чого-небудь: Рєкль ємоу филип҇ъ ги оукажи намь ѡ(т)ца, а то боудємо за досить мѣти (1556-1561 *ПЄ* 411 зв.); **задосыть учинити** (кому) – *(відповісти якоюсь дією на щось заподіяне)* відплатити: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ задосыть учинити (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); **задосить чинити** (чому) – дотримуватись (чого): Стаѧ востóчнаѧ цр҇ковъ задóсить чи́нѧчи росказанїю Хр(с)товомѹ: Пїйтє ѡ(т) нєѧ вси, чáши крóви Хр(с)товой лю́дє(м) ми́рски(м) нє борóнытъ а костéлъ захóдный,... кéлих ѡ(т)нѧлъ ѡ(т) посполи́тогѡ нарóдѹ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 24).

ЗАДОСЫТЬ *див.* **ЗАДОСИТЬ.**

ЗАДРАТИСА *дієсл. док.* (з ким) *(почати сварку, війну)* посваритися, задертися, задратися: єсмé жє нáродъ якїй потѹ́жный з рóвнымъ собѣ задєрéтъсѧ, то éстъ, Крóль з҆ крóлємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 159).

ЗАДРЕМАТИ *див.* **ЗАДРѢМАТИ.**

ЗАДРЖАТИ *див.* **ЗАДРЫЖАТИ.**

ЗАДРИЖАТИ *див.* **ЗАДРЫЖАТИ.**

ЗАДРЪЖАВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДРЪЖАНЄ *див.* **ЗАДЕРЖАНЄ.**

ЗАДРЪЖАТИ *див.* **ЗАДЕРЖАТИ.**

ЗАДРЪЖАТИСА *див.* **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДРЪЖОВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДРЫЖАТИ, ЗАДРЖАТИ *дієсл. док.* *(від певних емоцій)* задрижати, затремтіти: молодєць... задрыжа(л) заплака(л) горько (1489 *Чет.* 194 зв.); а цр҇ь вста́вши задрыжаль, и(ж) пєрєстрашєнь быль Стра́хомъ вєли́кы(м) (XVI ст. *УЄ* №29519, 163); Милыи мои стягнулъ есть руку свою сквозе дирю, а брюхо мое задрыжало есть зъ дотъкненіа его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53);

(задвигтіти, заколиватися від гулу, струсу і т.ін.) задрижати: двéри... нб(с)ныє ѡтвóрѧтсѧ, и задрыжа́тъ фѹдамéн҇та зємли (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Грóмъ бовѣм҆ бы́лъ стра́шный, жє ѡ(т) гóлосѹ єгѡ зємлѧ задр҆жа́ла (Київ, 1625 *Сур.* 125).

ЗАДРѢМАТИ, ЗАДРЕМАТИ *дієсл. док.* Задрімати, закуняти: тыє котóрыє в рѹда(х) працѹючи тє(р)пѧтъ моукѹ вєли́кѹю, и кг(д)ы по вєли́ки(х) пра́цо(х)... задрѣмлю(т), и присни(т)сѧ имъ во снѣ жє в рóскоши... соу(т). в҆ста́вши жа(д)ноє с того сноу потѣхи нѣ ма́ютъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Нєха́й нє задрѣмлє(т) котóрый тѧ стєрєжéтъ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 36); *Образно*: Зане же устремишася от святыя Афонския горы монастыря Ксенова братия ити в предѣлы жительства вашего христолюбия, не здало ми ся задремати недбальством во еже не посѣтити вас словом начертателным в хартии (бл. 1610 *Виш.Посл.Лв.бр.* 232).

ЗАДУМАТИСА *дієсл. док. (поринути в роздуми)* задуматися: в҆ ѡ(д)нóмъ оуглѣ сѣдѣлъ, задѹмавшисѧ и оупи́вшисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

ЗАДУМѢВАНЄСА *с.* (*стп.* zadumiewanie się) здивування: Изѹмѣнїє: Забы(т)єсѧ, задѹмѣва(н)є сѧ, з҆жахнéньє сѧ (1627 *ЛБ* 47).

ЗАДУМѢТИСА *дієсл. док.* (*стп.* zadumieć się) здивуватися, *діал.* здумітися: ѡ(т)повѣдѣлъ: Зда́єтмиса и́жъ ѡ(т) порожє́на мо́єгѡ ма́ю лѣтъ чотырдєса́тъ и па(т), на́що задѹ́мѣлса Кролє́вичъ, ви́дачи ста́рца сємдєсатолѣтногѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 943).

ЗАДУШАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(не давати можливості виявлятися)* приглушувати: а то тыи которыи соу(т) въ трьню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сєго свѣта и прєлєсть бога(т)ства, и дроугы(х) похотїи. вьходачи задоушаю(т) слово, и бєсъпло(д)но быває(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

Див. ще **ЗАДУШИТИ.**

ЗАДУШЕЄ *див.* **ЗАДУШЇЄ.**

ЗАДУШЕНЪЄ *с.* Задушення, умертвлення: толко зле есмо учинили, жесмо его не обвисили по задушенъю: розумели бы братья, же ся самъ обвесилъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 505); пан Криштофъ Харлинский... узналъ, же не смертью прирожоною, але через задушенъе и замордоване брат его с того света зшол (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 513).

Пор. **ЗАДУШИТИ.**

ЗАДУШИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого і без додатка) Задушити, умертвити: обачилем брата моего... овшем окрутне замордованого и задушоного (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 494); а тамъ мало што змешкавши, небожчика... окрутне задушила и задавила и з живого мертвого учинила (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 508); *Образно*: а котороє [сѣма] пало мєжи тє(р)нїємь, тыи которїи слыша(т) а пото(м) ѡ(т) старана вєлїкого бг҃атства и роскоши сєгосвѣтнєи постѹпаю(т) и бываю(т) задшєни и ѡ(т) пожи(т)кѹ нє приноса(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 204).

2. *Перен.* (що) *(не дати розвинутись, рости на повну силу)* задушити, заглушити: А дрѹ́гоє [сѣма] па́ло посрє(д) тє(р)на и поспо́лѹ вы́рос(т)ши тє(р)ньє задѹ́шило є́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 120).

Див. ще **ЗАДУШАТИ.**

ЗАДУШИТИСЯ *дієсл. док.* Задушитися. *Образно*: Ты́мъ спо́собомъ и дѹ́ша въ пропасть тє́мностїй, и глѹбо́кость смє́рти впа́лаа, задѹши́ласа, и мє́ртва є́стъ Бг҃ѹ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 100).

ЗАДУШЇЄ, ЗАДУШІЄ, ЗАДУШЕЄ *с.* (*цсл.* задоушиє) *(пожертва для спасіння душі)* благодіяння: оучинили єсми и възадоушїє (!) святопочивших прєдкѡв и родитєлєи наших и за нашє здравїє и спасєнїє и за здравїє и спасєнїє госпожди нашєи, марїи (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Сє азъ... Стєфан Воєвода... знамєнито чиним... ѡжє бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволєнїємъ и чистым ...срдцємъ... и оучинили єсмы къ (!) зад(ѹ)шїє св(ѣ)топочивших прєдковь дѣдоѡвь и родитєлєи наших и за нашє здравїє и сп(а)сєнїє (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1); єщє бы(л) да(н)... мона(с)тири... сєло на имѣ стѹпканїи... съ щазами и стѹпами и въ задшєє дѣдѡ(в) и прѣдѣдѡ(в) наши(х) (Сучава, 1570 *DIR "A"* XVI, т. II, фотокоп. 242).

ЗАДУШНЫЙ *прикм. (призначений для спасіння душі)* заупокійний; благодійний: Вє́нцъ Єрєтїко́вє, и любопы́тныи, то́єсть, цєка́выи пова́гѹ тогѡ задѹ́шного набожє́нства оувѣда(в)ши, ро́вноѡ з на́ми о́ноє абы почита́ли, а правовѣрныи оутвє(р)жє(н)є и потѣхѹ мѣти могли (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 147); **задушный день** *див.* **ДЕНЬ.**

ЗАДЪ *ч.* **1.** *(задня частина, сторона чого-небудь)* зад: позираи на ст҃ыя иконы со страхомъ и какжє на задѹ сєго пишє(т). б҃а боиса (1489 *Чет.* 286); фєло(н) шка(р)латного га(т)ласу... на задѣ фѣкгура гафтованая сто҃(и)... ва(р)вары (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 521); оучинишъ ѕ҃ столповъ: и зась иншїа два, которыи на оуглахъ нєхай бѹдѹтъ постановлєны на задѣ намєтѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

2. *(частина тіла людини нижче спини)* зад: кого тра(с)ца дръжи(т). то оувари чо(р)нобы(л) тъпло пии. кды має(т) оухопити. то выидє(т) блюватиною а(л)бо задо(м). єдно даваи пити нащє (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); Тогды дєй тамъ зрадца // ...брата моєго съ подъ выхода дѣрою зъ аркабѹза чотырма кѹлами зъ долѹ въ

задъ пострєлилъ, с которыхъ деи ранъ трѹдно маєтъ быти живъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231-232); Ян Пресмыцкий... раны свои мне оказывал, которых я огледал и видел есми: одну рану на заде, на крыжу, нижей пояса (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 165); Чре́сла: Бо́ки, бе́дра. чре́сла, на пре́дѣ, ѡби́стіа же на за́дѣ, а обѡи по́хотноє явлѧ́ю(т) (1627 *ЛБ* 157);

(частина тулуба тварини, протилежна голові) зад: видє(л) єсми...//... ѹ коня сивого на задє ѹ стєгънє ранѹ з лѹка стрєлєнѹю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60-61); Гавєѳѡ́нъ, или Габаѳѡ(н): хрєбє(т) за́дъ, а́бо вынѡ́шє(н)є єгѡ (1627 *ЛБ* 197); Агг҃лъ Бж҃їй... ти́мъ гако́мъ взѧ́вши слѹгѹ антихристовѹ за шїю вєде́тъ по(д)лѣ конѧ́, з ѹстъ ко́нскихъ ѡ́гнь сѣрчанїй па́литъ, а за́дѹ змїѧ́ ядови́таѧ гризєтъ, и кѹса́єтъ и мѹчитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141).

3. Спина: моисѣи... оувидѣлъ того што єго за(д) видѣлъ. оу старомъ зако(н)є на синаискои горѣ (1489 *Чет.* 254 зв.).

ЗАДЪРЖИВАТИ *див.* **ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДѢВАТИСѦ *дієсл. док.* Сховатися: Задѣва́ласѧ ц҃рица в комбрѹ а́ртаксє(р)ксовѹ єсфи(р) вшє́дши (поч. XVII ст. *Проп.р.* 272).

ЗАДѢЛАТИ, ЗАДЕЛАТИ *дієсл. док.* **1.** (кому що) *(завдати прикрощів)* вчинити, заподіяти: ѡзна(и)мѹємъ всѣмъ... якожъ принєсєсѧ на(м) ѡ(т) бра(т)ства... лвѡвъского... мєща(н) лво(в)ски(х)... и прочї(х) на єп҃скпа... Гєдєѡ́на Болобана, ѡ мно́гїє вины которыє задѣлалъ бра(т)ствѹ... лво(в)скомѹ (пѹсто́шачи тоє бра(т)ство) и школнѹю наѹкѹ проганя́ючи и сщ҃єнико(в) и(х) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); Розмайтє дѣто́къ нєви́нныхъ, мордоу́ючи: ...Нєвиннѧ́тѡкъ, котры́и бы мѹ задѣла́ли: За щобы слоу́шнє гѡ́рла свои подавали (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

2. (кому що) Передавати, приділяти: а дворище, на которомъ (был двор небожчика) дѣда моего пана Семена Полоза, (которые именя и дворище вышей) мененые въ той суме его милости малжонкови моему заделати и нагородити и на часы пришлыи и потомныи его... именя вышей мененыи замок и место Хабную... малжонку (сво)ему пану Щасному Харлинскому... на вечност записую (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 8/VI, 226).

3. (на що) Заслужити (на що), заробити (що): король... того потребуе, абы се готовили... на тую послугу... ставили, презъ што у пренаяснейшого короля... на ласку ку собе панскую значне заделаете (поч. XVII ст. *КЛ* 89).

Див. ще **ЗАДѢЛОВАТИ, ЗАДѢЛЫВАТИ.**

ЗАДѢЛОВАТИ, ЗАДЕЛОВАТИ *дієсл. недок.* (кому, кому що, кому чим) Чинити, робити, виконувати: а я въ тыхъ всихъ потребахъ своихъ, познавши по вашое милости вчинность и доброе захованье, завжды всимъ добрымъ задѣловати буду повиненъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); за навєжєньє ласкавоє, в҃м приятєломъ мои(м) ласкавы(м) вєлицє и пи(л)нє дякѹю и вшєляки(м) способо(м) стара(ти)сє ѡ то будѹ, яко бы(м) тую хѹтъ в҃м приятє(л)скє ѡ(т)дава(т) и задєловати мо(г) (Варшава, 1596 *ЛСБ* 295, 1).

Див. ще **ЗАДѢЛАТИ, ЗАДѢЛЫВАТИ.**

ЗАДѢЛЪ *ч.* Учинок, почин: Кото́рыѣ запрѧ́тъ сѧ и ѡ(т)ки́нѹтъсѧ Бг҃а, запрѣны тєжъ и ѡ(т) нє́го бѹдѹтъ, и оуслы́шатъ, я́ко сътє оучи́нили, та́къ сѧ вамъ и сста́нєтъ: и задѣлъ вашъ, ѡ(т)данъ бѹдє(т) на го́ловы ва́шѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 342).

ЗАДѢЛЫВАТИ, ЗАДЕЛЫВАТИ, ЗАДЯЛЫВАТЬ *дієсл. недок.* Те саме, що **задѣловати**: за такиє ласки и хѹти Єго Милости всѧкѹю ѹдѧчность Єго Милости и потомъствѹ Єго Милости поки жив будѹ, показывати и ѹчинность Єго Милости ѹчинностю всѧкою повинною, приѧтєлскою,... задѣлывати нє занєхаю (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); А мы по(з)наваючы(и) то по в҃м таки(м) жє способо(м) и мило(ст)ю братє(р)скою задєлыва(ти) повинни (Вільна, 1591 *ЛСБ* 181, 1); Панъ Богъ всємогѹщы(и) за то вм(л) ѡ(т)платою бѹдєтъ А я заслугова(т) и задялыва(т) таки(м) жє и вшєлякимъ и(н)шимъ

способомъ каждому зъ вм(л) єстємъ готовъ (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241).

Див. ще **ЗАДѢЛАТИ.**

ЗАДѢТИ, ЗАДѢТЬ *дієсл. док.* (кого) Подіти, задіти: у Васка дѣвку взяли и невѣдомо, где еи задѣли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); Миско Слуханъ оповедавъ... тыми словы: "што дей мене Грицко з Дударкова обвинив о пса, яко бых я мев где задѣть" (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11).

ЗАДѢТИСЯ *дієсл. док. (несподівано зникнути, сховатися)* подітися, задітися: на нєбѣ якїє(с) чуда ся показовали, и мѣся(ц) гдє(с) ся былъ задѣлъ ты(л)ко с по(д)по(л)ня а пого(д)ливои ночи таки єго нє было в нєбѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ЗАДѢТЬ *див.* **ЗАДѢТИ.**

ЗАДЯЛЫВАТЬ *див.* **ЗАДѢЛЫВАТИ.**

ЗАЕДНО *див.* **ЗАЄДНО.**

ЗАЄДНО, ЗАЕДНО *присл.* **1.** Разом; також, *діал.* заéдно: докондъ сє спѣшишъ такъ легко до Антвєрпїи на ярмаркъ пєнтєкостєсъ там жє и я єсли хочєшъ заєдно можємъ // поєхати (к. XVI ст. *Розм.* 35 зв.-36); Мудре // то костел латынский учинил, иж духу святому,... исходити от отца и от сына за едно – яко от единаго початку приложил (1608-1609 *Виш.Зач.* 222-223); заєдно item (*Уж.* 1643, 51).

2. Одночасно, завжди: а єсли постишь нєхай жє заєдно нєправды при тобѣ нє бȣдє(т) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11 зв.).

ЗАЄЖДЖАТИ, ЗАЄЖДЖАТЬ, ЗАЄЖЪДЖАТИ, ЗАЄЖЧАТИ, ЗАЄЗДЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(їдучи, потрапляти в межі чого-небудь)* в'їжджати, заїжджати: добра ѡ(т)чы(з)ныє поводовоє стороны,... выра(з)нє су(т) у приви(л)я(х) єго мл(с)ти єстъ ѡписаны, яко рє(ч)кє и сєлища впираютъсѧ,... и то, дє(и), Триполя налєжи(т), поку(л) зає(ж)чають (Київщина, 1600 *ККПС* 136); тєды поводовє ставили свє(т)ки з околи(ч)ны(х) сє(л)... которыє свєдоми жє николи жадє(н) с прє(д)ко(в) пн҃а сȣ(д)и то(г) кгрȣ(н)тȣ яко зає(з)джає(т) по(з)ваны(и) николи нє ȣжива(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19); а су(д), упо(р)нє нє слухаючи правъ и докумє(н)то(в) пра(в)ны(х), та(к)жє раци(и) по(з)ваныхъ, в кгрунътъ по(з)ваны(х) Котєлє(н)ски(и) за поводовою стороною зає(ж)джаєт) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 202).

2. (що) *(самовільно, без дозволу входити)* заїжджати, вторгатися: Я-мъ сє рєпротє(с)товалъ, и(ж) кгвальтомъ кгрунътовъ ничиихъ нє зає(ж)джаю, алє видєчи конъкурєнътовъ килку и спо(р) мєжи ними самыми ѡ тыє кгрунъты, тєды-(м) с пови(н)ности моєє за стороною поводовою єхалъ (Київ, 1639 *ККПС* 262).

3. (що) *(привласнювати)* займати: єму зємлицою єго Барановщиною то(л)ко по(л)слу(ж)бы в то(м) мє(ст)цы..., а ту(т) дє(и) єму нємного. и поку(л) ѡ(б)ру(б) собє ѡ(д)ному зає(ж)чаєть, поту(л) з нами судєрє(в) маєть (Житомирщина, 1595 *ККПС* 63); помєнєныє панове..., нє дбаючи ничого на докумє(н)та, ли(с)то(в)ныє пра(в)ныє старограни(ч)ныє,... в кгру(н)ты по(з)ваны(х)... въєжджа(т) и зає(ж)джа(т)... нє уважаючи... правъ докумє(н)то(в) продукованы(х) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193).

4. *(їдучи, відправлятися з якоюсь метою)* заїжджати, виїжджати: пн҃ъ анъдрє(и) ȣмыслнє проєжъджається по близȣ имєнє(и) єго мл(с)ти ко(в)ля милєнови(ч) и иньшихъ дворовъ... з слȣгами из многи(м)и помочниками своими пєрє(и)маючи и стєрєгȣчи... кн҃зя по дорогамъ заєжъджаючи хотєчи... єго мл(с)ти ѡ (з)доровє приправити (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 84).

Див. ще **ЗАЄЖЪДЧИВАТИ, ЗАЄХАТИ.**

ЗАЄЖДЖАТЬ *див.* **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЄЖДЖАЮЧИЙ, ЗАЕЖДЖАЮЧИЙ, ЗАѢЖДЖАЮЧЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Заїжджий, приїжджий: Першая... абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ заѣжджаючымъ жолнеромъ, которые велми маетности понищали, впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

2. Нападницький, наїзницький: позваный... // ...способом военным заежджаючимъ и поседа-

ючимъ..., скупивъши купу немалую... людей своих... арматы... способивши... страж... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

ЗАЄЖЧАТИ *див.* **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЄЖЪДЖАТИ *див.* **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЄЖЪДЧИВАТИ, ЗАЕЖЪДЧИВАТИ *дієсл. недок. (завертати куди-небудь по дорозі, приїжджати до когось ненадовго)* заїжджати: А гдебых потомъ въ томъ мешъканью ихъ малженскомъ якую прешкоду // чинилъ и зъ Луцка... не выехалъ, и засъ хоть и выехавши, тутъ бывалъ и заежъдчивалъ... тогды на тотъ часъ мене горломъ карати... маетъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335-336).

Див. ще **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЄЗДЖАТИ *див.* **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЄЗДЪ, ЗАЕЗД *ч.* **1.** Визначення меж якоїсь території: И тот лист под свѣдомом и пєчатми тыхъ панов добрых, которыи при том заездє з нами были и под нашими пєчатми... тєж дали (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); в тамътомъ мєстъцѹ ѹ вє(р)бокъ то(л)ко тро(х) кгрѹнъто(в) ...нарожники сє сходя(т)... и заєздомъ тєпєрєшнымъ ничого сє кгрѹ(н)тѹ ко(р) єго м(л) радомыского нє за(и)мє(т) и нє за(и)мує(т) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103);

частина земельного володіння: а от Буневы Долины тот заезд отцу нашему небожчику въ держане естъ до права дан (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 260); па(н) ива(н) бѹкоємъски(и) жа(д)но(г) доводѹ на то(т) кгрѹ(нт) и на зає(з)дъ сво(и) нє ѹказѹєть то(л)ко ѡ(д)нѹ протєстацыю якобы ѡ роскопанє копцо(в) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); Тєды плєнипотє(н)тъ позваны(х), видєчи далєки(и) зає(з)дъ в кгрунъты по(з)ваны(х), протє(с)тацию заносилъ,... просєчи на(с) ѡто, абысмы сє вє(р)нули до Камєня (Житомирщина, 1639 *ККПС* 194).

2. *У складі мікротопонімів.* **Луковъ заєздъ:** Пови(н)ни боярє, мєщанє... ходити ѹ го(д) ра(з) пє(р)вою порошою... ѹ ловы на полє за трѹбє-шо(м), луко(в) заєздъ, ѹ ши(н)ковѹ лѹкѹ ѹ ясєникъ (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); **слуковъ заєздъ:** Пови(н)ни боѧрє мєщанє и волощанє ходити ѹ го(д) ра(з) пєръвою порєшою (!)... ѹ ловы на полє за трѹбєшомъ ѹ слѹковъ зає(з)дъ ѹ ши(н)ковѹ лѹкѹ (1552 *ООЗ*-I, 48).

Див. ще **ЗАЄХАНЄ.**

ЗАЄМНЫЙ, ЗАЕМНЫЙ *прикм.* Неспокутуваний: Ис тоє(ж) съмени бы(сть) стаѧ дѣва з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гъ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млоде(н)ца родила (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 92).

ЗАЄСТИ *дієсл. док.* Заїсти; загризти: Єсли хто злєцѣтъ бли(ж)нємѹ своємѹ осла, вола, ѡвцѹ, и кѡждоє быдлѧ на хова(н)є а здѡхло бы, ѧ́бо ѡ(т) звѣрѧ заєдє́но нєхѧ́й ѡ(т)нєсє до нєгѡ што забйто єсть, а нє нагорѡдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

ЗАЄХАНЄ, ЗАЕХАНЄ *с.* Те саме, що **заєздъ** у 1 знач.: Што ся зас тичет вин правних, о которые инстикгаторъ нашъ, взглядомъ неправного заеханя привата авторитате в тые добра на позваном виндикует, теды тые пены ...мы, крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173).

ЗАЄХАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Забраний, заграбований: а томѹ вжо ѡсмъ лєтъ, як ѡныи границы ѡтєцъ мой... поправовал, а як ѡтєцъ мой зъ сєго свѣта зышол, томѹ вжо чєтвєртый годъ идєть, а кнѧзь Коширский за живота ѡтца моєго жадного припоминанѧ ѡ томъ нє чинил, и зємль своихъ заєханых там нє мєнил (Львів, 1537 *AS* IV, 84).

ЗАЄХАТИ, ЗАЕХАТИ, ЗАИХАТИ, ЗАЇХАТИ, ЗАѢХАТИ *дієсл. док.* **1.** *(побути десь проїздом, приїхати кудись ненадовго)* заїхати: А потом заѣхали єсмо до войта шпиталного (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67); А где бы такъ еще до Москвы заехалъ, подобно бы и о святкахъ мовилъ, же еще Великъ день далеко (Вільна, 1599 *Ант.* 775); кгды дє(и) є(с)мо єхали... на я(р)марокъ до Житомира и трафилосє на(м) заєха(в)ши // до сєла Шєниєва и(з) брато(м) наши(м)... и в по(д)дано(г) єго... ночова(т) (Жи-

томир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9-9 зв.); дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тие краи заєхавши в месте… Нѣжинє нєзвича(и)ніє в стация(х) пода(т)ки витягаю(т) (Ірkліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

2. *(приїхати кудись з певною метою)* заїхати: Той Палємонъ…, зєбра́вшиса скі́лкѡ това́ришѡвъ,…; зайхалъ ѡкрѹтами; В тыи по(л)нѡ(ч)ны(и) кра́є (Чернігів, 1646 *Перло* 3 ненум.); до далекой и чѹжей са пєрєню(с)лъ краины, бо… до палєсти́ны заихалъ, розѹмѣючи жє та(м) оукритиса // …моглъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.-54); заѣхалъ до зємли рацѣсминѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 73 зв.);

запливти, заплисти: А гды пєрєста́лъ мо́вити, рєклъ до Сі́мона; заѣдь на глѹбо́кость, а запѹстѣтє сѣти ва́шѣ кѹ ловє́ню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 545).

3. Прибути, приїхати: На то врядникъ Городецкий,… поведилъ, же дей, заехавши тутъ, по смерти небощика…, ѡтъ… княжати воеводы Кіевского, врядникъ… Ровенскій…, и тутъ дей наместникомъ отъ себе уставилъ былъ пана Кгесковского (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 356); отецъ владыка,… не огледаючися ничого на покой права посполитого…, заѣхавши съ тымъ войскомъ людей и стрелбою,…//… самъ особою своею… кгрунтъ нашъ… пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 434-435).

4. (кого) Перестріти в дорозі: якожъ я, Миколай Левъ Соломирецкий, кгдымъ уже праве выежджалъ на сеймъ, зъ маетъности своее Высоцкое,… заехали мя Козаковъ до пяти тисечей полку Топежина и полку Шулжина (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 3/І, 188).

5. Перегородити, заступити дорогу: Па(н) нашъ,… упатривши, кгды ту(р)чи(н) с тыми то рєчами купє(ц)кими, яко купє(ц),… єха(л) къ Ярославлю, и ѡному з вєчора дорогу заїхали и ро(з)били (Володимир, 1608 *ТУ* 244).

6. *(самовільно, без дозволу ввійти)* вторгнутися, загарбати: о которыеж границы ачъ колвек пан Мышка ничого не дбаючи, далей былъ заехал и властностю своею быти менилъ,… зоставили есмо пановъ Борзобогатыхъ знайденьемъ нашимъ (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 15).

7. *Перен.* (кому) Ударити (кого), завдати удару (кому): Оѹслы́шалъ Алєкса́ндръ, и вы́тагнѹлъ кѹ нємѹ на войнѹ, а црь птоломей вы́вєлъ во́йско и заѣхалъ ємѹ вєли́кою мо́цью, и в ты́лъ єгѡ обороти́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 489).

Див. ще **ЗАЄЖДЖАТИ, ЗАЕЖЪДЧИВАТИ.**

ЗАЄЦЪ *див.* **ЗАЯЦЬ.**

ЗАЄЧИЙ *див.* **ЗАЯЧИЙ.**

ЗАЖАДАТИ *дієсл. док.* (кого) Захотіти, забажати, зажадати: а што имъ єстъ пожитє́(ч)ноє, // познати и абы шкодли́воѣ имъ лѣности понєха́вши, Бж҃(с)твє́ного и збавє́нного зажадали пока́рмѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 424-425); Єсли бы са пова́дили мѹжєвє, а оуда́рилъ бы кото́ры(и) нєвѣстѹ брє́мєню та́къ, жє́ бы порони́ла, а́лє сама жива зоста́ла подлажє шкодѣ, а́лє бы мѹжъ жоны своє́й зажада́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.).

ЗАЖАДАТИСЯ, ЗАЖАДАТИСА *дієсл. док.* (кому) Захотітися; забажатися, забагнутися: Кождый, кто піетъ сеи воды, зажадаетъ ся опятъ, а кто будетъ пити воды, што я ему далъ, не зажадаетъ ся *(в рук.* ся *відсутнє. – Прим. вид.)* нѣколи (XVI ст. *НЄ* 131); Каждый, што піетъ сеи воды, зажадаетъ ся опятъ (Там же, 196); Зажада́лоса ємѹ ра́зъ… вꙺвойти вꙺ гро́бъ алболи на гро́бокъ… вєлмо́жовъ вꙺ ча́сѣ фараѡна бы́вшихъ (Вільна, 1627 *Дух.б. (Передм. ІІ)*, 4 зв.).

ЗАЖАДАТИСА *див.* **ЗАЖАДАТИСЯ.**

ЗАЖАРЕНЬЄ *с.* Спекота: Толко еще не доставаетъ, жебысь по десператску на небо и на землю (не) нарекалъ зъ великого зажаренья (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1059).

ЗАЖЕЧИ *дієсл. док.* (що) Запалити: патриярхъ… оусталъ зажєгъ свѣчи (1489 *Чет.* 106); Никꙺто жє зажогши свѣчоу накрываєтъ єи соудиною // ани тыжь нє ставить подь пос-

тѣлю алє на свѣтильникоу (1556-1561 *ПЄ* 247-247 зв.); Нікто бо свѣчу́ зажогши нє ставит єи в тѣнь. а нї под сосуд алє на свѣщник поставляєт єи абы тыи которыи вьхожают свѣтло видили (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 72); Хто жъ свѣчȣ зажéгши, по(д) корóбкȣ по(д)кладáєтъ, а нє рá-чєй на лихтарѣ єѣ стáвитъ, абы всѣмъ в҆ дóмȣ бȣ́дȣчимъ свѣти́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665).

ЗАЖЕЧИСЯ *дієсл. док.* Загорітися, зайнятися: Трусникъ покрушеный *(в рук.* пакрышеный. *– Прим. вид.)* не можъ ламати, и ленъ, коли ся зажжетъ, не можетъ погасити, докудъ ся не скунчаетъ (зов)сѣмъ (XVI ст. *НЄ* 53); *Образно*: пушовъ изъ нимъ до хыжѣ его, и зажгла ся свѣчка у сердци его, и обернувъ ся выдъ усѣхъ грѣхувъ его (XVI ст. *НЄ* 181).

ЗАЖЖЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Запалений: ѻного днѧ... нбса за(ж)жены // и планéти горѧчи ростóпѧ(т)сѧ; а зє(м)лѧ... згори(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 6-6 зв.); Абовѣмъ мовитъ: оного дня Панского небеса зажжены и планеты горячи ростопятся, а земля и што колвекъ естъ на ней згоритъ (1603 *Пит.* 58).

ЗАЖИВАНЄ, ЗАЖИВАНІЄ, ЗАЖИВАНЬЄ, ЗАЖЫВАНЄ *с.* (*стп.* zażywanie) **1.** Використання, застосування: чи бы лѣпшєй, коли бы згола всѧкого хр(с)тіанской вѣры заживаньѧ имъ заказалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168); с котораго цвиченя и заживаня способом тым хитростным латинских наук не вижду ни куса (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); а што бо(л)шая же моцы слушноє ани до самоє тоє справы ани до заживаньѧ апєляцыи... по(з)ваны(х) ȣмоцованы(и) нє допȣсти(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); конъсє(р)ватъ... наказалъ, абы мъ я, по(д)комори(и) києвски(и)... зъєхавши на полє, и та(м), где акто(р) мєнє а(л)бо уря(д) мо(и) постанови(т), бє(з) жа(д)ны(х) зволокъ и добродє(и)ствъ правни(х) зажываня з ѡбохъ сторонъ тотъ кгрунтъ розграничи(л) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 260); тогожъ рокȣ... ѡ(д)нє(с)ломъ позо(в)... а то въ справє възглядо(м) зажываня рȣ(ч)ницъ пєтидєся(т) по(д) вы́єзъдȣ сȣдȣ зє(м)ского... до сєла рȣбєжо(в)ки (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 15); *Образно*: Лєч҆ самóмȣ // Сщєнникови даéтсѧ влáдза справовáти правди́воє Тѣло Хво. Прéтожъ и самы́мъ дáєтсѧ влáдза ключéй заживáнѧ на(д) вѣрными. Котóрыѣ сȣ́тъ Тѣломъ Хр(с)тóвымъ тáємнымъ (Львів, 1646 *Ном.* 5-5 зв.);

заживання, уживання: Трéтѧѧ злóст҆ ластолю́біє, áбо рóскоши в҆ пóкармахъ, и в҆ напóѧх҆ заживáніє: котóроє и вы́никломȣ насѣню и в҆ зрóсломȣ в҆ доскона́лость прїйти нє допȣскáєт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 590).

2. Розкошування: В тóй чáсъ, гдє хлю́ба свѣта сєго: гдє прȣ́жнаѧ хвáла; гдє рóскоши; гдє заживáнѧ; гдє достáтнїи банкéты, гдє фантáзїє (Львів, 1646 *Час. Слово* 269 зв.).

3. Приймання, споживання: найстѣйшєє єстъ, жє Хс Пáнъ и Збави́тєль нашъ, в҆ Црькви свóєи стой, ажє єстъ столпъ и оутвєрждєнїє и́стинны, сєбє самóго зостáвити рáчилъ, намъ грѣшномȣ и нєгóдномȣ створéню свóємȣ до заживáнѧ, по(д) ѡсóбами Хлѣба и Вина, в҆ Стой бєзкрóвной Офѣрѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); покáзȣєтъ тєж҆ то єдиностáйный и нєпрєрвáный хȣ́достїю часѡ(в) звы́чай ѡ(т)правовáнѧ и заживáнѧ Бж(с)твéнны(х) сєдми Тáин҆ Цркóвныхъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.).

4. *(про розмову, бесіду)* ведення: Єщє ѡстало ѡ простотѣ и нєвмѣє(т)ности заживанѧ бєсѣ(д) ми(р)ски(х) инокȣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.).

Пор. **ЗАЖИВАТИ**[2].

ЗАЖИВАНІЄ *див.* **ЗАЖИВАНЄ.**

ЗАЖИВАНЬЄ *див.* **ЗАЖИВАНЄ.**

ЗАЖИВАТИ[1] *дієсл. недок.* Заживати, загоюватися: рана заживає(т) (1489 *Чет.* 120); єлєни кри(т)скїє... гды послыша(т) сєбє зрáнєны(х) зара(з) шȣкáютъ полыноу або полюю лѣсного, которого зѣлѧ скóро скоштȣютъ, и стрѣлы зара(з) выпáдȣютъ, и рáна заживáєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 276 зв.).

Див. ще **ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИВЛѦТИ, ЗАЖИТИ**[1].

ЗАЖИВАТИ[2], **ЗАЖИВАТЪ, ЗАЖИВАТЬ, ЗАЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (чого) Вживати,

використовувати (що): Пріимйжъ вдáчнє ѡ(т) нáсъ тѡ̆ю малѡ̆ю прáцѡ̆, а принáвши побóжнє заживáй єє на твóй дѡ̆шéвный пожйтокъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 314); Цéрковъ Бж҃а, ѡ́жъ тогó смáкѡ̆ заживаéтъ; Абовѣмъса в҆ вшєлáкихъ порадкá(х) зновлáєтъ (Львів, 1642 *Бут.* 6); Набывши зáсє тоєи Кнйги, йжъ понєхáй заживáти нєпотрéбныхъ з҆ Трéбникѡвъ прє(д)рєчéнныхъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6); вшєлякихъ пожитъко(в) приходячи(х) заживатъ маютъ ажъ до ѡ(д)данъя... ты(х) чотиро(х)сотъ золотыхъ польски(х) (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); то все менованые подданые грушъвицкие, сами, до домовъ своих запровадивъши, ку своему пожиткови зажывали и заживаютъ (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 282);

(що, чого) *(користуватися чим-небудь для своїх потреб, застосовувати що-небудь)* заживати, вживати: а къ тому ижъ естъ укрывжоный, теды слушне съ паномъ Волынцомъ о то чинитъ можетъ, кгды турцы, татарове поганы ...такие волности межи нами заживаютъ, же такъ малыхъ, яко и великихъ а зацныхъ становъ людей до права позываютъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 211); на што ѡны(й) су(д) ничого нє дбаючи права и присто(и)ны(х) ѡборо(н) єго нє ѡ̆важаючи и дылацыи слу(ш)ноє наѡстато(к) єму нє допусти(в)ши котороє право во всє(м) заживати позволає(т), ѡ̆по(р)нє и нєналє(ж)нє ѡ(т)повєдати наказа(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Але хотяй коли и листы до себе писовали, теды тыхъ титуловъ заживаютъ (1603 *Пит.* 30); Высокомѡ́вныхъ ти наоу́къ заживáючи. Якъ законодавцѡ̆ з҆ Бг҃а поважáючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 90); Оно той, што въ Перемишлю сѣдитъ... отъ десяти лѣтъ вытягалъ на попахъ подачки, заживаючи до того помочи урядовъ свѣцкихъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 928); Знáиже якѡ ѡ́гнь тєбѣ слѡ̆жит҆, загрѣваєт(т), просвѣщáєтъ; а єсли бєзмѣрнє глѡ̆пє бѡ̆дєш҆ заживáти, тогда тєбѣ принєсє шкóдѡ̆, и смéрть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); ихъ милости панове... тые вышъ помененые добра въ поссесыю свою отнявъши, водлугъ менованого контракъту, дотол, поки ребеллия козацкая и подданых не наступала, зажывали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453); **заживати беседы** *див.* **БЕСЕДА; набоженства заживати** *див.* **НАБОЖЕНСТВО; неприязни заживати** *див.* **НЕПРИЯЗНЬ; обычай заживати** *див.* **ОБЫЧАЙ;**

(чого) *(використовувати що-небудь з якоюсь метою)* уживати (що), користуватися (чим): в то(м) оупомина(н)ю на фалшйво(м) одновла(д)ствѣ костéлно(м) оуфоу(н)довáно(м), заживáєтъ йнщихъ спѡ́собовъ розѡ̆мéнъа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 155 зв.); кгды зошлый его милостъ панъ Браславский выконывалъ и до его королевское милости о спротивенъю оного Балабана ознаймилъ, тогды тотъ пречоный Балабанъ, заживаючи въ томъ хитрости, непобожности, лукавъства,... непристойне самъ себе змыслилъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 271); а мы... нє заживаю(чи) жа(д)ны(х) диляцы(и) // и аппеляцы(и) ѡ̆ справє(д)ливо(с)ти зарѡ̆кѡ̆ заплати(т)... пови(н)ни бѡ̆дємо (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.-22); они... сами особами своими далших... шкод нам чинит не могучи, еднак же способов на то розмаитых заживали, яко бы до... знисченя нас привести могли (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); я са(м)... и пото(м)ки моє... пови(н)ни будємо... диляци(и) єксъцєпъци(и) нияки(х) нє заживаючи... суму... позычонѡ̆ю... ѡ(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); Алє Ст҃ыи нє таковых спѡ́собо(в) в҆ покаáнїи заживáли якѡ Ст҃ый ап(с)толъ пéтръ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31); старыхъ червоных аджамских два, которых завше заживаю, архидияконови, третий такий же отцу протопопови Володимерскому (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); Прéто дѡ̆ша моа зрáди єгóса лакáєтъ, И гóрко нынѣ въ мйрѣ сéмъ ридáєтъ. ѩ́кѡ дїáволъ хйтрости свой заживáєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 22); О кабата(х) єгипє(т)скихъ. Кабáтиковъ та(к)жє полотє(н)ны(х) заживаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.);

заживати мысли *див.* **МЫСЛЬ; рады заживати (зажывати)** *див.* **РАДА;**

(використовувати у своєму мовленні певні слова) вживати: Те́ды те́жъ ты́хъ сло́въ в҆ Проскоми́дїи на то́мъ мѣстцꙋ якѡ неналє́жныхъ до интє́нцыи Литꙋргїалногѡ приготова́нѧ, зажива́ти нє мо́жемѡ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); ты́хъ або́вѣмъ сло́въ, сщ҃енникъ полива́ючи водо́ю, конє́чнє зажива́ти ма́єть, ве́длꙋгъ постанове́нѧ хва (Львів, 1642 *О тайн.* 2); Потре́тє: в҆ грѣха́х҆ телє́сныхъ нє ма́єть з҆стꙋпова́ти до ѡколи́чно́стей дробнѣйшых҆,… а́лє маєт(т) в҆кра(т)цє пыта́ти, зажыва́ючи сло́въ оучти́выхъ (Львів, 1645 *О тайн.* 89).

2. (чого) *(відчувати, почувати що-небудь)* зазнавати (чого), звідувати (що): А цнотли́выи бода́й дн҃ій до́брыхъ зажива́ли и и́стин҃нꙋ бо́жїю за́вжды смѣлє вызнава́ли (Львів, 1591 *Просф.* 67); Зычꙋ вм(л) ѡ(т) пн҃а бога доброго здоровья вє вышєляки(х) потєхахъ долъго… зажива(т) (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288, 1); О которомъ Созоменъ… пишетъ (и показуетъ), якое покоры (и послушенъства Костенътинъ) на ономъ соборе зажывалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 793); а котрыи заживають щаста свѣта того, на(д)то и(м) нє ма́шь ни́чь нєщасли́вѣйшого, я́ко сєсь свѣть (XVI ст. *УЄ* № 29519, 181); лє(ч) кды́ тѧ [лоуно] нн҃ѣ на го́рѣ ѳаво(р)стє́й… ви́жоу, славоу и ща́стѧ признава́ю и прр(о)кꙋю жє мы коли(с) подо́бного бл(с)вє(н)ства боу́дє(м) зажива́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270 зв.); є́сли ра́доватисѧ, ра́дꙋйсѧ, є́сли ща́стьѧ зажива́ти, прїймоу́й (Острог, 1614 *Тест.* 175); Наслажда́юсѧ: Зажива́ю, роскошꙋю, ꙋжива́ю (1627 *ЛБ* 71); Вста́пи́лъ бовѣм҆ и о́нъ на горꙋ, …и Бг҃оми́слности зажива́ючи, и розꙋмными стє́пєнами стꙋпа́ючи, сло́вомъ Бж҃имъ отвори́л҆ оуста своѣ (Київ, 1627 *Тр.* 558); **заживати радости, радости заживати** *див.* **РАДОСТЬ; заживати роскоши, роскоши заживати** *див.* **РОСКОШЪ; заживати утѣхи, утѣхи заживати** *див.* **УТѢХА; веселѧ заживати** *див.* **ВЕСЕЛЯ; потехъ заживати** *див.* **ПОТѢХА; скорби заживати** *див.* **СКОРБЬ.**

3. (чого) *(досягати чого-небудь; оволодівати чимсь)* заживати, здобувати: А протожъ не для чого тое поваги прагнути, нехай ее тые зажываютъ, кого на то Панъ Богъ поволалъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 689); кто заживає(т) на зє(м)ли свѣ(ц)кои сла́вы нѣгды нє достꙋпи(т) нб(с)нои хва́лы (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 31 зв.); чи́стыи и нєпокалѧ́ныи дш҃и на́ши вы́ставитъ Хр(с)тови, зажива́ючимъ на́мъ оутѣхи в҆ Кролє(в)ствѣ єго и Бг҃ꙋ в҆ на(с) ѡпочиваючємꙋ вовѣки бєзконєчныи (Київ, 1627 *Дух.б.* 203); Были и рємєсники мно́гїи, наꙋкъ кото́ры(х) свѣтъ ма́єтъ зажива́ючїи: з҆ кото́рыхъ ѡдны, то́чачи пта́хо(в) и ри́бъ рожа́и, и о́бразы чл҃вкъ в҆ дєрєвѣ в҆ нихъ до́втыпъ свой оказа́ти оусилова́ли (Там же, 352).

4. (чого) Дотримуватися (чого), заховувати (що): А предъся вси Грекове церымоней Греческихъ зажываютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 689); прїйди и слыши б҃а и ѡба(ч) я́къ на́йвыш҃шїй ѡнъ оучи́тє(л) заживає(т) мно́гы(х) цєрємо́нѣй и ѡбрѧ́довъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 194); кгдыжъ мешкалъ въ Вавилонѣ, то есть в Рымѣ и шарлатное нерядницы былемъ обывателемъ и права рымского зажывалемъ (Слуцьк, 1616 *Арх ЮЗР* 1/VII, 274); То́ж҆ сѧ и з҆ По́стомъ дѣєтъ, кото́рого хто́ присто́йнє зажива́єтъ и ѡбхо́дитъ, вєли́кїй ємꙋ пожи́токъ ѣдна́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63).

5. (над ким, над чим, чого) Чинити (що): вы́шолъ са(м) про́тъ съ всѣми… ста́рцы сѣди́нами квѣтнꙋчими, просѧчи…, абы тако́го тира́нства… нє зажива́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 54 зв.); Изали бачный презвитеръ, который розумъ маетъ и вѣдаетъ, што есть едино // крещеніе, смѣти мѣлъ таковое баламутни надъ человѣкомъ хрестіянскимъ, разъ окрещонымъ, зажывати? (Вільна, 1608 *Гарм.* 197-198); Вышолъ самъ протъ…, просячи…, абы такого тиранства и окрутенства надъ мѣсцами святыми… не заживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); убогих людей, досыт юж през непріятеля Крыжа святого и гултайство козацкое ро-

ку прошлого знисчоных, не зажываючы над ними жадное коммизерации, темежыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

6. (чого, що) *(споживати, їсти, пити що-небудь)* заживати, вживати: хота ма́са нє боу́дє(т) хто ясти алє иншїє рєчи ма́сло ры́бꙋ мо́жє(т) са за по́стъ нє почита́ти то́лко бы вилїй чєрез то цє́лый днь по́стꙋ в' днь сꙋ́бо́тный нє зажива́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46); Гдє ничо́го ин'шого нє мо́жєтса наоучи́ти, тылко хти́вости и сла́вы,... гдє доста́тни(х) и корѣн'ны(х) розмаиты(х) потра́въ зажива́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217); Певне – не согрѣшили бы, коли бы и суботы постили противъ Жыдомъ, поневажъ Жыдове на тотъ день завжды колацей зажываютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 219); Южъ нє бꙋдєтє столо́въ єго ѡкрꙋжа́ти, Ни хлѣба щодє́ннаго вда́чнє заживати (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8); Про́симо тєж' и ѡ то́й хлѣ́бъ доча(с)ный, а́бы єгѡ на(м) споко́йнє далъ зажива́ти (Львів, 1646 *Зобр.* 63 зв.);

(чого) *(про ліки)* приймати, заживати (що): На томжє пля́цꙋ то́(т) на́шъ Гєтманъ пострѣлє́ный, Прїи́хал до Кі́єва, на́по́лы ꙋмє́рлый: Гдє розма́йты(х) лѣкарствъ до́лгїй ча́съ заживалъ, На Докто́ры ѡ(т) Кроля самого коштъ мѣвалъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.).

ЗАЖИВАТИСА, ЗАЖЫВАТИСЯ *дієсл. недок.* Вживатися, використовуватися: Якъ монє́та золота́а бє(з) набит'а гє́рбꙋ кролє́вского в' га́ндлю кꙋпє́цства нє зажива́єтъса,... та́къ и дша нє бꙋдєтъли мѣти о́браза нб(с)ного дха... ѡ(д)ки́нєною зоста́нєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 284); Ѡжирє(л)лє... старосвѣцкиє до ѡздобы по(д) пра(з)ники зажыває(т)ся (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 63); Є(д)вабница чи(р)воная, злото(м) и срибромъ прєтыканая тая ся зажыває(т)... на заслоны (Там же, 71).

ЗАЖИВАТЪ *див.* **ЗАЖИВАТИ.**

ЗАЖИВАТЬ *див.* **ЗАЖИВАТИ.**

ЗАЖИВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який користується чим-небудь: Тє́ды тє́ж' пра́вом' найслꙋ́шнѣ́йшы(м) ѡ(т) всѣх' ты́х' добродѣ́йства зажива́ючих' ѡсо́бъ повєтова́н'є налє́жноє... Вша Кн(ж): м(л): ѡ(т)носи́ти ра́чиш' (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 2 ненум.).

ЗАЖИВИТИ *дієсл. док.* (що) Заживити, загоїти, вилікувати: бгъ... пришо(л) с нба к намъ грѣшнымъ. тыи наши раны хота заживити (1489 *Чет.* 118 зв.); имаю ѡноу раноу заживити (Там же, 128 зв.).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ**[1], **ЗАЖИВЛАТИ, ЗАЖИТИ**[1].

ЗАЖИВЛАТИ *дієсл. недок.* (що) Заживляти, загоювати: амброзїєва трава... язвы заживлає(т) (XVI ст. *Травн.* 28); су(т) и иныє травы сидєриковы тѣ всѣ заживлаю(т) раны сѣчєныє (Там же, 438 зв.).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ**[1], **ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИТИ**[1].

ЗАЖИГАТИ *дієсл. недок.* (що) Запалювати: ѡтовсєла многии прибѣгаючо. свои свѣчи зажигаю(т) (1489 *Чет.* 118 зв.); На(д)то пакь мовиль и(м) коли свѣчоу зажигаю(т) по(д) сосоу(д) ли или по(д) постѣль єи положа(т) чили нє на свѣтил'никоу поставлєна боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.); тыжь котораа жона маючи дєсать драг'мь... єсли бы загоубила єдиноу драг'моу а чи нє зажигаєть свѣчѣ и помєтєть хоромы и попєрєврътає(т) всѣ рѣчи... и гладаєть с' пил'нос'тю аж бы наш'ла (Там же, 288).

ЗАЖИТИ[1] *дієсл. док.* Зажити, загоїтися, зарубцюватися: ѡ́ныи жи́дов'скїи плюгавыи хра́хотины всѣ поги́ноули и ма́зана и ра́ны ѡныи дроб'ныи... зажи́ли (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.); на кр(с)тѣ зажили соу(т) тыи всѣ раны,... єд'но то(л)ко є ра(н) ѡстало на роука(х) и на нога(х) ѡ(т) гвоздовь (XVI ст. *УЄ Трост.* 75).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ**[1], **ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИВЛАТИ.**

ЗАЖИТИ[2], **ЗАЖЇТИ, ЗАЖЫТИ** *дієсл. док.* **1.** (кого, чого) Вжити, застосувати (що), використати (кого, що): єсли мєнє в чо(м)ко(л)вєкъ бꙋдєшъ потрєбовати нє встыда(и)са

зажити (к. XVI ст. *Розм.* 66); и такói зажи́вши штоýкы в'скочилъ межи неприя́телскіє кошѣ, где незна́чне на кр(с)тѣ бы́лъ прибиты́й (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.); Потреба бы нам с паном Юрком тое власное науки... зажити, як бы... от всѣх страстей... и памятозлобия свободитися (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193); Повѣда́ютъ те́жъ нѣкоторыи, же де́рево óное Непослꙋше́нства бы́ло фиго́воє, же позна́вши за́разъ на́гость, ли́стА óногω де́рєва зажи́вши, закри́лисА (Київ, 1627 *Тр.* 148); Вкотромесь нинѣ рачилъ ся положити: И през хоренкгевъ Креста, моци зажити Надъ непріателемъ, котрый насъ позбавилъ: И мѣсто живота смерти всѣхъ набавилъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 170); Зажий твоеи давной ку ним суровости (1648 *Елег.* 153); **зажїти права** *див.* **ПРАВО[1]; зажити литости** *див.* **ЛИТОСТЬ; бесѣды зажити** *див.* **БЕСѢДА; звитязства зажити** *див.* **ЗВИТЯЖСТВО; набоженства зажити** *див.* **НАБОЖЕНСТВО; плачу зажити** *див.* **ПЛАЧЪ; покоры зажити** *див.* **ПОКОРА; поради зажити** *див.* **ПОРАДА; рады зажити** *див.* **РАДА; слезъ зажити** *див.* **СЛЕЗА; сна зажити** *див.* **СОНЪ;**

(чого) *(використати що-небудь з якоюсь метою)* вжити (що), скористатися (чим): А єсли те(ж) и и́н'шихъ спóсобовъ в то(м) зажи́ти потре́ба,... мы пре(д)сА нѣ ма́ємо тебє за ω(т)чаА(н)ного (Острог, 1607 *Лѣк.* 70); поменени(и) ωтєцъ могила нє зажывъшы в рєчахъ свои(х) правъны(х) сро(д)ковъ, але рєче(и) заживъшы кгвалътовъного способꙋ, на право посполи́тоє и вины внє(с) (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37);

(чого) *(використати у мовленні певні слова)* вжити: мꙋшоу тєды слóвъ іє́рємїи пр(о)рка зажи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 27); Хотячи Креуза отступникъ найвышее судійство Римского біскупа показати... зъ некоторыхъ словъ въ животѣ того святого, чрезъ нѣякого Феодора ...епископа, списанного, зажитыхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 648); А гды присткпА(т) сн҃ωвє православныи з' хлѣбо(м) прєрєчóны(м) дш҃евным', до Ѡ(т)ца свóєго, и́жє єст' на нб҃сє́х',... пе́внє зажи́єтъ слωвъ Патрїархи ωного Старозако(н)ногω (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

2. (чого) *(відчути що-небудь)* зазнати (чого), звідати (що): Нынѣ – жолнѣръ, владаръ, богачъ, роскошникъ, а ютро – съ тыми жъ имѣньми, ни въ чомъ убозства не заживши, для другихъ имѣній, абы былъ болшій панъ и богатшій (1603 *Пит.* 101); Мóжномꙋ Гєтма́нꙋ, а єщє всѣхъ Па́нꙋ, О и Створи́тєлю, Дне́сь ω(т)кꙋпи́тєлю Ла́скъ єгω зажи́вши, На(ш) Поклон' знизи́вши. Досыть слꙋшна да́ти, И ємꙋ спѣва́ти (Київ, 1630 *Имнол.* 6 зв.); А понєва́жъ всѣмъ дóмом', тóєстъ // з' всєю че́лА(д)кою, и з' дѣт'ми за нимъ шли; всѣм' тєжъ дóмомъ и добродѣйствъ єгω зажили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429-430); **радости зажити** *див.* **РАДОСТЬ; роскоши зажити** *див.* **РОСКОШЪ; утѣхи зажити** *див.* **УТѢХА.**

3. (чого) *(спожити, з'їсти, випити що-небудь)* зажити: хотА(ж) всѣ мѣсцє(м) рóзны, всѣ єдна́къ зажи́ли ажъ до сытости пока́рмовъ коштовны(х) всѣ насыти́лисА (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Та́кжє и вода́ напава́єтъ, ωчища́єтъ, загрѣва́єтъ и прохлаж'да́єтъ; а єсли єи дꙋрно над замѣръ заживе́шъ, то принесе́тъ тобѣ шкóдꙋ, и сме́рть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); *Образно*: Єщє єдна(к) и на то(м) Лили́и нє дóсы(т), жє та пе́н'кнє хлѣбъ оукшталтова́ла дш҃евный, а́лє сн҃ωвъ Православнорωссі́йски(х) хóчє(т) наꙋчи́ти я́ковыми го(д)нє прєрєчóного зажи́вши хлѣба, бы́ти ма́ют' (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

4. (чого) Вкласти, вложити (що): але не получилъ того, хотяжъ зажили працы и кошту до двору королевского (поч. XVII ст. *КЛ* 78).

ЗАЖЇТИ *див.* **ЗАЖИТИ[2].**

ЗАЖМУРАТИ *дієсл. недок.* Зажмурювати: Смѣжа́ю: зажмꙋра́ю, замрꙋжꙋю, мрꙋжꙋ око (1627 *ЛБ* 118).

ЗАЖМУРЕНЄ *с.* Зажмурювання: Мжа́нїє: Жмꙋре́ньє, зажмꙋрє(н)є (1627 *ЛБ* 63).

ЗАЖМУРЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зажмурений: С которого [Іоанна] оустъ, ӕко свѣча наоука походитъ, и ӕкъ зорѧ, котраѧ нѣкгды нє заходитъ. ѻко всєю повшєхнои цєркви ӕсноє, нє зажмоурєноє позрѣнѧ и красноє (Львів, 1614 *Кн. о св.* 4 зв. ненум.).

ЗАЖМУРИТИ *дієсл. док.* Зажмурити: Ѿтол'стѣло бо ср(д)цє людїи си(х) и оушима таж'ко слышали и очи свои заж'моурили абы николи ѡчима нє видѣли и оушима нє слышали (1556-1561 *ПЄ* 61); а ты... // ...тоє поганьство видѣти нє хощєши. и очи сѹда сєбє нє видѣти зажмѹри(л) єси (п. 1596 *Виш.Кн.* 255 зв.-256); ѡни(ж) ѡчи свой за(ж)мѹрили, и нє познали єго и словъ єго нє слѹхали (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 206 зв.).

ЗАЖЪ *част. (питальна)* хіба, невже, чи: Зажъ бовѣмъ припроважене тое можетъ ся розумѣти посвяченемъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 630); Зажъ то побожного серца дѣло, въ которомъ отступникове слѣпѣютъ? (Там же, 737).

Див. ще **АЗА, АЗАЖЪ, АЗАЛИ, ИЗАЖЪ, ИЗАЛИ.**

ЗАЖЫВАНЄ *див.* **ЗАЖИВАНЄ.**

ЗАЖЫВАТИ *див.* **ЗАЖИВАТИ[2].**

ЗАЖЫВАТИСЯ *див.* **ЗАЖИВАТИСѦ.**

ЗАЖЫТИ *див.* **ЗАЖИТИ[2].**

ЗАЗВАТИ *дієсл. док.* (кого чим) Покликати, запросити, зазвати: Чудую ся, што есте такъ скоро ся выдвергли выдъ того, што васъ зазвалъ добротою Христовою (XVI ст. *НЄ* 89); Дѣля того, хоть якъ есме убогы, и бетѣжны, и слѣпы,... // знаеме, ажъ есме зазваны на вечерю Божую, де естъ доброта Божія многая (Там же, 170).

ЗАЗВОНИТИ, ЗАДЗВОНИТИ *дієсл. док. (почати дзвонити)* задзвонити: всѣ мєщанє то(р)чи(н)скиє... збу(н)това(в)шисѧ на на(с) зазвони(в)ши ѹ звоно(к) и заклика(в)ши кгва(лт) пришєдши до го(с)поды нашє(и)... моєго... слугу... бє(з)ви(н)нє... збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити, ани крестного знаменія явне выставити,... невольно (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); протестансъ зъ инъшими законниками ...набоженъства... одправовати зачавъши, першый раз въ дзвонъ великий на читанъе Деевъ апостолъских задзвонити казалъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 797); *Образно*: А што ся дотычетъ отказу владыки Володымеръского до ее милости панее Браславъское, – чого если самъ не слышалъ, Ѳилялете, не тверди того, жебы потомъ на (таковые) повести твое хто не зазвонилъ въ такий колоколъ, што на баламуты звонятъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 933).

ЗАЗВОННИЧНЫЙ *прикм.* Який міститься, розташований за дзвіницею: ґды а(н)дрѣй ґру(н)таръ, выпрятну(л) тра(н)си(т) зазво(н)ничны(и), тогды... далє(м) всєго зло(т) 12 и 25 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

ЗАЗДОРОВНЫЙ, ЗАЗДОРОВЪНЫЙ *прикм. (який містить прохання про здоров'я для кого-небудь)* заздоровний: на кожъды(и) рокъ має(т) бы(ти) двѣ лито(р)гии за всє братъство, заздоровъная и памятъная (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); А на ко(ж)ды(и) рокь маю(т) быти двѣ литоргиє за всє бра(т)ство заздоровная и памя(т)ная ѡ(т)правованы (Львів, 1602 *ЛСБ* 369).

Див. ще **ЗАЗДРАВНЫЙ.**

ЗАЗДОРОВЪНЫЙ *див.* **ЗАЗДОРОВНЫЙ.**

ЗАЗДРАВИЄ *с.* (*цсл.* за здравиє) за здоров'я: я... для отъкупенъя греховъ моих, в заздравие и спасение свое,... священному отцу Герасиму..., дарую..., островец (Луцьк, 1613 *Арх ЮЗР* 1/VI, 434).

ЗАЗДРАВНЫЙ *прикм.* Те саме, що **заздоровный**: А на кожды(и) ро(к) имаю(т) быти д҃i литѹ(р)гии за всє бра(т)ство заздра(в)нaѧ и памѧ(т)нaѧ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

ЗАЗДРИТИ *див.* **ЗАЗРѢТИ[2].**

ЗАЗДРОСЛИВЕЦЪ *ч.* Заздрісник: Нє оуважают' того заздросливцы жє слѣпого оуздоровилъ: алє жє болото оучинилъ, зато єго

бє(з)розȣмнє винȣют', и нєсправєдли́вє осȣждáють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 280).

Див. ще **ЗАЗДРОСНИКЪ.**

ЗАЗДРОСЛИВЫЙ *див.* **ЗАЗРОСЛИВЫЙ.**

ЗАЗДРОСНИКЪ *ч.* Заздрісник: Ѡ(т)хóди(т) Хс з' пȣ́стыни гдє кȣшєн' былъ ω(т) дiáвола до Галілéѣ для зáз(д)рости, зáз(д)росникωвъ Иродωвыхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 908).

Див. ще **ЗАЗДРОСЛИВЕЦЪ.**

ЗАЗДРОСТИВЫЙ *див.* **ЗАЗРОСТИВЫЙ.**

ЗАЗДРОСТЛИВЫЙ *див.* **ЗАЗРОСЛИВЫЙ.**

ЗАЗДРОСТЬ *див.* **ЗАЗРОСТЬ[1].**

ЗАЗДРѢТИ *див.* **ЗАЗРѢТИ.**

ЗАЗИРАНЄ *с.* Зазирання; заглядання: Назирáнїє: Наблюдéньє, на(д)зи́ро(к), надгляда(н)ньє (!), зазира(н)є (1627 *ЛБ* 68).

Пор. **ЗАЗИРАТИ.**

ЗАЗИРАТИ *дієсл. недок.* **1.** Зазирати, заглядати. *Образно:* Зазирáймо часто в' зєркало дшъ наши(х) (поч. XVII ст. *Пчела* 47).

2. Підозрівати, здогатуватися; зневажати: Прєнєбрєгаю: Прєбáчȣю,... погоржáю,... прєзирáю, зазирáю, прєωбижáю, зоставлáю (1627 *ЛБ* 95); suspicio, is, зазираю, зрю (1642 *ЛС* 390); Зазирáю. Suspicor. Suspitione(m) habeo Coniect[u]ro. Arbitror. Reprehendor (1650 *ЛК* 449).

ЗАЗЛЕ, ЗАЗЛѢ *присл.* Недобре, погано. ◇ **зазле мати** *див.* **МАТИ[2]; зазлѣ мѣти** *див.* **МѢТИ.**

ЗАЗЛЕМѢНЬЄ *с.* Докір, гнів, обурення: Нєгодовáнїє: Зáзлємѣньє, гнѣ(в), заятрѣньє, бры́дко(ст), мєрзéно(ст), нєнавидє(н)є, нєсмáчно(ст), пєчáль (1627 *ЛБ* 72).

ЗАЗЛИВЫЙ *прикм.* Злий, поганий: тóй ча(с) в' собѣ само(м) насáди(л) и злȣ́чи(л) до сєбє // ...я́ко ви(н)ная мáтица грóна свои закриваєтъ ли́стя(м) ω(т) проме́нє сълънє(ч)наго, и ω(т) вѣтра зазли́ваго хорони(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 208 зв.-209).

ЗАЗЛѢ *див.* **ЗАЗЛЕ.**

ЗАЗНАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Зазнати, відчути: Лє(ч) нє зазна(в)ши стра(н)нолюбия ω(т) вши(х) мл(с)тєй жалосны(м) бы(л) жє мя в до(м) сво(и) жадє(н) нє ȣвюлъ (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

2. (що) Пізнати, збагнути: Я грѣшны(и)... хотєчы покло(н) мо(и) нєдосто(и)ны(и) храмȣ Прєстыя бца ω(т)дати... пȣтѣшити(с) совє(р)шєнїя црквє сто(и), которою мало нє ω(т) фȣ(н)дамє(н)тȣ само(г) зачатȣю зазна(л) єсми грѣшны(и) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

ЗАЗНАЧЕНЬЄ *с.* Призначення, визначення: Нарокъ: Зазначéньє, чáсъ пéвнє назнáчєный, закрислéный (1627 *ЛБ* 70).

ЗАЗНОБЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Застуджений, простуджений: Та(к)жє которомоу члкоу сєлєзє(н) зовє(т)ся ємоу // насѣня кропи(в)ноє стє(р)ши з водою тъплою ω(т)гони(т) зазноблєноую оутробоу (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.-10).

ЗАЗОРА *ж.* Сором, ганьба: только хворый был..., а конечным гнильством и зазорою мертвости еще не обладан, то есть в вѣрѣ неотменнѣ былъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 215).

Див. ще **ЗАЗОРЪ.**

ЗАЗОРЛИВЪ *див.* **ЗАЗОРЛИВЫЙ.**

ЗАЗОРЛИВЫЙ, ЗАЗОРЛИВЪ *прикм.* **1.** Осудливий: Хотя́щїй жє прочитáти и прєписовати сїю книгоу мл(с)тиви и нє зазóр'ливи мóлимся мы троуди́вшїйся нєдостоинїи и хоуды́є, боудитє нáшєго оума нéмощи и нєдостáткоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 1).

2. Зависний: а що(ж) то събѣ розоумѣєшь члчє що соу(т) козлища. козлища соу(т) пожа(д)ливости тєлє(с)ныи коу грѣхоу // мысли зазо(р)ливыи а ωчи лоукавыи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 6-6 зв.).

ЗАЗОРНИЙ *див.* **ЗАЗОРНЫЙ.**

ЗАЗОРНО *присл.* Підозріло: Зазóрно. Suspecte (1650 *ЛК* 449).

ЗАЗОРНЫЙ, ЗАЗОРНИЙ *прикм.* Підозрілий: suspect(us), зазо(р)ни(й) (1642 *ЛС* 390); Зазóрный. Suspectus. Suspitiosus (1650 *ЛК* 449).

ЗАЗОРЪ *ч.* Сором, ганьба, осуд: томи́тєлно ни́щихъ на свою работȣ бєз' любвє нє нȣди. Чáда своя накáзȣй, и оучи томȣждє благóмȣ

пѹти. И бѹди кромѣ всѧкагѡ зазбра: гбрє томѹ ймжє сбблазнъ приходит' (Львів, 1642 *Жел.П.* 3).

Див. ще **ЗАЗОРА.**

ЗАЗРЕТИ *див.* **ЗАЗРѢТИ²**.

ЗАЗРИТИ *див.* **ЗАЗРѢТИ²**.

ЗАЗРОСЛИВІЙ *див.* **ЗАЗРОСЛИВЫЙ.**

ЗАЗРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСЛИВІЙ, ЗАЗДРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСЛЫВЫЙ, ЗАЗДРОСТЛИВЫЙ, ЗАЗРОСТЛИВЫЙ *прикм.* **1.** Заздрісний: богачєвє нємл(с)рднїи, зазросливїи... сподѣваю(т)сѧ свѣтъ пєрєбыти (XVI ст. *УЄ* №29519, 207 зв.); чоловѣкъ впро(д) зазросливый барзо лєнивы(и) (к. XVI ст. *Розм.* 48 зв.); а если которій и свою діецезію держитъ, и другого епархію заздросливыма очима нагляда-етъ, не естъ то стародавнихъ... звычаевъ и каноновъ постерегати, але ихъ нарушати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 683); на ѡноє мѣсцє, с которого выпали злыи а́нгєлѡвє: абы члвкъ поко(р)ный, и вѣрный засѣв'... в' Нбѣ, ѡ(т)кблѣ выпали злыи а́нгєлѡвє гѡрдыи, зазрослывыи, // и нєпѡкоривыи вбли бѡ(з)кой (Чернігів, 1646 *Перло* 3-4); діаволъ якѡ заздростливый такой ласки Іѡвовѣ оу бга, хотачи ємѹ єи выдрать, почалъ ѡбвинать Іѡва (серед. XVII ст. *Хрон.* 55).

2. *У знач. ім.* Заздрісний, -ого: И для тбгожъ ты,... дброє в' собѣ маєшъ, Жє своими стрѣлами, сєбє оубода́єшъ, и взрбкъ зазростливыхъ з' идѹ вєнцъ помєрка́єтъ, и внoутръ сѧ и́мъ, з' жа́лю србкгого оурива́єтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); пла́чтєсѧ..., л'живыи свѣд'ковє, криво присѧжницы, потва(р)цы, нєпра́во сѹдницы, гор'дєливыи, зазросливыи пѧницы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73).

Див. ще **ЗАЗРОСТИВЫЙ, ЗАЗРОСТНЫЙ.**

ЗАЗРОСЛЫВЫЙ *див.* **ЗАЗРОСЛИВЫЙ.**

ЗАЗРОСТИВЪ *див.* **ЗАЗРОСТИВЫЙ.**

ЗАЗРОСТИВЫЙ, ЗАЗДРОСТИВЫЙ, ЗАЗРОСТИВЪ *прикм.* Те саме, що **зазросливый** у 1 знач.: ѡ(т) дїавола зазрбстиваго пострѣкаєми. иже бы бол'шє и́хь нє ѡбличаль и нє оучи(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3); зазростивыє нѣкоторыє люди, вєдлѹгъ свѣ(т)ски(х) ста́новъ звычаю, навѣжа́ючи его, знбвѹ єго до пє(р)шого оутоплє(н)ѧ привєли (Острог, 1607 *Лѣк.* 80); Нє́ндзныи, жа́лоснєсѧ з' Свѣтомъ жєгна́ючи: И в' Смрбдъ, а зєпсова́насѧ обєрта́ючи. Ѡ Смє́рти, тбжєсь ты ба́рзо нє литостива: И животоу людъскомѹ на́ддєръ зазростива (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 3 зв.); За́вистный: Заздростивый (1627 *ЛБ* 40); Рєвнитєль: Оупріймый ми́лостни(к),... Зави́стный, заздростивый (Там же, 108).

Див. ще **ЗАЗРОСТНЫЙ.**

ЗАЗРОСТЛИВЫЙ *див.* **ЗАЗРОСЛИВЫЙ.**

ЗАЗРОСТНО *присл.* Заздрісно: О том артыкулѣ, зазростно реченном, до здѣ (1608-1609 *Виш.Зач.* 224).

ЗАЗРОСТНЫЙ *прикм.* Заздрісний: тот же дух... // ...хулу на грецких учителей зазростную в неподанию науки словенскому языку наносит (1608-1609 *Виш.Зач.* 223-224).

Див. ще **ЗАЗРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСТИВЫЙ.**

ЗАЗРОСТЬ¹, ЗАЗДРОСТЬ, ЗАЙЗДРОСТЪ, ЗАЙЗРОСТЬ *ж.* Заздрість: маєть сєго ѹчити... нє толико ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ. абы ты(ж) нє пилно(ст)ю своєю, или за(з)дростью, или лука(в)ствомь нє зоста(л) вйнєнъ ни за єдино(г) бгу всєдє(р)жйтєлю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); А та́кь стєрєзѣмсѧ, вшєлѧкого грѣха, и пѧньства, блѹда, нєчистбты, зва́ды, и гнѣва, и зазрости (XVI ст. *УЄ* № 29519, 179); Покоута... за́здро(ст) ѡ(т)поужа́єтъ всє злбє гоубитъ (по. XVII ст. *Проп.р.* 172 зв.); Гдє абовѣмъ за́здрость бєзєцнаѧ, нє шкодитъ: Та́мъ приазнь плынє́тъ, и всє дброє похбдитъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 96); Кла́мства, фа́лшѹ, здра́ды,... ла́комства, за́зрости,... отинюдъ нє зна́лъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 19); До того є(ст) сєдмъ грѣхѡ(в) смєртє́лны(х) головны(х): Пыха, Ла́комство, Нєчистота, а́лбо вшєтєчє́нство, За́йзростъ, Обжи́рство, Гнѣв', Лѣни́вство до слѹжбы Бжєи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909); Прє́то вънє́рвыхъ смє́ртъ оубива́єтъ ла́ко(м)ство, и за́зрость тлѹмитъ (Чернігів, 1646

Перло 120 зв.); Рекли бра́тьѧ до него: нѣколи црємъ на́шымъ бѹдєшъ, а́бо под'да́ни бѹдємъ па́нствѹ твоє́мѹ, та́ѧ тєды причи́на сновъ и мовъ за́йздрости и нє́нависти придава́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.).

ЗАЗРОСТЬ[2] *ж.* Заріст: Ѡ волѡ(с)ю зась; ѡ́дно, длѧ того ино(к) головѣ за(з)рости попѹстилъ, абы бы(л) шпє(т)ны(и) на ви́дѣ(н)ю головно(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230).

ЗАЗРѢНЄ, ЗАЗРѢНЬЄ *с.* Докір, осуд: Нєпщєва́ніє: Мнѣма(н)є, вымовка, хо́т' слѹшнаа, хо́т' нєслѹшнаа, по(д) покри́вкою чинє́ньє,… зазрѣньє, довнѣма(н)є (1627 *ЛБ* 75); Рвє́ніє: Спо́ръ. Зазрѣ(н)є до́броє (Там же, 108).

Див. ще **ЗАЗРѢНИЄ.**

ЗАЗРѢНИЄ *с.* (*цсл.* зазьрѣниє) те саме, що **зазрѣнє**: мы тежь, глупая Русь, вашего костела разума и хитрости не хочем и на ваше жродло поганских наук,… не лакомимося и единитися от благочестивые вѣры (в прелестную) хотя бы по своей воли и хотѣли, але от зазрѣния совѣсти и от возбранения святаго апостола Павла, …не можем (1608-1609 *Виш.Зач.* 207); если сам Златоусты потребовал утѣкати от мирскаго огня в Сигор, жебы не згорѣв огнем грѣха похотным, пѣвне и другим тую ж пораду без зазрѣния подавал (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

ЗАЗРѢНЬЄ *див.* **ЗАЗРѢНЄ.**

ЗАЗРѢТИ[1] *дієсл. док.* **1.** (чому) Зважити (на що), врахувати (що): Ѡ Смє́рти,… Нє хотѣлась нє за́зрѣти и́хъ выхова́ню, И ѡ(т)ца ми́лого ѡколо нихъ Стара́ню. Всѣхъ єсь Пѡви́нныхъ ѡ ты Смоу́ткѹ набави́ла, Жє́сь и́хъ добродѣѧ такого позба́вила (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 4).

2. *(намагатися зрозуміти)* заглянути: алє коли бы намъ ко́ждомѹ пришло правдивѣ зазрѣти до ср(д)чного соумлѣнѧ… нє єдєнъ бы сѧ… оустраши(л) (поч. XVII ст. *Пчела* 45).

ЗАЗРѢТИ[2], ЗАЗРЕТИ, ЗАЗРИТИ, ЗАЗДРИТИ, ЗАЙЗРѢТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* зазьрѣти) (кому, чого і без додатка) Заздрити, заздувати: Пытає́мо…// чомоу ты(х) црквей црквами призна́ти нє хо́чєтє… чомоу з ни́хъ… чистыє ша́ты здира́єтє, чомоу имъ тои го́дности за́зритє (Острог, 1598 *Отп.КО* 25 зв.-26); А такъ не зазру я имъ того ихъ порядъку (Вільна, 1599 *Ант.* 609); алє ѡ(т) того ча́соу бо(з)ствоу спротивлѧючи(с) ѡвомоу за(и)зрѣли мо́цно з собо́ю постанови́вши же того чл҃ка нѣкды нє мѣли зна́ти яко ѡ(т)далє́ного ѡ(т) натоу́ры своєи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 40 зв.); В тыє часы Ипатей володимерскій у княжати… у великой ласцѣ… былъ, чого єму Кирил зазрячи яко сатана Адамови в раю, подмовилъ єго, абы выписали о собор до митрополити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); якобы Златоусты зазрел иноком спасения и в том чину иноческом при мирских пропадати и погибати совѣтовал (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); Абовѣмъ ка́ждоє дитѧ малоє, єстъ поко́рно, нє за́зри(т) нѣко́мѹ, и нє прєвозно́ситъсѧ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82); Рєвнѹю: Ми́лѹю, горѧчє ми́лѹю, за́здрѹ, нєнави́ждѹ, ма́ю хо(т) (1627 *ЛБ* 108); Нє за́йзрѣмѡ злы́мъ лю́дємъ, анѣ зави́д'мѡ ты́м' кото́рыѣ… нєзбо́жности по́лнѧтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85); Прє́тосѧ ѡни… зазрѧтъ чл҃вкови тогѡ мѣста, и щá́стѧ с кото́рогѡ вы́пали са́мы (Чернігів, 1646 *Перло* 6); Чомѹсь сѧ ро(з)гнѣвала и чомѹ спыхнѣла тва́рь твоѧ нє чини тогѡ… ни за́зри бра́тѹ своємѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

ЗАЗУЛЯ *див.* **ЗОЗУЛЯ.**

ЗАЗУТИ *дієсл. док.* (що) Взути, озути. *Образно*: тако(ж) и но́ги зазѹ́имо во сапо́ги… дале́ко мно́го змієвъ ядови́ты(х) кото́рыи оуха́пѹютъ пѧ́тѹ но́ги помы́сла на́шего (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 265 зв.).

ЗАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (кому) Позивати, викликати (до суду) (кого): Жаловала на(м) пани скипоровая… и тыми дє(и) разы ѡна тєбѣ зазывала наши(м) листо(м) перє(д) намѣстника житоми(р)ского… и ты дє(и) листо(в) наши(х) нє послѹша(л) и с нею ѡчивисто єси пєрє(д) ни(м) к пра(в)оу нє ста(л) (Вільна, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. № 59).

ЗАЗАБИТИ *дієсл. док., перен. (стати байдужим)* охолонути: Сє́й…, Учи́тєль цє́рковъ

нáшꙋ Вилєнскꙋю в' побóжности бвоцы почáсти зазáблꙋю, до звыклои Блгочестивымъ... // плодовитости, чáсты(м) Єв(г)ских вѡдъ дожчє(м) єи розогрѣвáючи, зрадил', блг(д)тїю Х(с)вою, спосóбнꙋ, и вы́далъ оурожáйнꙋ и плодовитꙋ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 22-22 зв.);

(що) *(викликати байдужість)* охолодити: ѡбє́цꙋю Славє́нскомꙋ в' народѣ нашємъ язы́кови по(д)нєсє́н'є вырозꙋмє́н'є єгѡ оуживáн'є и пожито(к): котóрый занє́дбаный а Цє́ркви нáшєй прирóдный бꙋдꙋчи // понємáлꙋ нáродъ нáшъ в' набожє́нство зазабилъ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 3-3 зв.).

ЗАИГРАТИ *дієсл. док.* (у що) *(виконати на музичному інструменті)* заграти: Кгды́ жє были в костє́лѣ и заи́грано в пищáли. Пáнны слꙋжє́бници єй. вси поднáвши подóлки по пóєсъ и пошли в тáнє(ц)... а(ж) вси полакáлиса видачи тоє (1509-1633 *Остр.л.* 132); А дла того видѣвши и(ж) тꙋю игрꙋ вм(с) скáчєтє, котороє нóтꙋ дꙋ(д)ка дїаво(л) вм(с) заигра(л), ѡ(т)повѣдати на ба(с)ни нє хочꙋ (1598 *Виш.Кн.* 277 зв.); на давы́довы(х) гоу́слє(х) пѣснь заигрáимо гóлосно (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Prodawala... babusienka kobzu, – Hde-m sia wziaw kozak zo bzu, Vchopyw y zayhraw y potouk babusinu kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

ЗАИКА *ч.* Заїка. Вл.н.: Иванъ Заика (1649 *РЗВ* 372); Васко Заика (Там же, 386).

ЗАИКАТИСА *дієсл. недок.* Заїкатися: да бꙋдє(т) прочитáтє(л) искꙋсє(н) въ чтє́нїи... нє по(в)тараючи и заи(к)аючиса на ѡ(д)ной рѣчи двакро(т) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201);

сумніватися (?): Зибáюса: Кивáюса, хвѣюса... Мєта(ф): ꙋтлѣю, шванкꙋю, вонтлѣю, заикáюса (1627 *ЛБ* 43).

ЗАИКАЮЧЇЙСА *дієприкм. у знач. прикм.* Який заїкається: Косноязы́чный: Заикáючїйса, нєдорѣкїй (1627 *ЛБ* 55); Мєдлєноазы́чны(и): Косноглáсны(и). гꙋгнивый, заикáючїйса, шєпє(т)ливый, момотливы(и), заїакливы(и), болкотливый, сипливый (Там же, 62);

ЗАИМАТИ *див.* **ЗАЙМАТИ.**

ЗАИМОДАВЕЦЪ *ч.* Лихвар: положѣмѡ собѣ якóгѡ заимодáвца, котóрый бы з' скáрбꙋ своє́гѡ мнѡ́гимъ позы́чивши, ѡ(т) нихъ позы́чоногѡ дохóдачи билъ бы ихъ, мордовáлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 770); fa(e)nerator, заимодавєцъ, лихоимєцъ (1642 *ЛС* 200).

ЗАИМЪ *ч.* Борг: ищють єє хрєстьянє. што бы смєртью заимы бѹ ѡ(т)дати (1489 *Чет.* 53); заимы ваши ѡ(т)дадоу(т)са вамъ на главы ваша (Там же, 129).

ЗАИСТА *присл.* Те саме, що **заисте**: прєто(ж) знаймо заиста тоє. и(ж) болитъ дша наша котраа грѣхами є(ст) ѡбтажєна (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 66 зв.); Кды(ж) южь дозна(л) іс хс заиста ѡ смрти стго іѡна кр(с)титєла... мовиль єи црь чого хо(ч) дѣвко проси собѣ да(м) ти (Там же, 139).

ЗАИСТЕ *присл.* (*стп.* zaiste) справді, дійсно, істинно: якъ, áзъ оу́бо пишꙋ, ты жє чтє́ши, я заистє пишꙋ а ты читáєшъ (1596 *ЛЗ* 65); стáрый зáконъ пошаноу(и), который зáистє всю́ды Сто(и) Тр(о)йци рóвно(ст) чти признавають (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149); Надъ Хєроувїмы бовѣмъ є́стєсь ч(с)тнѣйшаа, И Сєрафїмѡвъ зайстє хвалєбнѣйшаа (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); Нѣмашъ заистє по(д) нє́бомъ щаслившого члвка на(д) того члвка котóрый правдивє створитєла свóєго знáєтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Истиненъ заисте есть въ словахъ своихъ Іисусъ Христосъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 355); Злосливыми зайстє дꙋхами сꙋть сатана и бѣси, котóрїи осѣдáютъ смы́слъ и дшꙋ звóдатъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266); заистє equidem (*Уж.* 1643, 50); Чи дóсыть ѡ́ны(м) йжъ так' вєликои прєємѣнє́нцїи и гóдности достꙋпили: ... ѡ(д) по(д)рꙋчны(х) свойхъ мáютъ при послꙋшє́нствѣ пошановáн'є? нє дóсыть зайстє, понєвáжъ ѡ́ны(х) гóдность єст' прáцєю и тажáромъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3).

Див. ще **ЗАИСТА.**

ЗАИСТЄ *див.* **ЗАЙСТЄ.**

ЗАИСТЬЄ *див.* **ЗАЙСТЄ.**

ЗАИТИ *див.* **ЗАЙТИ.**

ЗАИХАТИ *див.* **ЗАЄХАТИ.**

ЗАИЧЕНЯ *с.* Зайченя. Вл.н., *ч.*: Є(в)хи(м) за(и)чєня (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.).

ЗАИЧКА *ж. Діал.* заїчка "заїка". Вл.н., *ч.*: Ярєма Заи(ч)ка (1649 *РЗВ* 399 зв.).

ЗАЇАКЛИВЫЙ *прикм.* Заїкуватий: Мєдлєноазы́чны(и): Косногла́сны(и), гѹгни́вый, заика́ючїйсѧ, шєпє(т)ли́вый, момотли́вы(и), заїакли́вы(и), болкотли́вый, сипли́вый (1627 *ЛБ* 62).

ЗАЙВОРОНОКЪ *див.* **ЖАЙВОРОНОКЪ.**

ЗАЙЗДРОСТЪ *див.* **ЗАЗРОСТЬ[1].**

ЗАЙЗДРАЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Заздрісний, -ого: За́йз(д)рачи(м) або́вѣмъ вєли́кїй боль єстъ и тажа́ръ и го́ркостъ, коли тылко ви́да(т) // того комѹ зайз(д)ратъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 908-909).

ЗАЙЗРОСТЬ *див.* **ЗАЗРОСТЬ[1].**

ЗАЙЗРѢТИ *див.* **ЗАЗРѢТИ[2].**

ЗАЙМАТИ, ЗАИМАТИ, ЗАМАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(захоплювати, забирати у своє користування)* займати: И мы, тому порозумѣвши, старцемъ Пустинскимъ дале есмо в томъ имъ впокой: незамай они тое дворище и тое полко держатъ вѣчно и непорушно (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 14); Што справено было Господаря Нашого милостивого Найяснѣйшого Короля..., ижбы подданыи мои... нѣколко тисячъ воловъ зъ земли Волоское прогнали, займаючи панства Его Милости (1537 *РЕА* І, 208).

2. (чого) *(заходити куди-небудь)* займати (що): И та(м) жє тєжъ во(и)нянє повєдали ижъ на то(м) вро(чи)щѹ бабє сходѧ(т)сє сєла многиє... Пото(м) вєли насъ воинъцы мимо сєло чєхостовъ дорожъкою за(и)маючы ѡплотъковъ (1546 *ОГ* 6).

3. Позичати: Кто проситъ у тебе, а ты дай и кто заима(т) выдъ тебе, не обертай (XVI ст. *НЄ* 22); Заємлєтъ, заимствѹєтъ: Позыча́єтъ, або займа́єтъ, албо забира́єтъ (1627 *ЛБ* 40).

4. (що) *(заповнювати який-небудь простір, місце)* займати: цр҃кви ломи́ло в сєлѣ бори́совѣ цр҃ковь была з три́ма вє́рхи. знєсло вєрхи вси стє́лєю займа́ючи зрѹбѹ и позаношовало нє знать гдє (1509-1633 *Остр.л.* 129).

5. (кого і без додатка) Займати, зачіпати, кривдити (кого): коли нє наидєтє самого, то погѹбѣтє дѣтки, ѡ(т) двѹ(х) лѣ(т) и мєньшє. а жѣньско(г) полоу нє заимаитє (1489 *Чет.* 122 зв.); Павел речет: "Не замай, никто жь не прелщается, если мнится быти мудр, не замай, учинится глуп, тогда будет премудр" (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

Див. ще **ЗАЙМИТИ, ЗАЙМОВАТИ, ЗАЙНЯТИ.**

ЗАЙМИТИ *дієсл. док.* **1.** (що чим) *(набрати, захопити що-небудь у щось)* займити: Прї́ими всємогѹщїй, и вседєржа(в)ный Б҃жє, сїю малѹю мрє́жѹ, або сѣткѹ; ... и въвєрзы ю въ мо́рє вєли́коє вѣка сєгѡ, и за(и)ми єю: множє(с)твѡ вєли́кихъ и малы́хъ ры́бъ (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.).

2. (кого) *(перейняти, захопити)* займити: козаки... по(д)ѣхавши по(д) ля(д)скїй ѡбо(з)... конѣ заимили, жє нєбожата ляхи... мѹсѣли пѣхотою ходити (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

Див. ще **ЗАЙМАТИ.**

ЗАЙМОВАНЬЄ *с.* *(привласнення чого-небудь; захоплення)* зайняття: А за увязанье и займованье господъ и на иные речи дробные вышло того всего 13 копъ и 40 грошей и 4 гроши (1521 *АЛРГ* 172).

Пор. **ЗАЙМОВАТИ.**

ЗАЙМОВАТИ, ЗАЙМОВАТЫ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(користуватися чим-небудь)* займати: А волны будут князь Василей и князь Марко ...в тых именях... воли садити, на реках гребли сыпати, ставы займовати (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50); и зара(з) в то(м)... кгрѹ(н)тє ...камєного(р)скомъ... пасєками стояти ставы посыпати за(и)мовати... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103); Въсєлѧ́юсѧ: Мє́шканьє займѹю (1627 *ЛБ* 22);

(що) *(привласнювати, захоплювати чиюнебудь територію та ін.)* займати: ѡни ѡ(т)

Днєпру ки(л)ка ми(л) ω(т)ступуютъ, чужыє кгру(н)ты за(и)муючи, ωто(ж) и тоє слово "сєлищє" ро(з)но розумєти трєба (Київщина, 1600 *ККПС* 138); па(н) Дорогоста(и)ски(и), правє скро(з) а(ж) на други(и) бокъ за(и)муючи увє(с) кгру(нт),... вє(ч)нє є(ст) успокоєны (Там же, 151); гдєкόлвєкъ мѣстцє займѹєтъ, оупáдокъ тамъ и знищєнiє чинитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 726); А поводовая сторона... рєпротєстоваласє, жє ни[чого] кгру(н)ту Волосовъского, нє за(и)мує(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 206).

2. (що) *(захоплювати чужу худобу)* займати: быдло его, кони, овцы, на оной же земли стадо займовати и грабити кажет (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 11); ѹста(в)уємъ и(ж) нихто стада свєрє(п)єго на дєди(ч)нє чѹжо(и) такъ тє(ж) и на своє(и) вла(ст)но(и) испаси займовати нє має(т) а ни (в) грабє(ж) брати (1566 *ВЛС* 97 зв.); оные люди,... стада займовати не допускали (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); козаки... гумна молотили, ѣздячи, стада заимовали, мяса до бочокъ солили жывно(ст) собѣ готовили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

3. (що) *(охоплювати певну територію, простір, міститися де-небудь)* займати: Мы... тѹю землю... ємѹ присѹдили по тымъ врочищамъ: почєнши ωтъ болота вєликого, гдє Видичъ Брод ѹпадаєть, ωттоль в лєсъ Росош и просто чєрєз тотъ лєсъ... до ωзєра Сєрча, трєтюю часть займѹючи того ωзєра (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); почавши одъ тое дороги..., ажъ под самое село Ставки, займуючи огородовъ селскихъ кгрунту Ставецкого на мацъ сорокъ (Луцьк, 1614 *АрхЮЗР* 1/VI, 445); Ѡбáчишъ... // ...агглω(в) тáкъ, якъ в сєбѣ соу(т), бє(з) тѣла ю(ж) нєѳѣгодровáны(х), нє за(и)моуючи(х) мѣсца (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233-233 зв.); а зъ замореня тѣла вшелякiе сегосвѣтные роскоши уступаютъ,... а наступуютъ цноты и богомыслностъ, кгды и мѣсце собѣ въ душахъ нашихъ укореняютъ; а съ кореня родятся отрасли вѣтвiй множество и вѣчное займуютъ отъ ростовъ тыхъ цвѣты (бл. 1626 *Кир.Н.* 24).

4. (що) *(захоплювати якийсь проміжок часу)* займати: Знать, ижъ Ѳилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхалного и не бачитъ того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день муситъ зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

5. (кого, чого) *(зачіпати, хапати, доторкатися)* займати: вє(р)хѹ мєнованыє ωсобы... нашє(д)ши... на до(м) и мє(ш)ка(н)є моє... мєнє самого... скро(з) о(к)но в ы(з)бє с по(л)гакѹ и повє(р)хъ головы за(и)мѹючи тєла а(ж) дє(и) волосы кѹля ѹ(з)порола пострєлили (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); Марцинъ Ясинъский прышедшы и небожъчку Куявинъскую, у столу седячую, заставшы, почалъ ее руками займоваты и руку на шыи кладучы, до небожъки тие слова мовилъ (Луцьк, 1644 *Арх ЮЗР* 8/III, 600).

6. Заїжджати: a toju dorohoju do Kijowa, y do Czerkas, y Kanewa pytałom, kudy pered tym a na kotoryi uroczyszcza y dobryi a łychyi leta podwody chożowały prostey niezaymujuczy Wennyci (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22).

7. Проходити, пролягати: тамъ же я возный съ тоею стороною шляхтою бачилемъ закопанье и зарубанье розныммъ деревомъ дорогу, которая етъ (!) значная и гостинецъ здавна идучий одъ села Ходевца до Менковецъ, жадного села не займуючи (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 442).

8. (що) *(охоплювати поглядом)* займати, сягати: Фéбє дáвцо свѣтлости, всєго свѣта ωко, Котрóго в'зрóкъ всю зéмлю зáймѹєтъ ширóко: Спѹстú на нáшъ Хоризóнтъ скѹтокъ твоéй мóцы (Київ, 1632 *Євх.* 303).

Див. ще **ЗАЙМАТИ, ЗАЙНЯТИ.**

ЗАЙМОВАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(присвячувати себе чому-небудь)* займатися (чим): верность ваша... горячими едностями серцем до обороны и ратунку сполней отчизны займовалисе (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* XV-3, 130).

2. (що) *(вклинюватись у якусь територію)* займати: в тамътомъ мєстъцѹ ѹ вє(р)бокъ то(л)-

ко тро(х) кгрѹнъто(в)... нарожники сє сходя(т) ...и заѣздомъ тєпєрєшнымъ ничого сє кгрѹ(н)-ту ко(р) єго м(л) радомыского нє за(и)мє(т) и нє за(и)мує(т) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103).

Див. ще **ЗАЙНЯТИСЕ.**

ЗАЙМОВАТЫ *див.* **ЗАЙМОВАТИ.**

ЗАЙНЯТИ, ЗАНЯТИ, ЗАНЯТ, ЗАНАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(закріпити за собою що-небудь)* зайняти: А позволили есмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати на паметь светого Еврема (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); вєлъ насъ Мєдьвєдь... до млина которы(и) заня(т) ѡ(т) пана воєводича равского (1546 *ОГ* 62 зв.); остатовъ (!) тыхъ синожатей въ куте за Гуркемъ дало ся тымъ подданнымъ, що огородовъ не маютъ своихъ, надъ синожатми, а сидятъ на своихъ полланкахъ, и що садибами заняли – при тымъ захованы быти маютъ (Володимир, *АрхЮЗР* 6/I, 320); имє(н)є моє... и(з) млыны тєпє(р) бѹдѹчими и напотомъ за господа(р)-ствомъ є(г) м(л) и потомковъ єго м(л) занятыми)... // продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.-2); Михалъ Линевский..., вышшого ставу нє занялъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 192).

2. (що) *(привласнити, захопити чиюсь територію та ін.)* зайняти: вш҃а мл(ст)... наєхавшы...: на... кгрѹ(нт) єго м)лсти) имє(н)є жо(р)нищскоє... а(ж) кѹ граници пана красносє(л)ского занявшы крѹты(и) го(р)бъ... всѣ кгрѹнты пана по(д)коморого... на сєбє забра(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); А при томъ кгвалтовномъ наеханю на реце Кропивной, греблю занявши, кгрунтъ его милости пана моего... затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392).

3. (кого, що) *(захопити чужу худобу)* зайняти: пан Василєй Гулєвич наславши... врадника Стєпанка зо всими людми Затѹрєцкими... свинєй... занѧли (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); на поли конє(и) мои(х) вла(ст)ны(х) занято соро(к) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); череду всю подданымъ тамошнимъ,... занялесь и до Русивля до двора загналесь (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 364); также... коней, волов, коров, быдла рогатого, с подворков заняли о триста овец, а в пасеках меских в ульях пчол выдрали медами полтораста роев (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 151); подданые грушъвицкие... быдло..., на полю оповедаючогос Омелянъским занявъши, взели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282);

(про людей) зайняти: Тог(д)а дїа́волы; лю́тыи Катѡ́вє, за́ймѹтъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ свѣта (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

4. *(заповнити який-небудь простір, місце)* зайняти: И якъ попова домѹ, такъ и тыхъ домковъ цвинтаромъ ѡколо ѡгорожовать нє потрєба; бо то мєсто плотѹ нємало займєтъ (1577 *AS* VI, 78);

(заповнити який-небудь проміжок часу) зайняти: Але о тыхъ рѣчахъ долга есть простирати мовы. Далей бы кресу заняло, нижели мы нынѣ короткой въ мови назначили (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

5. (що) *(про полум'я) (поширюючись, охопити певну територію)* зайняти: Єсли бы вы́шєдши ого́нь натра́пилъ тє́рніє, и за́нѧлъ бы ко́пы з҄ѹбо́жьѧ, а́бо стоѧ́чоє збо́жьє на по́лю наго́ро́дитъ шко́дѹ хто ого́нь запали́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

6. (кого) Досягнути, дістати: законникомъ, наганяючи их, киями албо друками по плечахъ, по шиях и где одно которого чим кто засяг и занят могли, окрутне а немилостиве побили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

7. *(заповнити що-небудь; перекрити чимсь)* зайняти: Ставы гатьми занѧтыє (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); млыны ѹ голєшовє милѧ отъ замъкѹ гатью занѧтъ (1552 *ОЛЗ* 179 зв.); млы(н) на рєцє Норинє га(т)ю занѧтыи (1552 *О Овр. З.* 101 зв.); На реце Тури гребля, форостомъ занятая (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370).

Див. ще **ЗАЙМАТИ, ЗАЙМОВАТИ.**

ЗАЙНЯТИСЕ *дієсл. док. (мати відношення до чогось)* торкнутися: в тамътомъ мєстьцꙋ ꙋ вє(р)бокъ то(л)ко тро(х) кгрꙋнъто(в)... нарожники сє сходя(т)... и заєздомъ тєпєрєшнымъ ничого сє кгрꙋ(н)тꙋ ко(р) єго м(л) радомыского нє за(и)мє(т) и нє за(и)мує(т) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103).

Див. ще **ЗАЙМОВАТИСЕ.**

ЗАЙСТЄ, ЗАЙСТЬЄ, ЗАЙШТЄ, ЗАЙШТЬЄ, ЗАИСТЄ, ЗАИСТЬЄ, ЗАСТЄ, ЗАШСТЬЄ, ЗАШЬСТЬЄ, ЗАШТЄ, ЗАШТЪЄ, ЗАШТЬЄ, ЗАШЬТЬЄ *с.* (*cmn.* zajście) **1.** Таємна ворожнеча, неприязнь, суперечка: Которое зашьтьє и нєзгодꙋ мєли єсмо з дѧдком моим, ...як почєнши в рєчох зємлѧных, так тєж и в рухомых (Задиби, 1531 *AS* III, 391); Ѡ которыи з давных часов зайстьѧ имєний своих мєли єсмо (Там же, 392); Котороє доконанє вчинили єсмо межи кнѧжат Их Милости... вєдлє листов... єднацких, которыи Их Милост мѣли межи собою ꙋ своих зашьстьѧх, ино вжє на ѡных записєх на ѡбє сторонє им досыт сѧ стало (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); роскажємъ имъ... тыи вси зашстьѧ ихъ вмерковати такъ, ѧкобы имъ в томъ на ѡбѣ сторонѣ кривды и шкоды нє было (Краків, 1542 *AS* IV, 318); которыє заштьѧ и розницы сѧ становили межи поддаными нашими Ѡбъзырскими ѡт подданых... старосты Житомирского (Турійськ, 1550 *AS* VI, 103); не з жадного примушеня ани понуженя, одно доброволно... не хотячи болшого зайштя и розниц межи собою множити,... малжонка своего... от малжонства волным чиню (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); а што ся дотычет шкод, на обе стороне // починеных, коло того они словом своим добрымъ мовити мели, – што кто кому будучи в томъ зайштью взял (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18-19); пн҃ъ Ма(т)фє(и) Нємири(ч)... никотороє вєдомо(с)ти ѡ собє нє даючи, ани ѡ(т)повєди, ани за(ст)я з ни(м) никоторо(г)[о] нє маючи, вламавши сє чєрє(з) трои двєри,... спячо(г)[о]... рани(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50); па(н) ро(т)мистръ,... нє маю(чи) з жодны(м) чоловєко(м) ѡ(т)повєди ани заштя жадно[го], зышо(л) порану зъ замку до мєста для справова(н)я нєкоторы(х) потрє(б) своихъ вла(ст)ныхъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 117); Сталъсє розъємъ и пє(в)ноє постановє(н)є... ѡ защ(т)ъє и ро(з)ници... ѡ цр҃ко(в) мꙋрованꙋю... и ѡ попа тоєє цр҃квє (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); тєжъ и Панъ хлєбовъски(й) з ма(л)жонкою своєю покоємъ посполитымъ ꙋбє(с)пєчоны(й) жадного за(й)стя ни (с)кимъ нє маючи, бо жадноє стрє(л)бы жадєнъ з нихъ нє мє(л) бє(с)пєчънє всє(д)ши в рыдванъ єхалъ спо(л)нє з ма(л)жонъкою своєю до господы (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.).

2. Настання: И нє ко(н)чєчи ѡ то(т) кгру(нт) и того днѧ, длѧ за(и)стья ночи, ро(з)єхалисє є(с)мо... до болота Вало(в)ки (Івниця, 1582 *ККПС* 80); По которомъ ѡбволаню и фунъдов[а]ню владзы моєє подъкоморъскоє,... для за(и)стя вєчора того розъдєлъку межы сторонами... конъчи(т)... нє могълъ (Житомирщина, 1598 *ККПС* 103); **у застю летъ** – на схилі літ, у старості: мы,... бачечы, ижъ церковъ мурованая... великое поправы потребуетъ,... ку фале божой и ку оздобе церковной, презъ недоложность у застю летъ мене епископа, не доставало, прето, хотечи мы то все порядне направити,... объралисмы... мещанъ двохъ... шафарами до напъравованя... тои церкви (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 236).

3. *(спуск небесного світила за обрій)* захід: якъ за за́ст҄ємъ // сло́нца става́єт҄сѧ днє́ви но́чъ, такъ за вы́ст҄ємъ дш҃и става́єт҄сѧ тѣлꙋ смє́рть (Вільна, 1620 *См.Каз.* 9 зв.-10).

ЗАЙТИ, ЗАИТИ *дієсл. док.* **1.** *(ідучи, їдучи, досягти потрібного місця)* зайти; прийти: И к томꙋ... людей єго ѡ колкосотъ чоловѣков до имєнєй твоих зашли, а ты... ѡных людей єго ємꙋ выдати, ани справєдливости з ними чинити нє хочєшъ (Краків, 1543 *AS* IV, 328); А тыє, которыє, дє(и), тєпє(р) волы хорыє є(ст). нє вємъ, є(ст)ли... до Мє(н)ска про такъ тѧ(ж)кую фору заити могуть (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); А на-

полȣднє в поля(х) гдє нн҃ѣ подоля, канє(в) чє(р)касы, ѡчако(в), кры(м), прєко(п) дрȣгиє зашє(д)ши та(м) ся можили (!) которие поло(в)цами ѡ(т) по(л)нєго мєшканя были на(з)ваны (1582 *Кр. Стр.* 70); по(д)даныє єго з мєстє(ч)ка воронина… про(ч) пошли и поȣтєкали А до має(т)ности вш҃оє новосєлици зашли и засєли (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 52 зв.);

перен. (досягти певної мети) потрапити, дійти: З' тыхъ всѣхъ [дорогъ] ѡбєрѣ(м) сєбѣ єдноу, котрою бысмо могли зайти до ѡ(т)чизны нб(с)нои (поч. XVII ст. *Проп.р.* 241 зв.);

(ідучи, опинитися за чим-небудь) зайти: шла дей есми зъ Евхимом,… послав мене наперед, и я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала и чула есми крыкъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); рȣшившиса Агг҃лъ б҃жій который ишовъ пєрєд' обозо(м) Ізраильтєскимъ, зашолъ за нихъ, станȣлъ // мєжи обозомъ Ізраильтєскимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 92-92 зв.);

(піти дуже далеко, досягти віддаленого місця) зайти: то(т) Патріа́рха за єдны(м) кіє(м) пєрошо(л) (!) во́ды ієрда(н)скіє, и в дале́кȣю краинȣ зашє(д)ши, бога́ты(и) сѧ до ѡ(т)чи́зны вєрнȣлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 201); а есче не досыт на том маючы, найболший жал и дисгонор княжа его мл. пана протестантис, скоро зашедшы за Горын, зараз над самою рекою, где также суть маетности княжати его мл. дедичъные, до Клеваня належачые,… которые завъше, яко и перед тымъ, послушенство подданства своего княжати его мл. чынилы и оддавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350);

(про думку, почуття) (сягнути) зайти: іѡ́сифь поча(л) мови́ти съ слєзами ѡ… оучи́тєлю // далєко… доброта́ твоѧ зашла́ почто моцъ твоѧ́ ѡсла́бла (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 98-98 зв.); хто з' на́съ, нє ркȣчи дѣломъ' а́лбо радою, алє мыслїю, та́къ дале́кѡ, та́къ глȣбо́кѡ, та́къ высо́кѡ, зайти́, зєйти́, и взыйти́ моглъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.);

2. *(про небесні світила – сховатися за горизонт)* зайти: якь южь заш҇ло сл҃нцє… ѡнь ихь оуз'доровиль на ко́ж'дого з' нихь в'ложив'ши свои роуцѣ (1556-1561 *ПЄ* 226); Амосъ пророкъ глаголетъ о темности, еже бысть у распятію Христове: в той день заиде солнце в полудне (1580 *Спис.* 16); И гды сл҃нцє зашло, и но́чъ настȣпила, воє́нныи инстрȣмє́нта, кото́рыи на ко́лах' привєзли были ва́рвари на взѧ́тьє мѣста, всѣ огню на спалє́ньє ѡ(т)дали (Київ, 1627 *Тр.* 662); коли зашло сл҃нцє повстала мгла тємна (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.);

скінчитися: зашла дню пѧ́томȣ свѣтлость а шє́стомȣ настȣпи́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 4); **зайдетъ сонце** (чиє) – *(чиєсь життя закінчиться)* зайде сонце: А которы(й) бы бра(т) бы(л) кара(н) сидѣня(м) или виною має(т) по карности зара(з) пєрєпросити того, кому быль провини(л) по заповѣди… да нє за(й)дє(т) сонцє во гнѣвє вш҃омъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369).

3. *(наступити, настати, статися; початися)* зайти: а к томȣ ижъ слȣжба єго зашла, тымъ кȣ правȣ поспєшити нє моглъ (Львів, 1524 *AS* III, 266); А и(ж) тє(ж) мєжи нами зашлы крывды пото(ч)ныє ѡ которыє запозвали єсмо ся а(л)бо ли тє(ж) єщє нє запозвали тогды… на то(т) жє ча(с) пєрє(д)… паномъ яно(м)… по(д)коморы(м) лу(ц)ки(м)… має(м) ся с крывдами своими знєсти (Луцьк, 1650 *ЛНБ* 5, II 4049, 140);

(несподівано або невідомо як опинитися де-небудь, у когось) зайти, потрапити: Тое все вам, православным,… вѣдати даю, абы есте знали, каким способом тая скаржина книжка овде зашла и что за причина о отвѣтѣ на оправдание благочестия…, было (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); А нинѣ, и тое свѣтло зъ очїй зышло: И ажъ до отхланїй пекла темныхъ зашло (Львів, 1630 *Траг.п.* 164).

4. (кого) Застати, захопити: ино котороє дєрєво людєй моих зашло чєрєз тыи границы в кнѧзѧ Василєвȣ сторонȣ, то маєт быти кнѧзѧ Василєвым людєм (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); хто бы бы(л) позва(н) на роки судовыє… и зашла бы єго хороба,… тогды за таковымъ нє-

ста(н)ємъ… рєчи тратити нє має(т) (1566 *ВЛС* 16); А кгды є(с)мо приєхали ты(м) болото(м) до рєчки Ивницы, та(м) жє на(с) вжє но(ч) зашла, и нє ко(н)чи(в)ши тог[о] днѧ, ро(з)єхалисє є(с)мо (Івниця, 1582 *ККПС* 80);

(кого) долинути, дійти (до кого): такъ и мы оумєрши, гды остатнеѣ трꙋбы голосъ насъ зайдет, оживємѡ. ѡ чо(м) и… гдѣ оупєвнѧєт насъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 169).

5. *(стати відомим)* дійти (до кого): тє(ж) намъ и ѡ то(м) вашомꙋ ца(р)скомꙋ вєличєствꙋ ѡзна(и)мити жє пє(в)ная на(с) вѣдомость за(и)шла ѡ(т) князя домѣника заславъского (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); пєвная на(с) вѣдомость за(и)шла… ѡ(т) пана Кисєля воєводи браславъского жє пєвнє короля… нашего смєрть взяла (Там же).

6. (чим) Оповитися, заслатися, наповнитися: Агглъ: что(ж) за сила твоя бꙋдє(т), ꙋбогїй чл҃вѣчє, ижъ дрижанїє сє(р)дца настꙋпꙋє(т), пє(р)си зодму(т)ся, пꙋлси ꙋстанꙋтъ, ѡчи мглою зайдꙋтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

◇ **зайти в голову** – втратити здатність чітко мислити, розумно діяти: Постановилъ нєзнєвблєный сєсъ мꙋж сонъ звитѧжити: … цѣлꙋю два(д)цать днєй и ночєй (прави) нє входилємъ по(д) покритє, жєбымъ сонъ здолалъ: … алє, єслибы(м) повѣдає(т) врихлє до халꙋпы нє вшолъ, и сна нє зажилъ, такбы ми мозгъ высохъ, жєбымъ пєвнє зашолъ в головꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв.); **зайти дорогу** (кому) – перетнути дорогу, шлях (кому), перестріти (кого): зашо(л) и(м) х҃с дорогꙋ и постр҃ѣтиль и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41 зв.); Бг҃ъ ал'бовѣмъ всємогꙋщїй зашолъ имъ в раю дорогꙋ въ полꙋднє, показꙋючи жє южъ вашъ живот зближаєтсѧ къ заходꙋ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939); **зайти плодомъ** – завагітніти: я… хотєчи то по(с)тановити… абы по животє моє(м) жона моя милая ма(р)я которая єщє за цєлого здоровя моєго ѡ(т) ꙋла(с)ного ложа мєнє мꙋжа своєго з ла(с)ки мило(с)тивого бг҃а плодо(м) ꙋ животє своє(м) зашла… ни ѡ(т) кого… трꙋ(д)но(с)ти нє мѣла (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15); **зайдеть смръть** (кого), **смерть зашла** (над ким) – наступить (наступила) смерть (на кого): а боудє(ш) ли слоухати а чинїти та(к), я(к) тѧ оучи(т) х҃с а заидє(т) тѧ в то(м) смръть, пєвнє єсть єсь ро(з)вѧза(н) ѡ(т) грѣха и прощєнь боудєшь ѡ(т) нєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 54 зв.); А того Боже вховай, естли бы над зятем нашимъ …або дочкою нашою…, смерть зашла, детей не мевши, а мы быхмо того меня в него не окупили, тогды въ той суми… маемъ с паномъ Яномъ… заховатися водле статуту прав земскихъ (Шумбар, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 13); **штукою зайти** – вдатися до хитрощів, перехитрити: потомъ по малу малу упросятъ якую маетность у того пана, а потомъ, видячи южъ подпилого пана, теды коло него штукою зайдутъ, испытаютъ, яко ся вашмосць, мосцѣ пане, подпѣсуешъ, и заразомъ каламаръ подставятъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

ЗАЙШТЄ *див.* **ЗАЙСТЄ.**

ЗАЙШТЬЄ *див.* **ЗАЙСТЄ.**

ЗАКАЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*стп.* zakażony) заражений: Та(к)жє въ кого рана закажєна а(л)бо ко(ст) скажєна въ главє сто(л)ци из ѡливою. и на раноу прикладаи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.).

ЗАКАЗАНЄ, ЗАКАЗАНЬЄ *с.* **1.** Заборона: за пастырства вашей милости, досыть всего злого въ законѣ нашомъ сталося яко згвалченья святостей,… запечатованья церквей святыхъ заказанье звоненья (Варшава, 1585 *АЗР* III, 289); которые то добра якобы на насъ по позваномъ правомъ кадуковымъ припали с тых причинъ, иж позваный якобы зъ зрайцою нашым и речы посполитое Наливайком над заказане покой посполитый взрушиваючы, по колко кротъ панства цесара Турецкого воевалъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 27); Коли сѧ оужє люди ро(з)множили и розширилисѧ на зємли оудалисѧ тєды до роскоши тѣлєсной бꙋдꙋчи здорови дꙋжи и долговѣчны над волю б҃жїю и над заказаньє прєдковъ з'товарышили-

сѧ з҆ людми и потóмствомъ Кáиновымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

2. Заповіт, настанова: Завѣщáнїе: Заповѣдáньє, приказа(н)є, заказа(н)є, ȣстроє(н)є; повєлєньє, або тєстамє(н)т҆ при смéрти (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще **ЗАКАЗОВАНЯ, ЗАКАЗЪ.**

Пор. **ЗАКАЗАТИ.**

ЗАКАЗАНЫЙ, ЗАКАЗАННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заказаний, заборонений: Асûръ, прє(з) самє(х), звáзаны(и), або до тємнûцѣ посáжєны(и), заказáны(и). сы(н) ієхóнїє(ц) (1627 *ЛБ* 181); Вєсéлѧ днїй закáзаны(х) нє ѡ(т)праловáти (Львів, 1646 *Зобр.* 39 зв.); тыи... нє мáю(т) в҆ звычаю... ѡ(т) закáзаны(х) пóкармо(в), ѡ(т) пѧ(н)ства... тє(ж) ѡ(т) ѡ(д)почи(н)ко(в)... повстагáтисѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 93); **заказаный овоцъ** *див.* **ОВОЦЪ; заказаный овочь** *див.* **ОВОЧЬ; заказаный овощъ** *див.* **ОВОЩЪ; древо заказанноє** *див.* **ДРЕВО.**

ЗАКАЗАНЬЄ *див.* **ЗАКАЗАНЄ.**

ЗАКАЗАТИ *дієсл. док.* **1.** (кому, що, чого і з інфінітивом) Заказати, заборонити: жалуеть на мене пан Василей Холоневский о три мацы жита своего, што был двом подданым моим в новое позычилъ, менуючы, яко бых я того жита ему отдавать заказал и то загамовати мел (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 268); котóрого дєрєва заказалъ б҃ъ пръши(м) рожáю лю(д)ского áвторо(м) ѣсти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295 зв.); такъ же вшелякихъ чолновъ... готовитъ и приспособлятъ заказали (Варшава, 1617 *АрхЮЗР* 3/I, 202); Алє рáчєй всѣ Събѡры вшєлáкого придáткȣ и оуймовáнѧ, заказáли и заборонûли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 103); места свое и церъкви замыкатъ и печатоватъ росказала, особомъ духовнымъ и светскимъ послушенъства отъдаватъ заказала (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); А ѡныє трȣпы ховатъ заказалы псомъ торъгати дали (1636 *Лям. о приг.* 11); а тыє ѡбáдва грѣхи мóгȣт҆, чєрє(з) допȣщє(н)єсѧ злóго, коли чыни(м) тóє, што нáмъ закáзано, áлбо ѡпȣщє(н)є дóброго, колû нє чынимъ того, што на(м) росказáно, быти попо(л)нєныє (Львів, 1645 *Отайн.* 51); гдыжъ лю́дє... рéчїй Б҃гȣ брыдкихъ и нєчûстыхъ дотыкáютсѧ: ѡчûма на рéчи нєпристóйныє ѡ(т) Б҃а и ѡ(т) Ц҃ркви заказáныє глѧдáтъ, котóрыє до блȣдодѣѧнїѧ и нєчистоты побȣжáютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

2. (кому і без додатка) Наказати, *діал.* заказати: И кнѧзѧм и паном и всєй зємли Волынской заказал єси кнѧжє старосто, абы ѡни вси с тобою там к Вєницы пошли, хотѧчи ратунок // кнѧзю Пронскомȣ ȣчинити (Вільна, 1541 *AS* IV, 278-279); даль и(м) моць на(д) доухы нєчистыми. и заказаль и(м), абы ничого нє брали на поу(т), тлько жєзль єдинь (1556-1561 *ПЄ* 147); панъ Богданъ Борейко, приславши до всѣхъ насъ чотырохъ, срозде намъ заказалъ, абыхмо того поседѣного, што есмо вже заседили, свещеннику Троецкому и посланцу его не давали (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); приехавши дей до насъ на слободу, заказалъ намъ, абы ся есмо не до конца будовали (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254); Ангеломъ своимъ закажетъ за тебѣ сокотити (XVI ст. *НЄ* 60); на усячино, што ти ръку, пуйди, кулько ти закажу, тулько мовъ (Там же, 207); Тотъ-то Хацина,... прасоло(м) заказа(л) и заборони(л), абы мнє мыта... ѡ(т) соли нє давали (Володимир, 1614 *ТУ* 255); Который тéжъ Рыцéрствȣ в҆ Мȣлтáнѣх҆ заказáлъ, Жєбы жáдєнъ з҆ нихъ Ц҃рквáм҆ кривди нє виражалъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.); зара(з) закажитє абы ни(х)то нє важи(л)ся чолнами вози(т) ѡпро(ч) порєма (!) м҃нти(р)ско(г) (Мошни, 1650 *ДПБ ДА/П* 219, 16).

Див. ще **ЗАКАЗОВАТИ, ЗАКАЗЫВАТИ.**

ЗАКАЗАТИСѦ *дієсл. док.* Наказати, розпорядитися: ѡлта(р) жє ȣ звоннûци рáди нȣ(ж)дноѝ потрéбы пос҃тûли є(с)мо а тобѣ сѧ заказало ми(р)но жûти до събóрȣ в то(м) жє вѣдомость послахо(м) къ... патриа(р)сѣ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); А тобѣ сѧ заказало ми(р)но жи(ти) до соборȣ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ЗАКАЗОВАНЯ с. Настанова, розпорядження: мнóго є(ст) артикȣловъ вѣры, и мнóго за-

казова́нѧ зако́н҆нического. ѡ(т)повѣда́ти нє оумѣютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216 зв.).

Див. ще **ЗАКАЗАНЄ, ЗАКАЗЪ.**

Пор. **ЗАКАЗОВАТИ.**

ЗАКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому і з інфінітивом) Забороняти, заказувати: зъ десятины, которую на светого Кирила давали,... а теперь отъ трехъ лѣтъ давати не хочутъ; же дей ваша милость отче архимандрыте, подданымъ своимъ десетины давати заказуешъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); Тогды привели к нємоу дѣти абы на ни(х) роукы в҆ск(л)адаль и молил҆сѧ оученици пакь заказовали и(м) і͠с жє рєклъ и(м) нє хайтє дѣтїй а нє заборонѧйтє имь прійти до мєнє (1556-1561 *ПЄ* 83 зв.); ты нє то(л)ко са(м) повы(н)но(с)ти своєи нє чинишъ. алє и свои(м) парафѣянамъ заказѹєшъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 415, 1); Але ми речешъ: вшакъ естъ правило апостольское въ личбѣ 65, которое заказуетъ постити суботы, опрочъ одное передъ Великоднемъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 218); Запрѣща́ю: Загро́жѹю, фѹка́ю, зака́зѹю (1627 *ЛБ* 42); на остатокъ выдомымъ шкодцомъ, людямъ люзнымъ, которыхъ право посполитое переховыватъ заказуе,... по тотъ часъ арендовное державы своей въ пречоныхъ добрахъ мешканя ихъ милости панове Подорецки позволяли (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

2. (кому і без додатка) Наказувати: А заказуємъ гро(з)но, абы... мытники н͠ши никому ни на чиє росказаньє на квитацєя(х) нє давали (Вільна, 1547 *ТУ* 75); костелъ або оную церковъ печатью его милости князя арцыбискупа львовского запечатовавши..., заказуючи попу оному подъ горломъ, абы печати не рушилъ и службы божей не хотѣлъ ся важить отправоватъ (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); то(т) ѹра(д)ни(к)... ѹпєрєдивши тотъ рокъ... до мєнє писа(л)... заказуючи мнє абы... томѹ поко(и) далъ (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45); милъ давный вазнь владыка Луцкий на попа Черънчицкого и заказовалъ, абы жаденъ у него не бывалъ и сакраменту не приймовалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 237); овунъ молитву нашу нѣколи не изненавидитъ, али булма любитъ и заказуетъ намъ, што бесме ся молили (XVI ст. *НЄ* 110); яко мови(в) х͠с д͠шє нѣмый // и глоухїй я тобѣ заказоую абы(с) изышо(л) ѡ(т) нєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 152); Помєнєныє ѡсобы... // ...по(д)даны(х) били а которыє з ска(р)гою на нєго до єє м(л): Панєє Протє(с)туючого по(и)ти хотєли ѡнымъ заказѹючи заборонялъ абы жадєнъ з ска(р)гою нє (и)шолъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131-131 зв.).

Див. ще **ЗАКАЗАТИ, ЗАКАЗЫВАТИ.**

ЗАКАЗОВАТИСЕ *дієсл. недок.* (кому) Заборонятися: А ижъ оу́чнємъ, и до́брє вє́рѣ Каѳотоли(ц)кой зычли́вымъ, и здоро́вѹю наѹкѹ ма́ючим҆ зго́ла сє ты́є Кни́ги зака́зѹют҆ и ѡдыймѹют҆ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.).

ЗАКАЗЪ *ч.* **1.** Наказ, розпорядження, *діал.* заказ: скажи ми дѣло своє которыи заказъ имає(ш) ѡ(т) сотоны (1489 *Чет.* 104); У Дѣдъковичох старца нє потрєба, толко якого вбогого чоловѣка тивѹномъ ѹстановити або дєсѧдника (!) мѣти длѧ заказѹ на роботѹ (1567 *AS* VII, 120); нє хотячи по(з)волити и(х) вымысломъ за которыми в ро(з)маитыє заказы примѹшаю(т) на(с) на што ѹмысло(в) свои(х) слова подаю(т) хотячи тоє мѣсто лвовъ... ц͠ркви и людє цєхи и рємєсники до своєго папє(з)кого послѹшє(н)ства ѡбє(р)нути (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); а ты(х) которыє ты(м) заказомъ и заповѣдє(м) по(д)лѣгати нє хотѣли, браньємъ винъ вєзєньємъ... и иншими способы оудрѹчаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 207 зв.); чомъ такъ было право межы жиды,... кто метъ вомовати Христа, сего изъ церкве изъгнати. Али тоты слѣпъцеве тымъ заказумъ *(в ориг.* заказымъ. *– Прим. вид.)* не дъбали *(в ориг.* дъбаѧли. *– Прим.вид.)*, али кликали и звали Ісуса сыномъ Давыдовымъ (XVI ст. *НЄ* 110); однакъ же обмову и заказъ такий оучинилисмы, абы каждый изъ насъ на той другой копе становились (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 85); а естлибы который из

васъ противным и упорным против сего листовного заказу нашего знайдовалсе, таковый кождый судового караня от всего войска не увойдетъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 10);

заповідь; заповіт: Постилъ и Моисей пророкъ найперво, коли Бг҃ъ звавъ на гору Синайскую, якъ што бы ему давъ право и заказъ, котрый написавъ персты своими у м҃ дну (XVI ст. *НЄ* 16); а Христосъ давъ напередъ тому молодцеви усѣ заказы (Там же, 122); у четвертумъ заказѣ такъ мовивъ Бг҃ъ (Там же, 164); **ходити у заказѣ** *див.* **ХОДИТИ.**

2. Заборона, заказ: прєщє́ніє, зака(з), загрожє́ніє (1596 *ЛЗ* 70); нинешним писанемъ нашимъ ознаймуемо, иж се намножило веле людей, которые своволне, мимо заказъ права посполитого и зверхность повинную, важатсе в громадах немалых... до панств чужеземских выходити (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); Єсли(ж) ты своводнє на(д) зака́зъ Цр҃ко́вный бꙋ́дєшъ в' по́стъ ма́со ѣсти, бꙋдє(ш) нє тылко прєслꙋшнико(м) Цр҃кви Бж҃єи, а́лє... и мытарє́мъ // ω(т)лꙋчєны(м) ω(т) Цр҃квє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 161-162); Прєщє́ніє: Грозба́, за́казъ, загрожє́ньє (1627 *ЛБ* 96); Ада́мъ пе́ршій живꙋчи въ ро́скошахъ Ра́а..., Хи́тростю Жоны́ бѣсомъ ωшꙋка́нои, И на всєгω готовность зголдова́нои, Ижъ звєдє́ный на(д) за́казъ скоштова́лъ дрє́ва сли́чный овоцъ, котро́гω дала мꙋ Єва (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.); панъ Слонъчевский,... с помененою панею... шлюбъ... над заказъ права духовного... дати казавъшы, порвалъ и за жону собе кгвалтовне взялъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615).

Див. ще **ЗАКАЗАНЄ, ЗАКАЗОВАНЯ.**

ЗАКАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Те саме, що **заказовати** у 1 знач.: мають ωни и люди ихъ по имєньахъ и сєламъ своимъ збожа, мєды прєсныє и иншиє живности и домовыє рєчи доброволнє продавати, а ты имъ того боронити и заказывати нє маєшъ (Вільна, 1546 *AS* IV, 457); Так теж и ести мне давати заказывал, и коли хто мне... хлеба до светлочки вкинул, он за то слуг, бояр и служебниц своих карал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); Чого не только тыи новые каноны, але и стародавные,... сродзе заказывали не только мнихомъ, але и простымъ ереемъ: абы, вступивши на станъ духовный, вже не смелъ женитися (Вільна, 1599 *Ант.* 755).

2. Те саме, що **заказовати** у 2 знач.: врядникъ мой на ймя Миц кравецъ, иж будучи на селѣ, як заказывал на роботу мужиком моим, слышал... што Борыс Охлоповский ножем у горло скололся (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Див. ще **ЗАКАЗАТИ.**

ЗАКАЛАТИ *дієсл. недок.* (кого) Колоти, вбивати: Єгда во (!) на(с) закалаєть Агнєць бо́жїй. то єсть просфоурꙋ нє хло́пєць но́жи(ч)ками ωбрѣзоуєть крꙋжокь, но по дѣйствꙋ писма ст҃ога. Копїємь рѣжєть и на блюдѣ покладаєтъ (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122); жръцы ωныє..., навє(т) и сн҃овъ сво́ихъ закала́ти на ωфѣрꙋ моу́сѣли принє́сти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Тє́лє(ц) о́ный оупитан(н)ы(и), и закала́ємый, и ядомый, Х҃с єстъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33); наипа́чєжє свойма рꙋка́ма никого́жє оуда́ри... ни закала́й живо́тна (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.); macto, as, закалаю, рѣжу (1642 *ЛС* 260).

ЗАКАЛЪ *ч.* (*стп.* zakał) негідний вчинок: ωвдє ма моѣ зака́лы тра́патъ з' кото́рыхємъ са прєз' покꙋтꙋ доста́тнє нє ωчи́стила, абы́м' та́мъ, гдє ничо́го зма́заного нє в'хо́дит', про́сто зайти могла (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Бра́тиа... вы́правили зно́вꙋ и́ншы(х) двωхъ братовъ... повторє просачи и(х), и хотачи вѣдати ва́ды и за́калы тыє до нємѣнова́ны(х) бра́ти(й), абы са на ты(х) мѣ(ст) ꙋсправє(д)ли́вили в нєго(д)ности своєи и в починєню шко(д) цє(р)кви, яко ꙋдаю(т) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29 зв.); Очист'мо сєбє ω(т) вшєла́коѣ зма́зы и зака́лꙋ, пи́лнω оуважа́ючи як' са в' житїѣ сєм' ωбходимω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 963); нєподо́бнаа рє́чь, загасити ωгни́стыи тєлє́сныи по(д)жо́гы, пе́рвѣи нѣжбы... злости(и) за́калъ нє бы(л) вынищєны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 67 зв.).

ЗАКАЛЯНЫЙ *дієприкм.* Забруднений. *Образно*: До того то ты дому вавилонского, албо закаляного нерядами уповноваженъ, якомъ тобѣ писала; але ты, бачу, оттоль Богу дякуешъ, же ти в тое замѣшанье управилъ, яко слышишъ святого Хризостома о Вавилонѣ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273).

ЗАКАМЕНЕЛЫЙ *див.* **ЗАКАМЕНѢЛЫЙ.**

ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ, ЗАКАМЕНѢЛОСТЪ, ЗАКАМАНѢЛОСТЬ *ж., перен.* Закам'янілість, закаменілість, непохитність: нєчєстіє, нє(з)бо(ж)но(ст), нєпобо(ж)ность, бєзє́цность за(к)аманѣлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); ѹмилє́ніє: Скрѹха сєрдє́чнаѧ, коло(т)є, албо бо́лєсть сєрдє(ч)наа: // и тыжъ затрєнъвѣ(н)є, закамєнѣлость, нєпокаѧ(н)є, нєнавєрнѣ(н)єсѧ до покѹты (1627 *ЛБ* 138-139); Хс Црѹ, ты ра́чъ са́мъ къ мнѣ пристѹпи́ти, Ра́чъ самъ ср(д)ца моє́го двє́рѣ отвори́ти. Закамєнѣлость мою ра(ч) са́мъ зєпсова́ти, Мо́цно(ст) камєні́й мои(х) тѧжки(х) згрѹхота́ти (Львів, 1631 *Волк.* 8).

Див. ще **ЗАКАМАНИЛСТВО.**

ЗАКАМЕНѢЛЫЙ, ЗАКАМЕНЕЛЫЙ, ЗАКАМАНѢЛЫЙ *прикм., перен.* Закам'янілий, закаменілий: жєсто́къ, твє(р)ды(й), закаманѣлый (1596 *ЛЗ* 46); теперешнии нѣкотории отщепенцы от… непорочной вѣры нашей греческаго православія отбѣгли… сут закаменѣлого и непокаянного сердца (Вільна, 1600 *Катех.* 76); дрѹго́є па́ло в' д'шѹ ѡзаб'лѹю, и затвє́ръдѣлѹю злы(м) нєдовѣръство(м). Закамєнѣлѹю и нєпослѹш'нѹю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 192); Для закамєнєлого ѹпорѹ и нє(д)балъства ста(р)шого брата… нє моглася жа(д)на справа налє(ж)ная цє(р)кви бжо(й) ѡ(д)правити (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Ѡ чл҃вчє в' Па́токъ оу вє́чоръ набо(ж)нє ро́(з)мышлѧ́й, ибо словєса прч(с)то́и Дви плачли́выи, могѹтъ ѡза́блѹю дѹшѹ загрѣва́ти; в' любо́въ Хвѹ, и ѡ(т) закамєнѣлогѡ ср(д)ца; слє́зы ви́вєсти на ѡмытѧ грѣхѡ(в) твои́хъ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.); Іа́ковъ… проси́лъ… Ісава бра́та своєгѡ а́бы сє та́къ тира́нско нє обходи́лъ. Алє и́жь бы́лъ ѡкрѹтнє закамєнє́лого ср(д)ца, а наложи́лсѧ на єгѡ здоро́вьє (серед. XVII ст. *Хрон.* 59);

незворушний, непохитний: Ла́заръ… при ворота́(х) лєжа́(л)… а закамєнѣлый бога́чъ на ко́ждый дєнь го́йнє оужива́лъ, роспѹстами и п'а́нствомъ ба́вачисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

ЗАКАМЕНѢТИ, ЗАКАМЯНѢТИ, ЗАКАМАНѢТИ *дієсл. док., перен. (стати жорстоким)* закам'яніти, закаменіти: нє боитєсѧ я є(см) и в'стоупиль до ни(х) в лодю и пєрєсталь вѣтрь. а они ты(м) бол'шє са́ми в' собѣ ст(р)ахом сѧ дивили. бо нє порозоумѣли // зь оны(х) то хлѣбовь было бо ср(д)цє ихь закаманѣло (1556-1561 *ПЄ* 151-151 зв.); Яко то ѡ ва(с) написа(л) пр(о)ркь Ісаіа, ижь закаманѣло ср(д)цє вашє и нє хочєтє ра(з)умѣти (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); Во истинну, закаменѣло сердце тыхъ людій презъ кривоприсяжное отступнитство (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 693);

(стати незворушним, непохитним) закам'яніти, закаменіти: позналь ты(ж) то іюда и(ж) ис знає(т) єго // прєда́тєльство. алє ю(ж) злый дхь ѡсѣни(л) єго. и бы(л) в нє(м). и длѧ то́го закамянѣль. и нє хотѣль сѧ каяти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239-239 зв.); по(з)нав'ши то іюда ижє хс зна́єть, и(ж) ѡ(н) єго прода́єть: алє ю(ж) злы́й дхъ ѡсѣни(л) єго. и бы(л) в' нє(м) закамєнѣ(л), и нє хотѣ(л) сѧ каѧти, єно мєтоуши(л) собою (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 69).

ЗАКАМЯНѢТИ *див.* **ЗАКАМЕНѢТИ.**

ЗАКАМАНИЛСТВО *с., перен.* Незворушність, непохитність: пила(т) ка́за(л) да́ти іѡсифови тѣло ісо́во абы є похо́ва(л). алє за́камѧнѣ(л)ства а оупороу жи́довьскаго нємл(с)тивого пила(т) боу(д)чи па́нь… то(т) вж(д)ы ла(с)коу и мл(с)рдіє пока́заль на(д) тѣло(м) на́шєго избавитєлѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15).

Див. ще **ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ.**

ЗАКАМАНѢЛОСТЬ *див.* **ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ.**

ЗАКАМАНѢЛЫЙ *див.* **ЗАКАМЕНѢЛЫЙ.**

ЗАКАМАНѢТИ *див.* **ЗАКАМЕНѢТИ.**

ЗАКАПЛУНИТИ *дієсл. док.* (кого) Каструвати, вихолостити: На кождый тєж год трєтюю част кȣр брати чиншовых пєтȣхами а тых закаплȣнити, а ȣ которого мȣжика пєтȣха ѡзмȣт, тогдѣ скаплȣнивши, назад ємȣ ѡтдати мают (1567 *AS* VII, 119).

ЗАКАТЪ *ч.* Гребля, загата: жалова(л) намъ па(н) сєнюта на князя жєсла(в)ского и(ж) дє(и) ...зака(т) старода(в)ны(и) которы(и) єсми мє(л) на рєцѣ по(л)твє на моємъ ста(в)у ми(к)лашо(в)ско(м)... кгва(л)то(в)нє ро(з)мєтати каза(л) (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1988, 24).

ЗАКВАСИТИ *дієсл. док.* (що чим) Заквасити. *Образно*: Та(м) абовѣмʼ сатана срєбро фалʼшова́ноє вырі́лъ: вʼ тóй дȣши засѣѧлъ насѣнѧ гóркіи, и заква́силъ ква́сомъ стары́мъ (Київ, 1627 *Дух.б.* 99); Алє я́къ Ада(м) пєрєстȣпи́вши за́повѣдь, ква́съ злы́хъ намѣтностíй вʼ собѣ заква́силъ (Там же, 218).

ЗАКВАСИТИСѦ *дієсл. док.* (чим, через що) Закваситися (чим). *Образно*: та́къ вʼзросли и розмнóжилисѧ в людѧхʼ намѣтности грѣха, жє а́жъ до чȣжоло(з)ства, до ба(л)вохва́лства, забóйства и и́нши(х) спрóсностíй пришли, ни́мъ сѧ злóстʼю чл҃чє́нʼство заква́сило (Вільна, 1627 *Дух.б.* 218); покȣль вʼ ѡ(д)но прє(з) дóброть заква́сѧтьсѧ, и ѡ(д)нымъ дх҃óмъ ста́нȣтъсѧ зʼ Г(с)дємъ (Там же).

ЗАКВАСНѢТИ *дієсл. док.* Закиснути, скваснiти: Подóбно є́стъ Кролє́вство нб(с)ноє ква́сȣ, котóрогѡ взѧвши жє́на скри́ла вʼ трє́хъ мѣрахъ мȣки а́жъ всѧ заквасн҃ѣла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219).

ЗАКВАШЕНЄ *с., перен.* Спотворення, перекручення, зіпсованість: И та́къ вє́сполъ сходíлисѧ, ї засѣда́ли, оу вєлíки(х) црква(х) дх҃óвнє бє́сѣдȣючи,... пра́гнȣчи блоу́ды и ѡ(т)щєпє́нства и закваше(н)ѧ ѡ(т) нєма́лы(х) ча́сѡвъ вʼ црковъ ѡдны про нєдба́лʼство... вы́чистити (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.).

ЗАКВАШЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заквашений. *Образно*: злость и псота, а ни пристȣпити нє зможєтʼ до мыслíй Дх҃омъ Бж҃імъ правє и всѧко заквашєныи дȣши (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219).

ЗАКВЕТНУТИ *див.* **ЗАКВИТНУТИ.**

ЗАКВИТАНЄ *с.* Зацвітання: Робóтникѡвє, котóрыѣ ѡкóлѡ са́дѡ(в) и ѡгорóдѡ(в)... рóбѧтʼ, и стєрєгȣтʼ и(х), квѣты ѡздóбныѣ и вдѧ́чнє па́хнȣчіѣ, зʼ розныхʼ зіолъ, и з дєрєвъ..., по(д)часъ заквита́нѧ ихъ, збира́ючи, Панѡ́мъ своѣмъ, а́бо завита́лымъ гѡ́стємʼ ѡхóтнє принóсѧтʼ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504).

ЗАКВИТАТИ *дієсл. недок.* Заквітати, зацвітати: Лє(ч) тогѡ Цвѣтника ча́сть рóжи чєрвоностю заквита́єтъ, ча́стʼ за́сь бѣлѣючаѧсѧ лилі́ам(и) (Київ, 1628 *Лим.* 6 ненум.).

ЗАКВИТЛЫЙ, ЗАКВѢТЛЫЙ *прикм.* Заквітлий: Тогóжъ нóвыхъ квѣтʼковъ мѣсѧца, ча́сȣ вєсны, коли зємлѧ дш҃и, пє́нкныи и заквѣ(т)лыи ро(с)чки справєдли́вости вы́дати мóжєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 367); нашли їѡ́сифовъ жє́злъ соухíй заквы(т)лый (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 378 зв.); Лѣкаръ тєлє́сный, нє тóгды тóлʼкѡ добръ єстʼ и зычли́въ, коли́ до зєлєнѣючи(х)сѧ и закви́тлыхʼ са́довъ и огорóдовъ мє́жи розʼмаѣтє па́хнȣчіѣ цвѣты, хóрыхʼ вʼвóдитъ..; а́лє и коли́ гóлодомʼ тра́питъ,... гóркіѣ трȣнки дає́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250).

ЗАКВИТНУТИ, ЗАКВЕТНУТИ *дієсл. док.* **1.** Заквітнути: рано встаньмо до винниць а осмотремо,... закветли ли соуть оуже раиская яблока? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56); Аа́роновъ жєзлъ заквитноу(л) и зара(з) ѡво(ц) тоєжъ ночи принєслъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); И всѧ Црковъ... ни́мъ намака́єтъ... // вѣлкгóтность... зʼ наоу́кʼ óного бєрȣчи́: И до змѧкчє́нѧ, Ср(д)ца лю́д(з)кіє вєдȣчи́. На взроснє́нѧ дрє́въ, вʼ домоу́ Бж҃омъ плодови́тыхъ: Злотови́днє заквитноулы(х) (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.); Тóтъ Кóрєнь вʼ твоє́мъ Садѣ Ѡ(т)чє Прєчєстѣ́йшíй, Закви́тнєтъ зʼ Гєликѡ́номъ на(д) сл҃нцє яснѣ́йшíй (Київ, 1632 *Єв.* 294); Мѡисє́й... на заȣ́трєє воротíвшисѧ, нашóлъ и́жъ закви́тнȣлъ пóсо(х)

Аарѡновъ… и вышли вѣтки (серед. XVII ст. *Хрон.* 139); *Образно*: И если дꙋша́ не оубѣлит҄сѧ,… и не оуснѣжит҄сѧ клѡпотами… заквитнꙋти… и до ѡ(т)нѡвы… прійти нѣкѡли мѡчи не бꙋдетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153); Дава́йте мл(с)тыню, а пе́вне заквитнетє якъ Лиліѧ, вдѧ́чне пахнꙋчаѧ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

2. *Перен. (досягти найкращої пори розвитку сил, таланту і т.ін.)* розквітнути: Въйстиннꙋ и тѡтъ оц҃ъ на́шъ заквитнꙋлъ якъ яблонь в҄ Ма́ю, тѡестъ, в҄ бл(с)ве́нной ста́рости (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26).

ЗАКВѢТЛЫЙ *див.* **ЗАКВИТЛЫЙ.**

ЗАКЕЛЗНАТИ *дієсл. док.* (*стп.* zakiełznąć) (кого) загнуздати: ѡсѣдлай и закелзнай кони(и) нашыхъ! (к. XVI ст. *Розм.* 59).

ЗАКЕРОВАТИ *дієсл. док.* (що) Спрямувати: Пра́гнемо, абы в҄ Дх҃ꙋ, при па́нꙋ страда́ти, Але гдѣжъ его ма́ем смꙋтныи шꙋка́ти; В҄ домꙋ каіа́фы южъ его не знайдꙋемъ, Гдѣжъ за ни́мъ серде́чныи стрѡпы закерꙋем҄ (Львів, 1631 *Волк.* 8 зв.).

ЗАКИ, ЗАКЫ *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної)* поки, *діал.* заки: не може земля учинити пъшеницю, закы у ню не посѣютъ (XVI ст. *НЄ* 145); Постараймосѧ за́ки єсмо жи́вы в ты(х) кни́га(х) грѣхы на́шѣ загладити (XVI ст. *УЄ* № 29519, 10 зв.); Ѡ яко(ж) (!) то была бы жалость если(ж) намь тꙋ(т) дано ча(с) оу животѣ нашемъ закы є(с)мо живы, такоє собѣ мѣсцє и(з)и(д)нати що ка(ж)домꙋ хс҃ снъ бж҃ій зготова(л) свои(м) въ(з)не(с)ніємъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 79).

ЗАКИВАТИСѦ *дієсл. док.* Захитатися: та(м) седѧчи нѣкоторы(и) млодене(ц) имене(м) Євтихи(и) в окнѣ зна(т) тѧ(ж)ки(м) сно(м) коли паве(л) много мови(л) закива(в)шисѧ зо (с)ну спа(л) на до(л) (II пол. XVI ст. *КА* 109).

ЗАКИДАТИ[1] *дієсл. док. (кидаючи, засипати, заповнити, завалити чим-небудь)* заки́дати: Трети(й) єстъ ставъ за (д)во(р)цомъ… гребля новаѧ высока вдолъжъ сто сажонъ нижъли на(д) двохъ местъцохъ не заправълено ѡдно форостомъ закидано (1552 *ОКр.З.* 153 зв.).

ЗАКИДАТИ[2] *дієсл. недок., перен.* (кого чим) *(спрямовувати до кого-небудь дуже багато чогось)* засипа́ти, закида́ти: И такъ уставичне и по сей день на церковъ воюєт, кого могучи лагодными словы,… а инших мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под датою старою писмом старым, якобы колись тая згода трвати мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); **закидати сѣти** (на кого), **сѣти закидати** – *(намагатися погубити когось)* розставляти сіті: бѣсѡве лю́тыи вразы,… гꙋби́телѣ рѡда чл҃вѣческогѡ, волѡчатъсѧ, закида́юч(и) на насъ сѣти смертонѡсныи,… хотѧ́щи міролю́бца… вѣчною смертю оумори́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 124); діаволъ хи́трости свои́ заживаєтъ, Всю́дꙋ сѣти смертонѡсніи закида́єтъ (Там же, 22).

ЗАКИНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Закинений, закинутий: привѣлъ ихъ г(с)дь, якъ потѡмъ Ап(с)ла Петра риболѡва, мнѡгихъ рыбъ з҄ росказа́нѧ егѡ заки́неною сѣти (!) оуловленіємъ до задивова́нѧ сѧ привѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 855).

ЗАКИНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(кинути щонебудь кудись, у певне місце)* закинути: жекларе хотѣли я(к) бы выбе(с)чи с кораблѧ пу(с)ти(в)ши ло(д)ю на море // рекомо якобы с переду хотѣли закинути котвы… служе(б)ныи ѡ(т)рѣзали поворозы в ло(д)и и дали еи ꙋпа(с)ти (II пол. XVI ст. *КА* 152); *Образно*: Длѧ тѡго(ж) и тыи еди(н) ра(з) полкнꙋвши оу́дкꙋ надꙋтости и ѡ собѣ мнѣма́нѧ, которꙋю мысли́вецъ злѡсти заки́нꙋлъ имъ на поги́бель, бе(з) оулѣче́нѧ зоста́ли и бе(з) попра́вы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 228);

(від кого) *(звільнитися від чого-небудь непридатного для вжитку)* викинути: Єсли тогды правоє ѡко твоє горши(т) тебе вырви его а заки(н) ѡ(т) себе (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6);

(викинути як непотрібне) закинути: Тогѡ, што быль загинꙋло, шꙋкалъ: што было заки́нено, находи́лъ: што было пола́мано, ѡбвѧ́зовалъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 20 зв.).

2. *Перен.* (що) *(примусити проти волі, бажання прийняти що-небудь)* накинути, нав'язати: to pak dey on, pobrawszy penezy, y dwe czasty toho zamku swojmy ludmy zarobił, a tretjuju czast na zemian y meszczan zdesznich gwałtom zakinuł, kotorye musili, za newolju y za wełykim karaniem, horodni y weży zarobyty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19); То пакъ панъ Семенъ Богуринский, закинувши на сторону вышей помененую угоду и постановенье и не маючи баченъя… на вряд… // мене самого рукою своею зъбилъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266).

ЗАКИПѢТИ *дієсл. док., перен.* Закипіти, забушувати: И гды та́къ мо́рє закипѣло ѡ(т) гра́дꙋ з҆ нб҃а зпа́лого, смолꙋ кораблє́й Сараце́нскихъ розтопи́ло, и всѣхъ в҆ глꙋбо́кости мо́рской затопи́ло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

ЗАКИСНУТИ *дієсл. док., перен.* (чим) Насажитися, пройнятися: Кро́мѣ за́сь нб(с)ного ква́сꙋ, кото́рій єстъ мо(ц)ю Дх҃а Бж҃го, до́бротью Бж҃єю заки́снꙋти и до живота прі́йти дꙋши нє мо́жно (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219); Єщє́хмо нє заки́сли ква́сомъ щирости, ѿвшємъ в҆ ква́сѣ зло́сти трва́ємо (Там же, 224).

ЗАКЛАД *див.* **ЗАКЛАДЪ**[1].

ЗАКЛАДАНЄ, ЗАКЛАДАНЬЄ *с.* **1.** Закладини, закладання: А прі́йдє(т) а(н)тіхри(ст) тогды, гды в жидо(в)ско(и) цр҃кви ка́мє(н) на ка́мєни нє зоста́нє(т)… гды а́лбо ста́рѣ(в)шиса розва́ли(т)са. а(л)бо дла заклада(н)а фꙋдамє́(н)тꙋ // ро(з)копа́є(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68 зв.-69); Васи́лій… Ѡстро(з). который цр҃ковъ и звонницꙋ мꙋрова(л) і са(м) на закладаню бы(л) і всєго монастыра дєр҆манско(г) фу(н)даторъ (1628 *ПВКРДА* IV-1, 108).

2. *Перен.* Заснування, створення: З стороны заклада́ньа шкѡ(л) и сємина́рій грє́чєского и словє́нского языка та́кжє абы имъ во́лно было дрꙋка́рни свои мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.); О закладанье школъ и наукъ волъныхъ, а звлаща для цвиченья духовънымъ, пильно потреба, же быхмо мели учоны презвитери и казнодее добрые (Вільна, 1599 *Ант.* 587).

◇ **хоробою закладанє** – захворювання, занедужання: мы, комисарє, наради(в)шиса мєжи собою и видєчи хоробою за(к)лада(н)є у ка(ж)дого суду має(т) бы(ти) при(и)мовано, //…па(н)у Го(р)ностаю є(с)мо узычили…, жє… па(н) Го(р)носта(и) напєрє(д) присєгою тєлє(с)ною, яко справє(д)ливє хо(р) бы(л), и(ж) то нє ку (з)волоцє сторонє учини(л) має(т)са ѡ(т)вє[ч]ати (Житомирщина, 1597 *ККПС* 90-91).

Див. ще **ЗАКЛАДЪ**[2].

ЗАКЛАДАНЬЄ *див.* **ЗАКЛАДАНЄ.**

ЗАКЛАДАТИ, ЗАКЛАДАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(починати будувати що-небудь; робити основу чогось)* закладати: хотятъ… Пановє мєщанє лво(в)скиє школꙋ закладати для наꙋчєнъя дѣтємъ християнъскимъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 72); онъ на урочищу Пиратинѣ… замокъ потребне будуетъ, мѣсто садитъ и закладаетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 297); грꙋ(н)тового дано и(м) гр(ш) і҃ прє(д) зво(н)ницєю закладали грꙋ(н)тъ по(д) гано(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 19); Пото́мъ поча́ти копа́ти, фꙋндамє́нта заклада́ти, и бꙋдова́на ставити, прє(д)саж҆ єщє нє оужє до́мъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 164); Михаи(л) мѣри́тє(л) мѣста виза(н)тіи… показа(л) конста́н҆тинꙋ яко ма́є(т) заклада́ти стѣноу єго́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 372 зв.); афпз… того(ж) ро(к) цр҃квъ… закладано (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); М(с)ца трє́тєгѡ по́чали закладать фꙋндамє́нты сто́говъ, а докончи́ли и(х) м(с)ца сємо́го (серед. XVII ст. *Хрон.* 343);

перен. засновувати, давати початок: Єв(г)листа повєдає(т), якь ѡ(т)сылає(т) хс҃ закон҆никы к҆ знамєнію иѡны пр(о)рка. а закладаєть цр҃ковь свою на вѣрѣ ѡ(т) пєтра высвє(д)чєнои (1556-1561 *ПЄ* 72 зв.); тамъ же заразъ и то выражаетъ, же не муры, не стѣны палацовъ, любъ костеловъ, але кождого чловѣка, во Христа вѣрити хотящаго и домъ вѣры на немъ закладати // прагнучого (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 361-362); [позваные]… смели… якиесь академие, безъ позволеня Речипосполитое, приватимъ,… тамъже закладати и фундовати (Люблін, 1644

АрхЮЗР 1/VI, 791); також и сынώве єгω мѣста на́йма своє́ закладáли (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум.); **закладати фундаментъ, фѹндаментъ закладати** – давати початок (чому): И въ творе́нїю сєго ви́димого ми́ра на́пєрвѣй закладáєть фѹндаме́нъта, з чотырохъ єлєме́н᾽тωвъ; ... то єсть сътвори́въ на́пєрвѣй свѣтло(ст) огне́н᾽ноую; воздѹхъ, вόдѹ, и зе́млю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Дае́тъса пре́то вѣдати, и́жъ покόй Г(с)дєнь в᾽ ми́рѣ и тишинѣ е́стъ, фѹндаме(н)т᾽ абовѣм᾽ котόрого чл҃вкъ закладáєт᾽, и почáтокъ котόрого починáєть, в не́мъ áжъ до конца трвáєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 62).

2. (чим) *(заповнювати чим-небудь пустоту)* закладати: защепъку отъломълено, што знать свѣже изоръвано вѣко и съ переду и зъ заду закладано якимись желѣзами (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

3. *(віддавати що-небудь у заклад за позичені гроші і т.ін.)* закладати: Пакли бы(х) я... жона... ω тыє ча(ст)ки имєнє(и)... хотєли бы по(и)скивати право(м) заклада(ти)... або ѧкую тру(д)но(ст) и пєрєка(з)у чини(ти) тогды пови(н)ни будє(м) заруки... заплатити (Кременець, 1550 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 39 зв.); дєкрєтови нш҃омѹ... сторона по(з)ваная абысє... ни в чомъ нє противила зарѹки которая сѹма в по(з)вє єстъ ωписана... закладаємо и ω(т)сылаємо тѹю рє(ч) и справѹ... до врядѹ (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 202); Дόбрєсѧ мáючихъ и богáты(х), // нє пови(н)ни брáтѧ бога(т)шими чинити, алє оупа(д)лы(х) по(д)помагати, и пѣнѧ(з)ми бра(ц)кими ωбы́чає(м) позычáны(м) бє(з) жа(д)нои ли(х)вы закладати (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 48-49); долъговъ всихъ, которых болъшей нижели тисечу золотых за збожа розные, которыми... поводове васъ закладали..., поводом не оддалисте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

4. (чим) Виправдовувати, захищати, пояснювати: Понєва(ж) єстє на ωбє(д)вє сторонє здра(и)цами стали ѹтайвши вси причины ваши, и мовитє закладаючи иншими причинами (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); по(з)ваного ѹмоцованы(и) заклада(л) єкъзє(м)пто(м) ижъ на то(т) ча(с) по(з)ваны(и) єстъ на послѹзє речи посполитоє ѹв о(р)дѣ (Люблін, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59); Проти́въ чомѹ Ап(с)лъ бъє(т) мовѧчи и закладáючи, и(ж) оу на(с) нє е́стъ мнόго Пáнωвъ... áлє єди́нъ Бг҃ъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 6); я са(м) а по (м)нє ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... станути маємо... нє закладаючи... моровы(м) повєтриє(м) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31).

5. (кого чим) Закривати, затуляти. *Образно*: Прáвда твоѧ ст҃áѧ тáрчєю нáсъ нєхáй закладáєтъ, а мысѧ нόчногω и нáболшогω стрáха боѧ́ти нє бѹдємо (Вільна, 1620 *См.Каз.* 27 зв.).

6. (кого) Офірувати: А еслиже речешъ: же оный агнецъ дорочный напоеный естъ виномъ, то естъ Кровію Христовою, коли его закладано у Великій четвертокъ, – правда! (Вільна, 1608 *Гарм.* 206).

7. (кого) Запрягати: Пото(м)... кгды ужє протє(с)та(н)тове... кони закладати казали... та(м) жє помєнєны(и) па(н) во(и)тъ,... протє(с)та(н)то(м) кони два пограби(ти) ро(с)казалъ (Володимир, 1635 *ТУ* 303).

ЗАКЛАДАТИСЕ *див.* **ЗАКЛАДАТИСЯ.**

ЗАКЛАДАТИСЯ, ЗАКЛАДАТИСА, ЗАКЛАДАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Виправдовуватися, оправдовуватися: о который закладъ... будучи я позванъ,... за першимъ позвомъ и на першомъ року, яко на завитомъ, незакладаючися жадными причинами,... стати... маю (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 134); А ωни, ωбєдъвє сторонє, на ωны(и) ча(с) и рокъ припалы(и), нє закладаючисє жа(д)ными причинами..., хоробою, во(и)ною,... завитє становити, а такъ ω то всє ро(с)праву мѣти мѣли (1599 *ККПС* 112); И многіє шкоды... в людех знайдуются, поневаж єсте на обе сторонѣ здрадцами ся стали, утаивши всѣ причины вашѣ, и мовите закладаючися иншими причинами, якобы для того чините, иж папеж и патріарха не згоджаются (Львів, 1605-1606 *Пе-*

рест. 43); мы сами… на ѡны(м) рокꙋ станꙋти… нє закладаючисє… пра(в)дивою хоробою… моро(м)… и тому записови… досы(т) чинити маємо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); Южъ тепе́ръ ѡсщ҃енный При́чтє, нєвѣдомостю и нє оумѣєтностю в да́ню спра́вы ѡ сєдми́ Тайнахъ Цєрко́вныхъ, и ѡ и́ншомъ набоже́нствѣ нє заклада́йсѧ, понєважъ в҆ то́й Кни́зѣ достате́чнꙋю ѡ всю́мъ Цєрко́вном҆ пора́дку ма́єшъ наꙋкꙋ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

2. (за кого) Вкласти працю (у що): є(з)дя(т) грєблєю вси люди зємѧ(н)скиє а роби(ти) грєбли нє помагають… по(д)даныє г(с)дръскиє ꙋгатити нє могꙋть и тыє сѧ прочъ росходѧть и въмє(с)тє живꙋчи за г(с)дрѧ сѧ нє закладають (1552 *ООвр.З.* 101 зв.).

3. Засновуватися, створюватися: Прєто(ж) школы во вси(х) мєстє(х) закладаю(т)ся и… цєркви мꙋрꙋются, з росказанья патриархи (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Прото школы на всѣхъ мѣстехъ закладаются и шпиталѣ будуются и церкви муруются (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

ЗАКЛАДАТИСѦ *див.* **ЗАКЛАДАТИСЯ.**

ЗАКЛАДАТЬ *див.* **ЗАКЛАДАТИ.**

ЗАКЛАДКА *ж.* За́кладка: нє (ѡ)брємєна́ти слꙋхи нємощны(х) многочтєнїє(м) но влас(т) три́дєсѧ(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочитати, та жє ко(н)чати и закла(д)кꙋ заложи(в)ши, // на дрꙋгїи порано(к) слꙋхачо(в) на таковы(и) жє пи(р) и чє(ст) дх҃о(в)нꙋю проси(ти) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.-202); закла(д)ка до Єв(г)ліа єдвабная з пє(р)лами нємалыми (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2).

ЗАКЛАДНЫЙ, ЗАКЛАДЪНЫЙ *прикм.* Закладний. ◇ **листъ закладный (закладъный)** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ЗАКЛАДНИКЪ *ч.* *(той, хто дає поруку, ручиться за кого-небудь)* поручитель: Закла́дникъ. Consponsor (1650 *ЛК* 450).

ЗАКЛАДЪ[1], **ЗАКЛАД** *ч.* **1.** *(забезпечення одержуваної позички яким-небудь майном, цінностями, що передаються кредиторові)* закла́д, застава: На чом боѧрє, ꙋрѧдники… кнѧзѧ Ковєлского провод поднєсꙋт, то маєт кнѧз Коширский и подданыи єго кнѧзю Ковєлскомꙋ …платити и заклад, который промєжкꙋ сєбє заложили и ѡписали, кнѧзю Ковєлскомꙋ на кнѧзи Коширском єсмо сказали (Миляновичі, 1530 *AS* III, 368); до тєбє єсмо нє ѡднокроть листы наши посылали, приказꙋючи под закладомъ нашимъ, аж бы єси в тыє зємли єго ничимъ сѧ нє встꙋповалъ (Краків, 1538 *AS* IV, 134); нє маєм тых рѣчей ꙋзрывати под ꙋтратою тыхъ рѣчей нашихъ, под закладом на королѧ …трима сты копами грошей (Луцьк, 1544 *AS* IV, 378); вамъ прыказуємъ по(д) закладомъ нашымъ,… мєщаномъ києвъскимъ, во всємъ заховатисѧ, жа(д)ноє имъ тру(д)ности… чинити… нє смєючи (Вільна, 1558 *ТУ* 88); А єсли бы сѧ ма(л) ти(м)ко чо(г) домага(ти) в о(д)рєховѣ с тоѣ ѡчизни тєды я ива(н) записуюсѧ на (в)ши(т)кы(х) ста(т)ко(х) свои(х)… то(мꙋ) // ярошєви… борони(ти) є(г) грошє(м) свои(м) и по(д) закладо(м) .м҃. гривє(н) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 14-14 зв.); па(н) Гꙋрияшъ… дєкрєтови мєнованомꙋ… спротиви(л) и ємꙋ досы(т) нє (в)чини(л) зачи(м) въ шкоды и заклады попа(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 30); того(ж) року… положилє(м) позо(в)… в жалобє… пн҃а Алєкса(н)дра пясєчи(н)ского ѡ нєѡ(д)да(н)є… є(г) м(л) дво(х)со(т) золоты(х) по(л)ски(х) ѡ закла(д) и шкоды за ты(м) идꙋчиє (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); Ѡ(т)да́йтє жъ на́мъ те́ды то́й за́кладъ, та́къ я́костє єго́ взѧ́ли ѡ(т) на(с) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 169); Закладъ. Sponsio (1650 *ЛК* 450).

2. *(гроші, річ і т.ін., на які сперечаються і які є предметом виграшу)* заклад: гонятся и один одного для власти сану и позысканья имѣний и перебѣгают и упережают, власнѣ як конские заводницы для закладу (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); Побѣди́тєлноє: Покоре́нїє,… побѣди́тє(л)ноє, дарова́нїє, вра́вїє, мз(д)овъздаа́нїє, за́кла(д) въ побѣдꙋ: Побѣдою (1627 *ЛБ* 83).

ЗАКЛАДЪ[2] *ч.* Те саме, що **закладанє** у 2 знач.: Ѡснова́нїє: Ѳєме́лїонъ: Фꙋндаме́нтъ,

вина, нача́ло, ґрѹ́нтъ, за́кладъ, заложе(н)є (1627 *ЛБ* 153).

ЗАКЛАНЇЄ *с.* (*цсл.* заклание) офіра: Жрѣтва: Закла́нїє, офѣра (1627 *ЛБ* 37).

ЗАКЛАНЪ *див.* **ЗАКЛАНЫЙ.**

ЗАКЛАНЫЙ, ЗАКЛАНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Офірований: Па́сха бара́нка закла́ного (Вільна, 1627 *Дух.б.* 365); mactatus, a, um, закланъ (1642 *ЛС* 260).

ЗАКЛАСТИ *дієсл. док.* (що) *(покласти, засунути щось куди-небудь)* закласти: злодей... взялъ изъ жертвенника сребряный котелецъ и иные сосуды побралъ, и за пазуху заклалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

ЗАКЛАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* заклати) **1.** (кого і без додатка) Зарізати: илья... приве(д)ъ тєлєць закла(л) растєсалъ и оусклалъ вєрхоу дровъ (1489 *Чет.* 134 зв.); а сєй сн҃ь твой пои(л) имѣнїє твоє з блоу(д)нїца(ми) а к(д)ы пришо(л) а ты ємоу закла(л) тєлца оупїта(н)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 6 зв.).

2. Офірувати: привєли нєч(с)тивы(х) жєрци юнєць. ѡдинъ. заклаша. и положиша бєзъ ѡгнѧ накладє, почали призывати бг҃ы своя (1489 *Чет.* 234 зв.); єдє́нъ Мона(х) ви́дѣ(л) дитѧ прє(з) Прєзви́тєра на ѻлтари закланоє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 250); З' ѡстробо́л'ного тє́рнѧ Коро́нѹ оуви́ли, На прєчи́стѹю главѹ ѡкрѹ́тнє взложи́ли. Ѡвожъ Іс҃ мо́й вѣнцє́м' тєрно́вым' вѣнчаны(и), Стои́т' Агнєц' кото́ры(и) ма́є(т) бы́ть закла́ны(и) (Львів, 1631 *Волк.* 11 зв.).

ЗАКЛАТИСЯ дієсл. *док.* (*цсл.* заклатисѧ) (за кого) *(принести себе в жертву)* пожертвувати собою, загинути: которыи то все одино розумѣются, иж Христосъ сынь божии агнец непорочныи за всѣх заклався (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134).

ЗАКЛЕНУТИ *дієсл. док.* (що) Заклясти, проклясти: сщ҃єнникъ бѹдє дєржалъ водѹ обличєнїѧ на которѹю зо злорєчєнїємъ клѧтвъ наклалъ: и заклєнє(т) єи сщ҃єнникъ, и рєчєтъ жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 130 зв.).

ЗАКЛЕПИТИ *дієсл. док.* (що) Зачинити на засув: вы бо напєрєдъ шедшє въ адъ, сокрѹшиста смєртныя (вє)рєя. и заклєпи твєрдыя сотроста (1489 *Чет.* 77); кора́бль бы́лъ оужє оурѡ́блєнъ ·т҃· локтє́й в' до́лгость ·и҃· локтє́й в ширѡ́кость. а ·л҃· локтєй высо́кость єгѡ, а на ло́коть вє́рхъ єго оучи́нилъ и заклє́пилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.).

ЗАКЛЕПЪ *ч.* Засув: адъ затворилъ ворота. твєрдыми заклєпы и замки (1489 *Чет.* 323); руце мои капали суть мирру преискушеноу, заклепъ двереи моихъ отворили есми миломоу моему (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Затво́ры: Замкнє́нѧ, заклє́пы (1627 *ЛБ* 42); pessul (us), завора, вєрия, заклєпи (1642 *ЛС* 313).

ЗАКЛИКАТИ *дієсл. недок.* *(звертатися до кого-небудь із закликом)* заклика́ти: царь котрый бывъ у Неневіи... сѣвъ у попѣль и закликавъ на Ниневіи, що бы молити ся Богу изь скоты (XVI ст. *НЄ* 26); възыва́ю, заклика́ю (1596 *ЛЗ* 37); Въззыва́ю: Го́лосомъ вола́ю, заклика́ю (1627 *ЛБ* 19).

ЗАКЛИКАТИ, ЗАКЛІКАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, на кого) *(покликати, позвати)* закли́кати (кого): Жєлєхъ затымъ ѡтскочивши назадъ, закликалъ нѣкого Пєтра, мовєчи: "ѡто панє Пєтрє видишъ, жє мѧ шарпають" (Петрків, 1565 *AS* VI, 261); А потомъ, закликавши слугъ, казалъ мене обобрать (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397); а к(д)ыжь тоє оучинїли... и закликали на товарѣшѣ свои которїи в дроуго(м) корабли были абы пришє(д)ши помогли и(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 190 зв.); я видѣл бога на престолѣ и закликал на ангелы всѣ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 78); и гды мѧ та(к) заста́л',... // вла́сны(м) имєнє(м) на́ мѧ заклика́лъ, О Іѡа́нє ...я(к) и(х) много тои годи́ны з'... бг҃о(м) розмо(в)лѧ́є(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 84-84 зв.).

2. Вигукнути, голосно крикнути: іс҃ жє опѧ(т) зак'ликав'ши вєликымь гласѡ(м) испоустиль дх҃а (1556-1561 *ПЄ* 120); в годїнѹ дєвятую заклїкал їсь голосом вєлїким рєкучи,... бє бє мой (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 54); и рє(к) та(к), вѣришь томѹ и(ж) я тоє могѹ оучинїти, а ѡной чл҃кь закликаль вѣроую г҃и (к. XVI ст. *УЄ*

№ 31, 31); мы з ни́ми з҆ вшела́кою бг҃обойностю, и прагне(н)емъ сер҆де́чны(м), якъ еди́ными оусты закли́чмо, и заспѣва́ймо (Дермань, 1604 *Охт.* 13); **кгвалту закликати, закликати кгвалту (кгвалтъ)** – ударити на ґвалт, сполох: Панове дей Ощовские... кгвалту закликали были и гонити его, бити казали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); кн҃гни Ма(т)фѣевая, закликa(в)ши кгва(л)ту во име(н)ю свое(м)... кома(ж)нико(в) ω(т)била (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); всѣ мещане то(р)чи(н)ские... збу(н)това(в)шися на на(с) зазвони(в)ши ȣ звоно(к) и заклика(в)ши кгва(лт)... слугу... збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29).

3. (кому і без додатка) Оголосити (що), повідомити (про що): въ которомъ-же месте допущаемъ торгъ мети и встановити въ неделю, и закликати по всимъ сторонамъ и явно выславити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36);

(що, чого) *(привілей)* проголосити, оголосити (що): тымъ ȣбогимъ замѣрити село ȣ нового ставȣ и закликати воли на десет лѣт (1567 *AS* VII, 120); его милостъ... въ томъ дей селе нашомъ волю закликати на двадцатъ летъ и столпъ, водлугъ обычаю, вкопати,... дей казалъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 146); мы... тымъ листомъ нашимъ позволяем, абы он на том то местцу,... слободу закликал и, водлугъ потребы, замок будовал (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 109).

ЗАКЛИНАЛНЫЙ *прикм. (який містить прокляття)* заклинальний. ◇ **листъ заклиналный** *див.* **ЛИСТЪ²**.

ЗАКЛИНАНЄ, ЗАКЛИНАНЬЄ *с.* **1.** Прокляття, анафема: заклинанье звержe(н)е привороченье бискȣповъ чере(з) римскіе папежи може(т) быти за певный знакъ ихъ костелного единовладства почитано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 130 зв.).

2. Клятва, присяга: ижъ сѧ с ты(м) дѣеписо(м) не згожали, свѣтча(т) листы ихъ выше приточеныи, в которы(х) праве, с присѧгами и заклинанемъ вымѣрѧлисѧ с того розȣме(н)ѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.).

3. *(настійне прохання, благання)* заклинання: Єсли́бы те(ж) з҆ ѡное и́сповѣди оупа́до(к) всеє ре́чи посполи́тое, жа́дными погро(з)ками, а(л)бо мȣками, а́бо те́жъ заклина́ньемъ своего́ па́стыра нема́етсѧ оуводи́ти дотоог (!), жебы ѡб҆ѧвилъ грѣхъ // смер҆те́льныи на и́споведи оуслыша́ный (Львів, 1645 *О тайн.* 114-115).

4. *(ворожіння, чаклування)* заклинання: обаваніе, заклина́нье (1596 *ЛЗ* 62); нѣкоторыи волоцуги..., которыи сѧ бавили заклина(н)е(м) кȣсилисѧ взывати на(д) тыми которыи мѣли духи злыи (II пол. XVI ст. *КА* 103); Ѡбава, аніе, ѡбавле́ніе: Ва́бс, повабе(н)е, заклина(н)е, ѡчарова́нье (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще **ЗАКЛИНАНЇЄ.**

Пор. **ЗАКЛИНАТИ.**

ЗАКЛИНАНЇЄ *с.* Те саме, що **заклинанє** у 4 знач.: я́домъ напȣща́ю, Трȣти́зною заража́ю, Трȣю, Чарȣю Заклина́ю. ω(т)коль тежъ фармакеіа: Заклинаніе, Чарованіе (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

ЗАКЛИНАТЕЛЬ, ЗАКЛІНАТЕЛЬ *ч.* Заклинатель, заклинач: Было ихъ первѣй и болѣй, яко суть: одверные, заклінателіе, што бѣсы зъ людей опутаныхъ изганяли (Вільна, 1608 *Гарм.* 210); Пе́ршїй е́стъ, врата́рства, а́лболи вра́таръ. Дрȣгїй чте́цъ, и́ли пѣве́цъ. Тре́тїй екзоки́ста, и́ли заклина́тель (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 16); Заклина́телїе, и́м҆ а́бы нечи(с)тые дȣхи заклина́ли, да́на е(ст) вла́дза (Львів, 1645 *О тайн.* 130).

Див. ще **ЗАКЛИНАЧЪ.**

ЗАКЛИНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) *(проклинати)* заклинати: приложи́лъ бы(м) тобѣ і арцибискȣпа гнѣзде(н)ского, што́ в ло́вичȣ за на́шей па́мети па́пѣжа заклина(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82 зв.); Іннокентій заклиналъ и отлучалъ не моцю... навышшого судійства, але якъ архіерей и сослужитель (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 651).

2. (кого) *(настійно прохати, благати)* заклинати: Заклинаю васъ, дочки Иерусалимскіа, черезъ серны а елени полные, абысте не

будили... милое моее (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); И рéклъ црь вели́ко тебé заклина́ю, абысь мнѣ нє повѣдалъ, бдно што є(ст) пра́вда во и́мѧ г(с)днє (серед. XVII ст. *Хрон.* 316 зв.); **заклинати именемъ Божымъ** (кого) – заклинати Богом: обовезую сумнене сыновъ моихъ Яна и Петра и заклинаю именемъ Божымъ, абы с тыхъ речий ничого собе не прывлащалы (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); **заклинати именемъ великимъ** (кого) – те саме, що **заклинати именемъ Божымъ**: Заклинаю тѧ имєнємь вєлики(м) моучѣния твоє(г) (1489 *Чет.* 104 зв.).

Див. ще **ЗАКЛЯСТИ.**

ЗАКЛИНАТИСѦ *дієсл. недок.* Клястися, присягати: рєкла стаѧ бца жидовѣ заклинались, коли прєставлюсѧ, имають изжечи тѣло моє (1489 *Чет.* 259 зв.); Бы́лъ то́тъ звы́чаи оу жидо́въ и́жь чинѧчи примирьє заби́ли якóє быдлѧ и розложи́ли єгω по частáхъ двома сторонáми, а хóдѧчи мєжи ни́ми, таки́мъ сѧ мордéрствомъ заклинáли, áбы тáкъ бы́ли посѣкáни кгды бы нє заховáли примирьѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

ЗАКЛИНАЧЪ *ч.* Те саме, що **заклинатель**: бáли(и), закли́на(ч), чаровни́къ (1596 *ЛЗ* 27); Влѣхвъ: влъшéбни(к), Чарóвни(к), ворожби́тъ, вѣщо(к), заклинáчъ, чорнокни́жникъ (1627 *ЛБ* 20); Ѡбавáтєль: Анникъ: Закли́начъ, чарóвникъ (Там же, 147).

ЗАКЛІКАТИ *див.* **ЗАКЛИКАТИ.**

ЗАКЛІНАТЕЛЬ *див.* **ЗАКЛИНАТЕЛЬ.**

ЗАКЛЮЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** Замикати; зачиняти: заключáю, замыкáю (1596 *ЛЗ* 48); Затворáю: запирáю, тóєжъ и заключáю (1627 *ЛБ* 163); obsero, as, заключаю, затворяю (1642 *ЛС* 286).

2. Ув'язнювати: ты бога ради, много тєрпѣвъ, в тємницахъ заключаємъ (1489 *Чет.* 229).

Див. ще **ЗАКЛЮЧИТИ.**

ЗАКЛЮЧЕНІЄ, ЗАКЛЮЧЕНЇЄ *с.* **1.** Замикання: заключéніє, за(м)кнéньє (1596 *ЛЗ* 48).

◇ **заключенїє млечноє** – мастит: Мѧтоу свѣжою сырою толчєною прикладыває(м) к ти(т)ка(м) жєнски(м) ко(и) ωпухаю(т) ω(т) заключєнїа млєчнаго (XVI ст. *Травн.* 294 зв.).

Пор. **ЗАКЛЮЧИТИ.**

ЗАКЛЮЧЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Замкнений, зачинений: Зажегши свѣчи и поидоша оувидѣша клѣть заключєну (1489 *Чет.* 93 зв.).

ЗАКЛЮЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(ув'язнити)* замкнути: ωнъ заключенъ бы(л), поидѣмъ да види(м) єго (1489 *Чет.* 93 зв.).

2. *Перен.* (що) *(вгамувати, затамувати)* замкнути: илья жє млтвоу сотворивъ к вышнємоу, заключи(л) нбо, и нє да(л) до(ж)чю (1489 *Чет.* 233); илья постивсѧ нбса заключилъ (Там же, 295).

◇ **уста заключити** *див.* **УСТА.**

Див. ще **ЗАКЛЮЧАТИ.**

ЗАКЛЯСТИ, ЗАКЛѦСТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(проклясти)* заклясти: пото(м) єго заклѧ(л) іωа(н) // и зáмкноу(л) єгó в' глоуби́нѣ мóр'ской, и втопилъ єгó фараωна мóисєй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 353-353 зв.); коли вы́шов' чáсъ жáлобы Рéклъ Іωсифъ до слугъ... мóвтє црю... жє мєнє оцъ мóй заклáлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77);

(кого) *(відлучити від церкви, оголосити анафему)* заклясти, проклясти: тотъ Иннокентий за тую кривду Иоана Златоустого выклялъ былъ цесаря Аркадыя и жону его Евдокію и Арсакія, епископа Костентинополского, который былъ на мѣстьцу Златоустого вступилъ, и по смерти заклялъ и отлучилъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 136); ку потвєржєнью того приводи(т) ωсмъ прикладо(в). Одинъ о костєла(х) азіатицкихъ, чєрє(з) виктора бискупа ри(м)ского заклѧтыхъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 130); Попъ Марцинъ тое церкви Василевское за никоторые ексцесы свое лотровские был одъ мене заклятый (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309);

(кому) *(суворо заборонити)* заказати: о папо ...Достоить ти святый крест чéстно почитати...

От святых апостол так заповедáно, и тобѣ заклято и не благословено (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

2. (кого) Взяти клятву (у кого), примусити поклястися (кого): оць... заклалъ є(г) дабы многими моуками вмꙋчилъ ю (1489 *Чет.* 86); мєнє оць мóй заклáлъ мóвачи: ѡто оумирáю вꙿ грóбѣ моéмъ котóрый éсмь собѣ // вы́копалъ вꙿ зємли хананѣйской погрєби мєнє (серед. XVII ст. *Хрон.* 77-77 зв.);

(кого) ублагати, умолити: о накрашшая жь жонъ, каковыи есть любимыи твои, же еси насъ такъ закляла? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **закласти именемъ Божїимъ** (що) – заклясти Богом: Макарїй стый... знашóлъ при дорозѣ трꙋпюю головꙋ сꙋхꙋю... и заклалъ єи имєнємꙿ Бжїимꙿ, абы промовила (поч. XVII ст. *Пчела* 12 зв.).

Див. ще **ЗАКЛИНАТИ.**

ЗАКЛЯСТИСЯ, ЗАКЛАСТИСА *дієсл. док. (присягнутися)* заклястися: рєкль црь двци, проси оу мєнє єсли жє чого хочєшь, и да(м) тобѣ, и закꙿлальса єи, а єсли жє ма попросишь да(м) тобѣ и до поль цр(с)тва моєго (1556-1561 *ПЄ* 148 зв.); И закля(в)ся са(м) ꙋморити мя єсли(с) нє по(д)пишу на є(г) писа(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.).

ЗАКЛАСТИ *див.* **ЗАКЛЯСТИ.**

ЗАКЛАСТИСА *див.* **ЗАКЛЯСТИСЯ.**

ЗАКЛЯТИЙ *див.* **ЗАКЛЯТЫЙ.**

ЗАКЛЯТЫЙ, ЗАКЛЯТИЙ, ЗАКЛАТЫЙ *дієприкм.* **1.** Який поклявся, присягнув: рéклъ ємꙋ фараѡнъ: ѣдь á погрєби ѡца твоєгѡ я́кѡ єстéсь заклáтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

2. *(відлучений від церкви)* заклятий, проклятий: Нужъ владыка Львовъский, (апостата,) который, яко (заклятий и) изъверженый, не могъ бы и въ своей парафии шафовати, а онъ и въ чужих парахвияхъ попы и дияконы ставитъ и посылаетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 861).

3. *У знач. ім. (той, хто відлучений від церкви)* заклятий, -ого, проклятий, -ого: во всѣхъ монастырехъ и церквахъ тотъ нашъ судъ оголосити приказалисмо, оповѣдуючи, абы того Серафиона Бѣлского, Никодима Силича и Епифанія за таковыхъ осуженцовъ и яко заклятыхъ мѣли, абы з оными жадное сполечности и общенія а ни духовныи, а ни свѣцкіи не мѣли (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219).

ЗАКЛАТЫЙ *див.* **ЗАКЛЯТЫЙ.**

ЗАКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (оббитий металом)* обкований, окований: тележокъ двои, оралъ закованыхъ три, ралъ простыхъ двѣ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298);

(який має підкову) підкований: кг(д)ы са котóрой пригóди(т), и(ж) єє мꙋ(ж) ꙋмрє(т) бє(з) плодꙋ, винє(н) є(ст) єи понати нєбо(ж)чико(в) брáтъ ро(д)ный... єсли нє бꙋдє(т) хотѣлъ, має(т) єи выдръжати стóшь, то є(ст) дасть ємꙋ оу пыскъ чєрєвико(м) изꙿзꙋвши из лѣвой нóги, абы тáко(ж) бы(л) и закованы(и) чрєви(к) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 95).

ЗАКОВКА *ж.* Обківка: ножо(в) бора(ц)кихъ то є(ст) по(л)ꙋго(р)ски(х) бє(з) закове(к) ѱ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 30).

ЗАКОЖНЫЙ *прикм.* Підшкірний: leucophlegmatia, закожная пухлина или на(д)мєниє, трудъ водни(й) (1642 *ЛС* 253).

ЗАКОЛАТАНЄ *с.* Стукіт, грюкіт: Нє инáчєй я́къ ѣдꙋчїи до мѣста вꙿ навѣди́ны при́атєлєй и знáємыхъ свои́хъ, бы тéжъ и мнѡго зꙿ ярмаркꙋ ѣдꙋчихъ потыкáли, нє забавлаютса з ни́ми, мáючи цѣль замѣрóный, ви́дѣтиса зꙿ приатєлми: котóрїи за заколатáнꙿємъ и́хъ вꙿ двéри, и запознáнꙿємъ гóлосꙋ и́хъ, ѡ(д)творáютꙿ и́мъ з рáдостю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 137).

ЗАКОЛАТАТИ *дієсл. док.* (у що) *(гучно постукати)* закалатати: коли пєтръ заколата(л) ꙋ ворота двора вышла слухати служєбница имєнє(м) родѣа (II пол. XVI ст. *КА* 64).

Див. ще **ЗАКОЛАТИТИ.**

ЗАКОЛАТИТИ *дієсл. док.* Те саме, що **заколатати**: ґды кто вꙿ двéрѣ заколáчє(т), ѡпꙋстити робóты дла чáстого або прꙋдкого // вꙿставáна... Сѣвши ка(ж)ды(и) в комóрцѣ своє(и), а прáцєю... бáвачиса, ґды оуслы́ша(т) жє вꙿ во-

рота, або в' двє́рѣ до котрои ке́лїи заколачє(т) ...прꙋдко хотачи ꙋпєрєдити дрꙋги(х) выходи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.-39).

ЗАКОЛЕВАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(забивати)* різати: закала́ю, зарѣзꙋю, закóлюю (1596 *ЛЗ* 48); а що тꙋ(т) оуспоминає(т) точило, тєды нѣчого и(н)шого нє розоумѣеться точило є(д)-но трєбни(к) якобы пр(с)то(л) на которо(м) то трєбніци ѡфѣроу чини(ли) к(д)ы заколєвали ѡны(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165); Жрꙋ: Закóлюю, зарѣзꙋю, офѣрꙋю (1627 *ЛБ* 38); нѣчóго и́н'шого тыи прáсы, єд'но пр(с)тлъ, в' котóро(м) то трє́б'нѣцѣ офѣрꙋ чини́ли, к'гды заколєва́ли ѡны(х) баран'ковь (1645 *УЄ* № 32, 125).

Див. ще **ЗАКОЛОТИ.**

ЗАКОЛЕНІЄ, ЗАКОЛЕНЇЄ, ЗАКОЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* заколєниє) *(кривава жертва)* заклання, умертвлення: вомєнихомсѧ яко ѡвча на заколѣниє (1489 *Чет.* 242 зв.); жє́р'тва, заколє́нїє, офѣра (1596 *ЛЗ* 47); ісаіѧ написа(л) ѡ хѣ та(к) мóви(т) я́ко ѡвча на заколе́нїє вєдєсѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 40); Ѡ исаáково(м) заколєнїю або приношє́нїю ѡфѣры (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); снѡвє єи, я́ко нєзлоби́выи овєчки, спѣшно ишли на заколе́нїє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); потрє́ба прє́то была, абы... на оучинєніє поѣ(д)нанѧ офѣра была принє́сєна: а тáѧ єст' заколє́нїє розꙋмногѡ барáнка, тó єст', смє́рть Хва (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 327); iugulatio, заколєніє (1642 *ЛС* 245).

Пор. **ЗАКОЛОТИ.**

ЗАКОЛИСАТИСѦ *див.* **ЗАКОЛЫСАТИСѦ.**

ЗАКОЛОТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(вістрям зброї, гострим предметом)* заколоти, вбити: Васко... поведилъ еще до пробы: иж дей "пани сама заколола, а девки дей на тот часъ при неи были и светили" (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); Єсли бовѣ(м) росказáно абы авраа(м) сна заколóвъ, ѡнъ на оучинє́нѧ того з дóмꙋ вышєдшого ди́вного ісаáка вóлны(м) оучинилъ, послушє́нства бы цнóты жадєнъ нє вѣдалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157); (кого) *(забити свійську тварину)* зарізати: А скóро сынъ твой сєй пришóлъ,... оупитáнного оного тє́лца на прі́стїє єго заколóти казáлєс' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 35); Закóлєшъ тє(ж) барáна дрꙋгóгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

2. (що) *(зробити зарубку)* зарубати: и коли оную сосну закололи, где менили быть подводъ свой, знаку жадного не нашли (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60).

Див. ще **ЗАКОЛЕВАТИ.**

ЗАКОЛОЧЕНЄ, ЗАКОЛОЧЕНЬЄ *с.* Сум'яття, метушня, шум: съклащє́ніє, заколóчєньє зафрасóван'є (1596 *ЛЗ* 77); Съклащє́нїє: Заколочє(н)є, зафрасова(н)є, замꙋтокъ (1627 *ЛБ* 127); Влънє́нїє: Нєпогода, вóлнъ валє(н)є. Ѡбразнѣ, заколочє(н)є (Там же, 162).

Див. ще **ЗАКОЛОЧѢНАСѦ.**

ЗАКОЛОЧЕНЪ *дієприкм.* Збаламучений: А погáнскїи нáрѡды, Множєствѡ(м), я́кѡ мѡ(р)-скїи вóды. Вáми заколóчєни засмꙋчє́ны, замѣшáны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

ЗАКОЛОЧЕНЬЄ *див.* **ЗАКОЛОЧЕНЄ.**

ЗАКОЛОЧОВАТИ *дієсл. недок. (порушувати спокій, викликати занепокоєння; баламутити)* заколочувати: Възмꙋщáю: Замꙋчꙋю, зважáю, бꙋнтꙋю, крыкъ чиню́, трвóжꙋ, заколóчꙋю поспóлствомъ (1627 *ЛБ* 19); Молвлю: Замѣша(н)є рóстыркъ чиню, трóщꙋсѧ, фрасꙋю сѧ, заколóчꙋю, колѣблю́сѧ ꙋмо(м) (Там же, 65).

ЗАКОЛОЧѢНАСѦ *с.* Заколот, колотнеча: Крамола: Рóзрꙋхъ, бꙋнтъ, свáрка, посвáрка, збѣжѣнасѧ, заколочѣнасѧ, з'бꙋнтовáнасѧ (1627 *ЛБ* 55).

Див. ще **ЗАКОЛОЧЕНЄ.**

ЗАКОЛЫСАТИСѦ, ЗАКОЛИСАТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(заколихатися)* заколисатися: а(ч) сѧ мóжє(т) корáбль заколысати. то є(ст) црко(в)... ѡ(т) забꙋрєнїа якóго (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 103).

2. *Перен.* (чим) *(самозаспокоїтися, стати бездіяльним)* заколисатися: Тáкъ... дша, тыми фортє́лами нєприѧ́тє(л)скими заколисáвши-

сѧ, стає(т)сѧ нєстатє́чною (серед. XVII ст. *Кас.* 133).

ЗАКОЛѢНИЄ *див.* **ЗАКОЛЕНІЄ.**

ЗАКОНИКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННЕ, ЗАКОНЪНЕ *присл.* Те саме, що **законно**: И тє(ж) єстлибы гдє... было братъство а нє справовали бы ся водлє права сєго цє(р)ковного братъского которое мы пєръшеє вє Лъвовє старѣишинъство законъне подаємъ и да нє противляються ємѕ никтожє (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); прєдає(м)... гражано(м) мѣста сєго... творити сѕ(д) истинє(н) и мл(с)тню в потрєбѕ братия(м)... ѕблажати блгги(х) а нєпокарѧющи(х)сѧ истиннѣ, зако(н)нє ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399, 181); Прєзви́торови своємѕ яко старшомѕ на него оуска(р)жати(с) маютъ, котрїи з вла́дзы па́стырства на́шєго маєтъ єго за́ко(н)нє кара́ти (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 41); нѣма́шъ зго́ла нѣчо́го тако-во́го што́ бы ми сѧ спроти́вило, и нє за́разъ моє́й мо́цы и вла́дзы оустѕпи́ти мѣло,... бы́лє то́лко слѕшнє зако́ннє а побо́жнє было про́шєно (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814);

(праведно, по-християнськи) законно: Прємѕдро вы́истиннѕ и зако́ннє з' ты́мъ сѧ свѣтомъ росста́лъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100).

ЗАКОННИЙ *див.* **ЗАКОННЫЙ.**

ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЬ, ЗАКОННІКЪ, ЗАКОННЇКЬ, ЗАКОННЫКЪ, ЗАКОНЪНИКЪ, ЗАКОНЬНИКЪ, ЗАКОНИКЪ *ч.* **1.** *(знавець і тлумач релігійних законів)* законник: законичє слѣпыи вычисти прьвѣє ш'то в'ноутрь є(ст) с'тлѧницѣ (1556-1561 *ПЄ* 99); тог'ды почали мыслити оучитєлїє и законьници мовѧчи, кто то є(ст) ижє хоулоу мовить (Там же, 229 зв.); Євглі́ста выпі́суєт' я́к' і҃с... законні́ці злыи караєт' (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); Бо и ннѣш'нихь часо́вь такых' хр(с)тїань мно́го зна́идє я(к) тъ(и) зако́нникь (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 301 зв., на полях); рѣ(к)ль хс зако(н)нікови право // ѡ(т)вѣща(л) єси гара(з)дь ѡ(т)повѣдѕєть зако(н)ни(к) хѕ и вы(з)наваєть тоу(т) рѣчи вєлікїи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 39 зв.); Нѣгды собѣ нє ѡбѣцѕ(и) бє(з)пєчє(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрїй сѧ зда(л) собѣ зако(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 19); legulegius, законоучитє(л), зако(н)никъ (1642 *ЛС* 253).

2. *(чернець)* законник: Потомъ зась шли до монастира святого Онофрѣя на предмѣстью львовскомъ..., гдѣ черньцы або законницы мѣшкаютъ (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); я,... ледвомъ за помочью Божою до кляштору Киевского увошолъ и отъ законниковъ былъ ратованый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 458); на манастырь законъникомъ,... абы Пана Бога за душу мою молили, золотых другую двесте (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 72); ѡ(т)цъ Макары(и) Симонови(ч), зако(н)ныкъ мона(с)тыра Триго(р)ского,... подалъ пє(ро) (!) ѡблята(м) тє(с)тамєнтъ... нєбо(ж)чки Ѡлєны (Житомир, 1650 *ДМВН* 217).

3. *Перен.* Оборонець, заступник: кр(с)тъ сиротамъ оць, вдовицамъ законникъ и застоупникъ (1489 *Чет.* 21 зв.).

ЗАКОННИКЬ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННИЦА *ж.* *(черниця)* законниця: он не контентуючися першими кривдами, деспектътами нас самыхъ законниц,... кгвалтовне нашол на дом..., презбитера нашого монастыра Чернъчицкого (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 555); Писаны(и) то(т) позєвъ... на пра(в)нє попа(р)тє вєлєбны(х) в бозє зако(н)ницъ и панє(н) богу ѡ(д)даны(х) мнишє(к) рєкгулы свєто(г) доми(н)ника (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); Богданъ Хмє(л)ни(ц)кий... ѡзнаймуєм и Владзою Гетма(н)скою суровє напоминає(м), абыстє Так ви По(д)даны(є),... Чє(ст)ной Зако(н)ницы го(с)пжы Магдалынѣ Бєлє(ц)кой Игумєнѣ Пєчєрской... Послушни были (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1).

Див. ще **ЗАКОНЪНИЧКА.**

ЗАКОННИЧЕСКИЙ *прикм.* *(установлений законом)* законний: ди́вная є(ст) рє́чъ, жє ты, боу́дѕчи до́кторомъ зако́на, и сто́пєнь и ти́тоу(л) док(то)ръскїй ма́ючи того нє зна́єшъ // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) наоучи́ти... много є(ст)

артикꙋловъ вѣры, и много заказована закон'-ничєского (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216-216 зв.).

ЗАКОННИЧИЙ, ЗАКОННИЧЇЙ, ЗАКОННЫЧЫЙ *прикм.* Чернечий: Послóмъ Апóсто(л)ским': инъквизиторомъ,... частымъ нагладачом, а наконєцъ и зако(н)ничимъ нєзличóнымъ рєгꙋламъ, и ихъ братиамъ, которыє южъ, своими Ап(с)толскими привил'ами, нє то(л)ко Єп(с)кóпомъ ровнаютьса: алє тєжъ ихъ прєвышаютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Поминаймо Ѡ(т)чєскихъ прєданїй выполнитєла, правила закóнничогѡ пилного стóрожа, набожєнствꙋ цркóвномꙋ оуставичнє и статєчнє притóмного (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166); Притом' и я самъ ѡ(д)вє(л): Ва(ш) так' єщє в свєцкомъ станѣ бꙋдꙋчи, якѡ тєжъ в'стꙋпивши в' станъ зако(н)ничїй духóвный // гóйнє єстєм' добродѣйствы приѡздоблєны(и) (Київ, 1631 *Тр. П.* 6 ненум.-7 ненум.); козаки,... речей немало шляхецкихъ, законнычых и людей посполитых, до монастера спроважоных, побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 260).

ЗАКОННЇКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННЇКЬ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННО *присл.* *(відповідно до закону)* законно: А(ч)бы подóбно єщє лѣпшє // колибы ты(м) нє всѣ што нє кождомꙋ налєжить шафовали, тóлко с ты(м) што црковъ свтаа дховно оуставила зако(н)но оутвєрдила (Острог, 1587 *См. Кл.* 2-2 зв.); в' днь оупокоєный, прóзбы и млтвы за нихъ чиним', што законнѡ єстъ оудєржано, абы на кóждꙋю бывало Сꙋбѡтꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 37); А єсли бы хто з прихóжихъ хотѣлъ прєити до вашєго мєшкана, и оучинить пасхꙋ г(с)дꙋ, пєрвѣй бꙋдєтъ ѡбрѣзанъ всакій мꙋжчизна єгѡ, потóмъ бꙋдє якѡ ѡбыватєль закóннѡ // ѡбходилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 90 зв.-91);

(праведно, по-християнськи) законно: нинє бъ законно въ црковъ приходить (1489 *Чет.* 133); оный брат,... мужески претерпѣл, благочестия не предал и, законно скончав, к богу отиде (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194).

Див. ще **ЗАКОННЕ.**

ЗАКОННОУЧЕНЫЙ *прикм. у знач. ім., ч.* *(знавець і тлумач релігійних законів)* законник: колї ѡн тоє до них мовил', почалїся на нєго законноꙋчєныи и фарїсєѡвє вєлми гнѣвати (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 73).

ЗАКОННЫЙ, ЗАКОНЪНЫЙ, ЗАКОНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується релігії, віросповідання)* законний: внєгда внєсли родитєли дѣта по ѡбычаю законномоу ѡ нємъ, сємионъ правє(д)ныи, прина(л) єго на роуки свои (1489 *Чет.* 134 зв.); С которого то поправлє(н)я... дивны(и) ро(з)рꙋхъ ста(л)са по всємъ правє свѣтє. Нє то(л)ко оу дѣйствахъ закон'ныхъ црковныхъ, алє и во всѣхъ справахъ и постꙋпкахъ свє(т)скихъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 15); ѡбыходы зако(н)ныи... на(с) чи(с)тыми и свєтыми ꙋчинити нє могу(т) (II пол. XVI ст. *КА* 562); за пришествіємъ Господа нашего... уставы законные устали (1603 *Пит.* 71); кꙋ ѡказаню мл(с)ти твоєй всємꙋ свѣтꙋ наготовалє(с) вєликꙋю вєчєрꙋ, на котóро(и) нє бара(н)ка зако(н)ного, алє твоє... тѣло и кро(в), далє(с) кꙋ поживаню (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 55);

(праведний, християнський) законний: того теперешнего игумена, отца Семиона, не по законному его житию, волно братьи отменити, а иншого установити (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 495); мꙋжъ... набожный... в' кєлїи своєгѡ замкнєн'а знайдꙋючиса,... ѡ мнóги(х) так' таємница(х) вѣры, якъ и побожности законногѡ живота розмышлалъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30); Бєрєшъ в' рꙋки Крє(ст) хвъ;... Живо(т) на(д) свѣтъ зацнѣйшїй, влюбилє(с) закóнный. Єрóдїись кꙋ матцѣ дхóвной подóбный (Львів, 1642 *Бут.* 5).

2. *(який спирається на закон)* законний: Чимъ насъ оупєвнає(т) павєлъ ап(с)лъ, пишꙋчи до галато(в). Вóл'ностю... стóйтє, а нє боу(д)тє знóвꙋ по(д) яр'момъ закон'ноє нєвóлѣ дєр'жани (Дермань, 1604 *Охт.* 6); legalis, зако(н)ни(и) (1642 *ЛС* 253); **законный бракъ** *див.* **БРАКЪ²; жена (жона) законная (законъная)** *див.* **ЖОНА; законная малжонка** *див.* **МАЛЖОНКА; малженство законноє** *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

3. Чернечий: Сиє бг҃оѹ҆годноє законъноє бра(т)ство вышъше(и) писаноє и нижє(и) рєчєнъныя ѡбычая повинъни такъ дєръжати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Самоилъ Сенчило, будучи инокомъ, законови не досыть чинитъ, порядкомъ житья законного не только самъ не подлегаючи, але и другой братьи прешкоджаючи (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Котброго ї̈гѹмєнъ ѡсѹди́вши, за... нєѡхранѧ́ючого добра за́ко(н)ного // ...вины єго нєдба(л)ства ѡ(т)пѹсти́ти нє хотѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.-44); **ойцецъ законъный** *див.* **ОЙЦЕЦЪ; особа законная** *див.* **ОСОБА; панъна законная (законая)** *див.* **ПАННА.**

ЗАКОННЫКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННЫЧЫЙ *див.* **ЗАКОННИЧИЙ.**

ЗАКОНОДАВЕЦЬ, ЗАКОНОДАВЕЦЪ *ч. (той, хто встановлює закони)* законодавець: А нє толко ап(с҃)лскимъ прєданиємъ, и отєчєскимъ ѹ҆ставамъ, алє и самомѹ христови много спротивно, Которы(и) яко сътворитєль, ѡ(т)кѹпитєль и законодавє(ц) нє пришолъ закона казити, алє выпольнити (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); ѡнъ моисєєви въ коупи́нѣ горѧ́щєй показа(л)сѧ, до которого законода́вєцъ моисєй з ба(р)зо вєли́ки(м) пошанова́нѧ(м) при́стоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 285); єдє(н) єсть законодавєць и сѹдїѧ́ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 57); Такъ тє́ды и За́конъ, якъ Законода́вєцъ, нєнарѹшєнъ захо́вѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 692).

Див. ще **ЗАКОНОДАВЦА.**

ЗАКОНОДАВЦА *ч.* (*стп.* zakonodawca) те саме, що **законодавець**: оба́читє... тєжъ о костєлє ры(м)скомъ, и о єго мно́ги(х) за́конода(в)ца(х) достатко(м), а о ново(м) па(к) калє(н)дарѹ и с прїда(т)ко(м) (Острог, 1587 *См.Кл.* 6); Вєликый ѡ(н) законодавца Солиѡ(н) мєжи иншими пра́вами, // и тоє да́лъ, абы ма́рнотра́вцы, прє(з) вє(с) вѣ(к) в га́нбѣ были або банѣтами (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289-289 зв.); пришо́лъ кото́рый // прїйти мѣлъ, то́ є(ст) І҃с. Кото́рый є(ст)... законода́вца, а нє за́конѹ по(д)лєга́ючїй (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 124 зв.-125); legislator, legifer, законодавца, законоположникъ (1642 *ЛС* 253).

ЗАКОНОДАВЦОВЪ *прикм.* Законодавців: Присмотри́сѧ законода́вцовой опа́трности; Пє́рвого о́вцѹ и ѣсти нє позволѧ́єтъ, и впє́рєдъ, нѣжли бы Бг҃ѹ офѣро́ванъ былъ, оужива́ти єго зака́зѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 293).

ЗАКОНОПОЛОЖЕНЄ *с.* Те саме, що **законоположение**: просилъ отець Василий... абысмо имъ въ томъ монастыре объщее житие по законоположеню Великого Василия и светыхъ богоносныхъ отецъ... устроили и писанемъ нашимъ змоцнили (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 93).

ЗАКОНОПОЛОЖЕНИЄ, ЗАКОНОПОЛОЖЕНЇЄ *с.* Законоположення: сами братья чернцы... маютъ мєти власть,... по законоположению Василию Великого и правилъ светыхъ богоносныхъ отецъ, игумена настоятеля обирати (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 494); мє(ч)... нє мо́жє(т) з стє(ж)ки зоп'хнѹти зако́нополо-жє́нїа ѡ(т)чєскаго (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224).

Див. ще **ЗАКОНОПОЛОЖЕНЄ.**

ЗАКОНОПОЛОЖЕНЫЙ *прикм.* Узаконений: а́щє ли кото́рїи сыно́вє на́шого смирє́нїа, в' чїє́мъ ли прєдѣлє боу́ди, сємоу на́шомѹ законоположє́номѹ оуста́вѹ противи́тисѧ оучноу́тъ, тї́и ѡ(т) всѣхъ на́съ... ѡ(т)лѹчє́ни да боу́дѹтъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 17).

ЗАКОНОПОЛОЖНИКЪ *ч. (той, хто встановлює закони)* законодавець: кгдыжъ и внѣшнимъ законоположникомъ нєпотрєбнаѧ рєчь быти здає(т)сѧ, без' вєликого и значного пожиткѹ нарѹшєномѹ быти чомоу, што долгимъ часомъ оутвєрдило людскоє собраньє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); legislator, legifer, законодавца, законоположникъ (1642 *ЛС* 253).

ЗАКОНОПРЕСПЕВАЮЩИЙ *дієприкм.* у *знач. ім.* Ревнитель законів віри: ты єси мч҃никомъ крѣпость, патриярхомъ правовѣриє, свєтитє(л)ская цр҃квная красота, воздєржащихсѧ поспѣшникѹ, в законопрєспєвающи(х) миротворѣць (1489 *Чет.* 228 зв.).

ЗАКОНОПРЕСТУПЛЕНІЄ, ЗАКОНОПРЕСТУПЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* законопрѣстоуплєниє) порушення закону, беззаконня: Нехай вѣдают непріятелѣ, иж не для (сла)бости божоє, але для законопреступленія служащих єму звитяжство ся стало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); духа правды не маючи, суть ропотници, укорители, часть порочная, то есть подойзренная въ пожадливостяхъ своихъ, ходячи нечестіемъ и законопреступленіемъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); дш҃а правовѣрнаѧ, ꙗ́къ голꙋбица по(д)ча́съ пото́пꙋ, то́ єстъ роспꙋсты тогω свѣта в҆ оуста́хъ сꙋче́цъ ωли́вны(и) // ма́ючи, то є́стъ покꙋтꙋ ω(т)почива́єт҆, и найдꙋєт҆ ω(т)радꙋ, и́жбы дла законопрєстꙋплє́нїа в дєспєра́цию нє приходи́ла (Київ, 1631 *Тр.П.* 1-2 ненум.).

ЗАКОНОПРЕСТУПНИКЪ *ч.* (*цсл.* законопрѣстоупьникъ) законопорушник: Зако́нопрєстꙋпници розо́(г)наны // бꙋдꙋ(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75-75 зв.); старший архієрей.., спадши // с престола, шію зломал, и Офный и Финн, законопреступники, єго синове, єдного дня побити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44-45); то́тъ законопрєстꙋпникъ ꙗ́къ мно́го и ꙗко́выи ре́чи бро́илъ, кто вы́мовити змо́жє(т) (Київ, 1627 *Тр.* 290); жа́днымъ спо́собомъ быти то нє мо́жєтъ, абы́ законопрєсꙋпником҆ былъ тои, кто любо́въ маєт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 515); са́мъ сн҃ъ Бж҃їй; пожа́ловалъ мєнє́... законопрєстꙋпника во́лѣ єгω ст҃о́й (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

ЗАКОНОПРЕСТУПНЫЙ *прикм.* (*цсл.* законопрѣстоупьныи) законопорушний: приналъ моучитєль бєзаконноє повєлѣниє. ω(т) законопрєстоупного цр҃а (1489 *Чет.* 60 зв.).

ЗАКОНОПРЇЄМЕЦЪ, ЗАКОНОПРЇИМЕЦЪ *ч.* Наступник законів: чого Мωисе́й Жидωвскїй законопрїємєцъ, и и́ншїѣ по нєм҆ Бж҃їѣ Пр(о)ро́кωвє, мно́гω працова́вши, доказа́ти нє могли; того оубо́гїи Галілєйчик҆, проста́к҆ и нєꙋ́къ Пе́тръ, доказа́лъ и дове́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 551); Рєклъ бо́вѣм҆ Бг҃ъ, до Законопрїймца Мωисе́ѧ (Там же, 692).

ЗАКОНОПРОТИВНО *присл.* Протизаконно: Важилъсѧ кромъ соборовъ всєлєньскихъ, противъ письма ст҃ого приложити дх҃ꙋ ст҃омꙋ исходити ровно и ω(т) сн҃а яко ω(т) оц҃а,... што єсть бг҃оборно и законопротивно (Острог, 1587 *См.Кл.* 18).

ЗАКОНОСТОРОЖЕЦЪ *ч.* Охоронець закону: Кіафа законосторожецъ, а Христа в законѣ крыжует. Турчин гроба Христова сторожец, а вѣры Хрыстовы не пріймует (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46).

ЗАКОНОУЧИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* законооучитєль) (*знавець і тлумач релігійних законів*) законовчитель, законник: У сюмъ евангеліи одинъ законоучитель, кощуючи Іисуса, извѣдовавъ его: "Котрая заповѣдь естъ май бурщая у законѣ"? (XVI ст. *НЄ* 134); Христос, Збавитель нашъ, не объявилъся мудрым фарисеям и законоучителем, але убогим и неучоным (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Пыха на́старшого Агг҃єла з҆ нб҃а ски́нꙋла... а хлю́ба напєрєднѣйшого Законωꙋчи́тєлѧ з҆ справєдли́вости за́конноѣ вы́зꙋла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); вы є́стєстє Законωꙋчи́тєлѣ и Сꙋдїѣ сꙋмнѣнѧ лю́дского (Львів, 1646 *Ном.* 6).

ЗАКОНЧЫТИ *дієсл. док.* (що) Закінчити: нє то(и) що зачалъ муровати, алє то(и) що зако(н)чылъ дѣло хвалу ꙋ Бг҃а має(т) и заплату (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

ЗАКОНЪ, ЗАКОНЬ, ЗАКОН, ЗАКУНЪ *ч.* **1.** (*постанови світської влади*) закон: кꙋпцє(м) ...да є(ст) слобо(д)но и ωтворєно ходити и торговати... заплати(в)ши своє правоє мыто, по старомꙋ законꙋ и по старомꙋ складꙋ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 459); тако(ж) кꙋпцє(м) ω(т) зємлѧ(х) жигмонта кралѣ єго мл(с)ти да є(ст) и(м) слобо(д)но и доброволно и ωтворєнно, по нашєи зємли, ходити и торговати,... по старому законоу и старомꙋ складꙋ (Гирлів, 1518 *Cost. DS* 495); зако́нъ, право (1596 *ЛЗ* 49); Пра́ва мѣсцкїє бє(з) жа́дной вымо́вкы... имъ ω(т) до́бръ свои(х) оужива́нѧ заборони́ти, ω правдивє законъ похвалы го́дный! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289 зв.); Софію дочькꙋ григория ωбвинє(н)ного Фєодора Янєвича яко законо(м) прыпряжє(н)нꙋю во

совєръшєнiи сою(з) бра(ч)ны(и) по(д) кля(т)вою… ѡ(т)дати… Фєѡдорови (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522); lex, gis, законъ, уставъ, правило (1642 *ЛС* 254); **земный законъ** – *(сукупність світських законів)* законодавство: зє(м)ного закона ѡбы́чай таковы(и) вла́сти г(с)дьскиє, царєвє или кролєвє ѡбыходити и заживати звы́кли (1598 *Виш.Кн.* 269); **писаный людский законъ** – те саме, що **земный законъ**: Енох о прирожоном законѣ учити будет, а Илія о писаном людском законѣ… учити будет, а Іоанъ Богословъ о новом законѣ благодати Христовы вѣрных и невѣрных учити будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); **взяти у законъ малженский** *див.* **ВЗЯТИ;**

правосуддя, справедливий суд: которомоу чл҃коу ѡ(т) тыхъ сєлъ прилоучитсѧ ємоу чл҃ка ѹбити ѡнъ да имаєтъ имити соби закѡнъ ѡ(т) насъ по ѡбичаю (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); и єщє варє комоусѧ озритъ боудъ котораа кривда боудъ на которого чл҃ка ѡ(т) тыхъ сєлъ а ѡнъ да имаєтъ соби спрашѹвати на нєго зако(н) прѣд на́ми (Там же).

2. *(зв'язок між явищами природи)* закон: ани Сл҃нцє ани Нб҃о албо зємлѧ закономъ правѧтъсѧ, бѹдѹчи зъ натѹры оувѧзанымъ створєнъємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 268); **Законъ Натуры** – закон природи: ли́чачи За́коны ѡ(т) поча́ткѹ свѣта, до нн҃шнѧго на́шого, ви́димѡ За́конъ Натѹры, За́конъ Моисє́ѡвъ, и тои За́конъ на́шъ Ла́ски, и въ ты́хъ тро́хъ За́конахъ троа́кїи ѡфѣры знайдова́лисѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); **прирожоный законъ** – те саме, що **Законъ Натуры**: Енох о прирожоном законѣ учити будет, а Илія о писаном людском законѣ… учити будет, а Іоанъ Богословъ о новом законѣ благодати Христовы вѣрных и невѣрных учити будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49);

(характерні особливості) природа, натура: Тому ничему, от юные дѣемому, правовѣрныи, не дивуйтеся! Таков бо есть ее закон своевольный: с под ярма тѣснаго… жития и пити, ведущаго во живот вѣчный, выламавшися и выскочивши, буяти, шалѣти (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

3. Віра, віровизнання: мы тому є(с)мо радосны и(ж) вы мє(ш)кающи мєжи иновѣрци а закону своєго ѡпустити нє хочєтє (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); ѡ(н) на(ш) зако(н) и соуботоу разорѧє(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 63); жодає(м)… и(ж)бы лѧховє нє пришли до цр҃кви ѹ нашо(м) законє того сѧ нє годи(т) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); мана́сїѧ…, ѡста́вивши за́ко(н) бц҃овъ свѡ́и(х), пошо(л) въ слѣдъ чоужи(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Боу(д)мо за́въж(д)ы по́слѹ́шъни за́конови своємоу (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 51); Стєфанъ кгды въ но́вои ла́сцѣ ѡбфитѹєтъ; Андрє́ѧ въ за́конъ Хр(с)тѹ офѣрѹєтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); **законъ бесурманский** – мусульманство: ѹста(в)уємъ которыє кн҃зи и му(р)зы татаровє закону бєсу(р)ма(н)ского, маю(т) ѡсєло(ст) имєнья зємъскиє…, таковы(м) навѧ(з)ка має(т) быти яко шля(х)ти (1566 *ВЛС* 95 зв.); **законъ римский (рымский)** – католицьке віровизнання: есми похристилъ в закон римский дочку нашу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); пановє якъ законѹ ры(м)ского та(к) и грєчє(с)кого… мє(ли) имє(н)я людє зє(м)ли ловы (1566 *ВЛС* 78); **законъ хрестїянский** – християнство: дали есмо мѣщанамъ Нашимъ Луцкимъ, закону хрестїянскаго, вольность (Вільна, 1556 *РЕА* II, 52); **божій закон** – християнство: хто ся заставляєт за божій закон, над всякого царя зацнѣйшій єст (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); **греческий законъ, законъ греческий** – православне віровизнання: дѣвка моя,… мела была быти охрищона по вѣри матки своее и по обычаю греческого закону (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 19); Бл҃(с)вниє макария… мєщаномъ и вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тьяномъ нш҃ого закону грєчєского (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); **латинский законъ** – те саме, що **законъ римский**: Сице убо отверзый очи смысла здраваго в латинском костелѣ, вѣрѣ, законѣ и житии, смрадоразумие и бесплодие узрыши (1588-1596 *Виш.Кн.* 141); **Махометанский (махометский) законъ** – те

саме, що **законъ бесурманский**: онъ [Володимеръ] Махометанскимъ закономъ погордилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 973); ми(с)то а(н)тихрє(с)та тєпєрєшнєго... настанє(т) иньши(и) го(р)ши(и) которы(и) сѧ будє(т) боронити стары(м) и свои(м) махомє(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632, на полях).

4. *(сукупність догм і правил якої-небудь релігії)* закон: которы(и) бы бра(т) нє хотѣль на ѡ(б)сыланє быти на тѡ(м) вина цркѡ(в)наѧ законѡ(м)ъ карати и бєзмѣнь вѡскꙋ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); Рєкль пакь и(м) пилать възмѣтє єго и вєдлоугь законоу вашємоу соудѣтє є(г)[о] (1556-1561 *ПЄ* 427 зв.); которую дей мы девку, ...за пана Федора Ивановича Шишку в малженство светое дати змовили и пошлюбили ведле обычаю закону нашого хрестянского звенчати дали (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 288); прєдасѧ хвѣ цркви всѧ повєлє(н)наѧ во законѣ хранити хр(с)тоимєниты(м) правовє(р)нымъ людє(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Верхъ закону – любовъ (XVI ст. *НЄ* 135); в' áктахъ и́ли спрáвах', // никéйского пéршого съборꙋ,... законъ и прáво всѣ ѡ(т)ци стыє оустáвили (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40 зв.-41); Ты зáконъ на горѣ синайстєй дáлє(с) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288); нáмъ зáсь ѡ(т) Сїѡна, Зáконъ, Мꙋдрость, Вѣрꙋ Даровáно (Київ, 1632 *Євх.* 294); рéклъ г(с)дь до Мѡисéѧ: встꙋпи до мєнє на гóрꙋ и бꙋдь тамъ: а дáмъ тобѣ табли́цы кáмєнныи и закóнъ и приказáньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); **законъ благодати** – Новий Завіт (Заповіт): Іоанъ Богословъ о новом законѣ благодати Христовы вѣрных и невѣрных учити будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); **законъ божий (божїй, божый)** – *(християнські догми)* закон божий: тєлéсноє мꙋдровáнїє ворогꙋє(т) на бга, и зáконꙋ бжємꙋ нє покарѧє(т)сѧ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.); хто тоє бꙋдє(т) прїчинѧти чого зако(н) бжїй заповѣда(л), тєды ты(ж) проклѧ(т) бꙋдє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 84 зв.); Парафѣянє твои..., Поважаючы собѣ лєкцє законъ божы(и) и властитєлство єписко(п)ства моєго,... вдаю(т) сѧ в дꙋховныи справы пастырства моєго до которого нє налєжа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); **ветхий законъ, законъ ветхїй** – Старий Завіт (Заповіт): дáна бовѣмъ жєнѣ пóмощъ ѡ(т) бга я́ко двѣ кри́лѣ, два закóны, вéтхїй, и нóвый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); Повєливає(м) всѧкому станꙋ людє(м) хр(с)тия(н)скы(м)... почитати стыѧ книгы вєтхаго и новаго закона (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); **законъ господа нашего** – те саме, що **законъ божий**: ра(ч) вм... на(с)... подъратива(ти) якъ вѣрны(и) рєвнитєль по закону г(с)да нашєго (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); **законъ господний** – те саме, що **законъ божий**: А што сѧ дотычє... сыновъ моихъ... порꙋчаю,... абы... на столцы гꙋбитєлєй нє сєдали, но въ законє // господнємъ завжды волю свою мєли и въ нємъ ꙋчилисѧ в дєнь и въ ночи (1577 *AS* VI, 71-72); **законъ духа святого** – те саме, що **законъ божий**: Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутался еси,... законы духа святаго на свою волю претворил (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); **законъ жидовский** – тора: были ты(ж) архиєрєи и кни(ж)ніци, которїи довнѣмалисѧ быти баръзо наоучоными пи(с)мꙋ в законѣ жидо(в)ско(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165 зв.); **законъ Ласки** – те саме, що **законъ благодати**: ли́чачи Зáконы ѡ(т) почáткꙋ свѣта, до нн҃шнѧго нáшого, ви́димѡ Зáконъ Натꙋры, Зáконъ Моисéѡвъ, и тои Зáконъ нáшъ Лáски, и в' ты́хъ трóхъ Зáконахъ троѧкїи ѡфѣры знайдовáлисѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); **законъ мѡисеовъ, законь моисеѡвь** – П'ятикнижжя: Зáконъ... Моисéовъ // кóждого, котóрый бы блюзнѣрство на Ба мóвил', нє кáжєтъ живи́ти, алє оубивáти прикáзꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110-111); єсли жє ѡбрѣзанїє приймоуєть чл҃кь в соуботоу абы нє бы(л) роушєнь законь моисєѡвь (1556-1561 *ПЄ* 373 зв.); **законъ новый, новый законъ (законь)** – Новий Завіт (Заповіт): кто станєть по(д) тою хороговю звитѧжьствѧ єго тьи прїйдеть на ѡный вдачный процвитающїй вѣкь зáконоу новóго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); я́ тóжъ єщє чи́нѧчи до Нóвого Зáконꙋ лáски постꙋпꙋю (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 12);

Х҃с хотачи новыи законь оуставити, сѣ(л) с ними оу стола (XVI ст. *УЄ Трост.* 52); **законъ Панский** – те саме, що **законъ божий**: Ты зась, Вєлє́бный и Ѡ҆с҃щєнный Чит́єл'никѹ, на бы́вши тобє́ Дх҃омъ ст҃ымъ споражо́ноѣ, а твоє́й пови́нности Ієрєиской ба́рзо потрє́бноѣ Кни́ги, по-ѹча́йсѧ в' нє́й, я́ко и во всє́мъ за́конѣ Па́н'ско(м), дєнь и ночъ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5); **законъ святый** – те саме, що **законъ божий**: намъ не непевно для того отъ пана Бога подана есть наука писма, абы имъ законъ святый и все побожнои речи могли быти кгрунтовне и статечне задержани и въ потомные часы варованы (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 32); **законъ старый, старый законъ (законь)** – а) те саме, що **законъ ветхий**: в н(д)лю Х(с҃) ѡ(т) пр҃ч(с)то(и) Па(н)ни народи(л) сѧ... в н(д)лю ѡбрѣза(н) є(ст) вє(д)лѹ(г) за́конѹ старого (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 63 зв.); вси вѣдаютъ, ижъ то здавна было и есть уставено до церкви свѣчи носити, поченъ отъ старого закону ажъ до днесь (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 139); єдины корабль пєшїи то ста́рый законь а дроугыи корабль то но́выи законъ (XVI ст. *УЄ Триг.* 97); б) вл.н.: Которое имєнє выслѹжил ѡтєць мой,... Иван Старый-Закон (Крупа, 1533 *AS* III, 411); **законъ (закунъ) Христовъ** – те саме, що **законъ божий**: З ношє́ньємъ бо оди́нъ дрѹгѡ́мѹ тажа́рѡвъ выполнѧ́ємо за́конъ хв҃ъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 3); "Братя, другъ другу тяжкости носите и такъ наповните закунъ Христовъ" (XVI ст. *НЄ* 212); **законъ чинити (чынити)** – здійснювати церковні обряди: Милостию божию Гедеон... складаем казнь церковную неблагословение на тыи сѣдлярѣ... Но вамъ приказуемъ, абысте им закону жадного не чинили (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); Прото(ж) мы... парафѣянъ твои(х)... ѡ(т) цр҃квє ст҃ои ѡ(т)лучаємъ... А тобѣ приказѹємъ закону жадного абы нє смѣлъ з ва(с) жадє(н) св҃щєнникъ жадному с ни(х) чыни(ти) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92, 85); **пеняжный законъ** – грошолюбство, корисливі стосунки: Всѣ бо отщепеньства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блу́ды тебе не мина́ють, Плоти угодници твои єпископы, а церкви Христовой злыи апоста́ты, Иж толко пеняжный закон захова́ли (к. XVI ст. *Укр.п.* 8); **свинский законъ** – папізм, католицизм: Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинского закона? (1599-1600 *Виш.Кн.* 151).

5. *(чернеча община)* чернецтво: ѡ цвичє́нахъ встѹпѹючи(х) до за́конѹ и вырѣка́ючи(х)сѧ свѣта люди́и, и я(к) сѧ... їноци обхо́дѧ(т) з тыми, кото́ри(х) до за́конѹ прийм́ѹютъ (серед. XVII ст. *Кас.* 32 зв.); **Божий законъ** – чернецтво: matka moja wstupiła do Bożoho zakonu (Вінниця, 1593 *AS* III, 247);

орден, чин: сии чл҃вкъ // хочєть разорити законъ манастырьский (1489 *Чет.* 2 зв.-3); Тє(ж) ѹста(в)уємъ и(ж) ко(ж)ды(и) маєть мєти мо(ц) ѡ рєча(х) свои(х) тєстамє(нт) чинити ѡкро(м) тыхъ па(р)сунъ нижє(и) написа(н)ныхъ... на(и)-пє(р)вє(и) дєти лє(т) зѹпо(л)ны(х) нє маючиє, зако(н)ни(ки) будѹчы в законє приви(л)єваномъ приня(в)ши и по(т)вє(р)дившисѧ в законє (1566 *ВЛС* 75 зв.); игумєн духовныи закону руского манастыра, прозываємого дєрманъского... оповєдал, иж... тоє игумєнъство сам доброволнє пустил (Варшава, 1571 *ПІФ* 25); Пєрє(д) нами дєпѹтаты сѹдѹ... приточила справа з рєєстрѹ сѹдово(г) мєжи вєлєбны(м) Ксє(н)дзомъ... кляштору києвъско(г) закону ст҃ого доминика и... бра(т)єю того(ж) кляштора (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4).

ЗАКОНЪНИЧКА *ж.* Те саме, що **законница**: Марта и Настазия Закревские, именем своим и именем других законъничокъ, оповедалися и // сведчили на отца Никодима Шибинского (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503-504); его милостъ отецъ Пузына,... остатную послугу... отдавал и чинилъ законънички профессией кгрецкое, рекгулы светого Базилеуша Великого, игумени Корецкое (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673); вєлє́бная в бозє єє милостъ панъна Софрония Макаровичовна Ивашєнъцєвичовна законъничка доминика Святого конъвєнътѹ

святоє Катєрины Сєнєнъскоє… подали Листъ доброво(л)ны(и) Запи(с) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131).

ЗАКОНЫЙ *див.* **ЗАКОННЫЙ.**

ЗАКОНЬ *див.* **ЗАКОНЪ.**

ЗАКОПАНЄ, ЗАКОПАНЪЄ *с.* **1.** (чого) *(заривання в яму)* закопування: а(н)дрѣєви гру(н)тарꙋ за выношєньє всєго плюга(в)ства з тра(н)сіту попо(вс)ко(г) и за закопанє в зє(м)лю… далє(м) зло(т) 19 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6).

2. *(викопування рову, ями)* перекопування: тамъ же я возный съ тоею стороною шляхтою бачилемъ закопанъе и зарубанъе рознымъ деревомъ дорогу (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/1, 442).

Див. ще **ЗАКОПОВАНЄ.**

Пор. **ЗАКОПАТИ.**

ЗАКОПАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Закопаний: злупили,… и инъшое сребро костелъное закопаное (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 563).

ЗАКОПАТИ *дієсл. док.* (що) **1.** *(зарити в яму)* закопати: чомоу сѧ вєлѣ(л) живъ закопати (1489 *Чет.* 45 зв.); то(т) пакъ которыи єдинь в҆зѧль, ω(т)ишоль и закопаль єго в҆ зєм҆лю, и поховаль с҆рєб҆ро господарѧ с҆воєго (1556-1561 *ПЄ* 106); тоую коупєль было в баню склѧноую влѧто и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); тѣло замордованого инока Тимоѳея, въ лѣсе закопаное, маетъ быти вынято и честно до монастыря отпроважено (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 218); инъшых немало речей,… закопал былъ въ дому своем, за стаенъкою в земли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160);

перен. (що) *(сховати, зашифрувати)* заховати: То(и) ко(ш)то(в)ный а пє(в)ны(и) в Єв(г҃)лїи ꙋчи́тє(л)но(м) Словє(н)ского язы́ка скри́тостю закóпаны(и) клє(и)но(т) тєпє(р)… Рꙋского язы́ка понѧ́(т)є(м) ω(т)кóпаны(и) и до пє(р)шого пожи(т)кꙋ и оужива(н)ѧ… подáны(и) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.); в зє(м)лю закóпаны(и) клє(и)но(т),… пожи(т)кꙋ о(д)на(к) жа(д)ного, оутáє(н)ою скри́тостю своє́ю нє чи́ни(т) (Там же); **талантъ закопати** – закопати талант: я в҆ прожнотѣ погрє́бшисѧ, Талáнтъ ω(т) Бг҃а повѣрє́ный закопáл҆, закры́лъ, и на з҆ѣдє́нїє ржи подáл҆ (Львів, 1639 *Ап.* 4 ненум.).

2. (що) *(викопати рів і насипати вал)* спорудити: И мы… грани и рꙋбєжи положили и закопы закопали (Острог, 1506 *AS* III, 38); казали есмо грани положити и закопы закопати, почонши отъ Щенютинского ставу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* VI/1, 83); Кгрегоръ Мочулский …дорогу стародавную звыклую и гостинецъ,… зарубалъ и закопалъ и ездити онымъ… людемъ… забороняетъ (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440);

(спорудити земляний вал) насипати: Pereyszedszy dubrowu,… kopec zakopały na tomże poli Czernewy (Вінниця, 1530 *АрхЮЗР* 7/II, 17); оние суди…, копцы закопали и на вечность держати подали (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/III, 18); межи от копца, который закопан на болоте, просто долиною (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 308); при ты(х) стєна(х) наро(ж)ныє ко(п)цы два закопа(в)ши… и ω(т) ты(х) ко(п)цо(в) взя(в)ши и ты(м) гости(н)цо(м)… идꙋчи кгру(нт) полєво(и)… зоставуючи (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Ie, 254, 47).

Див. ще **ЗАКОПОВАТИ.**

ЗАКОПИЩЕ *с.* Пустище: Котороє городищєчко ꙋ сєлє нашомъ сполномъ, ꙋ Городищи, єсть нє зароблєно, Вашꙋ Милость за то господина моєго прошє, абы ми Ваша Милость тоє закопищє заробит дозволити рачилъ до дєлꙋ (Мстиславль, 1553 *AS* VI, 134).

ЗАКОПОВАНЄ с. (чого) *(заривання в яму)* закопування: ω(т) зако(по)ваня вина д҃є гроши(и) да(л)ємъ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6).

Див. ще **ЗАКОПАНЄ.**

Пор. **ЗАКОПОВАТИ.**

ЗАКОПОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(заривати в яму)* закопувати: А та(к) талáнть свой нє закóпоуй в зє́млю, абы є́сь нє быль ωсоу(ж)дєнь съ рáбо(м) лѣни́вы(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 219).

Див. ще **ЗАКОПАТИ.**

ЗАКОПТѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Закоптілий, закіптявілий: твой сѧ тоу(т) сн҃ъ..., нє кохаєтсѧ в' ѡлтаро(х) закоптѣлы(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 65).

ЗАКОПЪ *ч.* Рів з валом, *діал.* закоп, закіп: И мы... грани и рȣбежи положили и закопы закопали к томȣ дȣбȣ (Острог, 1506 *AS* III, 38); казали есмо грани положити и закопы закопати (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* VI/1, 83); отъ тыхъ закоповъ грани въ липы; а отъ тыхъ граней просто черезъ лѣсъ (Там же).

ЗАКОРЫСТИТИ *дієсл. док.* (чим) Привласнити (що): отецъ владыка,... приспособеный будучи, а закорыстивши дей властностью нашою,... а не огледаючися ничого на покой права посполитого и повинности особы своее светителное,... кгрунтъ нашъ... пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* I/1, 434).

ЗАКОСНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* закъснѣти) затриматися, забаритися: нє скръбѣтє оубо, но потєрпѣтє мало; грады(и) бо прїйдє(т) и нє закосни(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); Грядый бо грядый приидет и не закоснит (1588-1596 *Виш. Кн.* 141).

Див. ще **ЗАКОСНѢВАТИ.**

ЗАКОСНОЄ *с.* Податок від укосу сіна: зъ сеножатей Пунисчъскихъ закосное платили (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); Тєпєръ єсачъники тыє... дають єсачъчи(з)ны копȣ грошє(и) ...а зако(с)ного в҃ гроши (1552 *ОЧорн.З.* 57 зв.); што сѧ тычєть сє(н) што новосєланє... сами покосили и закосного... на пожитокъ собє ѡбє(р)нути хотєли... того всего сєна... брати нє маю(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 4).

ЗАКОСНѢВАТИ *дієсл. недок.* Затримуватися: immor[or], бавлюся, зако(с)нѣваю (1642 *ЛС* 226).

Див. ще **ЗАКОСНИТИ.**

ЗАКОСНѢНЬЄ *с.* Затримування, зволікання: Размышлєнїє: Вага(н)єсѧ, вонтпє(н)є, закоснѣнье (1627 *ЛБ* 105).

Пор. **ЗАКОСНИТИ.**

ЗАКОТА *ж.* *(водоймище, утворене гаткою)* загата: Василей повѣдил, ижъ то есть озеро звечистое церковное Брызнѣл и з забочю того озера и з залозным, а есть то за одною закотою жерела Брызнеля аж до Золотчи (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 41); ѡни... лєсы ѡзєра закоты... ѡ(т) по(д)даны(х)... ѡ(т)нимаю(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2); рыбакови // зас особному монастыръскому волно рыбы ловити в озерахъ всихъ Четвертенъскихъ в Стыру, и в закотахъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234-235).

ЗАКОХАНАСА, ЗАКОХАНІЄСА *с.* *(надання переваги чому-небудь)* закоханість: тот' двоѧкȣю валькȣ и двоѧкій поєдинок' мѣти мȣси(т): то єсть, в' рєча(х) сєго свѣта видомых', оухода̑чи розєрванѧ зєм'ныхъ и закохан'асѧ в' звѧзкахъ сєгосвѣтни(х) и намѣтностїй грѣха (Вільна, 1627 *Дух. б.* 209); иншїѣ пожадливостами тєлєсными, и закоханієм'сѧ дочасногѡ мєшканѧ ѡпанованы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 682).

Пор. **ЗАКОХАТИСЯ.**

ЗАКОХАТИСЯ, ЗАКОХАТИСА *дієсл. док.* *(надати перевагу чомусь, високо оцінити щось)* полюбити (що): Такъ Христосъ Господь,... всихъ Грековъ, которые отъ старожытное веры заблудили,... възрушитъ,... абы и оны наследовали единости и покою,... абы ся закохали въ правде и въ светлости и абы ся до насъ навернули (Вільна, 1599 *Ант.* 735); А прєто и ты мо(с)цѣвый пн҃є, в той красотѣ закохаисѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Но и тєра(з) много таковы(х) богачовь нємл(с҃)тивы(х) є(ст), который то закохалисѧ в' то(м) падолѣ и(ж) засѣдаю(т) в' блȣдилища(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 258 зв.); Бѣда грѣшникѡ(м): ... оутратили свѣтлость цнотъ побожныхъ, закохавшисѧ в' тємности грѣховнȣй (Львів, 1642 *Час. Слово* 274 зв.); хлѣбови зась в' Лилїахъ вєликаѧ ѡздоба, в' которой закохалсѧ сам' Дх҃ъ Прєст҃ый (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

ЗАКОХАТИСА *див.* **ЗАКОХАТИСЯ.**

ЗАКОЧИВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(гаткою утворювати водоймище)* загачувати: глȣмєцъ ѡзєро ȣстȣпъноє на ȣстьи припєти ѡ(д)на(ж) тонѧ // а иньшоє закочивають ȣдвоє (1552 *О Чорн.З.* 56 зв.-57).

ЗАКОШЕНЫЙ *дієприкм.* Скошений: тот подданый Ѡсмиговицкий то вызнал и тыє знаки, на которых тоє сєно было закошєноє, показывал (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46).

ЗАКРАСТИ *дієсл. док.* (що) *(привласнити)* украсти: было положено на него ключарство, а лакумство закраде,... за тото погыбъ овунъ тяжко (XVI ст. *НЄ* 43).

ЗАКРАСТИСЕ *дієсл. док. (крадькома наблизитися)* закрастися: той нєцнотливый чловєк,... закравши сє с тылꙋ домꙋ под выход, стєрєг, поки нєбожъщикъ шол (1564 *AS* VI, 246).

ЗАКРЕСТИЯ, ЗАКРИСТИЯ, ЗАКРИСТІЯ *ж.* Захристія, ризниця: по смрти ивана дрꙋкарѧ ꙋзѧ(л) ѡ(т)цъ лєѡ(н)ти(и) м ап(с)лѡ(в) за тыи ѡсмьдєсѧ(т) золоты(х) црковны(х) и показа(л) и(х) на(м) ꙋ закрєстии (Львів, 1574-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); вы... пришедъши до тое церкви такъ у воротъ,... яко тежъ у церкви ку закристій, колодъки подъбиявъши обухами.., до церкви вошли (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 542); отец епископъ луцкий .../... о побранъе драницъ копъ двадцаты и тертицъ копъ чотырох, окна од костела, дверей од закристии и инъшыхъ речей... справедливости часъ од часу чынити не хочетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160-161); потомъ двери до закрестии, где въвесъ спрятъ зоставалъ, – выламавъши, тамъже апъпараты костелъные,... забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

ЗАКРЕТЪ *ч.* Убиральня, туалет: Афєдрѡ(н): Вы́ходо(к), закрє(т), прє́вє(т), за(д)ні(и) прохо(д), потрє́бна(а) комо́рка (1627 *ЛБ* 183).

ЗАКРИВАНІЄ *с.* Защіпка, запір: obtent(us), us, завѣса, закриваніє (1642 *ЛС* 287).

ЗАКРИВАТИ, ЗАКРЫВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(загороджувати, заслоняти)* закривати: abscondo, закрываю (1642 *ЛС* 63); ви(н)наѧ ма́тица гро́на свой закриваєтъ ли́стѧ(м) ѡ(т) промє́нє сълънє(ч)наго, и ѡ(т) вѣтра зазли́ваго хорони(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 209); кꙋ́плѣръ мѣданый закрива́лъ плє́чи єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.);

(одягом тіло) закривати, прикривати: Почини́шъ тє́жь и́мъ оубра́ньѧ лна́ны, а́бы закривали тѣло срамоты своє́й ѡ(т) бє́дръ а́жь до стє́гнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106);

(що) *(затінювати)* закривати: бо́лшаѧ свѣтло(ст) закрыва́єтъ мнѣйшꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263);

перен. (що) *(робити що-небудь другорядним, неважливим)* закривати: мы ѡбачивши розность и противность листов их, так єсмо розважили, жєбы ѡдна сторона къ якомꙋ нєбєзпєчєнствꙋ и шкодє нє пришла, гдѣбы таковая розница ѡстростью права,... мѣла быти вложєна и докончана, инших многих рѣчєй закрываючи (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385); Тыле всѣ свята, собою превышаючи: Иле собою, ведне ихъ закрываючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 174);

перен. (робити недосяжним для зрозуміння) закривати: Наслѣдꙋ́ймо Стыхъ шєстокрила́тыхъ прирожє́нѧ, и з҆ бо́ѧзню и набожє́нство(м) ѡсторо́жными скры(д)лами тоє, чого́быса мѣлъ ро́зꙋмъ на́шъ довѣдовати и ба́дати, закрива́ймо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 306);

перен. (кого) *(захищати)* закривати: Люди закрывая ѡ(т) гнєва бжия чи(с)то молитвою моласѧ г(с)доу за на(с) грѣшны(х) (1489 *Чет.* 236); боты даю(т) на ногы, а то є(ст)... єв(г)ль(с)коую наоукꙋ котраѧ закрыває(т) ѡ(т) дїавола смртнаго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5 зв.); тоу(т)жє боудєшъ мѣти крѣпкый щи(т), на кож(д)ыи противнїкы свои, и(ж) тєбє єдино бж(с)тво тоє закриває(т) силою (Там же, 94 зв.);

перен. (кого) *(приховувати)* укривати: роскaзали єсмо ємꙋ... ѡного Ѳєдинкꙋ и всєх товаришов и помочников єго, єслибы ѡ них вєдали, закрывати нє смєючи, ємꙋ ѡзнаймовали (Петрків, 1567 *AS* VII, 125).

2. *(очі, обличчя)* закривати, затуляти: стыи англи... трєпєтно стоять лица своя закрывающє (1489 *Чет.* 74); а(н)гели... ѡ(т) славы его лица закриваютъ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 110); Вє́рхними скры́длами закрыва́ючи мнѣма́ныи тва́ри свои, а спо́дними нѡ́ги (Київ, 1619

Гр.Сл. 291); Херувімы съ Серафімы... Творца своего дивне ся лякаючи: И твари свои предъ нимъ закриваючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); оучн҃ци... Ѡ(т) нестерпи́мои свѣтлости ѡ́чи свои́ закрива́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.); **очи закрывати** – *(стулювати повіки померлому)* закривати очі: Іѡа́ннъ... Частокроть тєжъ сѣдѣлъ при ты́хъ котóрыи были на скона(н)ю, и и́хъ óчи свои́ми закрыва́лъ рꙋка́ми (Київ, 1625 *МІКСВ* 154).

3. (кого) *(ув'язнювати)* закривати, зачиняти: Єв(г)листа выписоує, ѡ выл'яню масти на главоу хв҃оу,... и якь несправедливыми а ѳал'шивыми свѣ(д)ками ѡсоужєнь закрыва(н) ѡплюва(н) и поличковань (1556-1561 *ПЄ* 183).

4. (що) *(закупорювати, закорковувати)* закривати: винарови што вино ѡ(т)крыва(л) и закрыва(л) далємъ два золоты(и) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5).

ЗАКРИВАТИСЯ, ЗАКРИВАТИСѦ, ЗАКРЫВАТИСЯ, ЗАКРЫВАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (ким, чим) *(виправдовуватися; боронитися)* прикриватися: Мєщанє городовыє которыє з мєстомъ нє тѧгнꙋть стацию и по(д)во(д) нє даю(т) закриваючисѧ старостою Ва(с)ко чобота(р) Ѡстапъко кова(л) (1552 *ОЧерк.З.* 13 зв.); пенези... маю и винен буду имъ..., отдати,... не вымовляючися форобою, ни службою господарьскою... и не закрываючися в томъ // жадными причинами правными и неправными (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 154-155); колвекъ его милост рачилъ будет словом своим речи и наболшую суму пенезей замерати... и... никоторыми причинами... которые люди звыкли через проскуратов вымышлят... ани закрываючися урадом... и не вымовляючисе форобою ...ани жадною припалою и змышленою пригодою, толко вже... сес запис мой слушный, за годный, за моцный у кождого права держан и захован быти мает (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 186); мы сами въ томъ пану Щениевскому а ни рукою, а ни правомъ паномъ своимъ закриватися и боронити не маемъ (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 159).

2. *Перен.* (чим) *(робитися незрозумілим, недоступним; приховуватися, таїтися)* закриватися: ма́тєрїа си́ли пєрєхóдитъ: два з ни(х) жа́дного слóва ѡ то(м) нє ма́ю(т); дрꙋгїє тóлко слóво и дрꙋгоє, котóры(м) таємница барзѣ(и) сѧ закрываєтъ нѣжъ ѡ(т)крива́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196 зв.); Пла́кали Патрїа́рхѡвє... Вола́ли абы южъ з' нб҃а пра́вда та́ѧ з'стꙋпи́ла, котóраѧ сѧ фигꙋрами закрыва́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

ЗАКРИВАТИСѦ *див.* **ЗАКРИВАТИСЯ.**

ЗАКРИВДИТИ *дієсл. док.* (кого і без додатка) Скривдити: А хтобы мѣлъ тоє наданьє моє ѡтъ церкви Божєй ѡтдалити, ибо паки хто мало ꙋ чомъ закривдити, жона моѧ... або хто близни мой анаѳима, да бꙋди проклатъ (!) ѡтъ милостивого Бога (Мильці, 1542 *AS* IV, 314); вы погѡрдѣлистє ла́скою мóєю, повѣжтє ми вра́зы мѡи; нєпослꙋшныи вóлѣ: и за́конꙋ моє́гѡ, что(с)т(є) въ мнѣ ви́дѣли, чи́мъ закри́вдилємъ ва́съ, щостє мєнє знєва́жили (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.).

ЗАКРИВЛЯТИ *дієсл. недок.* Закривляти: intorgueo, закручую, закривляю (1642 *ЛС* 244).

ЗАКРИКНУТИ *дієсл. док. (голосно вигукнути)* закричати: А поднéсши здалéка óчи свои нє позна́ли єго и закри́кнꙋвши пла́кали (серед. XVII ст. *Хрон.* 57).

ЗАКРИСЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (чітко визначений)* окреслений: Нарóкъ: Зазначéньє, ча́съ пéвнє назна́чєный, закрислéный (1627 *ЛБ* 70).

ЗАКРИСТИЯ *див.* **ЗАКРЕСТИЯ.**

ЗАКРИСТІЯ *див.* **ЗАКРЕСТИЯ.**

ЗАКРИТЕ, ЗАКРЫТЕ *присл.* Затаєно, приховано: тєѡлїогїѧ... в колѣ филїозóфско(м) вакꙋє. А пѡєтами; и выборними бракꙋє. Сама́ жи́є оу сла́вѣ свѣторóдной. Ты́лкосѧ часомъ пока́зꙋє дꙋши го(д)ной, з да́рꙋ бо(з)когѡ знамєни́тє, Моу(д)ростю своєю нє закри́тє (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв.).

Див. ще **ЗАКРИТО.**

ЗАКРИТЄ, ЗАКРЫТЄ, ЗАКРЫТЪЄ, ЗАКРЫТЬЄ, ЗАКРЫТѦ *с.* **1.** *(заслона)* закриття:

Пр(о)ркъ Єлиссе́й... ѡповѣда́єтъ Царе́ви... всѣ слѡва, которыи мовишъ в' закрытю ложни́ци своєи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 103);

перен. (приховування) покров: не суди ни кого, паметаючы на слова Хрыстовы,... "не судите предъ часомъ, ажъ бы Панъ прышолъ, Который тежъ осветитъ закрытъя темностей и объявитъ рады серца, а тогды ѳала будетъ кождому отъ Бога" (Вільна, 1599 *Ант.* 925); в' глꙋбо́кость тꙋ́ю ро́зꙋмо(м) нє пона́тꙋю и нє вы́бадан8ю Бо(з)ского ска́рбꙋ и закрыта, што́ заслони́ла те́мность,...//... вки́нꙋти сєбє нє зла́кнємъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211-212); ци нє ба́чишъ подобе́нства и ѡзначєна в'про(д) пра́вды, азали нє акъ по(д) закрыта(м) и по(д) засло́ною пи́смъ мо́ци бо(з)ского нѣакого пора́дкоу ре́чїй пришлы(х) ба́чити мо́жєшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); то́лко вымо́вки ѡ(т) до́брого, и закрыта кото́рыми хо́чє(м) грѣхы на́шѣ закрыти,... та(к) мо́цны, якъ ли́ста сказѝтєлноє (Там же, 186).

2. Домівка: астро́ми въ индїи... //... з' хворо́стꙋ закры́та ма́ютъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25-25 зв.);

сховок: сама..., зоставивши уже в оным дому, в закритю певным, Рожковского, слугу и зрайцу уже на то приготованого,... до гумна на час малый,... одешла (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); Закро(в): Гма́хъ. Тає́ньє, або закры́тьє, яски́на (1627 *ЛБ* 41).

Пор. **ЗАКРИТИ.**

ЗАКРИТЄ *див.* **ЗАКРИТО.**

ЗАКРИТИ, ЗАКРЫТИ, ЗАКРЫТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(сховати від кого-, чого-небудь)* закрити: Єсть оу ме́нє мѣсцє и станє(ш) на(д) ѡпо́кою и азъ ми́мо идꙋ, и закры́ю та в дѣрѣ // ѡпокы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165-165 зв.); ѡ(н) єго(ж) тѣло ю(ж) погрєбе́нноє з пи́лностю закры(л), жєбы са ємоу жи́довє яко бꙋ нє кла́нали (Там же, 285); по котором арешти девку, на и́ме Ганну, окном, час собе по тому упатривши, з избы высадивши, проч выславши, закрили и затаили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495); Гды... // грꙋбыи хмꙋры свѣтлꙋю я́сность слнєчнꙋю прє(д) очи́ма нш҃ыми закрыють, бываєть то мєжы людми жє и навєсєлшы(и) чл҃къ нєякі смꙋти́тися мꙋситъ (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.-288); нє тыи єдины жало(ст) чини́ли: але́ и самый нбса́ красо́тꙋ свою ѡ(т)мѣнили... звѣзды́ лицє своє́ тє(м)ностьми закри́ли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 79 зв.); мовь до Аарѡ́на бра́та твоєгѡ, а́бы нє ка́ждогѡ ча́сꙋ входи́лъ до ст҃ыни, котораа є́сть за засло́ною пєрєд' оублага́лнєю кото́рою є́стъ закри́та скри́на а́бы нє оу́мєрлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.);

(що, що чим) *(прикрити)* закрити, заслонити: Слыши, чоловече добрый хтохочколвекъ! (Бо ижесь машкарою лице свое закрыль, трудно тебе познати) (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1043); ѡзми тꙋю єдвабницꙋ которою тваръ закрыєшъ ѡ(д) пєскꙋ и ѡ(т) слонца (к. XVI ст. *Розм.* 37); Та́къ жє и то́тъ воєво́да которы(и) Пе́рскїи припрова́дилъ бы́лъ жолнѣрє, рꙋкꙋ на ꙋстахъ положи́вши и тва́ръ закры́вши,... зє вст҃ыдомъ в' свою ѡдыйшо́лъ сто́ронꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 663); Што коли оуслы́шалъ илїа, закри́лъ обли́чьє своє гꙋн'кою, а вы́шєдши ста́нꙋлъ во две́рєхъ пєче́ры (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.);

(накрити) закрити: Х҃с,... приподобилъ Цр(с҃)тво нб(с҃)ноє ква́сови, кото́рый взя́вши нєвѣста, закры́ла в дѣжи́ з' тро́хъ мѣръ мꙋки́, а́жъ вса ски́снꙋла (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 258);

(покрити що-небудь) закрити: Простє(р)ль ааронъ рꙋкꙋ на єзєра и по́токи а кг(д)ы та(к) вчи́ни(л). пов'ста́ли жабы бє(з) мѣры и закрили в'ши(ст)кꙋ зємлю єги́пє(т)скꙋю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.).

2. *Перен. (затаїти, приховати)* закрити: вшєла́кы(м) оусилована(м) єго таити и єго го́норъ оумнѣишати и ѡвшє(м) закры́ти хотѣ(л) и дла того́ жъ абы єго хто потаємнє нє позна(л) з' иншими та́рчами помєша́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167); Коли за́сь то́є при́ст'є бꙋдєть, жа́дєнъ нє вѣдає(т). то́є абовѣм' и Гдь Ап(с)лѡ(м) закры́лъ и утаи(л) (Київ, 1627 *Тр.* 57); єднакъ

же таковового ихъ злого учинку закрыть и втаити межи собою нехотячи, заразъ назаутръ же людемъ околичнымъ,... таковый ихъ злой учинокъ оповедалисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 82); **закрити в собѣ** – *(приховати від інших якісь відомості або почуття)* затаїти: ѡн же закри́лъ тоє в собѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 458);

перен. (що) *(зробити недоступним, неможливим для сприймання розумом)* закрити: ѡ(т) ни(х) тоє слово закрито // абы нє мог'ли розоумѣти єго (1556-1561 *ПЄ* 258-258 зв.); того ра́ди сі́ю кни́гꙋ ꙗ́ко зда́вна пи́санꙋю вєлѣлъ єсмє вы́дрꙋковати, кото́раꙗ кождомꙋ нє є́стъ закры́та, и к выразꙋмѣнїю нє трꙋдна (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3 зв.); прєзрє(н)є збавє(н)ꙗ лю́д'ского подъ тѣнємъ засло́ны ста́рого за́кона закры́то было (Дермань, 1604 *Охт.* 6).

3. *(заслонити з метою захисту, охоронити)* закрити: и всѣ яко слуги та(к) и во(л)ныи покрылисꙗ въ ꙗмы и в скалы го(р). и рєкли гора(м) и скала(м) ꙋпадѣтє на на(с) и закры(и)тє на(с) (XVI ст. *КАЗ* 612); И ты, о земле, якесь могла зносити: И такъ безбожным, на собѣ допустити; Пречъ, ажъ до отхланѣ ся неростопивши: И такъ, всѣхъ оразъ, собою незакривши (Львів, 1630 *Траг.п.* 162);

(чим) *(покласти)* постелити, підстелити: Jakiż budet pościołek twoy? – Woyłocysce pod boczysce, A śiedliszcze w holowisce. W dubrowicy Na trawicy Ja zakriju prykryiu Hormakom Zupanom (1625 *П. про Кул.* 23);

огорнути, оточити: А коли встꙋпи́лъ Мѡисе́й ѡкри́лъ ѡболокъ горꙋ и ме́шкала сла́ва г(с)днꙗ, на Сїна́и закри́вши єи ѡболокомъ прєз' ше́сть днїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.);

4. (кого) Похоронити: Образъ вѣчного ѡ(т҇)ца оукраше́нный ото ю́жъ є(ст) (ѡ смꙋткꙋ) помраче́нный. Юж єго те́мно(ст) тира́нства затмила, В' гро́бѣ закри́ла (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.); **талантъ закрити** *див.* **ТАЛАНТЪ.**

5. *Перен. (припинити чию-небудь діяльність)* закрити, знищити: хотꙗчи єй [православную рєлигию] тєды закрити и потоптати што за дивъ жє людєй хр(с)тіански(х) до прє(д)мѣстски(х) кꙋтѡ(в) и(з) ихъ набожє(н)ствъ выпхнꙋ(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178).

ЗАКРИТИСА, ЗАКРЫТИСА, ЗАКРЇТИСА *дієсл. док.* **1.** *(сховатися, укритися від кого-, чого-небудь)* закритися: на(и)милшаꙗ моꙗ, на кшта́лтъ голоуби́цы про́стаꙗ и боꙗзли́ваꙗ, закрїйсꙗ в дѣра(х) ѡпо́кы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165);

(стати закритим, присипаним) закритися: А та(к) тоє ст҇оє насѣнꙗ оудобнє боу(дє) потолочєно. а пта(х) повѣтрьны(и)... вы́нищити мо́жє. поне́жєсꙗ нє закрило ани роскорєнило (Львів, 1585 *УЄ* №5, 281 зв., на полях).

2. *(прикритися чим-небудь)* закритися: моисѣи... оубрусомъ закрылсꙗ (1489 *Чет.* 294).

3. *(згорнутися, стулитися)* закритися: Повѣда́ютъ те́жъ нѣкоторыи, жє дєрєво бноє Нєпослꙋше́нства бы́ло фиго́воє. жє позна́вши за́разъ на́гость, ли́стꙗ бногѡ де́рєва зажи́вши, закри́лисꙗ (Київ, 1627 *Тр.* 148).

ЗАКРИТО, ЗАКРЫТО *присл.* Незрозуміло, неясно, невідомо: Лꙗ(д)ско(г) дєла клопоту ѡставили єсмо єго ани закрыто рєчи говорꙗть, но что самоую правду повєдають (1489 *Чет.* 216); Вѣдомъ: зна́ємъ. Невѣдо́мо, нє явле́нно. зата́єно, закри́то (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще **ЗАКРИТЕ.**

ЗАКРИТЫЙ, ЗАКРЫТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(укритий, схований)* закритий: помененые при ней панове с помочъниками и прибравши собе велю людей... и оных в закрытыхъ местцахъ утаивши, ку зневазе веры правдивое хрестиянъское римское,... во въси дзвоны звонено, некоторые з них попы руские, у фортъци тогожъ манастыра стоячи, дивовалисе (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681).

2. *(затаєний, прихований)* закритий: Што (ж) тєды яснѣйшого и вѣры годнѣйшого бы́ти // мо́жєтъ на(д) то́є свѣдо́цтво; Єсли́ бовѣмъ Па́вє(л) бы́лъ дх҇овныи наꙋчи́тєль освꙗчо́ного Діонїсїꙗ закри́тыхъ и нєвымо́вныхъ рєче́й прєис-

то́тного Бозства (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207-208); чл҃къ то́й щасли́вый, кото́рого пра(в)да пре(з) сѧ ѹ҆чи(т) не пре(з) знаки и голосы премину́ючїе, але якосѧ в собѣ ма́є нш҃е мнима́нїе и на́шъ ѹ҆мыслъ ча́сто на(с) ѡмылѧ́є, и ма́ло види(т) що помага́є вели́коє гаданѧ, ѡ закриты(х) и таємны(х) ре́чахъ, з которы(х) не бѹ҆демо строфованы на сѹ҆дѣ, же смо и(х) не ѹ҆мѣли (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 12 зв.); **закрытый въ собѣ** – прихований, таємний: не только на простый языкъ тые рѣчи претлумачилъ, але суть мѣсца гдѣ ихъ выложилъ, которы бы закрытые въ собѣ были, абы якъ найлатвѣй многимъ… поняты были (Єгипет, 1602 *Діал.* 50);

невидимий, незбагненний: тогды похватили камѣнѧ и хотѣли на него веречи але іс҃ есть речь закритаѧ // и вышоль ис црк҃ве и прошоль помимо и(х) (1556-1561 *ПЄ* 383 зв.).

(таємний, зашифрований) закритий: Єсли бы тастаме(н)тъ в чо(м) не бы(л) достато(ч)нє спра(в)лє(н): Коли бы в которо(м) тастаме(н)те якимъ незнаемы(м) або закрыты(м) писмо(м) которы(и) а(р)тыку(л) в немъ бы(л) написа(н), або те(ж) на ме(ст)цу зна(ч)номъ або на дате было скроба(н) тогды таковы(и) тестаме(нт) маєть быти ни(к)чемны(и) (1566 *ВЛС* 77); И я́ко при мѹ҆цѣ с кролевства и пр(о)рцства насмѣва́лисѧ, тепе(р), зась з наоуки и митро́вства называ́ючи его ми́стро(м) пре(з) смѣ(х) и закри́тоє мовенѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213); Гада́нїе, а(л)бо гана́нїє, или гананство: Трѹ҆дноє, а хитроє пыта(н)є, за́гадка, розмо́ва, съкровенъ гл҃ъ, закрытыи слова́ (1627 *ЛБ* 25).

ЗАКРИТО, ЗАКРЫТО *присл. (Затаєно, приховано)* незрозуміло: Вѣдомъ: зна́емъ. Невѣдо́мо, не явле́нно, затаєно, закри́то (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще **ЗАКРЫТЕ.**

ЗАКРИЧАТИ, ЗАКРЫЧАТИ *дієсл. док. (почати кричати; залементувати)* закричати: И пог҄розиль ємоу іс҃ рекоучи оумлък҄ни а вы(и)ди из него и затрѧсь его доухь нечистыи и закрычаль великы(м) гласомь и вышел҄ // из҄ него и оустрашили(с) в҄си (1556-1561 *ПЄ* 131-131 зв.); А ѡни здалека закричали: не мешкай, пане Пилате, але распни, рас҄пни єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 65); ледве зъ матки своее дитя на светъ отворило ворота зъ живота, "татарове едутъ" закричало (поч. XVII ст. *КЛ* 87); то́й закричи́тъ стра́шнымъ гла́сомъ; в҄ мѹ҆кахъ ге́енскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Нали́ли те́ды мѹ҆же(м) а́бы ѣли, а коли скоштова́ли ва́ри закричали (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.).

ЗАКРЇТИСА *див.* **ЗАКРИТИСА.**

ЗАКРОВЪ *ч.* **1.** Дерев'яний настил; покриття: tabulata, стропъ, закровъ (1642 *ЛС* 392).

2. Схованок: latebra, а(е), сокровенїє, закровъ, яма (1642 *ЛС* 251).

ЗАКРОПИТИ *дієсл. док.* (кого чим, кому що) *(зволожити, оббризкати, окропити)* закропити: але нехай закропить ми оуста то(т) которого шкаради(л)емьсѧ пе(р)ше на земли бы(в)ши (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); кг(д)ы ю́жъ ѡ(т)ве́дени боу́демо на та(м)то(т) свѣтъ,… жа(д)ное по́мочи ю́жъ на́мъ с того не боу́де(т)… анѣ того жебы кто кон҄цемъ па́льца закропи́въ на́съ кгды горѣти боу́демо, не оупро́симо (Острог, 1607 *Лѣк.* 33); чини́ть бѹ҆дешъ на олтарѹ҆: два бара́нки… одно(г) бара́нка пора́нѹ҆, а дрѹ҆гогѡ въве́чоръ, десѧ́тѹ҆ю ча(ст) єфи предней мѹ҆ки закропле́ной оли́вою збі́тою (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

ЗАКРОТИТИ *дієсл. док.* (що) Наступити, настати, припасти: кгды жъ та сама слушъность права ѡказуєтъ и до то(г)[о] же свято светого Ма(р)тина, день дисе(и)шы(и), закротило, в которо(и) уси юридака (!) вставяють, а на иншы(и) ча(с) ѡ(т)ложоны бываю(т) (Київ, 1599 *ККПС* 116).

ЗАКРОЧИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zakroczyć) **1.** Прийти, настати: але тутъ,… за декретъ трибуналский закрочили три // розеймы, закрочилъ рокъ доброволный, а доброволне позволяючому кгвалтъ се не деетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 328-329).

2. *(у право володіння)* увійти, вступити: по то(и) е(р)моли(н)ско(и) пото(м)ки ее, права, ед-

на(н)ѧ и застанове(н)ѧ ѡколо того ро(з)дє(л)ку закрочити мєноуючы, Того... приви(л)ѧми, листы... и и(н)шыми справа(ми)... показыва(л) (Городно, 1585 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.).

3. (чого, кому) Припинити, перервати: Цнόго Жєлиборьского, Соýровє порвáвши: И имъ жáль Срόкгїй в' Ср(д)цꙋ и(х) нынѣ задáвши. Вѣкꙋсь мꙋ ѡ Смéрти, дáльшого закрочила: А и́хєсь з' лю́бымъ прїáтєлємъ розлꙋчи́ла (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 4); все то ижъ смерть закрочити ми хочеть, то на высоце уважный розсудок его милости... пущаю (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

ЗАКРУТИТИ *дієсл. док.* (кому що) *(сильно повернути набік)* скрутити: А єсли бы з птáства была офѣра г(с)дꙋ чинéнна,... офєрꙋє ю сщ҃éнникъ оу олтарѧ, и закрꙋти́вши ємꙋ гόловꙋ до шыи, и пєрєрвавши мѣстцє рáны, да вы́точитъ кро(в) єгѡ на крáй олтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 114 зв.).

ЗАКРУЧЕНИЙ *див.* **ЗАКРУЧЕНЫЙ.**

ЗАКРУЧЕНЪ *див.* **ЗАКРУЧЕНЫЙ.**

ЗАКРУЧЕНЫЙ, ЗАКРУЧЕНИЙ, ЗАКРУЧЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(який обертається)* кручений: intortus, закручєни(й), умотанъ (1642 *ЛС* 244).

2. *(який обертається)* розкручений: obtort (us), закручєнъ, накривлєнъ (1642 *ЛС* 287); Алє я(к) скόро при(и)дє на нєго якáѧ ѡбрáза,... ѡ́ною надѣєю... ѡсмѣлєны(и), я(к) закрꙋчєны(и) кáмѣнь з прόцы вы́падє (серед. XVII ст. *Кас.* 34).

ЗАКРУЧОВАТИ *дієсл. недок. (рухати щонебудь по кривій лінії)* закручувати: obtorgueo, закручую, накривляю (1642 *ЛС* 287).

ЗАКРЫВАТИ *див.* **ЗАКРИВАТИ.**

ЗАКРЫВАТИСЯ *див.* **ЗАКРИВАТИСЯ.**

ЗАКРЫВАТИСА *див.* **ЗАКРИВАТИСЯ.**

ЗАКРЫВЕНЫЙ *прикм. (нерівний)* скривлений: въє(з)дъ в замокъ... мостомъ закрывєнымъ чєрє(с) ровъ нижъли нєдороблєно єщє и мостꙋ и бакъшты тоє к вє(р)хꙋ (1552 *ОВін.З.* 130).

ЗАКРЫТЄ *див.* **ЗАКРИТЄ.**

ЗАКРЫТИ *див.* **ЗАКРИТИ.**

ЗАКРЫТИСА *див.* **ЗАКРИТИСА.**

ЗАКРЫТО *див.* **ЗАКРИТО.**

ЗАКРЫТШИЙ *прикм. в. ст. (менше доступний)* менш зрозумілий: моýси(л) мόвити, имъ бáрзѣй оуважáю ты(м) бáрзѣй здає́тсѧ мнѣ рє(ч) бы́ти троýднѣйшаѧ, а закры́тшаѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 266 зв.).

Пор. **ЗАКРИТЫЙ.**

ЗАКРЫТЪЄ *див.* **ЗАКРИТЄ.**

ЗАКРЫТЫЙ *див.* **ЗАКРИТЫЙ.**

ЗАКРЫТЬ *див.* **ЗАКРИТИ.**

ЗАКРЫТЬЄ *див.* **ЗАКРИТЄ.**

ЗАКРЫТА *див.* **ЗАКРИТЄ.**

ЗАКРЫЧАТИ *див.* **ЗАКРИЧАТИ.**

ЗАКРѢСЛЬНУТИСА *дієсл. док.* (що) *(виникнути; почати діяльність)* зародитися: Якъ Лéвъ Срόкгїй надъ в'сѣми звѣрѧ́ти паноýєтъ: Тáкъ Львѡвъ, надъ всѣ мѣста в' кнѧ́зствѣ Роýско(м) продкоýє(т). в котрόмъ то сѧ Брáтство ми́лости закрѣсльноýло: И на Гéрбъ Свόй, вєжоу тоýю тáкъ выстрыхноýло (Львів, 1609 *На г. Льв.* тит. зв.).

ЗАКУНЪ *див.* **ЗАКОНЪ**[1].

ЗАКУНЬ *див.* **ЗАКОНЪ**[1].

ЗАКУПАНЄ *с.* Закупівля: Я кнѧзь Василєй... позычил в жоны моєє... кꙋ потрєбє моєй на закꙋпанє имєнѧ... Дꙋбна, ...//... сто и сємдєсѧтъ коп грошєй (Рогачі, 1542 *AS* IV, 306-307).

ЗАКУПИТИ *дієсл. док.* **1.** (що, що в кого) *(придбати)* закупити, купити: бил нам чолом, иж быхмо ему тыи имѣня дозволили закупити (Вільна, 1507 *АрхЮЗР* 8/IV, 176); закупили єсмо части имє(н)я Жизнико(в)цовъ... з дворомъ (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/Ic, 1956, 55); купцовъ, которыи ставъ у мене закупили,... одъ того ставу одстрашили (Володимир, 1597 *Арх ЮЗР* 1/VI, 138); **закупити на службу** (кого) – найняти на службу: мы и зємлѧ нáша твои бꙋдємо: закꙋпи насъ на слꙋжбꙋ цр(с)кꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 74 зв.); **закупити службу Божую** – замовити богослужіння: и поминки сꙋббόтнико(в) читáючи закꙋпꙋютъ слꙋжбы

Бж҃їи въ Цр҃ква(х) ст҃ыхъ (поч. XVII ст. *Пчела* 13).

2. *(узяти в оренду)* закупити: Отъ всякихъ товаровъ, которіе бы водою пусканы были, то естъ отъ всякого збожья и отъ всякихъ товаровъ лесныхъ, которіе бы закуплены або куплены были з пущъ и з гуменъ чужихъ (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); Я... Настася Петровъна Семашковна вызнаваю и чиню явно... з ведомостью и позволенемъ... панее Петровое Семашковое ...//... была м выдана в стан... малжонский за... пана Василя Павловича,... тогды ...пан малжонок... записал ми листомъ своимъ то, што бы за тую суму от мене принесеную што колвек именя на вечност набылъ або закупил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 197-198).

3. (кого) *(за борг на певний термін)* закупити, найняти: А єстли бы в дому лицє зостато а дєти и жона при то(м) были а ты(х) рєчє(и) крадєныхъ ѹжива(ли) тогды ѡни пови(н)ни будуть... сами головами своими выданы бы(ти) ни(ж)ли нє вє(ч)ную нєволю, поко(л) сѧ выробѧть, яко ты(м) которыє бы закѹплєни были (1566 *ВЛС* 108).

Див. ще **ЗАКУПАТИ, ЗАКУПОВАТИ.**

ЗАКУПНЫЙ, ЗАКУПЪНЫЙ *прикм.* Орендований: Сєло старовичи закѹпъноє ı҃ миль (1552 *ОЖЗ* 127 зв.); пашъна закѹпънаѧ на в҃ сохи зє(м)ли (1552 *О Овр. З.* 112); Коли бы хто имє(н)є закѹпноє в которо(и) сумє дє(р)жалъ а дрѹги(и) бы сѧ з до(л)го(м) своимъ ку тому(ж) имє(н)ю приповєда(л)... тогды то(т) которы(и) має(т) бо(л)шѹю сѹму... повинє(н) дрѹгому мє(н)шѹю суму заплатити (1566 *ВЛС* 72); тыє имє(н)ѧ мои закѹпныє добрѧти(н) смѣди(н)... а и(ж) с пє(в)ныхъ а пильныхъ потрєбъ моихъ позычоломъ ѹ ма(л)жо(н)ки моєє... чотырохъ тисєчє(и) золотыхъ по(л)скихъ ѹ которыхъ застави(л) єсми (Миленовичі, 1581 *ЖКК* I, 195); И зьмови(в)шисє с тымь Иагѹсо(м)... робєчи поташь в лєсє(х) мои(х) закѹпны(х) за пн҃зи моє которыє лєсы заплатилємъ пєнє(в)щи(з)ны... арьхима(н)дритѹ киє(в)скомѹ сто золоты(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 37); **листъ закупный** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ЗАКУПОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(придбавати)* закуповувати, закупати: А мыто и горѣльку жи(д) ѡстро(з)ски(и) Мошко у кн҃зя закупує(т) нє завъжды ровно (Житомир, 1545 *ТУ* 71); А закѹпѹють замъковыє двє части мєрокъ з (м)лына того на го(д) (1552 *ОВол.З.* 196); Шинкари... которыє закѹпѹють бочъками мє(д) по к҃ г(ршъ) дають (1552 *ОЛЗ* 179); В чѹжого чл҃вка нє маєть нихто зє(м)ли закѹповати бє(з) воли пн҃а єго (1566 *ВЛС* 83 зв.).

2. Брати в оренду: ѡзєръ є҃ вєликихъ закѹпѹють ихъ ѹхо(д)ники на лѣто (1552 *ОКан.З.* 26).

3. (кого) *(схиляти кого-небудь до послуг у своїх інтересах хабарами, подарунками)* підкуповувати, підкупати, підкупляти: Да́ро(м) роздава́й оурѧ́ды, а нє за пода́рки продава́й прєложє́н҄ства, бо то(т) кто за пѣнѧзѣ кѹ́поу́єтъ звѣр҄хность, того ра́чєй закѹ́пѹ́єтъ на(д) ки́мъ має(т) мѣти звѣрхность, абы за мздоу́ котóрѹю да́лъ за оурѧ́дъ сподѣва́ючисѧ, бра́ти посоу́лы бєз҄ встыдѹ и бо́ѧзни мо́гъ (Острог, 1614 *Тест.* 162).

Див. ще **ЗАКУПАТИ, ЗАКУПИТИ.**

ЗАКУПЪ *ч.* Закуп: Ино с ты(х) пн҃є(и) на ко(ж)ды(и) го(д) выпѹскѹ маєть быти, хлопѹ по(лт)ину грошє(и) а жо(н)цє по(л)копы грошє(и), ни(ж)ли маючи таковы(х) закупо(в) и дєтє(и) ихъ в жидо(в)ство ани (в) басу(р)манъство намовѧти... нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

ЗАКУПЪЛЕНЫЙ *див.* **ЗАКУПЛЕНЫЙ.**

ЗАКУПЪНЫЙ *див.* **ЗАКУПНЫЙ.**

ЗАКУРИТИ *дієсл. док.* **1.** *(про море) (розбушуватися)* завирувати: Тє́мнымъ або́вѣмъ вѣтромъ и нава́л҄ност҄ю страшли́вою и огни́стою, мо́рє збѹ́рившисѧ и закѹри́вши, ѡ́ныи ти́сѧчныи ѡ́крѹ́ты погуби́ло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

2. *Перен. (здійнятися)* запанувати, настати: ворочáючисѧ знóвѹ до ѡ́ного флорє(н)ского (кгды відє(л) па́па... ижъ на нє(м) нє ты́лко ничо́го сѧ до́брого нє спра́вило, алє єщє ты(м) го́ршаѧ нєнависть оу хр(с)тїан҄ствѣ закѹри́ла)

синóдѹ, мыслили штó бы дáлей чинúти мѣли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 53 зв.).

ЗАКУРИТИСА *дієсл. док. (здійнятися в повітря, почати бушувати)* закуритися: Алє áко стрáшный и кѹ спомнéнью нєвымóвнє жáлосный той спрáвы,... стáл'са конéцъ. áко ѡ(т) бѹрлúвого мѡра знáгла закѹрúласа боýра (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47).

ЗАКУТНЫЙ *прикм. (віддалений від центру, малопомітний)* зáкутній: Малжéнскій станъ ѡ(т) самóгѡ Бга всєдєржúтєла éстъ вынайдєный на мѣстца(х) Рáйски(х), а нє на якúх' úнши(х) закѹтны(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917).

ЗАКУТОКЪ *ч. (глухе, віддалене, малопомітне місце)* закуток, закут: Мы... озываемся, бовѣмъ... хотечи... схажки свои братскіе... мѣти,... не по закуткахъ, але на мѣсцу упрывильеваномъ (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 45).

Див. ще **ЗАКУТЪ.**

ЗАКУТЪ *ч.* Те саме, що **закутокъ**: Мы теды видечи такъ великое спустошенье и укрывженье отъ нихъ тому мѣсцу... не новое якое брацтво, але тежъ власное... отновляемъ, хотечи того брацтва не по закутахъ якихъ, але на мѣсцу его власномъ... зажывати (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 45).

ЗАКЫ *див.* **ЗАКИ.**

ЗАЛАГАТИ *дієсл. недок. (віддавати під заставу)* закладати: pignero, залагаю, заставляю (1642 *ЛС* 316).

ЗАЛАПИТИ *дієсл. док.* (чим) *(виманити)* захопити: Сыноу намилшій íона, бл(с)вéн'ство оу мєнє на тоýю митропóлію хúтростію и лéстію исáвовою залáплєно (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 35 зв.).

ЗАЛАТА *ж.* Латка: нúхто плáта новáго соукна нє оустáвлає(т) в соукню стáроу, и єслúжє инáчєи тóгды и нóвоє здєрє(т), а вє(т)хомоу нє прúстоить зáлата з нóваго (XVI ст. *УЄ Літк.* 19).

ЗАЛЕВАТИ *дієсл. недок.* Заливати, затоплювати: а тым людєм... нє бѹдєт волно того ставѹ вживати, яко долго ѹ вєрх залєвати бѹдєт (Краків, 1538 *AS* III, 63).

ЗАЛЕГАНІЄ, ЗАЛАГАНІЄ *с. (скупчення чого-небудь у певному місці)* залягання: тои жє анисъ аще кто часто пріємлєть ѡ(т)творає(т) залаганіє жи(л) пєчє(н)ны(х) (XVI ст. *Травн.* 21); то(т) жє бѡ(б) варє(н)... и смѣшє(н) с пєрцємъ долгимъ... залєганіє жы(л) пєчєнны(х) отвори(т) (Там же, 263).

ЗАЛЕГАТИ *дієсл. недок., перен. (бути предметом постійної турботи)* лежати, залягати: Листы на имѣніе тые..., абы были пристойне оправлены, якобы на мене нарекали, ижъ бы то на души моей не залегало (Володимир, 1609 *АСД* X, 231).

Див. ще **ЗАЛЕЧИ.**

ЗАЛЕГАТИСА, ЗАЛЕГАТЬСА *дієсл. недок.* (*стп.* zalegać się) заводитися, плодитися: в' запѹстѣлом' абовѣмъ домѹ посполúтє, кóтки, псы, и вшєлáкоє плюгáв'ство залєгáєт'са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 304); Рєклъ Мѡисєй до нихъ: жадєнъ нєхай нє зоставлаєтъ з нєгѡ [хлєба] до поранкѹ, которіи нє послѹхали єго алє зоставили нѣкоторіи з нихъ ажь до поранкѹ и нало са залєгать чєрвами и погнило (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

ЗАЛЕГАТЬ *див.* **ЗАЛЕГАТИ.**

ЗАЛЕГАТЬСА *див.* **ЗАЛЕГАТИСА.**

ЗАЛЕГЛЫЙ *прикм. (невикористаний)* залежаний: привилея господарей нашихъ... на вольности духовенъству и церквамъ нашимъ здавна наданые а недбалостью нашихъ же залеглые,... одновили есмо (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 99).

Див. ще **ЗАЛЕГАТИ.**

ЗАЛЕДВА *присл. (насилу, з великими труднощами)* ледве, заледве; а онъ... самъ съ посохомъ кинулся до слугъ Борзобогатого... и зъ замочку выгнати казалъ, отъ чого ажъ заледва панъ Богуфалъ угамовалъ, // же ихъ мало о горло не приправилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 14-15); 6000 да(л) толко цєголъ: и то залє(д)ва (х)мо выпроси(ли) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3).

Див. ще **ЗАЛЕДВЕ, ЗАЛЕДВО.**

ЗАЛЕДВЕ *присл.* Те саме, що **заледва**: от которого битя кгды ледво живою толко юж

зоставала... подданые выконываючи, до болота приволокъши, живота позъбавити хотели от чого заледве некоторая служилая челяд отпросили и заумерлую подъ село Киверце отъвезти казали (Луцьк, 1523 *АрхЮР* 1/VI, 533); Тожъ дей нерыхло заледве къ собе пришолъ и зъ замочку владычнего втекъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 16); А то(т) ȣря(д)ни(к) єго м(л) и инъшиє слуги и люди жо(р)нищскиє залєдвє з го(р)лы ѡ(т) всєє маєтности повтєкали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); Если же патрыаръха... мелъ владзу надъ тутошними паньствы невыветрелую, – а для чогожъ его королевскую милость о листъ позволеный просилъ, которого заледве могъ упросити? (Вільна, 1599 *Ант.* 669); Жєхмы̆ залє́двєсѧ моглй оупамѧта́ти, Бо́сѧ то на(м) нѣкгды нє трафлѧ́ло вида́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 71); А дрȣ́ги(х) за ся сродзе посѣчоно. Ки(и)ми побито... Пото(м) залєдвє гдыся ȣкоили... Помалȣ малȣ почали ѡ(т)ходити (1636 *Лям.* 10); который то Ребъчей,... заледве од болшого битья уйшол (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 477).

Див. ще **ЗАЛЕДВИ, ЗАЛЕДВО.**

ЗАЛЕДВИ, ЗАЛЕДВѢ, ЗАЛЕДВЫ *присл.* **1.** Те саме, що **заледва**: врѧ(д)ни(к) єго мл(с)ти пн҃а Ма(р)ка Васи(л)євича Жоравницкого... з луко(в) на мєнє стрєлѧти каза(л), ажє-(м), дє(и), ...на кони своє(м) залєдвы до двора... пн҃а Григо(р)я Гулєвичова втє(к)ши, чєрє(з) пло(т) ув огоро(д) вскочи(л) (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); нєгли, залє(д)вѣ ачє́й (1596 *ЛЗ* 61); "Если справедливый заледвѣ збавлен будет, нечестивыи, а безецъныи и грешныи где ся окажет"? (Вільна, 1600 *Катех.* 44); Єдва́: Лє́дво, залє́двѣ (1627 *ЛБ* 35).

2. Тільки-но, щойно: А Алєксáндєръ поспѣши́вшисє въско́чи́лъ на ко́нѣ, а я́кѡ мо́глъ напрȣ́дшєи оутєка́лъ, и рєкȣ кра́мȣ, залє́двѣ кȣ // свѣтȣ пєрєѣхалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 421-421 зв.).

3. *У знач. спол. (приєднує підрядне речення часу)* як тільки: смє́рть на всѣ лѣта живота́ на́шєгѡ; пра́ва свбє́гѡ заживáєтъ... и рáзȣма тмбю покривáєтъ, покаѧ́ніє и съкрȣшє́нноє ср(д)цє; в҆ бо́лєзни, залє(д)ви комȣ сѧ трáфитъ; дáромъ Бж҃їи(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

ЗАЛЕДВО *присл.* Те саме, що **заледва**: Ино и другихъ, тамъже въ церкви, били и ногами топътали, ажъ... заледво владыка въ томъ угамовалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 14); мене дей толко самого зъ однимъ хлопчикомъ заледво пустилъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 287); Прошоў тєды абы́сь... нáшȣ прáцȣ... принѧ́лъ... // ...з҆ слєзáми... (которы́хъ тáѧ сиви́зна нáша ...нєзмѣ́рными працами спрацованаѧ залє́дво при своє́й мо́ци захова́ти мо́жєтъ)... написáли (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 44-44 зв.); Залє́дво тє́ды ѡбáчившисѧ и до сєбє пришєдши Блȣ́дный сы́нъ,... прихо́дитъ до оц҃а (Київ, 1627 *Тр.* 29); Чи́стаа Панна... // Залє́дво о́чи кȣ нєбȣ двиѓнєтъ, В҆ тѧжкой бо́лєзни ратȣ́нкȣ жадáєт҆ (Львів, 1631 *Волк.* 16-16 зв.); ѡво зъгола всє Авє што ѡ(д)но Колъвєкъ в томъ за(м)кȣ и (с)каръбцȣ было... погорєло жє залє(д)во самъ Єго м(л)... ȣшолъ згорєнъя (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21); пани Песляковая... заледво до леса ушъла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

ЗАЛЕЖАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який не використовувався протягом тривалого часу, який не оброблявся)* залежаний: тоє полє истарины залєжалыє жадны(м) плуго(м) ани косою ѡ(д) жадного пєрєдо мною нєрȣшоно кгрȣ(н)товнє выробилъ, выправи(л), и прєбраны(м) збожє(м) посѣя(л) (1582 *Кр.Стр.* 8).

ЗАЛЕЖАТИ[1] *дієсл. док.* (що) *(перестати використовувати)* занедбати, запустити: Ку тому тежъ абысмо не залежали поля, и абы въ гнюсъ и въ лѣность не приходили, допущаетъ Богъ враговъ и супостатовъ на насъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824).

ЗАЛЕЖАТИ[2] *дієсл. недок.* **1.** (що на кому) *(бути в залежності від кого, бути у чиїй-небудь владі)* залежати (від кого): А прото, абы сѧ Твоѧ Милость в том подлȣгъ того росказанѧ... господаръского заховал,... и тых злодєєвъ,... ко-

ждого водлѹгъ заслѹги безъ жадного милосердьа... карал,... бо то на тобе залежить (Петрків, 1538 *AS* IV, 132); Якож то замьки сѹть пограничныє и нє малыє подчасъ потребы и послѹги напротивкѹ нєприатєлємъ нашимъ с нихъ прытрафаютъ(са), а то ни на комъ так далєцє нє залєжить, ѡдно на старостє тамошнємъ, которыи... панъство нашо в доброй бєзпєчности... держати маєтъ (Краків, 1539 *AS* IV, 223); ино то єстъ реч слѹшнаа, абы вы, врадники не мели ѡ томъ ведати, бо то залежи не только на вас, ѹрадников, але на кождого цнотливого, доброго, а верного слѹгѹ нашого на то бачить и пильность мети (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); Ма́рко єфе́скій на котбро(м) мно́го зале́жало, и́жъ тре́хъ патріа́рхѡ(в) особѹ носи(л), ви́дачи же́ о его на́болшей иде́тъ, напере́дъ всѣхъ... в'те́къ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.).

2. (на чому) *(зводитися до чого-небудь, мати своїм змістом щось)* полягати (у чому): Бо еслибы на томъ речъ залежала: "хто перъшый – тотъ лепшый", ино митрополитъ и владыкове еще в Рыме,... тую светую единость черезъ послы свое кончыли (Вільна, 1599 *Ант.* 563); А вѣра каѳоли́ческаа на то(м) зале́жит' абысмѡ едино́мѹ бг҃ѹ въ тр(о)цы и... въ еди́ности поклонъ чини́ли (Угорці, 1618 *Собр. сл.* 9); Пожи́токъ Ґрамма́тіки... абы и в' Славе́нско́м' дѡзнанъ... бы(л) напови́нной ва́шей Люботщате(л)ныи Оучи́теле пи́лности зале́жати бѹдетъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 9); Ґдыжъ якъ цѣлость ѡве́цъ слове́сныхъ, на ихъ пора́(д)номъ справова́ню зале́житъ; такъ згѹбы ѡве́цъ своѣхъ, пре(з) Проро́ка Ієзекі́ила Бг҃ъ Всемогѹщій, з' рѹк' Па́стырѡвъ оупоминати́са ѡбѣцѹетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10); Абы была цѣлаа [исповѣдь], кото́раа зале́жыт' на исповѣда́ніи всѣхъ грѣхо́въ свои(х) (Львів, 1645 *О тайн.* 75); Милова́ніе зась Бг҃а в' ми́лованю бли́жнегѡ ве́длѹгъ Бг҃а, зале́житъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (кому на чому) *(надавати чому-небудь великого значення)* залежати: Тыра́нскаа атропо, чомѹсь прер'ва́ла Клѹбо́къ вѣкѹ живота: якобысь не зна́ла Же на́мъ мно́го на его житлѣ залежа́ло (Вільна, 1620 *Лям.К.* 5).

◊ **як (яко) залежить** – *(як слід, як личить)* як годиться, як належить: И сходитися уреченого дне до брата старшого цехмистра, кътторого събѣ выберуть, послушнымь его быти и в почтивости мѣти, як залежить старшому (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); а мнѣ и пото(м)ко(м) мои(м) слу(ж)бѹ зе(м)скѹю слѹжити яко на поцтивого шля(х)тича залежи(т) (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 36).

ЗАЛЕТЕНЄ *с. (через подув повітря)* попадання: кгдымъ едно оный листъ ку свечи поднеслъ и подписы рукъ прочитати хотелъ, теды мя заразъ порохъ якийсь съ того листу залетелъ, отъ которого залетеня пороху мдлость въ томъ часе нагле на мене припала (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481).

Пор. **ЗАЛЕТЕТИ.**

ЗАЛЕТЕТИ, ЗАЛЕТѢТИ *дієсл. док. (відправитися куди-небудь відлітаючи)* податися: неподѡбнаа єстъ рѣчъ чл҃вєкови, на та́къ ма́лыхъ крилахъ по(д)нестиса ѡ(т) землѣ // и на вѣчный ѡ(т)почи́нокъ залетѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55-55 зв.);

перен. злетіти, піднятися, полинути: смыслъ и ро́зѹм' дале́ко тѣла ѡ(д)ити, и в' ѡ(д)ле́глости пел'гримова́ти и в' чѹжіи краи́ны в' ѡ(д)но́мъ пѹн'ктѣ годи́ны залетѣти мо́жетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 361); Вы всю вселе́ннѹю прѹдко ѡблетѣли, И по трѹдѣхъ ва́шихъ на высотѹ Нб(с)нѹю залетѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 46);

(потрапити куди-небудь) залетіти: кгдымъ едно оный листъ ку свечи поднеслъ и подписы рукъ прочитати хотелъ, теды мя заразъ порохъ якийсь съ того листу залетелъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481);

проникнути: и певне бы тотъ сынодъ дошолъ былъ, где бы потомъ противъные ветры были не залетели (Вільна, 1599 *Ант.* 637).

ЗАЛЕТИ *див.* **ЗАЛИТИ.**

ЗАЛЕТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zalecić) (що) засвідчити: мне велице ласкавые пн҃ве... бг҃о-

спасаємо(г) града лвова ѿпри(и)мо(ст) мою приятє(л)скѹю мл҃сти братє(р)ско(и) вм҃ залєти(в)шы ѡ г(с)ди бл҃гочє(с)но радоватися... да сподоби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); ѡ чом всем... нашому млтивомѹ (!) пану знати даємъ и для ѹстановеня певного мита до ваше кр. млти (!)... отсылаєм, залєтившы притом вашо кр млти (!) верное подданство свое (Рожища, 1594 *Свєнц.* 75); Мои ласкави пановє приятєлє Залєти(в)ши хѹти мои прыятє(ль)скиє добро(и) прыязни Вм(л)є Ижъ пєрє(д) сѹ(д)... ѡ(т)ца владыки... прыпадаєть справа слѫжєбника моє(г) Василия (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398).

ЗАЛЕТѢТИ *див.* **ЗАЛЕТЕТИ.**

ЗАЛЕЦАНЄ, ЗАЛЕЦАНЬЄ *с.* (*стп.* zalecanie) **1.** *(похвала)* прославлення: ѡ залєца́нью и прєхвала́нью восто́чнои цр҃кви з за́ходны(м) косте́ломъ, оунѣи або зго́ды (Острог, 1598 *Отп.КО* тит.).

2. *(позитивна оцінка кого-, чого-небудь)* рекомендація: А если бы ся тая залецаная особа имъ на тотъ урядъ не здала згожа, теды залецаню мѣстца не зоставуючи иншого, которого згодлившого видятъ быти собѣ, обираютъ (1603 *Пит.* 28); Прида́нъ те́жъ е́стъ за тыімъ жє ли́стом҆ тєстамен҆тъ це́сара кгре́цкого васи́ліа... кото́рого тєстаме́нтоу пожи́токъ и потрєбоу, нє хочоу абы́сь з҆ залєца́нья моєгѡ алє ра́чей з само́го чита́нья зрозѹмѣлъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 5); протестуючий... шолъ... до... месчанина тамошнего Вилского, въ залоты, не ведаючы о жаднымъ залеценью того-то войтовича (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602).

3. Залицяння: Ото так, повѣм ти: рѣчьми сладкими... прельстил девицу и тѣм словесным похлѣбством цноту девицы ведоме украл. Которые рѣчи его в залецанию чинение на знамение девицы, коротко ти припомену, пилне послушай! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 164).

Див. ще **ЗАЛЕЦЕНЄ.**

Пор. **ЗАЛЕЦАТИ.**

ЗАЛЕЦАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (схвалений, підтриманий)* рекомендований: На которое напомъненъе вашое королевское милости... до тое залецаное згоды барзо бы рады были приступили, только, же зъ гистории бачять, ижъ тая святая згода, яко часто есть завирана, такъ се теж часто, за неупрятненемъ вшелякихъ завадъ, розрывала (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 510); А если бы ся тая залецаная особа имъ на тотъ урядъ не здала згожа, теды залецаню мѣстца не зоставуючи иншого, которого згодлившого видятъ быти собѣ, обираютъ (1603 *Пит.* 28).

Див. ще **ЗАЛЕЦОНЫЙ.**

ЗАЛЕЦАНЬЄ *див.* **ЗАЛЕЦАНЄ.**

ЗАЛЕЦАНЬЄСА *с.* Лукавість, хитрість: то́жъ самы́й грѣхъ кото́рый я́ко напоча(т)коу залєца́ньє(м)сѧ свои́мъ оумѣєт҆ хи́трє в҆ человѣка в҆кра́сти и влѹди́ти, та́къ на ѡста(т)коу нєзмѣрною бо́ѧзню гро́зитъ и стра́ши(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

Див. ще **ЗАЛЕЦАНЄ.**

Пор. **ЗАЛЕЦАТИСЯ.**

ЗАЛЕЦАТИ, ЗАЛИЦАТИ, ЗАЛѢЦАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zalecać) **1.** (кому що) Віддавати, передавати; пропонувати: яко не толко я,... але подобно ино сам Христос с небеси, если бы звал, крест свой, залецал и в пустыню изыйти... росказал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); поручиламъ тое мѣстце ве владзу... господину отцу Исаіи,... которому и во всей маетности моей за-Днѣпрской увесь рядъ и справу духовныхъ залецамъ (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); Унижоныи и на всемъ повольныи послуги наши рыцерскія залецаемъ яко найпилней ласце и молитвамъ вашей святителской велебности (Осмянівка, 1629 *КМПМ* I, дод. 370); При(с)мотрѣмося я(к) сво(и) речи ѡздобляємо. Та(к) свято(с)ти ко(с)тєлныє вє(л)цє шанѹємо Для чого(ж) и цє(р)ковны(м) тои ч(с)ти ѹ(и)мѹємо. Коли свои послуги Бг҃ѹ залєцаємо. А чємужъ и на иныє крыво поглядаємо (1636 *Лям. о приг.* 7);

(що до кого) *(робити явним)* виявляти: Алє Бъ҃ залєца́єтъ ми́лость свою кѹ на(м), жє кгды́-

смо єщє были грѣшными, Хс за на́съ оуме́ръ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 304);

(що до кого) *(прохання, молитву)* засилати: млтвы моя залєцаю до мл(с)тивоє ласки вшоє мл(с)ти всє(х) вобєць (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); **себе залѣцати** (кому) – засвідчувати пошану (до кого): При то(м) сыновско(и) мл(с)ти вашоє пи(л)но сєбє залѣцає(м) (Київ, 1646 *ЛСБ* 574).

2. (кого, що) Вихваляти, прославляти: обрали... чоловѣка побожного,... которого цноту, годность и статечность залецаючи, съпосродку себе до короля Генрика, продка нашого,... Феофила прысылали (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 65); многи(х) зобра́вши, статєчно(ст) и тє(р)пливость родичо(в), и єго залєцаю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); пришєдши перед нас..., послове... причинялися черезъ... Миколая Ланцкорунского... за... Александром Вишневецким прекладаючи и залецаючи заслуги его (Варшава, 1590 *ЧИОНЛ* XIV-3, 93); В ты́хъ слωва́хъ дѣєпи́съ ба́рзо особли́вє згόдѹ и є́дность залєцає(т), и пе́внє щи́рѹю пра́вдѹ пи́шєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 161 зв); якъ за(с) злы(и) єстъ гнѣвъ нє тре́ба єго залєца́ти, бо всѣ(м) є(ст) єго вло(ст) зна́чна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Пріѣздили до Володимера отъ розныхъ кролевъ, княжатъ... послове... каждый зъ цихъ вѣру и законъ свой залецаючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 973); Нєпозвєрховныи алє внутрныи справы чєловѣка, залѣцаютъ, албо шкодатъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 23 зв.); Съставля́ю: Врѹча́ю, залица́ю, похваля́ю, складаю (1627 *ЛБ* 129); Хто́ та го(д)нє вы́славит; всѣ ю(ж) ω то(м) зна́ют: Тєбє Цнωты по свѣтѣ твои залєца́ютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309);

(що) оцінювати: златоѹстый засъ сты́й такъ єѣ залєца́єтъ мо́вачи: Ла́комство є(ст) нєнасы́чноє пія́нство (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 4 зв.).

3. (кому кого, що) Рекомендувати, радити: И залецаючи намъ того Бадовского панъ воевода Рускій въ причинѣ за нимъ жедалъ, абыхмо ласку нашу господарскую ему показали (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Залєцаю Вам Фивию сє(с)тру нашу... жєбы є(с)тє єи приняли... якь при(с)тои(т) свты(м) (II пол. XVI ст. *КА* 294); а коли ся те́жъ тра́фитъ жє имъ тоу́рчинъ на патрїа(р)шєство залєца́єтъ осо́бѹ такоу́ю, с кото́рои до́сы(т) // мо́гѹтъ мѣти, ви́дачи в не́мъ по́стѹпки тако́выє, яко́выє ап(с)лъ в єпи(с)копѣ оусмо́трѣвати каза́(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167-167 зв.); тєды пію до тєбє // и залєцаю тобѣ вшитко това́риство (к. XVI ст. *Розм.* 19-19 зв.); Естъ в ныхъ ["Соборникахъ"] полно басній з "четый", снатъ, зъ отступницкихъ легендъ... и зъ тымъ подобныхъ книгъ, презъ неуки господарѣ межи чистую пшеницу церковную якъ куколю назбираныхъ, который намъ теперъ отступникове вмѣсто пшеницы, удаютъ и, абысмо его заживали, залецаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 657); тую унѣю зъ вѣковъ залецаютъ каждому слѣпые вожове, и кто зъ нею шлюбъ возметъ, достанетъ або уряду, албо именя (бл. 1626 *Кир. Н.* 14); Григо́рій Бєсѣдо́вникъ... Залєца́єт те́жъ за оуме́рлыхъ да́тки, я́кω до́брыи (Київ, 1627 *Тр.* 38);

(кому) наказувати, веліти: Се́дмый засъ оучи́нокъ милосе́рдный, пи́смω стоє намъ в То́вїи сто́мъ залица́єтъ, оуме́рлого погрєбсти (Львів, 1646 *Зобр.* 70).

Див. ще **ЗАЛЕЦИТИ, ЗАЛЕЦОВАТИ.**

ЗАЛЕЦАТИСЕ *див.* **ЗАЛЕЦАТИСЯ.**

ЗАЛЕЦАТИСЯ, ЗАЛЕЦАТИСА, ЗАЛЕЦАТИСЕ, ЗАЛИЦАТИСЯ, ЗАЛИЦАТИСЕ *дієсл. недок.* (*стп.* zalecać się) **1.** (чому) Віддаватися, покладатися, здаватися (на що): Твоя Милост рач ω том вѣдати, и с тым ся приязни Твоєй Милости залєцам (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); зычачи Вашей Милости ωт Пана Бога доброго здоровя..., милостивой ласцє ся Вашей Милости залєцамы, покорнє просєчи, абысми з ней ωпѹсчоны нє были (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); Затымъ ся пріязни вашое милости залецамъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); С ты(м) ся повторє з молитвами моими вставичными в ла(с)ку вм(с) пано(в) и брати(и) мои(х) залицаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); За што я вм повинє(н)

бȣдȣ яко добрымъ приꙗтелємъ ѡ(т)слугова(т) ...С тымъ сє ласкаво(и) приꙗ(з)ни вм҃ залєцамъ (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); Зати(м) сꙗ повторє ла́сцє вм(с҃) пасты(р)ско(и) гд(с)на моє́ю залєца́ю (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); при то(м) повторє сє залица(м) ла(с)ка(м) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ* 353); Змєршїй... Мѣзєрного того Свѣта: Самъ спробовавши, А тоу Смєрте́лноє всє по́дъ зе́млю ѡ(т)да́вши ȣстȣпа́єтъ: мл҃твамъ сꙗ залєца́ючи. Розва(ж) ба(ч) ка́ждый Сме́рть в' па́мꙗти ма́ючи (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); За ты(м) ся ла(с)цє звыкло(и), вм(л)тє(и) мои(х) ла(с)кавыхъ Пн҃въ, пи(л)нє залєца́ю (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); мєне́ само́гѡ нє ра́чишъ ѡпȣстити, з ми́лостивои ла(с): сво(и) Па(н): // Кото́рѡи я пи́лнє залєца́юсꙗ (Чернігів, 1646 *Перло* 6-6 зв.).

2. *(складати уявлення про когось)* оцінювати: Ту бы Самого Пана Бога, Который на серъца людъские смотритъ, судьею потреба: былъ ли тотъ умыслъ ихъ до церъкви збиратися и зъ митрополитомъ и владыками такъ скромне, яко ся залецаютъ, поступовати? (Вільна, 1599 *Ант.* 525).

ЗАЛЕЦАТИСꙖ *див.* **ЗАЛЕЦАТИСЯ.**

ЗАЛЕЦЕНЄ, ЗАЛЕЦЕНЪЄ, ЗАЛЕЦЕНЬЄ, ЗАЛИЦЕНЬЄ *с.* (*стп.* zalecenie) **1.** Повага, шана; честь: В таки́хъ те́ды Шляхе́цствахъ на́ша похва́ла, на́ша сла́ва, на́шє и на́шихъ про́дковъ залєце́нʼє (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 24); Имꙗ Моги́лы и в' словє́нской Зѡни, И в' Бг҃омыслномъ бȣдєтъ мѣти Трїѡни Нєсмєрте́лноє своє залєце́ньє, И вывышшє́ньє (Київ, 1633 *Евфон.* 308); А нєты́лʼко Панє́нскїй ста́нъ в' Но́вомъ За́конѣ, якѡ в' Ап(с҃)лахъ и и́ныхъ ст҃ыхъ и За́ко(н)никахъ, ма́єтъ свою высо́кость и залєце́нʼє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923).

2. Засвідчення, підтвердження: По залеценю его королевской милости нанизшихъ службъ и верного подданства нашого и по одданю листу веручого, въ тые слова до короля, его милости, премову учинятъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 510); Тутъ еднакъ анѣ въ той способъ енконіонъ або залеценье достойности Адріанови отъ Тарасія естъ учинено (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 495); Всѣмъ вобєцъ... По(л)ковнико(м) Со(т)нико(м) Асавуло(м)... І козако(м) з во(и)ска нашо(г) Запоро(з)ко(г) по залєцє(н)ю зы(ч)ливо(с)ти нашои до вєдомости доносимъ (Київ, 1648 *ДПБ* II 22645).

3. *(позитивна оцінка)* рекомендація: а коли сꙗ те́жъ тра́фитъ жє имъ тоу́рчинъ на патрїа(р)шєство залєца́єтъ осо́бȣ такоу́ю, с кото́рои до́сыт // мо́гȣтъ мѣти, ви́дꙗчи в нє́мъ по́стȣпки тако́выє, яко́выє ап(с҃)лъ в' єпи(с)копѣ оусмо́трѣвати каза(л). пєрєстаютъ на залєце́нью хотꙗ́жъ тȣре́цкомъ и о́ныє осо́бы прїймоу́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167-167 зв); Братства пофундовалъ, которыє потомъ король Стєфан за залеценєм єго привиліями умоцнилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Врȣче́нїє: Вда́ньє, порȣчє(н)є, залице́ньє (1627 *ЛБ* 18); теды и мы, угледѣвши и маючи залеценъе и поцтивые поступки помененого Иоанна Скиндера, яко чл҃вка годного и на то способного, повагою нашою гетманскою за войта и дозорцу мѣста Чернигова... постановляемо и потвержаемо (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

Див. ще **ЗАЛЕЦАНЄ.**

Пор. **ЗАЛЕЦИТИ.**

ЗАЛЕЦЕНЪЄ *див.* **ЗАЛЕЦЕНЄ.**

ЗАЛЕЦЕНЬЄ *див.* **ЗАЛЕЦЕНЄ.**

ЗАЛЕЦИТИ, ЗАЛЕЦЫТИ, ЗАЛИЦИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zalecić) **1.** (що) Підтвердити, засвідчити: Залєцывши мои звыклыє слȣжбы в ласкȣ Вашей Милости моєго милостивого пана; рачил Ваша Милост росказат кȣ мнє писат (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58); коня моего,... паны опекуны, кромъ всякого мешканя, залецывши службы мое..., отдати маютъ (Луцьк, 1576 *Арх ЮЗР* 1/І, 98); бȣдȣчи готовъ до ко(ж)доє потрєбы єго кролєвъскоє мл(с)ти вє(р)нє... и ѡхотнє застановлятися... слȣжєбъ я про хоробȣ свою нємогȣчы пєрє(д)... пано(м) нашимъ... залєцыти, алє хотєчы то кȣ вѣдомости всѣмъ привє(с)ти и... кȣ слу(ж)бамъ... способити (Ко-

вель, 1583 *ЖКК* I, 243); при томъ ласки твоєи прошꙋ абы(с) мя залєци(л) всѣмъ приятєлє(м) мои(м) ни маю ничого иншого штобымъ на(д) то писа(л) (к. XVI ст. *Розм.* 63); Алє на ты(х) мѣст пришє(д)ши посрє(д)кꙋ всѣ(х) събраны(х) ...того стго храма повинность свою залициѵ̆ши, обѣцатисѧ має(т) до збꙋдованѧ мл(с)ти братєрской (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

2. (до чого) Рекомендувати, передати: Пасты(р)ски(м) свои(м) промысло(м) ѡсмотрили, бл(с)вили и ствєрдили и до ласки всѣ(х)... залєцили (Львів, 1609 *ЛСБ* 422);

(що) вибрати: Рыцєръ оужа хибкою дєржачи рꙋкою Значитъ, жє былъ напо́лнєнъ М(д)ростю стою; Котрꙋю Па́нъ залєци́лъ, з̾ мєжи наꙋкъ мно́гихъ, Жєбъ по смє́рти ко́ждый мѣлъ дрꙋгѡвъ ѡ(т) оубо́гихъ (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2).

3. (кому чим, що) Заповісти, повеліти: оная звлаща которую намъ Христосъ тестаментомъ своимъ залецилъ и росказалъ и погрозилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 208-210); павєлъ в таковый способъ в своєй наоуцє нє прєпомнѣлъ галатаномъ залєцити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); Хо́тѧчи тє́жъ добротли́вый на́шъ Г(с)дь и рєчиви́стє По́ст̾, я́къ рє́чъ збавє́н̾нꙋю, залєци́ти на́мъ, са́мъ по́стилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65);

(що кому) викласти, розповісти (про що): Тꙋ(т) Пєрвꙋю ча́сть Каза́н̾ѧ моє́гѡ кончꙋ, в̾ ко́то́рой Пла́чъ по ꙋмє́рлыхъ з̾ Пи́сма с(т): залєци́вши, до тогѡ любо́вь ва́шꙋ в̾ настоѦщємъ на́шємъ жа́лю запроси́лєм̾ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 22); Състави: Залици, ꙋтвори, извѣсти (1627 *ЛБ* 129).

5. *Перен.* (що в чому) Привносити, вносити, вкладати: Якож діаволъ такъ уловил тую столицу западнюю, а потомъ владзу свѣцкꙋю в Рымѣ єму подалъ, до того мудрость поганских философовъ в сердцу их залецилъ, которою умовленъ будучи, смиреномудрієм божіим погордилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54).

4. (що кому) *(залишити кому-небудь)* передати: За́цный ѡнъ малѧ(р), авєллє(с), кото́рого такъ шанова́ла нѣко́лись старожи́тно(ст), жє имѧ, єгѡ славою пото(м)ствоу своємоу залєци́ла, вєнє́рꙋ якꙋю(с) хотѣ(л) вы́маловати,... взѧ(л) на тꙋю робо́тоу дєсѧ(т) лѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273).

Див. ще **ЗАЛЕЦАТИ.**

ЗАЛЕЦОНЪ *див.* **ЗАЛЕЦОНЫЙ.**

ЗАЛЕЦОНЫЙ, ЗАЛЕЦОНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Рекомендований, поданий: мы маючи залєцонꙋю справꙋ И пилноє стара(н)є ѡ помножєню хвалы Бж҃оє, такъ чє(ст)ного житїя иночєского, яко дрꙋка(р)скимъ масти(р)ствомъ книгъ бж҃єствє(н)ны(х) на собѣ вып́ꙋща(н)я, в посполиты(и) пожитокъ и в збꙋдѡва(н)є спсєнїя дш҃ъ народꙋ хрестия(н)ского, побо(ж)ностє(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рꙋкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **ЗАЛЕЦАНЫЙ.**

ЗАЛЕЦЫТИ *див.* **ЗАЛЕЦИТИ.**

ЗАЛЕЧИ *дієсл. док.* **1.** *(зайняти певні позиції)* розташуватися: Иные полки по мѣстахъ ажъ до волоскихъ границъ на Чорномъ шляху татарскомъ залегли (1630 *МИВР* 322).

2. *(не приділити чому-небудь уваги)* занедбати, запустити (через що): Надъ то все, а што ведати могло бы ся вамъ было и то на сыноде (Берестейскомъ) показати, (где бысте ся были зышли до громады), же тая светая единость – не новые речы (одъ вашыхъ духовныхъ вщалися), але давъные, толькожъ недъбалостю старъшыхъ церъковъныхъ залеглые, а теперъ ку вашомужъ лепъшому одновеные (Вільна, 1599 *Ант.* 559).

3. *Перен. (бути предметом постійної турботи)* лягти, залягти: тыи долги жона и дѣти мои 30 всих трох частєй моих, абы поплатили, абы того ничого на мой дꙋши нє залєгло (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); Одправу слугамъ моимъ, хлопятамъ и всей челяди дворной поручаю сыномъ моимъ, прошу и напоминаю, абы были пристойне одправлены, яко бы на мене не нарикалы, иже бы то на души моей не залегло (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394).

4. *Перен.* Заховатися, затаїтися: Бг҃ъ и Г(с)дь всѝхъ вше(д)ши в҄ гнѣзда и до́мы, где сме́ртъ залегла, а дш҃и и Ада́ма ѡ(д)тѹ́ль вы́рвавши ѡ(д)хо́дить бе(з) оу́ймы (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100).

Див. ще **ЗАЛЕГАТИ.**

ЗАЛИ *част.* Хіба, невже, чи: аза, азажъ, за, зали, nunguid (*Уж.* 1643, 50 зв.).

Див. ще **АЗАЛИ, ИЗАЛИ.**

ЗАЛИВАНЄ *с. (покривання чого-небудь рідкою масою)* заливання: за смолѹ до заливанѧ ры(н)ны на ново(и) це(р)кви fr.: 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

Див. ще **ЗАЛЯНЄ.**

ЗАЛИВАТИ *дієсл. недок.* (що чим) *(затопляти)* заливати: А кгды ѹже такъ па(н) бо(г) промови(л) ноеви, бо(л)ше(и) свѣта потопо(м) не залива(ти) ани лю(д)ского народѹ водою (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); Ма́ло вча́сне пого́дне на мо́рю плываетъ, Кото́рого што́ѹрмъ но́ситъ, фа́лѧ залива́етъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16); а одъ того конца нарожного,... идѹчи по надъ самымъ ставомъ.., берѹчи пока вода заливаетъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 70); та́мо рѣки ѡгне́нныи разлива́ютъсѧ всю́дѹ, и залива́ютъ всѧ́кое мѣсто, стра́шнымъ пото́помъ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.);

(витікаючи, покривати собою) заливати: Лице́ твое́ пресвѣ(т)лое; Кро́въ залива́етъ, а дѹша́ моѧ́ ѡ(т) жа́лости оумира́етъ (Чернігів, 1646 *Перло* 94).

Див. ще **ЗАЛИТИ, ЗАЛЯТИ.**

ЗАЛИВАТИСѦ *дієсл. недок.* Заливатися. ◊ **слезами заливатисѧ** – *(гірко ридати, плакати)* заливатися сльозами: ревли́вими слезами заливаючи сѧ цѣловала смѹтное Ли́це (поч. XVII ст. *Пчела* 38); Ви́дишъ Вл(д)чце я́къ вели́кими слеза́ми залива́емсѧ, ѹлитѹ́йсѧ те́ды и не ѡ(т)даль нас҄ до конца (Київ, 1627 *Тр.* 670).

ЗАЛИВОКЪ *ч.* Ділянка землі, залита водою: фѹндѹю... // такъже ставъ..., зъ млыномъ и зо вшелякимъ того ставѹ ихъ стѹпного, въ долгости и широкости заливкомъ обоего грѹнтѹ монастырского и моего власного Загаецкого (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 65-66).

ЗАЛИТИ, ЗАЛЕТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(затопити)* залити: Штос дотычет бродѹ Гринкова волно кнѧзю Ковелскомѹ в том мѣстцѹ став засыпати, а мнѣ гдѣ сѧ подобает, верхѹ того его ставѹ, также волно став засыпати и покол вода с тых наших ставов земли залеет, ино я кнѧзь Федор, ани люди мои не маем сѧ в тое ѹстѹпати (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); Што ся дотычет ставу.., тот его мл. мает подыймовати, яко бы могъ надалей залити на землю пана Щасного Кгесинского..., кроме абы тот ставъ Свищовский млына не подтопил (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); А въ ставу Щенютинскомъ паномъ Радовицкимъ уступу нетъ потолъ, поколъ вода залетъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 84); ино еслибы што сеножати пана Григорѧ Киселевы тотъ ставъ мой залилъ, тогды Єе Милость, панни дадинаѧ моѧ, кнѧзь Козека и панъ Янъ Боней мают ѡтменѹ панѹ Киселю,... дати (1577 *AS* VI, 83); если бы паль... граничный... // ...за поднесеньемъ гребли и ставѹ ихъ залитый былъ, розѹмено быть не маетъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66-67); Прорва́лисѧ жере́ла... и линѹла вода, и повста́ли рѣки, та́къ и́жъ // за́лили до́мы, за́мки, го́ры (серед. XVII ст. *Хрон.* 15-15 зв.).

2. Запаяти, закувати: па(н) Кова(л)ски(и)... фо(р)мана... Лукъяна Мицєнятя,... кгва(л)то(в)не взялъ и, везе(н)емъ его укрепова(в)ши,... в ка(и)даны заливши, при собе зоставилъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245).

Див. ще **ЗАЛИВАТИ.**

ЗАЛИТЯ *с.* Місце, залите водою: повел насъ через поля... уверхъ ставу Свищовского, а нижей ставу Дублянского на отногу залитя ставу Свищовского (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 29).

Пор. **ЗАЛИТИ.**

ЗАЛИЦАТИ *див.* **ЗАЛЕЦАТИ.**

ЗАЛИЦАТИСЕ *див.* **ЗАЛИЦАТИСЯ.**

ЗАЛИЦАТИСЯ *див.* **ЗАЛЕЦАТИСЯ.**

ЗАЛИЦЕНЬЄ *див.* **ЗАЛЕЦЕНЄ.**

ЗАЛИЦИТИ *див.* **ЗАЛЕЦИТИ.**

ЗАЛИЧКОВАТИ *дієсл. док.* (що чим) Замаскувати: помєнєныє купцы,... пє(р)цу камєнє(и) пу(л)тринa(д)цєта, правє на углъ спалєного, зали(ч)кова(в)ши єго добримъ зъвє(р)ху пє(р)цємъ, и за то жє таковы(и) увє(с), яко єму навє(р)ху указивали... // ...продали (Володимир, 1626 *ТУ* 276-277).

ЗАЛІОТЫ, ЗАЛОТЫ *мн.* **1.** Мирні переговори: протестуючий... шолъ... до... месчанина тамошнего Вилского, въ залоты, не ведаючы о жаднымъ залецаныо того-то войтовича (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602).

2. *(залицяння, любовні пригоди)* зальоти: царйца нє мйслила ѡ смє́рти; алє ѡ залі́отахъ, али ю(ж) к' вєчєрꙋ псы из'зѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 126).

ЗАЛОВИТИ *дієсл. док.* Захопити; спіймати: оупа́трꙋй тєды жєбы(с) всє ср(д)цє твоє живо(т) и дшоу в хꙋти по́лной бꙋ ѡ(т)давалъ: діа́волови за(с) ани пазоурка ани жа́дной часточки твоє́й, алє подо́бно заловишъ, нє досы(т) бы было на то(м) жєбы мо́ви(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 219 зв.).

ЗАЛОГА[1] *ж. (військова частина певного призначення)* залога: сотникови, и его компаніи, такъ же Джаджалому пулковникови, з семю тысячей будучому,... з пулку тогожъ Хмельницкого на залогу зесланому, и его ватазе... протестовалъ се (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); взявъшы собе и обравъшы за старъшого неякого Гаврила Гуляницького за залогу козацького ребеллизанъта Речыпосполитое, который розъные ексъцесса подданым холъпневъским поробили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 152).

ЗАЛОГА[2], ЗАЛУГА *ж.* Заклад, застава: да(в) приспособивши собе коадюторов немало, ...Яценковуи дѣвцѣ 3 золотыи до Андрашовецъ, да(в) Яцечковому оунукови 3 золо(т) до Ху(д)лїова и к сєму орєкови оу залозѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 223); Зна́йжє маловѣрнїй члвчє; яковы́ми да́рами ѡбдарова́ та Бгъ тво́й добротли́вый. ато оу прє(д)вѣчномъ прєйзрє́ню свбємъ бо́зкомъ. бєз' жа́дныхъ залꙋгъ твоихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4); хмє(л)ни(ц)кїи ѡ(т) мѣста на два кро(т) стотысячїи чє(р)воны(х) злоты(х) дани ꙋзавши и залогу и(м) зоставывши по(д) замостя по(т)ягнулъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

ЗАЛОГЪ, ЗАЛУГЪ *ч.* Те саме, що **залога[2]**: Узявъ есь залугъ вытъ брата своего безъ правды (XVI ст. *НЄ* 67); Пу(д) залугъ єго давъ Фєдуръ попувъ Бахорови Мигаліови оу 6 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); pignus, за(с)тава, залогъ (1642 *ЛС* 316); Рє́клъ: пошлю́ тобѣ козє́лчика з чє́рє́дъ. А кгды́ зась она рєкла: допꙋщꙋ чогѡ хощєшъ, єсли мнѣ да́си заста́вꙋ (*на полях* зало́гъ. – *Ред.*) (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

ЗАЛОЖЕНЄ, ЗАЛОЖЕНЪЄ, ЗАЛОЖЕНЬЄ, ЗАЛОЖѢНЄ, ЗАЛОЖѢНЬЄ *с.* **1.** Створення: ѡдѣдичтє зготова́ноє ва(м) кролє(в)ство ѡ(т) заложє(н)ѧ свѣта (Острог, 1607 *Лѣк.* 33); Лє́чъ црковъ нє є́стъ цр(с)тво нб(с)ноє, но прєд'двє́рїє ти(л)ко цр(с)тва ѡ́ного, къто́рого бгъ оуготова́лъ вѣрны(м) свои́мъ, пєрєд' залож́є́нѧмъ види́мого ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66 зв.); Прїйдѣтє бл(с)вє́нныи Ѡ(т)ца моє́го, ѡдѣдичтє оугото́ваноє ва́мъ Цр(с)тво ѡ(т) заложє́нѧ свѣта (Київ, бл. 1619 *О обр.* 120); Създа́нїє: Збꙋдова(н)є, creорє(н)є, заложѣньє (1627 *ЛБ* 127);

заснування: на заложєньє храма свѧтого, великого, чꙋдотворного Николи... въ євангєлиє свѧтоє написалъ при игꙋмєнꙋ Арсєню (Мільці, 1542 *AS* IV, 313); Доносили тє(ж) про(з)бы свои ѡ заложє(н)є колєиꙋ(м) ꙋ ви(л)ни (1566 *ВЛС* 133 зв.); На вторы(и)на(д)ца(т) а(р)тыку(л) ѡ заложєнью ска(р)бу посполитого (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 5 зв.); мы видячи великую и пильную Церкви Божїей потребу,... просилисмо... пастыря нашого зверхнѣйшого,... абы... благословеніе свое Пастыреское дати намъ зезволилъ, на заложенъе Школъ православныхъ въ Монастырю Печерскомъ (Київ, 1631 *ОЛ* 19); А за ты(м) поды(и)мꙋючися ѡбмы́слити заложєнъє и збꙋ-

дованъє порядноє того шпита́ля // рꙋского и церквє (Варшава, 1632 *ПВКРДА* I-1, 4-5);

(початок будівництва, основа) закладання, закладка: трєти(и) позо(в)... ѡ кгва(л)то(в)нє заложє(н)є цє(р)кви на то(м) ѡ(с)тро(в)кꙋ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 13); подъ часъ розбираня той церкви, гды были фундаменты на заложене, теперь поднесеной, церкви копаны, откопана была съ припадку и тая яма, въ которой той священникъ лежалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); Ѡснова́нїє, θємє́лїонъ; Фꙋндамє́нтъ, вина, нача́ло, грꙋнтъ, за́кладъ, заложє(н)є (1627 *ЛБ* 153).

2. *(при назві церкви, монастиря)* імені, в честь: В том сєлѣ цєрков заложєнє Свєтоє Пречистоє зо всими потрєбами (Сушично, 1569 *AS* VII, 327); а тєло моє грєшноє маєт быти поховано в монастырꙋ Мєлєцкомъ, заложєньѧ Свєтого Миколы (Камінь, 1571 *AS* VII, 383); наданя шєсти человѣковъ... // ...на монастыр Почаєвскїй цєрковь камєннꙋю заложєня Успєнїя святоє прєчистоє... сознала (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 41-42); яко(ж) заразо(м) Црковъ заложєня тройци Стой живонача(л)нои на то(м) мѣсци фꙋ(н)довалє(м) (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 17, 1, 96, 644); тило... мое... сынъ мой... в церкви Брацкой Луцкой заложеня Честнаго и Животворящаго Креста Господня,... поховати маетъ (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 72).

3. *Перен.* (чого, чим) виправдання, пояснення; захист: А умоцованые его милости, пана Браславского, поведили: ижъ што дей умоцованый его милости, отца владыки, поведаетъ, якобы заложене болшою справою его милости, пану Браславскому, ити не могло, указуючи то, ижъ тая справа вже за декретомъ трибуналскимъ, а не зъ голого позву, до суду тутошнего ...пришла, теды его спомочи не можетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 329); в которо(и) справє пово(д) чєрє(з) ꙋмоцовано(г) своє(г)... по(д)нє(с) дєкрє(т) помєнєноє диляци(и) заложє(н)я хоробы и жалова(л) з нє(г) доводєчи справє(д)ливо(с)ти по(д)даному своєму (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148).

(про покарання) накладання, піддавання: А поневажъ такъ тіи речи уморено и заложенемъ проклятства молчати о нихъ приказано, а Микита и отступникове не безъ выступку то, што публичною ухвалою естъ погребено, свербячимъ языкомъ розгребати важатся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744); Сложє́нїє: оумо́ва, заложѣ(н)є. або зложє(н)є, [розмайтоє] постановлѣ(н)є, в҆ кꙋплахъ, в҆ прими(р)ю, и про(ч)ѧ. або прими(рє), змо́ва, зго́да, поко́й, зєзволє(н)є, призволє́ньє (1627 *ЛБ* 117).

Пор. **ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛОЖЕНИЄ, ЗАЛОЖЕНІЄ *с.* (*цсл.* заложєниє) **1.** *(початок будівництва)* закладання: егда начаша ровы копати для заложенія фундаменту, тогда бури, громи, блискавици въстали (1580 *Спис.* 6);

перен. основа, підвалини: Добре нам на том, ...вѣдати, когда на лживом фундаментѣ тая книжка основанна есть и лживою материею в заложении грунтовнейшем созиждати ся начала (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 187).

2. Те саме, що **заложенє** у 2 знач.: двѣ цркви єдна в мѣстє в мурѣ, заложєниѧ ꙋспєнїя пр(с)тыя бца дрꙋгая манастырєць свтго ѡнофрїя рєчєны(и) шпиталь (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1).

Пор. **ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛОЖЕНІЄ[1] *с.* Те саме, що **залогъ**: pigneratio, заложєніє (1642 *ЛС* 316).

ЗАЛОЖЕНІЄ[2] *див.* **ЗАЛОЖЕНИЄ.**

ЗАЛОЖЕНЫЙ, ЗАЛОЖОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (створений)* закладений: кꙋ то́мꙋ прихилѧ́ючисѧ до заложє́ного фꙋндамє́нтꙋ,... и до прє(д)лєжа́чєи на́мъ спра́вы, нє ѡ(т)ко́ль и́нꙋда // єно ѡ(т)то́ль зача́ти, и ѡ то́мъ мо́вити мꙋшꙋ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 5-6).

Див. ще **ЗАЛОЖОНЫЙ.**

ЗАЛОЖЕНЪЄ *див.* **ЗАЛОЖЕНЄ.**

ЗАЛОЖЕНЬЄ *див.* **ЗАЛОЖЕНЄ.**

ЗАЛОЖИТИ, ЗАЛОЖЫТИ *дієсл. док.* **1.** (кому що) *(вставити в що-небудь, прикріпити до чого-небудь)* заложити, закласти: заложꙋ то-

бѣ колцє за нѡзри твои, а ѹдило в҆ гѹбѹ твою а ворочѹ тєбє на дорогѹ котѡрою єсь пришолъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346);

(накидаючи, прикріпити до чого-небудь) заложити, зачепити: оучинишъ тєжь и чашки, и двѣ ланцѹшки з начистшогѡ злота // сполєчно сѧ дєржачи, которїи заложишъ на гачки (серед. XVII ст. *Хрон.* 105-105 зв.);

(що) *(помітити місце в книзі, вклавши що-небудь між сторінками)* заложити, закласти: тридєсѧ(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочитати, та жє ко(н)чати. и закла(д)кѹ заложи(в)ши, // на дрѹгїи порано(к) слѹхачо(в) на таковы(и) жє пи(р) и чє(ст) дхо(в)нѹю проси(ти) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201 зв.-202);

(вставити, внести у твір) заложити, закласти, помістити: слова тыи котрїи соу(т) и спочa(т)кѹ заложєныи в той зацной повѣсти ѡ во(з)нє(с)нїи га нашєго іс ха. таѧ є(ст) прїчина хр(с)тианє щоко(л)вє(к) избавитє(л) нашъ чинїти рачи(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 75).

2. *(покласти початок)* започаткувати: отецъ владыка,... // ...почавши отъ частки Жабецкое,... а отъ стены нашое волостное, запустомъ нашимъ Смыковскимъ заложоное, ажъ до двориЦа Пушкаровское долины... оный... кгрунтъ нашъ... пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 434-435);

перен. (що) *(заснувати; закласти)* заложити: прошѹ, абы.., цєрковъ... на томъ мєстцѹ, гдємъ я... ѡказовалъ, на моцныхъ стандарахъ, высоко, взвышъ на чоловєка... заложивши,... // ...моцнє збѹдовали (1577 *AS* VI, 76-77); Школѹ кгрє(ц)кѹю заложилъ патриархъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Таковоє камєнїє чєсноє... положивъ бгъ за фѹндамєнта цркви сїонскои, которaѧ єсть основана и заложона, рєкъ пр(о)ркъ, на гѡрахъ стыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68 зв.); Кій заложи(л) мѣсто, и замокь на(д) рѣкою днѣпромь (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44 зв.); церковъ Христова не на роскошахъ.., алє... на преслѣдованю, и на убоствѣ естъ... заложена (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 825); Многѡ прєто працы и потѹ потрєба, жєбы хто оугладѣлъ и заложилъ основѹ, нимъ огонь в҆ ср(д)ца лю(д)скїи в҆войдєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 164); и заложивши мѣсто на ймѧ своє, и в҆ нємъ животъ свой положи(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум.); **за фундаментъ заложити** – *(зробити що-небудь, взяти що-небудь за основу)* заложити: тыи слова за фѹндамєнтъ заложилє(м) мовы моєи, що жєбы(м) пристойнє вымови(л) впрѡ(д) смрть и оуспєнїє бцы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 274 зв.); **фундаментъ заложити** – *(дати початок чому-небудь)* заложити (закласти) фундамент: Хтоко(л)вє(к) бовѣ(м) дѣлность якѹю в славѹ потомны(м) вѣкѡ(м) подати хочєтъ, таковый єй фѹндамєнтъ заложити єстъ повинєнъ, который бы славѹ живота вѣчного пєрвѣй на собѣ мѣлъ оуфѹндованѹю (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); Ижъ теды всѣ апостолы фундаментъ заложили такъ вѣрне и досконале кождый зособна на своемъ мѣстцу, якобы дванадцатъ фундаментовъ // было (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 356-357).

3. (що, чого) Розкласти, розвести: А потомъ ...огню наколко местцахъ заложивши, халупи и гумна,... спалили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); умыслне огонъ потаемне заложивши, зо всею маетностю до кгрунту спаливши,... знову до Хвастова... поутекали были (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 444).

4. (що) Визначити, встановити: Я тєпєр кѹ правѹ нѣ єдѹ, бо дєй мой рок нє пришол, котoрый Их Милость пановѣ намъ заложили (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); Нє пєрєстѹпа(и)тє границъ, которыѣ вамъ ѡ(т) Продкѡвъ вашихъ сѹтъ заложєны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 98); росъказѹємо абысъ пєрє(д) сѹдо(м)... станѹли... до... присѹжєня... // ...шкодъ дєсєтъ тисєчє(и) золотыхъ... а потомъ и самому томѹжъ судови зємъськомѹ луцъкомѹ такъжє тую сумъмѹ мєнованую яко и за закладъ дрѹгоє таковоє(ж) сумы в листє ѹвяжъчомъ заложоны(х) (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 120 зв.-121);

(про покарання) (що) накласти, піддати: ѡць выимєтъ изъ язвы грѣ(х)... и заложитъ ѡпитє-

мьєю (1489 *Чет.* 346 зв.); Которого дха стго силою и дѣйствомъ, стыє ω(т)цы на сєдъми соборєхъ становачи, нѣ придати, нѣ ω(т)нати, Подъ тоюжъ анаѳємою заложили (Острог, 1587 *См.Кл.* 19 зв.).

5. (чим) *(дати викуп)* закласти, заложити (що): Бо(л)шє ȣбогихъ та(м) єстъ виноваты(и). И прȣ(д)шє згинє(т) нѣжлы богаты(и) Хто засъ лѣпшє пѣня(з)ми заложытъ то(и) ся нє тръвожытъ (1636 *Лям. о прич.* 11).

ЗАЛОЖИТИСЯ, ЗАЛОЖИТИСА *дієсл. док.* **1.** (ким, чим) Захиститися, виправдатися: Кдыж тот рок пришол,... кнѧз Иван пєрєд правом стал... выслȣхавши рєчи кнѧзѧ Кȣзмы..., а нє заложил сѧ ни господарєм..., ани до панов рад права нє вчтивши и с права пошол проч (Луцьк, 1536 *AS* IV, 60); ты нє за форобою своєю пєрєд нимъ нє стал, ωдно зникаючи того права, тȣю дєй єс причинȣ дал и форобою сѧ заложилъ (1559 *AS* VI, 53).

2. *(побитися об заклад)* заложитися, закластися: А кгды бы ихъ хто спыталъ, жебы то ясне показали и съ писма Божьего достатечне вывели, заложуся, жебы не умѣли на // то и слова отказать (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 145-146); А заложуся, ижъ подобно меншей, нижъ я, о томъ ведаешъ (Вільна, 1599 *Ант.* 927).

3. (за кого, до кого, у що) Піти до кого-небудь у підданство, стати підлеглим кому-небудь: васко чȣбаты(и) кȣшънє(р) тыє на мєстъско(и) зємъли сєда(т) а заложилисѧ ново кȣ замъкȣ (1552 *ОЧерк.З.* 15); Я по своей тяжкой неволи шукалъ есми собѣ пана, кому бых мялъ служити, и заложилсѧ есми за его милости князя Костентина, воеводы киевского (1561 *Арх ЮЗР* 8/VI, 104); которы(и) са(н)ко постави(в)ши халупу за и(х) позволє(н)ємъ заложи(в)шисѧ в по(д)да(н)ство пєчє(р)скому мана(с)тирю и моцнє гва(л)то(м) в лу(г) и (в) закоты нши... впира(т) и брати поча(л) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2).

ЗАЛОЖИТИСА *див.* **ЗАЛОЖИТИСЯ.**

ЗАЛОЖНИЙ *прикм.* Заставни́й: pignerati(us), заложни(й), за(с)тавни(й) (1642 *ЛС* 316).

ЗАЛОЖНИКЪ *ч.* Заложник, заручник: obses, dis, заложникъ (1642 *ЛС* 286).

ЗАЛОЖНИЦЯ *ж.* Наложниця: Амали́къ: Лю́дъ ли́жȣчїй // лю(д) ȣдарѧ́ючїй. Мєтафо(р): антї́христъ. сы(н) єліфа́са ω(т) ѳа(м)ны зало́жницѣ,... з' котро́гω амали́кіты (1627 *ЛБ* 174-175).

ЗАЛОЖЫТИ *див.* **ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛОЖѢНЄ *див.* **ЗАЛОЖЕНЄ.**

ЗАЛОЖѢНЬЄ *див.* **ЗАЛОЖЕНЄ.**

ЗАЛОЗНОЄ *с.* Місце за лозами: то есть озеро звечистое церковное Брызнѣл и з забочю того озера и з залозным, а есть то за одною закотою жерела Брызнеля аж до Золотчи (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 41); мы в тое озеро, и в жерелѣ и в закопы, и въ залозное не вступуемъ (Там же, 42).

ЗАЛОМИСТЫЙ *прикм. (який має заломи; звивистий, з різкими поворотами)* заломистий: Нѧдро: ...Ґрȣнтъ зємлѣ то́єстъ по́лє, крывы́й кȣтъ, зало́мистый кȣтъ на мо́ри, а́лбо на зємли́ (1627 *ЛБ* 79).

ЗАЛОМИТИ *дієсл. недок.* (що) *(надламати)* заломити: офєрȣючи за грѣхъ заломитъ головȣ єгω кȣ криламъ, та(к) жєбы оу шї́и висєла а нє до конца сє оурвала (серед. XVII ст. *Хрон.* 116).

ЗАЛОМЪ *ч. (закрут, коліно)* залом: панове ихъ мл(с)ть мєжу промєжку и(х) положили ω(т) кургана простє оу густую липу што стои(т) повышє гȣмна в заломє (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28).

ЗАЛОТЫ *див.* **ЗАЛЮТЫ.**

ЗАЛУБИЦИ *мн. (сани з кузовом) діал.* залубні, залу́бниці: И на дворє взяли сано(к) двоє залȣби(ц) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6).

ЗАЛУГЪ *див.* **ЗАЛОГЪ.**

ЗАЛУЖЄ *с.* Луг, *діал.* залужжя: Въ Володимєри... ȣдолъжъ бокомъ ωднымъ ωтъ рєки, то єстъ ωтъ залȣжѧ... домъ поставити (1577 *AS* VI, 77).

ЗАЛУЖНЫЙ *прикм. (перетворений на луг)* луговий: А сєи ли(ст) другыи за зє(м)лю залужную (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

ЗАЛѢСЄ *с.* **1.** Узлісся, узлісок: Сѣножати за огородами подданыхъ на поплавехъ роздано на кождый полъланокъ по осми сажонъ вширъ концами ку залѣсю, за ровы (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 319).

2. Вл.н.: а въ затылку дворовъ тыхъ же на выгонъ и на дорогу на Залѣсе и до Клевенка полъ шнура кгрунту, который застѣнокъ вдается на часть Ивановскую (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 315).

ЗАЛѢТИТИ *дієсл. док.* (кого) Передати, віддати: тотъ манастырь... зъ ласки нашее господарской... даемъ отцу Самойлу // Сенсиловичу, архимандриту тогожъ манастиря святоѣ Тройцы, которого отецъ митрополитъ на тотъ станъ архимандричій посвативши, намъ... залѣтилъ (Краків, 1605 *АЗР* IV, 252-253).

ЗАЛѢЦАТИ *див.* **ЗАЛЕЦАТИ.**

ЗАЛѢЦЕНЄ *див.* **ЗАЛЕЦЕНЄ.**

ЗАЛѢЧОНЪ *дієприкм.* Залікований, вилікуваний: а чємоужъ на кр(с)тъ прибиває́тсѧ оужъ мѣдѧный абы бы́ли зглажо́ны и залѣчо́ны ра́ны оукоуше́нѧ оужовъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.).

ЗАЛЯНЄ *с.* Затоплення, заливання: а ижъ засыпанои... сажовки мȣси(л) шкодовати прє(з) залянє пляцȣ са(с)ко по(д)даныи выдȣби(ц)ки(и) (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1);

наповнення, заповнення: такъ яко тєпєрь тотъ ставъ ихъ стȣпный въ своємъ положєню и заляню єсть... записȣю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66).

Див. ще **ЗАЛИВАНЄ.**

Пор. **ЗАЛЯТИ.**

ЗАЛЯТИ *дієсл. док.* (що чим) Залити, залляти: попъ тял его въ рогъ лба над окомъ з левое стороны и рану шкодливую оному задалъ, и очы му кровью залялъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

Див. ще **ЗАЛИВАТИ, ЗАЛИТИ.**

ЗАЛѦГАНІЄ *див.* **ЗАЛЕГАНІЄ.**

ЗАЛѦНЄ *с.* Закупорювання (?): мно́гіи чȣда то́й Исто́чни(к) пока́зовалъ Мно́гіи абовѣмъ вєли́кіи хоро́бы, я́ко то залѧ(н)ѧ жилъ, вȣдъ задръжа(н)ѧ... оулѣчи́лъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815).

ЗАМАВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Виправдовувальний: ты́мъ спо́собомъ и ср(д)цє, ма́ючи за ро́н҆дцȣ ро́зȣмъ, со́мнѣн҆є // штрофȣючєє, мы́сли оскаржа́ючіи и ѡборонѧючіи, як҆ мо́вит҆: ѡскаржа́ючим҆ сє́бє мы́слѧм҆, взає́мъ и замавѧючим҆ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 148-149).

ЗАМАГАТИСѦ *дієсл. недок.* Домагатися, досягати: Прєспѣва́ю: Прєвыша́ю, прєȣспѣва́ю, помно́жȣюсѧ, мно́жȣсѧ, да́лѣй да́лѣй постȣпȣю, замага́юсѧ бо́лшє (1627 *ЛБ* 96); Спѣю: Мно́жȣсѧ, ма́ю до́брое повожѣ(н)є, замага́юсѧ, ȣстига́ю, спѣшȣ, ква́плюсѧ, поспѣша́юсѧ, бєрȣ по́хопъ, постȣпȣю (Там же, 120).

ЗАМАЗАТИ *дієсл. док.* (що) *(чим-небудь в'язким заліпити, зашпарувати отвір, щілину і т.п.)* замазати: Вєнєдикта... чє(р)лєнаѧ тою (!) моць имає(т). Выкопа(в)ши змыи водою чистою и оуложи оу // питѧ якоєко(л)вє(к) на но(ч) зама(ж) гара(з)дь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2-3);

(що чим) забруднити: идȣчи до са́жавки о́ноѣ, кото́раѧ была за мѣстом҆, а о́чи боло́том҆ зама́заныѣ ма́ючи, мно́гих҆, кото́рыѣ бы сѧ присмотрывали томȣ и дивова́ли, спотка́ти мѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 278).

ЗАМАЛО *присл.* Замало: и на(д) данину єго к(р). м(л). упросивши, вєли (!) за мало, кгру(н)товъ єго к(р). м[л](с)ти, до староства Києвъского налєжачы(х), посєли (Київщина, 1600 *ККПС* 136).

ЗАМАНАСТИРСКІЙ *прикм.* Розташований за монастирем: бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского манастира, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13).

ЗАМАРИТИ *див.* **ЗАМОРИТИ.**

ЗАМАТЕРЕЛЫЙ *див.* **ЗАМАТЕРѢЛЫЙ.**

ЗАМАТЕРЕТИ *див.* **ЗАМАТЕРѢТИ.**

ЗАМАТЕРѢЛЫЙ, ЗАМАТЕРЕЛЫЙ *прикм.* **1.** *(зрілого віку)* заматерілий: Нєпло́дность тє́ж҆

розвАза́лъ да́ръ Исто́чника тогω, Г҃ды Це́сарꙋ Кωнстанті́нъ Пωрфироро(д)ный зꙋ Ц҃рци ма(т)ки свое́и заматерѣлои народи́лъсА (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815); Ста́лꙋ сА те́ды на(д)звыча́йный дивъ вꙋ заматерѣлой Єлиса́веѳѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 821); *Образно:* Кто по всѣхъ Рꙋ́скихъ Крайнахъ... ωголо́ситъ, же за выро(д)нымъ ωбюродѣнємъ, бл҃говѣствова́нієм роди́ти во мнѣ мѣвшихъ дрꙋгώвъ Женихо́выхъ, нѣАкω заматерѣлаА це́рковъ РꙋскаА ложєсна зача́тїА, и оутрꙋбꙋ рожєнА нєпра́зднꙋ ношꙋ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.).

2. *(закоренілий)* заматерілий: И хтожъ не знаетъ гнюсного и взъгаржоного а въ сцызме ...заматерелого народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); владыка Володимеръский ани мыслилъ о томъ, жебы коли до таковаго дела прыйти мело, видечи въ той заматерелой сцызме великое затрудненье и неподобный прыступъ до тое единости и згоды церъквей светыхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 573).

ЗАМАТЕРѢТИ, ЗАМАТЕРЕТИ *дієсл. док.* **1.** Постаріти: дочка фаноуилова... заматерѣла во днехъ свои(х) (1489 *Чет.* 138).

2. *(закореніти, вrости)* заматеріти: Уже бо в конец в том невѣрию заматерели,... а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162).

ЗАМАТИ *див.* **ЗАЙМАТИ.**

ЗАМЕЖОКЪ *ч.* Прилегла до межі частина поля: а Клиноватои ниви границу положили есми уверхъ подле малой долини и замежокъ малой нивки, которая посполита с Клиноватою, то есми привернули до Клиноватой, и грань тоей ниви положили есми зъ Софѣскою землею (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); надали есмо въ Туровѣ... три поли на передсѣльи села Вересницкого, и зъ припашьми, и зъ сѣножатьми, и зъ замежками, по самую течьку и долину (1513 *АСД* IV, 2); Панъ светицъки(и) вєлъ насъ дꙋбровъкою замєжъко(м) нивы... и прывєлъ насъ до дороги (1546 *ОГ* 21).

ЗАМЕНА *див.* **ЗАМѢНА.**

ЗАМЕНИТИ *див.* **ЗАМѢНИТИ.**

ЗАМЕНОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Перелічений поіменно: и такъ,... злупивши и зобравши подданыхъ моихъ всихъ, которые заменованые тутъ меть хочу, кгдыжъ всихъ не минула шкода и кгвалтъ (Житомир, 1611 *Арх ЮЗР* 3/I, 158).

ЗАМЕНЯТИ, ЗАМЕНАТИ *дієсл. недок.* (що, що на що і без додатка) *(обміняти)* заміняти: а мимо кнАзА ВасилА никомꙋ иномꙋ нє маю продати або на имєнє замєнАти (Задиби, 1536 *AS* IV, 50); волна бꙋдєт ωна тꙋю трєтюю часть продати и замєнАти (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); людє(м) во(л)нымъ во(л)но є(ст)... имєньями своими... шафовати во(д)лє потрєбы... и подоба(н)я своєго ω(т)дати продати... и замєняти (1566 *ВЛС* 10); має(т) бра(т) мо(и)... то(т) плА(ц)... ꙋжива(ти) волє(н) будꙋчи кому хотА є(г) ω(т)дати прода(ти) замєнАти (Толпижин, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 3); Має(т)... па(н) писа(р) самъ... тоє имє(н)є... дєржати..., даровати, застави(ти), замєняти (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); Его Мил. тые вси именья... маютъ... тому отдать, продати, даровати, заменяти, заставити, и тымъ яко власнымъ купъномъ своимъ шафовати вечными часы (Затурці, 1590 *ИКА* дод. 93).

ЗАМЕНАТИ *див.* **ЗАМЕНЯТИ.**

Див. ще **ЗАМѢНИТИ.**

ЗАМЕРАТИ *див.* **ЗАМѢРАТИ.**

ЗАМЕРЕТИ *дієсл. док. перен. (перестати існувати; зникнути з людської пам'яті)* загинути: Кгды(ж) па́мАть лю(д)скаА вѣчностю нє єсть помѣрєна, а всѣ спра́вы проволо́ко(м) ча́сꙋ запамАта́ны бываю(т) то(л)ко тако́выє спра́вы замєрєти и в запомєта́ню бы́ти нє мо́гоу(т), кото́рыє звѣрхностю писма были бы оутвєржє́ны (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

Див. ще **ЗАМИРАТИ.**

ЗАМЕРЗЛЫЙ *дієприкм. (вкритий кригою)* замерзлий: А коли да́рїй кꙋ рєцѣ прибѣглъ нашо́лъ ю замє́рзлꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

ЗАМЕРИТИ *див.* **ЗАМѢРИТИ.**

ЗАМЕРКНУТИ, ЗАМРЪКНУТИ, ЗАМЬРЪКНУТИ *дієсл. док.* (*про сонце*) затьмаритись: бор҇зо по с҇корби дн҃ій тыхь сл҃нцє зам҇ръкьнє(т) и мѣсаць нє дас҇ть съвѣтлости своєи (1556-1561 *ПЄ* 103); Было бо якобы шєстои годины оучинилоса тємно по всєй зємли ажь до дєватои годины замрък҇ло слнцє (Там же, 328 зв.); оучінілос тємно по всєй зємли аж до дєвятои годины. замєркло сл҃нцє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 84).

ЗАМЕРОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Визначений, відміряний: А кгды пят лет замєроных выходити будут... всѣ обшары наши... засеяти и до рукъ наших одъдати мають (Горохів, 1593 *ПККРДА* I-2, 160).

ЗАМЕРТИ *дієсл. док.* Умерти; загинути: И который мещанинъ замреть, а жону, дети и близкихъ по собе зоставить, вы, о то не дбаючи, тые спадки на себе берете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 32); єс҇ли бы зєр҇но п҇шєничноє впа(д)ши в҇ зєм҇лю, а нє замєр҇ло то бы єдно само такь прєбыло а єсли оумрєть то // вєликый пло(д) з҇ сєбє выростить (1556-1561 *ПЄ* 402 зв.-403).

ЗАМЕСТЪ *див.* **ЗАМѢСТЬ.**

ЗАМЕТАТИ *див.* **ЗАМѢТАТИ.**

ЗАМЕТНЯ *ж. Діал.* Заметня "колотнеча". Вл.н., *ч.*: Андрѣ(и) Замє(т)ня (1649 *РЗВ* 400).

ЗАМЕТЬ *ж.* **1.** *(відрубаний стовбур дерева, що використовується для дерев'яної кладки стін)* замітник, *діал.* заміть: За тою коморкою стайня рубленная в замет, драницами побита (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

2. Огорожа, паркан: ведля тои вежи городня ледьница, а отъ реки Стыра заметь, спротивъ гридня зъ сеньми (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 7/I, 239).

ЗАМЕШАНЄ[1] *с. (поєднання чого-небудь різнорідного)* змішання: зъ замєша(н)я рєчи(и) и єлємє(н)то(в) свѣтъ бы(л) ѹчинєны(и) (1582 *Кр.Стр.* 16).

ЗАМЕШАНЄ[2] *див.* **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМЕШАНИНА *ж.* Метушня, сум'яття, *діал.* замішанина: А помєнєно(г) П҃на яна Ко(з)ло(в)ско(г) за забито(г) мєжы колоды вкинули и лома(ми) накидали ажє за ѡхроною бо(з)кою в то(и) замєшанинє ко(н) помєнєно(г) ко(з)ло(в)ско(г) которы(и) бы(л) до голузы привєзаны(и) з страхѹ ѡно(г)... ѹ(р)вавши(с) додому прибє(г) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.).

Див. ще **ЗАМѢШАНЄ, ЗАМѢШАНИЄ.**

ЗАМЕШАНЫЙ *див.* **ЗАМѢШАНЫЙ.**

ЗАМЕШАНЬЄ *див.* **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМЕШАТИ *див.* **ЗАМѢШАТИ.**

ЗАМЕШАТИСЕ *див.* **ЗАМѢШАТИСЯ.**

ЗАМЕШКА *ж.* (*стп.* zamieszka) заколот, збурення: Черезъ тисечу летъ близко Кгрекове зъ своимъ патриярхою в единъности костельной и подъ послушенствомъ бискуповъ Рымскихъ зоставали (окромъ часовъ геретыцкихъ, Аризнъскихъ и образоборцевъ, въ которыхъ неспокоиные замешки, але вельми коротко, бывали) (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 268); читєлникъ о мнѡгихъ рєча(х) кѹ вѣданью по(д) ты(м) часо(м) мѣшани(н) (*на полі* – замѣшок. – *Прим. ред.*) для вѣры // в рєчи посполітои потрєбных вывѣдатиса можє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5 зв.-6).

Див. ще **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМЕШКАНЄ, ЗАМЕШКАНЬЄ *с.* (*стп.* zamieszkanie) *(запізнення з виконанням чого-небудь)* зволікання, затримка: мє(д)лєніє, забав҇лєньє, // замєш҇ка(н)є (1596 *ЛЗ* 57-58); а єсли тє(ж) пытаєтє и ѡ замєшка(н)ю п҃на миколаєво(м), єго гд҃рьская мл(с)ть а(ж) до того часѹ ѡчєкива(л) грошє(и), поки ємѹ при(и)дѹ(т) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); Всѣмъ намъ зъѣхатиса до Митрополіта бєзъ всакого вымовєньа и замєшканьа (Львів, 1614 *Вил. соб.* 20); Алє гды любъ нєбы(т)ности, любъ замєшка(н)я, любъ ѡ(т)хожє(н)я причина якая гва(л)товная бѹдєть, тѹю дида(с)калѹ ѡ(т)крыти, и ѡ(т) нєго на потрєбѹ прощєніє взяти повинє(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 88); Закоснѣніє: Ѡ(т)лаганьє. Забавє(н)са, замєшка(н)є, ѡ(т)клада(н)є (1627 *ЛБ* 41).

Пор. **ЗАМЕШКАТИ.**

ЗАМЕШКАНЬЄ *див.* **ЗАМЕШКАНЄ.**

ЗАМЕШКАТИ, ЗАМЕШЬКАТИ *дієсл. док.* (*стп.* zamieszkać) (що і без додатка) *(не виконати чого-небудь своєчасно)* затриматися (з чим і без додатка): нє хотѣль того занєхати яко(ж) того нѣколи нє замєшька(л), абы ѡ(н) коли свои(х) вѣрьны(х) потѣшити нє моглъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76); Ѡ(т)сылáю... Правовѣрныхъ до книгъ. Нє бє(з) надѣи єднáкъ жє нє замѣшкавши ѡсоблѝвоє вы́йдє вы́даніє книги (Київ, бл. 1619 *О обр.* 180); тамъ жъ я, бывшы у тютки своее, маломъ што замешкалъ, поведаючи ей потребу пилную до Луцка, скоро толко на смерканю пошоломъ до нихъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458); Замєдлѝхъ: Замѣшкалємъ (1627 *ЛБ* 41); дроугїй пожитокь... а ю(ж) спочa(т)коу наготóва(н)ный. кътoрый нє замєшкає(т) каждомоу прїйти (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51).

Див. ще **ЗАМЕШКАТИСЕ.**

ЗАМЕШКАТИСЕ *дієсл. док.* (в чому) *(запізнитися, не виконати чого-небудь своєчасно)* затриматися: а и(ж) сє в ти(м) замє(ш)кало прошꙋ нє ра(ч)тє за зло мити (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377, 1).

Див. ще **ЗАМЕШКАТИ.**

ЗАМЕШЪКАНЬЄ *див.* **ЗАМЕШКАНЄ.**

ЗАМЕШЬКАТИ *див.* **ЗАМЕШКАТИ.**

ЗАМИКАТИ *див.* **ЗАМЫКАТИ.**

ЗАМИЛОВАНЄ, ЗАМИЛОВАНЬЄ *с.* Замилування, захоплення: Ажє нб(с)номꙋ Облюбє(н)цєви нєподобáлисѧ, прє(д) палáцо(м) зостáли, звѧ́зками бовѣм' свѣта и замилованѣмъ рѣчєй зє́мныхъ знѧ́ты, любви своєй, нб(с)номꙋ Облюбє(н)цꙋ нє ѡсвѣдчѝли, и оливы нє взѧли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 30); и нб(с)ны(х) дóбръ замѝлованьємъ, ѡ(д) котóрого ѝхъ жáднаѧ з' зє́м'ныхъ и по(д)зє́мных' рє́чїй ѡ(д)лꙋчѝти нє мóжєтъ (Там же, 82).

Див. ще **ЗАМЇЛОВАНЬЄСА.**

Пор. **ЗАМИЛОВАТИ.**

ЗАМИЛОВАНЬЄ *див.* **ЗАМИЛОВАНЄ.**

ЗАМИЛОВАТИ *дієсл. док.* (що) полюбити: Покѝнь оупóръ и свáры, а нєѡблꙋдноꙋю и нєѡмы(л)нꙋю прáвдꙋ Бл(с)вє́нныхъ Ѿцовъ замѝлꙋй (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 305).

ЗАМИЛОВАТИСА *дієсл. док.* (кому) *(милуючись, захоплено задивитися на кого-небудь)* замилуватися (ким): тáкъ єстъ ѡна ПАНКНАА, жє єсли бы... хто єи вѝдѣ(л), зара(з) бы сѧ єй замѝлова(л) бáрзо мóцно (поч. XVII ст. *Проп.р.* 274 зв.).

ЗАМИНА *див.* **ЗАМѢНА.**

ЗАМИРАТИ *дієсл. недок., перен.* *(припинятися, зникати)* завмирати: тогды и дꙋхъ наш' вєсєлѝт'сѧ, тóєст' дꙋхóвный дар' котóрогос'мѡ ѡдє́ржали, длѧ знамєнѝтых' спрáвъ, игрáєтъ, вєсєлѝт'сѧ, и выславꙋєтъ: нє кóрчит'сѧ, áнѣ замирáєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 823).

Див. ще **ЗАМЕРЕТИ**[1].

ЗАМИРИТИ *дієсл. док.* (з ким) *(дійти згоди)* помиритися: султанъ Шынкгерей, царъ татарскій крымскій, зъ воискомъ запорожскимъ замирилъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 275).

ЗАМИСЛИТИ *див.* **ЗАМЫСЛИТИ.**

ЗАМИСЛЪ *див.* **ЗАМЫСЛЪ.**

ЗАМИШАНИЙ *див.* **ЗАМѢШАНЫЙ.**

ЗАМІРОНІ *прикм.* Відмірений: demensus заміроні (І пол. XVII ст. *Своб.* 26).

ЗАМЇЛОВАНЬЄСА *с.* Те саме, що **замилованє**: Границы доброво́лного заміловáньѧ сѧ зáповѣдєй Бж҃ихъ (на полях. – *Прим. ред.*) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 279).

ЗАМКНЕНЄ, ЗАМКЪНЕНЄ, ЗАМЪКНЕНЄ, ЗАМЪКНЕНЬЄ *с.* **1.** *(закриття чого-небудь на замок, ключ, засув і т.ін.)* замикання: За коло(д)кꙋ до цє(р)кви за(м)кнєнѧ далє(м) г(рш) є҃і (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3 зв.); о придане очевистое возных до оглядания от них того замкненя, запечатованя, зграбеня и набоженства волного заброненя и мере отнятя и выбитя их з нее просили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 557); студенъты..., того-то Михала..., спевака... церковъного... улапаного до буръсы неуцтиве впровадити казавши, по замкъненю буръсы,... килку киовъ руки и ноги одбити казали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590).

2. *(відмежування чого-небудь огорожею)* огородження: С пѣсанѧ в(ш) м(л) вырозѹмѣлисми яко(м)сѧ в(ш) м(л) ѡбецали тои цр҃кви паме(т)и нашеи до ко(н)ца засклєп(л)єня и мѹро(м) за(м)кнєня роботы тоєи старанє чини(ти) (Устя, 1613 *ЛСБ* 448).

3. *(припинення доступу до чого-небудь)* закриття: єщє мо(г) до(с)тати цєса(р)... по(м)плєѹса..., а ѡ(н) прє(з) за(м)кнєня ѡблєжоно(г) по(р)тѹ в мало(и) и латано(и) ло(д)цѣ ѹтєкъ на морє (1582 *Кр.Стр.* 77 зв.).

4. *(пристрій для запирання, зачинення чого-небудь)* замок; запір; засув: а потомъ... уломившися до... комор,.. пивниц, стаен, гумен, шпихлиров поотърубовавши где были замкненья, всю маетность их побрали (Луцьк, 1599 *Арх ЮЗР* 1/VI, 259); алє єв(г)листовє всѣ(х) в то(м) фалшѣ строфѹють мовѧчїи ижъ прє(з) двє́ры вшо́лъ замкнє́ныи х҃с алє чємоу прє(з) двє́ры затво́рєныє и потаємно прєражáючи затво́ри албо замкнє́нѧ до сво́ихъ внїйти хотѣлъ г҃ь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 159 зв.); Затво́ры: Замкнє́нѧ, заклє́пы (1627 *ЛБ* 42).

5. Замкнене, зачинене приміщення, місце: а тамъ бли(з)ко того домѹ в горо(д)ни замъкнє(н)є гдє порохи и и(н)шиє по(т)рєбы кѹ стрєльбє ховають (1552 *ОКан. З.* 15); поневажъ тые листы твое овыхъ другихъ зъ замъкненя на светъ праве якобы вытиснули. Бо где бы тые твое спокоемъ лежали, певна бы и сие света не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 571);

ув'язнення: казáлъ єгѡ вєсти до тємни́цы, гдѣ вѧ́знєвъ цр(с)кихъ // стєрєжоно, и бы́лъ тáмъ в замкнєню (серед. XVII ст. *Хрон.* 63-64 зв.).

6. *Перен. (самітне, замкнене життя затворника)* затворництво: Гдє стоѧчи, тáкжє в҆ кє́лїи своє́гѡ замкнє́н҆ѧ знайдѹючисѧ, гдысѧ в҆ розмаи́той обирáл҆ б҃гомы́слности (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30);

самота, усамітненість: Знáти жє єи нє заста(л) на тá(н)ци,... ани на проха(д)цѣ, ани в҆ двє́ро(х), ани въ окнѣ о́ка(з)ую́чисѧ, и выглада́ючи на мимоходѧчїи я́ко нн҃ѣ(и)шїи пáн҆ны мáю(т) въ обы́чаю. Алє в҆ зам҆кнє́ню на поко́ю сво́є(м)... розмышлѧ́ючи в зáконѣ г҃нє(м) (1645 *УЄ* № 32, 310 зв.).

7. *Перен. (завершальний етап)* закінчення, завершення; кінець: заключє́ніє, за(м)кнє́ньє (1596 *ЛЗ* 48); Zámknienie komedyey (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.); Ѡ то́мъ тáкъ побо́жнє пожи́ломъ, и тáкъ ст҃обливє зє́шломъ Мѹжѹ, на почáткѹ Бє́сѣды моє́и бєзпє́чнє рє́клємъ... и в҆ замкнє́н҆ю єи мо́влю (Вільна, 1620 *См. Каз.* 25 зв.); въ замкнене сего моего артикулу, зъ пророкомъ... Исаіею мовлю (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 814); По доко(н)чєню раху(н)кѡ(в) въ всяки(х) прихо(д)ны(х), и ро(з)хо(д)ны(х) сѹм(м)а(х): и по за(м)кнє(ню) єлє(к)цїи всѣми братіами зго(д)нє ѹчїнєнои. вє(с)по(л) з старѣши(н)ство(мъ), дали всѣ брата до рѹ(к) мнѣ... з вчораишого рахѹнъкѹ позосталѹю... сѹммѹ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1); при за(м)кнєню тои сха(д)зки ѡбє(з)валъся панъ ґєо(р)ґи(и) ѳєодосовичъ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43); Трє́тѧѧ ча(ст), за(м)кнє́н҆є м҃лтвы г(с)днєи, в҆ котórой оупєвнє́н҆є єстъ: ижъ то́є ѡдє́ржимѡ ѡ што смы проси́ли (Львів, 1646 *Зобр.* 58 зв.);

рішення: Сѹдити маю(т) справєдливє... а гдє бы сѧ трафила ро(з)но(ст) або ро(в)ность маю(т) ра(з) два три знову чєрє(з) вотованьє пу(с)ти(т) и при то(и) сторонє замъкнє(н)є зостави(ти) має(т), которая за собою доводо(в) пра(в)ны(х) бо(л)шє(и) будє(т) мєла (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 115); и обослáли всѣхъ свои́хъ зáходни(х) кардинáловъ и би́скѹпѡ(в) но́чью, абы́ встáвши, вє(д)лє оурєчє́ного часѹ... длѧ по(д)писѡ(в) рѹкъ и ствєрьжє́ньѧ а замкнє́нѧ оунѣи, до ц҃ркви сѧ нє сходили, алє абы до пáпы зобрáлисѧ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50); ра(ч)тє дати на и(н)стрѹк҆цїи послань(м) ѡ(т) сєбє з досконалою моц҆ю до постановє(н)ѧ, и замкнєнѧ соборово(г) (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.);

висновок: Ты́є такі́є чоты́ри зам҆кнєньѧ за довóдами нáшими в҆ про́шлы(х) двóхъ роздѣлєхъ противъ єдновла(с)тїю ѡ(т) дѣєпи́са змыш-

лєномꙋ приточоными з вла́сныхъ припо́мнєныхъ сло́въ єго выника́ютъ алє жє бы ка(ж)дый пра́вє па́лцємъ доще̑ꙋпатисѧ того мо́глъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108 зв.).

8. Зміст, суть: А мы… оуважа́ймо и пилнѣ́й розбира́ймо и ро(з)мышлѧ(и)мо розꙋ(м) и замкнє́нѧ сло́въ кото́рїє прєкладаю́тсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.); Глави́зна: Сꙋ́мма, коро́ткоє замкнє́ньє, поча́токъ кни́гъ. ѡсѧгнє(н)є нѣкото́рои рєчи (1627 *ЛБ* 25).

Див. ще **ЗАМКНЕНІЄ.**

Пор. **ЗАМКНУТИ.**

ЗАМКНЕНІЄ, ЗАМКНЕНЇЄ *с.* **1.** Висновок: Кгды бовѣ(м) прєдложє́нѧ сꙋть фалши́вы, тє́ды и замкнє́нїє фалши́во єсть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 300); Штожъ тє́ды рєчи ма́ємѡ; яко́є замкнє́нїє Слова́мъ Хвымъ оучи́нимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 708).

2. *Перен. (завершальний етап)* закінчення, завершення: А та(к) вспомнє(н)є Прьвого Никє́йскоє, зара́зъ та́мъ // и второго Кѡнстантинопо́лского почита́нїє и замкнє́нїє было́, и єсть (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 122-123).

Див. ще **ЗАМКНЕНЄ.**

ЗАМКНЕНЪ *див.* **ЗАМКНЕНЫЙ.**

ЗАМКНЕНЫЙ, ЗАМКНЕННЫЙ, ЗАМКНЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(зачинений на замок, ключ, засув і т. ін.)* замкнений: заключє(н), за(м)кнє(н) (1596 *ЛЗ* 48); до ап(с)ло(в) такы(ж) чєрє(з) за(м)кнєнныи двєрѣ… оуказа(л)сѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77 зв.); алє єв(г)листовє всѣ(х) в то(м) фалшѣ строфꙋ́ютъ мовѧчїи ижъ прє(з) двє́ры вшо́лъ замкнє́ныи хс алє чємоу прє(з) двє́ры затво́рєныє и потаємно прєража́ючи затво́ри албо замкнє́нѧ до сво́ихъ внїйти хотѣлъ гь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 159 зв.); ꙋ мєнє в схова(н)ю были… тлꙋмо(к) скꙋраны(и) велики(и) зашнꙋрованы(и) замкнєны(и) и саквы великиє скꙋраныє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7); Заключє́нъ: Замкнє́нъ (1627 *ЛБ* 41); а єслисѧ на ярмаркꙋ ба́вити, з ко́ждымъ на потка́ню жа(р)ты и заба́вꙋ мѣти бꙋдꙋтъ, за́мкнєныи двє́ри на́йдꙋтъ, // нихто имъ ихъ нє ѡдо́мкнєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 137-138);

перен. (прихований, схований) закритий: и вы́пилъ є́смь во́ды чꙋ́жїи, и вы́сꙋшилъ є́смь стопа́ми но́гъ мо́ихъ вси во́ды замкнєны чи нє слы́шалъ єси што є́смь чини́лъ ѡ(т) поча́ткꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346);

перен. (якого не можна зрозуміти, осягнути відразу) глибинний, потаємний, прихований: ѡ(т)цє́вє… выклада́ютъ… придаючи, и́жъ мы́слю до Бга по(д)нєсє́нного а замкнє́нными смы́слами Малжо́нковє поймова́тисѧ ма́ютъ, бо нє смы́слы анѣ ро́дичи, анѣ доста(т)ки до́брꙋю да́ютъ жонꙋ, а́лє самъ Г(с)дь Бгъ, яко м(д)рєцъ наꙋча́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 929).

2. *Перен. (досягнутий, здійснений)* укладений: въ засѣданю первомъ видѣти дается, ижъ на освѣдчене покою замкненой едности церковной Иоанъ папежъ… патріарсѣ прислалъ розмаитіи коштовніи подарки (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 748).

3. *У знач. ім.* В'язень: поста́втє мꙋжєвъ довти́пны(х) кото́рїи(б) замкнє́нны(х) стєрєгли (серед. XVII ст. *Хрон.* 167).

ЗАМКНЕНЬЄ *див.* **ЗАМКНЕНЄ.**

ЗАМКНУТИ, ЗАМКНУТЇ, ЗАМЪКНУТЬ, ЗАМЪКНУТИ, ЗАМЬКНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(зачинити на замок)* замкнути: Огородокъ замкненый а источникъ запечатаный (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); я замкнꙋвши сєни и избꙋ, до самого днѧ спалъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); томужъ попови казавшы церковъ замкнути, прочъ одышолъ (Вільна, 1599 *Ант.* 931); cludo замкнꙋтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 51); и пришє(д)ши та(м), проси(л) ѡного моу́жа абы єго за(м)кноу́лъ въ ѡсо́бной халоу́пцѣ и двє́ри халоу́пки *за(м)кноу́вши*, хлѣба и воды абы ємоу дава́лъ по ки(л)кꙋ днєхъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); за(м)кни за собо́ю двєри свои (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20); Соломей Волошинъ… нападши на тотъ домъ протестантисъ шляхецъкий, который уже яко подъ час ночи замкненый зоставалъ (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 267); *Образно:* многы вдо́вицы бы́ли, мє́жи лю(д)ми їилєвыми, въ днїи пр(о)рка ильи ко́ли бы́ло за(м)кнєно нбо три лѣта и

м(с)ціи ше(ст) (XVI ст. *УЄ Літк.* 12); **замкнути мову** *див.* **МОВА; замкнути уста** *див.* **УСТА; губу замкнути** *див.* **ГУБА**[1]**; мовенє замкнути** *див.* **МОВЕНЄ; речъ замкнути** *див.* **РЕЧЪ;**

(заткнути) закрити: Алє якъ ви́ннаѧ лоза квитнєтъ з' надво(р)ѧ на роли, и чѹєтъ во́нность єи замкне́ноє в' на́чи(н)ю вино, испо́лъ квитнєтъ и то́є: Та́къ розѹмѣй, же и дѹшѣ грѣшныхъ оуча́стницами сѹть яко́гѡ добродѣйства з' ѡфѣрѣ бєз'кро́внои и доброчи́нности которaѧ за ни́хъ бывáєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 154);

перен. (зробити нечутливим, байдужим) замкнути: Бл(с)вені ѡ́чи которіє звѣрхны(м) рєчо(м) за(м)кнєны сѹ(т), а внѹтрны(м) пи(л)но сѧ присмо́трѹю(т) и ѹважа́ю(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 31);

перен. (що) *(не дати волі своїм бажанням)* приборкати: ноги има́ємо за́м'кноути абы нє были ско́ри йти на проли́тіє кро́ви (поч. XVI ст. *УЄ* № 91, 46); до(т)кнєнѧ ншє маємо за́мкноути ничи́мь и́н'ши(м) є(д)но ты(м) абы сѧ нє доты́кало ты(х) рѣчи́й которіи бы тѣлоу наймил'шіи были... абы по вознєсєніи єго сто(м) блоуды якіи або нєдовѣр'ства нє были (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 46 зв.).

2. *(кого) (залишити кого-, що-небудь у замкненому приміщенні)* замкнути: Малжонок... приневолял ее, ажебы... то перед урядом... сознала, грозячи... с тым же кгермком своим на одном местцу замкнути а то приятелем ее и своим обявити (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); панъ Вилгорский,... речи рухомые,... // ...въ коморе, зъ слугами небожчиковъскими замъкнувъши, запечатавали (Луцьк, 1593 *Арх ЮЗР* 1/I, 361-362); шєстьдєсѧтъ єпископѡвъ ...в' тємні́цахъ замкнѹвши, розмайтыє моу́кы задава́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51); того то Исака Долмацкого... поймли и там же в той церкви замкнули (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312); Книг словенских великими склепами знайдешъ замкненыхъ, которых на свѣтъ не выпустят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); и замкноу́лъ сєбє и бы́лъ та(м) оуставичнє, по́сто(м) и моли́твами и слєза́ми, дшѹ грѣхо(м) зма́занѹю ѡмыва́ючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); *Образно:* на тако́мъ за(м)кѹ покоѧ зам'кноу́ти бы пра́гноу(л) сѹмнѣньє своє (Острог, 1598 *Отп. КО* 31);

(помістити кого-небудь в ізольоване, замкнене місце) ув'язнити: абовѣ(м) гды пришо́лъ хс з' нба тє́ды што пєрєднѣ(и)ши(х) бѣсѡ(в) запє́ръ в' про́пасть... єдны(х) бовѣмъ // звѧза́лъ в тє(м)ность за(м)кнѹлъ а дрѹги(х) росказа́лъ гонити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 12-12 зв.); и пото(м) єго заклѧ(л) іѡа(н) // и за́мкноу(л) єго в' глоубинѣ мо́рской (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 353-353 зв.); По извєръжє́нію дїа́волы на тро́хъ мѣстєхъ зоста́ли; єдины вы́ш'шє на воздоу́сѣ над' вѡда́ми дрѹгіи на зємли: трє́тіи, в а́дъской про́пасти под' зємлє́ю; зам'кнєны яко лютѣйшии (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.);

(про перебування плоду в утробі) розміститися: то(т) кото́рый в животѣ матки замкнєны(и) мє(с)сію ви́ди(т) в дрѹгы(м) ты(ж) животѣ замкне́ного, и єго поздоровлѧ́єтъ, вѣншѹєтъ ємоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.);

(здобути певне місцезнаходження) розташуватися, вмоститися: в на(с) самы(х) є(ст) за(м)кне́ны(и) нєприѧтєль (серед. XVII ст. Кас. 76);

(у труні, могилі) закрити, поховонити: Ты мѧ за́мкнєш' сво́ими чєтырма доцка́ми, Который тєпєръ вла́днѹ мно́гими краѧ́ми (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); всѣ то нн҃ѣ я́снѡ ви́димѡ; на срѡ(д)ницєхъ на́шихъ; кото́рыи вчєра́ бєсѣдѡвали з на́ми, а нынѣ ю́жє ихъ нѣма́шъ, в' тє́мномъ гробѣ замкне́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.).

3. Виразити, висловити, передати суть: А якъ то рѧ́дитъ и длѧ чого што справѹєт', за́м'кнѹлъ то в нєдостіґнє́ныхъ свои(х) сѹ(д)бах', кото́рыхъ ткнутісѧ ра́зумы лю(д)скими та́къ бє(з)пєчно, якъ соломѣ огнѧ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12 зв.); Пра́во о кото́ро(мъ) сѧ то́тъ роздѣлъ пи́шєтъ, є́сть двоѧ́коє. одно нєпи́саноє, кото́рого звыча́ємъ зовємѡ. дрѹго́є пи́саноє, которое за́сь на́двоє роздѣлитисѧ мо́жє. бо єдно в(ъ) статѹтѣхъ и кон(ъ)ститѹціа́хъ всѣмъ... за́мкнєно єсть. дрѹго́є в ли́стѣхъ а в привилєѧ(х) (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 20 зв.); Звйтажила злбсти и прєвро́тности єретическіи, гды прибра́на бѫдѫчи в҆ слнцє Бгоразѫміа, и в҆ коро́нѫ з҆ двана́дєсати звѣздъ оуплєтєнѫю, то́ єстъ в҆ вѣрѫ двана́дєсатьми артикѫлами спора́жєнѫю и замъкнє́нѫю, Лѫноу (Київ, 1625 *МІКСВ* 129); Жє лѣни(в)ство ѡслѣпла́єтъ мы́сль, и до понатя цно(т) єи затмаєтъ. Тои хорббы всѣ зара́зы и шкоды, кото́ріи з нєи похо́дать ѡ(д)ны(м) вѣршико(м) пієн҆кнє за(м)кнѫлъ... проро́къ двдъ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.);

зробити висновок, підсумувати: а намъ се то годитъ мовитъ и такъ замъкнуть: ижъ тые вси, которие его хотятъ меть... суть светые (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 260).

4. Завершити, закінчити: наѡ(с)тато(к) абы(х) ты(м) за(м)кнѫлъ ѡ(д) которого(м) поча(л) (1582 *Кр. Стр.* 12 зв.); Наоста́токъ таки́мъ вызна́ньємъ сино́дъ замкноу́ти мѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); А лвовъскій и премыслскій сами будучи з нами в той же справѣ, и замъкнувши и поручивши нам до отправованя тоєи справы, и к воли воєводы кієвского запрѣлися того всего (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Сло́ва Оу́чникѡвє и самови́дцы, ѡ(т) кото́рыхъ вєсь свѣтъ поима́ный є́стъ, ѡ́ныи... постанови́ли то, жє бы в҆ стра́шныхъ и чи́стыхъ и живоно́сныхъ таємницахъ, ѡ ты́хъ, кото́рыи з҆ вѣрою дє́нь ѡста́тнїй живота́ замкнѫли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 149); а́бы та́а книга ѡ по́стахъ и ѡ воздєржа́нїи та(к) за́цного мѫжа наѫкою и выро́ко(м) за(м)кнє́на была (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

5. *(звести докупи кілька подій)* підвести: И та́къ то́є тройча́стоє згромажє́нїє Ѡ(т)цовъ и и́хъ събѡрова́нїє по(д) єдинъ Сино(д) за́мкнєно и поло́жєно, и назва́но єго Пєнѳє́кти, то Єстъ Патошє́стый Сино́дъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 141); помєнєныє уча(ст)ники Стари(х) Копиєвєцъ ту жъ, по(д) бокъ судовъ граничъны(х), замъкнули (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

6. *Перен.* Урвати, відірвати, припинити щонебудь: дьявол... породоу раискоую адамоу замкноулъ (1489 *Чет.* 255 зв.).

◊ **згоду замкнути** *див.* **ЗГОДА; покой замкнути** *див.* **ПОКОЙ.**

Див ще **ЗАМЫКАТИ.**

ЗАМКНУТИСЕ *див.* **ЗАМКНУТИСЯ.**

ЗАМКНУТИСЯ, ЗАМКНУТИСА, ЗАМКНУТИСЕ, ЗАМЪКНУТИСЯ, ЗАМЬКНУТИСА *дієсл. док.* **1.** *(зачинитися де-небудь на замок)* замкнутися: он, обачивши мене возного, ...с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнулъся (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); арендаръ..., до пивници,... утек и замкнулся от тебе (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); ѡба́чивши то за́ходници, а хота́чи то́ оутайти,... за(м)кнѫвшиса на розмо́вѫ, та(м) жє вдѫши́ли патріа́рха до смє́рти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв.); єсли хощємо и(ж)бы єсмо ѡдръжали(с) оу па(н)ствѣ своємь замкнѣмоса гораз(д)ь, заволочѣмо ланцоухами ворота и дроукы жєлѣ(з)ными позакла(д)уймо и клинамь и(х) позабіваимо (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50); царъ Шуйский болей таборомъ не сталъ, замкнувшисе зъ людомъ до столици (поч. XVII ст. *КЛ* 80); потомъ, кгды самъ уступилъ зъ двора, и замкнулъсе въ ызбе,... зъ ручницъ до него стреляли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222); А ґды пришла Прєч(с)таа Два Мти Гдна; в҆ до́мъ сво́й, и тамъ зам҆кнѫвшиса ѡплакова́ла сыро́тсвѡ своє. Имѣла тогда́ дш҆ѫ свою Стѫю; ро(з)двоєнною мы́слю: єдина ча(ст) оу гро́бѣ с҆ Тѣломъ Гнимъ: а дрѫгаа з҆ дѫшє́ю Гнєю (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.); *Образно:* тылко поча́токъ покажи спра́вѣ, и двє́ри яки́мись са бы́лъ на́вѣки зам҆кноу́л҆ ѡтвори (Острог, 1607 *Лѣк.* 35).

2. *(з'єднатися кінцями; закритися)* зімкнутися: оупа́ли воды и замкнѫлиса жєрє́ла про́пасти и хла́бы нб(с)ныи и загамова́лиса дожди з҆ нба (серед. XVII ст. Хрон. 15 зв.).

3. *(досягтися, здійснитися)* укластися: о томъ кгды таа єдность дасть па(н) бгъ статєчнє са замкнє(т), хочємо и обєцоуємо на сєймѣ с паны радами нашими и(з) станы речи посполитой до того налєжачими трактовати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); Бо и на соборе ѳлорентейскомъ

замкнулося то въ листе едности (Вільна, 1599 *Ант.* 697); межи всходнею и заходною церквію покой зуполный былъ станулъ и досконалаа едность была ся замкнула (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 748).

4. *(дійти до кінця)* закінчитися: можє сѧ тогда южъ пєршаѧ часть того роздѣлу так замкнути (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147 зв.);

(дійти до певної межі) закінчитися, завершитися: сторона // зáходнѧ почнéтсѧ ѡ(т) мóрѧ вєлúкогѡ, ú тым жє сѧ концє(м) замкнéтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149 зв.-150); Ѡ(т)тóлѧ вымєроны бꙋдꙋ(т) граńицы протúвъ всхóднєй сторонѣ... а наостáтокъ мóрєм солóнымъ сѧ зáмкнꙋтъ (Там же, 150).

5. Сховатися: чáсꙋ одноѓо в᾽ сáдѣ, гдѣ сѧ мыть мѣла сꙋсáнна затайлисє и коли дѣвкамъ ѡдити и замкнꙋтисѧ казáла, они сє вырвали и намовѧ́ли є́и мóвєчи (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

ЗАМКНУТИСА *див.* **ЗАМКНУТИСЯ.**

ЗАМКНУТЇ *див.* **ЗАМКНУТИ.**

ЗАМКОВЪ *див.* **ЗАМКОВЫЙ.**

ЗАМКОВЫЙ, ЗАМЪКОВЫЙ, ЗАМКОВЪ *прикм.* **1.** *(який стосується замку або належить йому)* зáмковий: ѡни спусти(в)ши маю(т) єго повє(р)нути на за(м)ковꙋю потребу (Краків, 1527 *ЛНМ* 2743); островъ замковый,... зъ росказанья господарского имъ есмо на церковь святого Николы дали и записали (Київ, 1534 *АЮЗР* I, 84); всє бꙋдованьє то замково ꙋнижоно (1552 *ОЧерк.З.* 4); тые жидове... и въ работахъ замковыхъ,... и тежъ въ даванью подводъ... посполу зъ мѣщаны Луцкими тягнуть (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54); возны(и) єнєра(л)... позо(в) ...ꙋ ворота за(м)ковыє того мєста ꙋво(т)кну(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 50); а гды торба посрод рынку упала; слуга замковый... торбу взял (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); фꙋндꙋю... // такжє ставъ прозываємый Стꙋпный... нижєй ...млына замкового (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66); Положилємъ Позовъ зє(м)ски(и)... в᾽ має(т)ности єго в мєстє сосницы въ ворота замъковыє во(т)кнꙋлъ: и воро(т)номꙋ замъковомꙋ ѡповєдилъ (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 117); **замъковоє поданє** *див.* **ПОДАНЄ; книги замковыє** *див.* **КНИГА; мыто замковоє** *див.* **МЫТО; подаваньє замковоє** *див.* **ПОДАВАНЬЄ; присудъ замковый** *див.* **ПРИСУДЪ; урядъ замковый** *див.* **УРЯДЪ; юрисдицыя замковая** *див.* **ЮРИСДИКЦИЯ.**

2. *У знач. ім.* Замковий, -ого. Вл. н.: Данило замъковы(и) (1649 *РЗВ* 198 зв.).

ЗАМКЪНУТЬ *див.* **ЗАМКНУТИ.**

ЗАМЛѢТИ *дієсл. док.* Замліти, зомліти: то оузрѣв᾽ши прч҃(с)таа, пáла є(ст) и зáмлѣла (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10).

ЗАМНОЖЕНЄ *с. (зростання, збільшення)* помноження: єсли хто нє зáчнєтъ войны з᾽ грѣхóмъ, злéгка в᾽нꙋтръ крúючисѧ злóсть вылившисѧ з᾽ замножéнѧ збытнєго, завóдитъ чл҃ка до полнéнѧ я́вныхъ грѣхóвъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160).

ЗАМОВА *ж.* Змова: та(к) іоуда изъ жиды тор᾽гоуючи а замóвоу чúнѧчи оу срѣдоу. ѡ́бнóчова(л)сѧ съ нúми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 5).

ЗАМОВКА *ж.* Вимовка, відмога, відмова: Извѣтъ: Причúна, замóвка // лю́бъ правдúваа, лю́бъ нєправдúваа вымовка, вúдъ, ѡкáзїа, тóєстъ, прúстꙋпъ, погóда кꙋ якóвой рéчи (1627 *ЛБ* 45-46); Приѡбражєнїє: Замóвка, пóкрывка, кштáлтъ (Там же, 165).

ЗАМОВЛЕНЪ *дієприкм. (попередньо визначений)* домовлений: тотъ ставъ ѿтъ польтора года панъ та(р)новъски(и) заставилъ кꙋ вєлико(и) шкодє имєнья кнг҃ни ильиноє чє(р)нєховъскомꙋ якожъ тотъ ставъ ꙋжє ꙋ пана та(р)новъского замовлєнъ за двє тисєчи и за двєстє золотыхъ (1546 *ОГ* 85).

ЗАМОВЛАТИ *дієсл. недок. (промовляти магічні слова, вислови, які чинять вплив на кого-, що-небудь)* замовляти: Ѡбавáю: Замовлѧ́ю, поваблѧ́ю, заклинáю чáрами (1627 *ЛБ* 147).

ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪЧАТИ *дієсл. док. (обминути мовчанкою)* замóвчати: И еслиже ми

што на то отказовати всхочешъ, смотрижъ, абысь и того не замовъчалъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1085); Бо гдебы то правда была, певне бы геретикове того не замовчали, которые ради бы и съ пекла на папежа, чымъ бы его людямъ огидити, (потвары) выдрали! (Вільна, 1599 *Ант.* 913); Нє ω(д)ну дивность зємъскую, алє и ко(л)ко(с) давностє(и) зємъскихъ замовчали (Київщина, 1600 *ККПС* 151); А што есть правдѣ противного, того ми ся замовчати не годило (Вільна, 1608 *Гарм.* 172).

Див. ще **ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.**

ЗАМОВЧАТИСЯ *дієсл. док. (не висловлюватися)* змовчати, промовчати: Бы тыи слова ωт самого дѣєписа до насъ были мовлєни, выборнє на нихъ замовчати бы сѧ могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204 зв.).

ЗАМОВЪКНУТИ *дієсл. док. (перестати говорити, втрачати мову)* замовкнути: Левкови... ранъ две... задали... которий южъ и мову стратилъ и одъ окрутъного збитя замовъкнулъ (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 702).

Див. ще **ЗАМОЛКНУТИ.**

ЗАМОВАНЬЄ *с.* Суперечка, сварка: Прирѣкаємо тє(ж) и постановлѧємо собѣ покой і мл(с)ть братє(р)скꙋю абы всѣ васни замованьѧ ω(т)повѣди бꙋнты мѣсца нє мѣли, а всѣ в҆ покою пана бг҃а хвалили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.).

ЗАМОЖИСТЫЙ *прикм.* Заможний: Которыє тєж подданыє волоки дєржат, а волов, а ωвєц и конєй нє мают, тогды таких з волоки зыганѧти и ωсажовати, зас тыє волоки людми заможистыми, которыєбы панщизнꙋ робили, а тымъ ꙋбогимъ замѣрити сєло ꙋ нового ставꙋ (1567 *AS* VII, 120).

ЗАМОЖНОСТЬ *ж.* Достаток: братью чернцовъ водлугъ заможности доходовъ того манастыря тамъ ховати и опатровати, такъ много, иле бы здостатичити могли пожитки того манастыра на выхованье братьи (Краків, 1605 *АЗР* IV, 253).

ЗАМОЖЪ *див.* **ЗАМУЖЪ.**

ЗАМОКЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (мокрий, вогкий)* замоклий: Которыє по(с)ла(н)цы моє нє (з)нашли фалбы в ты(х) лєса(х) болшє(и) вє(д)лꙋ(г) ꙋ(з)на(н)я людє(и) добры(х) такжє и бꙋ(д)никовь которыє на то(м) сє знаю(т) лашто(в) пє(т)на(д)цать и то старая фальба и замоклая которая по половицы и(з) зємлєю змишаная (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38).

ЗАМОКЪ[1] *ч. (укріплене житло феодала або укріплена частина середньовічного міста)* за́мок: панъ лєвко боговитинови(ч)... проси(л) насъ абыхмо ємꙋ позволили въ єго имѣньи оу во(р)тєли замо(к) бꙋдовати на старω(м) городищи на ωстровѣ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); а с тоє пꙋсто(в)щины хоживало к за(м)кꙋ дани двє(и) ка(ди) мѣдꙋ прє(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ* ДА/П-216 № 37); колодєзѧ в замъкꙋ нєтъ (1552 *О Овр. З.* 100); выпи(с) с кни(г)... созна(н)я шляхє(т)ного: Ивана Анътоновича боя(р)ского... которы(и)... со(з)на(л): и(ж) два по(з)вы: в жалобє пана по(д)коморого: ...ꙋ ворота за(м)ку... вотъкну(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); ω(т) квѣтꙋ в за(м)кꙋ далє(м) гро(ш) дєсѧ(т) (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); Писанъ въ замку Черниговскомъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); На врядє Кгро(д)ско(м) в за(м)кꙋ Єго м(л) житомє(р)ско(м)... па(н) пєтръ Сꙋлими(р)ски(и)... для вписаня до кни(г) кгро(д)скихъ... подалъ... ли(ст) доброво(л)ны(и) запи(с) сво(и) заста(в)ны(и) (Житомир, 1650 *ПИ* 43); *У порівн.*: А створи́вши Г(с)дь бг҃ъ чл҃вка насади́лъ Ра́й на востóцѣ во Єдéмѣ, я́кω за́мокъ над҆ мѣстомъ и пала́цъ ωсóбныхъ а покóи роскóшныи, гдє всє што колвє сотвори́лъ нароскóшнѣйшогω иналѣпшогω зобра́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

ЗАМОКЪ[2] *ч. (пристрій для замикання дверей)* замóк: в клєти замки поωдбиѧли и нє мало рѣчєй побрали (1541 *AS* IV, 277); ꙋ фо(р)тки кꙋ мєстꙋ двєри на завєсохъ замокъ ωдєнъ (1552 *ОКр.З.* 149 зв.); Гво(з)дъѧ латного по(л)фаски... фа(р)бы замъковъ... за ко(п) и҃ (Берестя,

1583 *Мит.кн.* 17 зв.); пограбили // ...замокъ ѡ(т) коморы (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); Ѡ(т) бра(т)скоє скри(н)ки єдєнъ клю(ч) ѡ(т) замкꙋ ꙋ Миколая Лꙋкашєвича (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 7); Развóра: Завóра, албо запóра, ры́ґєль, рє́тѧзь. ланцꙋхи ѡдвѣрныи, замки, завѣсы, и клѧ(м)ка (1627 *ЛБ* 105); Панъ рыкалъски(и) и Па(н) милко(въ)ски(и)... // ...маєтъно(ст) єго рꙋхомꙋю... Колодъки, замъки, Прибоє, ланъцꙋхи, до розны(х) двєрє(и) пограбили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); нєха(и) бꙋдє мѣсто я(к) на(и)вы(ш)шими мꙋрами ѡбвє́дєно... замка́ми за(м)кнє́но (серед. XVII ст. *Кас.* 68 зв.); тые менованые подданые..., замъки внутръные и завесы одъ коморъ и одъ избъ поодъбиявъши,... вси спряты // домовые... позабиравъши,... до Горошковъ... отвезти... розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565-566).

ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЬКНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(перестати говорити; втратити мову)* замовкнути: а к(д)ыжь ѡ(н) по(з)на(л) жє в то(м) словѣ согрѣши(л), тєды замолькноувъши и пошо(л) прє(ч) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 134 зв.); ѡ́нъ порозꙋмѣвши,... жє в҄ прє(д)сѧвзѧ́тю своє́мъ ѡмылѝлъсѧ, замóлкнꙋлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 415); Лєчъ и тꙋтъ снать нє замóлкнєтъ ѧ́дꙋ пєкє́лъного наполнє́ный язы(к) (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3 зв.).

2. (чого) *(обминути мовчанкою)* замовчати: Прє́тожъ смѣлє Пр(о)рóкъ мóвилъ: Слє́зъ моѝхъ нє замо(л)кни (Вільна, 1627 *Дух.б.* 227).

Див. ще **ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.**

ЗАМОЛОДУ *присл.* Замолоду: гды́сѧ замолодꙋ на бо(л)шꙋю сꙋмꙋ нє здобꙋдє, в старости знєсти и вы́тєрпѣти трꙋдно (серед. XVII ст. *Кас.* 108).

ЗАМОЛЧАНЬЄ *с.* *(приховування яких-небудь відомостей з певною метою)* замовчування: короткими словы потомнымъ вѣкомъ подати – што за причина отступства ихъ и што за поступокъ, абы пожитечная о томъ вѣдомость, порохомъ замолчанья засипана бывши, в запамятане коли не пришла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1054).

Пор. **ЗАМОЛЧАТИ.**

ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЪЧАТИ *дієсл. док.* (кого, що, чого, о чім) *(обминути мовчанкою)* замóвчати: вєдьжє нє хотєчы тоє дотъкливости доброє славы и почтивости своєє замолчати, алє бєрꙋчися напротивкꙋ тых слов ѡтмовꙋ слꙋшнꙋю ꙋчынити, просил нас господара ѡ ꙋзычєнє ємꙋ на то часꙋ длѧ порады з прыѧтєлми єго (Вільна, 1535 *AS* VI, 277); А кгды бы которы(и) доро(с)лы(и) бы(л) на слꙋ(ж)бє // ꙋ чужихъ краинахъ ...тому да(в)но(ст) нє шоди(т) єсли єє ѡ(т) приєха(н)я своєго нє замо(л)чить (1566 *ВЛС* 69 зв.); малжонка пана Петрова,... подданым своим дорогиницкимь новину на дворе его на одном кгрунте выкопатъ казала, чого дей есми не замолчал (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 258); Бо гдебы то правда была, певне бы геретикове того не замовчали (Вільна, 1599 *Ант.* 913); Богъ... што намъ годно розумѣти – то открылъ естъ, а чого знести и спростати не можемо – замолчалъ (1603 *Пит.* 20); А што есть правдѣ противного, того ми ся замовчати не годило (Вільна, 1608 *Гарм.* 172); Ижъ тєды вѝдѣлъ, повѣдилъ, а якѝмъ спóсобомъ, замóлчалъ. Пріймꙋю и дєржꙋ што рє́чєно, а нє бáдаюсѧ ѡ тóмъ што замóлчано (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 203); єслѝбы якій грѣхъ смєр҄тє́льный оумы́слнє на ѝсповѣди замóлчалъ длѧ встыдꙋ,... тог(д)ы мáєт҄сѧ знóвꙋ исповѣдáти (Львів, 1645 *О тайн.* 75); Нє замо(л)чꙋ брáта которого дóбрє знáлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 51).

Див. ще **ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪКНУТИ, ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.**

ЗАМОЛЧОВАТИ *дієсл. недок.* *(обминати мовчанкою що-небудь; затаювати)* замовчувати: не безъ причины отступникове власныхъ того собору словъ не выражаютъ, але... зъ умыслу его замолчуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 566).

Див. ще **ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ.**

ЗАМОРДОВАНЄ, ЗАМОРДОВАНЪЄ, ЗАМОРДОВАНЬЄ *с.* (*стп.* zamordowanie) убив-

ство: И на ѡнже дей час при томъ замордовани кнѧзѧ Дмитра..., всѣ скарбы,... побрали (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); тогды во(д)лє ѡказа(н)я явно(г) тоє справы которую па(н) по(д)ка(н)цлєри(и) в бєрє(ст)ю будучи всѧкую пи(л)ность вчини(в)ши и свєдє(ц)тва чи(м) врѧ(д)ни(к) и по(д)даныє пана тивуна вилє(н)ско(г) росо(ш)скиє то(г) замо(р)дова(н)я дитѧти // доходили прєслухива(л) доводы (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60-61); Вєликоє чти и памѧти го(д)наа ѡнаа... жона мати... ѡтроко(в)... к҆гды по замор҆дованю шє́сти снֱовь єє ѡ(т) бєзбо(ж)ного тирана... до ѡстатнєго сы́на... напоминанїє и наоу́ку ѡ(т)чєскоую чини́ла (1598 *Розм. пап.* 5); Ѡ которое то заби(т)є и замо(р)дованъє брата... па(н) янъ хлєбовъски(и) хотєчи пра(в)нє чинити проси(л) абы тая протє(с)тация є(г) до Кни(г) Кгро(д)скихъ Киє(в)скихъ была принята и записана (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); отъцове капитулярес печаръские,... Павла Вересчаку,... на окрутъное замордоване... за монастыр вытъхнули были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406).

Пор. **ЗАМОРДОВАТИ.**

ЗАМОРДОВАНЪЄ *див.* **ЗАМОРДОВАНЄ.**

ЗАМОРДОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Замордований, -ого, закатований, -ого: Тє(ж) кгды бы з нєнави(с)ти... та(к) му(ж) яко и жона,... ѡдє(н) другого приправи(л) ѡ го(р)ло и замо(р)довалъ або стру(л) таковоє... замо(р)дова(н)є сыновє то(г) замо(р)дованого маю(т) до вряду ѡповєдати (1566 *ВЛС* 90); вря(д) на(ш)... має(т) того ѡсо(б)ливє пєрєстєрєгати, и с пи(л)ностю ѡколо того сѧ вывєдовати... ѡ того замо(р)дованого (Там же).

ЗАМОРДОВАТИ, ЗАМОРДОВАТЪ *дієсл. док.* (*стп.* zamordować) (кого) *(мордуванням, тортурами довести до загибелі, смерті; замучити на смерть)* замордувати, закатувати: замордоую(т) з вась нѣкоторы(х) (1556-1561 *ПЄ* 314 зв.); слꙋги, або приѧтєли єє,... // ...приєхавши на господꙋ кнѧзѧ Дмитровꙋ, нєпристойнє и нєѡдповєднє, брони ємꙋ в рꙋках своих нємаючомꙋ, до смєрти забили и ѡкрꙋтнє замордовали (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); я питалъ хто бы брата єго забилъ и та(к) ѡкру(т)ною смє(р)тью замо(р)довалъ (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8); послане(ц) врѧдовы(и) пыта(л)... хто тоє дєтѧ замо(р)дова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 51); романа гришꙋковича ѡкрꙋтнє ваша мл(с)ть са(м) на смєрть забилъ и замордова(л) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80); А ѡ(т)ца никифора прє(з) при́чинꙋ вшꙋ замо(р)довано (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И дѣтокъ своихъ наймилшы(х), замордуютъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 167); а кто́ бы спроти́вилъсѧ ємꙋ и нє да́въ поклóнꙋ, такóвогѡ роскажє замордовáти (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши ...росказа(л) зби(т) и замо(р)дова(т) такъ далєцє, жє та(м) жє заразо(м) ѡ(д) таковoго ѡкрꙋ(т)ного зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожєкгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 111).

ЗАМОРЕНЄ *с.* Виснаження: зъ замореня тѣла вшелякіе сегосвѣтные роскоши уступаютъ, и з сегосвѣтними роскошами прочъ отъ насъ идутъ и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); То́ тєды є́стъ, Бра́тїє, Пра́здникъ сєгѡднєшнєѣ Новóѣ Нєдѣлѣ, з҆ котóры(м) посп́лꙋ и цѣлогѡ рóкꙋ часъ // прє(з) вєсе́нный сє́й встꙋ́пъ ѡ(т)новлѧ́єт҆сѧ: и всє створє(н)є, зи́мноє оувѧ(д)нє(н)є я́кѡбы заморє(н)є нѣѧкоє ѡ(т)ложи́вши, з҆ Воскрєсе́нїа Хва рáдꙋючєєсѧ и вєсєлꙋючєє бы́ти ви́дит҆сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222).

ЗАМОРЄ *с. (заморська країна, край за морем)* замор'я: ѡ(т)куль идєшъ изали з҆ заморѧ нє: идꙋ з Франціи (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.).

ЗАМОРИТИ, ЗАМАРИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого чим) Заморити: Гладом замаритє бѣсы (1489 *Чет.* 309 зв.).

2. *Перен. (про судову справу)* припинити, закрити: мы то всє на сторонꙋ ѡтложили, яко сказаныи рѣчи, так и нє сказаныи и то мєжи ними на ѡбє сторонє заморили (Краків, 1538 *AS* IV, 149).

ЗАМОРИТИСА *дієсл. док.* Заморитися; виснажитися: Абы ѡ́бразъ Бж҃їй створ́еный былъ ѡ(т)нѡ́влюнъ, И ты́мъ ба́рзѣй несм҃ртелностю приоздѡ́блю(н). И впрѡ́дъ Смє́рти слоу́шнєса на́мъ тоу замори́ти, И оумр҃твє́намъ тѣла доу́ши оживи́ти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 15 зв.).

ЗАМОРОЗЫ *мн.* Заморозки: с заморозъ сто҃полкъ стоялъ межи двѣма ѡзерома (1489 *Чет.* 247 зв.); Олексѣй..., позвалъ мя передъ вашу милость позвы... на Филиповы запусты... въ Новѣгородку становитися, которыи были часы потому приходили заморозы, рыбъ добывати и озера поволочити на все лѣто (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 360).

ЗАМОРСКИЙ *прикм.* Заморський: цѣтварь ...растє(т) по заморски(м) странамъ (XVI ст. *Травн.* 426); чи могꙋтъ посполъ стати тыи двѣ рєчи волность ѡ(т)зываньѧ сѧ на соудъ до римꙋ, а гдє индє опрочъ, африканскихъ синодо(в): а звлаща до сторѡнъ замѡрскихъ (в҆ якѡвыхъ и римъ былъ) апєлѧціи всѧкой заборонєньє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 137); **заморская цибуля** *див.* **ЦИБУЛЯ.**

ЗАМОРЯТИ *дієсл. недок., перен.* (кого) Скоряти, долати, переборювати: з вѣри пожиток маемо, иж в собѣ старого Адама заморяемо, и чистое и смѣлое сердце мѣваемо, на великие ся речи важачис в потребе слушной (Вільна, 1600 *Катех.* 80).

ЗАМОТАНЄ *с.* Збурення, колотіння, перемішування: Лꙋна бовѣмъ а́лбѡ мѣсѧцъ, гды́сѧ я́снос҆тю выполнѧ́єтъ, прѡ́мєнѣ своѣ з҆ сєбє выпꙋска́єтъ, котѡ́рыѣ... в҆ тѣлѣ замотыва́ютъ и мѣша́ютъ: за котѡ́ры(м) всѣхъ вѣлгѡ́тнѡстїй замота(н)ємъ, и ѡ́ныѣ загни́лыѣ Гꙋ́мѡры мѣша́ю(т)сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

ЗАМОТАТИСЯ *дієсл. док., перен. (заплутатися)* замотатися: Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутался еси, увязл и замотал, признаваем ти, о них же похвалился еси, ...и законы духа святаго на свою волю претворил еси (1588-1596 *Виш.Кн.* 140).

ЗАМОТЫВАТИ *дієсл. недок.* (що) Збурювати, сколочувати, перемішувати: Лꙋна бовѣмъ а́лбѡ мѣсѧцъ, гды́сѧ я́снос҆тю выполнѧ́єтъ, прѡ́мєнѣ своѣ з҆ сєбє выпꙋска́єтъ, котѡ́рыѣ... в҆ тѣлѣ замотыва́ютъ и мѣша́ютъ: за котѡ́ры(м) всѣхъ вѣлгѡ́тнѡстїй замота(н)ємъ, и ѡ́ныѣ загни́лыѣ Гꙋ́мѡры мѣша́ю(т)сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

ЗАМОЧИСЕ *дієсл. док.* Запанувати, настати: за(м)кнєно єсть мѣсто и ѡбляжєно єсть мѣсто ажь до ѡдина(д)цатого року царя седекия, и замѡ́глъ сє гѡ́лодъ в҆ мѣстє, и нє было хлѣба лю́дови зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 351).

ЗАМОЧИТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити мокрим)* замочити: Та(м) жє сѧ, дє(и), в нєє в то(т) ча(с) вода налила и ча(ст) жита замочила (Володимир, 1566 *ТУ* 116).

ЗАМОЧОКЪ[1] *ч. (невелике укріплене житло феодала)* за́мочок: дозволили Ємꙋ то(т) замочо(к) збꙋдовати в ымѣньи єго оу во(р)тєли (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); замо(чо)къ хабъноє само повєтъ Києвъски(и) алє прибєжищє ко врꙋчомꙋ маєть бо ѡто върꙋчого ѡ(д)но ꙋ ѡсми милѧ(х) (1552 *О Овр. З.* 109 зв.); по(з)воляю..., и(ж)бы сыновє єго м(л)... замочокъ и мє(с)тє(ч)ко... и сєло староє бꙋ́рє(м)лє... до моцы своє(и) взяли (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.); на вм҃(лт) жалꙋю(т) ѡ то и(ж) што по смє(р)ти... князя, а(н)дрєя а(н)дрєєвича борє(м)ского... має(т)ности нєбо(ж)чико(в)скиє, то є(ст) в лу(ц)ко(м) повєтє замочо(к), мєстєчъко, и староє сєло борє(м)лъ... дє(р)житє и ꙋживаєтє (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.); во(з)ны(и) єнєра(л)... позо(в)... в ворота замочку тамошнєго ꙋво(т)кну(л) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4056, 146); Панъ Макаровичъ // ѡ(д)єхалъ былъ до фо(л)варъку свого... зоставивъши маєтъность свою рꙋхомꙋю... в замочъкꙋ макаровъскомъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24); приєхавъши до замо(ч)ку тамошънєго... пана Яна Бєлє(ц)кого, слугу и намє(с)ника єго м(л). ви(л)ского пєрє(д) ни(м) стоячого заста(в)ши, во сту тысячахъ копъ грошє(и) лито(в)ски(х) арєшътова(л) (Житомир, 1650 *ДНВМ* 195).

ЗАМОЧОКЪ[2] *ч. (невеликий замо́к)* замо́чок: двери простые, засчепочка железная с прибо-

емъ и замочок (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); юда шилимовичъ... мєлъ... рȣкави(ц) замо(ч)ко(в) гапликовъ стуговъ звонковъ... за ко(п) ї (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 62 зв.); за два замо(ч)ки и дво(и) завѣсы fr. 8 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10); за замочо(к) до га(н)кȣ fr. 1:25 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

ЗАМРУЖАТИ *дієсл. недок.* (що) Заплющувати, зажмурювати, *діал.* замружати: нє замрȣжайте ж бчїй своби(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

Див. ще **ЗАМРУЖИТИ, ЗАМРУЖОВАТИ.**

ЗАМРУЖИТИ *дієсл. док.* (що) Заплющити, зажмурити, *діал.* замружти. *Образно*: а то єщє горшє, жє нєкрєпкїє ȣ вѣрє... бєзъ всакоє осторожности даютса зводити, за которыми южъ и старїє к воли свѣтȣ и тѣлȣ, замрȣживши око дховноє за тєлєсны(м) починаютъ блȣди(т) (Острог, 1587 *См. Кл.* 17).

Див. ще **ЗАМРУЖАТИ.**

ЗАМРУЖОВАТИ *дієсл. недок.* Замружувати: Смѣжаю: Зажмȣраю, замрȣжȣю, мрȣжȣ бко (1627 *ЛБ* 118).

Див. ще **ЗАМРУЖИТИ.**

ЗАМРЪКНУТИ *див.* **ЗАМЕРКНУТИ.**

ЗАМСОВАНЫЙ *прикм.* Необроблений, нешліфований (?): Мы ты(ж) бра(т)ство... маємо платити пну павлови муларєви за ка(ж)ди(и) локо(т) камєня выроблєного такъ гла(д)кого яко и замсованого по грше(и) по(л)ски(х) дєвяти (Львів, 1591 *ЛСБ* 159).

ЗАМТУЗЪ, ЗАНТУЗЪ *ч.* (*стп.* zamtuz) **1.** Дім розпусти: А штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ... нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовеньства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); мнимає(ш) и(ж) са ты чого пожито(ч)ного в за(м)тоузѣ наоучи(л)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 246); О, замтузе вшетечный! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177); lenocinium, замтуз (I пол. XVII ст. *Своб.* 26).

2. *Перен.* Притулок безбожництва, гріха: Ви(ди)тє ли яко сами, ѡ(т) которы(х) быса ѡбра(з) ч(с)тоты, панє(н)ства, нєви(н)ности, ч(с)тоє вѣри и добро(г) сȣмнє(н)а въ ѡблюбєници цє(р)кви х(с)а ба показати мѣлъ: прєлюбодѣйница(ми), вшєтє(ч)ника(ми) и кȣрєвника(ми) стали єстєса, и ѡ(т) жоны зако(н)ноє вє(н)чалноє вѣры восто(ч)ноє ȣкра(д)шиса, до за(н)тȣза вшєтєчє(н)ства ри(м)ского ѡ(т)бѣгли єстє (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.); Албо якъ нєвѣста в' блаваты и пє(р)ла оубранаа на вшєтєчєнство готова: такъ ср(д)цє людєй таковыхъ, замтȣзомъ нѣаки(м)съ самыхъ нєчистыхъ духовъ єстъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 183).

ЗАМУЖЕМЪ, ЗАМУЖОМЪ *присл.* (*про жінку*) (*у шлюбі*) замужем. ◇ **быти замужемъ** – бути замужем: Тє(ж) кгды бы котораа жона будȣчи замȣжє(м) бє(з)плоднє ȣмє(р)ла маючи пє(в)ноє внєсє(н)є за выправою ѡ(т) родичо(в) своихъ... таковоє внєсє(н)є... вє(р)нутиса має(т) родичо(м) єє которыє єє заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); направилъ на то подданую свою, котораа есть давно замужомъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 418).

ЗАМУЖНИЙ *прикм.* Замужній, заміжній: пάнъ є́й выхована и шаты замȣжнє заборо́нитъ, є́сли тре́хъ тыхъ рѣчи нє оучини́тъ, вы́дє да́рмо бє(з) пѣнязєй (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.).

ЗАМУЖОМЪ *див.* **ЗАМУЖЕМЪ.**

ЗАМУЖЪ, ЗАМУЖЬ, ЗАМОЖЪ *присл.* (*цсл.* за моужь) заміж, *діал.* замуж: Ачь ти мнѡ́го бѣлы(х) голо́вь было, кото́рїи моу́жа нє оузна́ли, алє єдна(к) жа(д)нои сла́вы нє ѡ(т)нєсли ѡ(т) двства, и(ж) всѣ за́моу(ж) хотѣли, ско́ро бы и(м) лѣта, ал'бо // за́ко(н) ал'бо ро́дичи и́хь допоусти́ли (1645 *УЄ* № 32, 309 зв.-310); ◇ **замужъ выправити, выправити замужъ** – дати виправу, посаг: Тє(ж) кгды бы котораа жона будȣчи замȣжє(м) бє(з)плоднє ȣмє(р)ла маючи пє(в)ноє внєсє(н)є за выправою ѡ(т) родичо(в) своихъ... таковоє внєсє(н)є... вє(р)нутиса має(т) родичо(м) єє которыє єє заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); Мает он... тое имене наше Марковичи держати и вживати на

// себе дотол часу, докол тот наклад свой, што на дочки наши, выправуючи их замужъ, наложит, выберет (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 193-194); **замужъ давати, давати замужъ** – віддавати заміж: А што сѧ дотычєтъ рꙋхомыхъ моихъ рєчєй, срєбра, золота и шатъ, колимъ давала дочку мою за мꙋжъ, тогдымъ єй подавала срєбро и золото моє властноє (Луцьк, 1549 *AS* IV, 419); и такь жє было въ дни прєж(д)є потопа или пили ожєнѧли(с) и замоужь давали (1556-1561 *ПЄ* 103 зв.); **замужъ ити, ити замужъ** – виходити заміж: по воскрєсєнії мєртвыхъ, áнѣ жєнитисѧ бꙋдꙋтъ, анѣ зáмꙋж' итѝ; áлє бꙋдꙋтъ таковы́ми, яковы́ми сꙋтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 506); тóй дѣвцѣ котóраа идєтъ зáмоу(ж). нє дáдоу(т) єй ничь исти своими ꙋсты. до трєтіаго днє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); **замужъ отдати, отдати замужъ** – віддати заміж: хочю тѧ дщєри моя замоуж ѡ(т)да(т) (1489 *Чет.* 85); А ѡсобливє маєтъ єй... на ѡнъ жє часъ, кгды замꙋжъ,... дастъ Бог отдана бꙋдєтъ, дати стада свєрєпого тридцатєро поголовѧ (1577 *AS* VI, 76); **замужъ отдавати, отдавати замужъ** – віддавати заміж: ты(ж) боудє(т) въ дни сн҃а чл҃чьскаго или и пили и жєны поймовали и замоужь ѡ(т)даваны были ажь до тог[о] [д]нѧ которого в'шоль ноє въ корабль и пришо(д)ши потопь и потопи(л) // всѣ(х) (1556-1561 *ПЄ* 297 зв.-298); Хтó ѡ(т)дáєтъ дочкꙋ свою зáмꙋ(ж), дóбрє чи́нитъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 148); **замужъ (заможъ) пойти, пойти замужъ** – вийти заміж: єстьлибы мѧ Богъ с того свѣта взѧл, тогды жона моѧ... маєт тот замок... дєржати, єстьлибы за мужь нє пошла, до живота своєго (Вільна, 1529 *AS* III, 351); "Солоха,... тымъ зелемъ дочку свою Вовдю омывала, а то для того, абы прутшей заможь пойти могла" (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449); ма(ти) до сєбє взѧла волу(в) шѣсть... с котрою чѧ(с)тю по(ш)ла заму(ж)... за сына сє(н)кова (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 1, 8 зв.); **выдавати замужъ** *див.* **ВЫДАВАТИ; выдати замужъ** *див.* **ВЫДАТИ.**

ЗАМУЖЬ *див.* **ЗАМУЖЪ.**

ЗАМУЛЕНЄ *с.* Замулення: панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарыть и метатъ, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинскаго (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243).

ЗАМУРОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(мурукючи, щільно закласти цеглою, камінням і т. ін. який-небудь отвір у стіні)* замурувати: Зшє(д)шысє п҃ братия... в справѣ п҃ ла(н)кгиша з пано(м) мигалє(м) а(л)вѣзы(м) ѡ ѡкно котороє бы(л) п҃ мига(л) ѡбєца(л) замуровати в камєницѣ своє(и) ку(т)нє(и) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57).

2. (кого) *(залишивши кого-небудь у якомусь приміщенні, щільно закрити кам'яною кладкою вихід)* замурувати: цєса(р)... по(и)ма(в)ши́ на блꙋдє́ и ѡ(ст)ри(г)ши єму по(л)ꙋсá... замꙋрова(л) єго ꙋ сто(в)пу на д҃ нєдєли (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51).

ЗАМУТИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(зробити каламутним)* замутити, скаламутити: Єсли́ бы жро(д)ло чи́стой воды порꙋчєноє было стєрє́чи ѡ(т) чєрєды́, а ви́дѣлъ бы(с)... свинѣ кáло(м) помáзаныи, изáли бы(с) ихъ нє ѡ(т)гна(л) абы́ нє замꙋти́ли чи́стого здрóю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 301); ◇ **замутити воду** – *(навмисне заплутати яку-небудь справу)* замутити воду: и своее помовы и блуду зацныхъ... Сенаторовъ Короны... личиною свѣдоцтва не встыдливе покрывши, смѣютъ невиннѣ серца турбовати и до своее апостазыи, якъ рыбу до сети, замутивъши воду, простыѣ ловити, твердомшихъ утлити (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 265).

2. *Перен.* (кого, що) *(вивести зі стану спокою; схвилювати, збунтувати)* замутити: гєдєѡ(н) болоба(н)... цр҃ковъ... замути(в) бра(т)ствꙋ... лвовскому вє(з)дє по мѣсто(м) спротивляючи(с) пꙋстоши(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); тоє самоє досыть бы могло быти до показанѧ винности, жє замꙋтилъ цр҃ковъ, ни длѧ чого доброго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); А в то(м) грани́ца бы́ла запєрта... а вы... потає́мнє ꙋтєкли́... ѡди́нъ дрꙋгого повблываєтє замꙋти́в-

ши́ пре(з) грани́цы скаче́те, сͦудͦ ѡбе́гаючи начи́нивши ѡби(и)ства (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); И нынѣ єден другого поволуєте, замутивши люди (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

Див. ще **ЗАМУЧАТИ, ЗАМУЧОВАТИ.**

ЗАМУТИТИСА *дієсл. док.* **1.** *(стати мутним)* замутитися: ги нє маю таковогоɥлка который бы мѧ в'садиль в' коупель коли сѧ замоути(т) вода (1556-1561 *ПЄ* 359 зв.); ча(с)у єдиного вшє(л) іс во іер(с)лимъ г(д)є... была ѡвчаѧ коупє(л) а жидовскый называє(т)сѧ виѳєз(д)а в которомь были по пѧть прітворо(в) або коморъ в которы(х) лєжало мно(ж)ство болѧщихь слѣпыхь хромы(х) и соухы(х) чєкаючи к(д)ы сѧ ѡнаѧ вода замоутить (к. XVI ст. *УЄ* №31, 62 зв.); ѡто(ж) скоро сѧ замоутила въда которіи оупєрє(д) вшо(л) в тоую водоу заразом з(д)оровый ста(л) (Там же, 63); члка нє има(м) ко́ли за́моутит'сѧ во́да абы мѧ оу́връглъ до во(ды) тои (поч. XVII ст. *Проп.* 4 зв.); Па́нє, чловє́ка нє ма́ю, а́бы мѧ, гдыса замͦутит' вода, в'вє́рглъ в' Са́жавкͦ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 236).

2. (чим) *Перен.* Наповнитися, пройнятися: коли иродъ то въслыша(л) замоутилсѧ всѣ(м) гнѣво(м) своимъ (1489 *Чет.* 121 зв.).

ЗАМУТОКЪ *ч., перен. (виведення кого-небудь зі стану спокою)* збурення; неспокій, тривога: Съклащє́ніє: Заколочє(н)є, зафрасова(н)є, замͦтокъ (1627 *ЛБ* 127).

ЗАМУЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(що) (робити мутним)* замутнювати, каламутити: Аггль [Па́нскій] вє́длͦгъ ча́сͦ з'стͦпова́лъ в' Са́жавкͦ, и самͦча́лъ во́дͦ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); Агглъ Бжій до са́жавки ѻвоѣ вє́длͦгъ ча́сͦ застͦпͦючи, замͦча́лъ в' нєй во́дͦ, и оуздоровлѧ́ючͦю є́й моц' подава́лъ (Там же, 239).

2. *Перен.* (що, чим) *(викликати неспокій, незгоду)* каламутити, баламутити: твоѧ мл(с)ть воздвигъ гонєниє ѡ(т) лѣтъ давны(х) на цє(р)ковъ... смущєниє и ра(з)дори в людє(х) чинишъ ...стадо х(с)выхъ ѡвєцъ змͦчаючи роспͦжає(ш) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); гєдіѡнє болѻ́банє. Дивͦюся... ижъ твоя мл(с)ть... Х(с)вͦ црковъ замͦча́єшъ И роспͦжа́єшъ, и до свѣ(т)цкихъ ͦря́довъ нєпри́сто(и)нє поволѻ́чи́шъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); твоя мл(с)ть... наͦцє бжо(и) прєшкожова(л), школу ро(з)гаꙗ(л), єрєтицки(м) наоука(м) пособля(л), празники госпо(д)скія замуча(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); ѻ́бра(з) ѻ́нъ таємнє на сєбє в'зѧ(л), забавлѧ́ючомͦ и... ки́дающомͦ сєгѻ́ свѣта кнѧ́зєви, кѻ́ждͦю нє ѡ(д)рожє́нͦю з' Бга дшͦ то са́мъ, то та́м', и на кшта(л)тъ пшєни́ци в' си́тѣ опала́ючомͦ, то є́сть тͦрбͦючомͦ а́лбо замͦча́ючомͦ лю́д'скими мыслами оустави́чнє, а сєго свѣта ѡблͦдами, рѻ́скошами, боѧ(з)нію и фрасͦн'ками (Вільна, 1627 *Дух. б.* 50).

Див. ще **ЗАМУТИТИ, ЗАМУЧОВАТИ.**

ЗАМУЧАТИСА *дієсл. недок., перен. (ставати неспокійним)* замутнюватися, збурюватися: Та́къ и затрвѻ́жєнаѧ дша замͦча́єтъсѧ и мѣша́єтсѧ з' злѻ́стю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 166).

ЗАМУЧЕНЄ[1] *с.* **1.** Помутніння, скаламучення: В' ни(х) жє то лєжало м'ножєство вєликоє нємоц'ныхь. слѣпыхь хромыхь и соухихь ѡжидающихь замоучєнѧ вод'ного (1556-1561 *ПЄ* 359); Агглъ [Па́нскій] вє́длͦгъ ча́сͦ з'стͦпова́лъ в' Са́жавкͦ, и замͦча́лъ во́дͦ. А Кто пє́рвєй в'стͦпова́л' по замͦчє́ню воды, здорѻ́вым'сѧ става́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237).

2. *Перен.* (неспокій, тривога) каламучення, баламучення: матє(ж), замͦчє(н)є трвѻга (1596 *ЛЗ* 57); за котѻ́рою вла́дзою, оустави́чною здра́дою и замͦчє́н'єм' мы́слєй свѣтъ и ѡ си́то зємли всѣхъ свѣта сєго сынѡ́въ ѡбыва́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 49).

Див. ще **ЗАМУЧЕНІЄ.**

Пор. **ЗАМУТИТИ.**

ЗАМУЧЕНЄ[2] *с. (доведення кого-небудь до загибелі тортурами)* закатування: тотъ тєды Серафионъ... уробилъ замордоване и замучене брата монаха Тимоѳея (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216).

Пор. **ЗАМУЧИТИ.**

ЗАМУЧЕНІЄ *с.* Те саме, що **замученє**[1] у 1 знач.: агглъ... замоучоваль водоу а к'то бы

напере(д) по замоученїю воды вшоль быль ouз'доровлєнь (1556-1561 *ПЄ* 359).

ЗАМУЧЕНЫЙ *прикм. (який став мутним)* замутнений, каламутний: станоуль хс на (!) ωзеро(м) в которомь завьж(д)ы бываєт(т) вода замоученаа и нѣчємнаа (к. XVI ст. *УЄ* №31, 190 а, зв.); Ѡ мой соло(т)кїй оучителю хє... рибы лѡвишъ на соуши яко мрежєю словє(с) твои(х), ω(т) глѹбины выволочишъ ω(т) замѹченаго // и солоного, и гор'кого мора свѣта того (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 232-232 зв.).

ЗАМУЧИТИ *дієсл. док.* (кого) *(довести кого-небудь до загибелі тортурами)* замучити: многи(х) безаконный црь максимѣянъ замоучилъ (1489 *Чет.* 35 зв.); Сенько и Демьянъ оного Степана,... збили, змордовали и на смерть замучили (Луцьк, 1564 *Ив.* 264); монаха Тимоѳея,... Никодимъ Силичъ з Епифаніемъ чернцемъ и з катом Киевскимъ замучили и замордовали (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216); А кто нє прїймє знакѹ єгω на чоло своє; и нє поклонитъса ѡбразови єгω шатанскомѹ, таковогω роскажє замѹчити; страш'ними мѹками (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.).

ЗАМУЧОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Те саме, що **замучати** у 1 знач.: агглъ бо бжї(и) на кож'доє лѣто сохожал' въ ωноую то коупєль и замоучоваль водоу а к'то бы напєрє(д) по замоученїю воды вшоль быль оуз'доровлєнь (1556-1561 *ПЄ* 359); агглъ гнь на кож(д)оє лѣто схожоваль до тои коупєли и замоучова(л) водѹ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 62 зв.).

2. *Перен.* Те саме, що **замучати** у 2 знач.: Възмѹщаю: Замѹчѹю, зважаю, бѹнтѹю, крыкъ чиню, трвожѹ, заколочѹю поспѡлствомъ (1627 *ЛБ* 19); Молвлю: Замѣша(н)є ростыркъ чиню, трѡщѹса, фрасѹюса, заколочѹю, колѣблюса ѹмо(м), гомоню, замѹчѹю, гѹчѹ, кричѹ, засмѹчѹю и засмѹчѹюса (Там же, 65).

Див. ще **ЗАМУТИТИ, ЗАМУЧАТИ.**

ЗАМЧИСТО *присл.* (*стп.* zamczysto) міцно, під замком: а надъ тое ешче шафу, алиасъ аптичку, въ алкиру стоячое, добре замчисто..., такъже тежъ розмаитыми наполнено... водками... презъ челядь ихъ милости злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

ЗАМЧИСТЫЙ, ЗАМЪЧИСТЪ *прикм.* (*стп.* zamczysty) замкнений, закритий на замок, засув: Колодє(з) в замъкѹ глѹбини л сажонъ рѹблє(н) с коловоротомъ накрытъ и замъчистъ (1552 *ОКЗ* 33 зв.); замокъ Буромль; мостъ до него цалый, широкий, брона, въ которой ворота замчистые, у ворот защепка толстая железная, а у одвирку прибой толъстый железный (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 7/I, 238).

ЗАМША *ж.* (*стп.* zamsza, *свн.* saemisch leder) замша: от тузина замши доброе грошей десят (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561).

ЗАМШНИКЪ *ч.* Майстер, який виготовляє замшу або вироби з неї: Оусмошвєцъ: Мѣховни(к), що збрѡи по(д)шиває(т), Тлѹмоки робит. Замшникъ, рымаръ, швєцъ (1627 *ЛБ* 141).

ЗАМШОВЫЙ, ЗАМЪШОВЫЙ *прикм.* Замшевий: Антони(и) Гєрманъ... мєлъ... замшовы(х) скурокъ ѯз (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 29); Ма(р)тинъ Шлєкгєль... мє(л)... // рѹкавицъ замъшовы(х) тѹзино(в) и (Там же, 29-30).

ЗАМЪКНЕНЬЄ *див.* **ЗАМКНЕНЄ.**

ЗАМЪКНУТЬ *див.* **ЗАМКНУТИ.**

ЗАМЪЧИСТЪ *див.* **ЗАМЧИСТЫЙ.**

ЗАМЫДЛЕНЬЄ *с.* (*стп.* zamydlienie) *перен.* замилювання, приховування. ◇ **замыдленье правды** — навмисне приховування хиб, недоліків: Ражу а ни ты, а ни я, тыхъ басней ку замыдленью правды прыйматъ не хотѣмѣ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 272).

Пор. **ЗАМЫДЛЯТИ.**

ЗАМЫДЛЯТИ, ЗАМЫДЛАТИ *дієсл. недок., перен.* (*стп.* zamydlać) замилювати, приховувати. ◇ **замыдляти очи, очы замыдляти** – замилювати очі: Чомоу(ж) ω(т)чє владыка, такъ смѣлє и беспєчнє замыдлаєшъ ωчи, и на ножки выставити а правє всємѹ свѣтѹ свою несхвалнѹю оцѹкровати оусилѹєшъ згодѹ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); А ты // предсе лю-

дямъ очы замыдляешъ и пишешъ, жесте ничого противъ его королевское милости зверхъности не выкрочыли! (Вільна, 1599 *Ант.* 843-845).

Див. ще **ЗАМЫДЛАВАТИ, ЗАМЫЛАТИ.**

ЗАМЫДЛАВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zamydlać) те саме, що **замыдляти.** ◇ **очи замыдлавати** – замилювати очі: Зачи́мъ в'са́кїй не́радъ, и всє зло́є похо́дитъ: // И до погоржє́на, цны́й то́т' на́рωдъ прихо́дитъ. Жє́ дла простоты́, мнώгоса ихъ оуръга́ю(т): И нє наоу́кою очи замыдлава́ютъ (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.-4).

Див. ще **ЗАМЫЛАТИ.**

ЗАМЫДЛАТИ *див.* **ЗАМЫДЛЯТИ.**

ЗАМЫКАНЄ, ЗАМЫКАНЬЄ *с.* **1.** *(пристрій для запирання, зачинення чого-небудь)* замок, запір; засув: около того манастыра огорожи жадное и замыканя нитъ (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 1/I, 184).

2. *(закриття чого-небудь на замок)* замикання: за пастырства вашей милости, досыть всего злого въ законѣ нашомъ сталося, яко згвалченья святостей, святыхъ Тайнъ замыканья, запечатованья церквей святыхъ, заказанье звоненья (Варшава, 1585 *АЗР* III, 289).

Пор. **ЗАМЫКАТИ.**

ЗАМЫКАНЬЄ *див.* **ЗАМЫКАНЄ.**

ЗАМЫКАТИ, ЗАМИКАТИ, ЗАМЫКАТЪ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що і без додатка) замикати, зачиняти, запирати: А кото́ры(м) ми(л)ша ро́скошъ ниж(ъ) цно́та. Прє(д) такими кажи́ замыка́т(ъ) воро́та (Острог, 1587 *См. Кл.* 3); ωни свщенниковъ до вязє(н)я по(д) ратѹшъ сажали, цркви замыкали (Львів, 1559 *ЛСБ* 277, 1); кто кажетъ слово Божіе, а овунъ одомыкаетъ, а кто не кажетъ, замыкаетъ (XVI ст. *НЄ* 52); нє замыкаю(т) брамы пєрє(д) дєвятою годи́ною (к. XVI ст. *Розм.* 38); то́є мо́ви(т) стый и правди́вый, кото́рый ма́єтъ ключъ двдовъ, кото́рый ωтвирає(т), а жа́дє(н) нє замыка́єтъ, замыка́є(т) а жа́дє(н) нє ωтвори(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303); А ви ворота жєлѣзниє рихло зачиняйтє,… И колодками моцними и твєрдими замикайтє! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); отъ кого было замыкати, тому ключи вручили! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1060); церъкви замыкатъ и печатоватъ росказала (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); яки(и) грѣ(х) ма́ю(т), гды кто ре́чъ якѹю… назовє(т) бы́ти своє́ю. Онѹю цно́тѹ, з кото́роиса в ни(х) жа(д)номѹ нє годи́тъ анѣ шѹфла́дочки, анѣ ко́шичка мѣти за влас(с)нѹю ре́чъ свою… жєбы єи я(к) вла(с)нѹю мо́глъ своити або замыкати (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); *Образно:* тыи маю́(т) мо(ц) замыкати нєбо абы до(ж)чь нє шо(л) (XVI ст. *КАЗ* 625); та́а [моли́тва] або́вѣмъ на́дъ всѣми ре́чами панѹєтъ,… та́а пєке́л'ныє пропасти замыка́єтъ, Нба ωтвора́єт' (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); Хс Г(с)дь… пєрє(д) нєго́дными замыка́єтъ вхо́жєніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 803); **замыкати уста, уста замыкати** *див.* **УСТА; языкъ замыкати** *див.* **ЯЗЫКЪ**[1];

затикати, затулювати, прикривати: Єгиптанє нє могѹчи змы́шлєныхъ Богωвъ своѣх' ра́ды вы́розѹмѣти, пєрє(д) божницами их' выставовали образъ Гарпократовъ, кото́рый оуста своѣ па́лцємъ замыка́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

2. (кого, що) *(залишати кого-, що-небудь у замкненому приміщенні)* замикати: да(в) я(м) за ключъ штири шєлюги до колодки што дрыва замикаютъ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); Ну, ци (*в рук.* ц. – *Прим. вид.*) знаешъ, што естъ мамонъ, чомъ то естъ сиряньскымъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота, албо сребра, албо хоть якое иманіе… замыкаешъ его, изъверхы изъстискаешъ (XVI ст. *НЄ* 93); и то видил, же ярины в помененои церкви ховал розмаитые, и невесты там впрятывали, псы, хорты и выжлы, и свини замыкалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 742).

3. (що) Защіпати: и за(с) дла того пра(ж)кою замыкає(т) чрєво, стагнѹвши мо(ц)но, да в' мѣрѹ наладѹє(т) тѹю шкѹтѹ, или комагѹ оутро́бнѹю; бо кг(д)ы єє пєрєла(д)ѹє(т), тогда оу(м) сно(м) и лѣностїю погрѹжає(т)са (п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

4. (в чому) *(мати у своєму складі)* містити: ωт ωн(ого часꙋ бꙋдєт) лист мой тꙋюж зꙋполнꙋю, тєпєрєшнюю моц и твєрдость в собѣ мєти и замыкати, якобы на ωн час зновꙋ Их Милост ωт мнє был дан (Краків, 1539 *AS* IV, 231); А замыкає(т) в собѣ гла(в) ки҃ (1556-1561 *ПЄ* 20 зв.); Каптꙋ(р) то(т)... пра́вє(д)но є(ст) назвати страшило(м),... абовѣ(м) стра́ши(т), и много причи(н) замыкає(т) в со́бѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); Єв(г)лїє тоє ннѣшнєє, нє за́мыкає(т) в' сє́бѣ нѣчо́го ино́го, то(л)ко ро́змо́вꙋ їи҃ ха, ко́торꙋю мѣль изь оною нєвѣстою (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 52 зв.); И то́є в'сє на бачє(н)ю ма́ючи,... ст҃іи ω(т)ци на́ши... зобра́вши в' єдиноу кни́гу, назва́ли єи ωхта́й, то́ єстъ ωсмогла́сникъ, про́зьбы и моли́твы до бг҃а в' собѣ замыка́ючꙋю (Дермань, 1604 *Охт.* 8); та́ѧ личба вї: ча́стоє в' пи́смѣ Бж҃омъ мѣстцє маєть, якъ бы нѣѧкоє съвєршє́нство в' собѣ замыка́ючаа (Київ, 1625 *МІКСВ* 130); Мωисє́й лю́дъ Іи҃лскїй... корми́лъ ма(н)ною з' Нба па́даючою, кото́раѧ розмайтыи сма́ки в' собѣ замыка́ла (Київ, 1633 *МІКСВ* 215); моли́тва в собѣ замыкає(т) нє то(л)ко мыслє́н'ноє алє и оуст'ноє бєсѣдова́нїє..., и въздыха́нїє къ Бгꙋ (Львів, 1645 *О тайн.* 97);

(в чому) міститися: Въ пръшо(м) притво́рѣ наоукы або што́уки позвръховныє, рємєсла розныє, рострóпно(ст) сєна́торовъ моу́дры(х) свѣта того и пано́въ ра́дны(х) замыкаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 175 зв.);

(кого) *(надавати місце кому-, чому-небудь)* поміщати, розташовувати: то(т) кото́рый пєрє(д) сл҃нцє(м) хова́є(т)сѧ, со́лн'цꙋ жа(д)ноє шко́ды нє чи́ни(т), а́лє ра́чєй сє́бє в тє(м)ность замыка́єт' (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); На ωста́то(к) ω(н) є(ст) вєли́кый рыболо́въ, кото́рый в сѣ(т)цѣ ωпа́трности до́брыє и злы́є ры́бы, то є(ст) лю́ды злыє и до́брыє на моры свѣта того пла́ваючи(х) замыка́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 290).

5. (що) Підсумовувати, вирішувати: всєхмо(ц)но(ст) бовѣ(м) бж҃їа єкзаминоуючи єсли́бы бъ на(д) ты́є рє́чи кото́рыє ство́ры(л) мо́глъ лѣпшїє оучини́ти и досконалшїє, за́мыка́єтъ то(т) то оучи́тє(л) вєли́кїй, жє мо́жє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 74).

6. (що) Завершувати, закінчувати: нинишныи списо(к) та(к) замыкає(м), и(ж) гды прєрє(ч)ныи вси рѣчи, з обо(х) сторо(н), попо(л)нѧтсѧ, кра(л) єго мл(с)тъ и рада єго мл(с)ти хотѧ(т) и ωбѣцꙋю(т), ижє бы тоє ма(л)жє(н)ство довєдєно было до конца (Люблін, 1506 *Cost. DB* 442); А замыкаючи сєс мой тастамєнт ωстатнєю волєю моєю... королєй Их Милости... покорнє прошꙋ ...малжонкꙋ мою в ласцє, в опєцє и ωборонє своєй... мѣти (Острог, 1539 *AS* IV, 209); Вторая книги часть // замыкаєть много простыхъ словъ в повсєднєвны(х) розмовахъ потрєбныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5-5 зв.); На остатокъ, замыкаючи Ѳиляләтъ тотъ розделъ, слухай што мовит (Вільна, 1599 *Ант.* 803); З гωркими тѧ лзáми, ны́нѣ потыка́ємω: И то́тъ Лѧ́мєнтъ з' бо́лє(м) Ср(д)чны(м) замыка́ємω (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8); всє, счо(с) вышє(и) написало[м], сєю моєю ω(с)татьнєю волєю замыкаю (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

◇ **згоду замыкати** *див.* **ЗГОДА.**

ЗАМЫКАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** Міститися, знаходитися: в которой то книзє замыкаєт'сѧ главь ѕ҃і (1556-1561 *ПЄ* 138 зв.); вышло росказа(н)є абы ка(ж)ды(и) врѧ(д)ни(к)... рєєстръ того списку рєвизоро(м) повєтовы(м) в которо(м) повєтє которыє имє(н)я замыкаю(т)сѧ на врѧдє кгро(д)ско(м)... до рук подали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 22); В трєтє(м) стихꙋ замыкає(т)сѧ причина, длѧ которої патрїархꙋ о(д)бѣг'ши папєжꙋ поклони́лсѧ єстє (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.); нєха(и) бо́лшъ жа́дєнъ в' вы́кладꙋ тои рє́чи нє фрасꙋє(т)сѧ бо выкладáнѧ єи влáсноє в нн҃ѣшнємъ замыка́єтсѧ єв(г)лїи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); Та́йна, єстъ зна́къ ви́димый нє видїмоє ла́ски ωсщ҃а́ющоє чл҃ка; в то(м) ограничє(н)ю, двѣ рє́чи до та́йны потрє́б'ныє замыка́ютсѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 3);

(бути в одному, воєдино) з'єднуватися, поєднуватися, зливатися: або́вѣ(м) якъ иншого мно́го всє двоя́ко оу г(с)дѣ нашє(м) ї҃с х҃ѣ замыка́єтсѧ, то єсть, двоѧ́коє рожє́нїє єдїно ω(т)

ба пріє(д) вѣки, а дрѹгоє ѡ(т) двца по(д) лѣто(м) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 1 зв.); Абѡвѣмъ тѣло Хво нє єст҆ ѡ(т)лѹчєн҆ноє ѡ(т) кро́ви, ани кро́вь ѡ(т) // тѣла, алє ѡбѡє по(д) ка́ждою ѡсо́бою замыка́ю(т)сѧ, кгды(ж) по(д) ка(ж)дою з ни(х) цѣлого Ха прыймѹємъ (Львів, 1645 *О тайн.* 37-38).

2. Завершуватися: В пєршомъ роздѣлє ѹчта єсть дєсєти пєрсонъ и замыкаєтьсѧ вєлє каждодєнныхъ розмовляна способовъ // которы(х) в҆ посєжєню заживаємъ (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.-5); іа́ковъ… ѡ(т)повидѣ(л), днїє пєрєгранацїи живота моєго сто л лѣ(т) соу(т), малыи и злы́и, малы́ми назва́(л) лѣты, жє єдны(м) поу́нкто(м) замыка́ютсѧ; злыми длѧ працъ нє(з)но́сны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213-213 зв.); роу́скїи краинѣ замыкаю(т)сѧ гора́ми ѡ(т) полѹ́днѧ кото́ріи зовє́мо бєсча́д҆ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

ЗАМЫКАТЪ *див.* **ЗАМЫКАТИ.**

ЗАМЫЛАТИ *дієсл. недок., перен.* Замилювати, приховувати. ◇ **замылати очи** – замилювати очі: Нєха́й на́мъ про́то влады́ковє нє замыла́ютъ ѡчєй, жє цєрємо́нѣє на(м) цѣло захова́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.).

Див. ще **ЗАМЫДЛЯТИ, ЗАМЫДЛАВАТИ.**

ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМИСЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* замыслити) *(що і без додатка) (вирішити що-небудь зробити)* замислити, задумати: ѡ(н) зами́сли(л) як бы ма(л) да́лє ити (XVI ст. *УЄ* №29519, 51); унѣти подобныи тымъ мужемъ, которыи по потопѣ розмножившися замыслили муровати вежу, абы по нюй влѣзти на небо (бл. 1626 *Кир.Н.* 17); Сарва́ръ…, всє што єно ко́лвєк҆ кѹ збѹрє́ню тогѡ Вєли́когѡ царствѹючогѡ Мѣста налє́жало, з҆готовла́єт҆: то́є бовѣмъ замы́слилъ, ѡ то́м҆сѧ ра́дилъ, и ѡ то́є всѣми сѧ спо́сѡбами кѹсилъ (Київ, 1627 *Тр.* 658); гдє дѹша замы́слитъ та́мъ ѡна́ зара́зомъ ста́нє (Чернігів, 1646 *Перло* 165); з҆грибѣлы(и) ста́рєцъ… в҆проша(л)сѧ до манастырѧ… нє ма́ючи гдєбысѧ ін҆дєй ѡбєрнѹти и притѹли́ти мѣлъ, того ста́нѹ просы́ти замы́слилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.).

Див. ще **ЗАМЫШЛЯТИ, ЗАМЫШЛАВАТИ.**

ЗАМЫСЛНЫЙ *прикм.* Вишуканий: Дозна́лъ лю́дъ Іи́лскій, за прє(д)води́тєлємъ своимъ Мѡисє́ємъ, з҆ нєво́лѣ Єги́пєтской пєлгримѹючи до зємлѣ ѡбѣца́нноиі, нб(с)нагѡ по́кармѹ смаковитои ма́нны, розмайтыхъ замы́слныхъ сма́кѡвъ (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 2 ненум.).

ЗАМЫСЛЪ, ЗАМЫСЪЛЪ, ЗАМИСЛЪ *ч.* (*цсл.* замыслъ) *(план певних дій, рішення що-небудь зробити)* замисел, задум: написана бы(с) сїа книга… прч(с)тно(м) (!) архимандритє пєчє(р)ско(м) ки(р) илариѡнѣ повєлєнїє(м) и замысломъ ста(р)ца… пє(ч)рьского инока алєксѣя вълынца (Київ, 1554 *ПИ* №1); Заисте великое поѳалы годно было таковое уваженье и замыслъ в.м. (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); Ва́шъ былъ за́мыслъ живоу́ю црковъ бѹдова́ти (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); Ѡтцъ за́разъ к҆ нє́мѹ члколюбїє своє простє́рлъ… са́мый до́брый єгѡ за́мыслъ за оучи́нокъ прина́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 31); Щасли́вый за́мыслъ, котры́й єстє мѣли; Бы́стє в҆ то́мъ ста́нѣ сына́чка ви́дѣли (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ѡ(д) которыхъ видєчи таковыє кгва(л)товныє // замы(с)лы а сромо(т)ливыє плюгавыє слова порываючисє на зъдоровъє єго, ѡ(д) всєго про(ч) ухоти(т) (!) мусє(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180-181); пєвнє гды бы сѧ и(м) вє(д)лугъ замыслѡ(в) и(х) повєло вши(ст)ко бысѧ рѹси было достало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **ЗАМЫШЛЕНІЄ, ЗАМЫШЛЕНЬЄ.**

ЗАМЫСЛѢТИСѦ *дієсл. док.* Замислитися, задуматися: в҆ дхѹ стомъ замыслѣвшисѧ Црь и Прр(о)къ Бжій Дв(д)ѹ: мовилъ (поч. XVII ст. *Пчела* 26).

ЗАМЫСЪЛЪ *див.* **ЗАМЫСЛЪ.**

ЗАМЫШЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* замышлєниє) те саме, що **замыслъ**: Съвєршися книга. Є(в)гєлїє замышлєнїє(м) ра(б) Бжїа єрєа Авраа(м) и поло(ж)сѧ оу црькви стго вєликомчнка Домитрїа (Ганиківці, к. XVI-І пол. XVII ст. *Яв.ИЗ* 13).

Див. ще **ЗАМЫШЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗАМЫСЛИТИ.**

ЗАМЫШЛЕНЬЄ *с.* Те саме, що **замыслъ**: всѣ протєстаціи тоутъ вписовати мѣли, которъє чєрєзъ насъ рєлѣи грєчєской людєй за оуслышєньємъ о замышлєн'ю митрополита и вл(д)кωвъ з' стороны ω(т)данѧ послꙋшєн'ства папѣжови римскомꙋ соуть оучинєны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 33).

Див. ще **ЗАМЫШЛЕНІЄ.**

Пор. **ЗАМЫСЛИТИ.**

ЗАМЫШЛЯТИ, ЗАМЫШЛЯТЫ, ЗАМЫШЛѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* замышлѧти) **1.** *(вирішувати що-небудь зробити)* замишляти, задумувати: тоє зби(т)є и зранє(н)є маю ω(т) по(д)даны(х) тутошни(х) чє(р)нчєгоро(д)ски(х) котороє сѧ мнѣ нєви(н)нє ω(т) ни(х) стало то(л)ко што єсми и(м) ꙋ по(д)водꙋ єхати замышлѧ(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); добре вѣдали папежове о тыхъ канонахъ… але брали ихъ…, замышляючи тымъ подступомъ зо всего свѣта аппеляціи до себе уткати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 597); надарє́мнє мы́м' сѧ вымовлѧ́ти и тѣшити замышлѧ́ємω, жє нє всє моль и ржа псꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72); господа́ръ… ґды ролю замышлѧ́єтъ засѣѧти збо́жєм', до́брє ѡ́нꙋю приготовлѧ́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917); тыє татарє в зє(м)лю є(г) ца(р)ско(г) вєличє(с)тва нє замы(ш)ляю(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1).

2. (ким) *(керувати, розпоряджатися)* замишляти: панъ Богданъ Борейко почалъ насъ на роботу до двора своего гонити и нами замышляты (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/І, 95);

(кому на що) *(наказувати)* загадувати (кому що): на(с) дє(и) врядникъ ковє(л)ски(и) па(н) гаврило в то(м) дворє зо(с)тави(л) сторожами абы(х)мо в нє(м) мєшкали и стєрєгли и по(д)даны(м) на роботꙋ замышляли (1581 *ЖКК* II, 105).

Див. ще **ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМЫШЛАВАТИ.**

ЗАМЫШЛЯТЫ *див.* **ЗАМЫШЛЯТИ.**

ЗАМЫШЛАВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zamyślawać) **1.** (що і без додатка) *(вирішувати що-небудь зробити)* замишляти, задумувати: Помина́ймо того Ѡ(т)ца на́шєго, кото́рый на сє́мъ ст҃омъ мѣсцꙋ и сло́вомъ и пра́цєю, и ко́штомъ всє доброє и всєй ц҃ркви пожитє́чнє знамєни́тє справова́лъ, сло́вомъ мꙋдрє съвѣтꙋючи, и в' дѣло замышлѧ́ваючи и приво́дѧчи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166); Ми́лост' ва́ша побо́жныє ѡблюбє́нци, я́кω вырозꙋмѣва́ю, в стри́мѧ про(д)ка своє́гω єконо́ма тогω свѣта в'стꙋпи́ти замышлѧва́єтє ґды д҃хомъ и тѣломъ совокꙋплє́ни на то(м) ст҃омъ мѣстцꙋ становитє́сѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

Див. ще **ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМЫШЛЯТИ.**

ЗАМЫШЛАТЫ *див.* **ЗАМЫШЛЯТИ.**

ЗАМЫШЛѦЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто має намір робити щось: Потрє́ба прєтω намъ и почина́ючимъ, и замышлѧ́ючимъ што чини́ти, ω(т) Б҃га шꙋка́ти и взыва́ти по́спѣхꙋ, хо́ти и по́мочи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 864).

ЗАМѢНА, ЗАМЕНА, ЗАМИНА *ж. (обмін)* заміна: кнѧзь Василєй… всими имѣни своими ѡтчизными, выслꙋжоными и кꙋплєными, якимколвєкъ ѡбычаєм набытыми с королєвою… замєнꙋ вчинил (Краків, 1543 *AS* IV, 347); панъ микола(и) и па(н) василь хри(н)ни(ц)киє тоє имє(н)є лопавши по добро(и) воли своє(и) во(д)лє листу записꙋ своєго и вєчистоє замѣны за имєня єго мл҃(с)ти бєрєстє(ч)ко и смыко(в) є(г) мл҃(с)ти пн҃ꙋ ивану хрє(н)ни(ц)кому… подали (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 102); вольны теды суть и будуть теперишніи Старцы Больницкіе… такъ того пляцу со всѣми будинками, огороду и саду замѣною отъ насъ за ихъ першій пляцъ, огородъ и садъ пущоного, вѣчне и спокойне… заживати (Київ, 1637 *ОЛ* 26); мы… пля(ц) є(с)ков(с)ки(и)… которыи ѡб мєжꙋ з василиє(м) виногра(д)ны(м)… лєжи(т) часы вичными… в заминꙋ помєнєномꙋ са(с)кови даємо (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1);

акт (запис) обміну: взято… шкатꙋлꙋ в которо(и) были розъныє права привилєя… записы розъныє дѣлы замѣни розъграничєнъя ѡсобливє ли(с)ти записи (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104).

ЗАМѢНИТИ, ЗАМЕНИТИ *дієсл. док.* (що) *(обміняти)* замінити: волє(н) ѡ(н) тотъ вышє писаныи замо(к)… ѡ(т)дати и прода(ти) замѣнити и розширити и къ своємꙋ вжито(ч)номꙋ и лѣпшомꙋ ѡбєрнꙋ(ти) ка(к) самъ налєпѣи розꙋмѣючи (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); его милость и его наслѣдки моцни тое отдати и продати и замѣнити и къ церкви Божъей записати такъ, какъ то властное свое (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); и волни то бꙋдꙋт розширити, прибавити… замѣнити и кꙋ своємꙋ лєпшомꙋ и вжиточномꙋ ѡбєрнꙋти (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); єсли бы хотє(л) тую ча(ст) кому и(н)шому… продати замєнити даровати… то всє волно… є(г) мл҃(с)ти вдєлати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); волєнъ тєды є(ст) и будєтъ є(г) мл҃: Пн҃у дрозовичу тоєю половицєю двору яко хотєчи диспоновати кому хотєчи… дати, даровати, продати, записати, замєнити (Київ, 1644 *Гр. Посох.* 1 зв.).

Див. ще **ЗАМЕНЯТИ.**

ЗАМѢРЕНЄ *с.* Визначення, вимір. ◇ **безъ замѣрена границѣ** *див.* **ГРАНИЦЯ; безъ замѣрена кресу** *див.* **КРЕСЪ; безъ замѣрена часу** *див.* **ЧАСЪ.**

Пор. **ЗАМѢРИТИ.**

ЗАМѢРЕНЫЙ, ЗАМѢРЕННЫЙ, ЗАМѢРОНЫЙ, ЗАМѢРОННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Визначений, встановлений, окреслений: тóжъ и о свѣтúлахъ нб҃(с)ныхъ розꙋмѣй о звѣздáхъ, и́жъ ѡны знáютъ своє положєна, и замѣрóннꙋю грани́цꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); свѣтъ сéй видóмый, ми́ромъ назвáнъ єстъ, хочáй сꙋтъ в нємъ рóзныи єлємéн҄та, и нє єдинóго сꙋщества; єднáкъжє с҄ соббю в҄ мирꙋ а(л)бо в҄ покóю живꙋтъ, до замѣрéн҄ного чáсꙋ и́мъ ѡ(т) Б҃а (Там же, 28 зв. ненум.); ѣдꙋчїи до мѣста в҄ навѣди́ны при́ятєлєй и знáємыхъ свои́хъ, бы тéжъ и мнѡ́го з҄ ярмаркꙋ ѣдꙋчихъ потыкáли, нє забавлаются з ни́ми, мáючи цѣль замѣроный, вúдѣтиса з҄ приатєлми (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137); Намѣрéнїє: Намѣрєньє, цéль, мѣсцє замѣрєноє (1627 *ЛБ* 69); То(и)… мáє(т) простовáти… котóры(и); за(д)ная забывáа, а на прє(д)ная простирáаса, спѣшачи́са до замѣрéного заклáдꙋ нєбє(с)наго (серед. XVII ст. *Кас.* 73); Всѣ рéчи мáютъ свои чáсъ, а своéмъ замѣрéнымъ бѣго(м) пєрєминáєт҄ по(д) слóнцєм҄ (Київ, 1634 *МІКСВ* 311).

ЗАМѢРИТИ, ЗАМЕРИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(міряючи, відділити, відзначити що-небудь)* заміряти, відміряти: тымъ ꙋбогимъ замѣрити сєло ꙋ нового ставꙋ и закликати воли на дєсєт лѣт тамъжє нєхайса бꙋдꙋют и пола выроблают (1567 *AS* VII, 120); рéклъ г(с҃)дь до Мѡисєа:… замѣришъ грани́цꙋ лю́дови ѡколо и повѣшъ и́мъ: Стєрєжи́тєса áбы єстє нє в҄стꙋповáли на гóрꙋ, ани са дотыкáли грани́цъ éи (серед. XVII ст. *Хрон.* 96);

(що) *(визначити термін, встановити час)* відміряти: А што писал Твоя Милост ѡ товарыши свои, абы вжє могли ѡттол зьєхати, ино пановє… нє дали ни слова рєчи, повѣдили, нєхай… рокꙋ долєжат, покол имъ замєрєно (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); замѣри(л) ємꙋ ча(с) до бꙋдова(н)я ѡкрꙋтꙋ а(л)бо корабля (1582 *Кр.Стр.* 20); внєгдá прáвєдный докончи́тъ животá своє́гѡ, замѣрєнногѡ ємꙋ ѡ(т) Бг҃а Твóрца єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.); **замѣрити границы** *див.* **ГРАНИЦЯ;**

перен. (про обсяг, міру вчиненого кому-небудь) відміряти, визначити: єсли мы гнѣватиса бꙋдємъ, и онъ розгнѣваєт҄са на насъ: якъ мы ближним҄ замѣримѡ, тáкъ онъ нáмъ ѡ(т)мѣри(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 61).

2. (що) Устійнити, узаконити, встановити: дла свобꙋд҄ного житїа зáконы кгва(л)та(т). и грани́цъ и(м) замѣрéн҄ны(х) оутѣкáю(т), и ѡ(т)щєпє(н)цами стаю(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21); тóй тєды мóви(т), грани́цы нарꙋшáти Ѿц҃о(в)скїи нєбєзпéчно éстъ, а якъжє тыхъ штó намъ Бг҃ъ замѣрилъ пєрєлóжи(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 205); Нарєковáнный: Назначéнный, замѣрєнный крéсомъ, ꙋстановлéнный, пєвный (1627 *ЛБ* 70); Рѡ́довє Агглскїи. Вы… в҄ Дєватєрови(д)нихъ Нбсахъ, поставлéныи. И на дéвать чынѡвъ

Бгомъ споражєныи. и В замѣрєнной свѣтлости бω(з)кои поставлєныи. В тыхъ Нбсахъ и свѣтлωстахъ навѣки жити (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.).

Див. ще **ЗАМѢРАТИ.**

ЗАМѢРЪ *ч.* Визначена міра, межа: Своѣмъ абовѣмъ замѣро(м) и ωграничє́н'ємъ дє́нь по нόчи, вдáчнаа вєсна по пріикрои зимѣ, Рокъ по рόкꙋ и всѣ чáсы по чáсахъ... настꙋ̓пꙋю(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 311); **надъ замѣръ** – над міру; більше, ніж треба: любодѣица... опойла вáсъ до сытости, трꙋтизною смєртє́лною, ядомъ зміє́вымъ; и тáкъ пáныхъ и надъ зáмѣръ шалє́ныхъ, посылáєть на тόє лоужко болѣзнє́нноє, спáти вѣчною смє́ртъю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41).

ЗАМѢРОННЫЙ *див.* **ЗАМѢРЕНЫЙ.**

ЗАМѢРОНЫЙ *див.* **ЗАМѢРЕНЫЙ.**

ЗАМѢРАТИ, ЗАМЕРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(встановлювати)* відміряти: оучитєлѣ засъ хр(с)тіанскіє згожаютса з' ап(с)лы, хота(ж) звирхность пастырωвъ на(д) ωвцами в цѣлє задєрживаю(т), алє одна(к) зара(з) пєвныє єє границы замѣраютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 67 зв.); Правды истόтной наýка и нєзбόжниковъ ωны(х) вса пєрєвє́рнєна єстъ: а змогла и прината єстъ вáжнє наоýка аристотє(л)скаа философскаа; щό жъ; тыми лю(д)-ского прирожє́на дѣлницами и граниицами бо(з)скоє и нєрожόноє прирожє́на и истно(ст) замѣраєшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 123 зв.).

2. (що) *(налічувати)* визначати: я и кождый приятел мой,... // повинни будемъ его милости... заплатити вси шкоды и наклады..., што... его милост рачилъ будет... наиболшую суму пенезей замерати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 185-186).

Див. ще **ЗАМѢРИТИ.**

ЗАМѢСИТИ *дієсл. док.* (що) *(про тісто)* замісити: А όнаа жєна мѣла тєла кόрмноє в' домꙋ, а поспѣши́вши са и забила є, взáвши тє́жь мꙋки замѣсила ю, и напєкла хлѣба, положила прє́дъ саꙋла (серед. XVII ст. *Хрон.* 238 зв.).

ЗАМѢСТЪ *див.* **ЗАМѢСТЬ.**

ЗАМѢСТЬ, ЗАМѢСТЪ, ЗАМЕСТЪ *прийм.* (з род.) *(виражає відношення заміни, заміщення) (вказує на заміну кого-небудь кимсь іншим)* замість: То пакъ Пяновский на томъ року ставши, и, заместъ шляхтича, хлопа простого изъ Гулялникъ приведши, хотечи зъ нимъ присегнути (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 348);

(вказує на особу, котра виступає у ролі кого-небудь) замість: я взала єсми собє за сына мѣсть сєстрєнца своєго... и записываю ємꙋ половинꙋ имєна, ωтчизны своєй оу Мєжирєчи (Острог, 1508 *AS* ІІІ, 55); зєманин Волынский... поспол из жоною своєю, дєтєй в сєбє нє маючи, взали были собѣ за сына мѣсть нєбожчика сына єго... кназа Романа (Вільна, 1517 *AS* ІІІ, 156).

ЗАМѢСЪ *ч.* **1.** *(те, що замішено)* заміс: Очистите давный квасъ, будьте новый замѣсъ, чомъ уже есте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193); Стáросту мѣсцкого призвáвши, роскáзꙋєтъ ємꙋ, абы... хлѣбы, и напόи, крόвꙋю з' ωфѣръ ихъ плынꙋчєю тыи пє́ршє розтвори́вши, и в' єднόм' замѣсѣ и помѣшáн'ю тόє поскверни́вши (Київ, 1627 *Тр.* 273).

2. Плоть: Дха Хва прихόдачого и ωтѣáючого стає́т'са гόдною ω(д)ны(м) дхомъ и ω(д)нымъ замѣсомъ быти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 84).

ЗАМѢТАТИ, ЗАМЕТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(про сіті)* закидати: Ходиль пакь іс при мори... а оуз(д)рѣль та(м) два брата симона рє(ч)н'наго пєтра и ан'дрєа брата єго замѣтающихь сѣ(т) в' морє бо были рыбарєвє (1556-1561 *ПЄ* 29); а ωнь рєкль имь замєчѣтє по правой сторонѣ сѣть и поймаєтє тог'ды замєтали сѣть и нє могли єй далє таг'ноути прє(д) множєствомь рыбь (Там же, 439 зв.); Заи(д) на глоубиноу и замєчѣтє сѣти вашѣ на оуловлєнїє ри(б) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 190 зв.).

2. *(про яму)* засипати: adobruo, замѣтаю, заваляю, засыплю (!) (1642 *ЛС* 70).

ЗАМѢТОВАНЄ *с., перен. (про якусь перешкоду)* утруднення, завада: ясно показáлоса и(ж) ω(т) нєпрїáтєлєй кр(с)та дорόга и всáкїй прíстоу(п) загороди́лса до замѣтовáна на(м) напо-

ты(м) выωбражена на(м) проклатóго, и протúвны(х) нехáй то дóсы(т) боудетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.).

Пор. **ЗАМѢТОВАТИ.**

ЗАМѢТОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** Заважати, перешкоджати: Запинáю: Застановлáю, ноги заплѣтáю, ѹвúклѹю, замѣтѹю, заважáю, ωмешкóвѹю, перешкáжѹю (1627 *ЛБ* 41).

2. *Перен.* (що) *(говорити невідверто, з натяком)* закидати: Якы(м) спóсобо(м) бл(с)вéнство ω(т) проклатóго датиса мóжетъ хвáлцо(м) кр(с)та. Тоé теды ω(т) непріáтелей кр(с)та хва зáвжди задавáно и замѣтовáно бываетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132).

ЗАМѢТЪ *ч.* Закид, обвинувачення: Нáдѣемося в' лáсцѣ Бжой, и дрѹгѹю чáсть лю(б)ви твоей вы́ставити: в' котóрой ω(т)повѣ(д) и розвазáніе на прωтúвныхъ замѣты и довωды, бѹдетъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 174); Зáсь взáвши кéли(х) далъ и́мъ мóвачи: Пíйте з' нéго всѣ… А не придава(л) овой софѣстикω(в) лапáчки, где тѣло тáмъ и крóвъ. Што éстъ Діалéктикω(в) по(д)стѹпный и фалéчный зáмѣтъ або лапáчка (Там же, 213).

ЗАМѢШАНЄ, ЗАМѢШАНЬЄ, ЗАМѢШАНЯ, ЗАМѢШАНА, ЗАМЕШАНЄ, ЗАМЕШАНЬЄ *с.* (*стп.* zamieszanie) **1.** (чого) *(надавання руху чому-небудь, зрушення з місця чогось)* перемішування; збурення: ωколо неи [сажавки] было па(т) притвóровъ, або сѣній, в котóры(х) были рóзныи хóрїи, слѣпы́и, хрóмыи, трѹдовáтыи чекáючїи порѹшéна воды ω(т) агг҃ла. бо агг҃лъ з'стоуповалъ з' нб҃а певнои годúны на замѣшана воды (поч. XVII ст. *Проп. р.* 171 зв.).

2. Колотнеча, незгода, неспокій, сум'яття: великое замешане и розницы межи архимандрытомъ и чернцы тамошними ся дѣетъ (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2); и мовили але не въ празникь, жебы замѣшана межи люд'ми не было (1556-1561 *ПЄ* 183); не хотѣлисмы за(не)ха(т) абы(с)мы… княже(ц)кое мило(с)ти пре(з) брата нашего наведи(т) дла ро(з)мовы… в справа(х) замеша(н)а це(р)ко(в)ного (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); А к тому згода, милость на немъ griновилася, не бунъты, не замешанье, не сцызма проклетая! (Вільна, 1599 *Ант.* 673); жадáемъ покóю и любве абы Црквы Бжїи без замѣшáн'а бы́ли, и все Православі́е в' покóи пребывáло (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Посмотрывшы на такое срогое замѣшаня На таки(и) велики(и) ѹтыскъ …Яко бы самы мещане зда(в)на то(г) хотѣлы. Єдна(к) ла(т)во ω лѣску хто хоче(т) пе(с)ка карати (1636 *Лям. о приг.* 5); под час того замешаня межи войском Запорозским и Речю-Посполитою вси праве подданые, бунъти поднесшъши, веспол з своеволными козаками, маетности оповедаючого спустошили, и знисчили (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479).

Див. ще **ЗАМЕШАНИЄ, ЗАМЕШАНИНА.**

Пор. **ЗАМѢШАТИ.**

ЗАМѢШАНИЄ, ЗАМѢШАНЇЄ *с.* Те саме, що **замѣшанє** у 2 знач.: нынѣ езувита тѣ пожитки в земли вольной… будует, то есть – згвалчение сумнения королевскаго, замѣшание, неприязнь и злоречение на стан королевский (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165); ωбавлáючиса того, абы… в ты(х) щоденны(х) набоженства(х), межи моужáми… рознúцїа и замѣшанїе не почáлоса, з которого бы пото(м) блѹды и ω(т)стоу(п)ства шко(д)лúвые оуростú могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13).

ЗАМѢШАНЫЙ, ЗАМЕШАНЫЙ, ЗАМИШАНИЙ *дієприкм.* (*стп.* zamieszany) **1.** *У знач. прикм.* Неспокійний, тривожний: Єдна(к) же в ты(х) замишани(х) часѣ(х) що мо(г)ло бити посилаемо на роботѹ до цръкве свето(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); теперъ под тот замешаный трвогъ в небезпеченъства полъный часъ,… болшая част халупъ пустъками стоитъ, и люде се в нихъ не знайдуютъ (Володимир, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 231).

2. *У знач. ім.* Змішаний, -ого; розрізнений, -ого: Вавилонáне: Замѣшáныи, або змѣшáныи (1627 *ЛБ* 189).

ЗАМѢШАНЬЄ *див.* **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМѢШАНЯ *див.* **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМѢШАНА *див.* **ЗАМѢШАНЄ.**

ЗАМѢШАТИ, ЗАМЕШАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Порушити, зруйнувати: роскáжемо проти(в) таковы(м) оуниверсáлы и мандáты с канцлерѣи нáшеи вы́дати, и напото(м) абы такѡвыи рѡ́зницы котѡ́рые бы одностáйной и́хъ вѣры повше́хной розȣмéнье замѣшáти могли, ѡ(т) ѡ́бчихъ людéй вношȣ́ны и роз'сѣвáны не были, хѡ́чемо я́ко где потрéба оукáжетъ ратовáти и до того недопȣщáти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); ѡны(и) су(д)... апелацыю его на трибуна(л) непра(в)не замеша(л), чинечи то все бе(з) жа(д)ного ти(р)мину, которого яко вы на ѡ(н) ча(с) созна(н)е(м) возного с кни(г) на писме не доводили (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Папежъ..., проповѣдъниковъ новых законовъ своих єзуитовъ по всему свѣту розсылает, времена и лѣта измѣняетъ и личбу от створеня свѣта замешалъ, и окоротилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Знáгла бовѣ(м) нóваа ѡ(т)мѣна са стáла, Котрáа всѣмъ окрȣгѡ(м) свѣта замѣшáла (Львів, 1631 *Волк.* 3).

2. Занепокоїти, стривожити, злякати: Мат8са: Тръвóжȣса, боюса, Трáпле(н) éсте(м), замѣшаны(и) éсте(м) (1627 *ЛБ* 67); погáнскіи нáрѡды, Множествѡ(м); я́кѡ мо(р)скіи вóды. Вáми заколóчены засмȣче́ны, замѣшáны стȣрбованы и ѡ(т) бѣсóвскѡи слȣжбы ѡ(т)торвáны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

ЗАМѢШАТИСЯ, ЗАМѢШАТИСЕ, ЗАМЕШАТИСЕ *дієсл. док.* **1.** *(порушивши звичайний порядок, розташуватися безладно; переміщатися; переплутатися)* змішатися: Єднакъ якъ ся на мостѣ спо(т)кали. з за(м)ку вы(и)шовшы вне(т) ся замѣшали. Коли во(з)ница поча(л) и(х) бычавати каза(л) вступовати (1636 *Лям. о приг.* 9);

(порушитися, розладнатися – про бойовий порядок військових частин) змішатися: Потóмъ коли почáто би́ть въ бȣ́бны и трȣ́бы вое́нныи, а такъ се зарáзомъ замѣшáли ши́ки и пóчали се окрȣтне би́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

2. *Перен. (про неспокій, сум'яття в суспільстві)* стати безладним, неспокійним: але и(ж) бȣдучи затрȣ(д)неными на то(т) ча(с) и(н)ши(ми) трȣ(д)но(с)тѣми дѣла замешана что(с) тепе(р) замешало и не посылае(м) тепе(р) чере(з) си(х) посла(н)цо(в) ваши(х) ниче(г) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1).

ЗАМЯТНЯ, ЗАМАТНА *ж.* (*цсл.* заматьна) **1.** Колотнеча, незгода, неспокій, сум'яття: а посмотрел бы Твоа Милость всее заматни сам ѡчима своими (Вільна, 1547 *AS* IV, 528).

2. Вл. н., *ч.*: Иванъ Замя(т)ня (1649 *РЗВ* 204).

Див. ще **ЗАМАТЕНЄ.**

ЗАМАТЕНЄ *с.* Те саме, що **замятня:** повьстанеть бо народь против' народоу и цр(с)тво противь царсьтва. и боуде(т) тресена по мѣстахь и боуду(т) голодове и заматена почато(к) болезнемь тымь (1556-1561 *ПЄ* 180).

ЗАМАТНА *див.* **ЗАМЯТНЯ.**

ЗАНАДРА *ж.* (*стп.* zanadra) пазуха: Нѣдро: Занáдра, пéрси, пáзуха, лонó (1627 *ЛБ* 79).

ЗАНГЕЛЬ *див.* **ЗАНҐЕЛЬ.**

ЗАНҐЕЛЬ, ЗАНКГЕЛЬ, ЗАНГЕЛЬ *ч.* (*стп.* zankiel, *свн.* senkel) застібка, клямра: ȣ дрȣгомъ кубле взято поя(с) ѡксами(т)ни(и) зъ за(н)кгелемъ ис пря(ж)кою (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81 зв.); взято... сермя(г) три новы(х) белы(х)... поя(с)... чорны(и) и(з) занглемъ (Там же, 82).

Див. ще **ЗАНКЛИКЪ.**

ЗАНЕ *спол.* (*цсл.* зане) *(зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної)* тому що, через те що, бо: Третаа причи(на), рȣгае(т) и бе(з)ч(ст)и(т) ми(р), зане не люба(т) его очи мироѹгодные. што нецȣдны(и) к'шта(л)тъ ношена вымышле(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.); Теди юж' Чловекъ что мовити болше не могъ, бо пред нимъ били всѣ дѣла его зане били ѡ(т)явленіе, а потомъ з великимъ жалемъ і болемъ і страхомъ разлȣчиласа дȣша его ѡ(т) тѣла (XVI ст. *Сл. о см.* 336); слȣшне оуважáти и знáты, иж правди́ве костéла латинори́мскагѡ гре-

кове и рꙋсь патріархи пастыра своєго прирόдна́го послꙋшныи ω(т)щепенцами их, ими апостатами титꙋлꙋють за тоє самоє, же ни до єди́наго нє склонѧючи сѧ, истинною самою... нєпорꙋшно тривают, занє нє сꙋть грєковє ω(т)щепе́нцами ни рꙋсь (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 33).

Див. ще **ЗАНЕЖЕ, ЗАНУЖЕ.**

ЗАНЕБРЕЧИ *дієсл. док.* (що) Знехтувати (чим): послѣди же, егда гордостию окраден еси и возбуял, померк и потемнѣл, от единогласия братскаго отсѣклся еси и по своей воли ходити изволил еси, любов братскую и равенство занебрегл еси, вгору же славы, богатства и началства власти мирской възлетѣл еси (1588-1596 *Виш.Кн.* 139).

ЗАНЕВОЛЕНЄ *с.* Поневолення, позбавлення волі: ты(х) тєды людей та(к) на́збыть блоꙋдѧчихъ призыва(л) знόвꙋ бгъ, а єсли тє(ж) и(х) коли и кара(л), ώноє ихъ занєволє(н)є нє та(к) было имъ ка(р)ностю, яко навє(р)не́н'ємъ и попра́вою (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Плѣне́ніє: Занєволє(н)є, взѧтьє в' нєвόлю (1627 *ЛБ* 83).

Пор. **ЗАНЕВОЛИТИ.**

ЗАНЕВОЛИТИ, ЗАНЕВОЛИТЬ *дієсл. док.* (кого) *(поневолити)* заневолити: повѣтрьє а́жъ до самόго нба сплюга́влєно є(ст). длѧ має(т)ности живо(т) занєвόлєный є́стъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); але насъ княжа его милость, панъ Краковский, отпустити не хотелъ, хотечи насъ, людей волныхъ, собе заневолити (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 397).

ЗАНЕВОЛИТЬ *див.* **ЗАНЕВОЛИТИ.**

ЗАНЕДБАВАТИ *дієсл. недок.* (о чім і без додатка) *(переставати дбати, піклуватися про щось)* занедбувати (що): ωдна́къ же пришє́дши в' па́мѧть же о мόлодости мόвитъ твоєй, нихто абы нє занєдбава́лъ, жє́ мόцъ бжїа в' нєдоста́ткꙋ выполнѧє(т)сѧ, жє гъ слѣпца оумꙋдрѧєтъ, же бєзязы́чна(г) и гꙋгни́вого мωисе́а в' мовѣ оукрашаєтъ... нє и(ж) бы(м) и ѧ тό собѣ привлаща́лъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 2 зв.); Та́къ в' пови́нностисѧ своίй почюва́ючимъ, я́къ и ω оурѧ́дѣ тꙋмъ занєдбава́ючимъ. Дба́лыє абы чюйнѣйшими єще бы́ли, а́ лѣни́выє дба́льшимисѧ находи́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. ненум.).

2. (що) *(нехтувати)* занедбувати: Кгды бы ты(ж) хлопє(ц) во єди́нъ днь до шкόлы ходилъ, а дрꙋги(и) де́нь занєдбавалъ, и такъ єдно ча(с) бы собѣ тра́ти(л) в рєчи при школѣ, тако(г) бо(л)шє нє при(и)мати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Прєнєбрєга́ю: Прєба́чꙋю, занєдбава́ю, погоржа́ю, взгоржа́ю, прєзира́ю, зазира́ю, прєωбижа́ю, зоставлѧ́ю (1627 *ЛБ* 95).

3. (чого, о чім) Виявляти байдуже ставлення (до чого), забувати (про що): Длѧ ты́хъ те́ды двόхъ причи́нъ того мєча оуживай, домовы́х' зва́дъ оутѣка́й прива́тны(х) кри́вдъ занєдбава́й (Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.*, тит. зв.); Тойто рόдзай, нѣкгды нєхай сѧ нє звόдитъ: Алє сѧ за́вшє в' нарώдѣ лю(д)скомъ нахόдитъ. Ѡ котрꙋй цны́й нарω(д) Рꙋсскїй занєдбава́є(т): И за подлѣйшꙋю ре́чъ собѣ покладає(т) (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.).

Див. ще **ЗАНЕДБАТИ, ЗАНЕДБЫВАТИ.**

ЗАНЕДБАНЄ, ЗАНЕДБАНЬЄ, ЗАНЕДБАНЯ *с.* Занедбання: вызнавае(м)... и(ж)... баче(чи) манасты(р) нашъ жидичи(н)ски(и) дво(р)цы села и именя... чере(з) пе(р)ши(х) ро(з)ны(х) де(р)жаве(ц) покажєны попсованы а такъ в погноє(н)ю и ωпалє(н)ю дво(ро)въ млыно(в) яко в розогна(н)ю людє(и) выруба(н)ю гає(в) и занє(д)ба(н)ю вси(х) потрєбъ вє(л)ми спустошєныє... арєндовали єсмо (1588 *ЛСБ* 98); православіє греческоє озимнѣло и в згорду пришло и во занедбаня бо теж зацных становъ особы,... до врядовъ духовных приходити перестали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); вѣдаючи звла́ща нє вонтпли́вє, жє я́къ посторόга тόгω За́кона, внꙋтръ бы́ти цркве Събόрнои, та́къ ωпꙋщє(н)є и занєдба(н)є єгω знадвόрьѧ Стых' Оучникω(х) Бжих' знайдова́тисѧ, справꙋєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162); Бꙋдє(т) ли в'кόло котла́ огόнь, а придасй ємꙋ дрώвъ, запа́литъсѧ, и тόє штό в' котлѣ ва́ритъсѧ, и врѣєт': а в' занєдба́ньи и нєприкладаньи дрώвъ оуста́єтъ пόломєнь, и га́снєтъ огόнь (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331).

Пор. **ЗАНЕДБАТИ.**

ЗАНЕДБАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що, чого) (*перестати дбати, піклуватися про когось, щось)* занедбати: вша(к) жє бы(ли) занєха(ли) и занє(д)бали то(г) имєни ѕжива(т) прє(з) много вѣко(в) (1582 *Кр. Стр.* 92); бл҃жєнѣишїи патрїархъ г(с)днь Ієрємѣа... в чюжїи зємлѣ просячи мл(с)ти и вспоможѣна издити росказаль и по(д) нєпрошєнїємъ запрѣтилъ, абы смо тоє нє занєдбали, алє поки на(с) станє(т), абысмо во лвовѣ на сємъ мѣсци таковыи справы радили, всѣ(х) хр(с)тия(н) о спаможѣна просачи (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); нєбожчикъ я(н) ма(р)кови(ч) жоравницки(и)... далє(и) в то(м) ничо(г) во(д)лу(г) права по(с)полито(г) нє постѕпова(л) и справы тоє занє(д)ба(л) (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 8 зв.); Двωмъ Панώм'... нѣкто слѕжи́ти нє мώжєт'. Бо гды єдинόго слѕхаєт', и єгω вόлю пόл'нитъ, зайстє дрѕгόгω мѕсит опѕсти́ти и занє(д)бáти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 362).

2. (що і без додатка) *(знехтувати)* занедбати: Бо и ба(р)вѣръ кгды бы хбро(г) во єди(н) дн҃ь лѣчи(л) а в дрѕги(и) занєдба(л). мѣсто злѣчє(н)я в болшую бы хоробѕ єго припрáви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); За такόвымъ вáшимъ пи́лны(м) старáн'єм' в'ри́хлѣ, в надѣи пόмочи Бόжєи ωбє́цѕю Славєнскомѕ в' народѣ нашємъ язы́кови по(д)нєсє́н'є вырозѕмє́н'є єгώ оуживáн'є и пожи́то(к): котόрый занє́дбаный а цє́ркви нáшєй прирόдный бѕдѕчи по нємáлѕ // нáродъ нашъ в набожє́нство зозабилъ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 3-3 зв.); Прєнєбрє́гъ, възнєнави́дѣвъ: Занєдбáвъ, взгордѣвъ (1627 *ЛБ* 95); а όный Хагáнъ звѣри́ных' а нє чловє́чих' бѕдѕчи ωбы́чаєвъ, а рáчєй лáкомство(м) и збы(т)нєю до срє́бра ми́лост'ю ωпанова(н) ѕпоми́нки в'прáвдѣ принáлъ, а намόвѕ ω прими(р)ю занє(д)бáвши, посланцώвъ нѣ з чи́мъ ω(т)прáвилъ (Київ, 1627 *Тр.* 660); єсли́бы в' ѕтрόбѣ матєри(н)ской зостáло живόє нємова(т)ко, а мáтка бы ѕмє(р)ла // тогды пови(н)ность хрєстїáн'скаа вытагаєтъ, áбы былό вынатоє роспорόвши мáтъкѕ ѕмє́р'лѕю, инáчєй єсли́бы хто могѕчи ѕчыни́ти, занєд'бáлъ, бы(л)бы ви́нєнъ вѣчного затрачє́н'а όного дитáтка (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17).

3. (що, чого і без додатка) *(виявити байдуже ставлення до чого-небудь)* забути (про що): того всего он занедбавши мимо все тое, торгнувшися кгвалтовне а своволне,... // на мене, чловека шедивого, старого, хорого,... мене самого рукою своею зъбилъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266); Исидо(р) пє́ршїй знáкъ лѕкáвства свόєго ωказáлъ, бо кгды поткáли єго впєрє(д) хр(с)тїанє съ кр(с)томъ г(с)днимъ,... ωнъ нє поклони(в)шиса кр(с)тѕ хвѕ, занєдбáвши и проминѕвши, притє́къ ко ώномѕ ώбразѕ высокомѕ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Хόчъ то нє́гдысь строфовáлъ, Философфъ оубόгїй Дїωгє́нєсъ Мѕзыкωвъ, гды цнόты дорόги Занєдбáвши, на Лютнахъ Кантъ модєровáли, И стройнє в' ωбычáахъ нєстрόйныхъ спѣвáли (Київ, 1632 *Євх.* 296); Для закамєнєлого ѕпорѕ и нє(д)балъства ста(р)шого брата... нє моглася жа(д)на справа налє(ж)ная цє(р)кви б҃жо(и) ω(д)правити прє(з) ки(л)ка часо(въ) ωны(м) занє(д)баны(х) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Пωдъ ча(с) ярьма(р)ку нѣкды(с) славного А тєпє(р) рєку южъ занєдбалого... Тамъ ки(л)кѕ мєща(н) мєчємъ прыкро стято (1636 *Лям. о приг.* 11).

Див. ще **ЗАНЕДБАВАТИ, ЗАНЕДБЫВАТИ.**

ЗАНЕДБАНЬЄ *див.* **ЗАНЕДБАНЄ.**

ЗАНЕДБАНЯ *див.* **ЗАНЕДБАНЄ.**

ЗАНЕДБЫВАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що **занедбавати** у 2 знач.: Прєзирáю, Погоржáю, занєдбываю, пєрєнόшѕю όкомъ, прєнєбрєгáю, взгоржáю (1627 *ЛБ* 94); Дх҃а нє оучаша(и)тє: понєвáжъ нєгáснѕчим' и зáвжды свѣтачимъ є́стъ. Лєчъ ты самовόлнє занєдбываючи и нєзєзвалаючи, гаснєшъ ω(д) дх҃а (Вільна, 1627 *Дух.б.* 257); Нє показѕйса, (мόви(т) Гд҃ь,) пєрєдо мнόю пόрожный: Пєрвшєє з' збόжа своє́го в'нєсє́шъ в' дом' Гд҃а Бг҃а твоє́го, и нє занєдбывай росказáна єгω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 91); При тόмъ, брáтїє, нє оупиваймωса, нє ωбжирáймωса, нє ли́хвѣмω,... Нє гнѣваймωса нѣ на кόго... порόжны(х) словъ нє мόвмω... чтѣ(м) ω(т)ца и мáткѕ... Нє зрѣкáймωса анѣ занєдбываймω правди́воѣ слáвы (Там же, 483).

Див. ще **ЗАНЕДБАТИ.**

ЗАНЕДУЖАТИ *дієсл. док.* Занедужати: были мєщанє ѹ манастыри ста(р)шии и моло(д)шии а была того причина жє ѡ(т)ць лєѡ(н)ти(и) занєдѹжа(л) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.).

ЗАНЕЖЕ, ЗАНЕЖЪ *спол.* (*цсл.* занєжє) *(зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної)* тому що, через те що, бо: Я есми муръ, а перси мои яко вежда, занеже есмь оучинена предъ нимъ яко покои наиденыи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 57); ва(ш) мл(с)ти дає(м) знати Занє(ж) и ли(с)тѹ ва(ш) м(лс) что є(с)тє допу(с)тили до на(с) чєрє(с) пана прокопіа и пана лѹкѹ... ч(с)тна(г) храма яко сє зиждє(т) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Не скорбѣте о сей досадѣ и укоризнѣ нимало, занеже постигнет на вас радостно-пѣснивая (против самохвалных еретиков, мнящихся быти мудрых) Григория Богослова отвѣтная утѣха (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.*, 233).

Див. ще **ЗАНЕ, ЗАНУЖЕ.**

ЗАНЕЖЪ *див.* **ЗАНЕЖЕ.**

ЗАНЕМОЧИ *дієсл. док.* Занедужати, захворіти: вдова... // пред святками приехала до Люблина, где занемогши, хора лежала в господи през килка дний (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 488-489); Што колѝ сѧ та́къ ѡ(т)пра́вило. дано зна́ть Иѡсифови ѝжь занємо́глъ оц҃ъ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 75).

ЗАНЕСЕНЄ *с. (про офіційний письмовий документ)* подання: По занєсє(н)ю тєды таковы(х) протє(с)тацы(и) я, комо(р)никъ, тоє жъ справы, ныжє(и) помєнєноє, з арє(ш)ту возному привола(т) сторонъ наказало(м) (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); А по занєсєню таковыхъ протєстаци(и) сторона поводовая в способъ пропозициє(и) своєє по(д)нєсла позовъ по(д)комо(р)ски(и) ѡ(д) сєбє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 242).

Пор. **ЗАНЕСТИ.**

ЗАНЕСТИ, ЗАНЕСЪТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(перемістити в інше місце, віднести)* занести: внуку дє(и) кунєвъского а сєстрєницу сєвєриновоє на (и)мѧ марину Ластовъскую нєвєликую в дєвети лєтєхъ взавъши єє з двора на сторону занєсъши сукню и поясъ срєбрны(и) з нєє знали то(л)ко дє(и) в одно(и) кошу(л)цє пустили (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); слышишъ хлопє той звя́зокъ на ба́рки вложи и ѡны(и) занєси до господы моєи (к. XVI ст. *Розм.* 5); Нехай вѣдают непрїятелѣ, иж... скрыня взята была и занесена до чужей земли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); а ґари́новє..., занєсєны быва́ють на мѣсцє назва́ноє Сѡсте́нїой (Київ, 1627 *Тр.* 682); тудежъ розмаитые дерева, до будинку способленые, побрали и, до монастира их мил. занесшы, в руки, з ведомостю и росказаня тых вышменованых отцовъ, отцу Василови Кириловичови искусникови оддали (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 270);

(що) *(узяти без дозволу, забрати з собою)* занести: тые,... поутекали, и пенези чоповые занесли, чого всего шкодую скарбу короля его милости на полтораста злотыхъ Полскихъ (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 6/І, 199); хотечи собе пожитокъ привлащити, сыкгнетъ съ пальца умерлого знявши, тотъ Василевскии зъ собою занесъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 364).

2. (кого, що) *(доставити, принести що-небудь кудись, комусь)* занести: потрєбує(ш) абы то занєсєно я тобѣ постара́юся занєсти (к. XVI ст. *Розм.* 31); Тая книжка занесена была к // святому... Мелетию, патриарху александрийскому, через отца Исакия от блаженные памети достойнаго Гедеона, епископа лвовскаго, послана будучи (1608-1609 *Виш. Зач.* 207-208); "гѹмєнъ... єдно́го днѧ ѹглє́дѣвши // жєсѧ хлопѧ ро(с)плакало... ро(с)каза́лъ ѡ(т)цѹ, абы єго... в рѣкѹ вкинѹлъ. ѡнъ... на вла(с)ны(х) рѹка(х) свои(х) ажъ до рѣки занѝслъ, волю ма́ючи вкинѹти и ѹтопити єго (серед. XVII ст. *Кас.* 50-50 зв.).

3. (що) *(скаргу)* вносити, подавати, представляти: его милость ксюндзъ владыка Володимерский,... занеслъ протестацию противъко мне (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 537); По-

менєныє Приятєлє... занє(с)ли Протєстацию Пєрє(д) самыми и(х) м(л) ѡсвє(д)чаючи, то во(з)ными на то(т) ча(с) и шля(х)тою бȣдȣчою (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 24, 2, 1 зв.); помєнєны(и) во(и)тъ,... протє(с)тацию то(л)ко таковую, проти(в)ко... пнѹ бє(л)скому, акторови, заню(с) (Київщина, 1639 *ККПС* 264); пан Анъдрей Искрицъкий именем велможъного его милост пана Даниеля на Несвичу Стемпъковского, старосъты володимерского, для записанъя до книгъ нинешних кгродских володимерских занеслъ манифестацию (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

4. (що) *(переносячи інфекцію, спричинити захворювання)* занести: Того(ж) року ѡ(т)цъ мои ȣмє(р): я з школы занѣ(с) в до(м) хоробу горячку: и всѣ хорѣли в дому (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще **ЗАНОСИТИ.**

ЗАНЕСТИСА *дієсл. док., перен.* Наблизитися, насунутися, *діал.* занестися: гды бы сѧ ю́ж' на(д) мѣрȣ занєсло на злóє, и бє(з) лíчбы злóго сѧ зобрáло, а ю́ж' бы прáвє до ѡстáтнєго нєбєз'пєчє́н'ства приходíло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 388).

Див. ще **ЗАНОСИТИСЯ.**

ЗАНЕСЪТИ *див.* **ЗАНЕСТИ.**

ЗАНЕХАВАТИ *дієсл. недок. (припиняти займатися чимось, робити щось)* занехаювати: ѡ(т) дороги спсєнной ѡ(т)разити хотѧтъ, додавати намъ нє занєхаваютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 183).

Див. ще **ЗАНЕХАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХАНЄ *с. (занедбання, нехтування чим-небудь)* занехаювання: зачи(м) много блудовъ и злы(х) поступковъ и занєха(н)ѧ дозорȣ право(г) и(х) въ си(х) краєвъ рȣски(х) и много бры(д)кого свѧтокупства наступило, и(ж) сѧ єрєси ро(з)сѣѧли и всю правє рȣсь ѡпановали цє(р)квы пȣстошачи и хвалу бжию псуючи (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); а немнѣй якъбы въ одправованю хвалы Божое и въ подаваню имъ ку тому костелови ихъ ксенжи богобойныхъ и учоныхъ опущеню и занеханю не было, пилное старане мѣли (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 74).

Пор. **ЗАНЕХАТИ.**

ЗАНЕХАТИ, ЗАНЕХАТЫ *дієсл. док.* **1.** *(припинити займатися чимось, робити щось)* занехаяти, *діал.* занехати: всѧкȣю ȣдѧчность Єго Милости и потомъствȣ Єго Милости..., задѣлывати нє занєхаю (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); вша(к) жє бы(ли) занєха(ли) и занє(д)бали то(г) имєни ȣжива(т) прє(з) много вѣко(в) (1582 *Кр. Стр.* 92); пода(и) ми конєвъ пивнȣю ѡзми при(и)ми пилнȣй абы з' рȣкъ нє выпало... прєстань занєхай южъ досы(т) трымаю (к. XVI ст. *Розм.* 12); Кгре́ц'кого и Лати́н'ского язы́ка книгъ пєрєво́дȣ, и в' на́бол'шой спра́въ дȣхо́вны(х) заба́вє, а в' на(и)тѧж'шой сво́єй хоро́бє нє занєха́лъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 зв. ненум.); О чомъ прочитай собѣ, отступнику,... и не будешъ закону того... превротне преводити, и въ словѣ... таемницъ шукати занехаешъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 496); то(т) жє плєнипотє(нт)... проси(л), абы су(д) зє(м)ски(и) и пнъ комо(р)никъ, занєхавъши, ту(т) на то(м) мє(ст)цу фунъдованъя юри(с)дициии занєха(л), алє та(м) до тоє могилы Ро(с)топъчє єха(л) (Житомирщина, 1644 *ККПС* 291); протестуючый,... оферовалъ з его милостю о то правомъ чынити не занехаты (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. *(забути про когось, щось)* занехаяти, *діал.* занехати: до мєнє доносили ѡ ȣтиска(х) и трȣдностя(х)... нє занєхалє(м) с пи(л)ностю и писати и просити Єго к(р) мл(с)ти абы з к(р) звє(р)хно(с)ти твоєє панскоє того позагамова(л) (Острог, 1604 *ЛСБ* 393); Пе́рвшєє з' збо́жа своє́го в'нєсе́шъ в' дом' Гда Бга твоє́гѡ,... И... почáтки з' гȣмна твоє́го, и з' ви́нницы ѡ(т)давáти нє занєхивáй: И дар' почáтковый приносѣтє Гви (Київ, 1637 *УЄ Кал* 91); пи́л'нє всѣх' ва(с), прошȣ, абыс'тє и за моє смирє́ніє Га Бга стыми Млтвами своѣми и Бгоблага́тєл'ными офѣрами, оумилостивлѧ́ти и блага́ти нє занєха́ли (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.).

3. (кого, що, чого) *(знехтувати)* занехаяти, *діал.* занехати (кого, що): не хотячи его милость панъ Марко Жоравницкий,... зелживости свещеника Дмитровского занехати, а онымъ своволникомъ того терпѣти, жедалъ, абы то было записано (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/VI, 54); нє хотѣ(л) ємъ того занєхати абымъ В(ш) м(л) ѡ(з)на(и)мити нє мѣлъ кды(ж) ѡ томъ В(ш) м(л) налєжи(т) вѣдати (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); А што ся отступенья патриярхии дотычетъ, на то ...верънымъ Восточное церъкви людемъ справу даемъ, зъ самыхъ же Греческихъ докторовъ, учителевъ и гисториковъ, Латинъскихъ на тотъ часъ занехавъши (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); заставшы повода убезпечоного, напродъ бунтъ и окрикъ страшливый, неприятелскій учынивъши,... а потомъ, занехавъшы самого повода, до челяди и слугъ скочывъшы, которые видечы быть такій кгвалтъ, розно розбеглисе (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/І, 277); Гипполіта ста́лого Цєкро́пѡмъ ѡ(т)да́вши, И єгѡ нєсмєрте́лныхъ похва́лъ занєха́вши, Ѡ(т)дава́й чє(ст) звѣта́зци (Київ, 1632 *Євх.* 301); Тєды ксю(н)жє(н)та... бꙋлавꙋ гє(т)ма(н)скую маючи... занєхавши комѣссіи, з хмє(л)ницки(м) бытися зезволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХАТИСЕ *дієсл. док.* Те саме, що **занехати** у 1 знач.: мещанє житомиръскиє,... з сторонами помєнєными, во уближєнъє добръ и кгрунтовъ єго к(р). милости, єстъли бы за часомъ ѡказало, у суду налєжъного часу своєго сє правнє чинитъ нє занєхаютъ (Житомирщина, 1598 *ККПС* 105).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХАТЫ *див.* **ЗАНЕХАТИ.**

ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХААТИ *дієсл. док.* **1.** Те саме, що **занехати** у 1 знач.: допꙋстѣтє ми абы́мъ го́рко пла́калъ, и занєхайтє мѧ тѣшити. ѡ спꙋстошєню цѐрки лю́дꙋ моє́го, або́вѣмъ дє́нь єстъ трьво́ги и зги́бєли (Острог, 1607 *Лѣк.* 3); прошу, абы тое оповеданъе о... въси кривды и шкоды... были приняты, и до книгъ записаны, ижъ то за наездомъ... на доброволной дорозе отъ его сталося, яко вышей есть описано о што правне чинитъ не занехаемо (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/І, 173); Тако́выхъ собѣ набыва́й това́рышовъ, кото́рыє до пе́рши(х) това́рышовъ а́льбо пано́въ пєрє(д) ты́мъ до́брыми были, що або́вѣ(м) ѡ́ны(м) чи́нєвали, то́є и тобѣ чини́ти нє занєхаю(т) (Острог, 1614 *Тест.* 150); па(н) Викгура,... з вы(ш) мєнованы(ми) ѡсоба(ми),... маєтность єго мсти пана Лємєша... доще(н)ту знисчи(ли)... ѡ што всє сєѡ(р)сивє ѡповєдаючи(и) в судє налєжъно(м) пра(в)нє чинити нє занєхає(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. Те саме, що **занехати** у 2 знач.: Дєти тєжъ мои, дасть Богъ, дошєдши лѣтъ своихъ, пєвєнємъ того, ижъ слꙋжити вєчнє Ихъ Милости нє занєхаютъ (1577 *AS* VI, 84); Єдна(к) при(и)дє(т) ли до того гдє далѣ(и) нє занєхаю(т) и(х) м(л) пановє пословє наши мєжи и(н)шими кри(в)дами и тоє(и) Вм(с) прєложи(ти) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Прєзъ кото́ры(х) ѡсо́бъ живо(т) свой вы́выш'ши(ш), ты́мъ добродѣйство пока́зовати нє занєха́й (Острог, 1614 *Тест.* 152); є(д)на(к) жє за взя(т)ємъ вєдомости ѡ имєна(х) и про(з)виска(х) протє(с)туючиє в по(з)вє выразы(т) нє занєхаютъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

3. (чого) Те саме, що **занехати** у 3 знач.: кгды панъ валє(н)ты(и) хлєбовъски(и) на то(т) гала(с) кгды пана моцы(с)кого бити сєчи почали якожъ... звада мєжи ними поточна, ѡбачивши Пана голꙋба рєчєтъ, Панє братє што вм(с)ти пото(м) занєха(и)тє тоє звады (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХААТИ *див.* **ЗАНЕХАЯТИ.**

ЗАНЕХИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(припиняти займатися чимось, робити щось)* занехаювати: Што и в.м., будучи... въ такъ маститой старос-

ти и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту... абысь делати не занехивалъ, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); То пакъ отступници при сконченю сейму, коли (в)же всѣ справы судитися занехивают, упросивши тых, которыє около судов засѣдают,... написали собѣ позовъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); стара́(и)мѡсѧ... всє то́є бє(з) запамѧта́нѧ... за́вжды хова́ти; а хва Въскр(с)нїѧ сла́вити и ѡповѣда́ти нє занєхива́ймѡ... нєвымо́вныѣ єгѡ̑ добродѣ́йства выславѹ́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 232); ми́лого пото́мка свое́го до́сытъ в' молоды́х' лѣтєх', ты́мижъ', стопа́ми прова́дити,... нє занєхива́лєсь (Київ, 1640 *Тр.* 5 ненум.); То́ тє́ды вѣдаючи нє занєхива́йтє приклада́ти я́кѡ напилнѣшого стара́нѧ, я́къ сами тѹ́ю дш҃єпита́тєлнѹ́ю,... наѹ́кѹ оумѣти: та́къ собѣ повѣрє́нымъ я́кѡ нащи́рєй и я́кѡ на́пилнѣ подава́ти (Львів, 1646 *Зобр. (передм.)* 3).

2. (кого, що і без додатка) *(забувати про когось, щось)* занехаювати: До тогожъ то самого, а не до иншого жадного, всегды иле до патріархи потребуютъ пастыра, съ прозбами ся // утекаютъ, а при прозбахъ не занехиваютъ ку тому особъ способныхъ ведлугъ звычаю першое церкви християнское (1603 *Пит.* 27-28); Всюды ...припомина́ти ѹ̑чєникѡ́м'... Хс... нє занєхива́єтъ: абы пє́рєд' ча́сомъ оувѣдомилъ их', жє доброво́л'нє а нє з' мѹ̑сѹ̑ на мѹ̑ки... сєбє вы́далъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 148).

3. (що, чого) *(нехтувати)* занехаювати (що): Я абовѣ(м) хотѣ(л) бы(м) з Вами ѹ̑ча(ст)нико(м) бы́ти кгды єсли бы(с)тє хотѣли доброго доконывати: а єсли бы ты(л)ко зачинати, а пото(м) нєдоко(н)чєны(х) рєчи(и) занєхивати, тєды ми сѧ то нє здає(т) жєбы (то) славѣ бра(т)скѹ̑й мѣло пожито(к) приносити (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); часы и оустановлє́ныи нѣкото́рыи годи́ны ты́иж' бг҃оно́сныи Ѡц҃ы на́м'... пода́ли: жєбы́смы... той до́брои пови́нности и Пра́вила нє занєхива́ли и нє оставлѧ́л(и) (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196); нє занєхива́й Єлє́а и свѣчъ, Ха Ба призыва́ючи (Київ, 1627 *Тр.* 38); длѧ посполи́того пожи́ткѹ сво́й вла́сный занєхива́(н) бы́ти ма́єт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 436).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **занехивати** у 2 знач.: мєнє который боудѹ̑чи и щирє слѹ̑гою и малогоднымъ бг҃омѡлцємъ ва(м) к(ж) м(л) нє занєховалємъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 19).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ.**

ЗАНИМЕТИ *див.* **ЗАНѢМѢТИ.**

ЗАНКГЕЛЬ *див.* **ЗАНҐЕЛЬ.**

ЗАНКЛИКЪ *ч.* (*стп.* zankiel) застібка, клямра: взяли... пояс оксамитный, з ланцушками серебръными и з занкликомъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

Див. ще **ЗАНҐЕЛЬ.**

ЗАНОГТИЦА *ж. (задерта шкірочка коло нігтя)* задирка: redi[vi]a, a(e), заногтица (1642 *ЛС* 348).

ЗАНОСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(переміщувати в інше місце, відносити)* заносити: Братия, филипѹ̑ малярѹ̑ дєкрєто(м) свои(м) наказали, абы бы(л) взѧ(л) казнь за то, жє маючи клю(ч) ѡ(т) скри(н)ки братскоє по двѣ сха(ж)цѣ в бра(т)ствѣ нє быва(л), и клю(ч)... заносилъ, для чого справа ваковала (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); *Образно*: Гдє́ ясный па́лацъ Фє́бовъ, ро́зный в' бѹ̑дова́ню, В' положє́ню высо́кїй, сли́чный в' малїованю... Та́мъ мысль та́ѧ Наѹ́ка лю́д'скѹ́ю зано́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

2. (що) (скаргу, справу і т. ін.) вносити, подавати, представляти: Доброе же ся ту рачилъ унести силокгисмъ чужий: ово тежъ и я повѣмъ и свой силокгисмъ противко оного заношу, то естъ правды мѣръкоъане (Єгипет, 1602 *Діал.* 67); Єсли бы тє(ж) заносили дєкрєта якиє а(л)бо Инъко(н)тѹ̑мацыє, Такъ На по(д)за(м)чаны, ижъ нє маютъ быти Є(д)но По два рємє(с)ники ка(ж)дого рємєсла На по(д)замъчѹ̑,... Наро(д) рѹ̑ски(и) абы бы(л) Ѡсѹ̑жонъ Здєкрєтова(н), а(л)бо Инъконтумациа(м) зда(н) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); я са(м) а по (м)нє ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... ста-

нути маємо... Апєляци(и) нє попираючи протє(с)таци(и) нє заносєчи сȣдȣ ѡ (з)лы(и) вска(з) и (с)тороны ѡ (з)лы(и) пєрєво(д) права (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); намє(ст)никъ манастыра Выдуби(ц)кого,... освє(т)чє(н)є заноси(л) (Горошки, 1643 *ДМВН* 221); панъ Янъ Лайсчевъский, повернувшысь з краевъ полских тутъ на Волинь, державы своее и ничого згола речей и зберовъ своих не заставъшы, противъко всимъ ...сведчилъсе и оповедане заносил в тот нижей описаный способъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 281).

Див. ще **ЗАНЕСТИ.**

ЗАНОСИТИСЯ, ЗАНОСИТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(переміщуватися в інше місце)* заноситися: ап(с)ль павє(л)... та(к) ты(ж) ѡ корабли пишє(т), къторый... ѡ(т) вѣтра заноси(т)сѧ на стронȣ, прото(ж) єго єдны(м) сты(р)то(м) наврънє(т) (Височани, 1635 УЄ №62, 56 зв.).

2. (в що) *(опинятися, виявлятися в певному стані)* приходити: достȣплю ла́ски Бж҃еи: а з҆ того в҆ нєдба́лство прє(з) зло́сть зано́сѧчисѧ (Вільна, 1627 Дух.б. 277).

3. *Перен.* Наближатися, насуватися, *діал.* заноситися: которого потоужность... посторонным ъ страшна быти моуситъ, и котораѧ..., ѡ(т) ростыркȣ домового, на которы(и) сѧ давно заноси(т), сама подобно гамȣєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 3); Бо и якъ же его королевская милость мелъ его позволяти, слышечы, до чого ся речы заносили? (Вільна, 1599 *Ант.* 655).

4. *Перен.* Намірятися: Зычылъ бымъ того я, абы ваша княжацкая милость радъшей ся о то старалъ и тому въ часъ забегъ, якобы вашой княжацкой милости съ кролемъ его милостью въ шранъки вступовати не прыходило, на што ся самъ баръзо заноситъ (Вільна, 1599 *Ант.* 661).

Див. ще **ЗАНЕСТИСА.**

ЗАНОЧИВАТИ *дієсл. недок.* Заночовувати: Ѡблєга́ю: Заночива́ю (1627 ЛБ 148).

Див. ще **ЗАНОЧОВАТИ, ЗАНОЧОВОВАТИ.**

ЗАНОЧОВАТИ *дієсл. док.* Заночувати: рокȣ тєпє(р) идȣчого... по(д)даныє иса(и)ко(в)скиє и могилє(в)скиє... єхали до Коро(с)тєшова... для кȣпованя збо(ж)я... заночова(л) ȣ по(д)даног(г) пн҃а Си(н)гає(в)ского (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 8).

Див. ще **ЗАНОЧИВАТИ, ЗАНОЧОВОВАТИ.**

ЗАНОЧОВОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* Заночовувати: самъ ча́сто на пȣсти́нѣ мѣсца оуда́єт҆сѧ, и заночо́вȣєтъ там҆ мо́лѧчисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 435).

Див. ще **ЗАНОЧИВАТИ, ЗАНОЧОВАТИ.**

ЗАНТУЗЪ *див.* **ЗАМТУЗЪ.**

ЗАНУЖЕ, ЗАНУЖЪ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної)* тому що, через те що, бо: нє годитсѧ тобѣ дарȣ своєго принєсти бо҃у заноужь ты нє вчинилъ плода своєго во израили (1489 *Чет.* 14); то(т) бы ємȣ нєпоруши(л) нашєго дааніа... алиб‹ы› ємȣ ȣтвръди(л) и ȣкрѣпи(л), занȣжє дали и потвръдили єсмы ємȣ, за єго пр‹ав›овѣрнȣю слȣ(ж)бȣ и за що ѡ(н) кȣпи(л) соби, за свои пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost.S.* 256); Изъ сего евангелія указуетъ намъ, якъ силовавъ и иднавъ апостолы, што бы увуйшли у корабль, дѣля // того, занужъ уздрѣли народы, ажъ ся наситили пять тисячей людей пятьма хлѣбы (XVI ст. *НЄ* 113-114); а по нашєм животѣ кто боудєт г[ос]п[о]д[а]рь ѡт дѣтіи наших // или ѡт нашєго рода... тот би им нєпорȣшил нашєго дааня и потврьждєня, алє би им оутврьдил и оукрѣпил занȣжє єсми им дали и потврьдили (Хуші, 1560 *DBB* I, 66-67).

Див. ще **ЗАНЕ, ЗАНЕЖЕ.**

ЗАНУЖЪ *див.* **ЗАНУЖЕ.**

ЗАНУРИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(повністю опустити у воду)* занурити: Ско́ро бовѣ(м) зблн́жилисѧ [кораблѣ] до Бж(с)тве́ннои єи цр҃кви, ба́рзо подвы́шившисѧ мо́рє, роздѣли́лосѧ Бо(з)скимъ прєйзрє́н҆ємъ въ роздѣлє́ньє, и всѣхъ на ты́хъ мѣстъ потопи́ло и занȣ́рило, и з҆

самыми кораблѧми (Київ, 1627 *Тр.* 662); И єсли когω в҄кйнє(ш) в҄ мóрє, частокрóть бывáєтъ, ӥжъ занȣреный и занесеный посрóдъ мóрѧ, водáми осыпанъ и невидӥм(и) бывáєтъ;... з҄нóвȣ вырнȣти, в҄сплыти... прáгнетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 330); Ѡ срóкгаѧ смéрти,... Бодáйбысь в҄прóдъ на мóцных҄ дȣбáхъ ѡбѣшéна, Лю́бъ в Ѡцеáнъ глȣбóкїи, на днó занȣрена (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

2. *Перен. (цілком охопити, зайняти собою)* поглинути: Якъ єди(н) з Учӥтелей... мóвитъ, Заснȣли въ пожадлӥвостехъ свóих҄, рóскоши ӥхъ занȣрили, минáєтъ сóнъ тóтъ, минáєтъ живóтъ тóтъ и ничóгω не знашлй въ рȣка(х) своӥх҄ (Київ, 1632 *МІКСВ* 288); И якω ωныхъ лю́бо в҄ погáнствѣ занȣрéнный, єднáкъ в҄ собѣ сáмъ ст҃облӥвый звычай нѣслъ, потóмности вѣкȣ велӥцє то собѣ вáжачи, писмо(м) ωб҄ѧснѧючи подавáли (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.); тыи грѣша(т) котóрыи... слȣжбы Бж҃ей не слȣхаютъ, áлбо слȣжбы Бж҃ей слȣхаючи мысли мáю(т) занȣрéныи в҄ рéчахъ свѣцкихъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

Див. ще **ЗАНУРАТИ.**

ЗАНУРИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(повністю опуститися у воду)* зануритися: Гдыбы чл҃вкъ нѣѧкїй посрíóдъ рѣки глȣбóкой,... оутóплєный мéжи стрáшъными и срóгими звѣрѧты, а пришє(д)ши бы хто плáвати неоумѣючїй, хотѣлъ оупáлого ратовáти, сáм҄ бы оутонȣлъ и згӥнȣлъ: потрéба на то оумѣлого... плывача, котóрїй бы вшéдши в҄ глȣбóкїй вӥръ воды занȣрӥлъсѧ, и вынє(с) оутонȣлого межӥ звѣрми // лежáчого (Вільна, 1627 *Дух.б.* 99-100).

2. *Перен. (поринути, повністю віддатися чомусь)* зануритися: старайся пил҄но: áбысь... хорóнилсѧ... товариства безаконни(х) людїй. бо тїи занȣрившисѧ в҄ злостехъ своӥхъ, оутрачаютъ бл(д)ть ст҃ого дх҃а (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); чл҃вкъ занȣрившисѧ в҄ вдѧчности и Бг҃омыслности ωной, сáмъ до себе не прихóдитъ, áле ӥкобы якӥм҄ глȣпнє(м) и юродӥвымъ свѣтȣ томȣ ставáєтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

Див. ще **ЗАНУРАТИСѦ.**

ЗАНУРАТИ *дієсл. недок.* (що) *(повністю опускати в воду)* занурювати, зануряти: Ваптїзо: Кр҃щȣ, погрȣжáю, занȣрѧю (1627 *ЛБ* 190); А котóрыи позостáлисѧ,... // ȣтѣкáючи, и на Єгéйскоє мóрє приплывши, всѣ своѣ чолны и самыхъ себе въ глȣбóкость мóрскȣю ω(т)даю́тъ и занȣрѧютъ (Київ, 1627 *Тр.* 682-683).

Див. ще **ЗАНУРИТИ.**

ЗАНУРАТИСѦ *дієсл. недок. (повністю опускатися в воду)* занурятися: не нáглє бовѣмъ оумирáютъ, котóрыи зáвшє мыслили же померети мáютъ. лю́бо тéды железом҄ офѣрȣют҄сѧ, лю́бо ω(т) бéстїй розшáрпаны бывáют҄, лю́бо в пóломенєхъ, и водáхъ занȣрѧю(т)сѧ, алебо завѣшєны бывáютъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); *Образно*: Свѣ(т) тотъ слȣхачє, мóрє єсть бȣрлӥвоє, цр҃ко(в) шкȣта, або ωкрȣтъ, а мы ло(д)ки малыє, котóрїє штодн҃ь занȣрѧєм҄сѧ и потоплѧємъ навáлностами мнóгими, и страшными (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.).

Див. ще **ЗАНУРИТИСѦ.**

ЗАНѢМѢТИ, ЗАНИМЕТИ *дієсл. док. (втратити здатність говорити)* заніміти: ωдинь ω(т) стоѧщи(х) да(л) ємоу по лáнитѣ та(к) мóцный полӥчокь, ажь єго ст҃аа мл҃(с)ть па(л) а ωнь зáсѧ оустѧгноу(л) єго к гóрѣ лáн҄цоухо(м) чéмоу не говорӥшь а зáнѣмѣ(л) є(с) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 2); Тогды єди(н) ω(т) стоѧчи(х) да(л) ємоу поличо(к) та(к) моцный, а(ж) єго ст҃аа милость оупа(л)... А ω(н) за(с) встѧгноу(л) єго ла(н)цюхо(м) коу горѣ, и рє(к): а ци не говоришь, ци занѣмѣ(л)єсь? (XVI ст. *УЄ Трост.* 62); Єдáлъ в҄прáвдѣ, зъ всего, штó мȣ сѧ прéзъ шлю́бъ зáконȣ єгω ѣдáти годӥло, лечъ бáрзо мѣрнє, жебы и ω(т)тóлъ надȣтост и вынéслости рóгъ рострóпнє зложӥлъ, корóткостью впрáвдѣ покáрмȣ, нездорóвȣю ωбжӥрства встéклость згóла трáпѧчи, и до ωного прéз неєдéньє волáючи: Молчӥ, занѣмѣй (Київ, 1627 *Тр.* 555); А такъ, отче, мовчы и занимей! (1649 *ШКН* 180).

ЗАНЯТЄ *с. (захоплення чужої худоби)* займання: мѣсяца октебра двадцать девятого дня,

претестацыя (!) ...владыки Луцкого на князя Чорторыского о наехане на кгрунтъ Фалимицкий, побите подданых и babraбене у них речей и заняте свиней (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 149).

Пор. **ЗАЙНЯТИ.**

ЗАНЯТИ *див.* **ЗАЙНЯТИ.**

ЗАНЯТЪ *див.* **ЗАЙНЯТИ.**

ЗАНЯТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (належний комусь)* власний: Потом-є(м) с то(г)[о] мє(ст)ца єхалъ тоєю ри(ч)кою Ѡлъша(н)кою гдє-мъ на(д)єхалъ ставокъ на ри(ч)цє Ѡлъша(н)цє заняты(и). Тамъ жє на(д)єхалємъ Ру(д)ку з лєвого боку припадаючую (Київщина, 1639 *ККПС* 262).

ЗАНАТИ *див.* **ЗАЙНЯТИ.**

ЗАОДНО *присл. (одночасно, водночас)* заодно: Нѣдро: Зана́дра, пе́рси, па́зȣха. лоно́. Лоно́ з҄ надром҄ заѡдно́ сѧ ча́сомъ розȣмѣєт҄ (1627 *ЛБ* 79).

ЗАОРАТИ *дієсл. док.* (що) *(орючи, привласнити частину чиєї-небудь землі)* заорати: и тє(ж) што и(м) были с тоє(ж) нивы лю(ди) манаст(ы)ря пєчєрского дорогȣ заѡрали што идє(т) ѡ(т) пусты(н)ки на вєликую дорогȣ горо(д)скую (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28).

ЗАОСТРЕНЄ *с., перен. (розвиток, витончування)* загострення: Православный: Признаваю то, же естъ добрая и потребная речь зверхнихъ словъ вѣдане. Але для чогожъ толко ку звычаю, абы просто мовити и писати, и ку заостреню розуму и выполерованю его, а не ку знайдованю божественныхъ догматъ, и не ку розсудкови ихъ (1603 *Пит.* 107).

Пор. **ЗАОСТРИТИ.**

ЗАОСТРИТИ, ЗАОСТРІТІ *дієсл. док.* Загострити: exacuo, заостріті (I пол. XVII ст. *Своб.* 26);

перен. (спрямувати) загострити: помененые принципалове... злость свою верутъную до моровъ и злупеня, зъ врожоное своее каимовское верутности, на стан шляхецъкий завзятое и заостроное, слугъ роспудивши албо позабивавши, могли быти тым способнейшие до луповъ взятья (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 245).

ЗАОСТРІТІ *див.* **ЗАОСТРИТИ.**

ЗАОСТРОЖИТИ *дієсл. док.* Обгородити острогом, стіною: я... видє(л) єсми... двє пєчи розвалєны и та(м)жє по(д)лє ты(х) избъ в стєни зна(т) жє комо(р) пя(т) и и(н)шоє будова(н)є и ѡстрогу нємало што было заѡстрожоно розобрано (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148).

ЗАОСТРОЖИТИСЯ *дієсл. док.* Обгородитися острогом, стіною: я... видє(л) єсми... на сєлищȣ при то(м)жє городищȣ ȣ пропастищъ гдє такъжє люди сєдєли ѡстрогъ што ся та(м) были заѡстрожили и вси коморы и мєшка(н)я и(х) побраны (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148).

ЗАОЧНЕ, ЗАОЧНѢ *присл. (за відсутності особи)* заочно: въ которомъ листѣ то описуетъ: ижъ будучи первѣй игумену Пустынскому Протасью, обжалованому заочнѣ черезъ мѣщанъ Кіевскихъ о то, якобы на островѣ ихъ мѣстскомъ надъ Днѣпромъ, противъ манастыря Пустынского, дворецъ собѣ поселити мѣлъ (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); они [попы] жону его венчалную Опрахну Григоревну, змысливши речи непристойные, заочне судили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Бȣдє(т) за(с) и таѧ похва(л)ка ȣ проти(в)ны(х). Во́(л)но ти мо́вѧчи та(м) заѡ́чнє и в далєко(м) кȣтѣ, хо(ч)жє и пра́вдою, ѡ на(с) та(к) бєспє(ч)нє ши(р)мовати (1598 *Виш.Кн.* 309 зв.); Отожъ лепей бы ся очевисте // справити, анижъ заочне прысегатися и крыжики цаловати! (Вільна, 1599 *Ант.* 703-705); Тая унѣя перед очима папежниковъ вѣру ихъ хвалятъ, а заочне ганятъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 17).

ЗАОЧНЫЙ *прикм. (який відбувається за відсутності особи, якої що-небудь стосується)* заочний: кнѧз Андрей пєрєд нами повєдилъ, ижъ ѡнъ ѡ томъ заѡчном сȣдє комисарєй твоих ничого нє вєдаєть (Краків, 1538 *AS* IV, 138); хто бы хотє(л) до листо(в) пєча(ти) прикладати, тогды со (в)сѧкимъ ли(с)томъ на заѡ(ч)ную про(з)бу ани тєжъ на писа(н)є листо(в) пєча-

те(и) прикладати не маю(т) кро(м) ўстное и ючеви(с)тое про(з)бы (1566 *ВЛС* 75); вл(д)ка лво(в)скии з пособниками своими выправи(л) ω(т) сте(и)шого патриа(р)хи еремии лист на заω(ч)ное поведа(н)ие на еп(с)па премыского нн̃ешнего (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); о тые его неправные и неслушные суды и о выданье // заочныхъ декретовъ зъ нимъ правне росправитися хочу (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 439-440); покись кого не досветчылъ, на чужые и заочные повести не увлачай ни кому почтивости, и не суди ни кого (Вільна, 1599 *Ант.* 925).

ЗАОЧНѢ *див.* **ЗАОЧНЕ.**

ЗАПАДАТИСА *дієсл. недок. (провалюватися)* западатися: Тогό же рόкў дрыжáнѧ земли великое оў црии грáдѣ... Ажъ мѣста запáдалисѧ з бўдовáнїемъ (1509-1633 *Остр.л.* 126); Памѧтай... // бо слы̃ши(ш) што(с) дѣѧло оу стáро(м) зáконѣ. я́ко бъ̃ сты(и) караль лю(ди) злоч(с)тивы(х), мече(м), ѡ́гне(м), гáдинами зе(м)лѧ живы(х) пожирáлá, запáдáласѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 35 зв.).

ЗАПАДНЕНЄ *с.* (*стп.* zapadnienie) занепад, загибель: Содόмчикω(в) причи́ною западнéнѧ и ихъ нечи́стости бы́ла обфи́тость хлѣба и его непомѣрное ѣдѣнїе (Київ, бл. 1619 *О обр.* 176); Содо(м)чико(м) причи́ною западéнѧ (!) не было ωпи(л)ство ви́на (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

ЗАПАДНИЙ *див.* **ЗАПАДНЫЙ[1].**

ЗАПАДНЫЙ[1], ЗАПАДНИЙ, ЗАПАДЬНИЙ *прикм.* **1.** *(який знаходиться на заході материка)* західний: не зовў(т)сѧ вси языки крещен'ные въ имѧ ω(т)ца и сн̃а и ст̃го дх̃а ин'ши(м) имене(м), наче(н)ши ω(т) восхо(д)ныхъ сторо(н), и до запа(д)ны(х): не дохόдѧчи где прáвослáвнїи со папе(ж)ники смѣшаю(т)сѧ (п. 1596 *Виш.Кн.* 250 зв.); Потребъно же зело и боголюбезно воменихомъ уступити убо града Рыма западнихъ всихъ странъ и градовъ светейшому папе, царества же державу ко восточънымъ странамъ пренести (Вільна, 1599 *Ант.* 551); occiduus, западни(й) (1642 *ЛС* 288).

2. *(який стосується католицизму)* католицький: сн̃ъ мо(и) кн̃зь Алеξандро восточникъ меж(д)ў зўбами западны(х) люде(и) вѣры и наўки и всего набоженства ўсѣлъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); Западьнихъ и Восточныхъ светыхъ учителей писанью пилно прыслухалисе есмо, съ которыхъ нѣкоторые Духа Светого изъ Отца и Сына, а нѣкоторые изъ Отца черезъ Сына похоженье свидителствуютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 129); Якож діаволъ такъ уловил тую столицу западнюю, ижъ ей найпервей от патріарховъ оторвалъ, а потомъ владзу свѣцкую в Рымѣ ему подалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); **западная церковъ** *див.* **ЦЕРКОВЪ; западный костелъ** *див.* **КОСТЕЛЪ.**

ЗАПАДНЫЙ[2] *прикм. (із западиною)* западистий: ωзера ўстўпны(и) и западны(и) затоны засякли (1552 *ОЧерк.З.* 10).

ЗАПАДНЯ *ж.* Засув, засувка, клямка: с тое(ж) све(т)лицы двери на зависа(х) и(з) запа(д)нею (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 2); у коморъ завесы, защепки съ прибоями и зъ западнями железными (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 7/I, 239).

ЗАПАДЪ *ч.* (*цсл.* западъ) **1.** *(одна з чотирьох сторін світу, також напрям)* захід: вси бо звѣзды ωбычае(м) на западъ идоу(т) (1489 *Чет.* 121); коли оуздрите ωболокы а ωни в'сходѣть ω(т) западоу мовите за того жь дъждь боуде(т) (1556 -1561 *ПЄ* 278 зв.); Петръ воевода... дали... есмы Іωнў Голъи... едно селище... оу ўстія Иванча, и ωт толѣ на западў (Ясси, 1576 *МЭФ* I, 92); Брáмы оу того мѣста, зе всѣхъ четырόхъ чáстїй // пό три брáмѣ ω(т) въстόка и зáпада, ω(т) ю́га и сѣвера (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67 зв.-68); и знόвоу иныи аг̃гли. кроу(г) нб̃а звѣ(з)днаго. и ѡ́берътáю(т) нб̃о и сл̃нце. и м(с)цъ съ звѣз(д)ами перенόсѧтъ ω(т) востόка ко западў и ω(т)тόле ко сѣверў (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 369); occidens, sub., западъ (1642 *ЛС* 288); А гды ю́жъ анти́христъ ωпанўетъ оувéсь свѣтъ сей, ω(т) востόка, до зáпада, ω(т) полўднѧ, до пўлнόчи, всѣхъ тыхъ нáродωвъ невѣрныхъ,... по(д) мόцъ свою́ όзметъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139).

2. *(західна частина материка)* Захід: Пи́шемъ вселе(н)ски(м) Црква(м), котόрыи сўтъ на

всхо́дѣ, за́падѣ, полꙋдню... По́кой ва́мъ и всѣмъ кото́рыи вѣрꙋютъ в҆... Тр(о)цꙋ правди́вꙋю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 15);

(населення країн на цій території) Захід: И въстокъ и запа(д) неха(и) тебе славатъ ї югъ же и сиверъ вѣчно да похвалать (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 63).

3. *Перен.* Католицька релігія: ѡ(т)рѣкаючиса сатаны и всѣ(х) дѣлъ єго... и на запа(д) плюючи. такъ нн҃ѣ цє(р)квє во(с)то(ч)ныа дєржимоса и на во(с)то(к) со(л)нца... всѣгды молимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.); Помрачився ваш ум людей сла́волю́бных, приносите з западу устав душегубных Але покажите, о римскии дѣти, где вам позволяно заповѣдь презрѣти (к. XVI ст. *Укр.п.* 8); ꙋроща́лємъ ѡ(д) пє́ршихъ Клєри(ч)ства моє́го лѣтъ в҆ собє приро(д)ноє пожада(н)є, ви́дєти єдно́сть всѣхъ цє(р)квей хв҃ыхъ: розлꙋчє́ньє сє за́падꙋ ѡ(д) восто́ка в҆ догма́тахъ вѣры,... споко́йны(м) оу́мысломъ, нико́ли зноси́ти нє мо́глємъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 5).

ЗАПАДЬНИЙ *див.* **ЗАПАДНЫЙ[1].**

ЗАПАЗУХА *ж. (місце між грудьми і одягом, який до них прилягає)* пазуха: у селе манастырскомъ подданого зъвишъ речоного Евтуха, збили, змордовали, взяли и // пограбили у него зъ запазухи готовыхъ грошей копъ осмъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 392-393).

ЗАПАКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Запакований: В бꙋдє росохо(в)ско(и) поташꙋ запакованого бочокъ шєстъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 37 зв.).

ЗАПАКОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* zapakować) (у що) *(укласти щось у що-небудь)* запакувати: тыє то насланъцы... // ...с поташємъ готовымъ вжє в бочъки запакованымъ и зо въсѣми и вшєлякими инъшими пожи(т)ками на Єго м(л) П҃на Стражъника... нєправъне... взяли (Київ, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.).

ЗАПАЛАНЇЄ *с.* (*стп.* zapalanie) *(від сорому)* почервоніння: Нє замо(л)чꙋ бра́та которого до́брє зна́лъ... ро(с)каза(л) мꙋ наста́вни(к) абы десє(т) кошо(в)... до продава́на носи́лъ..., абы на посполи́то(м) торго́вискꙋ,... нє продава́лъ... що всє ѡ(н)... ѡ(т)пра́вилъ, и на сто́ронꙋ ѡ(т)ложи(в)ши всты(д) и // запаланїє прє(д) лю(д)ми... кошѣ... роспрода́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 51-51 зв.).

ЗАПАЛАТИ *дієсл. док., перен.* (в що) *(пройнятися сильним почуттям до когось)* запалати (чим): Проклятъ тотъ, которыи бы тыи книги чолъ, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складалъ, а оборочалъ, запалаючи зъ нихъ къ нимъ въ милость, а говорячи зъ ними тыми словы, проводячи ихъ а розмовляючи на блудную похоть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49).

ЗАПАЛАТИСА *дієсл. док.* **1.** *Перен.* (чим і без додатка) (*зачервонітися від сорому, засоромитися)* запалати: Нєха́йжє га́н҆бꙋ ѡ(т)нєсꙋтъ, нєхайса запала́ютъ, Ѡ сщ҃єн҆наа главо, котры́и оупа́дкꙋ церкви шꙋка́ютъ (Львів, 1591 *Проф.* 66); Ада́мъ бꙋдꙋчи на тѣлѣ наги́мъ соро́мѣлса хо́тъ былъ собѣ з҆ ли́ста дрє́ва фі́го́вогѡ з҆плѣлъ опра(т)кꙋ, єдна́къ запала́лъса всты́домъ позна́вши // нє(н)дзꙋ и на́гость свою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 204-205).

2. *Перен. (виникнути з великою силою, раптово поширитися)* запалати: та́къ са то́тъ пожа́ръ нє́нависти запалалъ по всє(м) свѣтє, такъ о́наа помє́рклаа но́чъ гнѣвꙋ, скрыдла свои роз҆ши́рила (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56).

ЗАПАЛЕНЄ, ЗАПАЛЕНЬЄ, ЗАПАЛѢНЄ *с.* **1.** (чого і без додатка) *(пожежа, підпал)* запалення: с которого запаленя увес замочок Межирецкий и в нем увес спрят и схованя князя старосты луцкого и малжонки его которое там усе было зложоно погорело (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); В запалє́ню тыжъ содо́мы и гомо́ры, то́лко ло́товъ ро(д) або до(м) ѡ(т) ѡгна́ бы(л) во́лный, иншїє всѣ прє(з) гро́мы и сѣрки погорѣли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); тотъ же Даниловичъ быдла рогатого его мил. протестуючого власъного двое ешче перед запаленемъ двора з оборы взялъ и на пожиток свой обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. (чого і без додатка) *(засвічування)* запалення: На запале(н)є свѣ(ч), такъ те(ж) и до хоже(н)ѧ с тяблицею Іωа(н) Кгеросъ... На догляда(н)є шпиталя Іωа(н) Пятни(ц)ки(и) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 7); вʼ алиωнїи жрόдло єстъ, котόроє ωсоблѝвою и таѐмною сѝлою запалѐнѧ // походнѣ и поноурόныє запалѧ́єтъ, и противны(м) спόсобо(м) загашає́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172-172 зв.); Тáмъ абовѣмъ Вдовá котόраѧ дрáхмꙋ згꙋбила, впро(д) запалѝла походню, потόмъ оумєла дόмъ, а за ωчищенʼємъ дόмꙋ, и запалѐнʼємъ походнѣ, нашлáсѧ зʼ смѣтʼємъ... ωкáланаѧ дрáхма (Вільна, 1627 *Дух.б.* 92); Возмѐшъ те(ж) лόй..., и ωфѣрꙋеш запалѐньє на олтарꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

3. *(хворобливий стан)* запалення: Монáхъ бовѣмъ єдѐнъ,... ґды єдного чáсꙋ тѧ́жкимъ тѣла горѣлъ запале(н)ємъ, бѣгомъ до нѐго пришолъ, зо всѣ(х) сторόнъ смꙋткомъ ωбложόны(и) (Київ, 1627 *Тр.* 557).

4. *Перен.* (чим, чого) *(охоплення сильним почуттям)* запалення: Алєксандриа, євре(и)ски: Гнѣво(м) запале(н)є, áбо заборонє(н)є (1627 *ЛБ* 174); прелюбодѣиство, нѣсʼщόго инʼшого не прихόди(т) ис пόхоти телѐсной. а оубїйство то(л)ко из запалѣнѧ ср(д)ца, то є(ст) изъ гнѣвоу бывá є(т) (1645 *УЄ* №32, 195 зв.);

(завзяття, енергія) запал: якѝмъ запале(н)ємъ пра(г)нꙋчїй ѐлень жадáєтъ потόкωвъ вόдныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 254).

5. *Перен.* Божественість, благочестя: а хотѧ(и) не єсте(м) та(к) єще ωгнѝсты(м), жебы(м) херовѝмо(м) и серафимо(м) мόглъ бы́ти, вша(к) же ꙋси(л)не ω набоже(н)ствѣ хочꙋ сѧ старáти, и ср(д)це моє готовáти абы(м) прина(м)нѣ малый плáмень бо(з)кого запалѐнѧ... ωде(р)жа(л) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 47 зв.).

Див. ще **ЗАПАЛЕНИЄ, ЗАПАЛОВАНЄ.** *Пор.* **ЗАПАЛИТИ.**

ЗАПАЛЕНИЄ, ЗАПАЛЕНЇЄ *с.* **1.** Те саме, що **запаленє** у 1 знач.: incensio, запаленіє, сожжєниє (1642 *ЛС* 230).

2. Те саме, що **запаленє** у 2 знач.: гдє фꙋрѣи мόцʼ засáдє, та(м) те(ж) телѐсности запалѐнїє пронїкáєтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 99 зв.).

ЗАПАЛЕНИЙ *див.* **ЗАПАЛЕНЫЙ.**

ЗАПАЛЕНЇЄ *див.* **ЗАПАЛЕНИЄ.**

ЗАПАЛЕНЫЙ, ЗАПАЛЕНИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Запалений, розведений, розпалений: Виде(л) єсми в лесє // ...попе(л) ро(з)гребены(и) и по(п)сованы(и), которого попелу шацова(л) собє па(н) Ка(р)пъ в то(и) скрини деся(т) ла(ш)то(в), а ωгнищъ складены(х) и запалены(х) – ωсмъ (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); которые [козаки] ...тамже его в пекарни перед пецомъ запаленым огнем тыранъско мучили, пытаючи его, где добро панское (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. Запалений, засвічений: рѣкь іакимь, избєрѣтє дѣвки жидόвьскїи, нєскврънїи, и нєгѧй вѣзмꙋтъ ωдѣнѧ дорогоє кра(с)но пстрєноє, и свѣчѣ // запалѐнїи (XVI ст. *УЄ* №29519, 155 зв.-156); до хоры(х) Ис тѣло(м) Хр(с)товы(м) з запалеными свѣчами, И яснє вꙋбиро (!) ієре(и)ско(м) попы жебы не ходили (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1).

ЗАПАЛЕНЬЄ див. **ЗАПАЛЕНЄ.**

ЗАПАЛИТЕЛЬ *ч.* Підпалювач, палій: ґды слнце зашло, и нόчъ настꙋпѝла, воѐнныи инстрꙋмѐнта, котόрыи на кόлахʼ привєзли были вáрвари на взѧ́тьє мѣста, всѣ огню на спалѐньє ω(т)дали, росказáвши робόтникωмʼ прáцъ и тѐхнъ свои(х) запалѝтелми бы́ти (Київ, 1627 *Тр.* 662).

ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛЇТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(викликати пожежу, підпалити)* запалити: оуслышавʼши то црь и розʼгнѣвалʼсѧ и послаль въйска своѧ и погоубиль оубїйца оны и мѣсто и(х) запалиль (1556-1561 *ПЄ* 94); панъ воєвода..., наєхавшы кгва(л)то(м) то(т) до(м) на городищꙋ запалившы такъжє коморы и ωстрогъ ...шкоды и грабєжы почини(л) (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148 зв.); мꙋсили бы(х)мо быти оу бо(л)ше(м) страхоу нѣжли ωныи мѣста содо(м)скыи и гомо(р)скыи, котрїи были сроги(м) ωгне(м) з

нба запалєныи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42); виде(л) єсми млы(н) его новы(и) запалєны(и) бы(л) ω(т) фѹ(н)дамє(н)тѹ само(г) а(ж) до вє(р)хѹ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 15); Образилися тымъ барзо и,... монастиръ зо всѣмъ запалили и вывернули (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); Авраа́мъ ...взя́вши огóнь запали́лъ хорóминѹ зо всíми болва́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. (що) *(вогонь) (розвести, розпалити)* запалити: погани... запали(в)ши ωго(н) казали на(м) всѣ(м) огрєватися (II пол. XVI ст. *КА* 153); наложи и запали ωгєнь ωтєцъ твой идєть (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); тий люде... оу́чинятъ за мѣ(с)томъ кострь дровъ и запаля(т) и ззовутъ приятеле(и) и ѹчинятъ колацію (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

3. (що) *(засвітити)* запалити: Алєксáндєръ Вє(л): коли мѣсто котóроє облѣгъ, áбы єгω достáлъ, Походню звы́клъ бы́лъ запали́ти (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); нє занєхивáй Єлéа и свѣчъ,... на гробѣ запали́ти (Київ, 1627 *Тр.* 38); внєсли, лихтáрь, и олтáрь... и запали́ли лáмпы, котóрыи бы́ли на лихтарѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.).

4. *Перен.* (що, чим і без додатка) *(викликати яке-небудь сильне почуття)* запалити: А саѹлъ єщє будучи запалєны(и) погро(з)ками и мо(р)дє(р)ство(м) на ѹчєники па(н)скии пришє(д)ши до ста(р)шого жє(р)ца // и ѹпроси(в) ли(с)ты до дама(с)ку (II пол. XVI ст. *КА* 44-45); нє є(ст) ср(д)ць запалєны(х) ко любви бжій и при(л)ности (!) ко законоу стмоу,... ωво всѣ(х)мо ω(т)връноулися ω(т) любвє хвы (к. XVI ст. *УЄ* №31, 74 зв.); нє моглємъ анѣ тєжъ възмогѹ Гѹ Бгѹ до послідняго издыханія за такъ вєликѹю благодать (которою сєрцє вшє в любви запалилъ) ω(т)дяковати (Унів, 1618 *ЛНБ* 5, 827, 179 зв.); іωа(н) бовѣ(м)... запáлєны(и) єстъ и вднь и вночи го(р)ли́востю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); Тогда Кáина діáволъ зáздростью запали́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

5. *Перен.* (до чого) *(надихнути, заохотити)* запалити: црковъ... постановіла, абы оупоми(н)ки и заслоугоу..., котóрыми стыє тѹтъ сєбє трáпили, нáмъ на пáмя(т) привєла, и на(с) до наслѣдовáня цнω(т) ихъ запаліла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 232).

Див. ще **ЗАПАЛІОВАТИ, ЗАПАЛЯТИ.**

ЗАПАЛИТИСЯ, ЗАПАЛИТИСЕ, ЗАПАЛИТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *(почати горіти)* запалитися, загорітися: дв(д)ъ мóви(т), в'зыйдє ды(м) гнѣво(м) єго и óгнь ω(т) лица єго запáли(т)ся, оу́гля роспáли(т)ся ω(т) нéго... óгнь прє(д) ни(м) ро(з)гори(т)ся (Вільна, 1596 *З.Каз.* 5 зв.); Алє прéдсяжъ пóйдєш' лй ты в' ωный чи́стєцъ в' пóломєнь пєкéлный, котóрый в' котóрый бы чáсъ запали́л'ся, и гдє́ гори́тъ, и що бы́ за родзáй ωного ωгня́ бы́лъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); Кды ωгóнь я́кій вєли́кій маєт ся запали́ти, трѣсочкы напрє(д) и лоучи́на и дєрєвца малы́є поривáютъ поломєнь ωгни́стый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 51); огнь прє(д) ни(м) запáли(т)ся (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); А за ти́мъ снійдє ωгнь нá зємлю // з' Нба и запáлитъся вся зємля́ (Чернігів, 1646 *Перло* 142-142 зв.); пєрє(д) зєлєными сты в чє(т)вє(р)... ѹ Львовѣ на мостѣ запалилося и вши(ст)ко пєрє(д)мѣстя згорѣло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. *Перен.* (чим, в що, з чого) *(пройнятися яким-небудь сильним почуттям)* запалитися (чим): Блаженъ чоловѣкъ тое, иже будеть чести книги сія,... въ любовь Божію зъ нихъ ся запалаючи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); Вижу, же ся ажъназбытъ запалилъ зъ мудрое мовы и ростегаешъ, яко бачу, жакгли красомовъства своего (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1059); ни́щіи... млостю бжєю запали́вшися ницєтоу ѹлюбіли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 242); та(к) и гнѣвлівы(и) чл҃къ гды ся запáли(т) ωгнє(м) шалє(н)ства и гнѣвоу, вся внýтр'няя пороушáю(т)ся (Там же, 244 зв.).

ЗАПАЛИЧНИЙ *прикм.* (?). ◊ **кущъ запаличний** *див.* **КУЩЪ.**

ЗАПАЛІОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(засвічувати)* запалювати: Аббвѣмъ з' почáткѹ, и нєхáй рєкѹ в' мóлодости Црквє, Крóлєвє бы́ли

злочестѝвыи, Кнѧзѣ̀вє глꙋ̀пыи, Лю̀дє..., офѣ-рòвники запа̀ліовали бѣсѡ(м), дым҆ и сквар҆ злыѝ и самòє ѡсквєрнѧ̀лъ повѣтр҆є, зємлѧ крò-вію чєрвонѣласѧ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

Див. ще **ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛЯТИ.**

ЗАПАЛЇТИ *див.* **ЗАПАЛИТИ.**

ЗАПАЛНЫЙ *прикм.* Призначений для спалювання кривавої офіри: На мѣсцє бѝдлѧчихъ запа̀л҆ныхъ ѡфѣръ, понєва̀жъ архиєрѐй бы̀лъ прѝшлыхъ дòбръ, пода̀лъ на̀мъ нòвꙋю нє кры-ва̀вꙋю ѡфѣ̀рꙋ, тѣ̀ло и крòвъ своѝ, в҆ ѡсòбѣ хлѣ̀ба и вина̀ (Дермань, 1604 *Охт.* 7); внїйдꙋ, мòви(т): в҆ до(м) твой з҆ офѣрами запа̀л҆ными (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 91).

ЗАПАЛОВАНЄ *с. (засвічування)* запалювання: до ѡсмотрєнѧ и запалованѧ, и гашєнѧ свѣ(ч) в црк҃ви... Іѡанна Щипꙋ слюсарѧ (Львів, 1608 *ЛСБ* 1043, 11 зв.).

Див. ще **ЗАПАЛЕНЄ.**

ЗАПАЛЧИВОСТЬ, ЗАПАЛЧЫВОСТЬ, ЗАПАЛЪЧИВОСТЬ, ЗАПАЛЬЧИВОСТЬ *ж.* Запальність, гарячність: я̀рость, сє(р)дито(ст), запал҆чѝвость (1596 *ЛЗ* 89); ѝн҆шїє з гнѣвоу и запальчѝвости я̀дъ вы̀плювавши, нєвѝн҆ныхъ людѐй кръвє вѝн҆ны(м) и тєбє оучинат҆ (Острог, 1614 *Тест.* 172); бг҃ъ... ѡказа̀лъ запалъчѝ-вость гнѣва своѐго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); колѝбы хто з҆ запа(л)чы̀вости вєлѝкоє, а̀л҆бо з҆ гнѣвꙋ оуда̀ри(л) кого, мнѣѝ з҆грѣши(л)-бы, ни(ж)ли тотъ, котòрыѝбы ро(з)мы̀сльнє (Львів, 1645 *О тайн.* 68); Тогды навходоносòръ напòлнєнный є(ст) запалчѝвостью, и поѝзрѐ-ньє тва̀ри єгѡ ѡ(т)мѣнѝлосє, и росказа̀лъ жѐбы роспалѐно пѐчь (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.).

ЗАПАЛЧИВЪ *див.* **ЗАПАЛЧИВЫЙ.**

ЗАПАЛЧИВЫЙ, ЗАПАЛЬЧИВЫЙ, ЗАПАЛЧИВЪ *прикм., перен. (завзятий, палкий)* запальний: на то(т) ча(с) ты(є) два людє запа(л)чивыє ꙋвє(с) свѣтъ правє рядили, для чо(г) и(м) королєвє всѣ и княжата... помагали, и вє(с) сона(т) ры(м)ски(и) (1582 *Кр. Стр.* 78 зв.); Соудьѧ соумнѣньє нєфалшѝвыи, на-на̀мнѣѝ злòго запальчѝвыи (Острог, 1607 *Лѣк.* б); Яръ: Запалчѝвъ (1627 *ЛБ* 161); Потꙋ̀жныѣ прєложòныѣ запалчѝвы сꙋт҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 95); Да ст҃ится имѧ твоє Пр(с)тòє, Прєзъ я̀сноє и живòє вызна̀нѧ мòє, Прєзъ вѣ̀рꙋ мою правдѝвꙋю, И надѣ̀ю нєвонплѝвꙋю. [А мл(с)ть мою запалчѝвꙋю] (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

ЗАПАЛЧЫВОСТЬ *див.* **ЗАПАЛЧИВОСТЬ.**

ЗАПАЛЪ *ч.* **1.** Підпал; пожежа: гды попъ нш҃ъ... и врачъ васили(и) дꙋхо(м) злы(м) ꙋмотаны(и) з... ꙋнѣата(ми) на ратушъ (с) ꙋдалъ доброє цє(р)квє нєнавїдячи ѡ чо(м) в акта(х) бра(т)ски(х) чита(и), тогды гася(ч) запа(л) прє(з) алєкса(н)дра прокопови(ч)... да(лєм) г(р) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); Котораѧ Комора по(д) часъ запалу ѡ(г)нѧ такъ ꙋвє(с) рынокъ ратꙋшъ цє(р)ковъ звоница прє(з) ѡго(н) згорєли и внивєчъ ѡбє(р)ну(ти) мꙋсєли (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

2. Паливо: и црк҃овь и сѣни пост҃или, и начинѝли нòваго начѝньѧ ст҃а̀го и внєслѝ, лихта̀рь, и олта̀рь запа̀лꙋ и сто(л) до црк҃ви. и запалѝли лѧ̀мпы, котòрыи бы̀ли на̀ лихтарꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.).

3. *Перен. (руйнація, стихія)* пожежа: тотъ же запалъ уже праве до упреймостей и верностей вашихъ доходитъ, которому кгдыбы ся не забежало, тожъ, бы ся, чого не зычимо, маетностямъ... отъ тыхъ своволныхъ людей деяло, што ся по тые часы... при Украине стало (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 85); Апостатовє, тꙋ(р)бꙋючы проти(в) вѣрны(х) нєви(н)ныхъ и зычливы(х) по(д)даны(х) та(к) наяснѣшого Короля яко и всяки(х) Прєложоны(х) нє кꙋсили(с) ѡгню до запалꙋ По(д)сажати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); кгды протестансъ... подчасъ интеррекгни, по наступеню страшъного запалу домовое войны, зъ Украины,... уходячи до войска коронъного, а потом зъехавшысе зъ их милостю паны коммиссарами... на комьмиссию з ребельлизанътами запорозкими зазначоные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

4. *Перен. (палкий потяг, пристрасть до чого-небудь; велике збудження, піднесення)* запал: мы, Господаръ напоминаемъ верность вашу, и росказуемъ, абысте таковымъ людемъ, которыхъ, яко великий ся запалъ былъ до своеволи всчалъ, маючи на доброй печи, до збиранья знову онымъ не допущали (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 131); Нє з҄ слѡвъ вынє́слыхъ и вспанѧ́лыхъ, а́лє з҄ досвѣдчє́нѧ позна́на бываѥтъ ми́лость, то́ єстъ Гды рє́чи оумилова́ноѣ запа́лъ в҄ ср(д)цѹ // взбѹжо́ный, ши́ритсѧ своѣмъ по́ломєнємъ, а́нѣ оуспоко́итисѧ допѹща́єтъ, а́жъ бы то, што ми́лѹєтъ, ѡдє́ржалъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3-3 зв.); есъче и тутъ запалъ срокгости и тыранъства пана Шылневого угаситисе не можетъ, лечъ, где далей, болшими запалами гореючи в предсявзятых замыслахъ, посполу зъ швакгромъ своим..., до господи протестантисъ... частокротъ приходилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

ЗАПАЛЪЧИВОСТЬ *див.* **ЗАПАЛЧИВОСТЬ.**

ЗАПАЛЬЧИВОСТЬ *див.* **ЗАПАЛЧИВОСТЬ.**

ЗАПАЛЬЧИВЫЙ *див.* **ЗАПАЛЧИВЫЙ.**

ЗАПАЛѢНЄ *див.* **ЗАПАЛЕНЄ.**

ЗАПАЛЯТИ, ЗАПАЛѦТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(викликати пожежу, підпалювати)* запалювати: розгнѣваный прє́тѡ Бг҃ъ, мѣсто ихъ запалѧ́єт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 497).

2. (що) *(викликати горіння)* запалювати, підпалювати: Росказалъ нєкды(с) в старо(м) зако́нѣ б҃ъ, абы ієрєє барзо ра́но с постєлій своихъ встава́ли, в црк҃ви ѡго́нь ст҃ый запалѧ́ли и ѡфѣри за вє(с) лю(д) приноси́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); ст҃ы(х) тѣла нѣкото́рыи ло́ємъ ѡблива́но, смоло́ю во́ском҄ к҄но́ты прє(з) нѣ проволо́кова́ли и запалѧ́ли, и яко сто(л)пы ѡгнє(м) горѣли и ро(з)маитыи моуки и здѣва́нѧ чини́ли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148 зв.); incendo, запаляю, сожигаю (1642 *ЛС* 230).

3. (що) Те саме, що **запаліовати:** запаляю(т) свєчи и кладѹ(т) єє по(д) корє(ц) алє в свєчни(к) и свєти(т) всимъ которыє сѹ(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); не запаляютъ тежъ свечи и не крыютъ ее подъ спудъ, але и овшемъ на лихтару ставъляютъ, абы всимъ явна была и свѣтила (Вільна, 1599 *Ант.* 643).

4. (що) Викликати блискавку: Ты стихі́ами мі́ра сєгѡ́ справѹ́єшъ,... ѡгнєпа́лныи стра́шніи Гро́мы родишъ. На воздѹ́сѣ ѡ́блаки запалѧ́єшъ, И ѡ(т)толѣ во́дѹ на зє́млю пролива́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 42).

5. *Перен. (викликати сильні почуття, за́пал, поривання) запалювати:* ѡто и тєпє(р) архиєрє́й наивыш҄шій встає(т) ра́но, и ѡго́нь ла́ски своєй ст҃ой запалѧ́єтъ, жє́бы самарита́нкѹ знашо(л), ѡгнє(м) ст҃ы(м) запалилъ, сп҃(с)ніє єй наготовалъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); Скѹтки єи за(с) сѹть, дш҃ѹ пита́ти,... ср(д)ца чєловѣчєскі́є з҄ Бг҃омъ злѹча́ти, запалѧ́ти, прибы́т҄комъ Бо́жымъ чыни́ти (Львів, 1645 *О тайн.* 47); Тыє бовѣмъ цно́ты... чи́нѧтъ сталі́стѹю и мо́цнѹю ѡтѹ́хѹ ѡ животѣ вѣчномъ, запалѧ́ютъ хѹть до правди́вои чє́сти Бж҃ои, и до оуслѹгова́нѧ бли́жнємѹ своє́мѹ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903); Бг҃ъ... Вѣрѹ на́шѹ до Сн҃а своє́гѡ ннѣ оукрѣплѧ́єтъ, Ср(д)цє смѣлостю запалѧ́єт҄ (Чернігів, 1646 *Перло* 50).

Див. ще **ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛІОВАТИ.**

ЗАПАЛЯТИСЯ, ЗАПАЛѦТИСѦ, ЗАПАЛѦТИСЬ *дієсл. недок.* **1.** *(займатися)* запалюватися: на воздоу́сѣ быва́єтъ тако́воє противлє́ніє, и гро́мотъ, гла́съ гро́ма, и блиска́нія: и́бо єфи́ръскіи о́гнь ѡ(т) гѹмѡ́ровъ соуптє́льныхъ; а́бо въспарє́нія зє́мнаго, и во́днаго запалѧ́єтъсѧ, и ро́дит҄ блиска́нѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

2. *Перен. (охоплюватися, пройматися яким-небудь почуттям)* запалюватися: ярѹсѧ, запалѧ́ю(с) гнѣво(м), сє(р)джѹ(с) (1596 *ЛЗ* 89); в нєи [сажавцѣ] бовѣ(м) походнѣ грѣховъ загашаютсѧ, и цно(т) запалѧ́ютсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172 зв.); ina(e)stuo, запаляюся, горю (1642 *ЛС* 229); Hey, porazaysie ne zapaliaysie, bo ty reimentaruiesz, Sam buławiou wseiu Polskoiu (1648 *П. про Пот.* 201).

Див. ще **ЗАПАЛИТИСЯ.**

ЗАПАЛАТИ *див.* **ЗАПАЛЯТИ.**

ЗАПАЛАТИСЬ *див.* **ЗАПАЛЯТИСЯ.**

ЗАПАЛАТИСА *див.* **ЗАПАЛЯТИСЯ.**

ЗАПАМЕТАЛЫЙ, ЗАПАМАТАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Запеклий; шалений: А ѡни запаматалїи за такоую хоу(т) и за такȣю зычливость ѡбєцовали сѧ на нєго ла(с)кави быти. и зара(з) и(м) повидѣ(л) Іюда, и(ж) в домоу Зєвєдєѡвоу(м) имає(т) вєликодновати (XVI ст. *УЄ Трост.* 47); тотъ злый, а запамєталый чоловєкъ, Валєнтый Жєлєхъ,... кнѧзѧ Ярослава... пострєлилъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); вземши дей ты перед себе запаметалый а злый ȣмыслъ, – почала дей еси з ним ненавѣсное,... мешкане мѣти (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 368); кды и на(с) ѡбачи(т) х͠с. злы(х) гнѣвливыхь запаматалы(х) а нєвда́чны(х) ла́ски єго... ѡ(т)стоу́пи(т) ѡ(т) на(с) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 139 зв.); Жєстоковы́йный: Запамата́лы(и), ȣпо́рный, твєрдо́гѡ ка́ркȣ, жєлѣзнои шї́и (1627 *ЛБ* 37); И кто́ж'бы, хі́ба нєзбо́жный, такъ єщє ѡ мнѣ ѡпа́чнє розȣмѣти хотѣлъ, а́бымъ такъ мѣлъ запамата́логѡ а правє Юдашо́вскогѡ бы́ти ср(д)ца, жє́бымъ доброво́л'нє, нє то́л'кѡ шȣка́лъ, а́лє и ко́штомъ ѡ(т)ва́жовалъ ѡка́зїѣ затрачє́на дȣшѣ сво́єѣ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4).

ЗАПАМЕТАНЄ, ЗАПАМЯТАНЄ, ЗАПАМАТАНЄ, ЗАПОМЕТАНЄ *с.* Забуття: то(л)ко тако́выє спра́вы замєрєти и в' запомєта́ню бы́ти нє мо́гоу(т), кото́рыє звѣрхностю писма были бы оу́твєржє́ны (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); тоу(т) чты́ры гоу́фци... в пръшо(м) замкноу(л) запа́мата́на б͠а, нєпобо(ж)но(ст) взга(р)доу сакрамє́нтовъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 284); стара́(и)мѡсѧ всє то́є бє(з) запамата́на в'нȣ̑тр' мы́слїй... за́вжды хова́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 232); **въ запометанє приходити** – відходити в забуття: кожъдая рєчъ, которая пи(с)мо(м) нє є(ст) варована, в запомєта(н)є лю(д)скоє приходитъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211); **въ запамятанє ити** – відходити в забуття: вшєлякїє речи,...часомъ съ памети людской выходятъ и въ запамятанє идȣтъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 63); **запамятанємъ (запаматанємъ, запаматанамъ) погребти (погребсти)** (що) – покрити забуттям: Пятое: от всея силы, крѣпости, мысли, душа и сердца волю божию погнати, свою же убити и запамятанем погребсти (1599-1600 *Виш.Кн.* 153); ѡ(н)... пама(т) тȣ̑ю ми́ръски(х) спра(в) запамата(н)ємъ, погрє́бъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); би(с)кȣ̑пи,... тоє нєпорочє(н)ство ȣбі́или, ȣмори́ли, и за́памата-на(м) погрєбли (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.).

Див. ще **ЗАПАМАТЫВАНЄ.**

Пор. **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМЯТАЛОСТЬ *ж.* Забудькуватість: Он часу повидить не хотелъ, неведомостю и запамяталостю ся вымовлял (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 8/III, 405).

ЗАПАМЯТАНЄ *див.* **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПАМЕТАТИ, ЗАПАМЯТАТИ, ЗАПАМАТАТИ, ЗАПОМЕТАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(перестати пам'ятати)* забути: презацного... имени твоего николи не могу запаметати (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 991); А того чи запаметалъ еси: хто митрополита злупилъ зъ его власныхъ добръ аръхиепископъскихъ? (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1063); всѣ спра́вы проволо́ко(м) ча́сȣ запамата́ны бываю(т) (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Подобно запаметали, што́ Христосъ повѣдилъ, "што́ Богъ злучылъ, человѣкъ да не разлучаетъ" (Вільна, 1608 *Гарм.* 212); нє запомєта́єшъ слȣжє́бницы твоє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 197 зв.).

2. (чого) *(знехтувати)* забути (що): пани Малинская, запамятавши опису и шлюбу своего, не дбаючи на обовязки в нем описаные,... за мене в малженство пойти не хотела (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 8/III, 300); вы запамятавши боязни божиеи, и в ни во що покладаючи прєдания св͠тыхь ап͠стль... припустили єстє таковȣю смѣлость и своволєнство до сєбє (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); каж(д)ый таковый лакомца тєды вши(ст)коу надѣю свою покладає(т) в срѣбрѣ и в злотѣ, анѣ(ж)ли в сотворитєли своємь, запаматаль того що дв(д)ь мови(т) (к. XVI ст.

УЄ № 31, 111); Запаметали апостольского предания и светыхъ отецъ постановенья (Вільна, 1599 *Ант.* 741).

3. (чого) *(не згадати, простити)* забути (що): таа невѣста кликала ѡ ги снꙋ дв(д)ь прошоу мл(с)рьдїа твоего, змилоуй са надо мною, а запаматавши не(н)зно(г) оупа(д)коу моего ѡздоро(в)... двцю мою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189); бра́тьа Іѡсифа, всказа́ли до него мо́вачи: оцъ твой росказа́лъ на́мъ перед̾ тымъ ни́жли оу́меръ тебе проси́ти, а́бы запамета́лесъ зло́гѡ оучи́нкꙋ и грѣхъ и зло́сти на́шой (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

ЗАПАМЯТАТИ *див.* **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМАТАЛЕЦЪ *ч.* Пристрасна, шалена людина: При́смотри(с) запамата(л)че и истиннѣ затвръдѣлый члвче (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121).

ЗАПАМАТАЛЫЙ *див.* **ЗАПАМЕТАЛЫЙ.**

ЗАПАМАТАНЄ *див.* **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПАМАТАТИ *див.* **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМАТЫВАНЄ *с.* Забування, нехтування. ◇ **въ запаматыванє приходити** – забувати (що), нехтувати (чим): Болѣючи те́ды на́ то Црквъ Ма́тка на́ша, же сынѡ́ве еи в̾ запаматыва(н)є прихо́да(т) добродѣйства Бжого,... оустанови́ла а́бы в̾ тꙋ́ю Чотырдеса́тницꙋ ѡ(т)правова́ныи были тыи Кано́ны (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 6 зв.).

Див. ще **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПАНКА *ж.* Запонка, застібка: кнгня ма(р)я... ꙋ мене заставила... // ...ѡбра(з) велики(и) преѡбраже(н)я исꙋса хри(с)та по деревꙋ сребро(м) ѡпра(в)лены(и)... а на ве(н)ца(х) по пе(т)и камене(и)... а шо(с)ты(и) ꙋ запа(н)це (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119).

ЗАПАРИСТЫЙ *прикм.* Каправий: свѣдо(к) є(ст) тои речи лаво́нъ, кото́рый двꙋ(х) ма́ючи цоро(к), еднꙋ лїю шпетнꙋю // и запари́сты(х) ѡчей, дрꙋгоую за(с) надо́бноую рахи(л), шпетнѣйшѣ(и) да(л) поса́гъ лѣпшїй и бо́лшїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245 зв.-246).

ЗАПАРКА *ж.* Запарка. Вл. н., *ч.* Дмитро Запарка (1649 *РЗВ* 390).

ЗАПАСКА *ж. (різновид незшитої спідниці)* запаска: марꙋша се(н)ковая... дала... на запа(с)ку поло(т)на колѣ(н)ского и на два фартухы ѡколистыи (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

Див. ще **ЗАПАСНИЦА.**

ЗАПАСНИКЪ *ч.* (*стп.* zapaśnik) борець, воїн: црь... велѣлъ вчини(т) на столпѣ(х) намощоное мѣсто великое на чо(м) борцомъ запаснико(м) боротиса (1489 *Чет.* 56 зв.); Бори́тель: Запа́сникъ, вое́нни(к) (1627 *ЛБ* 11); Подви́жник̾: Ге́рцы(р), ширмѣръ, запа́сникъ, моцовни́къ (Там же, 85); они..., та́кже на тыхъ сподѣва́лиса жолнѣрѡвъ, кото́рыи пре́з̾ запла́тꙋ и на́емъ были оумо́влены, на приготова́н̾є незличо́ныхъ запа́сникѡвъ в̾ кораблe̋х̾ бꙋ́дꙋчихъ, понева́жъ ти́сача и о́смъсо́ть было кораблe̋й ли́чбою (Київ, 1627 *Тр.* 667).

ЗАПАСНИЦА *ж.* Те саме, що **запаска**: А пани зася,... казавши служебници своей Касце з скрынки своее... подвику албо запасницу, в воде змачавши, принести и помененому Рожковскому дат росказала (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

ЗАПАСНИЦКИЙ *прикм.* Борецький: По́честь, а́лбо по́че(ст) побѣдная: Нагоро́да за́водницкаа, а́лбо герцирева, запа́сницкаа (1627 *ЛБ* 91).

ЗАПАСНИЦТВО *див.* **ЗАПАСНИЦСТВО.**

ЗАПАСНИЦСТВО, ЗАПАСНИЦТВО *с.* (*стп.* zapaśnictwo) боротьба, змагання, двобій: Бо́рба: ва́лка, запа́сницство, боева́нье, ширмѣрство (1627 *ЛБ* 11); Ра́ть, бо́рба, по́двиг̾: Би́тва, ва́лка, по́тычка, оута́рчка, вторгнѣ(н)є, моцова(н)є, страда́лчество: запа́сницство, бѣджѣнье (Там же, 106); Тризнополо́жникъ,... Па́нъ гѡни́твъ, и запа́сни(ц)тв(а) (Там же, 134).

Див. ще **ЗАПАСЫ.**

ЗАПАСНЫЙ *прикм.* Євхаристичний. ◇ **Запасноє тѣло** *див.* **ТѢЛО.**

ЗАПАСТИ *дієсл. док.* **1.** *(про сонце)* зайти: на которойже земли ждали есмо кназа Коширского весь ден аж до ночи и кгды вже солнце запало и змеркати са почало, кназь

Кошерский сам..., к нам приєхал (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367).

2. *(про цвіт)* зів'янути, обпасти: такъже и... цвѣтъ, якъ красенъ зацвивъ, та западе (XVI ст. *НЄ* 94);

(про очі) (увалитися, заглибитися) запасти: и єслйбы того на ко(ж)дый дéнь нє прїймовáло напава(н)ѧ, котóроє с чéрева и с плю(ц) похóди(т), тєды бы скоýра ба(р)зо шпéтнє змо(р)щилаcѧ, і ѡ́чи бы запáли, и лица ѡ́ного цоу(д)ность зара(з) бы оувѧ́нѫла (Острог, 1607 *Лѣк.* 62).

Див. ще **ЗАПАСТИСЯ.**

ЗАПАСТИСЯ, ЗАПАСТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(провалитися)* запáстися: Нинєввы(и) мѣсто, ималосѧ запáсти, алє пр҃(о)ркъ іѡ́на повидѣ(л) до ни(х), и(ж) бы по(д)нѧ́ли по(ст), жєбы сѧ на(д) ними змйлова(л) б҃ъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 14 зв.); а ѡні зара(з) ѡставили // сѣть и пошли за хм҃ь, вєлїкый ап҃(с)ль пєтръ и а(н)дрєи бра(т) єго было жидовского народоу... а ѡц҃а и(х) звано іѡною, алє нє то(т) которо(г) бы(л) пожєръ кы(т) риба коли шо(л) пропов'ѣдати нїнєвитѧномь, жє сѧ мѣли запасти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 102-102 зв.); тыи за(с) в то(и) ча(с) волосѧнйцѫ на сєбє клáли, и я́внє єи носйли, гды нє моглó сѧ и ѡ є(д)но(м) з ни(х) мóвити, абы то чинилъ на пóписъ або для хвáлы; то є(ст), гды всѣ є(д)нáковою жáлобою... забѣгáли, абы́сѧ мѣсто нє запáло (серед. XVII ст. *Кас.* 5).

2. *(лайливе слово в наказовій формі)* щезни: Западисяжъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ ! до которого приробнываешъ справы и звычае Корцырскихъ и Кретеньскихъ Грековъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067).

Див. ще **ЗАПАДАТИСЯ.**

ЗАПАСТИСѦ *див.* **ЗАПАСТИСЯ.**

ЗАПАСЫ *мн.* (*стп.* zapasy) боротьба, змагання: Нєѡспáлє вéсполъ и бáрзо ѡхóтнє на той поєдйнокъ розбєрѫсѧ, надѣю мою положйвши на зáпасовъ пла(т)цѫ Бг҃а и Збавйтєлѧ и свѣтлости дáвцѫ Хр҃а (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188); то(и) которы(и) мы́слилъ чинити ѡ чє(ст) и ѡ коро́нѫ... во(л)ности звитѧ́жцо(м)... пéрвѣй нѣжъ до самóго... потыкáнѧ пришло..., на игрйска(х) котóрыє бы́ли в' ѡли(м)пѣ и пи́ѳїи, мѣста(х) грєцкихъ, дóвтѣпъ рицєрс'тва своéго в запáсахъ, або сйлѫ свою́ в шир'мѣрс'твѣ показати мѫсѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 69); **запасы ходити** – боротися, змагатися: Яко ѡномоу вєлйкомоу Іáковоу патрїар'шє, гды́ стáлымъ оумы́сло(м) прє(з) цѣлѫю но(ч) з' агг҃ло(м) бж҃и(м) запáсы хóди(л), и гды а(ж) дєн'ница надышлá. рє(к) агг҃лъ, поусти мѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206).

ЗАПАСЫВАТИСЯ *дієсл. недок. (нагромаджувати, назбирувати)* запасатися: Вы, старшии, многосте собѣ на потребу запасывалися, якъ-то: съ церковныхъ речей сребро и книги и иншихъ речей не мало побравши и подѣливщися межъ собою, и поховалисте (Путивль, 1639 *АЮЗР* III, 11).

ЗАПАХАНЄ *с.* Заорювання: Въздїлáнїє: Оуроблє(н)є, запаха(н)є (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ЗАПАХАНІЄ.**

Пор. **ЗАПАХАТИ.**

ЗАПАХАНІЄ *с.* Те саме, що **запаханє**: Бг҃ъ дал' обфйтость в' нйвах' и в' всѣхъ оужйткахъ богачóви, и запахáнїє збó(ж) єгѡ оумнѡ́жил' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 652).

Пор. **ЗАПАХАТИ.**

ЗАПАХАТИ *дієсл. док.* (чим) Заорати: тыхъ волокъ выробляти и запахати чим не маютъ (Городно, 1580 *АЗР* III, 261).

Див. ще **ЗАПАХОВАТИ.**

ЗАПАХНУТИ *дієсл. док. (виділити який-небудь запах)* запахнути: Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся, што бы мастити миромъ тѣло, што бы запахло (XVI ст. *НЄ* 56).

ЗАПАХОВАТИ *дієсл. недок.* Заорювати: Въздѣлáю; Оурóблюю, запáхѫю (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ЗАПАХАТИ.**

ЗАПАХЪ, ЗАПАХ *ч.* **1.** *(властивість речовин) (діяти на органи нюху)* запах: вєсь жє горо(д) наполнивсѧ запахоу мирно(г) (1489 *Чет.*

106); заразъ страсло(с) мѣсто, где лежалъ кр(с)тъ, и мно́го за́пахꙋ до́брого вꙋшло ω(т) мѣста ѡного (XVI ст. *УЄ* №29519, 164 зв.); Еще ж дивнѣйшая: казал палити лой, кишки баранѣи и быдлячие и иные, а сам якобы над тым сидѣлъ смродом и якобы запах тот барзо любил (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); с твоего,... езуицкаго живота ни единаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах, красный и любимый, от своего тѣла по смерти испустил (1608-1609 *Виш. Зач.* 220); Твои́ Парна́съ лѣтора́сли в'да́чныи выда́єтъ, И за́пахωвъ роско́шныхъ во́нность выпꙋща́єт' (Київ, 1632 *Євх.* 300); Зостає(т) єщє́ трє́таа во́нно(ст), а́лбо за́па(х) Лилі́и вда́чный (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); явныє ѡпа́чности лихвар́ѡвъ: засмердѣлыи за́пахъ в' срє́брѣ коха́ючиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 274);

(те, що сприймається органами нюху) запах: Не исцѣлитъ нѣ зѣліе, нѣ запахъ, лише слово твое, Господи (XVI ст. *НЄ* 191); лю́ді́и є(ст) нє́мало которыи жа(д)ного сма́коу и за́пахоу винно́го трьпѣти нє могоу(т) бо з(д)равію то шкоди(т) (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98); и закрича́ла на нєго філисті́новє на(д) тобо́ю сампсωнє: кото́рый розорва́лъ поврo̓зы я́ко коли́ бы хто пєрєрва́лъ ни́ть оукрꙋчо́нꙋю з паздє́рі́й, згрє́бны(х), коли за́па(х) огна почꙋє (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.);

у мн. **запахи** *(запашна речовина)* запахи: арωма́ты, за́пахи, и дорогіи ма́сти, и ты(ж) // корѣньє, а́л'бо зѣльє пахнꙋчєє (1596 *ЛЗ* 24).

2. *Перен. (сприймання чого-небудь)* відчуття: а вда(ч)ною и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дꙋха стго запахо(м), смродливыи злωсти ω(т) дшъ ваши(х) ω(т)гонѣтє (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); Ѡфѣрова(л) бо́вѣ(м) Но́є офѣрꙋ, и ωбонялъ Бъ за́па(х) вда́чности, я́ко то́й кото́рый до́брой єго во́ли, и к' собѣ бл̃говолє́ніа вда́чность потвєрдилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24); Бѣда́ грѣшникω(м):... я́къ забы́ли ѿ При́стю Па́на и Бга, Избави́тєла на́шєго; и Вєли́кихъ нєвыличо́ныхъ єго добродѣйства(х); чи́стыми ста́вшиса ω(т) воды́ Бзкого Крщє́ніа, и Дха стго, и кра́сными ω(т) за́пахꙋ вєсє́ла (Львів, 1642 Час. Слово 274 зв.).

3. *Перен. (чистота моральних якостей)* благородство: Єсть тєды єв(г)лского бгосажєного ωгоро́да благословє(н)ный днєви сємꙋ налєжачі́й цвѣ(т), которого(м) ва(м) до дꙋшє(вного) за́пахꙋ пода(л) (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); Єωдіа албо сло(д)ково(н)ный дойзрѣлы(х) в' молодо(м) вѣкꙋ: Єго ми́лости Господи́на Ѡ(т)ца, Арсєніа Жєли́борского... Дховны(х) цно́тъ за́пах прєзъ Григорія Бꙋтовича ꙋсмакова́нный (Львів, 1642 *Бут.* 1); Бл(с)вє́нный то за́па(х) вшєла́кꙋю досконалост' прино́сачі́й члкꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

4. *Перен. (наслідок чиєї-небудь діяльності)* слід: мы пови́нни єс'ми... вєсєли́тиса... а за́пахъ до́брых' оучи́нкωвъ по собѣ ωка́зовати, и в' дши ω(т)новля́тиса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222).

ЗАПАШНЫЙ *прикм.* Запашний: и в'залі тѣло ісово а ωб'вилі є ωдѣяніємь полотєньнымь изь запаш'ными рєчами [або ароматы] я(к) жє єсть ωбычаи жидо(м) са ховати (1556-1561 *ПЄ* 434 зв.); Потом пакь просил пілата і́ωсі́фь... который // был пєрєд тым прі́шол' вьночі кь ісви нєсоу́чі́, намѣшаньно́є міра налі́тоє я́ко бы сто фунтов: и вьзял' тѣло і́сво, а́ ѿбьвивші по-лотном зь запашны́ми рєчмі мастьми, як жє єсть ωбы́чай жидом са ховати (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96-97); Ши́покъ: Овоцъ є(ст), гранови́тоє я́блко по́лноє зє́рнатъ, запа́шноє и смачно́є (1627 *ЛБ* 158).

ЗАПЕВНА *присл.* Те саме, що **запевно** у 1 знач.: Гдежъ дей я... приѣхавши съ Подолья до Жеславля и довѣдавшися о томъ запевна, ижъ тотъ истый Станиславъ,... съ помочниками своими... брата нашого... забили... и всю маетность его,... побрали, – заразомъ, вземши вижа... того Станислава Скиндера поймавши въ казънь до везенья замку Жеславскаго подали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161).

Див. ще **ЗАПЕВНЕ.**

ЗАПЕВНЕ *присл.* (*стп.* zapewnie) те саме, що **запевно** у 1 знач.: а паклибы ѡныи злочинцы мєли ѡт них до чиих колвєк имєнєй,… прокрасти сѧ,… тогды нєхай ѡни за пєвнє ѡ том вєдають, иж мы кажємъ, на тых имєнѧ посылаючи, самых панов и их людей за горла моцно имати и к намъ их слати (Краків, 1539 *AS* IV, 203); нєха(и) православныє… дóма малє(н)кими прави(л)цами сѧ спасаю(т), которы(ми) бє(з) вонтпє(н)ѧ всѧ́кого сп(с)тисѧ чаю(т), и запє́внє спсу́тъ (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.); панъ воевода Киевский посылалъ служебника своего… до Торуня на зборъ геретицъкий, взываючы и просечы геретиковъ на сынодъ Руский, который былъ одъ его королевъское милости запевне назначонъ (Вільна, 1599 *Ант.* 641); Вѣда́й то запє́внє сноу мо́й, и́жъ в то́тъ ча́съ тѧ за правди́вого кро́лѧ призна́ю(т) (Острог, 1614 *Тест.* 178); таѧ, ѡ запє́внє та́ѧ, Свѣдчитъ твоѧ пєрсо́на вꙸ шєди́вости цна́а: Жє нѣкимъ нє погорди́шъ, всѣхъ в ла́сцє хова́єшъ Съ кажды(м) пє(н)кнє ра(д) живє(ш) и тє(ж) вꙸ любви ма́є(ш) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Извѣстнѡ: Запє́внє, достатє́чнє, допє́вна, и бєзпє́чнѡ (1627 *ЛБ* 45); бра́тїѧ стєрєжѣтєсѧ; абы́ кто // ва́съ нє ѡшꙋка́лъ, вѣдайтє ѡ тимъ запє́внє (Чернігів, 1646 *Перло* 136-136 зв.).

Див. ще **ЗАПЕВНА, ЗАПЕВНО.**

ЗАПЕВНО, ЗАПѢВНО *присл.* **1.** Напевно, певно, точно: што нѣкоторїє нши на словє(н)ски(и) язы(к) хꙋлѧ(т), і нє любѧ(т): да знаєш(и) запєвно я(к) то́го ма(и)стра дѣ(и)ство(м), и ры́га(н)є(м) дꙋха єго по(д)нѧ(в)ши творѧ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 224); Для того, бо юж запевно антихристу породитися уготовил (1608-1609 *Виш. Зач.* 228); Искус бо и досвѣдчения сему запѣвно сами в себѣ благодатию христовою стяжахом, яко ни единою вѣрою, кромѣ нашего православия изображенною, спасти ся не можем и не спасем (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233); кгды пришо́лъ до на́съ… посє́лъ… Нашо́лъ на́съ захо́вꙋючи(х) цѣлє… Запє́вно вѣдаючи, я́ко на таковы(х) смѣлкѡвъ тѧ́жкїй сꙋдъ захо́ваный є́стъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 152).

2. *У знач. вставн. сл.* Ймовірно, очевидно: А то ми повидѣла Мрїа… и(ж) пришли єи прїатєли изь Ієр(с)лима и повѣдаю(т), и(ж) сими часы // запєвно Жидовє оумыслили того вєликодна тєбє забити, На що бы(х) ѧ єщє вѣры нє дала томоу, алє ми ср(д)цє щоумѣє(т) (!), а и(з) ѡчи(и) моихь слъзы нєпрєстанно тєкоу(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 48-49).

Див. ще **ЗАПЕВНА, ЗАПЕВНЕ.**

ЗАПЕВНЫЙ *прикм.* Очевидний: мно́гиє дають до того ту́ю запє(в)нꙋю прычи́нꙋ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12 зв.).

ЗАПЕВНЯТИ *дієсл. недок. (твердити)* запевняти: Ѡ томъ пророци здавна пророкꙋютъ И повѣстъ тꙋю тилко дармо розмножꙋютъ, Ѡ(т) полшости тисящи лѣтъ запєвняютъ, Єго быти Богомъ и чєловѣкомъ вызнаваютъ, А нашихъ собѣ за нищо маютъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13).

ЗАПЕРЕЧИТИ *дієсл. док.* (чому) Перешкодити: которому, однакъ, побожному умыслу помѣненой малжонки моее смерть прудкая заперечила (1641 *АЗР* V, 68).

ЗАПЕРТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(двері) (замкнути)* заперти: Помочъ имъ даю(т) людє з волостє(и) // двєри лавы што прислꙋшить на домъ зробивъши и запє(р)ши ѡты(и)ти прочъ (1552 *ОЛЗ* 176-176 зв.).

2. (кого, що) *(замкнути в якому-небудь місці, приміщенні)* заперти: заперши дей жону и дети мои у коморе и челядь мою у въ ызъбахъ,… дворъ и маетъность зо въсихъ сторонъ огънемъ запалили, хотечи дей, абы тамъ вси погорели (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); дїаволи… нє мꙋча(т)сѧ вꙸ огни пєкє́(л)но(м), а́лє сꙋ(т) запє(р)ти въ а́дѣ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 11); Смотри, яко и ангелы згрѣшивши мучатся, абовѣмъ, кгды пришолъ Христосъ зъ неба, теды што-переднѣйшыхъ бѣсовъ заперъ въ пропасти (1603 *Пит.* 68).

3. (що) *(заборонити доступ куди-небудь)* закрити, *діал.* заперти: А в то(м) грани́ца бы́ла запєрта и кро́ль єго́ м(л) ꙋ швєцыи быль (1600

ЦНБ 476 П/1736, 46); Моу́жный ѡнъ цр҃ъ єзєкі́а запє(р) або затвори(л) жрóдло звє(р)хнѣ́йшєє вѡ(д) сиѡ́нски(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269);

перен. (що перед ким) відгородити (що від кого): лáскꙋ твою прє(д) собóю запє́рлис҆мо, чловєколю́біє твóє... подоптáлис҆мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 258); **уста заперти** (кому) – *(примусити кого-небудь мовчати)* замкнути уста: и длѧ того нє зара(з) дає(т). ѡ(т)повѣ(д) ѡ́нóй женѣ, абы оуста зáперъ нєвдѦ́(ч)ны(м) жидо(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 228).

4. (що) Відректися, відмовитися (від чого): оборонꙋ того сєнодꙋ заперъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 4).

◇ **заперти згоду** (з ким) — домовитися, дійти згоди; помиритися: пото(м) почали примѣря просити, албо рачє(и) згодꙋ з собою запирати и такъ запє(р)ли згодꙋ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175); **пудъ невѣрнусть заперти** (кого) – охоронити, оберегти від непослуху: Б҃ъ каждого пудъ невѣрнусть заперъ, што бы усѣхъ изжавъ (XVI ст. *НЄ* 68).

Див. ще **ЗАПИРАТИ.**

ЗАПЕРТИСЕ *див.* **ЗАПЕРТИСЯ.**

ЗАПЕРТИСЯ, ЗАПЕРТИСѦ, ЗАПЕРТИСЕ *дієсл. док.* **1.** *(залишившись у якому-небудь приміщенні, замкнути двері зсередини)* запертися: Мєшчáнє оужáлившисѧ с҃щєнника наишли на двóръ влады́чїи // добывáючи єго. А ѡны запє́ршисѧ в дворѣ мóцно, и боронилисѧ з дворꙋ стрѣлѦ́ли (1509-1633 *Остр.л.* 130-130 зв.); запє(р)лисѧ в замъкꙋ нєвєсты а дєти (1552 *ОБЗ* 142 зв.); па(н)... Нємиричъ, запє(р)ши ся з лю(д)ми в мєстє,... пришє(д)ши до ко(р)чмы, са(м) замокъ в коморє ѡ(т)бивши, взялъ мєду сычєного бочокъ дєсє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); владыка Луцкий Кирило Терлецкий, пяный,... запершисе зо мною въ коморе, мене уцътивую дѣвку зкгвалтилъ и змордовалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397); та(м) жє ся козаки запє(р)ши в єдно(и) шопѣ боронилисѧ, такъ жє жа(д)ного живцє(м) нє поимали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

2. *Перен.* (чого) *(відмовитися від чогось)* відректися (чого, від чого): О мудрости земная, божей покорися! и ты, че́стный отче, ереси заприся (к. XVI ст. *Укр.п.* 78); Кре́стъ Хв҃ъ гóнѧчїй, запе́ршисѧ всєго, и дш҃и влáснои, оу́мыслъ свóй в҆ любóвь Хв҃у в҆поє́ный мѣти мáєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 351);

(чого) *(заперечити що-небудь)* запертися: па(н) воєвода мє(н)ски(и) пєрє(д) во(з)ны(м) и пєрє(д) тыми шляхтичи лю(д)ми добрыми тыхъ сло(в) свои(х) всихъ запє(р)сѧ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 138); повторє сѧ ва(м) ѡ то впоминати нє буду а тє(ж) є(с)либы ва(м) то(г) была потрєба тогды сѧ и пєрє(д)... пано(м) по(д)ска(р)би(м) того нє запру (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 66).

Див. ще **ЗАПИРАТИСЯ.**

ЗАПЕРТИСѦ *див.* **ЗАПЕРТИСЯ.**

ЗАПЕРТЪЄ *с. (утримування кого-небудь під замком)* замкнення: отецъ владыка Луцкий... позывалъ... пана Браславского, до суду головного трибуналского,... о заборонене волного приштя... и мешканя..., въ томъ замъку вышнемъ Луцкомъ, о збите и поранене слугъ и о запертъе его милости самого въ замку... Луцкомъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 332).

Пор. **ЗАПЕРТИ.**

ЗАПЕРТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Глибокий, сильний: Дє́ржачи запє́внє по запє́ртой твоє́й до мє́нє любви, жє то, в҆ чóм бы сѧ вє́длꙋгъ гóдности высóкихъ твои́хъ цнѡ́тъ ѡ(т) мє́нє тобѣ нєдоси́ть стáло, нєздóлности моє́й, а нє нєхꙋти причтє́но ѡ(т) нє́и бꙋдє́тъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 8 зв.); Рєвє́кка: ꙋгодóванáа, а(б) запє́ртоє спротивє(н)є (1627 *ЛБ* 229).

ЗАПЕТИ *див.* **ЗАПѢТИ.**

ЗАПЕЧАТАВАТИ *див.* **ЗАПЕЧАТОВАТИ.**

ЗАПЕЧАТАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто спочиває в гробі)* покійник: слыша(л) є(с)ми ли(ч)бу запєчатаных҆ сто и соро(к) и чотыри тысєчи были запєчатаны всѧкого поколєньѧ сыно(в) и(з)рає(л)ски(х), с поколє(н)ѧ иодина двана(д)цє(т) тисєчи(и) запєчатаны(х) (XVI ст. *КАЗ* 613).

ЗАПЕЧАТАНЬЄ *с. (накладання печаті для забезпечення недоторканості чого-небудь)* печатання: И просилъ преречоный пресвитеръ Рожичскій, абы черезъ мене старосту тотъ тестаментъ съ того запечатанья былъ отвартый, принятый и до книгъ кгродскихъ Луцких записаный (Луцьк, 1607 *АСД* I, 230).

Див. ще **ЗАПЕЧАТОВАНЄ.**

Пор. **ЗАПЕЧАТАТИ.**

ЗАПЕЧАТАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, що чим) *(спеціальною поміткою або печаткою закрити доступ до чого-небудь)* запечатати: ѡнъ... наоучилъ абы запєчатали гробъ єго (1489 *Чет.* 208); Огородокъ замкнений а источникъ запечатаный (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); они пошо(д)ши оумоцовали гробь. запєчатав'ши камєнь ис коусто(ди)єю (1556-1561 *ПЄ* 121 зв.); алє мы тєбє пр́оси(м) дай на(м) пєчати изь за́м'коу цисарьского, иже бы(х)мо гр́обь запе́чатали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 17 зв.); виделъ есми, ижъ ся до тое коморы, розными кшталъты, у дверей добывано, и знать, же печатъю было запечатано, бо еще воскъ на одверкахъ было знати (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316); образ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены..., а есть запечатаный (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); воєвода на(д)городски(и) в то(и) справє мєжи ними змєша(л)сѧ и запєчатали ва(м) цє(р)ко(в) имєнє(м) нарєчє(н)ного и(х) митрополита ипатия (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Тыє мощи сти(х) вложєно до нового крєста... и запєчатано (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 14); Іѡа́нови стому, Прркова́ти, в' на́рѡдѣхъ, и языцєхъ, и прє(д) црьми мнѡгими, пре́то Іѡа́нови стомꙋ показано Кни́гꙋ, в' прави́ци бо(з)кой, запєча́танꙋю; сєдми́ пєча́тми (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.); замкни двєри и запечатай сыгнєтомъ свои(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 371).

2. (що, що чим) *(поставити печатку на документі)* затвердити, ствердити: яком в сєм моєм тастамєнтє ѡписал, который єсми, в цѣлости розꙋмꙋ моєго справивши, сыкгнєтом своим запєчатал и влостнꙋю рꙋкꙋ свою подписал (Острог, 1539 *AS* IV, 209); на сесь часъ, то што есть, водлугъ реестру,... печатю моєю жъ запечатаного, на которомъ то все, што въ которомъ замку есть, достаточно написано, все вцале сыну моему до летъ его ховано, и кгды летъ доростетъ, ему отдано // быти маетъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 104-105); Который сєсъ тєстамєнтъ мой, ижємъ зъ добрымъ розмысломъ справилъ и, рꙋкою моєю властною написавши, пєчатью своєю запєчаталъ, а длѧ болшого ꙋтвєржєньѧ єго,... бꙋдꙋчиє братѧ мои... пєчати свои приложити рачили (1577 *AS* VI, 85); кгды тая арє(н)да вышла тую часть єго и людє мєновитє имєны списавьши в дє(р)жаньє пода(л) и ѡ(тс)тупи(л) // и то(т) рєєстръ запєчата(в)ши рукою своєю по(д)писа(л) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69-69 зв.).

3. *Перен.* (чим) *(підтвердити достовірність чого-небудь)* засвідчити: Кды всѣ вѣры хр(с)тїанскои таємници в пи́смѣ сто(м) на(м) соутъ пода́ныє, и бо(з)скыми свѣдо(ц)ствамы запєчата́ныє и ствє(р)жо́ныє слоуха́чє, та(к) ты(ж) вла́снє в то(м) же пи́смѣ бгѡдхновє́нно(м) жа́днаѧ таємница я́снѣ(и) и значнѣ(и) змоцнє́наѧ нє єстъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229); Православная Каѳолическая вѣра Духомъ Святымъ на Никейскомъ первомъ и Константинопольскомъ четвертомъ соборахъ достаточне есть укгрунътована и запечатана (Слуцьк, 1616 *Арх ЮЗР* 1/VII, 268); **горломъ запечатати** *див.* **ГОРЛО; запечатати кръвїю** (своєю) *див.* **КРОВЪ.**

4. *Перен.* (кого, на що) *(позначити печаттю Бога)* освятити (кого): воспоминѣтє якъ бра(т) ва(м) р́овны(и) во всє(м) єсть, длѧ чого; длѧ то(г) и(ж) во є(д)но(м) трєипостасноє бжє(с)тво, и одны(м) способо(м) з ва́ми сѧ кр(с)тилъ..., и одною пєчатїю дха стго, на хр(с)тїа(н)ство запєчата(н) є(ст) (1598 *Виш. Кн.* 286 зв.); нє шко(д)тє зє(м)лѣ и мору ани дєрє(в)ю а(ж) запєчатає(м) слуги бга нашєго на чола(х) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 613).

Див. ще **ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.**

ЗАПЕЧАТЛЕТИ *див.* **ЗАПЕЧАТЛѢТИ.**

ЗАПЕЧАТЛѢТИ, ЗАПЕЧАТЛЕТИ *дієсл. док.* **1.** Те саме, що **запечатати** у 1 знач.: а то ты(ж) нємє(н)щїй ди(в) к(д)ы и(з) гроба камєнїємь вєликы(м) с твє(р)достїю прїложєною и запє(ч)атлѣнного, жа(д)ныи рѣчи нє оуроушивши, якобы єди(н) промѣнь або зара про-ни(к)нꙋ(л) и до ап(с)ло(в) такы(ж) чєрє(з) за(м)кнєнныи двєрѣ... оуказа(л)ся (к. XVI ст. *УЄ* №31, 77 зв.); Іωрє́лъ ωнъ євлскїй ωпи́соу́єтъ єдноу кни́гоу... запєчатлѣн҃нꙋю сє(д)ма пєча́тми; кото́рой никто́ жє мо́жа́шє... ра(з)гноу́ти, ни́жє зрѣти ю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 110 зв.); То всє зна́чить ω сє́ми собо́рєхъ Которими́ запєчатлєли́ сты(и) си(м)во(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

2. Те саме, що **запечатати** у 3 знач.: остало еще папѣ римскому и царству его отрыгнути хулу на вышнего,... православных томити и мучити и антихриста, царя всѣх исполнений злоб и козней диаволских, породити, да запечатлѣет латинскую прелест своим пришествием, его же господь Исус убиет духом уст своих и упразднит явлением пришествия своего (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); Пре́то те́ж҄ кто при цно́тахъ Вѣрꙋ Блгч(с)ти́вꙋю,... Вѣрꙋ прє(з) Ха з҄ Нба принє́сєнꙋю,... прє(з) сє(д)мъ Всєлє́нскихъ Събо́рωвъ запєчатлѣнꙋю... ма́єтъ: двоа́ко бо́лєй сла́влєнъ... бы́ти ма́єт҄ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3).

Див. ще **ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.**

ЗАПЕЧАТЛѢТИСЯ *дієсл. док.* (на кому) Здійснитися: А яко вы, жидове, мовите, ижь еще Христосъ не пришолъ, а кды жь по вашему не пришолъ, то почто все уже пророчество запечатлѣлося на истинъномъ Месеи Христе Бозе нашемъ? (1580 *Спис.* 18).

ЗАПЕЧАТОВАНЄ, ЗАПЕЧАТОВАНЬЄ *с.* **1.** *(закривання доступу до чого-небудь накладанням печатки)* опечатування: съ того запечатованье церквей и иншѐ розрухи сталися были (Варшава, 1585 *АЗР* III, 291); Которое запечатоване и замкнене тое церкви и побране от них звонов,... такъ же справ, привилеев... менованые отцове с капитулы владыцства Луцкого менили быть сталые от велебного его милости ксендза Яцинктого Любонского (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

2. *(ставлення печатки на документі)* затвердження, ствердження: Потом также примусивши ее и поневоливши до подписаня и запечатованя килку мембрамъ, которых на што бы были, менованя немашъ, и оные мембраны до себе взявши, зъ Житомира послал ее для оныи присеги чиненя до двору, сторожувъ килкодесятъ (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 488); Который же то тестаментъ мой въ запечатованью особномъ даю и повѣряю... свещенниковы Рожичскому... абы онъ... тестаментъ мой... заразъ до враду кгродского Луцкого отдалъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235).

Див. ще **ЗАПЕЧАТАНЬЄ.**

Пор. **ЗАПЕЧАТОВАТИ.**

ЗАПЕЧАТОВАНЬЄ *див.* **ЗАПЕЧАТОВАНЄ.**

ЗАПЕЧАТОВАТ *див.* **ЗАПЕЧАТОВАТИ.**

ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТОВАТ, ЗАПЕЧАТАВАТИ *дієсл. док.* **1.** (що чим) *(спеціальною поміткою або печаткою закрити доступ до чого-небудь)* запечатати: тое все въ моцъ свою есте взяли, и печатью своею запечатовали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); попа... старого... отъ дверей оторвавши... костелъ тотъ або церковъ печатью его милости князя арцыбискупа львовского запечатовалъ и ключь взялъ (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 98); Тамъже ми его милость, отецъ владыка, оповедалъ, ижъ дей, отъежьдчаючи я до Судомира, зложилъ дей есми маетъность мою въ коморахъ,... и такъ дей скрынѣ яко и коморы печатъю своею запечетовавъши, зоставиломъ надъ тымъ врядъника моего (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 315); панъ... Вилгорский,... речи рухомые, по небожъчику зосталые,... // ...въ коморе, зъ слугами небожчиковъскими замъкнувъши, запечатавали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361-

362); А у дворє жоны п҃на Ѡлє(н)ско(г)[о] ани жа(д)но(г)[о] чєля(д)ника нє за(с)тали є(с)мо, ѡ(д)но прє(д) ню и (!) комору, которая была дво(ма) пєча(т)ми запєчатована, сторожа по(с)та(в)лєна дво(х) хлопо(в) (Черниця, 1609 *ДМВН* 148); Пригладáлсѧ Іѡáнн҄ Кни́зѣ запєчáтовáной мнóгими пєчáт҄ми, до котóрои любо Агг҃лъ гóлосом҄ вєли́ким҄ взывáл҄ абы хто розогнꙋл҄ и прочитáл҄, пытáючи, Кто єстъ достóинъ разгнꙋти Кни́гꙋ (Київ, 1639 *МІКСВ* 216); с҃нъ Б҃жїй я́кѡ ч҃лкъ пра(в)ди́вє оумéрлъй, и пра(в)ди́вє погрєбєный былъ,… а на(д) то в҄ Грóбѣ Тѣло єгѡ запєчáтованоє было (Львів, 1646 *Зобр.* 22);

перен. (що) *(позначити особливим символом своєї влади)* запечатати: снилóсѧ оц҃ꙋ єго, и(ж) своє(и) жєнѣ ѡли́мпїадѣ жи́во(т) былъ си́кгнито(м) запєчáтова(л), на котóрой пєчáти бы(л) вы́писа(н) лéвъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 68); оуказáлсѧ фили́ппови б҃гъ амóнъ лєжáчїи з жєнóю єгѡ… а потóмъ ви́дѣлъ я́кѡ бы онъ б҃гъ є́й рéчь затꙋлѧ́лъ и золоты(м) пéрстєнє(м) запєчáтовалъ, в котóромъ пéрстєню бы́л҄ кáмєнь дорогі́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 397).

2. (що, що чим) *(поставити печатку на документі)* затвердити, ствердити: я сама, малжонокъ мои и дєти наши… того поискивати и ни вспоминати нє маємъ, на што ѡсобливє листъ мой,… иж на тот час гєрбовноє пєчати нє мєла, запєчатованый иншимъ сыкнєтом (Володимир, 1555 *AS* VI, 19); сыновє мои… маю(т) до(в)ги комꙋ што ви(н)на вє(д)лє рє(и)стрꙋ што єсть написаны(и) и пєчатью моєю запєчатованы(и) платити и ѡ(т)правовати маю(т) (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); На што для лєпшоє вѣры и пє(в)ности, руками ста(р)шихъ братовъ то(и) на(д)пи(с) єстъ по(д)писаны(и), и пєчатю братскою єстъ запєчатованы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5 зв,); а для лепъшой веры сес наш лист, рукою нашою подписавши, печатю нашою запечатоват росказали есмо (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 114); на тосмо дали тотъ листъ доброво(л)ны(и) запи(с) нашъ вєчистоє продажы рꙋками нашыми по(д)писаны(и) и с пєчатю Конъвєнътꙋ Лвовъского запєчатованы(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 133); Которы(х) то свє(д)ковъ, я по(д)комори(и)… // свєдє(ц)тва и(х) поря(д)нє списавъши… въ зава(р)томъ ротулє сторонє по(з)вано(и), пєчатъю моєю по(д)комо(р)скою запєчатовано(м), ѡ(д)далємъ (Київщина, 1639 *ККПС* 276-277).

3. *Перен.* (що) *(підтвердити достовірність чого-небудь)* засвідчити: Второе. Седалища вышше всѣх двом седѣти прагнучим долу извергл и языческим мудрованием таковое прагнение осудил, там же и декретом… // запечатовал (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 177-178); а ижъ сє(д)мъ… съборóвъ є́стъ, котóрыє на(м) подали́ и запєчáтовали вызнáн҄є вѣры, ты(х)… съборóвъ поважность якáѧ ин҄шаѧповáга зламáти мóжєтъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 35); И ты(х) што яко влáсны(х) свои(х) про(д)кѡвъ гáсло побо(ж)ности принѧ́вши, на óноє сѧ по(д)писáли, то єсть ты́и што сѧ потóмъ были згромáдили в҄ Кѡнста(н)тінопóли… вѣрꙋ запєчáтовали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 133); А посвѣ(д)чáєтъ мóвы мóєй вѣры го(д)ный свѣдо(к) Б҃л(с)вéный Кирі́ллъ, котóрый в҄ освѧ́чоно(м) трéтє(м) Собóрѣ, с(т) скла(д) // вѣры грóзны(м) приказáнієм по(д) срóкги(м) проклѧ(т)ство(м) запєчáтовалъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 233-234); **кровю запечатовати** *див.* **КРОВЪ;**

перен. (чим) закінчити, завершити: длѧ тóго с҃нъ б҃жїй на(и)бо(л)шъ кр(с)тъ собѣ ѡбрáлъ, жєбы всєи своєи потоу́гы оучи́нкы найпѧнкнѣйшєє оучини(л), и ты́ми то чоудами ѡныє запєчáтова(л), на нємъ вóйноу точачи оумєрти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 297 зв.); тогда юж доброю наукою слова (абы ученицы теми дары богатьства и вѣдомости разумом не хвалили и не возносили) так запечатовал, егда молвит (1608-1609 *Виш.Зач.* 226); Так же и то перекладачь, преплывши и прешедши подвиг благодарный, хулою запечатовав, – ато як, молю, терпѣливѣ послухайтѣ и открыем вам (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 238).

◇ **на погибель запечатовати** *див.* **ПОГИБЕЛЬ.**

Див. ще **ЗАПЕЧАТАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.**

ЗАПЕЧАТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(покриватися льодом)* замерзати (від чого): Зимѣ ся зе(м)ля запечатуетъ, морозо(м) же горачость з ней не можетъ ви(и)ти (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

2. *Перен.* (чим) *(остаточно зміцнюватися)* утверджуватися: Скажи ми, Скарго, которая бы наука и хитрость разумная на свѣтѣ болшая быти мѣла, яко гдѣ человѣк диявола звитяжит, богу угодит, от духа святаго освятится и на спасение наслѣдовати живот вѣчный явными чюдотворными знаки и силами запечатуется? (1608-1609 *Виш.Зач.* 219).

ЗАПЕЧАТЫВАТЬ *дієсл. док.* Те саме, що **запечатовати** у 1 знач.: писари… // …ро(з)єж(д)чаючися маю(т) тыє книги вложити и заховати въ скрыню мо(ц)ную за трєма за(м)ками… и пєчатьми своими запєчатывать маю(т) (1566 *ВЛС* 14 зв.-15).

Див. ще **ЗАПЕЧАТАТИ.**

ЗАПИНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(закривати, запирати)* замикати: дрꙋги(и) ланъцꙋхъ што ворота запинаю(ть) тотъ дванадъцати падє(и) (1552 *О Вол. З.* 194).

2. (кому) *(бути на заваді, на перешкоді)* спиняти (кого), *діал.* запиняти: ѡ(т)толє навчи(м)сѧ яко ничто жє запинає(т) намъ ко сп҃(с)нию (1489 *Чет.* 347); Та(к)жє и нє тó(л)ко рєвновáти злóбѣ, áлє и мє(ш)кáючи(х) в нє́й, хвали́ти, принóси(т) мꙋ́кꙋ нємáлꙋю, и за(с) то(т) котóры(и) падáє(т), або грѣши(т), нє ѡ своє(м) оупа(д)кꙋ прїи́момоу́є(т) сꙋдъ, áлє и(ж) и́ны(м) запинає(т), áбо пого(р)шáє(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211);

завдавати, наганяти: obijcio, is, прєдлагаю, задаю, вмѣтаю, запинаю, указую, поношаю (1642 *ЛС* 285).

ЗАПИРАНЄ *с.* Замикання: муляру(м) ѡ(т) запираня склєпу ѕ҃ гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 7 зв.).

Пор. **ЗАПИРАТИ.**

ЗАПИРАНЇЄ *с.* Затримка. ◇ **запиранїє водноє** – затримка сечі, дисурія: *Дꙋсíрїа: Запирáнїє* вóдноє имѧ́ нє́дꙋга (1627 *ЛБ* 32).

Пор. **ЗАПИРАТИ.**

ЗАПИРАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(зачиняти кого-небудь у приміщенні)* запирати, замикати: самъ… собаки ꙋв ы(з)бє запирати кажєть и на роботꙋ до имєньѧ своєго… жєнєть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); Зáтворѧ́ю: Запирáю, тóєжъ и заключáю (1627 *ЛБ* 163);

перен. (що) *(закривати доступ до чого-небудь)* запирати, замикати: Охтѣ вамъ, книжникумъ и фарѣсеюмъ лицемѣремъ, якъ вы запираете царство небесное передъ // людми (XVI ст. *НЄ* 183-184).

◇ **згоду запирати** *див.* **ЗГОДА.**

ЗАПИРАТИСЯ, ЗАПИРАТИСѦ *дієсл. недок.* (*стп.* zapierać się) (кого) *(відмовлятися від когось)* відрікатися: ѡ(т)рицаюсѧ, ѡ(т)мѣтꙋюсѧ, запирáюсѧ (1596 *ЛЗ* 86); ты са(м) запирáєшсѧ х҃а? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 265 зв.); Штó бовѣмъ за пожи́то(к) слѡ́вы в Б҃га вѣрити, а дѣлы єгó сѧ запирáти (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); тая унѣя научила запиратися отца и мати, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей, отъ крещенія св. взятое (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); Ѡ(т)рыцáюсѧ: Запирáюсѧ, прꙋ, Вымовлѧ́юсѧ, ѡ(т)мѣтꙋюсѧ, нєприи́мꙋю, погоржáю (1627 *ЛБ* 146); Южъ тáм' и смѣлый Пє́тръ сѧ дарє́мно лѧкáє(т), Оуч҃тлѧ своє́го ю́жъ сѧ запирáєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7); котóрыѣ по(д)часъ прєслѣдовáнѧ вѣрꙋ ѡ(т)кидáютъ, и Х҃а запирáют'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 342);

перен. (чого) *(заперечувати свою провину)* запиратися (чого), відмовлятися (від чого): А овые двай не толко на семъ свете тое апостазыи своее николи ся не справятъ, але и на ономъ передъ Нелицемернымъ Судьею мусятъ дати личбу за то, же светомъ и людми поколотили, самижъ до того другимъ прычыну давшы, сами початокъ учынившы, теперъ ся того невстыдливе запираютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 707).

Див. ще **ЗАПЕРТИСЯ.**

ЗАПИРАТИСА *див.* **ЗАПИРАТИСЯ.**

ЗАПИСАНЄ, ЗАПИСАНЪЄ, ЗАПИСАНЬЄ *с.* **1.** *(занесення в урядові документи)* запис: я са(м) жона и дети мои... того увꙗза(н)я ничи(м) борони(ти)... нє має(м) по(д) совито(с-т)ю всєє сумы исти(з)ны зарꙋ(к) и шко(д) я(к) жє єсми тую заста(в)у мою сє(с) листъ мо(и) запи(с)ны(и) длꙗ записа(н)я въ книги кгро(д)-скиє на врꙗдє кгро(д)ско(м)... ѡповєди(л) и вызна(л) (Володимир, 1567 <u>*ЦДІАК*</u> 28, 1, 2, 14); Пєрєдо (м)ною Сємєно(м) Ставє(ц)ки(м)... возны(и) єнора(л)... кꙋзма ла(с)ко ку записанъю до кни(г) замъку ѡврꙋцкого созна(л) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 70); На врядє кгро(д)-ско(м) в за(м)ку... києвъско(м) пєрєдо (м)ною яно(м) липлєнъски(м) намє(с)нико(м) по(д)воєво(д)ства києвъского стано(в)шы... шляхє(т)-ны(и) я(н) снєти(н)ски(и)... ку записа(н)ю до кни(г) нинєшъни(х) доброво(л)нє зо(з)на(л) и(ж) ѡнъ... бы(л) на справє... фєдора сꙋсча(н)ского (Київ, 1628 <u>*ЦНБ*</u> II 23264, 1); шляхетъный Миколай Рудзевский, для записанъя до книгъ, сознал, иж онъ... был в месте Госчы и замъку тамошънемъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 305); ѡчєвисъто становъши возъны(и) // єнєралъ... для записанъя до книгъ... в моцъ правъдиво(и) рєляци[и] своє(и) явънє и добровольнє созъналъ (Житомир, 1650 <u>*ДМВН*</u> 214-215).

2. *(письмовий виклад)* розпорядження: а єслибых я чимколвєкъ, або сын мой... хотєли сꙗ в тꙋю заставꙋ мою въстꙋпати, нє ѡтдавши єй, кнꙗгини моєй тоє сꙋмы, вєрхꙋ писаноє пѣназєй... тогды хто з нас то вчинит и с того записанꙗ моєго выстꙋпит, таковый... маєт... заплатити господарю... двѣстє рꙋблєй (Рогачі, 1542 *AS* IV, 307); секретар его королевское милости,... подал лист доброволный запис свой, ...а то на речъ и записане сумъ певъных, нижей в том записе меновите выражоных (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 743).

3. Заповіт: кнꙗзь Илꙗ..., ѡноє дарованє и записанє ѡтца своєго того замкꙋ... нам ѻбꙗвил и бил нам чолом, абыхмо тот запис... при моцы зоставили (Краків, 1531 *AS* III, 379); таковое дароване и записанье малжонце своей оповедалъ на вряде господаръскомъ Луцкомъ (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 35); панъ криштофъ ялови(ц)ки(и)... поклада(л)... листъ... єго м(лсти) пнꙋ лавринꙋ пєсочинъскомꙋ... даны(и) на вєчъноє записанъє пєвны(х) до(бр) ...в зє(м)ли волынъско(и) (Кременець, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 32).

Див. ще **ЗАПИСОВАНЄ, ЗАПИСЫВАНЄ.** *Пор.* **ЗАПИСАТИ.**

ЗАПИСАНЪЄ *див.* **ЗАПИСАНЄ.**

ЗАПИСАНЬЄ *див.* **ЗАПИСАНЄ.**

ЗАПИСАТИ, ЗАПИСАТЬ, ЗАПИСАТ *дієсл. док.* **1.** (що) *(вписати, занести в урядові документи)* записати: Якож Ваша Милост ширєй того и достаточнє вырозꙋмєти рачиш з оного листꙋ копєи комисаров кнꙗзꙗ Матѳєꙗ Четвєртєнского, которꙋю копєю кꙋ Вашєй Милости шлю, ѡный тєж господинє розєздъ... и грани то єсми ѡбъводила вижомъ и стороною и до замкꙋ записати дала (Луків, 1558 *AS* VI, 36); И просилъ Єго Милость кнꙗзь Романъ, староста Житомирский, абы то было въ книги замковыє записано (Луцьк, 1564 *AS* VI, 232); овшемъ, я тотъ листъ... передъ Которымъ кольвекъ судомъ... коли... отецъ Феодосий похочетъ, а мене въ томъ листомъ своимъ або устне упоменетъ, оповедати, вызнати и дати записати, и тому въ томъ досыть чинити маю и буду повиненъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 134); Писа(л)... па(н)... єзє(р)ски(и), побо(р)ца киє(в)ски(и), з унивє(р)сало(м) поборовы(м) по(д) пєчатью короля... и проси(л)... абы то(т) унивє(р)са(л) кроля... был публикова(н) и ѡ(б)вола(н), што є(сть) публикова(н) и (в) книги за(м)ковыє єсть записанъ (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); Ѡ котороє то заби(т)є и замо(р)дованъє брата своєго рожоного помєнєны(и) па(н) янъ хлєбовъски(и) хотєчи пра(в)нє чинити проси(л) абы тая протє(с)тация є(г) до Кни(г) Кгро(д)скихъ Киє(в)скихъ была при-

нята и записана што ѡтрима(лъ) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 3 зв.); Кондрат Яценко повинен уживат у вышпомененой половици, якъ в дому, так теж и в полю; що для лепшое вери... обѣ сторонѣ дали собѣ до книг меских... записат, що ест записано (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16); Што подавъшы, менованый панъ Осътровский просил, абы до книг принято и записано было – што отрымалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118); И проси(л) помєнєны(и) манифє(с)туючи, абы тая єго манифестация и во(з)ного рєляция до кни(г) принятиє ы записаныє были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

(що) *(повідомляючи про щось, підтвердити правдивість)* засвідчити: А Жєлєхъ дєй жалобꙋ свою на врадє господарскомъ Лꙋцкомъ тогожъ часꙋ записалъ и ранꙋ и збитє своє на врадє... ѡповєдалъ и потомъ Жєлєхъ со мною... єхалъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); а што тє(ж) ѧ наста(с)ѧ котовна ѡповєдала была и записала з намовы лю(д)скоє нєвиннє на врадєхъ кгро(д)ски(х) володимє(р)скомъ и крємѧнє(ц)комъ (1583 *ЖЖК* II, 140); на рокꙋ тєды нинєшнє(м) с того ро(с)пису в то(и) справє припаломъ стороны ѡбєдвє поводовая ...а по(з)ваная прєзъ шляхєтъного пна якꙋба кгрибовъского плєнипотє(н)та своєго //...записаного пєрєдъ судомъ... становилисє (Київ, 1624 *ЦНБ* II 23267, 2-2 зв.);

(що) *(зробити запис, викласти письмово)* записати: которы пословє кролѣ єго мл(с)ти съ наши(м) г(с)п(д)рє(м), воєводою єго мл(с)тїю змовлѣючи, дє(н) и мѣсто назнамєнꙋю(т) и запишꙋ(т) та(к) я(к) бы то наиборзо и // слꙋшно могло бы быти (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440-441); а мыто да платѣть ѡт своєго товара и торговли по(д)лꙋ(г) того листꙋ привилного, щожє єсми и(м) дали и записали (Сучава, 1523 *ЦДІАЛ* 131, 335); вша(к)жє па(н) Кꙋрило то(т) дєкрє(т) принємши ѡбєца(л) ся яконапрꙋ(д)щє всємꙋ чинити досы(т) што є(ст) до кни(г) дꙋховны(х) записано (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); нє длѧ чого такь тыи слова страшливы(и) и гро(з)ныи написано єдно до на(с) абы(с)мо... прєстали чинити злостїи свои(х). яко ты(ж) на(м) записаль стыи ап(с)ль павєль (Височани, 1635 *УЄ* №62, 3); В комъпарациє(и) плєнипотєнъта записано єсчє дня вчора(и)шого протєстации (и) такъ вєлє заношєно (Київ, 1643 *ДМВН* 246).

2. (що кому) *(залишити у спадщину, відписати)* записати, заповісти: и тот лист пєрєд нами покладал, которымжо листом записано было тоє подворьє брату их кн‹ѧ›зю Юрью (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Записалъ есми отчину свою половину имѣнія Шепеличь,... Николѣ Пустинскому монастыру (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); Волє(н) кнзь Василє(и)... тоє вы(ш)шо мєнєноє имѣньє продати... и замєнити и на црко(в) Бо(ж)ю записати (Туличів, 1535 *Арх. Р.* фотокоп. 46); сто золотыхъ... князь Иванъ Чоръторыский... за службы мое обдаровати и записати мне... рачил (Бронники, 1560 *Арх ЮЗР* 8/III, 40); што ся тє(ж) дотычє(т) самоє тоє жоны... бєрꙋчи єє за сєбє жоною... записа(л) вєна... три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, Іс, 1943, 15 зв.); Я Василевая Павловичовая Настася Петровъна Семашковна визнаваю... иж кгды з воли Божеи..., // ...была м выдана в стан... малжонский за... пана Василя Павловича, тогды... пан малжонок... записал ми листомъ своимъ то, што бы за тую суму от мене принесеную што колвек именя на вечностъ набылъ або закупил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 197-198); сновє ва(с)ковы ...з мачєхою своєю ма(р)кою впу(с)тилисѧ // до права домагаючисѧ пасѣкы на полавѣ по ѡцу свои(м) ко(т)ры(и) записа(л) в ко(п)ну(м) записѣ свои(м) тоту пасѣку тѣтє(м) (!)... свои(м) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 7-7 зв.); ꙋв оно(и) скры(н)цє... имєломъ... тєстамє(нт) нєбо(ж)чика... на имє(н)я гли(н)ско... котороє... кнѧ(з) гли(н)ски(и) ѡ(т) ко(л)ко дєсѧтъ лєтъ записа(л)... до(ч)ка(мъ) своимъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); ѡтєцъ мо(и)... тєстамєнтомъ своимъ мнє и братии моє(и)... кажъдомꙋ з

на(с) по двєстє копъ грше(и) записалъ (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); кнєжа єго м(л) ωтъцꙋ моєму… сто копъ грошє(и)… записа(л) (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.); **записати правомъ (способомъ) заставнымъ, заставнымъ способомъ (обычаємъ) записати, способомъ заставнымъ записати** (що) – віддати в заставу: князь… взглядо(м) службь ча(ст) свою чє(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бє(з)пото(м)нє ꙋмє(р) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); єстли бы мнє придало сє… ꙋмє(р)ти тєды… Анъна зъ загорова… половицꙋ сєла бабина… на котторо(и) записаламъ є(и) до(л)гъ способо(м) заста(в)нымъ… має(т)… дє(р)жати и… вживати (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1); гдыбы сє мнє Анънє… иваново(и) бабынъско(и) придало ꙋмєрти… // тєды… Панъ бабинъски(и)… добра вси мєновитє… которыє мнє ω(т) нєго Самого на половицы Сєла бабина способо(м) заставны(м) ꙋищоныє и записаныє сꙋть… бꙋдєть дє(р)жать (Луцьк, 1519 *ЦДІАЛ* 201, 4, 181, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗАПИСОВАТИ, ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСАТИСЕ *див.* **ЗАПИСАТИСЯ.**

ЗАПИСАТИСЯ, ЗАПИСАТИСѦ, ЗАПИСАТИСЕ *дієсл. док.* **1.** Скласти письмову угоду: били єсмо єго мл(с)ти чоло(м) абы(х)мосѦ записали пєрє(д) єго мл(с)тью на паркамєнныє (!) листы и єго мл(с)ть на(м) то вчини(л) на нашє чолобитьє и каза(л) єго мл(с)ть на(м) сѦ записати и мы записали сѦ пєрє(д) ихъ мл(с)тю по(д) тыми (ж) винами вєрхꙋписаными (Володимир, 1508 *Арх. Р.* фотокоп. 41); в кнѦзѦ Михайла Роговицкого взѦли имѣньє… Рꙋжиньє, а кнѦзь Михайло Сонкгꙋшковичъ з сынми своими дали ємꙋ противъ того єго имѣнѦ РꙋжиньѦ два имѣньѦ свои… и листы мєновныи, которыми мєжи собою записали сѦ пєрєдъ нами вказовали (Краків, 1510 *AS* III, 72); А так мы казали книги отворит… и пєрєд князи и паны их милостю вычести, которым ся обычаем князь… из отцем архимандрытомъ записали (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); ω котороє имє(н)є прꙋсы вжє пруски(и) ω(т) сєнюты бы(л) позыва(н) то па(к) кгды оны(и) ро(к)… припа(л) ωни сѦ ω то спо(л)нє зго-ди(в)ши листы своими сѦ записали того року …мнѣ то ω(б)явили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4).

2. *(дати письмову обіцянку)* зобов'язатися: Якож… и листы своими єстє сѦ записали и зарꙋками на нас, господарѦ и сторона сторонє єстє ꙋтвєрдили,… а ω тоє николи нє мовити и никоторыми причинами тоє мєны нє ꙋзрꙋшивати (Краків, 1539 *AS* IV, 228); єстли бы сѦ хто листо(м) своимъ записалъ на которы(и) ро(к) заплатить… А судъ таковому жадны(х) роко(в) складати нє має(т) (1566 *ВЛС* 27 зв.); которы(и) то а(р)сєни(и) болоба(н) записа(л)-ся самъ в гро(д) и въ зємъствє на сєбє и на потомьки свои по(д) тисячєю гривєнъ вѣчноє мо(л)чаня и поко(и) манасты(р)цєви шпиталєви нашєму дати (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); которого записꙋ своє(г)… пнъ Вороничъ и ма(л)жо(н)ка єго… пропо(м)нє(в)ши… жє пєрє(д) ты(м)… кгва(л)то(в)нє по(д)даного на (и)мє Ѡни(с)ко завєдєного… по(и)ма(в)ши до то(г) часꙋ ꙋ сєбє ꙋ вєзєню мати алє ино сєча(с) …нє по(м)нєч(и) запи(с) сво(и) которымъ ся ω вшєляки(и) поко(и) и имъпєдимє(нт) записали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 49); Михалъ Линовский… записалъ се, ижъ, по выстю аренды, то все, съ чимъ одно колвекъ обънялъ, подать и уступити мялъ, – о чомъ ширей интерцыза тое аренды и инвентарь,… въ собе опеваютъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 492); Тєды ся и(м) записалъ на свои(х) маєтнωстя(х), жє зара(з) вши(ст)ко заплатилъ и єщє и(м) чвє(рт) даровалъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

3. (кому) Віддати себе в чиєсь розпорядження, у чиюсь волю: а пнъ голꙋбъ записа(л)ся пну ива(ш)кови и(з) жоною дѣтми своими на всѣ(х) добра(х) свои(х) и на має(т)ности(х) свои(х) єслибы хто ся нагабова(л) пна ива(ш)ка (Львів, 1595 *Юр.* 20); Я Василей Гулевичъ…

вызнаваю тымъ… листомъ… ижъ… // …за волею и позволенъемъ моимъ сынъ мой Михайло, понявши за себе… дочку… Пана Демъяна Павловича… записалъ се Его Мил. за посагъ и выправу по дочъце Его Мил. взятую (Затурці, 1596 *ИКА* дод. 103-104); И єщємъ ся ω то старалъ, аби ся мнѣ Адамъ с потомствомъ записалъ (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 15).

4. *(внести своє ім'я в книгу, список і т. п.)* записатися: которым ся обычаемъ я и князь Богуш в книги были записали (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/IV, 34); Мѣнѹтѹ кгды(м) вына(л), в которо(и) са дѣти Прокоповы записали далємъ гро(ш) ві (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.).

5. *(підтвердити зобов'язання)* підписатися: гєдиω(н) болоба(н)… явнє бы(л) кара(н) ω(т) самого… патриархи… и знашо(л)ся бы(ст) во всємъ винєнъ и (з)дєкрєтованъ в привилия(х) црковны(х) бра(т)скихъ наши(х) наданы(х) ω(т) …ієрєми(и) по(д) тяжкими вѣчными клятвами дати поку(и) на(м) и црква(м) наши(м) и рѹкою своєю… записа(л)ся (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

Див. ще **ЗАПИСОВАТИСЯ, ЗАПИСЫВАТИСА.**

ЗАПИСАТИСА *див.* **ЗАПИСАТИСЯ.**

ЗАПИСАТЬ *див.* **ЗАПИСАТИ.**

ЗАПИСНЫЙ *прикм.* Записний. ◇ **листъ записный** *див.* **ЛИСТЪ[2]; право записноє** *див.* **ПРАВО[1].**

Див. ще **ЗАПИСОВЫЙ.**

ЗАПИСОВАНЪЄ *див.* **ЗАПИСОВАНЄ.**

ЗАПИСОВАНЬЄ *див.* **ЗАПИСОВАНЄ.**

ЗАПИСОВАНЄ, ЗАПИСОВАНЪЄ, ЗАПИСОВАНЬЄ *с.* *(письмове занесення в урядові документи)* запис: взял теж войт у Мартина Кушнера от записованя дому до книг мѣстских копу грошей литовских (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 61); Которы ви(ж), того жида… ωглєдавши, ставши ωчєви(с)тє пєрєдо (м)ною, до кни(г) за(м)ковы(х) ку записованъю тыми словы со(з)на(л), и(ж)… в жида Мошка… видєло(м)… на рукахъ… раны синиє кривавыє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); Я его для записованья до книг приймуючи, перед собою читати казал (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 157); я во(з)ны(и)… што(м) видє(л)… тоє всє… кѹ записова(н)ю до кни(г) кгро(д)ски(х) вини(ц)ки(х) подаю (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 14).

2. *(передавання у спадщину)* записування: пан Ян Павлович сознал лист, запис свой доброволный… // …на стрымане кондиции взглядом непримушеня малжонки до записованя маетности ему и никому иншому (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 531-532).

Див. ще **ЗАПИСАНЄ, ЗАПИСЫВАНЄ.**

Пор. **ЗАПИСОВАТИ.**

ЗАПИСОВАТИ, ЗАПИСОВАТЪ *дієсл. недок.* (що) *(залишати у спадщину, заповідати)* записувати: Я Остафей… визнаваю сим моим листом..., штожъ я,... // ...селище на имя Соркланов, даю и записую… на монастыръ… Николы Пустынского (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 1/VI, 14-15); Алє для // лєпшоє вєдомости и си(м) тє(с)тамє(н)то(м) моє(м) и ω(с)та(т)нєю волєю моєю... тѹю сѹмѹ... є(и)... записѹю (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Ic, 1943, 15 зв.-16); И вже я… никому именья… записовати не маю (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 428); Прото… взявши достато(ч)нѹю и исто(т)нѹю заплатѹ и нагородѹ пнзъми готовы(ми) нємалоє сумы… // то всє на прєрєчоно(г)… пна лаврина пєсочинъского …ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м)… записѹє(м) на вє(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33 зв.-34); а ижь блишого нє было до того спа(д)кѹ єдно тє(н) ма(р)ко тєды записѹє(т) вѣчнѣ тотѹ трєтѹю часть тоиѣ ролѣ што бы(л) а(н)дрє(и) нєбощи(к) кѹпи(л) (Одрехова, 1626 *ЦДІАЛ* 37, 2, 42); Котори(м) и(х) м(л) и ω(б)итєли и(х) свято(и) во(д)лугъ прєможєня моє(г)[о] убого(г)[о] симъ мои(м) тє(с)тамє(н)томъ ω(с)татънє(и) воли моє(и) лєкгую и записую (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. (що) *(вписувати в урядові документи)* записувати: со всихъ тыхъ роко(в) єсми ωца

іωну а(р)химан(д)рита жидичи(н)ского вызвола(л) и до кни(г) замковы(х) єсми то записовати дава(л) (1563 *ПИ* №9); ѹста(в)уємъ бы повола(н)а злодє(и)скиє пєрє(д) право(м) ωповєда(н)ны и я(в)нє высвє(т)чоны и были до кни(г) вра(д)у ко(ж)дого записова(н)ны (1566 *ВЛС* 104 зв.); о чомъ дей есмо не разъ его милости давали черезъ писаня наши знатъ о тыхъ шкодахъ и переказахъ нашихъ, не хотечи его милость въ томъ славити, до вряду записоватъ, и ку шкоде приводитъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/І, 147);

(робити запис, викладати щось письмово) записувати: ω(т)цъ гєдєω(н) єп(с)пъ лвовски(и) ...взя(л) мя до (л)вова и постави(л) пєрє(д) книгами зє(м)скими во (л)вовѣ и записова(л) собѣ на мєнє якъбы я пода(в)ство чини(л) мана(с)тыра лво(в)скаго стго онофърїа ω(т) брати(и) мана(с)тыра ѹнєвскаго (Берестя, 1591 *ЛСБ* 187); Тєды(м) я, мєнованы(и) возны(и), што(м) справова(л), ωчима видє(л) и ушима слыша(л), мєнованою шляхътою ωсвє(д)чи(в)ши, правъдивє ω ты(м) рєляцию свою сознаваю и до къни(г) нинєшъныхъ... записую (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСОВАТИСЯ, ЗАПИСОВАТИСА, ЗАПИСОВАТИСЕ, ЗАПИСОВАТИСЬ *дієсл. недок. (давати письмову обіцянку)* зобов'язуватися: и вызволюєть єму продаино(м) и даро(м) вѣ(ч)ны(м) и вырѣка(т)са (!) зо (в)ши(т)кого из дѣтьми своиѣми и записуєтъ са боронити єго ω(т) каждого приатєла своєго грошє(м) своиѣ(м) (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4); И вирєкльса зо вши(т)кω(г) ω(д)далючи дѣти(и) (!) своѣ и вши(т)кы потω(м)кы и записоу‹ю›чиса боронити тω(г) грица сна б‹р›ы(н)цина грошє(м) своим(м), єслибы кто има(л) ємоу в тω(м) покоу(и) нє дава(ти) дє (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); панъ тимко и па(н) ва(с)ко кторы ся записую(т) ωбро(н)нє на добра(х) свои(х) застѹпити ω(т) приятєлє(в) свои(х) а па(н) пєтръ волєнъ тоє кому хочє... даровати и продати (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); я стєфа(н) ки(р)диєви(ч) джѹса з ляхова... позычи(л)... пє(в)ную сѹму //...пнзє(и) готовы(х) грошє(и) рѹкода(и)но(г) до(л)гу пу(л)тори тисєчи золоты(х) по(л)ски(х) которѹю то суму мєнованую... и(с) пото(м)ками моими записую(с)... на дє(н) и ча(с) пє(в)ны(и)... монєтою доброю ω(т)дати и заплатити (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-30 зв.); Тєды я яко сы(н) вла(ст)ны(и) потомокъ єє мл(с)... то(т) то запи(с) рѹ(ч)ны(и)... во (в)сихъ єго пу(н)кътахъ... во всє(м) апробѹю ѹмо(ц)няю и записѹюсє имєнє(м) єє м(лст) (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19);

(кому) наказувати; просити (кого): алє такъ ти са записѹю листо(м) свои(м) на свою вѣрѹ лємъ вызна(и) справє(д)ливи што єсь далъ вышє торьгѹ прє(д) пано(м)... ω то бѹдє(т) ти навѣкы ωтпѹщєно (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17).

Див. ще **ЗАПИСАТИСЯ.**

ЗАПИСОВАТЪ *див.* **ЗАПИСОВАТИ.**

ЗАПИСОВЫЙ *прикм.* Записовий. ◇ **кондиция записовая** *див.* **КОНДИЦИЯ; листъ записовый** *див.* **ЛИСТЪ**[2]**; сума записовая** *див.* **СУМА.**

ЗАПИСЪ, ЗАПИСЬ, ЗАПЇСЬ *ч.* **1.** *(юридичний документ)* запис: на свадє(ц)ство и ѹмоцнєньє того запису моєго просило(м) ω приложєньє пєчати и(х) мл(с)ти пновь Єго мл(с)ти пна єронима хо(д)кєвича... яна шу(и)ского сурокгатора бєрєстє(и)ского (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Ic, 1833, 27); Запи(с) альбо кви(т) Ла(в)рови Мигалєви ω(д) лѹкача За(н)чя(т) (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 3); И на то смы собє дали то(т) нашъ доброво(л)ны(и) записъ... с по(д)писми рѹкъ наши(х) (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1 зв.); тыє всѣ мємъраны записы ко(н)тра(к)ты... и вшєлякиє протє(с)тациє касѹємо ѹморяємо и внивєчь ωборочаємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); на то дали есмо сей нашъ добровольный Записъ съ печатъю нашою (Київ, 1637 *ОЛ* 26); сєло Рагозо(в)ку // зо всими кгрунътами,

полями, сєножатями,... Ако сє здавна в своихъ границахъ и ѡбиходєхъ тоє сєло маєт(т) и заверає(т): ѡ чомъ всимъ записъ менованы(и) ширє(и) в собє рєчъ ѡписуєтъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 186-187); **вливковый записъ** – акт передачі прав на що-небудь: И на то даю то(т) мо(и) вли(в)ковы(и) запи(с) с печа(т)ю и (с) по(д)писо(м) рѹки моєє (Кременець, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1 зв.); **записъ выдеркафовый** – юридичний документ про викупне право на нерухоме майно: я са(м)... // ...будѹ повинє(н) ...тоє имє(н)є... ѡчищати... ѡ(т) записовъ выдє(р)кафовы(х) на якиє до(л)ги та(к) вєликиє яко и малыє (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-2 зв.); **записъ квитовый** – підтвердний запис: Иванъ Водяникъ,... очевисто призналъ листъ, добровольный записъ свой квитовый (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20); **записъ приписовый** – підтвердний документ: На лепшую твердость тое фундацыи даю сесь мой лист доброволный запис приписовый, с подписом руки моее и с печатю моею (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747); **записъ продажный, продажный записъ** – акт про продаж: ѡчєвистоє призна(н)є того запи(с)у продажного прє(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны єго Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до книгъ мєски(х) києвски(х) ѹ судѹ єсть прынато (Київ, 1622 *ПИ* № 29); с тоєє сумы всєє, которая нас... от пана Тимофєя вся спольна разом за тот наш двор дошла, тым жє листом продажным записом нашим... на вєчныє часы квитуєм (Київ, 1625 *ПІФ* 148); **записъ судовый** – судовий запис: Запис судовый Гаврила Василевича Бокѣя (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/III, 42); **квитовный записъ** – те саме, що **записъ квитовый**: Я сємє(н) василє(и) лаври(н) и григорє(и) ма(т)яшєвичи чечєлєвє ѡзна(и)муємы ты(м) наши(м) листо(м) доброво(л)ны(м) квито(в)ны(м) записомъ ижъ... позаходили ѡ(т) на(с)... в кгродє вѣни(ц)ко(м) протє(с)тациє та(к) крємина(л)ныє яко и пото(ч)ныє на... пна ивана мєлєшка (Вінниця, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 1); **подметный записъ** – підроблений документ: ѡбли(ч)нє и завитє стали на жалобу и правъноє Попиранє ѹрожоно(г) єго м(л) Пана алєкса(н)дра Пєсочи(н)ско(г)... которы(и) Позываєт(т)... Пана Васи(л)я рогози(н)ско(г)... ѡ по(д)мє(т)ны(х) записє(х) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52);

(дарчий акт) запис: князь Пєтръ повѣдил пєрєд нами, иж сєстры єго рожоныи... записали ємѹ... двѣ части матєризны своєє, што мѣло на них прийти и записы свои на то ємѹ подавали (Вільна, 1529 *AS* III, 343); я ничого не шацуючи, одно хотячи ее за малжонку мети и у милости собе способити и симъ записомъ моимъ упевнити... // двадцат копъ грошей литовскихъ... жоне своей Федоре... записую (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 278-279); а єсли бы(х) я прєпомнєвши сєго листу и запису моєго сама за живота моєго хотєла в тоє имє(н)є... вступовати в дє(р)жа(н)ю и вжива(н)ю ихъ пєрєказѹ чинити... тогды я сама... и ко(ж)ды(и) таковыи хто бы то(л)ко то ѹчини(л) маєтъ на замо(к) г(с)дрьски(и) киє(в)ски(и) заруки заплатити (Київ, 1577 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1 зв.); Ориина(л) запи́сѹ дарови(з)ны пляцѹ цє(р)ковного брацътвѹ ѡ(д) єго м(л). князя юрїа Пѹзы(н)ы, на которо(м)... вли(в)ки и записы и посє́сїє доложо́ны (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 254); **записъ фунъдушовый** – акт про пожертву: для векуистое памети дали есмо сес листъ записъ нашъ доброволъный фунъдушовый с притисненъемъ печатей нашихъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 237);

заповіт: а паклижбых я дѣтєй нє мѣл а жонѹ свою бєз плодѹ ѡставил, ино таки маєть тоє имѣнє дєржати... сєстрєнєць мой рожєны... водлѣ моєго записѹ съ всѣм по томѹ, как ся тоє имѣньє в собѣ маєт и как я дєржал (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); То пак кгды ѡтца єго, князя Костянтина... в животє нє стало, тогды князь Иля по смєрти єго за ѡным даром и записом ѡтца своєго,... ѡный замок... к рѹкам своим взял (Краків, 1531 *AS* III, 379); В... скрини...

запи(с) нєбо(ж)чика..., мужа своєго, мєла, которы(м)... єє ѡписо(м) дарова(л) мєнє всими рєчами рухомымы и ста(т)ками домовыми (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46);

(боргове зобов'язання) запис: А па(к)ли бы ко(л)ко до(л)жнико(в) з ро(з)ными долги на ѡдного (!) имє(н)є збє(г)лосѧ... то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тыє пнзє(и) свои(х) на и(ст)цꙋ доходити (1566 *ВЛС* 72 зв.); то па(к) дє(и) па(н) милошє(в)ски(и) па(н)у моєму па(н)у станисла(в)у кграє(в)скому в долгу своє(м) то(т) запи(с) пода(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 48); давши на сєбє запи(с) жидови з вєлики(м) варованя(м) тыє по(л)торы тисячи золоты(х) дати на часы пєвныє: Прото тую справу до вѣдомости вши(х) мл(с)тє(и) всѣмъ вобєць доношꙋ (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); которы(и) тєбє позыває(т) до вла(с)ного запису твоєго на которы(и) єси зоста(л) винє(н) три тисєчи золотыхъ по(л)скихъ маючи ѡ(т)дати в року тєпє(р) прошломъ тисєча шєстъ дєсятомъ... которыхъ єси нє ѡтъдалъ и ѡному нє зыстылъ (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 10); положилє(м) позо(в)... в жалобє є(г) м(л) пна Алєкса(н)дра пясєчи(н)ского ѡ нєѡ(д)да(н)є сꙋмы во(д)лу(г) запису є(г) м(л) дво(х)со(т) золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); **записъ долговый** – боргове зобов'язання: чєтвє(р)ты(и) запи(с) до(л)говы(и) – ѡ(д) жыда Єзика (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); **записъ заставный** – заставна квитанція, заставна, -ої: па(н) пєтръ Сꙋлими(р)ски(и)... ѡчєвисто призна(л) ли(ст) доброво(л)ны(и) запи(с) сво(и) заста(в)ны(и) с пєча(т)ю и с по(д)писомъ рꙋки своє(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1650 *ПИ* № 43).

◇ **записъ ручный** – власноручний підпис: на што и записъ ручный признанемъ на вряде кгродском Луцкомъ далъ былъ (Луцьк, 1606 *ИКА*, дод. 109).

2. *(внесення документа в урядові книги)* запис: ми(с)ко и(з) жєною своєю... вызнали ижє суму спо(л)на взѧли а имѣнѧ пну иванови... на вѣ(ч)но(ст) ѡ(т)дали... на што и розку зєлєную ѡ(т)дали и запису допустили доброво(л)нє (Львів, 1591 *Юр.* 12 зв.); Алє мо(ц)нє стоѧчи при ѡно(м) ро(с)писа(н)ю року чєкаю(чи) часу пєвного вє(д)лꙋгъ записꙋ ра(з) ꙋчинєно(г) на врѧдѣ за(м)ку володымє(р)ского та(к) а нє иначє(и) по(с)тꙋпꙋємо (Львів, 1596 *ЛСБ* 302, 1); Перед... врядом мѣским... ставши очевисто жона небожчика Ивана Туцъкого, Федора ис па(сы)нком своим Радком,... сами доброволне признали ку запису до книг в тые слова: иж мы, пане вряде, погодилисмо ся з (о)бох рукъ межи собою (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 34); И ѡвшємъ записує(м) єго тымъ тєпєрєшнимъ записомъ то є(ст) я Посоховъскаѧ... пєрєшкоды в ѡдєржаню и споко(и)номъ ꙋживаню є(г) м(л): пну дрозовичу чинити нє маю и нє буду могла и нихто и(н)ши(и) нє будєтъ моглъ (Київ, 1644 *Гр. Посох.* 1 зв.).

3. *(письмове зобов'язання)* договір: па(н)... нємєричъ, нє заховываючися водлє листу доброво(л)ного запису своєго, завє(д)ши ся сєго року... єщє ѡ(т) вєликодня зъ... князє(м) Корєцки(м), принявши козаковъ для ѡбороны чє(р)ниховскоє ки(л)кадєся(т) члвка, бавилъ ихъ при собє нєдє(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); ино сє(с) ча(с)... нє по(м)нє(чи) запи(с) сво(и) которы(м) ся ѡ вшєляки(и) поко(и)... записали кгва(л)то(в)нє... насла(в)ши на сєло шꙋ(м)ско... слу(г)... з мє(с)тє(ч)ка трояно(в)ки... жонꙋ прєрєчоно(г) ѡни(с)ка по(и)ма(в)ши и... до... трояно(в)ки... ѡ(т)провадили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 49); вы(з)наваємо ты(м) нши(м) вєчи(с)ты(м) ко(н)тра(к)тємъ записо(м) комꙋ ѡ ты(м) вѣдати бꙋдє(т) налєжало... ижъ которыє записы мы мєжи собою... маємо... тыє записы нши... ꙋтвє(р)жає(м) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112);

обітниця, зобов'язання: коли бꙋдємо стоѧти вѣ(р)нє прі єго сто(и) милости и(ж) є(ст) намь ты(ж) з(д)єртый прє(з) нєго... запісь котрымь сѧ были запісали... про(д)ковє нашѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43 зв.).

Див. ще **ЗАПИСЬ[1].**

ЗАПИСЫВАНЄ *с. (занесення певних даних в офіційні документи)* записування, запис: я на то и(м) чєрєзъ листъ мо(и) врадовы(и) придалъ возного повєтȣ володимєрского пн҃а дємъяна... которы(и)... дня нинєшнєго дати вышє(и) писаноє пєрєдо мною до книгъ кгро(д)ски(х)... очєвисто кȣ записыва(н)ю тыми словы зналъ (1572 *ЖКК* I, 40); шляхетный Щасный Клепацкий, ку записываню до книгъ кгродскихъ Володимерскихъ вызналъ тыми словы (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 399); Пєрє(д) врядо(м)... становъши ѡчєви(ст)о во(з)ны(и) єнєра(л) воєво(д)ства волы(н)ско(г) шляхє(т)ны(и) Павє(л) жыгало(в)ски(и) для записываня до книгъ ѡзна(л) (!) тыми словы и(ж) ѡ(н) по(з)овъ ѡ(т)нєслъ и... в брамкȣ замочкȣ во(т)кнȣ(л) (Кременець, 1635 *ЛОИИ* 238, 2, 69/5, 3).

Див. ще **ЗАПИСАНЄ, ЗАПИСОВАНЄ.**

Пор. **ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСЫВАТЬ *див.* **ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСЫВАТИ, ЗАПИСЫВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(залишати у спадщину, заповідати)* записувати: я взѧла єсми собє за сына мѣсть сєстрєнца своєго... и записываю ємȣ половинȣ имєнѧ, ѡтчизны своєй оу Мєжирєчи (Острог, 1508 *AS* III, 55); а ѡна вжо нє маєт, бȣдȣчи за дрȣгимъ мȣжомъ, никомȣ тоє сȣмы пєнѧзєй записывати ѡт дєтєй моихъ (Вільна, 1529 *AS* III, 351); кнѧзь Анъдрєй Жєславъский розȣмȣ зȣполного нє мєлъ и нє могъ трєтєй части имєнєй своихъ кнѧзю Ильи... записывати (Краків, 1539 *AS* IV, 216); ȣста(в)ȣємъ и(ж) хтоко(л)вєкъ ѡ(т)писа(в)ши ѡ(т)пра(в)у жонє своє(и) ...того имє(н)я и(н)шому никому никоторы(м) право(м) ани ѡбычає(м) записывати ани в чужии руки заводи(ти) (1566 *ВЛС* 65 зв).

2. (що) *(вписувати, заносити в урядові документи)* записувати: длѧ котороє дє(и) со(л)живости моє(и) и нє будȣчи ѡ(т) ни(х) бє(з)пє(ч)ны(и) вєсполо(к) з ними ты(х) акто(в) спра(в) судовы(х) роко(в) нєдавно про(ш)лы(х) справова(ти) в книги записыва(т) а ȣрѧдови своєму писа(р)скому досы(т) чини(ти) нє могу (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ЗАПИСОВАТИ.**

ЗАПИСЬ[1] *ж.* **1.** *(письмовий документ юридичного характеру)* запис: Которое доконанє вчинили єсмо мєжи кнѧжат Их Милости... вєдлє листов... єднацких, которыи Их Милост мѣли мєжи собою ȣ своих зашьстьѧх, ино вжє на ѡных записєх на ѡбє сторонє им досыт сѧ стало (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); запись ѡ(д) ма(р)шала ма(ц)ковятю пє(т)рови (Одрехова, 1605 *ЦДІАЛ* 37, 1, 29 зв.).

2. *(письмове зобов'язання, договір)* запис: мы тєжъ вжє их с той порȣки з оной сȣмы дєсєти тисѧч коп грошєй, на записи ихъ ѡписаной, вызволѧєм (Берестя, 1544 *AS* IV, 409).

Див. ще **ЗАПИСЪ.**

ЗАПИСЬ[2] *див.* **ЗАПИСЪ.**

ЗАПЇСЬ *див.* **ЗАПИСЪ.**

ЗАПИТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (відданий у заставу)* заставлений: И в то(т), дє(и), часъ на мнє ѡбо(р)вали ручникъ, в которомъ было пѧ(т)дєся(т) грошє(и) лито(в)скихъ, шапку новую запитую, три грш (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130).

ЗАПЛАКАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заплаканий: Поваблѧ́є(т) на(с) до Пла́чȣ и окра́са лица лза́ми ѡмо́чєногѡ, ѧ́къ мо́вить ст҃ый Златоу́сты(и) // Нѣ маш҄ нєчо́го вдѧчнѣйшого, на(д) о́чи запла́каныи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19-20); Вѣмы ѧ́кѡ грѣшники Бг҃ъ нє послȣ́шаєт҄; Нєха́й хто прєразли́вогѡ в Мл҃твѣ добываєтъ го́лосȣ, нєха́й заплака́ныє нєсє(т) в҄ нб҃о о́чи, нєха́й з҄ вытѧгнє́нными сȣплѣкȣєт҄ до Па́на рȣка́ми жало́сный (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ЗАПЛАКАТИ *дієсл. док. (почати плакати)* заплакати: в то(т) ча(с) ст҃ыи никола заплака(л) (1489 *Чет.* 101); Якъ силен господь по злом цари доброго дати сына того ж ахаза! Заплачем, люде! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); Гдє надо мно́ю вѣрный прїѧ́тєль запла́чєть, А дрȣгїй ѡ(т) радости по мнѣ и поска́чєть // И

лє́дво мѧ по смєрти до гро́бꙋ впрова́дѧтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 50 зв.-51); а о́нъ запла́кавши ре́клъ до ни́хъ: Пла́чмо Бра́тїѧ пла́чмо, нєха́й о́чи на́ши вы́по́стѧтъ слє́зы, прє(д) вы́ст͑ємъ на́шимъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); онъ запла́кавши ре́клъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 19 зв.); Запла́чꙋть всѣ на́родωвє зє́мныи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 48).

ЗАПЛАТА[1] *ж.* **1.** *(грошова винагорода за працю, послугу)* заплата, плата: вжє нас таѧ заплата справєдливым взѧткомъ к нашимъ рꙋкамъ дошла (Володимир, 1533 *AS* III, 408); к͑то ж͑нє(т) то(т) бєрє(т) заплатоу (1556-1561 *ПЄ* 356 зв.); а мы ва(с) заплатою спроможємъ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); заплата по(д)коморому за працꙋ має(т) быти ω(т) ко(ж)дого наро(ж)ного ко(п)ца (1566 *ВЛС* 60); Мы ты(ж) бра(т)ство… маємо платити пн҃у павлови мулѧрєви… А кгды при(и)дє(т) трꙋ(д)нє(и)ши(х) фо(р)мъ тєсати взоры или ритя якоє та(к) будє(т) вє(д)лугъ роботы єму заплата (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); са́ми мы и пє́тръ, и дрꙋ́гїє, ни(ч)то(ж) єсмо то(л)ко запла(т)у въдлꙋ(г) своє́є пра́ци и ста́ранѧ ко(ж)ды(и) прї́имє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 251); робо́тни(к) за(с) кото́рый ра́но встає(т) и прє(з) ца́лый дн҃ь ажъ до змєрканѧ працꙋ́єтъ, слꙋ́шнаѧ є(ст) жє́бы запла́тоу взѧ́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221); послано тѧ по а́блка а ты ли́стѧ нєсє(ш). А яко(ж) сѧ с пн҃о(м) споткáвши заплаты сѧ ꙋпо(м)ни(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 21 зв.); Нєво́лникъ длѧ бо́лзни, до́броє чи́нитъ… На́имитъ до́броє чи́нитъ длѧ запла́ты… длѧ нагоро́ды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 29); Хто́ бы оу бли́жнєгω своєгω чєгω з тыхъ рѣчі́й позы́чилъ а здо́хло бы, нагоро́дитъ бꙋ́дє мꙋ́силъ. Алє єсли бы па́нъ бы́лъ на то́й ча́съ нє нагоро́дитъ, звла́ща єсть ли нанѧто пришло за заплатꙋ пра́цы єгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.); **заплату дати** (кому) – *(виплатити зарплату)* заплатити: оучи(т) на(с) того при(т)ча єв(г)лскаѧ ω роботника(х) в͑ ви́нницы, которы(м) каза(л) г(с)дь в͑ вєчо(р) вєдлоугъ змовы запла́ту дати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); **заплату удилати** (кому) – заплатити: А затим ωн ходил ωт нас ꙋ посωлство до кралѣ и принєс до вас лист ωт кралѣ, а вы ни тогды єстє ємꙋ заплатꙋ нє ꙋдилали (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* № 88); **заплату чинити, чинити заплату** (кому) – платити: Та(к)жє и Кири́ло, коли попо(м) про́сты(м) бы(л), то(л)ко дѧ(ч)ка за собо́ю волочи(л), которо(му) кє(р)маша(ми) пиро(ж)ны(ми) заплатꙋ чини(л) (1598 *Виш.Кн.* 275); Якож росказали были єсмо… панꙋ Григорю Алєкъсандровичꙋ Ходкєвича быти в Мєнскꙋ… и чинити заплатꙋ жолнєромъ (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); **быти у заплатѣ** – одержувати заплату: И они, до розсудку комисарского, на моей рукоймѣ мають быти у готовой заплатѣ (1537 *РЕА* I, 209).

2. *(повернена, відшкодована вартість чого-небудь)* плата: И мы видѣвшє ихъ доброю воли и токмєжь и полнꙋ́ю заплатоу, а мы такωждєрє и ωт нас дали и потвєръдили єсми нашим слꙋгам… тотоу вышєписаннꙋ́ю чътврътꙋ́ю част сєла Фаꙋрєщи,… съ въсємъ доходом (Васлуй, 1502 *BD* II, 204); А ωстаток тоє заплаты маю Єго Милости ꙋ володави заплатити напєрєд, нижли попєл ωзмꙋ (Краків, 1539 *AS* IV, 215); И за тот попєл заплатили єсмо панꙋ Єнкꙋ Фєдоровичꙋ… заплатꙋ всю, ωкромє тых шєстинадцати лаштовь, што сѧ на комѧги нє взѧло (Висоцьк, 1564 *AS* IV, 453); па(н) я(н) якубови(ч)… па(н)у моєму жита ма(ц) по(л)чєтвє(р)таста за суму пє(в)ную пн҃зє(и) прода(л) и заплату зупо(л)ную взѧ(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); ωчизна то(г) грицѧ єсть мєжи ва(с)кω(м) бє(н)чѧтє(м) а мєжи бы(р)вѧты за ко(т)рую ωчизну тє(н) гри(ц) взѧ(л) зупє(л)ную заплату и чѧсть сєстры своєѣ по(д) сєбє взѧ(л) и вырєкль сѧ та(к) з дѣдови(з)ны (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 5); ю(ж) сталася заплата за до(м) которы(и) продали брату своєму… ярє(м)кови (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); заплата тоє сумы мєла бы(т)[и] на д[є]нь и свято ры(м)скоє Трє(х) Кролє(в) на врядє Житоми(р)ски(м) (Житомир, 1605 *ДМВН* 26); Єсли бы во́лъ чꙋ́жі́и зра́нилъ вола чі́єгω, а о́нъ бꙋ́дє

здо́хлъ: продадꙋтъ вола живо(го) и роздѣлатъ заплáтꙋ, тáкожь и мéртвого шкꙋрꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99); **заплату вчинити, учинити заплату** (кому) – заплатити: за тот попєл маю я Єго Милости ѡстаток, всю заплатꙋ вчинити пєрвєй, нижли попєл ѡзмꙋ (Краків, 1539 *AS* IV, 214); в по(н)дєло(к) по сту(м) дсѣ ми(с)ко... с пола(в) оучини(л) запла(т)оу вши(т)ку зупє(л)ную сєстрѣ свою(и) васи (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); **станути на заплату** – заплатити: я са(м) а по (м)нє ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... станути маємо... на заплату до при(и)шли(х) роковъ (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31).

3. *(внесені за що-небудь гроші)* оплата, плата: Ро(з)мовлѧ́ю тєды ѡ дєсєти́нахъ, ѡ доброде́йства(х) нада́ныхъ,... ѡ ци(н)шахъ а́лбѡ запла́тахъ, и Клєри́цкихъ тєстамє́нтахъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Дань: Чиншъ, побо́ръ, запла́та чиншова́нѧ (1627 *ЛБ* 29); Найм́нѡ: Запла́та, мыто нає́мничєє (Там же, 69); pensio, nis, дан(ъ), заплата (1642 *ЛС* 305).

4. *Перен. (позитивна оцінка)* визнання: Єстли з низкого родꙋ посполитый чєловєкъ приходит длѧ своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлѧхотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи кнѧжества длѧ мꙋжства высоких заслꙋг чтѧм и розмножєньємъ заплаты ꙋѧвнит (Городно, 1507 *AS* III, 49);

(нагорода за які-небудь заслуги, за праведне життя) винагорода: пилну(и)тє абы єстє справєдливост вашоє нє чинили пєрє(д) лю(д)ми для того абы єстє бачєни были ѡ(т) людє(и), бо иначє(и) заплаты нє маєтє ꙋ ѡ(т)ца (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); за нашѣ оучин'кы годноую зап'латоу бєрємо а сєи пакь ничого злого никомоу нє оучиниль (1556-1561 *ПЄ* 328); А то для ра(з)множєния хвалы бога всєдє(р)житєля... за своє ѡ(т)пущєниє грєхо(в) и вѣчноє бгомо(л)ство, за що заплата будє(т) ваши(м) мл(с)тя(м) во ца(р)ствии нб(с)но(м) ѡ(т)... владыки бга нашого (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Самые толко учинки и справы наши,... або намъ приемную и солодкую заплату, або страшную и горькую муку принести мусятъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 491); Коли кто дастъ воды чашу студеной во имя Господне, и за то прійметъ заплату въ царствіи безъконечнумъ (XVI ст. *НЄ* 213); тєпе́ръ наоужива́юсѧ ро́скошій того́ свѣта, а на ѡста(т)кꙋ малы́й ча́съ попрацоу́ю и та(к) за оуве́съ вѣ(к) пріимоу запла́тꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 109); а на ѡно́мъ свѣтѣ бꙋдєтъ по дѣламъ кождомꙋ запла́та. до́брымъ вѣчны(и) жи́вотъ, и радость николи нєпєрєжитаѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 42); Та́къ бо́вѣмъ и Ба ми́лостивого прі́ймємо... Абы́смы // за то́є принѧли запла́тꙋ го́йнꙋю ла́скою и милосе́рдіємъ Га Ба и Спса на́шєго Іс Ха (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 303-304); Мзда́: Запла́та, нагоро́да (1627 *ЛБ* 63); за тако́выхъ Офѣры прино́ситъ, запла́ты уча́стником стає́т'сѧ, же и любо́въ ѡказа́лъ ѡ збаве́н'ю бли́жнєго (Київ, 1627 *Тр.* 38); Ака́ѳисты, я́къ мно́го но́чій, чита́ючи, Бга, Чи́стꙋю Двꙋ, за всѣхъ блага́ючи, Стра́вилъ: я́къ и́стинномꙋ Пастырꙋ потре́ба. За́то запла́ты го́йной чєка́ючи з Не́ба (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Єсли ся Вамъ єщє прида(ст) з го(с)подарє(м) єго м(л) мовити мовътє ижъ нє то(и) що зачалъ муровати, алє то(и) що зако(н)чылъ дѣло хвалу ꙋ Бга має(т) и заплату (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); Пра́вєднымъ Бгъ, я́сно пока́жє и нє стра́шно лицє своє прєсвѣтлоє, а то́ єстъ найбо́лшаѧ ра́дость и запла́та стымъ оуго(д)никѡ(м) Бжїи(м), в црс)твѣ Нб(с)номъ, пожада́ннаѧ Агглѡмъ стымъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162); **заплату давати** – нагороджувати: Кды бовѣ(м) є(ст) бъ наисправєдлившїй, длѧ тогожъ тре́ба абы бы́лъ ро́вный и справєдли́вый... и якъ ѡдною рꙋко́ю кара́єтъ, такъ дрꙋго́ю трєба абы нагоро́доу и запла́тоу дава́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153); **дати заплату** – винагородити: Алє єсли за малоую рѣ(ч) и за тоє ѡбицаѧє(т) намь дати запла(т)у яко ѡцъ

на(ш) нб(с)ный, а прото хр(с)тіанє млъи слишачи таковыи ωбє(т)ніцѣ ω(т) ха изъбавителѧ нашєго, тєды стараймосѧ с пи(л)ностю ходити вє(д)лє волѣ єго сти и оукрашати сєбє добрими справами (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100 зв.).

5. *Перен. (дія, вчинок у відповідь за заподіяне зло)* відплата: Который тотъ же Ювко,... идучи на тотъ свѣтъ, волалъ оного Федка Венцка и Нестера... нехай дей тую жъ заплату возмутъ, якую я беру, – ачъ не ведаю о того Нестера, если зъ ними кравъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 214); А што се тежъ дотычетъ маетности мои убогое, хотяжъ естемъ отъ одного пана невинне знищоныи на маетности моей такъ на готовые яко и въ побраню коней и иншихъ не мало речей, за што ему Господь Богъ нехай судить и заплатою будеть (Краків, 1595 *АСД* I, 197); Але ачей панъ помъститъся кривды свои, ижъ таковые своевольникове [в]озмутъ заплату свою (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1063); Такаѧ ты(ж) заплáта боýдє(т) ты(м), котры(и) и по ннѣ и чáсы ω(т)стȣ̈пáю(т) ω(т) зáкона хва ńко іюда(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.); Веселися... матко наша, Риме,... Радуйся, зъ неправости сыновъ людскихъ, поневажъ въ нагороду такъ великой злости дается тобѣ заплата! Тѣшься зъ помощницы твоей незгоды, гдыжъ ся зъ студни пекелной пропасти вынурила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 875); **давати заплату** (кому) – відплачувати: ωно гдє ро(з)мовлѧє(т) до ієр(с)лима, котóроє было в' блоу(д) впáло... всѣмъ повѣдáєтъ вшєтéчница(м) дайотъ заплáтȣ̈ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60).

ЗАПЛАТА[2] *ж. (шматок тканини, яким зашита дірка)* латка: алє пріидоу(т) днове таковыи коли то ω(т)я(т) боудє(т) ω(т) ни(х) жєни(х). тог'ды боудоу(т) сѧ постити в' ты(х) днєхь ни жа(д)ныи заплаты соук'на нового нє пришиваё(т) икъ дѣянїю (!) старомоу (1556-1561 *ПЄ* 135 зв.).

ЗАПЛАТИТ *див.* **ЗАПЛАТИТИ.**

ЗАПЛАТИТИ, ЗАПЛАТЫТИ, ЗАПЛАТИТЪ, ЗАПЛАТИТЬ, ЗАПЛАТИТ *дієсл. док.* **1.** (що, що кому, кому за що, за що, що за кого і без додатка) *(віддати плату за щонебудь)* заплатити: ȣ̈ставши на(ш) слȣ̈га, іωн талма(ч), и заплати(л) ȣ̈си тоти вышеписанїи пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255); Ино мы то вчинили, ино што сѧ дотычєт попєлȣ̈ того, ино маєт Хємѧ кнѧзю Федорȣ̈ єго заплатит за тот попєл, за кождый ластъ по і грошей (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); а и(ж) про нєдоросло(ст) лє(т) и нєдостато(к) и(х) ω(т) ни(х) самы(х) заплаты єсми мєти нє могла прото ω(т)чи(м) и(х) па(н) станисла(в) па(ш)ко(в)ски(и) тыє дєсѧ(т) ко(п) грошє(и) мнѣ заплати(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 35); оупа(д)ши прє(д) ни(м) длъжни(к) єго проси(л)... погоди ми, а я... тобѣ заплачоу (XVI ст. *УЄ* № 29519, 98); І єщє до(л)гь мо(и) котори(и) є(м) винє(н) кравчикови я(ц)кови борисовичȣ̈ в яворовѣ три золотыє по(л)ски(х) с того(ж) дому заплатити конє(ч)но (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1); хто бы ко(л)вєкъ таковы(и) ȣ̈по(р)ны(и) бы(л) прєпо(м)нєвши сєго ли(с)ту... мє(л) бы пну а(н)дрєю... яки(и) ȣ̈тискъ кри(в)дȣ̈ // и пєрєказȣ̈ якую чинити в то(и) ку(п)ли єго... то(г)ды таковы(и)... повинє(н) заплатити... на вря(д)... пя(т)на(д)ца(т) копъ (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 76-76 зв.); прото Абы вша мл(с)ть тыхъ по(д)даны(х) з жонами з дє(т)ми и зо всими має(т)ностями ихъ на ро(ч)ки... стави(л) альбо за ни(х) та(к)су заплати(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 45); отец архимандрыт с капитулою... нам сумы вышей менованое... заплатить и отличит не хотели (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 461); А тє(н) иванъ зя(т) лазарювъ маё(т) дваця(т) злоты(х) заплатити с тоє(и) половины (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 50); которую то суму чотириста золоты(х) по(л)ски(х) помєнєныє пото(м)ки мои... маютъ и повинъны будутъ... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)... въсю спо(л)на заплатитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); такъже теж за подымное, которое поводове скарбови въ року тисеча шестъсотъ чотырдесятъ осмом за васъ заплатили, и чин-

шовъ триста залотыхъ поводом не оддалисте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

2. *Перен.* (що, за що, кому і без додатка) *(винагородити)* заплатити: А тело моє грєшноє, будь который хрєстианинъ, або панъ Татаринъ, въ землю гдє погрєбєтъ, за то єму маю надєю въ ласцє Бозской, ижъ Богъ милостивый милосєрдънє заплатитъ (1577 *AS* VI, 71); а богъ всєдєржитєлъ ва(м) тоє заплати(т) въ цр(с)твѣ нб(с)нω(м) и имѧ ваш(и) мл(с)ти будє(т) вєздѣ слынути (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Не забудетъ насъ, што бы не заплативъ на сюмъ свѣтѣ дѣля помѣнъку его, а на тумъ свѣтѣ дѣля смерте Ісусь Христовои у славѣ безъ платнѣ нашеи дасть намъ царство небесное (XVI ст. *НЄ* 143); Алє тоє нєвдя(ч)ностю ωны(м) заплатылы (1636 *Лям. о приг.* 5); То́ бовѣм єстъ справєдли́вая запла́та и нагоро́да, нємилостивым ω(т)да́ти нємилость, а милостивым заплати́ти и нагороди́ти ми́лостю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); А нѣ маю чи́мъ до́лгу тогω ω(т)да́ти... Цру мо́єму Нб(с)ному, запла́ти́ти, А ду́шу мою ω(т) вѣчнои смє́рти иску́пи́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв); **богъ заплатитъ** *див.* **БОГЪ.**

ЗАПЛАТИТЪ *див.* **ЗАПЛАТИТИ.**

ЗАПЛАТИТЬ *див.* **ЗАПЛАТИТИ.**

ЗАПЛАТИТЬСЕ *дієсл. док. (винагородитися)* заплатитися: Я сподеваючися, же се то мне отъ него мело заплатить и учтиве послугами оного и зичливостью нагорожати..., при собе-мъ его ховалъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281).

ЗАПЛАТКИ, ЗАПЛОТКИ *мн.* Схованка, криївка: а потомъ,... вернувшися одъ церкви, ...ешче зъ большимъ людомъ и зъ тыми, которые по заплоткахъ въ засадце были, кгвалтовне... на дворъ помененый нашедъши, а зобравши... войтовъ... онымъ росказали, абы, жадныхъ повинъностей... отъцу Рутъскому... неодъдавали (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543); они нє ушановавъши мє(с)тца светого оного ωбухами... побили... потомъ... того(ж) дня єжє з болъшымъ людомъ, и с тыми которие по заплаткахъ в заго(д)цє были... арматънє на дворъ... родичовъ протєстуючого за валомъ, и па(р)каномъ лєжачы(и) нашє(д)шы... мєщаны... ро(з)казали, абы... повинъностє(и) // ...нє одъдавали (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38-38 зв.).

ЗАПЛАТЫТИ *див.* **ЗАПЛАТИТИ.**

ЗАПЛАЦЕНЄ *с.* (*стп.* zapłacenie) заплата, оплата: ω заплаценю на вєлє днїй припада́ючимъ (к. XVI ст. *Розм.* 70).

Див. ще **ЗАПЛАЧЕНЄ.**

ЗАПЛАЧЕНЄ, ЗАПЛАЧЕНЪЄ, ЗАПЛАЧЕНЬЄ *с. (внесення плати за що-небудь)* заплата, оплата: которую(ж) суму пнзє(и) пови(н)на буду и(х) мл(сти) заплати(ти) на... дє(н) рожєства свтого ивана крєститєлѧ... нє задаваю(чи) кнзю козєцє жа(д)ноє // тру(д)ности и ωмє(ш)ка(н)я в заплачє(н)ю (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 15-16); а заплативши заруки, пред ся сесь лист и постановенье наше вѣчне, непорушне перед заплаченьем и по заплаченью зарукъ держати и полнити маемъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 370); а ты(м) поря(д)ко(м) тоє выкуплє(н)є с того имє(н)я ншо(г)... ро(к) за роко(м) идучи в ω(д)ложєнью сумы пнзє(и) розумяно быти маєть до зупо(л)ного ω(т)да(н)я и заплачє(н)я ты(х) дво(х) со(т) и сорока копъ грошє(и) пану станиславу крини(ц)кому (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); заплачєнє в полроку пя(т) либръ (к. XVI ст. *Розм.* 69); Водлугъ которо(г)[о] запису заплачє(н)я сумы пнзє(и) мєнованоє ω(т) и(х) мл(с)тє(и), почa(в)шы спора(н)ку, а(ж) до нє(ш)порноє годыны ωчєкива(л), ни(ж)ли и(х) мл(с)ть... мєнованоє сумы пнєзєи нє ω(т)дали и нє заплатылы (Житомир, 1605 *ДМВН* 108); по заплачє(н)ю ω (с)пу(с)тошє(н)є має(т)но(с)ти и ω жадныє шкоды в нє(и) починєныє позывати... нє маю (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); пото(м)ковє мои маютъ ...дє(р)жатъ и уживатъ ажъ до ω(д)да(н)я заплаченъя тоє помєнєноє сумы всє(и) спо(л)на

ω(д) потомъковъ нєбо(ж)чика... яко дедичовъ тоє маєтъно(с)ти (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219).

Див. ще **ЗАПЛАЦЕНЄ.**

Пор. **ЗАПЛАТИТИ.**

ЗАПЛАЧЕНЪЄ *див.* **ЗАПЛАЧЕНЄ.**

ЗАПЛАЧЕНЬЄ *див.* **ЗАПЛАЧЕНЄ.**

ЗАПЛЕВАНА *с.* Заплювання, плювання: корѡнѹ тєрнѡвѹю на головѣ носи́лъ, заплєва́на, поли́чки, и кре́стъ подна́лъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 106).

Пор. **ЗАПЛЕВАТИ.**

ЗАПЛЕВАТИ *дієсл. док.* (що) Заплювати: Емѹ же жидове крестъ ѹготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали... Ѡцто(м) и желчию сего напояли, и стое лице (е)го заплевали (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64).

ЗАПЛЕСКАТИ *дієсл. док.* (чим) Заплескати: всѣ єдиногла́сно заспѣваймѡ ємѹ, заплєщѣмѡ рѹка́ми, и выкрыка́ймѡ... гѡ́лосомъ радости и вєсє́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 193).

ЗАПЛЕСТЫ *дієсл. док.* (що) *(плетучи, обгородити що-небудь)* заплести, обплести: до которого дворисча маетъ и повиненъ панъ Бялостоцкий заразъ сины зъ хижою заплесты зъ своего хворосту, колья и ключисча зо всимъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 394).

ЗАПЛОДИТИСА *дієсл. док. (розвестися)* розплодитися: впа́лъ в' гора́чкѹ, и в' нєзнѡ́снѹю свєрба́чкѹ, в' пѹхли́нѹ нѡгъ и в' загни́лость члѡ́нкѡвъ, з' которо́ѣ са в' живо́м' роба́цство заплѡ́дило (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 868);

перен. (зародитися, виникнути) заплодитися: ѡ котры́истє свѣтломъ всѣмъ и зємли сѡ́лю, нєдопѹща́ючи роба́цтвѹ анѣ мѡ́лю, Пре́зъ нєдба́льство в' дѹша́хъ са лю́дзкихъ заплоди́ти, И за нєнаоукою допѹсти́ти гни́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 ненум.).

ЗАПЛОТКИ *див.* **ЗАПЛАТКИ.**

ЗАПЛУТА *с.* Провулокъ: Оулица, заплѹта, заѹлокъ (1627 *ЛБ* 143).

ЗАПЛЫНУТИ *дієсл. док., перен. (потрапити в неприємне становище)* заплисти: во(л)но ва(м) нє вѣровати, а́лє ѹмры ты(л)ко, тѡ́гда ѹзриши єсли лгѹ или правдѹ мѡ́влю. Ви(ди)тє ли нє(н)дзнороско(ш)ници гдє заплынѹли є(с)тє. Ви(ди)тє ли, я́ко на глѹ́боки(и) ви́ръ, ри(м)скѹю прєлє(ст) потрафили єстє, в которо(и) вѣчнє ѹтонѹти мѹситє, єсли са нє покаєтє (1598 *Виш. Кн.* 293 зв.).

ЗАПЛѢТАТИ *дієсл. недок.* Заплітати. ◇ **ноги заплѣтати** – *(невпевнено йти)* ноги заплітати: Запина́ю: Застановла́ю, нѡ́ги заплѣта́ю, ѹви́клѹю, замѣтѹю, заважа́ю, ѡмєшкѡ́вѹю, пєрєшка́жѹю (1627 *ЛБ* 41).

ЗАПЛЮГАВЛЕНЫЙ *дієприкм.* Осквернений, зганьблений: албо дла того бы(с)тє розѹмѣли нєпожито(ч)нє приєхати є(му) и(ж) ѡнъ видѣлъ црковъ х(с)вѹ заплюгавлєнѹю нєчє(с)тивы(ми) пасты(р)ми чрєвопа(с)ными (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.).

ЗАПОВЕДАНЄ *див.* **ЗАПОВѢДАНЄ.**

ЗАПОВЕДАНЬЄ *див.* **ЗАПОВѢДАНЄ.**

ЗАПОВЕДАТИ *див.* **ЗАПОВѢДАТИ.**

ЗАПОВЕДЪ *див.* **ЗАПОВѢДЬ.**

ЗАПОВЕДЬ *див.* **ЗАПОВѢДЬ.**

ЗАПОВИДѢТИ *див.* **ЗАПОВѢДИТИ.**

ЗАПОВИННЫЙ *прикм.* Уважний, старанний, обов'язковий: Наѹчитъ мѡ́влю и чита́ти по Славе́нскѹ и писа́ти ро(з)дѣлнє и чтѡ́моє вырозѹмѣва́ти ла́цнѡ, // гды при нєй запови́ннымъ потща́нїємъ ва́шимъ чи́таны бѹдѹтъ звы́клымъ шкѡ́лъ спѡ́со(б)о(м) Славе́нскїи Ле́кцїи и на рѹскїи язы́къ пєрєкла́даны (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2 зв.-3); Гра(м)ма́тїцє сє́й на чо(м) бы сходи́ло нє е́сть та́къ далє́цє єй и́стотноє я́къ ва́мъ оучитєлє(м) вла́сноє Анѡ́малны(х) мѡ́влю имєнъ и глъ зобра́н'є и до вѣдомости оуча́щи(х)са пода́н'є што пе́вєнє(м) заповинны(м) старан'єм' ва́шимъ (Там же, 4).

ЗАПОВѢДАНЄ, ЗАПОВЕДАНЄ, ЗАПОВЕДАНЬЄ *с.* Розпорядження: мы заразъ, вси слобожане, по заповеданю его милости княжати воеводы Киевского, мусели перестать шинкомъ и гандлемъ се обходити (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/І, 254); алє нєха(и) того нє бѹдєтъ. розѹмѣ(и) добрѣ, и стєрєзиса ѡ(т) нашєго за-

повѣданѧ ѡ сємъ бра(т)ствѣ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); но твоѧ м(л) лє(г)цє собѣ дх҃овноє право и (з)вє(р)хность на́шꙋ поважа́ючи проти(в) ст҃ы(х) ап҃лъ и ст҃ы(х) бг҃оносны(х) ѡ(т)цъ канонѡ(в)... и събо(р)ного на́шо(г) постановє́нѧ и заповє-даньѧ вы́стꙋпи(л) єси (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); Пото́мъ врихлє припа́ло пано́въ Вєнє́ц-кихъ заповєда́ньє: ѡ Ри(м)ской кни(ж)цє, жє насъ по всємъ па́нствє Вєнє(ц)ком' Єп(с)-копо(в),... прєслѧдова́ти, и потва́рами ша́рпати нє пєрєста́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7); Завѣща́нїє: Заповѣда́ньє, приказа(н)є, ...повєлєньє, або тєстамє(н)тъ при смєрти (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще **ЗАПОВѢДАНИЄ.**

Пор. **ЗАПОВѢДАТИ.**

ЗАПОВѢДАНИЄ, ЗАПОВѢДАНІЄ *с.* (*цсл.* заповѣданиє) розпорядження: но твоѧ м(л) лєгцє собѣ дх҃овноє право и звє(рх)ность на́шꙋ поважаючи, противъ св҃ты(х) ап҃(с)лъ и ст҃ы(х) бг҃оносны(х) ѡ(т)цъ канововъ... патрї-а(р)хи и... нашєго постановє(н)ѧ и заповєданія выступи(л) єси, нє ро(з)судивши(с) ꙋ своє(г) дх҃овнаго пра́ва (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.);

настанова: По самом принятии духа святаго, хотящем яже дѣлом от господа повелѣнное сами собою апостоли преходити,... не чинят между собою споры, брани, и того единаго на-чальства и заповѣдания, яко да будет один лут-ше,... но и все равные (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 178).

Див. ще **ЗАПОВѢДАНЄ.**

Пор. **ЗАПОВѢДАТИ.**

ЗАПОВѢДАНІЄ *див.* **ЗАПОВѢДАНИЄ.**

ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВЕДАТИ *дієсл. не-док.* **1.** (кому і без додатка) *(застерігати)* за-повідати: Є(в)глиста пишє, якь заповєдаєть лю-дємь всѧкои прѣ свои(х) ближ'нихь соудоу. якь тыжь вєлить ближнимь добрє чинити (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); Єв(г)листа выписоує заповєда-ючи абы(х)мо нє приводили на лихоє ближ'нихь алє наказовали а вѣр'ни боудоучи бг҃оу, слоужи-ли ємоу (Там же, 295); И заповѣдаем таковым, под казнію душевною и клятвою Божїю..., абы дръжали єдинь съ другымь братство сполон; а если бы кторыи выступаль и не хотѣль по-слушнымъ быти, того отлученіемь закону свя-того... карати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); его милость княжа воевода Киевскии, на то ничого не дбаючи, але повторе намъ заповедалъ черезъ возного Киевского, Томка Хомича, абы есьмо жаднымъ питемъ шинковнымъ ани ганд-лемъ се не обходили (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254); хто тоє бꙋдє(т) прїчина́ти чого зако(н) бж҃їи заповѣда(л), тєды ты(ж) проклѧ(т) бꙋдє(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 84 зв.).

2. *(давати які-небудь настанови, розпоря-дження)* заповідати: кнзь агриколаи заповє-далъ сторожомъ тємничны(м) твєрдо блюсти и(х) (1489 *Чет.* 142); Єстли бы чєля(д) нєво(л)-ная втє(к)ла а заповєда(л) бы зъ якого пєрє(и)му и жєнучи за нєю в погоню в кого бы єє нашо(л), то(г)ды має(т) тому в кого чєля(д) застанє(т) пєрєємъ да(ти) с чого бꙋдєть пє(р)вє(и) заповє-да(л) (1566 *ВЛС* 98 зв.); Отець нашь... заповеда намъ не пити вина, ниже будовати домовъ,... но въ кущахъ жити вся дни живота нашего (Суп-расльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 150); А та(к) пишємо к тобѣ и заповѣдаємо, и дабы єси нѣ в чє(мъ) нѣ ко єдиномꙋ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бꙋдꙋчємꙋ бра(т)ствꙋ и єди-номыслию на голова(х) ихъ бг҃олюбиѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); Єдина церковная єдность, а не двѣ, о которой сам Христос молился Отцу, и єдин рай, и єдино послушенство в церкви, яко Адамови в раю заповѣдано (Львів, 1605-1606 *Пересm.* 46); Прч(с)тыи бо Вл(д)ка повсю́дꙋ заповѣдаєтъ, всѧ́ко нє мсти́тисѧ и нє глꙋми́ти-сѧ хр(с)тїанѡ(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Завѣщава́ю: Заповѣда́ю, прика́зꙋю, роска́зꙋю, нака́зꙋю (1627 *ЛБ* 40); ты заповѣда́л' єси тѣмъ згорди́тєлюмъ твѡи́мъ, абы твою во́лю твори́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

3. (чому і без додатка) *(забороняти)* заказу-вати (що): ѡ(т) многы(х) выхо(ди)ли бѣсовє крыча́чи и мо́вѧчї, ты єси сн҃ъ бж҃їи, а ѡ(н) за́по-вѣдал и нє допоу́щаль имь повѣдати, бо соу(т)

вѣдали и(ж) є(ст) са́мыи хс҃ (XVI ст. *УЄ Літк.* 14); И(ж) прє(д) ст҃оє памєти королє(м) Стєфано(м) ѕгодѕ Албо застановлє(н)є стало(с), Ажъ до згоды папєжа ри(м)ского з патриа(р)хи нашими црк҃вамъ нашимъ въ всяки(х) ѡбрядо(х) поко(и) дати и звонє(н)ю нє заповєдати (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Кгды, повѣда, сходи́ли Ап(с)лѡвє з҄ горы, заповѣда(л) и(м) Іс҃... Нико́мѕ жє повѣда́йтє видє́нїа, а́жъ Сн҃ъ чєловѣчєскїй из҄ мє́ртвы(х) въскрє́снєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 72); Призапрѣща́ю: Заповѣда́ю (1627 *ЛБ* 97).

Див. ще **ЗАПОВѢДОВАТИ, ЗАПОВѢСТИ.**

ЗАПОВѢДИТИ, ЗАПОВИДѢТИ, ЗАПОВѢДѢТИ *дієсл. док.* (кому і без додатка) *(дати настанову)* заповісти: А слышитє якь тыжь пришє(д)ши въ Ієр(с)лимѣ до црк҃вє соломонови, котороаа (!) сѧ зовє ст҃аа ст҃ыхь, и заповидѣ(л) Іс҃, абы ниѧкого тръгоу в црк҃ви нє чинєно, и мови(л): до(м) мой, до(м) мл҃твы є(ст) (XVI ст. *УЄ Трост.* 45); И за то вєликоє то(м)лєньє в рогатинѣ бра(т)ству ѕмножило(с) дєтє(и) и(х) нє кр҃щєно мє(р)твы(х) нє погрєбано и жадно(г) ѡбрядѕ законно(г) братъству нє чинєно и всѣмъ сщ҃єннико(м) єп(с)пъ заповѣдѣ(л) в рогатѣнѣ (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); ѡ(н) в то(т) ча(с) доткнѕ(в) ѡчи и(х), тєды имь и заповѣди(л) абы нѣкомѕ того нє повѣдали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 132).

Див. ще **ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДОВАТИ, ЗАПОВѢСТИ.**

ЗАПОВѢДОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що **заповѣдати** у 3 знач.: а хто бы ма(л) прїчинїти що б҃ъ заповѣдоуєтъ, то є(ст) чинїти блѕ(д) пїѧ(н)ство прєлюбодѣйство // и нєч(с)тость пыхоу фа(л)шь і иныє зло(с)ти ѡ то хто тоє бѕдє(т) прїчинѧти чого зако(н) бж҃їй заповѣда(л), тєды ты(ж) проклѧ(т) бѕдє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 84-84 зв.).

Див. ще **ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДИТИ, ЗАПОВѢСТИ.**

ЗАПОВѢДЬ, ЗАПОВѢДЪ, ЗАПОВЕДЬ, ЗАПОВЕДЪ *ч.* **1.** *(біблійна настанова)* заповідь: вѣдає(ш) заповѣди прєлюбодѣйства нє дѣлай, нє оубїй нє оукрадь, л҄живє нє свѣ(д)чи чт҃ї ѡ(т)ца твоєго, и мт҃рь твою (1556-1561 *ПЄ* 301); поглѕмлюсѧ въ заповѣдє́хъ твои(х), поглѕмълю́сѧ въ чѕдєсѣ(х) твои(х) (1596 *ЛЗ* 41); Б҃а бойсѧ: и за́повѣдїй єгѡ стєрєжи, и нѣгды го́лодѕ дѕ́ша твоѧ нє дозна́єть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); Прїйди г҃и на́шъ, свѣтопода́тєлю, просвѣти́ ра́зѕмы на́шѣ, свѣто(м) Нб(с)нои прємоу(д)рости, в҄ позна́нїє Во́лѣ с(т): тво́єи, и за́повѣдєй тво́ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 35); **заповѣдь божа, божия заповѣдь** – Божа заповідь: Адамъ и Єва за грѣхъ преступленія заповѣди Божей и за невизнанье на себе грѣха... были зъ рая на землю вигнаны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 821); Алє я томѕ барзо позавидѣлъ, Адама и Євѕ оужємъ из розѕмѕ извѣлъ, Ижъ божию заповѣдъ прєстѕпили. – На тоє-мъ привѣлъ что изгрѣшили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); **заповѣдь господня** – Божа заповідь: да нє соблазнитє рєчє ни єди́на(г) ѡ(т) малы(х) сихъ вѣрѕющи(х) во имѧ моє, понє са(м) сопроти́вєнъ сы(и) заповѣдє(м) г(с)нимъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 67); **въ заповѣдехъ ходити, ходити въ заповѣдехъ** – жити згідно з Божими заповідями: а котрїи сѕ(т) бж҃їи и ѡц҃євскыи, тыи котрїи соу(т) оу сталои вѣри... и стоѧ(т) прї кр(с)щєнїи єго ст҃омь а нє псквє(р)нѧю(т) єго, и в заповѣдє(х) єго ст҃ы(х) ходѧть и ѡц҃ь нб(с)ныи любить и(х), и промышлѧєть ѡ ни(х), яко съз(д)атєль и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 83); были ѡбоє справє(д)ливы(х) пєрє(д) бг҃ом ходили въ в҄сѣхь заповѣдєхь г҃нихь // бєзь приганы бєзь порока и нє было в҄ нихь плодоу (1556-1561 *ПЄ* 204 зв.-205);

(настанова) заповіт, завіт: За́конъ: Пра́во, за́повѣдь, або ѕста́ва (1627 *ЛБ* 41); lat[er]culum, заповѣд(ъ) стари(й)ши(н) (1642 *ЛС* 251).

2. *(розпорядження, наказ)* заповідь: Ѡ запо(вє)дъ и ѡ заруки ѡ рє(ч) сѕжоную: ...хто бы на ко(м) што право(м) прєзыскалъ... тогды маєть в то єму ѕвяза(н)є справа данъно быти а з ѕрадѕ зарука маєть быти положона абы то(т) хто на правє ѕпусти(л), в то ся чєрє(з) то нє (в)ступо-

ва(л) и (в) вязанья нє борони(л) (1566 *ВЛС* 54); тых которыє тым заказомъ и заповѣдєм подлѣгати нє хотѣли, браньємъ винъ. вєзєньємъ битьємъ и иншими способы оудрѹчаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 207); Стороны да(т)кѹ южємъ да(л) що(м) мѣлъ дати, пошло мои(х) ки(л)ка со(т) зло(т) вниве(ч) чого я и до того часѹ жалѹю а бо(л)шє(и) ты(х) ка(р)то(к) нє носи, маю я заповѣдь ѡ(т) на(и)стг҃о патриа(р)хи же бы(м) та(м) нє ходи(л) (Львів, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); **заповѣдь покладати (положити)** – заповідати (заповісти): ѡ такѡвыхъ за́повѣдь на́шѹ поклада́ємъ… такѡ́выхъ възыскива́ти и осмотрА́ти, и бєз҆ єго Єп(с)кпа вѣда́нїа никА́кожє дрьзноу́ти єго благослови́ти и до Цр҃квєй Бж҃їихъ пѹ́стити (Львів, 1614 *Вил.соб.* 10); Та́къжє и ѡ СвАщєнно́йнωцєхъ, и ѡ Мни́хωхъ, ре́кшє, ѡ Чєрнъцѡ́хъ, котѡ́рыи з҆ Монастырє́й исхѡ́дАтъ бєзъ вѡ́ли и ѡ(т)поу́стноє гра́мωты Игоу́мєнъскоє, ино и ѡ то́мъ за́повѣдь положихѡ́мъ (Там же, 17).

3. *(повідомлення, оголошення, відомість)* відомість: Яко жемь и мелника Дядковского, на йме Ничипора, въ той справе пыталъ, который ми доброволне поведилъ: же дей я самъ на гребли нашой, Дядковской, праве на змеркаНю, маючи заповедъ о утеклыхъ пахолкахъ отъ пана Кгешковского, въ якомъ оденю отъ него – поткалъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 339); Свѣдє́нїє: Вѣдомость, свѣдомость, или свѣдо́цство, за́повѣдь (1627 *ЛБ* 112); indictio, заповѣдъ, поборъ, цѣна (1642 *ЛС* 233).

ЗАПОВѢСТИ *дієсл. док.* Те саме, що **заповѣдити**: далї зло(т) ·і҃· что на пн҃а старо(с)тѹ пожычыла. что бы(л) заповѣ(л) бѹдова(т) ст҃го ѡнофрыя мѹ(р) ѡ(т) ѹлицѣ и листь да(л) староста да(л) во(л)ны(и) на бѹдованє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); Такъ тижъ и Адамъ согрѣшилъ, жє ѡ(т) дрєва заказаного ѡвоцѹ ѣлъ, ѡ(т) которого дрєва ангєлъ єму заповѣлъ [аби] ани въ рѹки свои нє бралъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15).

Див. ще **ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДОВАТИ.**

ЗАПОВѢТРЕНЫЙ, ЗАПОВЕТРОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*стп.* zapowietrzony) *(у якому наявна зараза)* заражений: Новинами нє забавАм Вашєй Милости, ѡдно то, иж сє сєздє и повєтра нє лєкают и в заповєтроных мѣстцах соймики полєм мѣти хотАт, абы вжє з нами доконали того звАзкѹ и приАзни братскоє (Варшава, 1568 AS VII, 307); я іѡа(н) василє(в) лє(в)ковича з рогатина цалого ѹмыслѹ бѹдѹчи, за здоровА доброго, своєго нѣ ѡ(т) кого нє примѹшєны(и), анѣ намовлєны(и), то(л)ко для часѹ заповѣтрєного нѣнє(ш)него явно чиню си(м) мои(м) писа(н)є(м)… ижє(м)… до(м) мо(и)… ѡ(т)казѹю… брату моємѹ (Львів, 1594 *ЛСБ* 265).

ЗАПОВѢТРИТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* zapowietrzyć) заразитися: в то(м) жє мѣстѣ сн҃ъ п.: мигалювъ поѣхалъ до Турокъ и заповѣтри(л)ся, и са(м) ѹмє(р) в Турцє(х), а до Лвова товари припроважєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177).

ЗАПОДЕТИ *дієсл. док.* Заподіти, подіти, діти: кгды се тот неприятел року прошълого тисеча шестсотъ чотырдесятъ осмого, ку воеводству Волынскому зближал, тот же менованый Павел Тетер, справъ не оддавшы и оные, не ведати, где заподевши, до тоеж ребеллии козацкое утекълъ и сполне з ними панства его королевское милости инъфестовал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 402).

ЗАПОДЕТИСЕ *дієсл. док.* Заподітися, подітися, дітися: чыли были позо(с)талыє в дворє то(м), чылъ тєжъ з прєрєчоною зошлою родитє(л)кою ѡныхъ в дорозє, в утєцє нєсчасно(и), гдє сє заподєли, понєважъ досконалє и ѡ смє(р)ти – гдє, яки(м) способомъ жывота доконала, – вєдєтъ нє могучы (Житомир, 1649 *ДМВН* 185).

ЗАПОДОЙЗРЕНЫЙ *дієприкм. у знач. ім. с.р.* **заподойзреноє** – запідозрене, -ого: яко жє(м) то(т) запи(с) и всє право, што(м) мє(л) ѡ(т) пн҃а по(д)коморого, єго мл(с)ти до рѹкъ ѡ(т)далъ, а єсли бы ся коли ѹ мєнє а(л)бо пото(м)ко(в) мои(х) листы и право якоє на то по-

казало, тоє яко нєправноє касѹю..., такъ и(ж) ѹ жа(д)ного права и нигдє жа(д)ноє моцы и мє(ст)ца мєти нє має(т), и заподо(и)зрєноє розѹмяно быти має(т) (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38).

ЗАПОЗВАНЄ, ЗАПОЗВАНЪЄ *с.* (*стп.* zapozwanie) *(скарга до суду)* позов: я Букоє(м)ски(и) позвало(м) бы(л)... пна су(д)ю на роки зє(м)скиє... ѡ границѹ мєжи має(т)ностями ншыми... за которы(м) запозва(н)є(м) ста(л) сє мєжы нами дєкрє(т) до ѹчинє(н)я грани(ц) и ѡдосланя до сѹдѹ по(д)коморско(г) (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140); котороє запо(з)ванъє зара(з) пєрєдо мънє, по(д)коморимъ, продуковалъ, и ажъ бы дєкрєта тєпєрєшъниє, в то(и) справє нєправънє фєрованыє, были прє(з) судъ головъны(и) трыбуна(л)ски(и)... дицидованыє (Київщина, 1639 *ККПС* 250).

Пор. **ЗАПОЗВАТИ.**

ЗАПОЗВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (притягнений до судової відповідальності)* позваний: скаржилисѧ панóвє мѣщáнє... вси кѹпно брáтъство,... на мѣщáны запозвáныи... и на всѣ помочникы ихъ. ѹжъ они противъ насъ братъствѹ зобрáвши сєбѣ сторонѹ противнѹю нємáло людїй, подвóдячи на насъ и єго мл(с)ть ѡ(т)ца гєдєóна..., и с нимъ многїє станы шляхєтъскїє (Львів, 1591 *ЛСБ* 132).

ЗАПОЗВАНЪЄ *див.* **ЗАПОЗВАНЄ.**

ЗАПОЗВАТИ, ЗАПОЗЪВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* zapozwać) (кого) *(притягнути кого-небудь до судової відповідальності)* запізвати, позвати: повєдил нам кнѧзь Фєдор Андрєєвичъ Санкгѹшковича..., штожъ... панъ Янъ Свєтицкий позывал єго листы господарьскими пєрєдъ насъ на тотъ-то сьємъ роковый, // ...ѡ имєньє Долско,... нижли Свєтицкий запозвавши, сам пєрєдъ нами нє становил сѧ (Вільна, 1531 *AS* III, 373-374); ѡны(и) су(д) кгро(д)ски(и) вѣни(ц)ки(и) до суду головного запозва(л), и ва(с) яко сторону налєжачую си(м) припозво(м) припозываѥ(т) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); в которо(и) справє... поводовє позваныхъ на роки звишъмєнованыє позвомъ листовнымъ запозвали тамъ по контровє(р)сияхъ сторонъ ѡбѹдвѹ(х) и розни(х) инъстанция(х) сѹдъ зємски(и) києвски(и) (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102); поводъ тєпєрєшъни(и)... квитъ... // ѡтрымалъ ѡ чомъ... тєстамєнтъ и квитъ... ширє(и) в собѣ ѡпѣваютъ (!) до которыхъ сє пово(д) во всємъ прихиливъши до заплачєня и ѡ(т)даня тоє сѹмъмы... пана Києвъского запозъвалъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.-148).

ЗАПОЗВАТИСЯ *дієсл. док. (почати судову справу проти кого-небудь)* запізватися: па(н) Дорогоста(и)ски(и) з о(д)ноє, а пнвє всѣ чотири Трипо(л)скиє з другоє стороны, запозвалися // были з обу сторо(н) ро(з)ными по(з)вы и ѡ ро(з)ныє кри(в)ды, нає(з)ды, грабєжѣ и ѡ з(б)єглыє по(д)даныє (1599 *ККПС* 111-112); А и(ж) тє(ж) мєжи нами зашлы крывды пото(ч)ныє ѡ которыє запозвали єсмо ся а(л)бо ли тє(ж) єщє нє запозвали тогды... на то(т) жє ча(с) пєрє(д) єго мило(с)тю паномъ яно(м)... по(д)коморы(м) лу(ц)ки(м)... маѥ(м) ся с крывдами своими знєсти (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140).

ЗАПОЛОНЕНЫЙ *дієприкм. (взятий в полон)* заполонений, поневолений: Они розными словы поведили, иж некоторие у Вишенках на входех... бывали и озера волочивали, одно того не свѣдоми,... як которое озеро зовутъ, бо теж жаден з них не был тутошним отчимомъ: одни были з Смоленска, иншии з Лук Великих заполоненыи, а нѣкоторые были з Арнаутское земли (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42).

ЗАПОЛЬЄ *с.* (*стп.* zapole) місце за полем: Подѹжъноє а ѡбє(ст)ка и повє(т)щина. Кгды которыє чѹжоволостъцы зъ запольѧ або ѡтъкѹль-кольвєкъ привозѧть на торъгъ мѹкѹ соль жито або якоє кольвєкъ збожъє дають на замокъ подѹжъного отъ воза по полътора гроша а ѡбєстки по грошѹ (1552 *ОКЗ* 38 зв.).

ЗАПОМАГАТИ, ЗАПОМОГАТИ *дієсл. недок.* (кого) Допомагати (кому), запомагати (кому, кого): одно толко, ужаливши ся мене дядко мой... не с повиноватства, але з ласки своее

рачил мя завжди запомогати грошми, конми, шатами и иншими речами (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); оныхъ есми по увесь часъ уживалъ... подданыхъ запомагалъ и фольварки быдломъ вшелякихъ и стадомъ и статки домовыми наполнилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232).

Див. ще **ЗАПОМОЧИ.**

ЗАПОМЕНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Забутий: хорόба... єсть зєпсовáнїє // запомєнéными причи́нами... здорóвѧ и́сности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145-146).

ЗАПОМЕТАНЄ *див.* **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПОМЕТАТИ *див.* **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zapominać) (що, кого, чого і без додатка) забувати: мои панове нє запомина(и)тє пити до мєнє (к. XVI ст. *Розм.* 41 зв.); Ваши(м) мл(с)тє(м) диякѹє и(ж) мє писаниє(м) свои(м) нє рачитє запоминати и ра(д) би(м) за ко(ж)ди(м) писаниє(м) ва(ш) мл(с)ти до послѹ(г) стого храма показати сѧ пи(л)ни(м), яко(ж) и то(г) є(ст) потрєба и годило би сє (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); оучѣтєсѧ нє свѣты нóво вымышлати, нє оумє(р)лы(х) вскршати, нє камѣнѧ в' вóдоу пєрємѣнати, алє лáскавости наоучи́тєсѧ, кри́вдъ запоминáти, и смирéниѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244); алє гды дорастáємо лѣтъ, прѹдко запоминаємо присагѹ свою прє(д) бгомъ (поч. XVII ст. *Пчела* 10 зв.);

занехаювати (що), нехтувати (чим): Милость братє(р)ская нєха(и) трываєть Нє запомина(и)тє при(и)мова(н)я гостє(и) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 245).

Див. ще **ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЯТИ, ЗАПОМАНУТИ.**

ЗАПОМНЕНЄ, ЗАПОМНЕНЬЄ, ЗАПОМНЄНА, ЗАПОМНѢНА *с.* (*стп.* zapomnienie) забуття: длѧ чогω и снωвє Православныи єсли(ж) сѧ нє мóгѹт вдѧ́чности ω(т) Лилїи оучи́ти, абы што ко(л)вєкъ з рѹк Бóзски(х) мáю(т), нє ωборочáли надóл нє загрѣбáли в' нєвдѧ́чно(м) пóросѣ запомнéнѧ, алє оуставичнє в' ср(д)цѹ ховáли и в' дóброй пáмѧти (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); **въ запомнене прийти, въ запомнене приходити, зайти въ запомнѣнѧ** – забути (забувати), відійти (відходити) в забуття: Ѡ(т)тóлѧ тéды, Вѣрныи и áжъ до нн҃ѣ, чѹдъ оныи ω(т)новлѧ́ючи, жєбы тáкъ вєли́коє дѣло Мч҃нка за чáсомъ в' застарѣлость и запомнéн'є нє пришло, Вєли́кого Ѳєóдωра кóливами, то є(ст), я́къ оу нáсъ называ́ютъ, кѹтїєю чти́м' и [похвалѧ́єм'] (Київ, 1627 *Тр.* 274); Прото и я, Анастазия Зубъцевъского... чашъникова Волынская, уваживъши то себе, маючи завше въ памети, водлуг писма светого, неведомый час крѣсу живота своего, ведаючи, иж вси речи часом с памети людское сплывают и въ запомнене приходят, чого бы писмом для ведомости потом будучих людей не было варовано (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82); Нє зайдєшъ в' глѹбóкоє нѣкгды запомнѣня, Анѣ тѧ лѣта пустятъ в' дóлгоє молчѣня (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); **запомненю ωтдати** – забути: Якъ мнóгω и́х' воєвáло а жáдє(н) нє пєрємóг'. И вáлчачїи в' прáвдѣ замóлчєны и запомнéню ω(т)дáны суть (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130 зв.).

ЗАПОМНЕТИ *див.* **ЗАПОМНИТИ.**

ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЕТИ, ЗАПОМНѢТИ, ЗАПОМЪНЕТИ *дієсл. док.* (*стп.* zapomnieć) (що, кого, чого і без додатка) забути (кого, що): кнѧз Роман... бєзпєчнє, а бєзωбороннє сєдєл, гдє тамжє тот Валєнтый Жєлєхъ ни ωт кого нєпрошоный, на тѹю бєсєдѹ прышєдшы, запомнєвшы боѧзни Божоє,... // ...з долѹ того кнѧзѧ Ярослава... зрадливє в ночы... пострєлилъ (Вільна, 1565 AS VI, 275-276); кня(з) дмитръ... бѹлыга... запомнивши боѧзни божєи... // ...того вря(д)ника моєго ивана... бє(з)винънє... вла(ст)ною рѹкою... на смє(р)тъ ...заби(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 23-24); Ѡ(т) гєдєωна бо(ж)єю мл(с)тию єпи(с)па лво(в)ского гали(ц)кого и камє(н)ца подо(л)ского тобѣ василию чє(р)нцѹ манастыря стго ωноѳрєя прє(д)мѣстя лво(в)ского. Ижь ты запомнєвши боя(з)ни божє(и) и пови(н)ности своєи послушєния ку мнє пастырѹ своєму нє чини(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); гєдїωнє болóбанє. Дивѹ-

юся... ижъ твоя мл(с)ть запомнѣвши повинности своєє ко нáмъ пастырꙋ своє(мꙋ) на(д) пристоє(н)ство чинячи, напоминанѧ и ро(з)казáня нашєго нє слꙋхаєшъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); Єсли́(м) когó ѡбрази́лъ, молю вáсъ простѣтє, Всѣхъ мóихъ ви́нъ, и ѡбрáзъ, прошꙋ запо(м)нѣтє (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); єє м(л): Пн̄и пото(ц)кая запо(м)нє(в)шы боя(з)ни божоє и права по(с)политого... за вла(с)ны(м) ро(с)казанє(м) и по(с)ланє(м) єє м(л): пн̄єє потоцъкоє... Капита(н) и(с) тыми всими мє(с)чаны... // ...є(г) [малжонка] стє(г)ну(в)шы с коня... ѡкру(т)нє ки(и)ми ѡбухами били мо(р)довали (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164-164 зв.); онъ, запомъневшы боязни Божое... противко праву и споминоваченью и присязе своей малъженъской выкрочылъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

Див. ще **ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМНЯТИ, ЗАПОМАНУТИ.**

ЗАПОМНИТИСѦ *дієсл. док.* (*стп.* zapomnieć się) забутися: при́дꙋтъ сéмъ лѣтъ жи́вности вєли́кой по всéй зємли єги́пєцкой По котóрыхъ настꙋпѧтъ дрꙋги́хъ сéмь лѣ(т) такóгѡ нєоурожáю, жє сѧ запóмнитъ всѧ обфи́тость прóшлаѧ, гóлодъ бовѣмъ попсꙋє всю зéмлю, а вєли́кость обфи́тости вы́гꙋбитъ вєли́кость нєдостáткꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

ЗАПОМНѢТИ *див.* **ЗАПОМНИТИ.**

ЗАПОМНЯТИ *дієсл. док.* Те саме, що **запомнити:** Вѣдаючи ѡ то(м) Гєдєѡ́нъ Болóбанъ вл̄дыка нáшъ надво(р)нїи нн̄ѣшни(и) Лвовски(и) запомнявши... (пошк. – *Прим. ред.*) нє вѣдаючи яко свою властную при́сягу ѡ(т)вєргъ, в чо(м) ѡбєцáлъсѧ по(д) запрѣщє(н)ємъ нєпрощéнымъ, заховывати пронóмѣя звє(р)хности властитє(л)ства митрополіи нáшєє, нє по(д)рꙋчно и нєподвижно во всє(м) животѣ єго (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще **ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМАНУТИ.**

ЗАПОМОГАТИ *див.* **ЗАПОМАГАТИ.**

ЗАПОМОЖЕНЄ, ЗАПОМОЖЕНЬЄ *с.* (*стп.* zapomożenie) *(матеріальна підтримка)* поміч, допомога: И били Намъ чоломъ, абыхмо ласку Нашу Господарскую вчинили, и отъ плаченья мытъ... отъ всякихъ товаровъ и отъ воловъ... а жидовъ отъ даваня золотыхъ черленыхъ, до часу певного, для запоможенья ихъ, вызволили и вольными вчинили (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); Такъ тежъ абыхмо детей и приятелей его повинныхъ, которых бы... на именъяхъ церковныхъ, для запоможеня ховалъ, зо всими маетностями и статки ихъ, по смерти его,... // ...убезпечили (Тикотин, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 58-59); **запоможенє удѣлати** – допомогти матеріально, підтримати: такъ тежъ купуючи дерево, зелѣзо и каменье до того млина и иншие потребы, до млына належачие, за свои властные гроши, не на пожитокъ свой, толъко хотечи тому монастыру пожитку и запоможене удѣлати (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 195);

забезпечення: для чого онъ, знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282).

ЗАПОМОЖЕНЬЄ *див.* **ЗАПОМОЖЕНЄ.**

ЗАПОМОЧИ *дієсл. док.* (кого чим і без додатка) Допомогти, запомогти (кому, кого): прото мы вш̄є(и) мл(с)ти дєтє(и) нш̄ихъ бл̄(с)влѧємъ и вєлико жадає(м) абы вш̄а мл(с)ть рачили то(г) свщє(н)ника михаила и тыхъ дву(х) товаришо(в) єго мєща(н) лво(в)скихъ да(т)ко(м) своимъ запомочи што кому бг̄ъ мл(с)рды(и) по ср(д)цы положи(т) чи(м) бы ѡни то(т) храмъ прч̄(с)тоє бг̄омт̄ри знову змꙋрова(ти) мѣли (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); А при то(м) рачтє вш̄а мл(с)ть вѣдати што ж црко(в) бо(ж)ѧ в мєстє лвов(ѣ) ꙋспєниє пр(с)тыѧ вл(д)чцы нш̄оѧ бц̄ы... наполы сѧ распала и чого бж̄є вхова(и) бы коли(ж) колвє(к) до конца сѧ нє ѡбалила... гдє мы ꙋбоги(и) старє(ц) бг̄омолє(ц)... проси(м) ...запомочи (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); ролю то(т) данило ꙋжива(ти) є(ст) повинє(н) за соумою своєю вє (в)шєлякы(м) поко(ю) // и нагабованѧ до пѧти лѣть, а по ѡны(х) пѧти лѣтѣхъ гдє

бы(с) запомоглъ тє(н)... лавє(р) албо потомо(к) є(г) снъ є(г) вла(с)ны(и) а хотѣлъ бы чѧ(ст) тотоу выкоупи(ти)... тєды... данило боудє(т) повинє(н) соумоу свою наза(д) взѧ(ти) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 12 зв.-13).

Див. ще **ЗАПОМАГАТИ.**

ЗАПОМОЧИСЬ *див.* **ЗАПОМОЧИСѦ.**

ЗАПОМОЧИСѦ, ЗАПОМОЧИСЬ *дієсл. док.* (чим) *(розжитися, збагатитися)* запомогтися: якожъ медъ такъ и хлѣбъ имъ не зродилъ, не мамъ на томъ врядѣ чимъ запомочись (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 301); а по ѡны(х) .є҃. лѣтѣхъ то(т) исты(и) данило в покою ролю тотоу оужива(ти) має(т) а вшако(ж) гдє бы сѧ запомоглъ то(т) исты(и) лавєр тєды и та(м) єму во(л)но таковыѣ пѣнє(зѣ) данилови вє(р)ноути (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 13); Анѳѡнинъ... довѣда(в)шисѧ ѡ(т) сѹсѣдовъ єй, и(ж) поцтивѣ спрáвѹют҄сѧ, давалъ имъ ѧ́лмѹ́жнѹ на выхованѧ которою ѡнѝ добрѣ запомóгши сѧ почали тоє на строй, и на сваволѣ ѡбєртати (поч. XVII ст. *Пчела* 2).

ЗАПОМЪНЕТИ *див.* **ЗАПОМНИТИ.**

ЗАПОМѢРКОВАНЫЙ *дієприкм.* Поміркований, розважливий: Мѣрность рéчъ дорогáѧ, ктó сѧ в҄ нéй кохáєтъ, На(д) вєсéльє бóлшъ в жи(т)ю ничóго нє знáєтъ. Прєч(с)тнѣйшїй нашъ Ѡ(т)чє Промєтéѡмъ звáный, Ѡ(т)тóль бѹдєшъ в҄ Рѡссїи, зáпомѣркованый (Київ, 1632 *Євх.* 295).

ЗАПОМАНУТИ *дієсл. док.* (чого) Забути (що): ѡбрыкнѹли оны л҄вовє, ажъ запомáнѹлъ слóвъ оного імєнє бж҃єго, алє кáрт҄ка зостáла при нé(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92).

Див. ще **ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЯТИ.**

ЗАПОНА *ж.* **1.** *(заслона, завіса)* запона: завѣсила ѡконца полаты своєє запонами (1489 *Чет.* 151); запоны и коверцы, штѹки ѡдамашковыє, нє краєныє, тыє кнѧжнє Фєдорѣ мают быти (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); а і҃с выпустивши глас вєлікій и їспоустил дх҃а а и запона цр҃ковьная пєрєдралася надвоє. ѡ(т)вєрху. аж до долоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 68); цареве Василій и Константинъ послали Кирила Философа Грека, мужа высоце учоного, абы Володимера вѣры христіанской научилъ, а презъ него и упоминокъ знаменитый послали..., запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованый страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); Запо(н) по(д) ѡбразами полотє(н)ныхъ чотыри (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 258); *Образно*: плакала Цр҃ковъ, и запѡны свои роздирала: выспѣвѹючи жалосныи пѣсни (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.).

2. *(защіпка, брошка)* запона: Гєѡргии... въкрасилъ ю злато(м) и запонами (1489 *Чет.* 84); кн҃гни... ку(р)пская рєє(ст)ръ... положила которы(и) сє... в собє маєть... // ...запона зъ шафєро(м) и с трєма рубинами (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 130); отдали... корону... на которой у чоле рожа..., над тым трохи вышей на кшталт запоны, яко орехъ влоский (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); ро(з)ныє запоны ...до тоєи(ж) ѡздобы на ст҃а урочи(с)тыє припинати налєжи(т) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 75).

Див. ще **ЗАПОНИЦА.**

ЗАПОНИЦА *ж.* Те саме, що **запона** у 2 знач.: таѧ запоница моѧ, которѹю єсми тєпєрь жонѣ моєй дал... тогды то сынѹ моємѹ (Острог, 1539 *AS* IV, 208).

ЗАПОНКА *ж.* **1.** *(невелика защіпка, брошка)* запонка: Пєрстєнєй... в҃і..., запонки золотыє с камєнми, з шмалцы ([1558] *AS* VI, 213); Связкове бедръ твоихъ якоже то запонки, которыи жъ то соуть скованы руками золотарьскими (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); под тым зараз шмаракгова запонка з шмалцем (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426).

2. *(гачок або інший запір на дверях, вікні)* защіпка: тамъ же есми виделъ у церкви Крупской... двери выбити, замъки поотбияны, ушаки порубаны, а на дверахъ царскихъ и сивернъхъ завесы и запонки пошаръпаны, подраны (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 285).

ЗАПОРА *ж.* *(пристрій для замикання, запирання чого-небудь)* запір, запірка: Развóра: За-

вóра, áлбо запóра,... рыгєль, рєтѧзь, ланцꙋхи ѡдвѣрныи, замки, завѣсы, и клѧ(м)ка (1627 *ЛБ* 105).

ЗАПОРОГИ *мн.* Запоріжжя: также и тыхъ, которые бы зъ оселъ, зъ горы (sic. – *Прим. вид.*) выволанци и инные, зрадивши пановъ, своихъ, на Украину збегали, службы не маючи, а листовъ // свядечъныхъ особе (!) не указуючи, гамовали, поскромяли, и въ дикие поля и на запороги и инымъ всякое конъдыцый таковымъ ходити забороняли (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 132-133); Dalekzeiscy domek twoy? – Juźe hete Zaporohy Koniec naszey iest dorohy (1625 *П. про Кул.* 24).

Див. ще **ЗАПОРОЖЪЄ.**

ЗАПОРОЖЕЦЪ, ЗАПОРОЗЕЦЪ *ч. (козак із пониззя Дніпра за порогами)* запорожець: тежъ Запорожцовъ, абысте зъ Запорожъя на Украину, где бы ся выгребати хотели, не пущали, и противко нимъ, яко неприятелемъ коронънымъ конъно, збройно повъстали и пристани до береговъ моцно боронили (Варшава, 1596 *Арх ЮЗР* 3/I, 132); Кгды мéнзства Запорóзцѡвъ Крѡлєвє дознáли, Тéды за Гєрбъ такóго имъ Рыцєра дáли (1622 *ЧИОНЛ* XV-3, фотокоп. 170-171); Na tom nedosyt, miru neprosit Potocky zdumiły, Na woynu wstaie szturmy hotuie, bo mił wstyd nemały, Choczet bitisia, kriwdy mstitisia, pod Korsun wstupaiet. A za soboiu iak za sowoiu mołodcow Zaporozcow potiahaie (1648 *П. про пор.* 201).

ЗАПОРОЖНИТИ *дієсл. док., перен.* (що, чим) Заповнити, зайняти: мышлю тє(ж) и дш҃и оучинїти пожи́токъ. мнѣ до сєго чáсꙋ оулацнї́тисѧ нє допꙋсти́ли свѣ(т)скыє стара(н)ѧ котóрыми рóзꙋмъ свой запорожни́лє(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 123).

ЗАПОРОЖНОВАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(займати місце)* заповнювати, забивати, захаращувати (що): прихожоу а глѧдаю плода на том то дрєвѣ смоков'нич'но(м) а нє найдоую и того длѧ подотни єй а нєхай зємлѣ нє запорож'новаєть (1556-1561 *ПЄ* 280); и рєклъ квінарєви, ѡто юж трєтєє лѣто яко пріхожоу́, а́ глѧ́даю плода на том то дрєвѣ смоковнї́чном, а́ нєнайдую и длѧ́ тоі подотьнѣтє єй, а нєхай зємлі нє запорожноваєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 79).

Див. ще **ЗАПОРОЖНАТИ.**

ЗАПОРОЖНАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **запорожновати**: И дéрєво аббвѣмъ фиґóвоє, (я́кѡ ма́ємо в При́повѣсти єв(г)лской) длѧ нє оучинéного прє(з) три лѣта овоцꙋ, срóґомꙋ вытѧ́т'ѧ дéкрєтови по(д)леглó, áбы надарéмнє и зємлѣ нє запорожнѧ́ло (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 2 зв.).

ЗАПОРОЖЪЄ *с.* Те саме, що **запороги**: тежъ Запорожцовъ, абысте зъ Запорожъя на Украину, где бы ся выгребати хотели, не пущали, и противко нимъ, яко неприятелемъ коронънымъ конъно, збройно повъстали и пристани до береговъ моцно боронили (Варшава, 1596 *Арх ЮЗР* 3/I, 132).

ЗАПОРОЗЕЦЪ *див.* **ЗАПОРОЖЕЦЪ.**

ЗАПОРОТОКЪ *ч.* За́порток: hypenemium [ovum], я(й)це тщє, запоротокъ (1642 *ЛС* 221).

ЗАПОРОШИТИ *дієсл. док.* (чого) *(занести в око порошинку)* запорошити (що). *Образно*: Ви(ди)тє чого ра(ди) рꙋсь хꙋлитє: а латинꙋ хвалитє; яко рꙋсь дꙋрнаѧ, єсли и малоє поро(х)но єрєси, во своє(и) цє(р)кви ока, ѡ(т) лжєимє(н)ны(х) пастырє(и) запорошити хотѧчи(х) ѡщꙋпаю(т), зара(з) ѡчищаютъ, и вонъ измѣтꙋю(т) (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.); Ни чимъ ми тежъ, зъ ласки Божое, нихто ока въ житью моемъ цнотливомъ запорошити не можетъ (Володимир, 1598-1599 *ВідпПО* 1119).

ЗАПОРОШКА *ж. (порошинка, що потрапила в око)* запорошка, запороха: Сꙋчєцъ: сꙋчóкъ, запорóшка, Колосóкъ, порошóкъ, или галꙋзка, голцѧ (1627 *ЛБ* 125).

ЗАПОРЪ ч. Запір: Веселися... матко наша, Риме, бо ся отворяютъ запоры скарбницъ... абы ся до тебе стекали потоки и громады скарбовъ незличоніі! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 875); *Образно*: плáмєнь... выпꙋщéны(и)... вєлики(м) вырвавшыся пꙋдо(м) оддалóными запóрами взгóрꙋ вꙿзнóсы(т)ся и ажъ на самы(м) нáвышшы(м)

повѣтрны(м) мѣсцꙋ па́нство и влада(р)ство своє ростягає(т) (Манява, 1619 *Привит.Феод.* 287 зв.).

ЗАПОСУЛИТИ *дієсл. док.* (кого) *(дати хабаря)* підкупити: тые ж два человеки Панас а Дмитрь кром жадное причины, громади ся спротививши, иншого попа з Рыпнова потаемне привезши и вряд лантвойта запосуливши, черков (!) Щуровицкую громадскую,... кгвалтомъ отнявши, оному попу Репновскому через посулы отдали (Кременець, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 122).

ЗАПОТИТИСА *дієсл. док. (вкритися потом)* запотіти, спітніти: та(к) сѧ до(л)го мордова(л) же по всѣ(м) тѣлѣ запоти(в)шисѧ, нє ти(л)ко ωдѣнїє всє своє алє и ωны(и) ка́мєнь пото(м) змочи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 49).

ЗАПОТОЧАНИНЪ *ч. (той, хто живе за потоком)* запоточанин: помененые бурмистръ, райцы, месчане, передмесчане и запоточане кременецькие... будучы одное рады и намовы з украинъным хлопъством до ребеллии и бунътовъ роков помененыхъ поднесеныхъ,... до Кременъца въпроважали... пешо и конъно прыезъджали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

ЗАПРАВА *ж. (те, чим заправляють їжу)* заправа, приправа: яко ωгонь покармы и запра́вы соло(д)кими чи́ни(т), та(к) мл(с)ть свѧтаѧ, ко́то́ры(х) ко́лвє(к) пра(ц), и нєбє(з)пєчє́нствъ длѧ б҃а подыи́мꙋє(ш) нѣѧкою соло(д)костю и вдѧ́чностю зно́си(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

ЗАПРАВДА *присл.* Те саме, що **заправды**: Заправда былбымъ с того нє помалу потєшон, ижбы Ваша Милост при бытности моєй тамъ быт рачил (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58).

Див. ще **ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДУ.**

ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДѢ *присл.* (*стп.* zaprawdę) те саме, що **заправды:** Также заправде панъ Бенедыктъ той жалобы ихъ на правѣ передо мною... не писалъ, але на то имъ прирекалъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 167); Запра(в)дѣ ра(д) би є(г)... ми(л) аби сє яконаилє(п)шєє то змꙋровати могло (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1).

Див. ще **ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДУ.**

ЗАПРАВДУ, ЗАПРАВЬДУ *присл.* Те саме, що **заправды**: а иж Ваша Милост на то зволит нє рачил, ꙋ мнє заправдꙋ єсть дивна рєч и дивно то собѣ розꙋмѣмъ (Белз, 1552 *AS* VI, 128); заправьдоу повѣдаю вам, иж вы боу́дєтє плакати, а свѣт радоватися будєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 91); Когда же за правду // вѣдаем, иж его юная не имѣет, хотя то она, от простоты правовѣрия и тѣсного пути евангельскаго... на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует, мудрует, буяет (1608-1609 *Виш.Зач.* 201); То запра́вдꙋ наи́бо́лъшєє,... и наисТѣи́шєє єстъ; жє Х҃с Па́нъ и Зба́витєль нашъ, вь Ц҃ркви сво́єи сТо́й,... сєбє само́го зоста́вити рачилъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4).

Див. ще **ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДЕ.**

ЗАПРАВДЫ, ЗАПРАВЪДЫ *присл.* Дійсно, справді, насправді: Заправды повѣдаю ва(м) коли кого зв҄ажєтє на зємли боудє(т) зв҄азань и на н҃бсєхь (1556-1561 *ПЄ* 80 зв.); Ѡ нємалꙋю шло за правъды. И такъ тоє было нєзначно и тихо, ажъ сѧ выпол҄ънили дни, тожъ пакъ всѣмъ было явно и лихо (Острог, 1587 *См.Кл.* 20); я нє могꙋ запра́вды того выпити вєлє на мнє є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 20); ри(х)лѣи́ заправ(д)ы ты(м) баламоутомь оувѣримо... жє яко то ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Памѧтаю запра́вды жє(м) того доводꙋ прє(д) ты(м) оужива́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); Были, заправды, и иншии овцы, то естъ, але тыи не были зъ овчарни Христовы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 434); Въи́стиннꙋ: Правди́вє, запра́вды (1627 *ЛБ* 20); Тѧ́жкаѧ запра́вды єстъ ре́чъ, тєрпѣти хво́рꙋ, жєбы бы́лъ но́шєнъ зъ мѣсца на мѣсцє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 107); запра́вды нѣчо́го такъ Сщ҃єнника нє шпє́титъ, я́ко живо́тъ мєрзє́ный и нєдоумѣєтно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Сл.* 6); Былъ запра́вды по́ровъ лю́дъ вєликїи́ вєлми мѣлъ зъ собо(!) л҃дї возо́въ (серед. XVII ст. *Хрон.* 432 зв).

Див. ще **ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДУ.**

ЗАПРАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (чим) *(рушницю, гармату)* заправити, зарядити: Кꙋль до нєго жє-

лєзныхъ свинъцомъ ѡблитыхъ шєстьдєсятъ и пять а шостою кѹлєю заправєно (1552 *ОЧерк.З.* 5 зв.).

2. (що)*(залатати, закласти)* заправити: Трєти(и) єстъ ставъ за (д)во(р)цомъ спѹстнымъ кг дѹнаєвѹ грєбла новаѧ висока вдолъжъ сто сажонъ нижъли на(д) двохъ мєстъцохъ нє заправълєно ѡдно форостомъ закидано (1552 *ОКр.З.* 153 зв.); а кгды обачили за паркапомъ валу штуку усыпаного, варуючи од неприятеля, назад се одвернули, а тую дыру самиж заправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 589);

(що) *(полагодити)* направити: Тєсли, що заправи(л) Притво(р) которы(и) бы(л) снѣ(г) зєпсова(л) з дзво(н)ници далє(м) гро(ш) ζ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

3. (кого в що, кого до чого) Привчити, *діал.* заправити (кого до чого): звыкли аѳєнчїки были // чинйти, абы дѣтóкъ свóихъ способно(ст) довтѣпоу лéпѣй зрозумѣли, и ихъ до цнóты и до оучтйвости заправили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240-240 зв.); Полéгкѹ бовѣмъ прєз᾿ тыи Прáз(д)ники, котóрыи оупєрєдйлы, Бг҃онóсныи ѡ(т)цéвє нáсъ в᾿ цвичéнє *заправивши...*, жéбы нáсъ до того Пóстѹ помалѹ мáлѹ побѹдйлы и заправилы (Київ, 1627 *Тр.* 131).

Див. ще **ЗАПРАВОВАТИ.**

ЗАПРАВИТИСѦ *дієсл. док., перен. (належно сформуватися)* виправитися, виховатися: Што гды бѹдєшъ читéлникѹ лáскавый, всѣ дх҃овныи цнѡ́ты заховѹючи ѡ(т)правовáти, лáтвосѧ взбѹдишъ до розмышлáнѧ добродѣйствъ Бж҃их᾿, лáтво прїйдє(ш) в покаáнїє, лáтво заправишсѧ дх҃óвнє, жє и инши(х) часѡвъ ѡхотнѣй бѹдє(ш)сѧ брáти до покѹты ст҃ои (Київ, 1640 *Тр.П.* 7).

Див. ще **ЗАПРАВАТИСѦ.**

ЗАПРАВЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Привчений: взяли... журавлювъ осмъ выхованыхъ, заправленыхъ съ пирми билыми (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138).

ЗАПРАВНИЙ *прикм. (із приправами)* заправлений: Агглъ: а когда нє моглъ єси вшєтєчной своєй жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) єси сєбѣ при(с)маки дивними вими(с)лами, пока(р)мами, по(т)равами вими(ш)лєнными и заправ᾿ними, а до того єщє ма(ст)ми, слїоиками (sic! – *Прим вид.*) парфѹмами и ѹбіорами, малїова(н)нємъ вшєтєчнымъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

ЗАПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zaprawować) **1.** (в що, до чого) Привчати, *діал.* заправляти (до чого): Звлáща над᾿ всє тóє хотѧчй уважáти: Жєбы васъ зáраз᾿, в наоукѹ заправовати. С котрóй якъ з᾿ жрóдла всє дóброє похóдитъ (Львів, 1609 *На Злат.* 3); А кто памѧтáєтъ на сѹдъ Бж҃їй стрáшный; такóвый готѹєтсѧ лѣчбѹ ѡ(т)давáти; Бг҃ѹ Творцѹ свóємѹ, нє тйлко за ѹчйнки злыи, алє и за словá прáзнїи, а до тогѡ сѹдъ Бж҃їй оубивáєтъ лѣнос(т), заправѹєтъ до набожéнства (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. (кого і без додатка) Навчати: длѧ тóго, здаласѧ на(м) быти потрéба, ѡписати тѹ староживі(т)ноє... постановєнїє,... абы тáк᾿ нóвы(х) манастырє(и) ново(т)наѧ мóло(д) в г҃ѣ... заправовáна была (серед. XVII ст. *Кас.* 10); ѡсоблйвшим᾿ єднáкъ спóсобомъ, абы по шкóлахъ всѣ Дидáскалѡвє якѡ найпйлнѣй свойхъ оýчнєвъ заправовáли, прикáзѹючи и того напáмать учйтисѧ, што в᾿ той Кни(ж)цѣ є(ст) напйсанѡ и выражєнѡ (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.); Лєчъ абы тєжъ, и свѣцкїє Правослáвныє оумѣючїи читáти, нєѹмѣючимъ и простѣйшимъ с повинности Хрїстїáнскои, єднакóвымъ спосóбомъ наѹкѹ прєподаючй заправовáли (Там же).

3. *(тримати в пам'яті)* зберігати: И длѧ того трѹннѹ и на(д)грóбникъ за чáсѹ собѣ наготова(л), подобѧчйсѧ в᾿ тóмъ Іѡáннѹ мл(с)тивомѹ Алєксандрї(и): Архієп(с)пѹ // котóрый скорѡ зостáлъ на тóмъ Прєложéнствѣ, Грóбъ собѣ росказáлъ робйти, и нє дорóблєный зостáвити, абы мѣлъ чйм᾿ бы былъ в᾿ пáмѧ(т) смéртнѹю заправóваны(и) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30-31).

Див. ще **ЗАПРАВИТИ.**

ЗАПРАВОВАТИСѦ *дієсл. недок. (додавати яку-небудь приправу)* заправлятися (чим): Цнóта

абовѣмъ рóзными спóсобами я́къ якáѧ потрéбнаѧ потрáва нале́жными припрáвами, нє тóлко мéдом҆, áлє и пéрцємъ заправꙋ́єт҆сѧ, и чи́мъ и́ншимъ, и тáкъ бывáєтъ оужитєчною (Вільна, 1627 *Дух.б.* 172).

ЗАПРАВЪДЫ *див.* **ЗАПРАВДЫ.**

ЗАПРАВАТИСА *дієсл. недок., перен.* (чим) Пройматися, сповнюватися: То мá до той трꙋ́дной прáци побꙋди́ло в҆ стáрости лѣт҆ мои(х), абы чл҇вкъ ѡхо(т)нѣ́йшїй был҆ до читáнѧ рéчїй бо(з)ки(х); и таємни(ц) збавéны(х), котóры(и) сꙋ́тъ поча(с)ти ѡписаны сла(д)кою мóво(ю) по(д) мéтри; а звлáща длѧ молѡды(х); жєбы́сѧ заправѧ́ли горѧчєю любóвѣю; до хвалы Б҇жєи, и ро(з)радовáною дꙋ́шéю; зáвшє хвали́ли,… Б҇га тво(р)ца свóєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

Див. ще **ЗАПРАВИТИСА.**

ЗАПРАГНУТИ *дієсл. док.* Запрагнути: И тоє гды прочитáєшъ… вѣ(м) жє засмакоу́єшъ д҇шєю… нєсы́той рáдости… запрагнєшъ ити (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 123 зв.).

ЗАПРАШАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zapraszać) те саме, що **запрошовати**: запрашáєтъ єи в дѣрꙋ́ ѡпокы: Голоуби́ца моѧ прїиди и боу(д) в дѣры ѡпóкы, а в҆ ѧскы́ни моу́рꙋ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.); са(м) соломóнъ всѣ(х) запрашáєтъ абы дꙋ́гꙋ свѣтлꙋ́ю ѡбáчивши якъ рє(ч) надóбнꙋ́ю до подивéнѧ приходи́ли (Там же, 270).

Див. ще **ЗАПРОСИТИ, ЗАПРОШАТИ.**

ЗАПРЕВАНЄ *с.* Запрівання: а тую мою скри(н)ку… ꙋ захова(н)и своємь бє(з)пє(ч)номъ рачили в҇м тоє постави(т) в склєпє штобы бє(з)пєчонє ѡ(т) ѡгню и ѡ(т) запрєва(н)ѧ ѡ(д) зє(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36).

ЗАПРЕГАТИ *див.* **ЗАПРЯГАТИ.**

ЗАПРЕНИЄ *с.* (*цсл.* запрѣниє) *(відмова від чого-небудь)* зречення, відречення: маю тебе за княже и преложоного надъ иными учънями, коли по запрению покутовать и плакать будешъ, потверъжай братю (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 248).

Див. ще **ЗАПРѢНЄСА, ЗАПРѢТЄ.**

ЗАПРЕСТОЛНЫЙ *прикм. (який міститься за престолом)* запрестольний: кили(м) пє(р)ский пстрый долги(й), до стѣны запрєстолной (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 3).

ЗАПРЕТИ *див.* **ЗАПРѢТИ.**

ЗАПРЕТИСЯ *див.* **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРЕТИТИ *див.* **ЗАПРѢТИТИ.**

ЗАПРЕТИТИСЯ *див.* **ЗАПРѢТИТИСА.**

ЗАПРЕТИТИСА *див.* **ЗАПРѢТИТИСА.**

ЗАПРЕТѢТИ *див.* **ЗАПРѢТИТИ.**

ЗАПРЕЧИ *див.* **ЗАПРЯЧИ.**

ЗАПРЕЧИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zaprzeczyć) *(не визнати рації за ким-небудь)* заперечити: За што онъ на патріарху блюзнилъ и запречилъ, а папежскими абсолюціами, которіи ему не помогли, тѣшачися, а патрѣаршую клятву канонную и синодалну легце поважалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473).

ЗАПРЕЩАТИ *див.* **ЗАПРѢЩАТИ.**

ЗАПРЕЩЕНЄ, ЗАПРЕЩЕНЬЄ, ЗАПРѢЩЕНЄ *с.* **1.** Заборона: Єщє(ж) и по собо(р)номъ нашє(м) запрєщєнью во(з)дви(г) єси тамо гонє(н)є и клѧ(т)вы на бра(т)ство (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); То пакъ твоя м(л) по запрєщє(н)и нашо(м)… знову клятвы и застановєнїє вéздє бра(т)ствꙋ чини(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.).

2. Погроза: Вѣдаючи ѡ то(м) Гєдєѡ́нъ болобанъ вл҇дыка нашъ… свою властную прúсягу ѡ(т)вєргъ, в чо(м) ѡбєцáлъсѧ по(д) запрѣщє(н)ємъ нєпрощéнымъ, заховывати пронóмѣя звє(р)хности властитєлства (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще **ЗАПРѢЩЕНИЄ.**

Пор. **ЗАПРѢТИТИ.**

ЗАПРЕЩЕНІЄ *див.* **ЗАПРѢЩЕНИЄ.**

ЗАПРЕЩЕНЇЄ *див.* **ЗАПРѢЩЕНИЄ.**

ЗАПРЕЩѢНИЄ *див.* **ЗАПРѢЩЕНИЄ.**

ЗАПРИКРО *присл.* Надто важко, надто прикро, *діал.* запри́кро: Хр(с)тиáнє милыи ра(ч)тє мл(с)ть ваша пи(л)нó слꙋхати барзó мало казанїа слóва, нєх абы то мл(с)ти вашєй нє былó за прикрó закла(д) казанѧ слóва б҇жїа и наоуки єго (Мановиця, 1600 *ЗНТШ* CLI, 191); таѧ Н(д)лѧ ѡ(т) С҇тых҆ Ѿ(т)цéв҆ оумышлéна

є(ст), длѧ нѣа́когось Прє(д)ωчище(н)ѧ, жєбы-смо ω(т) ма́съ и доста́тнєго ѣде́н҄ѧ, за́разъ в҄ доскона́лый по́стъ… ω(т) ѣдла повстаглѝвость оуда́вшисѧ, нє запри́кро и та́жко то мѣли (Київ, 1627 *Тр.* 132).

ЗАПРИСЕЧИСЕ *дієсл. док.* (чого) *(відмовитися)* відректися: Што я в часъ забегаючи тому, абы се тот дякъ того учинку своего не присегши, зачим бы того ексцесу и взятя за себе в малженство дочъки моее с потомъством от него приваляным зникънути мѣлъ, то за часу до ведомости ваш. милости врядовое доношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525).

ЗАПРИСАЧИ *дієсл. док.* (що) *(підтвердити присягою)* заприсягнути, заприсягти: Такїй вєликїй пра́вєдник҄ оумысли(л) на ср(д)цоу своє(м) ре́чъ до́брꙋю,… заприса́(г) мо́вачи нє в҄стꙋплю в до(м) мои, ані́ да(м)… поко́а скра́нїѧ(м) мои(м) доко́лѣ зна(и)дꙋ мѣсцє гви сєле́нїє бꙋ іа́ковлю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); коли приходи(л) бли(з)ко ча(с) ωбѣ(т)ници которую бы(л) заприсѧ(г) бо(г) авраамови ро(з)роди(л)сѧ лю(д) // и ро(з)множи(л)сѧ въ Єги(п)тє (II пол. XVI ст. *КА* 32-33);

(кого) *(скласти присягу)* заприсягнути (кому): Пре́то жє и́хъ заприса́глъ был мо́вєчи: Навѣдитъ ва́съ бгъ вы́нєстє ω(т)сєлѣ ко́сти моѧ з собо́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.).

ЗАПРИТИ *див.* **ЗАПРѢТИ.**

ЗАПРИТИСА *див.* **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВАДИТЪ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(повести куди-небудь)* запровадити, відвести: тотъ Мисанъ Рабѣевичъ, пришодчи до дому моего, напервей жону мою, а дочку свою, зъ дому моего взявши, не вѣдаю самъ гдѣ ее запровадилъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); Запрова́дь єго на мѣсца, гдє нѣма́шъ бо́лю и фрасꙋнкꙋ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 170); я тѧ тамъ запроважоу, гдє сꙋтъ вшєла́кїє добра рожай (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233); До Раю на роскошъ, свѣтно запроважонъ: А непрїатель душъ, вѣчне есть поражонъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 177); А потомъ самого его милость отца Шибинъского отецъ владыка Луцкий до Литвы, ажъ до Вилна… на затримане запровадилъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); тому бояринови шыю утяли, а протестанъта… потомъ аж до Хмелницкого, до табору, запровадили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127);

(направити) спрямувати, запровадити: а пре́то и ты мо(с)цѣвый пнє, в той красотѣ закохайсѧ, и оутрєнюй, до нєи прїйми ю за пе́ръвꙋго пора́д҄ника, и за рꙋковꙋд҄цꙋ до живота вѣчного и до цр(с)тва нб(с)ного, тєолѡ́їа стаѧ та́мъ запрова́дитъ тѧ вѣчнє жи́ти з҄ бгомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.).

2. (що) *(доставити на певне місце що-небудь)* відвезти, відправити: ꙋря(д)никъ… єзди(л) с по(д)водами до ωстрога по рєчи пна по(д)коморого…, которыє та(м) ꙋ трывогу пєрє(д) татары запроважоны были (Ляхів, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 41); всѣ оуме́рлыѣ, в҄ нєво́лю запрова́жєны были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 743); И такъ тыє насланцы ихъ милости… которые на село пана протестуючого… наехали… вышъменованые речи побравши… до места Студеное Води… запровадивъши, ихъ милости… оддали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 537); котловъ горелчаныхъ дванадцатъ… до Горошковъ… отвезти и запровадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

3. Вислати: слышимъ бо много писанных дѣль єго… за то ωпослѣ инѧть и запроважєнъ (1489 *Чет.* 190).

4. *Перен.* (кого) Провести: якобы мо́вѧчи: оукорꙋнова́лє(м) тѧ на ца́рство Ізра́илскоє, алє ты ω гробѣ своє(м) памѧта́й, с҄ которогω тѧ по́мпа и пова́га ца́рскаѧ нє вырвєтъ, алє ра́чєй прꙋдкω и бєз҄ча́сꙋ ωногω запрова́дитъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 936).

Див. ще **ЗАПРОВАЖАТИ, ЗАПРОВОДИТИ, ЗАПРОВОЖАТИ.**

ЗАПРОВАДИТИСА *дієсл. док.* Відправитися: бꙋдєтъ ω(д)на чрѣда тє(м)наѧ, кото́раѧ пойдєт҄ въ ѡгон҄ нєга́снꙋчїй и вѣчный: а дрꙋга́ѧ до дѣди(ц)ства нб(с)ного запрова́дит҄сѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 112).

ЗАПРОВАДИТЪ *див.* **ЗАПРОВАДИТИ.**

ЗАПРОВАЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*доставляти на певне місце що-небудь*) відвозити, відправляти: Федоръ Липка… // …до дому своего… вышъменованый добытокъ,… запроважалъ и, кому хотелъ, даровалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73); *Образно*: Якъ хто вагѹючїися сыны збира́етъ: та́къ не́ха́й // дѹша, грѣхо́мъ розсѣаныи, мысли, в҆ до́мъ тѣла своє́го запроважа́єтъ и цви́читъ, чека́ючи на Г(с)да за́вж(д)ы (Вільна, 1627 *Дух. б.* 289-290).

2. (що, кого) Направляти, спрямовувати: ѡ(н) [крє(ст)] дш҃ѣ на́шѣ та(м) запроважа́лъ, и ѡ(т)тола вши́стки ре́чи до сєбє потагноу(л), и си́лою нѣякою порыва́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); *Нє запроважа́й мєнє в посро́док҆ днї́й мои́х҆*: и, па́дю змѣрєныи положи́лєсь дни мои (1627 *Тр.* 40); Христосъ, плѣнь съпекла, на небо запроважаетъ; Нехже кождый вѣрный з нимъ ку горѣ ся маетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173).

Див. ще **ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВОДИТИ, ЗАПРОВОЖАТИ.**

ЗАПРОВАЖЕНЄ *с.* Відправлення: Съвакъ, …сѣтиско, а́бо ба́ла(с), а(б)о запроважє(н)є в҆ нєво(л)ство (1627 *ЛБ* 235); зачим самъ… отецъ Шибинъский не толко кривъды своее и речей заграбленыхъ доходити, але тежъ и протестации о томъ кгвалтовномъ найстю на свою господу и запроважене до Литвы в кгроде належномъ учинити не моглъ (Луцьк, 1632 *Арх ЮЗР* 1/VI, 655).

Пор. **ЗАПРОВАДИТИ.**

ЗАПРОВАЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Висланець, висланий, -ого: Иссе́лникъ: Запрова́жєный, засла́нєцъ (1627 *ЛБ* 50).

ЗАПРОВОДИТИ *дієсл. док.* (що) Те саме, що **запровадити** у 2 знач.: А другую купу Грицько и Матфий Бузовсчичы… овъса деветдесятъ копъ и пятъ забрали и до Ровного запроводили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117).

Див. ще **ЗАПРОВАЖАТИ.**

ЗАПРОВОЖАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*направляти*) спрямовувати: Тмами тем християн в плѣн запровожают, А що горш – тобою нам, пане, вкаряют (1648 *Елег.* 152).

Див. ще **ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВАЖАТИ.**

ЗАПРОДАВАТИ *дієсл. недок.* (що) (*продавати, відпускати на певний час*) орендувати: А тыє ѡзєра… запродають ихъ кождоє зимы, и тотъ пла(т) до ска(р)бѹ г(с)дръского дають (1546 *ОГ* 17 зв.); Староста тєпєрєшъни(и) ко(р)чмѹ мєдовѹю по два годы запродавалъ а бралъ на го(д) по стѹ копъ грошє(и) (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А ты всѣгды… // …ко(р)чмы запрода́єши… и очи сѹда сєбє нє ви́дѣти зажмѹри(л) єси (п. 1596 *Виш.Кн.* 255 зв.-156).

Див. ще **ЗАПРОДАТИ.**

ЗАПРОДАНЄ, ЗАПРОДАНЬЄ *с.* **1.** Продаж, продавання: а комѹбы я Загоровский тыє мыта и млыны на тот час… запродал, тогды тот …мает мнѣ… всю сѹмѹ ѡтдати, а Єго Милость кнаѕ Дмитрєй прєдса ѡномѹ кѹпцѹ водлє запродана моєго ѡного рокѹ мает дати додержати до Богоявлєниа Господна (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9).

2. *Перен.* (*перехід кого-небудь на чийсь бік з корисливою метою*) запроданство: Єсли бы са оубогати́лъ оу ва́съ прихо́жїй и го́сть а бра́тъ тво́й з҆оубо́жавши прода́стъ са ємѹ, по запрода́нью мо́жє бы́ть ѡ(т)кѹплєнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126).

Пор. **ЗАПРОДАТИ.**

ЗАПРОДАННЫЙ *прикм. у знач. ім.* Невільник, раб: Бл҃годарѹ та, Г҃и мо́й… прєдобрѣ́йшїй избави́тєлю; ро́да чл҃вєческогѡ, ѡ(т)кѹпи́тєлю запрода(н)ны(х), свободи́тєлю плѣнє(н)ны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.).

ЗАПРОДАНЬЄ *див.* **ЗАПРОДАНЄ.**

ЗАПРОДАТИ, ЗАПРОДАТЪ *дієсл. док.* **1.** (що кому) (*продати, відпустити на певний час*) запродати: Я Масина Ивановичъ Шулжич …запродал есми имѣня свои отчизныи… // … до тых часов, поки я в него тыи имѣня выкуплю (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); Къ томѹ трєтаа мєрка млына моєго… маєтъ быть запродана, або арєндована, за которѹю, пєвєнъ єсмь

того, ижъ дванадъцать копъ грошей литовскихъ дадȣть на рокъ (1577 *AS* VI, 78); єго м(л) ...лєсы спо(л)ныє и ȣмє(ст)ныє в которы(х) мнє ро(в)ная ча(ст) вшеляки(х) пожитко(в) та(к) яко и пнȣ нємѣричȣ... приналєжачиє... ȣрожоному пнȣ Ма(р)тинȣ Мȣхо(в)скомȣ // арє(н)дова(л) и запрода(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20); Запродали(с)мо сѣножа(ть) Манасты(р)скȣю Ярє(м)кови и Лє(с)кови Бѣлого(р)щенȣ(м) на то(т) то(л)ко рокъ за зло(т) є҃. и ѡ(т)дали зара(з) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Бы́лъ є́ди(н) члкь господа́р҆ кътόрїи насади(л) ви́(н)ницȣ,... и запрода́ль дѣла́тєлє(м) (1645 *УЄ* №32, 122).

2. (кого) *(віддати в неволю, рабство)* продати: приве́дєно прє(д) нєго длъжника, котры(и) мȣ винє(н) тмȣ таланто(в) и нє ма(л) ємоу чи(м) ѡ(т)да́ти каза(л) єго ѡ́нь па(н) запродати (XVI ст. *УЄ* №29519, 98); онъ з҆ ихъ доста(т)кȣ та(к) сѧ до вєли́кой хти́вости ро(с)пали́лъ, жє ѡ́жъ г(с)да // ...запрода́ти волѣлъ длѧ того пана зра́ди(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 113); нєвόлница, водлȣгъ вόли па́на своє́го запродана, и якъ ѡнъ захόчєтъ ѡбороча́наѧ бы́ти мόжєтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 165).

3. *Перен.* (що) Покинути: При ѡбира́нью Ста́нȣ живота́ свόєго, всє што мѣ(л), тоєстъ ма́єтность доча́снȣю, тѣло тлѣн҆ноє, и свѣтъ ма́р҆ный запрода́вшы, клє́йнотъ вѣры; а пе́рло наȣкъ Бгодхнове́н҆ныхъ: В кȣплю жи́тїѧ своєго набы́в҆ши, Проповѣди сло́ва Бжого ѡбра(л) // собѣ Катє́дрȣ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1-1 зв. ненум.).

Див. ще **ЗАПРОДАВАТИ.**

ЗАПРОДАТИСѦ *дієсл. док. (віддати себе комусь у рабство)* продатися: Єсли оубόжствомъ оутисне́ный запрода́стсѧ тобѣ бра(т) твόй, нє бȣдєшъ оутиска́лъ слȣжбою нєвόлничєскою (серед. XVII ст. *Хрон.* 126).

ЗАПРОСИТИ *дієсл. док.* (кого, до чого, на що) Запросити: Ѡ вѣчный нашъ бжє... котόрій всєи благода́ти глоубина єстє(с)... вѡ(д) живы(х) ѡкєѧ(н) нєисчръпа́ємы(и), и которы(и) до чрѣпанѧ и питѧ всѣ(х) запроси́лє(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187 зв.); до которого... дόмȣ былъ Хс запрόшєный, в҆ ко(ж)до(м) добрѡдѣйства... // зоставова(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 309); всѣхъ ѡ(т)цєвъ запросили абы в нєдєлю прє(д)тєкучȣю до мѣста ся ставили (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41); вы(ш)мєнованы(и) во(и)тєхъ сєлє(ц)ки(и) протє(с)та(н)та... пєрєдъ домомъ своимъ потъкавъши... ркомо на хлєбъ и попасти и вытъхнєня конєвы запросилъши и... протє(с)танътъ... за доброю волю подяковавъши... поєха(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); Мы... будучы запрошоные до дому имене(м) П: Стефана Уса..., яко(ж) ка(ж)дому пови(н)ни хр(с)тїанинови служити, такъ те(ж) и тера(з) пречечоно(м)у,... Гду Бгу посылаючы, однаго на тую дорогу стую наукою хр(с)тїанскую и та(й)нами стыми посилилисмо (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470); запросилъ Авєсаломъ всихъ сыновъ цр(с)кихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 261).

Див. ще **ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОШАТИ, ЗАПРОШОВАТИ.**

ЗАПРОШАТИ *дієсл. недок.* (для чого, до чого) Запрошувати: А до то(г) часȣ по всѣ тыє лѣта николи до кȣпки хотя(ж) многокро(т) ѡ(т) на(с) запрошаная для намо(в) ѡколо покою блгочєстїя стого... нє моглася цало зобрати (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1); До на́шєго вєсєльѧ и ва́съ запроша́ємъ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.); Слȣхаю словъ спси́тєлєвы(х) запроша́ючи(х) кόждогѡ Правовѣрногѡ до свόєи чȣдєстве́нной и ѡбжє́нной Тра́пєзы (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

Див. ще **ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОСИТИ, ЗАПРОШОВАТИ.**

ЗАПРОШЕНЫЙ *дієприкм. у знач прикм.* Запрошений: ты́ѣ котόрыѣ дȣхόвныѣ бє́сѣды и оу́чты справȣют҆,... на коштόвныѣ а ро(з)маѣтых҆ сма́кѡв҆ потра́вы здобыва́ю(т)сѧ, и до роскошова́нѧ запрόшєны(м) // сȣсѣдѡ(м) и прїѧтєлє(м) подаю́(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433-434).

ЗАПРОШОВАТИ *дієсл. недок.* (до чого, чим, на що) Запрошувати: до тоє́и жъ на(с) ми́лости запрошоую(чи) ѡ(т)ца своє́го прикла(д) на́мъ прє(д) ѡ́чи выставоу́єшь (поч. XVII ст.

Проп.р. 299); гби́ныи з҆ очѡ на́шихъ лзы выливаймω, до кото́рыхъ и де́рєва на́съ нѣмы́и запро́шѡють (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18); Теды вѣдаючи же и ваша любовь въ тѣлѣ Христовомъ церкви мовлю облюбеницѣ его члонками не меншими естесте, умыслне братолюбіе ваше тымъ моимъ писанемъ затягаю и запрошую (Київ, 1628 *КМПМ* I, дод. 301); Затымъ ПП. братия..., по(с)лали з мєжы сєбє дво(х) брати(й) запрошуючи... до прочитаня листовъ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Звы́чай лю́(д)скій єстъ, жє гды сѹсѣдωвъ своѣхъ абω пріятелій... честова́ти хотя́тъ, и на ωбѣдъ ихъ до сєбє абω на вєче́рѹ запро́шѹютъ: нє єдинѹ, анѣ єдна́кіѣ потра́вы; алє... розмаѣтыѣ готѹютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433).

Див. ще **ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОСИТИ, ЗАПРОШАТИ.**

ЗАПРѢНЄСА, ЗАПРѢНЯСЯ, ЗАПРѢНЬЄСА *с.* Відмова, відречення: Алє па́нъ збавитє(л) нєзакри́тє ємоу даєтъ зна́ти ω запрѣнюса єго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 88 зв.); Третяя причина, для которой ся то одному Петрови мовитъ"паси овци мои", естъ запрѣняся Петрово, которое въ немъ Христосъ Господь исправляючи трикротнымъ вызнанемъ "Люблю тя" улѣчуетъ и зноситъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 427); Ѡ(т)рєче́ніє: За́казъ, запрѣ(н)єса, вымовлѣ(н)єса, вы́мовка (1627 ЛБ 146); А запрѣн҆єса за́сь само́го сєбє по на́съ того потрєбѹєтъ, абы́смо всѣ ты́и пожадли́вости тєлє́сныи ω(т) сєбє ω(т)кида́ли (Київ, 1632 *МІКСВ* 282); ко́ждогω грѣха́ понєха́(н)є и опѹщє́н҆є, єстъ само́гω сєбе́ запрѣн҆єса и зрєчєн҆є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 124).

Див. ще **ЗАПРЕНИЄ, ЗАПРѢТЕ.**

Пор. **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРѢНЬЄСА *див.* **ЗАПРѢНЄСА.**

ЗАПРѢНЯСЯ *див.* **ЗАПРѢНЄСА.**

ЗАПРѢТЄ *с.* Відречення: ω(н) плака(л) са горко, // жалоуючи того запрѣта вєликого (XVI ст. *УЄ Трост.* 60-61).

Див. ще **ЗАПРЕНИЄ, ЗАПРѢНЄСА.**

Пор. **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРѢТИ, ЗАПРЕТИ, ЗАПРИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Заперечити: радилиса мєжи собою: мовєчи што(ж) с тыми лю(д)ми чинити маємо коли знамєниты(и) чу(д) ѹчинили авно то є(ст) всѣ(м)... ани можє(м) того запрѣти (II пол. XVI ст. *КА* 18); сестре моеи мало, же се ваша милость до тых листовъ не признаваеш и в себе их быти запрел (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 339); тоє прєдо мною, который жємъ самъ щирымъ божимъ слѹгою, и вы подобно томоу нє запритє, ознаймѣтє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 141 зв.).

2. (кому) Насварити (кого), дорікнути (кому): Внимайтє собѣ єс҆ли // согрєши(т) против҆ тєбє бра(т) твои запрєти ємоу а єсли боудє(т) са того каатї ω(т)поусти ємоу (1556-1561 *ПЄ* 295-295 зв.).

3. (кому і без додатка) Заборонити: тєды тыи дѣти маємь ωпоустити, а має(т)ності тыи прє(з) котрыи бы(х)мо мали затратити дш҃ѣ свои и(ж)бы кого з ни(х) забівати фа(л)шємь ω(т)нати албо запрѣти, албо ω(т)прїсагнѹти або // щаровати кого або дѣти по(п)совати (к. XVI ст. *УЄ* №31, 20-20 зв.); и запрѣти ємоу іс҃ (Там же, 150 зв.); и дла того́ запрѣче́но и загожє́но нє вѣрити сн҃омъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 409).

4. (що) Порушити, торкнутися: а добродѣтєль нє оукрасти ни розбити нє запрѣти чюжого (1489 *Чет.* 337 зв.).

Див. ще **ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢТИТИСА, ЗАПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.**

ЗАПРѢТИСЯ, ЗАПРѢТИСА, ЗАПРЕТИСЯ, ЗАПРИТИСА ЗАПРАТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* запрѣтиса) (кого, чого) відмовитися (від кого, від чого), відректися (кого, чого): ω(т)лоучилъ бо мєнє г(с)ь рєкомо ω(т)ставилъ ω(т) дрѹжины што(ж) са єсми запрѣлъ єго (1489 *Чет.* 327 зв.); ты(ж)... повѣдаєть... якь са пєтрь іс҃ая того и по лицю бієного трикро(т) запрѣль (1556-1561 *ПЄ* 109); алє нєха́й бы́ та́къ было́ яко нє є́стъ, а я́ко дѣєпи(с) твєрди́тъ, жєбы са по(д)писовъ за́прѣли (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 87); бо и тые слова "паси, паси, паси" не до всихъ мовилъ, одно до Симона... то естъ до Петра который и по трикроть Его запрелся (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1083); Нєхай сѧ лакаю(т) тїи сн͠а бж͠їа котрыи сѧ єго запрѣли (XVI ст. *УЄ* №29519, 51 зв.); па(н) Ма(р)ти(н) Бутовичъ и пн͠и Алєкса(н)дровая Бутовичовая... на то ѡ(т)повєдили, жє ся того до(л)гу нє можє(м) запритъ (Житомир, 1605 *ДМВН* 96); А ѧ за(с) що: прєз' грѣхи Пана сѧ запрѣлємъ, Єго ѡ(т)стѹпити ѡ окаѧнный смѣлємъ (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); Кто хочєтъ за мною ити нєхайсѧ сєбє самою запритъ и нєхай вѣзмєтъ Крєстъ свой и послѣдѹєтъ мнѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); оубѡѧтъсѧ мѹки; и дочасно(и) смєрти, и сихъ ради вирєкѹтъсѧ и запрѧтъ сн͠а Бж͠їѧ; Г͠а нашєгѡ І͠с Х͠а (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.); запрѣласѧ Сарра мовачи: нє смѣаласѧ єсмь алє сѧ оубоѧла (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРЕТИТИ, ЗАПРЕТѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* запрѣтити) (кому, що) заборонити: ѡнъ вѣтромъ и морю запретилъ стала тишина вєликая (1489 *Чет.* 320 зв.); ѡ(н) встав'ши запрєти(л) вѣт'роу, и рєкль морю оумлъкни (1556-1561 *ПЄ* 142); Аще же сим Руси не досадите... на праздники старого календаря звонити не дадѣте, новый же святити и праздновати с силою понудѣте и виною запретѣте (1588-1596 *Виш.Кн.* 149); а и(ж) є(с)мо здѣсє в цє(р)кви рогати(н)ско(и) ѡбачили нѣшто нє ѹмы(с)лнє алє в нєвѣдании ѡбразъ божє(ст)ва ѡписаны(и) и почитаємы(и); которого яко супротивно законѹ Х͠(р) дє(р)жати и написовати запрєтихо(м) и ва(м) ѡ ст͠о(м) дѹсє повєлєває(м) и во(з)браняє(м) таковы(х) божє(ст)ва ѡписаниє ѡбразо(в) нє имєти и ни писати (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); не гадай нѣчого, тай не говори, што овунъ не любитъ, и што естъ запрѣченое и становлено выдъ Бога (XVI ст. *НЄ* 158); А если... покаятися не произволяеш, тогда юж декретом слова божия тебѣ запрещаю и реку (1608-1609 *Виш.Зач.* 224); кожды(и) ч͠лкъ ...пото(м) повинє(н) сѹмнєн'є своє прє(з) сповѣдь ст͠ѹю... прє(д) сщ͠ннико(м) Православны(м) маючи(м) вла(ст) нє запрѣщєннѹю ѡ(т) Єп͠(с)па до раз(д)рѣшєнїѧ ѡ(т)крити и ѡчистити (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

Див. ще **ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИСЯ, ЗАПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.**

ЗАПРѢТИСѦ *див.* **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРѢТИТИСѦ, ЗАПРЕТИТИСЯ, ЗАПРЕТИТИСѦ *дієсл. док.* (кому) Заборонити: гєдїонє болобанє... и ѡбєща(л) всѧ яжє єси пограбилъ в монастыри вє(р)нѹти што и до нн͠ѣ нє вє(р)таєшъ, дє(р)жишъ нє правдѹючи ѡ чо(м) сѧ тобѣ запрѣтило было събо(р)нє (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); И ѡбєца(л)сѧ єси... вся я(ж)єси пограбилъ в монастыри вєрнути што и до нн͠ѣ нє вєртаєшъ..., ѡ чо(м) ся тобѣ запрєтило было собо(р)нє абы єси вєрну(л) и шкоды всѣ нагороди(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.); ѡ чомъ запрєтилосѧ ємѹ ѡ(т) второго соборѹ было (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1 зв.).

Див. ще **ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.**

ЗАПРѢЧАТИ *дієсл. недок.* (що) Забороняти: Али запрѣчаетъ Христосъ выдъ тои журы, што естъ невѣрная (XVI ст. *НЄ* 94); Іисусе, сыне Давыдовъ, помилуй мя, и што ишли напередъ него, запрѣчали, што бы мовъчавъ (Там же, 178).

Див. ще **ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢТИТИСѦ, ЗАПРѢЩАТИ.**

ЗАПРѢЩАТИ, ЗАПРЕЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* запрѣщати) **1.** (кому, що і без додатка) Забороняти: г(с)и ижє морю вѣтромъ запрєщаєши и всѧ тєбє слоушаєть со трєпєто(м) (1489 *Чет.* 179 зв.); Запрещаю заказѹю (1596 *ЛЗ* 70); Але то[го] чистцу, яко Рим поведаєт, святый Петръ и Павель не проповедаєт, Але запрещають вѣрным исгрѣшити (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); Аще бо и возбраняет и запрещает дух (1608-1609 *Виш. Зач.* 198); А што се дотычетъ Никодима Симича, который с постригу своего... утѣкши... катови приводомъ и помочникомъ былъ... яко привод-

цу ката и помочника его, отъ священства… и запрещаемъ, надъто и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); прóсфоры прiймáй ѡ(т) своúхъ дѣтéй дꙋхóвныхъ, вѣдꙗ жúтiє ихъ: úхже оучи и исправлꙗ́й. по мѣрѣ грѣхѡ́въ запрѣщáй (Львів, 1642 *Жел.П.* 5).

2. (за що чим) Погрожувати: нє смєртéлность ємꙋ захова́ньємъ за́конꙋ обєцꙋ́єтъ. а за прєстꙋплéнiє смéртью. запрєща́єтъ (Острог, 1588 *Сур.* 5).

3. (чому) Веліти, наказувати: г(с)и ижє морю вѣтромъ запрєщаєши и всꙗ тєбє слоушаєть со трєпєто(м) (1489 *Чет.* 179 зв.).

Див. ще **ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢТИТИСꙖ, ЗАПРѢЧАТИ.**

ЗАПРѢЩЕНЄ *див.* **ЗАПРЕЩЕНЄ.**

ЗАПРѢЩЕНИЄ, ЗАПРѢЩЕНЇЄ, ЗАПРЕЩЕНИЄ, ЗАПРЕЩЕНІЄ, ЗАПРЕЩЕНЇЄ, ЗАПРЕЩѢНИЄ *с.* (*цсл.* запрѣщєниє, запрєщєниє) **1.** Заборона: кр(с)тъ… // бл҃гочєстия прописатє(л). на хꙋльныя запрєщѣниє (1489 *Чет.* 27-27 зв.); Ино твоꙗ м(л) всє забы(в)ши запрєщéнiє, и своє ѡ́бєща́нiє, и по(д)пи(с) сво(и) на што є(с) са(м) прє(д) лицє(м) патрïа(р)шєски(м) доброво(л)нє сꙗ по(д)писа(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); Ты и(ж) нѣмаючы прє(д) ѡчыма страха божыя и в нивощо покладаючы собѣ запрєщєниє с҃вты(х) Ап҃(с)лъ… ча(с) нємалы(и) смѣєшъ с҃вщєнная дѣ(и)ствовати (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Церковъ светая Восточная крещаетъ водою… А передъ крещеніемъ чынятъ запрещенія и отрыцанія (Вільна, 1608 *Гарм.* 193).

2. Погроза, застереження: патриа(р)хъ право сконъчилъ, и дєкрєтами… ꙋтвєрдилъ, подъ запрѣщéниємъ нєпрощéннымъ… и извєржєньє(м) са́нꙋ штóжи по сéмъ єп(с)кпъ… Гєдєѡнъ Балабанъ прєба́чивши таковóє запрѣщéниє вєлѣкоє смꙋщéниє ꙋчинилъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); гєдiонє болобанє… // твоꙗ м(л) по запрѣщєнïи нашо(м) събо(р)номъ знóвꙋ клꙗтвы и застановєнꙗ вє(з)дє братствꙋ чинилъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗАПРЕЩЕНЄ.**

Пор. **ЗАПРѢТИТИ.**

ЗАПРЯГАТИ, ЗАПРꙖГАТИ, ЗАПРЕГАТИ *дієсл. недок.* (що) Запрягати: оу Єзєкiéлꙗ прорóка, ѡ дх҃óвныхъ звѣрꙗ́тахъ в҄ возѣ Г(с)днємъ запрꙗ́жєныхъ слышали (Вільна, 1627 *Дух. б.* 304); ingo, as, запрягаю (1642 *ЛС* 245); запрєгáй вóзъ твóй а ꙋ́ѣжáй, áбы тєбє дóждь нє застáлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 312); **въ плугъ запрягати** *див.* **ПЛУГЪ; въ ярмо запрягати** *див.* **ЯРМО.**

Див. ще **ЗАПРЯЧИ.**

ЗАПРЯЖОНЫЙ *дієприкм. у знач прикм.* Запряжений, запряжний: сынъ мой, на тотъ часъ коли ее везъ до Богушовки, знашолъ вже коня запряжоного (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/І, 63).

ЗАПРЯЧИ, ЗАПРꙖЧИ, ЗАПРЕЧИ *дієсл. док.* (кого) *(надягти упряж)* запрягти: И кгды вже панъ нашъ речъ замкнулъ, теды тотъ Василий Шабановичъ запрягши въ сани коня панского и посполъ съ панею взявши тѣло паньское исъ светлици…, на сани вложили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 482); ѡ(н) запрꙗ́жє(т) вóлы прє(д) кóнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94); кды́ звитꙗ́жилъ // чотырєхъ крѡлю́въ, запрꙗ́гъ ихъ до вóза… и… вюзлъ сꙗ ними, я́кѡ кóнми (поч. XVII ст. *Пчела* 51 зв.-52); Спѣшнє бовѣм҄ запрꙗ́г҄ши возы свои, зо всѣмъ людомъ на побúтьє úхъ оудалúсꙗ, и ю́жъ з҄тéртисꙗ з ними мѣли, а ѡ́то ѡ́болокъ стáлъ в҄ посро(д)кꙋ, úмъ окрúвши хмꙋрами пєрєшкóдил҄ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 369); взꙗ́вши двѣ корóвє котóрыи кормúли тєлꙗ́та, запрєгли úхъ в҄ вóзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 203 зв.); *Образно*: Прéто ра́дꙋйтєсꙗ мꙋчєници… якѡ таковóи слáвы éстєстє сподóблєни,… и самúмъ Бг҃омъ нáто спорꙗ́жєни. и по(д) Карúтꙋ многоѡчúтꙋю запрꙗ́жєни, Абы́стє былú єгѡ Трóнꙋ ѡгнєвúднïи Кóнѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

ЗАПРꙖГАТИ *див.* **ЗАПРЯГАТИ.**

ЗАПРꙖГАТИСꙖ *дієсл. недок., перен. (устрявати в що-небудь)* заплутуватися, вплутуватися: слу́шнє за вымóвꙋ пойти мáє(т), а што тꙗ(ж)шо(го) нє дóсы(т) на то(м) жє сами за-

прагáєтє сѧ, або ю(ж) наза(д) троу́дно запрѧ́г'ши сѧ, áлє ин'ши(х) шіи… в' сáмыє прасы а клю́бы нєвóлѣ… шрѹбоу́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218).

Див. ще **ЗАПРАЧИСА.**

ЗАПРАТИСА *див.* **ЗАПРѢТИСЯ.**

ЗАПРАЧИ *див.* **ЗАПРЯЧИ.**

ЗАПРАЧИСА *дієсл. док., перен. (устрягти в що-небудь)* заплутатися, вплутатися: а што тѧ(ж)шо(го) нє дóсы(т) на то(м) же сами запрагáєтє сѧ, або ю(ж) наза(д) троу́дно запрѧ́г'ши сѧ, áлє ин'ши(х) шіи… в' сáмыє прасы а клю́бы нєвóлѣ… шрѹбоу́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218).

Див. ще **ЗАПРАГАТИСА.**

ЗАПСОВАНЄ *с.* Пошкодження, втрата: И хорóба котóраѧ з' загнúлости Тємпєрамéнтωвъ, áбω постановлéных' в' чоловѣчом' прирожє(н)ю влáснωстїй: тóєстъ, з' запсовáн'ѧ которогокóлвєкъ в' насъ з' чотырóхъ Стіхій, áбω єлємéнтωвъ ставáєт'сѧ,… тєпла áбω зи́мна, лю́бъ тєжъ и всѣхъ чотырώхъ, такóваѧ хорóба нє выхóдитъ, áлє пєрєставáєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

Пор. **ЗАПСОВАТИ.**

ЗАПСОВАНІЄ *с.* Те саме, що **запсованє**: Алє хорóба Єст' запсовáніє прирожоны(х) влáсностій тѣла; в' мокротѣ, в' сѹхотѣ, в' тєплостѣ, и в' зи́мнѣ мѣры нєзаховáлыхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 452).

Пор. **ЗАПСОВАТИ.**

ЗАПСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зіпсований, пошкоджений: запсóваномѹ и нєтрáвномѹ жолѹдкови пожитéчєнъ éстъ полы́нъ, котóрый єго ω(д)вѣл'жѹєтъ и стрáвнымъ чи́нитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 246).

ЗАПСОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Зіпсувати, пошкодити: направилъ олтарь г(с)днїй, который былъ запсованый (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.).

2. *Перен.* (що) Пошкодити, знівечити: в' и́нши(х) цнώтахъ былъ дóбрьмъ млодéнєцъ ώный, и живота вѣчного щи́рє пожадáлъ: áлє тєрнъ лáкомства, внѹтрный ср(д)ца Єгω загóнъ заростúлъ былъ и запсовáлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 475).

Див. ще **ЗОПСОВАТИ.**

ЗАПУДИТИ, ЗАПУДЫТИ *дієсл. док.* (*стп.* zapędzić) **1.** (кого) Загнати: пан Каменъский… череды до села Садова запудил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); овецъ… до кошары запудывши, огню з власного дому… прынесли и менованый дворъ запалили (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 49).

2. *Перен.* (кого) Запроторити, ввігнати, заслати: и ты(х) котóрыисмо дрéвомъ прєслѹшáнїѧ, якω нѣѧкимъ ωрѹжїємъ з' Рáю, съвѣтомъ пєкéлногω ωногω ώлбрима в' вѣчнѹю єгώ нєвóлю и лѹпъ вы́гнаны, и до вѣчного вѧзєн'ѧ запѹжєны были (Київ, 1632 *МІКСВ* 274).

3. *Перен.* (що) *(безвідповідально передовірити, передоручити що-небудь)* запроторити, перекинути: Справовáньє абóвємъ вси́хъ цє(р)квєй, всє цáлкомъ до Ры́мѹ запѹжоно (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11).

ЗАПУДЫТИ *див.* **ЗАПУДИТИ.**

ЗАПУСНИЙ *прикм.* Нерубаний, незайманий (ліс): inc[a]edu[us], нєсѣчєни(й), запу(с)ни(й) (1642 *ЛС* 229).

ЗАПУСТЕТИ *див.* **ЗАПУСТѢТИ.**

ЗАПУСТИТИ[1] *дієсл. док.* (що) **1.** *(занурити у воду риболовні сіті)* закинути: прєзь в'сю нощь троудилисѧ єсмо сѧ а ничого нє поймали алє на слово твоє запоущоу сѣть (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); Примѹшáєтъ ви́ръ глоубóкїй рыбитва, кгды сѣть запѹсти́вши, и мно(з)ство в мóри рыбъ загорноу́вши, роздирáючѹюсѧ ω(т) тѧ(ж)кости ры́бъ сѣть вы́волочє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); А ґды пєрєстáлъ мóвити, рéклъ до Сíмона; заѣдь на глѹбóкость, а запѹстѣтє сѣти вашѣ кѹ ловєню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 545);

(спустити, опустити) кинути: зáразъ пáрѹсы спѹщáютъ, и кóтвы запѹсти́вши, в чóлнъ всѣдаю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 115).

2. *(розпочати роботу)* запустити: запу(с)ти сє(р)пь тво(и) а жни бо при(ш)ла година жатвы (XVI ст. КАЗ 636).

3. *(закрити, заслонити)* засунути: Принєси мою подѹшкѹ и прикры(и) мя добрє // кортины запѹсти и ѡныи шпи(л)кою зтягни (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.-45); поставишъ намєтъ свѣдѣцства, и поставишъ в нємъ скриню, и запѹстишъ пєрєд нєю заслоною (серед. XVII ст. *Хрон.* 114).

Див. ще **ЗАПУЩАТИ[1].**

ЗАПУСТИТИ[2] *дієсл. док.* (що) *(залишити що-небудь без уваги, без догляду)* запустити, занедбати: ѡни... то(т) запустъ зда(в)на запущоны(и) высєкли вырѹбали и внивєчъ ѡбє(р)нули до кгру(н)ту (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); рѹки дѣлатєлєй добри(х) ѡбогатѣють; а лѣнивыи и пяницѣ тéрнієм̾ ниви свои запѹстатъ (поч. XVII ст. *Пчела* 8 зв.); ѡбовєзѹюсѧ... запусто(в) запущоны(х) на то(м) кгру(н)тє юсковєцко(м)... пустошити ро(з)давати продавати... ни маю и мочи нє будѹ (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106).

ЗАПУСТИТИ[3] *дієсл. док.* Почати піст: аж на мáсници приморѡзки, а запѹстúвши на вєлúкїи пóсть, снѣгъ вы́палъ та(к) вєлúкїи, жє ни(х)-то нє мóгъ... з̾ домѹ вы́йти (1509-1633 *Остр.л.* 130); Єдúны по стáромѹ мѧсопýсты ѡ(т)прáвіли, дрѹгиє по новомѹ. алє постáромѹ вє(л)кѹ ноцъ з нáми обходúти позвóліли. а ńныє па(к) з нáми запѹсти(в)ши, з німи сѧ ѡ(т)говѣли и постъ с͠вты(и) вєлики(и)... за тымъ полáманы(м) калє(н)дарємъ... ламáтисѧ мѹситъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 16).

Див. ще **ЗАПУЩАТИ[2].**

ЗАПУСТИТИСЕ *див.* **ЗАПУСТИТИСЯ.**

ЗАПУСТИТИСЯ, ЗАПУСТИТИСЕ *дієсл. док. (вирушити в певному напрямку)* пуститися, податися: протестантъ на прияздъ его... // ...дочекатъ се не могши, до маетности оного, Студеное Воды, запустилъ се (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 525-526);

(втекти) пуститися: по отчаянномъ... поселствѣ, всю на Бога положивши надѣю... отъ орды запустился, въ мѣсте Корсунѣ поминулемся зъ посланцами войсковыми (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274).

ЗАПУСТНЫЙ *прикм.* Запусний: Фрымаръ(к) фєдора лєцового з василє(м) Марѹшины(м) на ролѣ... в пято(к) запѹ(ст)ны(и) вєликого по(с)тѹ... Станѹвши зобапо(л)нє... зєзнали (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 19).

ЗАПУСТОШИТИ *дієсл. док.* (що) Занедбати: Озна(и)мѹю ва(м), я(к) зємлѧ... // ...И(з)волаючи лѣпшє пѹста в (чс͠)тотѣ стоѧти, нєжєли ваши(м) бє(з)бо(ж)ство(м) запѹстошона ѡ(т) хвалы всєси(л)наго б͠а... бы(ти) (до 1596 *Виш.Кн.* 260-260 зв.); Блюдѣтєсѧ ѡ(т) псѡвъ и злы(х) дѣлатєлє(и) тоє(ст) ѡ(т) лжєимєнны(х) Пáстырє(и), которыє ѹ виногрáдѣ Х(с)вѣ робúтисѧ по(д)нѧли, а ѡ́ного сами(ж) запѹстошили и тє(р)нїє(м) бє(з)зако(н)ного жúтїѧ заростúли (1598 *Виш.Кн.* 309).

ЗАПУСТЪ[1] *ч. (ділянка занедбаного поля)* запуст; *(непрочищений ліс)* зарість, зарості: Ино пан Анъдрєй... ѹказал нам мєжѹ... посєрєдинє болота мимо запѹстъ и мимо крыницы (Звиняче, 1549 *AS* VI, 97); сємєры позвы... ѡ грозныє кривды то є(ст) ѡ порѹбанъє запустѹ и взятьє слугъ (Медика, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 88); ѹпєть границы букоємскоє полѧ... запѹсты форощи и ѹвє(с) кгру(нт)... п͠ну по(д)судку всказа(л) (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 31 зв.); ѡхо(т)ный тє(ж) до гаю и мыслúвєцъ быває(т), кг(д)ы гóръ дознáвши, и запѹсты на гора(х) ѡб̾ѣхавши, з̾ знáчнымъ... ѡблóвомъ ворóчає(т)сѧ (Острог, 1607 Лѣк. 117); записую дво(р) з... затоками, запу(с)тами, лєсами, гаями, борами (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ЗАПУСТЪ[2] *ч. (частіше у мн.* **запусты***) (останні дні перед великим постом)* запуст, запусти: Тєжъ рыкѹни даю(ть) на масло д͠і го(р)шковъ вєликихъ а скоро запѹстивъ (1552 *ОЛЗ* 185 зв.); єсли бы па(н) никодимови(ч)... то(т) цєрокграѳъ... принѧ(л) тогды пан микола(и) тую суму п͠нзє(и)... в ты(и)дє(н) по запустє(х) па(н)у моєму ѡтослати мє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 49); Нн͠ѣшнаѧ Н(д)лѧ Ст͠áѧ, кончаю́чи запѹстъ, роско(ш)ныхъ потравъ, тє́лєсных покармовъ... и инны(х) зáбавъ свѣто-

выхъ приводитъ намъ на па́мать,... в҆спомнѣна ѡстаточны(х) рѣчїи (поч. XVII ст. *Пчела* 23 зв.); На мясо до шпіталя на запу(ст) да(л): г(рш) гі (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35); **запустъ великий, запусты великіє, великиє запусты** – (*останній тиждень перед великим постом)* великі запусти, масляниця: Настася Ванковна Вечериная... заставила тое имене Коршовец... // ...от року тисечного пятсотного пятдесят девятого от Великих запуст, аж до тогож року который запуст великий мает быти в року шестдесят девятом (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 115); А маетъ намъ давати въ кождый годъ напередъ по двѣстѣ золотыхъ Вгорских въ золотѣ на Запусты великіе (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 115); року прошлого... перед запустами великими, трафилося, ижъ з рѣчи поведил ми пан Василий Холоневский, иж был в дому пана Василя Ощовского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); **запусты великиє мясныє** – м'ясопусний тиждень: пнъ ѡфана(с) ко(р)ко(ш)ка... застави(л)... селище дзѹко(в)скоє... ѡ(т) запѹ(с)то(в) велики(х) мя(с)ны(х) рѹски(х) аж до таково(г) рокѹ запѹсто(в) велики(х) которы(и) маю(т) быти в рокѹ при(ш)ло(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 15); **запусты Филиповы, Филиповы запусты** – останні дні перед різдвяним постом, пилипівкою: А зимє ѡтъ запѹстовъ Филиповыхъ до зборѹ то єстъ до яръмаръкѹ до перъвоє недели постѹ великого не слѹжать нижъли только ледъ возать (1552 *ОВол.З.* 197); въ ѡстаточном рокѹ ѡ запѹстех Филиповых теды мы маем... кнızю Дмитрию тот замок... постѹпити (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); игуменъ... позвалъ мя передъ вашу милость позвы на короткій рокъ, на чотыри недѣли на Филиповы запусты, передъ вашею милостью... становитися (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); **запусты масление, масленые запусты** – сиропусний тиждень: мы ...дозволили есмо ему тамъ корчму въ Овручомъ держати на годъ, почонъ отъ сихъ Запустовъ масленихъ, которіе Запусты сего индикту третегонадесять, до тогожъ року до масленыхъ Запустовъ, которіе будуть индикта прійдучого четвертогонадесять (Краків, 1510 *АЮЗР* II, 125); **масныи запусты** – сиропусний тиждень: по то(м) сеиму на масныи запусты дѹга великаѧ вказалася на захо(д) слнца (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172); **полскїє запусты** – запусти перед постом католицького обряду: в ты(м) же року на по(л)скїє запусты до великого поста во второ(к) ѹмеръ... кгроховскїи (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177); **рускиє запусты** – *(запусти перед постом православного обряду)* руські запусти: а так мы... змовили... иж мѣли єсмо в пѧтницѹ ѡстаточнѹю перед нашими Рѹскими Запѹсты до имєнѧ кнѧзѧ Ковелского... зъєхати сѧ (Ковель, 1539 *AS* IV, 182).

ЗАПУСТѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (покинутий, безлюдний)* запустілий: в҆ запѹстѣлом҆ абовѣмъ домѹ посполи́те, ко́тки, псы и вшелѧ́коє плюга́в҆ство залега́ет҆сѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 304);

(духовно спустошений) занепалий: Ѡ землє запѹстѣлаѧ и заро́слаѧ, трънїє(м) безъвѣрїѧ і бє(з)божїѧ (до 1596 *Виш.Кн.* 264 зв.).

ЗАПУСТѢНИЄ, ЗАПУСТѢНЇЄ *с.* **1.** *(занедбана безлюдна місцевість, житло)* запустіння: и жилища и(х) запѹстѣнїем҆ запѹстѣю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 15 зв.).

2. *Перен. (духовне виродження)* спустошення, занепад: за невѣрїє и бесплодїє нше, попѹщени є(с)мо в запѹстѣнїє, з нашею правъславною вѣрою (1599-100 *Виш.Кн.* 199); Аще ли же и вся нас сия злая (и запустѣние церковное от бурѣ антихристова духа) постиже, паки глаголю вам, православным: не соблажняйтеся и вѣру имѣйте (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); То́й звѣтѧ́зца... звѣтѧживъ и порази́въ ца́рствѡ, и державѹ дїѧ́волю, и в҆ запѹстѣнїє вѣчноє положи́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

Пор. **ЗАПУСТѢТИ.**

ЗАПУСТѢНЇЄ *див.* **ЗАПУСТѢНИЄ.**

ЗАПУСТѢТИ, ЗАПУСТЕТИ *дієсл. док. (стати занедбаним)* спустіти: Съ селъ польныхъ... дани хоживало г кади медѹ нижъли запустели ѡтъ давъныхъ летъ (1552 *ОКЗ*

45 зв.); кож'доє цр(с)тво, роздѣлившєєсѧ в' собѣ запоустѣє(т) (1556-1561 *ПЄ* 57); прошꙋ б҃а... абы рачи(л) работнико(в) зослати: которїи бы въ выногра(д), в лю́дєхъ мовлю єго копали и робили, абовѣмъ баръзо и запꙋстѣ(л) и засо(х) (1599 *Розм.пап.* 9); А намъ абы рачилъ работниковъ зослати, котории бы въ винограде,... его копали и робили, абовѣмъ барзо засохъ и запустѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 83);

пропасти: А єсли бы тыє мєжи ва́ми нє бы́ли. или нє бꙋдꙋ(т) разꙋмѣюци ра(з)умѣ(и)тє, и(ж) я(к) слина зчє(з)нє(тє) и запꙋстѣєтє (п. 1596 *Виш.Кн.* 241 зв.).

ЗАПУХЛЫЙ *прикм.* Запухлий: виделемъ на твари правой рану крвавую, спухлую, синюю и вся твар запухлая, которую менил быти собе пястю ударену (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 527).

ЗАПУЩАТИ *дієсл. недок.* (що) Починати піст: Четвертый постъ передъ Рожествомъ Христовымъ, который посполите Филиповымъ называютъ, а то-ижъ въ день светого апостола Филипа запущаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 217).

Див. ще **ЗАПУСТИТИ**[3].

ЗАПУЩАЮЧИЙ *дієприкм.* Який закидає *(сіті)*: Хо́дѧчи на(д) мо́рє(м) Галілє́йски(м), ꙋ́здрѣлъ І҃ис двох' бра́тов', Сі́мѡна кото́рого зо́вꙋтъ Пєтро́мъ, и Андрє́ѧ брата єгѡ запꙋща́ючих' сѣть в' мо́рє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 348).

ЗАПУЩОНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* Устромлений, запханий: ино кгдыж есмо к тому имению приехали, знашли есмо у воротех кобылины запущоны (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85).

ЗАПЫНИТИСѦ *дієсл. док. (зупинитися, зачепившись об що-небудь)* запинитися: Ковчє́гъ ноєвъ гды нава́лностами... бы(л) сюды и тоуды но́шєнъ, и боурли́вє торбованы(и) запыни́вшисѧ коли(с) южъ на гора(х) армєнскы(х) ста(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.).

ЗАПЫТАНЄ *с.* Запитання, питання: Яку(б) Умєнски(и) проси(л)... во(з)но(го) на запыта(н)є пана писара, для чо(го) бы ѡнє(и) копы плати(т) нє хоти(в) (Володимир, 1578 *ТУ* 173).

Пор. **ЗАПЫТАТИ.**

ЗАПЫТАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (до якого звертаються з питанням)* запитаний: А кꙋ томꙋ запы́таный Никола́й, ѡ зє́стю котороє сѧ ста́ло в' дєнь Пѧ(т)дєсѧ́тный Всєст҃го Д҃ха, нєха́й ѡтповѣди(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 243); Ѡ то(м) нєха́й ѡ(т)повѣдитъ запы́таный Никола́й я́къ ємꙋ ми́ла пра́вда, а нє оупо́ро(м) анѣ сва́ро(м) (Там же, 288); *Образно:* Стѣны мє́шкан'ѧ єго запы́таныи призна́лы бы, жє мінꙋ́ты оу тогѡ ст҃о́гѡ Мꙋ́жа нє было́,... абы любъ Б҃гъ з' ни́мъ, лю́бъ онъ з Б҃гомъ нє розмовлѧлъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21 зв.).

ЗАПЫТАТИ *дієсл. док.* (кого, що, від кого і без додатка) *(поставити запитання)* запитати, спитати: кгды дей есми запыталъ: што тут чинишъ? она дей повидила, ижъ дей есми нашла церковъ не затвореную в ночы, и я дей затворила (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 1/VI, 65); а до того, хло(п) просты(и), нє знає(т) и поговорити с чоловѣко(м) коли єго ѡ што запытаєшъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 228); А ѡ́нъ ко́сти оумє́рлыхъ людє́й прєкида́єтъ. Што́ то мо́витъ чи́нишъ; Кро́ль єго запыта́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 43); А в то(м) и попо(в) при(з)вати росказано И тыи тєжъ слова власнє запытано для чого с процєсиєю нє уступали Гды имъ казали (1636 *Лям. о приг.* 10 зв.); Єдє́нъ з' да́вны(х) ѡ(т)цѡ(в) ст҃ы́хъ, читє́л'никꙋ ѡсщ҃є́нный, запыта́ный бꙋдꙋ́чи ѡ(т) ꙋ́чнѧ свое́го: Як'бы кто налѣпшєй оупростова́ти могл' жи́тїє своє на́ свѣтѣ? (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2); здало́бысѧ тꙋ́тъ запыта́ти тыхъ злѡвѣрнико́вѣ: що за мѣсто то Ієр(с)ли́мъ но́вый (Чернігів, 1646 *Перло* 145);

(кого) *(розпитати про що-небудь, з'ясувати щось)* запитати: кто хо́чє(т) вѣдати што́сѧ в кото́рого з ни(х) влива́єть нєхай сѧ парафѣѧновъ и(х) запытає(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 206 зв.); досыть бы было якъ милости твоей... самыхъ себе внутръ под сумненемъ запытати, якъ ту у насъ // всѣхъ не малъ штоденная отъ сердца до Господа Бога пѣсенка была (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 317-318); распѧ́вши о́ного вла́сного Кро́лѧ, кото́рого пєрє(д) ты́м' Про-

ро́кωвє ωповѣдѣли, и кото́рого ихъ ȣ́чи́тєлѣ и Кни́жникωвє бы́вши запы́таны, вы́знали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 856).

ЗАПѢВНО *див.* **ЗАПЕВНО.**

ЗАПѢТИ, ЗАПЕТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Заспівати: вса силы нб҃(с)ныя запѣли аллу҆я (1489 *Чет.* 164 зв.); С чого зъ анъгелы невидомыми радуючысе запели песнь слава въ вышнихъ Богу (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 225); Ale sztoby nam dorohá ne żurna byłá Zápoymo sobi czesnomá hołosomá (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5).

2. *(про півня)* заспівати, *діал.* запіяти: а бор҆зо коли єщє ωнь того слова нє вымовиль коурь запѣ(л) або пѣвєнь (1556-1561 *ПЄ* 323); А в то(т) ча(с) коу(р) запѣ(л) (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); ко́ли єщє пе́трь ты(х) сло́вь до́мо́вѧ(л). и то́г(д)ы кȣрь за́пѣ(л) (к. XVI ст. *УЄ* №77, 26 зв.).

ЗАПЯСТЄ, ЗАПЯСТЬЄ *с.* **1.** *(частина кисті руки, що прилягає до передпліччя)* зап'ястя, зап'ясток: у того жъ Станислава виделъ есми на руце левой рану, такъ же сокирою тятую, вышей запястья, и не ведаю дей будулъ живъ (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100); Та(м) тєж видилъ єсми на пану Басарабє, на руцє право(и), на запя(ст)ю, троха продрано, до крывѣ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); Я Микола(и) Ясє(н)ковски(и)... видє(л) єсми в єго само(г) ранȣ стрєлєнȣю в бокȣ лєво(м) а дрȣгȣю тятȣю на рȣцє лєво(и) на запя(ст)ю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 8); на протє(с)танта напа(в)шы,... зыкга(р)мистръ... быти и то(л)чи поча(л) и разо(в) нємало по ро(ж)ны(х) мє(с)ца(х) тєла єго, чло(н)ка(х) позадава(л), то єсть мєновитє ...лєвую руку всю збытую, сто(л)чєную, зъсинєлую почавъши ωд рамєня аж до самого запя(с)тя (Володимир, 1646 *ТУ* 331).

2. *(прикраса, яку носять на руці, браслет)* зап'ястя: зємя(н)ка г(с)дрская... [пограбила] запя(ст)є пєрловоє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79).

Див. ще **ЗАПЯСТЬ.**

ЗАПЯСТЬ *ж.* Те саме, що **запястє** у 1 знач.: виделем руку правую одтятую прочъ по самую запясть (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92).

ЗАПЯСТЬЄ *див.* **ЗАПЯСТЄ.**

ЗАПАТАА *ж.* (*цсл.* запѧтаѧ) *(розділовий знак у письмовому тексті)* кома: Прѣвъє оу́бо да бȣ́дє(т) прочита́тє(л) искȣ́сє(н) въ чтєнїи... в мѣрȣ ро(в)но слово(м) по пȣти рєчєнїй изъωбражєн҆ны(х) да стȣпає(т) // на запѧты(х) мало застановлѧє(т)сѧ (1599-1600 *Виш. Кн.* 201-201 зв.).

ЗАПАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* запѧти) (що) запхати, застромити: посоромочаю(т)сѧ за(с) и(ж) ю(ж) ω(т)мѣны ча́стоє в кȣпова(н)ю шапо(к) и в҆ вибираню котораѧ красъшаѧ и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да сѧ зритєлє(м) приподобає(т), косичкȣ или пѣ(р)цє запѧ(в)ши) нє мысли(т) и ω оуго(ж)дєнїи чоловѣко(м) въ приподобаню ѡ́браза, и́ли головы мысль свою ω то(м) нє оупра(ж)нѧє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

ЗАРАБЯНЪКА *ж.* Рельєфна прикраса на ґудзиках: кгузики туркусовые едвабные з зарабянъками – золотыхъ три (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

ЗАРАБЯТИ, ЗАРАБАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zarabiać) *перен.* (ким, на що у кого) *(заслуговувати що-небудь своєю поведінкою, діяльністю)* заробляти: а часом так подъ хорокгвями, яко и розсыпкою... до панствъ чужеземских, выходити и там на славу, власне рачей отчизне повинную, чужим народомъ зарабяти (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); найдова́ли сѧ тако́выи... лю́дє, кото́рыи... до́лгою пра́цєю и стара(н)ємъ... охо́тнє и оусе́рдно... на правди́вȣю и нєω(т)мѣннȣю оу само́го Б҃а сла́вȣ зараба́ли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2).

Див. ще **ЗАРОБИТИ, ЗАРОБЛЯТИ.**

ЗАПАБАТИ *див.* **ЗАРАБЯТИ.**

ЗАРАЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(передавати кому-, чому-небудь щось шкідливе для здоров'я)* заражати: Было вєлико́є оудрȣчєнїє в ры́мѣ та(к) и(ж) мно́го лю́дїй поздыхало, моро(м) смородли́ви(м) кг(д)ы сѧ в҆чини́ла срє(д) ры́нкоу я́ма, с кото́рои дымъ смородливы(и) выхо́ди(л), а лю(д) зара́жа(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*

64 зв.); прóмєнѣ… з҆ котóрых҆ шкодлúваѧ и заразлúваѧ пáра повстáвши, до мóзкꙋ прихóдить, и заражáєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); частѡ́кроть [грѣхъ], ро(з)мнѡ́жившисѧ а в҆ об҆фи́тость пришє(д)ши, и тѣла дотыкáєт҆сѧ, бóлєм҆ зась и хорóбою заражáєт҆ Єго (Там же, 236);

(кого чим) *(шкідливо діяти на організм)* отруювати: Мѣдѧнаѧ змиѧ або гáдина пóки на зємли лєжáла ї҆лта(н) я́домъ и трꙋти́зною якобы заражáла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231); Або тє́жъ ѡ(т) слóва, фармакє́маі: я́домъ напꙋща́ю, Трꙋти́зною заражáю (Львів, 1642 *Жел.П.* 8);

(чого) *(наповнювати повітря чимсь отруйним)* занечищувати, отруювати: а длѧ тóго абы во(з)дꙋха нє заражáла вода мóрскаѧ, мáєть своє троѧ́коє порꙋшє́нѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16).

2. *Перен.* (кого, що) *(погано впливати на що-, кого-небудь)* заражати: И овшемъ не зычимо собѣ таковыхъ казнодѣевъ, которіе бы… марными мозку своего снами людъ Божій и наши спокойные сердца мѣли заражати и трвожити (1603 *Пит.* 83); Абóвѣ(м) кóждый грѣхъ нє єднако áлє розмáйтє сє́рца и оу́мыслы чоловѣчїє заражáєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); єрєсь нє помáлꙋ доу́ши лю́дъскїє заражáєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 442); и мы… мѣймо вѣроу… котóраа бáрзо поскврънєнаа злы́ми спрáвами нáшими, котóрыми мнѡ́гокро(т) заражáємо єи (1645 *УЄ* №32, 87 зв.); ваша милость… // …смели… секту ориянскую, заразливую… розсевати и оною розныхъ заражати (Володимир, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 819-820).

Див. ще **ЗАРАЖОВАТИ, ЗАРАЗИТИ.**

ЗАРАЖАТИС *див.* **ЗАРАЖАТИСЕ.**

ЗАРАЖАТИСЕ, ЗАРАЖАТИС *дієсл. недок., перен. (сприймати від інших щось погане)* заражатися: Посполствꙋ бовє́мъ читáн҆ѧ ѡ́ныхъ нєдопꙋщáтъ, за рє́чъ слꙋшнꙋю розꙋмє́лємъ, áбысє лю́дє прóстыє, розсꙋдкꙋ и оуважє́ньѧ нє мáючиє фалши́вою наꙋкою нє заражáли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); воеводство Волынское таковоюж сваволею заражатис почало (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

Див. ще **ЗАРАЗИТИСѦ.**

ЗАРАЖЕНЄ, ЗАРАЖЕНЬЄ *с.* **1.** *(сприйняття чогось шкідливого для здоров'я)* зараження: отъ которого зараженья заразомъ дей есми на твари зблядъ и зминилсе (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489).

2. *Перен. (розповсюдження, вплив чогось небажаного, негативного)* зараження: якуюсь академию в Киселеве, без позволеня Речипосполитое, приватне, на заражене людей молодыхъ и хрестианские дети… уфунъдовалисте (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); важылисе… якуюсь академию…, на зараженье людей молодыхъ и хрестиянские дети также фундоватъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789).

Див. ще **ЗАРАЖЕНИЄ.**

Пор. **ЗАРАЗИТИ.**

ЗАРАЖЕНИЄ *с.* (*цсл.* зараженїє) зараження. *Образно*: Кромѣ бо согласия евангельского и апостольского всякое писание составленное – лжа есть, и от потока временного, а не от источника приснотекущаго таа вода разумѣния, болотом миролюбия смердящая, на заражение лакомых, выпущена есть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163).

Див. ще **ЗАРАЖЕНЄ.**

Пор. **ЗАРАЗИТИ.**

ЗАРАЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (кого) *(впливати на кого-небудь чимсь негативним)* заражувати: троу(д)ности тръпимо вєли́кїи коуса(т) на(с) дїаво(л) и зарáжꙋє(т) на(с) грѣхо(м) смртлъны(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 44 зв.).

Див. ще **ЗАРАЖАТИ, ЗАРАЗИТИ.**

ЗАРАЖОНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм. (наповнений чимсь шкідливим для здоров'я)* занечищений, отруйний, брудний: Працꙋєшъ в чє́рпаню воды той моутнóй,… котóраѧ прагнє́нѧ нє оугáси(т) чръпаєшъ вóдꙋ грѣкꙋю и заражóноую, вóдꙋ смро(д)ливоую єрихóнскꙋю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186 зв.).

2. *У знач. прикм.* Грішний: то(т) ли́сть, кóждый…, читáй, котóрый нѣчóго и́н҆шого нє є́сть є́дно с пи́смъ стáрого и нóвого тєстамє́н҆тꙋ дш҃а(м) зарáжонымъ оутвóрєноє лѣкáр҆ство (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

3. *У знач. ім. (той, хто поражений хворобою)* заражений, -ого: Повѣда́єтъ ѡ… мордова́н'юса єгѡ,… и́жъ на но́вый мѣсацъ бѣснѹ́єт'са,… зубами скритаєть, и оцѣпѣнѣва́єтъ… хи́трый ша́танъ… на заражо́ногѡ напа́дѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 140).

ЗАРАЗ *див.* **ЗАРАЗЪ**[1].

ЗАРАЗА *ж.* **1.** *(хвороба)* зараза: Дымъ то[тъ] теды апостатскій невѣдомыхъ а на свѣта сего чячки оглядаючихся людій сердечныхъ очій зараза (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 654); Прило́гъ: Приложе(н)є, приточе(н)є, по(д)дава(н)є, зара́за, хоро́ба, спѹще́ньє (1627 *ЛБ* 98).

2. *Перен. (що-небудь негативне в моральному відношенні, що може поширюватися)* зараза: жа(д)ной головнѣ́йшой зара́зы чл҃коу нє ма́шъ, якъ ро́ско(ш) тєлєснаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); пре́то(ж) єсли и на самоу́ю доскона́лость зно́воу взы́йти нє змо́жєшъ, а́лє // хо́ть ма́ло що ѡ(т) тоє зара́зы плюга́в'ства сєбє ѡ(т)да́лишъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34-35); Свѧтокоупъство пре́чъ с' корєнємъ высѣка́ючи, Зара́зѣ то́й зъидли́вѹй нє допѹща́ючи Втѧ́жъ по тѣлѹ Цєрко́вномѹ сѧ росходи́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); за сегосвѣтними роскошами прочъ отъ насъ идутъ и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); Козла́ми называ́єтъ грѣшны(х) з' кото́рыхъ… жа́дного… ближнимъ пожи́ткѹ нѣ ма́шъ, овшєм' смро́дъ спро́сный и зара́за (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46); я́кѡ бовѣмъ нєприготова́нноє пристѹпова́н'є є́стъ нєбєзпе́чноє, так' нєпричаще́нїє ѡвше́ки тоє́и таинствє́нной вєче́рѣ є́стъ зара́зою и згѹбою вѣчною (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 915); лѣни(в)ство ѡслѣпла́єтъ мы́сль, и до понатя цно(т) єи затма́єтъ. Тои хоро́бы всѣ зара́зы и шкоды, кото́рїи з нєи похо́дать ѡ(д)ны(м) вѣ́ршико(м) пїєн'кнє за(м)кнѹлъ… проро́къ дв҃дъ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.); *У порівн.*: мы …//…маемо… вѣру поважати,… а писмъ противнихъ… не читати,… шкалеване презирати и, якъ заразы душевной, такъ ся злореченствъ ихъ вистерегати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 796-797); *Образно*: я́къ бовѣ(м) ґды жрѹ́дло и жи́ла чи(м) заражо́наѧ всѣ єго стрѹ́мєнѣ або исто́чники …зара(з) оучастни(ц)ство бєроу(т) ѡ(т) зара́зы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ… //…якъ вторый Моисей знашолся… на дорозѣ беззакониковъ апостатовъ не станулъ, и на каѳедрѣ заразы ихъ не седѣлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138).

3. *Перен. (спонукання до гріха)* спокуса: Ви(ди)тє ли я(к) ѡ(т) ва(с) дѹ(х) антихристо(в) хѹлнолжи́вы(и) и клєвє́тны(и) дышє(т): ви(ди)тє ли я́ко зара́зою смє(р)дѧчєю пєкє(л)ною дышє(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); А ѹнiята // якѡ Апостатѹ и вла(с)ного и(м) пастора ѡшѹста и ядовитого нєпрыятєля ѡбѣча(и) и в(с)єго похлѣбства по(л)ныхъ слова(х)… єсли бы(с) хотѣлъ слѹхати єго смє(р)тєльнѹю заразѹ ѹважа(и) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1-1 зв.); позваные… важылисе секту якуюсь новую,… декретами… забороненую,… на заразу верныхъ Божыхъ… въ деканате Володимерскомъ лежачихъ, проводити (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789).

ЗАРАЗИТИ, ЗАРАЗИТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого, що чим) *(передати кому-небудь заразу, хворобу)* заразити: коли пєтръ… пришо(л) до свт҃ых которыи мєшкали в лидє и та(м) нашо(л) чл҃вка… которы(и) бы(л) заражо(н) повѣтриє(м) и рє(к) ємѹ пєтръ… въста(н) и по(с)тєли собѣ (II пол. XVI ст. *КА* 49); вла(с)нє чл҃къ та(к) оувадає(т) яко трава бо нн҃ѣка здоро(в), а до вєчєра нємочѹ боудє(т) заражєнь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 116); Ста́лосѧ тог(д)ы… и(ж) г҃ь б҃ъ за́рази(л) в'ши(т)ко пєрворо(д)ноє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19); вла(с)нє та(к) оувада́є(т) чл҃къ я(к) трава бо нн҃ѣ чл҃кь здо́ро(в) а до вєчєра хоро́бою зара́жо(н) (1645 *УЄ* № 32, 82); Тогда дїа́волъ зарази́лъ Iѡва нє́мочью (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.); **нехъ мя Богъ заразитъ** – нехай мене Бог скарає: Уиму ли, прыложу ли што надъ самую правъду, нехъ мя Богъ заразитъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 533).

2. (що, чим) *(призвести до хворобливих змін в організмі)* поразити: мдлость мя заразъ заразила и одменность ми заразомъ, бледость на твари, и на тили плямы жолтые стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487); то(г)ды прішли к нємоу людіє. которїи прінєсли члка парализомь зараженого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 21); Стый Мартирій Зáконникъ... знашолъ на распѹтіахъ оубогáго, и вѐлми // смєрдачого, шпєтными стрѹпами зараженого... члвка (поч. XVII ст. *Пчела* 3-3 зв.); Крóль якій потрáфившы оубóгого члка, котóрого бы всй члóнки трѹдомъ зарáжоны былй,... лѣки и пластры накладáл' на рáны и гойлъ шкóды єго (Вільна, 1627 *Дух. б.* 159); Паралижом' зараженѹю єлєомъ стым' оуздоровилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17 зв.).

3. (що) *(наповнити воду, повітря і т. ін. чим-небудь шкідливим для здоров'я)* заразити, занечистити, отруїти: въ(з)двиглъ єстъ тог(д)ы палйцю ааронъ, в'дáрилъ в' водѹ въ рѣцѣ. заражена бы́ла вóда. і ѹчиниласа въ кровъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); Вы́шло тéды сємь днїй я́кω г(с)дь заразйлъ рѣкѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.);

(що) *(шкідливо подіяти на оточення)* отруїти: вода мóрскаа: абовѣмъ єслибы была нєслáн(а) и тáкъ дóлго стоачи, бєз' порѹшєна на єдинóмъ // мѣстє ω(т) сътворєна свѣта: тóгда быса загнила и засмєрдѣла, и смрáдомъ своимъ заразйла бы оувéсъ воздоу(х) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.-16).

4. *Перен.* (що, кого чим) *(погано вплинути на чию-небудь мораль, свідомість)* заразити: коли се старали еретыцы ересми своими не только многихъ въ костеле Латинъскомъ заразить, але и до... патрияръхи Царогородъского зъ Немецъ писали, обецуючы ему послушенъство (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 185); Пóтомоý алєньтъ на цѣсарьство стоупиль, и то(т) зарáжєнъ бы́ль аріáнскою є́рєсю (XVI ст. *УЄ* № 29519, 264); прото избавитє(л) нашь... лоунащи(х) жє са называє(т) ты(х) которїи сѹть зараженыи ω(т) дха нєч(с)того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 105); то(т) кто винóмъ єстъ зарáжоный, дшєю мнóго и розмайтє грѣшйти моýситъ (Острог, 1614 *Тест.* 151); захóднїй // костéлъ... схйзмѹ в' црко(в) Бжїю в'провáдилъ, и сєбє нéю заразйлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 25-26); Але южъ вышло... жесмо южъ при схилку вѣку допустить маемо Церковь рускую нашу... ересми заразити обезчестити не дай то Боже (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); Хотáчи особлйво(го) млодéнца грѣхóмъ зарáзить и кѹ своє́й мы́сли нєчйстой потагнѹть,... шáты ω(т)мєнáла... и слóвы кгамрáцкими склонáючи є́гω ср(д)цє к собѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64); *Образно*: Не далеко ищучы, пойзрыте въ Новгородъский поветъ: якося тамъ тая проклятая ересь роскоренила, ледве сотный домъ шляхецкий найдешъ, который бы тымъ поветрыемъ не былъ заражоный! (Вільна, 1599 *Ант.* 975); оттолкнувшийся один перст либо палец, зараженный гнильством.., (хотя наибольший) от четырех, от руки отсечет, яко то и людем страдати бывает (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

5. (що чим) *(заполонити ким-небудь якийсь простір)* заповнити, залити: Тáкъ мóвитъ г(с)дь: пѹсти лю́дъ мóй, а́бы мнѣ офєровáлъ. А є́сли нє хóчєтъ пѹстйть ώто я заражѹ вси границы твои жáбами (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

Див. ще **ЗАРАЖАТИ, ЗАРАЖОВАТИ.**

ЗАРАЗИТИСА *дієсл. док., перен.* (що) *(сприйняти, засвоїти що-небудь погане)* заразитися: диωнисій... грєчєскы(х) младєнцо(в) оупомина(л)... жє нє трéба допоущáти молоды(м) мáрнотрáвности анѣ збы́ткоу, кды бовѣ(м) рáзъ ω(т) ни(х) рє(ч) посполйтаа зарáзйтса, згóла оупáсти и зопсовáтиса моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289).

Див. ще **ЗАРАЖАТИСЕ.**

ЗАРАЗИТЬ *див.* **ЗАРАЗИТИ.**

ЗАРАЗЛИВШИЙ *прикм. в. ст. у знач. ім. с.р.* Заразливіше, -ого: на(д) рóско(ш) нємáшъ ничóго заразлйвшого и шпєтнѣйшого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289); На(д) высокωмы́сль-

ность бовѣмъ и пыхꙋ нѣчого шкодли́вшого нє єст҅, а на(д) хлю́бꙋ и поро(ж)нюю сла́вꙋ нѣчо́го заразли́вшого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

Пор. **ЗАРАЗЛИВЫЙ.**

ЗАРАЗЛИВЫЙ *прикм.* **1.** *(який передається іншому)* заразливий, заразний: хороба заразливая (1627 *ЛБ* 292);

(який переносить заразу) заразливий, заразний: слушная есть речъ каждому збавене свое милуючому, таковыхъ ся хоронити и, яко отъ заразливого повѣтра, въ тихое пристанище Христова корабля, церкве Восточное утекати (1603 *Пит.* 91); кгды те́мныє хма́ры с чо́рного выника́ючи мѡ́рѧ, заразли́выми мгла́ми зе́млю окры́ли... тогды євге́ній па́па ри(м)скїи посла(л) до це́сара послы (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 33); про́мєнѣ... вѣлгѡ́тности в҅ тѣлѣ замотыва́ютъ... з҅ кото́рых҅ шкодли́ваѧ и заразли́ваѧ па́ра повста́вши, до мо́зкꙋ прихо́дитъ, и заража́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); на́шє тѣло та́къ сла́бо, якѡ єдина кро́плѧ зара(з)ли́ваѧ спа(д)ши з во́здꙋха, принєсе́тъ сме́рть чл҃вкови (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.).

2. *(насичений отрутою)* отруйний: а кто злы́мъ до́брє чи́ни(т), в па́зꙋсѣ хова́єт҅ га́диноу, кото́раѧ ско́росѧ, розогрѣє(т), вча́съ присто́йный добродѣеви я́до(м) заразли́вы(м) добродѣйство пла́ти(т) (Острог, 1614 *Тест.* 149); урожоный панъ Ерий Лукаревъский, братъ рожоный зошлого... пана Алексанъдра Лукаревского, часы недавъными през нижей менованых особъ труцизною и ядомъ заразливымъ окрутне забитого..., сведчилъ жалосне... противко урожонои панеи Оръшули (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 583); за кото́рым҅ тыхъ мѡ́кростїй и крвє мѣша́нїємъ, пара ѡкрꙋ́тнаѧ и заразли́ваѧ выхо́дитъ, а до мо́згꙋ поднє́сшисѧ колы́шетъ Єгѡ, и такъ мє́чєт҅ чл҃вка бє(з) па́мѧти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451).

3. *Перен. (насичений шкідливими ідеями)* заразливий, згубний: Наконецъ – волно... противъ превѣчному маестатови сына Божего писма заразливые выдаватъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 114); Кгды́ тєды́ оуважа́ю, щѡ́бы за пожи́токъ и якѡ́є збꙋ́дова́ньє ѡ(т)нєсла цер҅ковъ... з҅ ѡ́ного заразли́вого и бг҃ꙋ проти́вного де́крєтꙋ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 27); Кꙋ мно́гимъ и́нымъ, што́ оучини́лъ кꙋ выкорєнє́ню тои гєрєти́цкои заразли́вои хоро́бы, вы́мыслилъ тако́воє нѣшто (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 226); ваша милость противъко Богу въ Тройци святой блюзнерство ...//...смели ... секту ориянскую, заразливую... розсевати и оною розныхъ заражати (Володимир, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 819-820);

(який має здатність негативно впливати на кого-небудь) заразливий: Якъ... заразли́выи сꙋ́ть скꙋ́тки лѣни́вства (серед. XVII ст. *Кас.* 124 зв.); *Образно*: Лечь шатанъ и завистникъ згоды и милости братерское діяволъ позазрѣлъ оной ихъ едности и любве, дхнулъ вѣтромъ заразливымъ на одного зъ нихъ..., именемъ Діоскора, который таковую ересь въ церкви Божой почалъ былъ розсѣвати, повѣдаючи, же двѣ натурѣ божества и человѣчества, во едино злучившися, посполу терпѣли (1603 *Пит* 41).

ЗАРАЗОМ *див.* **ЗАРАЗОМЪ.**

ЗАРАЗОМЪ, ЗАРАЗОМЬ, ЗАРАЗОМ *присл.* **1.** *(зразу ж після чогось)* відразу: И скоро дей дворъ и гумно спаливши, того жъ часу заразомъ ударили на село Микулинское, такъ же дей заразомъ все село спустошили (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); повєдилъ дєй... Жєлєхъ,... ижъ дєй роскazалъ єсми былъ двꙋ́мъ пахоликомъ своимъ,... самого кнѧзѧ Ярослава... пострелити, а самъ дєй заразомъ зъ мєчємъ добытымъ промєжкꙋ нихъ ꙋскочивши, яко паных людєй посѣчи, а потом сѧмъ – повєдаєть – угамовалъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); Кухаровъ, молодцовъ,... водле ихъ умовы заразомъ есми отправилъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 25); кня(з) а(н)дрє(и)... то(т) листъ... ꙋзня(в)ши ѡ(т) мєнє ...ишо(л) заразомъ до свє(т)лицы (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 147); Прото тежъ и самъ Филялеть,... // ...тотъ листъ, братъщикомъ даный, самъ же (его) заразомъ отступилъ и не беретъ его собе ку помочы (Вільна, 1599 *Ант.* 829-831);

Тогожъ року сѣлъ на царстве и коронованъ заразомъ (поч. XVII ст. *КЛ* 78); на дово(д) того всєго стави(л) возного... которы(и) с приданя ѡрядового заразо(м) за свижа спу(с)тошєня и попалєня, такъ великого тоє має(т)ности ѡглєда(в)ши... созна(л) (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28); вѣдай ѡ ти́мъ, и вѣръ пра́вдивє, скѡ́ро по смє́рти, зара́зомъ пости́гнє тѧ сѹ́дъ Б҃жїй (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

2. *(у ту ж хвилину)* негайно: тотъ купєцъ царѧ ту(р)ского с Кафы... того (ж) часу заразо(м) то пєрєдо мною ѡповєда(л) (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); (в)сказали... абы(х) я за вєнє(ц) єє панє(н)ски(и) три(д)ца(т) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) є(и) да(л) //... тєды(м) позычи(в)ши... тую суму три(д)ца(т) ко(п) грошє(и)... алє(к)са(н)дрє за вєнє(ц) єє а суду заразо(м) ѡ(т)да(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 11-12); Кгды везли на возе киотъ завѣта Господня, тогды Жидъ... приступивши до возу и киоту доткнулся, задер҆жоваючи его, абы на землю не палъ, и на-тыхъ-мѣстъ за-разомъ рука ему усхла (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 117); А я... на голоє мовєньє слова єго м(л)сти которыє заразо(м) пєрє(д) ты(м) судо(м) пєрє(д) которы(м) бымъ ѡ то п҃на писара позва(л)... вси шкоды и наклады п҃на писаровы... заплатить маю (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); ѡни... ѡбъскочи(в)ши на(с) вколо заразомъ бєзъ вшєлякоє литости ѡтъца моє(г)... забили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); мы... продали єсмо... до(м) н҃шъ... за пєвнѹю готовую и тєпє(р) напєрє(д) заразо(м) до рукъ н҃шы(х) в цало(и) зѹпо(л)ности дошлѹю сѹмѹ п҃нзє(и) (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Ґдыжъ кровотєчє́нїє тєрпѧ́чаѧ... ни ѡ(д) одногѡ з҆ ни́хъ [докторовъ] нє была оулѣчє́на, а(ж) пристѹпи́вши до Г(с)да, и оувѣривши истѡ́тнє, доткнѹласѧ кра́ѧ ша́ты єго, и зара́зомъ здоро́в҆є оучѹла (Вільна, 1627 *Дух. б.* 206); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши... ѡкру(т)нє... росказа(л) зби(т)... такъ далєцє, жє та(м) жє заразо(м) ѡ(д) такового ѡкру(т)ного зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожєкгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

3. Раптом, несподівано: то пакъ дей панъ Богданъ... не чинячи ми на то жадного отказу слушного, толко заразомъ стал мя поличковати (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); Алє мы нє та(к) чини(м) кды заразо(м) нє боудє(м) вы́слоуха́ни, ѡ(т)стоупає(м) и далєко ѡ(т)ходи(м) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259, на полях); а онъ заразомъ, скоро тое панъ нашъ вымовилъ, заразомъ тымъ киемъ пана нашого посередъ головы ударилъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); а потомъ заразом найдуєтся не в Риме, але в Вавилонѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); Алє скѡ́рѡ рахѹнокъ з҆ Наѹки пристѹпитъ, Пра́ца, трѹ(д)но(ст), з҆ стара́н҆ємъ зара́зо(м) оустѹпитъ (Київ, 1632 *Єв.* 296); гдє єдно дѹша разѹмнаѧ по(з)вѡ́лит҆, та(м) // тѣло зара́зомъ въ мгновє́нїю ѡ́ка ста́нєтъ, съ Н҃бси на́ зємлю (Чернігів, 1646 *Перло* 145-145 зв.).

4. *(у той же час)* одночасно: а тєж ми там заразом было повєдано, иж ми иншаѧ чєлѧд до бѹды кнѧжати... пошла, тогдым мѹсил за тою чєлѧдю єхати и до лєса их ѡтвєсти (Степань, 1544 *AS* IV, 412); маетъ его милость князь, малжонокъ мой, теперь, заразомъ... тую часть мою имѣній вышейпомѣненыхъ въ моцъ свою взяти (Межиріччя, 1564 *АЗР* III, 136); то є(ст) вєлики(и) зна(к) нєпо(в)стє(ж)ливо(с)ти мѣти жо(н) много заразомь (II пол. XVI ст. *КА* 508, на полях); панъ микола(и) и па(н) василє(и) хрє(н)ни(ц)киє тоє имє(н)є... зъ млыно(м) и єго вымє(л)ками заразо(м) в мо(ц) в дє(р)жанє... єго мл(с)ти подали (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 102); мдлость мя заразъ заразила и одменность ми заразомъ, бледостъ на твари, и на тили плямы жолтые стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487); Теды папежъ, розумѣючи правдою, жебы его всѣ владыки признали, яко то митрополита, заразомъ росказалъ имъ по лацѣнѣ отправовати в Корунѣ Полской по церквахъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 13); Скѡ́ро тѡ́лко з҆ Гїстѡ́рїй Наѹки набѹдєтъ: В то(т) жє ча́съ глѹпства в҆ рє́чах҆ зара́зом позбѹдє(т) (Київ, 1632 *Єв.* 300); Яко(ж) заразо(м) поѡ(д)правившы на(м) рєлля-

цію тоєи рєвѣзіи ꙋчынили и и(н)вєнта(р) (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60 зв.).

5. *(у даний час)* тепер: а є(ст)ли(ж) би тєпє(р) заразо(м) бо(л)шє пинѣ(!) до тои роботи ва(м) потрєбовало тєдисми писали до пана бо(г)дана аби на(м) позичи(л) ки(л)ка со(т) а(л)бо тисѣ(ч) золоти(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 335); яко(ж) заразо(м) Црковъ заложєня тройци Стой живонача(л)ной на то(м) мѣсци фꙋ(н)довалє(м) и фꙋндꙋю, и той крꙋ(н)ть... к то(и) цркв(и)... ѡ(д)даю (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 644).

6. Загалом, взагалі: Жєлєх чєрєз ѡногож... прыѧтєлѧ своєго..., ачколвєкъ ѡ самꙋю рєч и тотъ ꙋчынокъ заразом ѡтказывати и в право сє вдавати нє хотєл, повєдаючы, якобы рокꙋ нє мєлъ мєти и щытєчисѧ в том волностью прав корꙋнных // яко шлѧхтич (Вільна, 1565 *AS* VI, 276-277); Кгды бы хто нє маючи в которо(м) повєтє ѡсєлости, дрꙋгого кого та(м) ѡсєлого позвалъ а шло бы имъ ѡбудвумъ ѡб ѡдну рє(ч), тогды тотъ позваны(и) ѡсєлы(и) можєть заразомъ нє ѡ(т)повєдати и (в) право ся нє (в)давати (1566 *ВЛС* 19); я нєспротивляючися воли и росказа(н)ю єго кролє(в)скоє мл(с)ти ѡны(х) жидо(в) з вєзє(н)ѧ випꙋскаю яко(ж) пєрєдо мною... вси(х) заразомъ выпꙋсти(л) (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 19); а с того жъ ѡ(т)ца вє́сполъ з' ѡ(т)цємъ розꙋмѣнъ быва́єтъ... снъ зара́зомъ и нєроз'дѣлнє єді́но ро́дный, а прєз' того(ж) и с ты́м жє сномъ в'про́дъ нѣжли бы які́є поро́жнїє слова́ альбо що порожнєє розꙋм' лю́д'скїй поймова́ти мѣлъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 18).

ЗАРАЗОМЬ *див.* **ЗАРАЗОМЪ.**

ЗАРАЗЪ[1], ЗАРАЗЬ, ЗАРАЗ, ЗАРАСЪ *присл.* **1.** *(дуже скоро)* зараз: Ино его милость пан Олехно, маючи при собе в дому своемъ пановъ и приятелей своих,... мне в малженство дочку дати рекъ и обецалъ, и заразъ то учинил (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28); а в ты(х) сту копа(х)... заставило(м) и зара(з) пусти(л) єсми в дє(р)жа(н)є и вжива(н)є ѡ(т) нинєшнє(г) дня ...пну стєфану... части моєє... зо вси(м)... яко єсми са(м) в дє(р)жа(н)ю и(в) ꙋжива(н)ю... и вла(д)ности своє(и) мє(л) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); В ка́жды(и) пора́нокъ ма́єть пи́лнє смотрѣти да́ска(л), єсли которо(г) бы хло́пца нє было. Ма́єть по нєго посла(ти) зара(з), и довѣдати(с) причины, для котороє нє пришолъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); по(д) ты(м) жє тє(р)мино(м)... ѡдобралє(м) золоты(х) двѣстѣ тыє зара(з) ѡ(д)далє(м) за лѣ(х)тарѣ пнꙋ янꙋ золо(т)никꙋ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1); прина́тыи до манастырѧ, нє зара(з) до зобра́нѧ братїи припꙋщєны быва́ютъ алє пє́рвѣй до гости(н)ного до́мꙋ быва́ютъ ѡ(т)да́ны (серед. XVII ст. *Кас.* 36); Прото приказꙋє(м) ва(м)... зара(з) закажитє абы ни(х)то нє важи(л)ся чолнами вози(т) ѡпро(ч) порєма мнти(р)ско(г) (Мошни, 1650 *ЦНБ* ДА/П-219, 16);

(у ту ж хвилину, негайно) зараз: тꙋюжъ мо(ц) то(т) су(д) бꙋдє(т) мити на сталомъ и нє насталомъ (!)... и рє(ч) ѡ(т) што бꙋдє(т) позыва(т) всказати и... маєтъности єго ѡ(т)правова(т)и нє по роко(м) в Статутє ѡ(т)писанымъ алє зара(з) (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 175); и оное тело выволокли и зараз познали, иж тую дѣвку у Антона Рудецкого видали (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 8/III, 412); а никотороє з ни(х) и лаяти на(м) почали абы(х)мо с ты(х) кгрꙋ(н)товъ зара(з) про(ч) єхали грозячи на(м) кулєю в бокъ (Жорниця, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); ѡни зара(з) ѡста́вили сѣти и за ни(м) ишли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 85 зв.); И заразъ прозрѣвъ, и за нимъ пушовъ, и славивъ Бога (XVI ст. *НЄ* 179); Пєтрє нє пии заразъ по поливци абовѣмъ є(с)ть нєздорово (к. XVI ст. *Розм.* 12); [А] єди(н) з'мєжи жо(л)нѣрє(в) в'дари(л) во рєбра єго стꙋю мл(с)ть копїє(м), тоужь зара(з) выш'ла изь бокоу єго стго кръ(в) и вода (XVI ст. *УЄ Трост.* 78); и зара(з) яко бли́скавицѧ счє́зь дїаволь (Там жє, 166); А пово(д) повєди(л) жє позваному ту(т) в сꙋдє форумъ ѡ таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)лє конъстытуцыи слушноє єстъ чого доводєти (!) ꙋ сꙋдꙋ тую конъстытꙋцыю зара(з)

чыта(л) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); А я тілко помисливъ ровнатисѧ з нимъ, И за тоє заразъ стрѹ́ченъ єсмь изъ нєба (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15); Нє тєрпѣлъ Гдь тогѡ, котóрый бєз҆ бл҃гословє́нїѧ и на(д) зáказъ, доткнѹлъсѧ Кївѡта свѣдѣнїѧ алє зáразъ єгѡ в҆ ѡчахъ всѣхъ скарáлъ смє́ртю (Київ, 1639 *МІКСВ* 216); Црь росказáлъ зара(з) Іѡсифа привє́сть ѡстри́жоногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

2. *(зразу після чого-небудь)* зараз: пополнивши тотъ злостивый, а зрадливый ѹчинокъ свой, тотъ Жєлєхъ зъ Мышкою заразъ съ тогожъ двора кнєгини Матѳєєвоє Четвєртєнскоє до имєнѧ єго Бородчичъ ѡтєхалъ и тєпєръ дєй при нємъ мєшкаєтъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 248); И сталасѧ заразъ в ко(л)ко дни(и) змѣнка ѡ попа ивана и па(н) ма(р)ко розъгнѣва(л)сѧ и тую ѡпєку покину(л) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Алє зара(з) скоро тоє писа(н)є нше ѡбачитъ по(д) срокги(м) кара(н)ємь ву(и)сковы(м) тому товарышѹ ншомѹ ма(с)ку во (в)сє(м) были помо(ч)-ными (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); а зá-ра(з) по ѹтрапє́нїю днѡ(в) óны(х) слнцє затми(т)сѧ и м(с)ць нє да(ст) свѣта своє́го (Вільна, 1596 *З. Каз.* 26); Юри(и) Козми(ч) рогатинє(ц),... ѡдє(р)жалъ вє(д)лє сѹдѹ бра(т)ского на зво(н)ници сѣдѣнѧ дє(н) и но(ч) и заразъ на выпѹщє(н)ю з вєжѣ бє(з)мѣ(н) воскѹ вины ѡ(т)-да(л) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А которы(и) бы бра(т) бы(л) кара(н) сидѣня(м) или виною ма-є(т) по карности зара(з) пєрєпросити того, кому быль провини(л) по заповѣди... да нє за(и)дє(т) сонцє во гнѣвє вшомъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); А маєтно(ст) тую заразъ по вы(ст)ю Арє(н)ды и послє рѹмацыи пустити повинє(н) бѹдѹ (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106); ѹря(д) вшєляки(и) зара(з) по публикации на (м)нє а(л)бо пото(м)-ка(х) мои(х) тоє баниции нє чєкаючи вы(ст)я двана(д)цати нєдє(л) ѡ(т)правѹ мо(ц)ную скутє(ч)ную и нєѡ(т)воло(ч)ную на добра(х) моихъ... ѹчинити... повинє(н) бѹдє(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); Въ Лимнѣ... въ церкви... въ день той урочистый, заразъ по зачатю литургіи... земля кипѣти починаетъ и порохъ зъ себе выкидаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); Заразъ по то(и) во(и)нѣ гла(д) бы(л) вє(л)кій оу Рѹси (Кум'ята, 1648 *Паньк.* I, 157); Скоро по(в)стаю(т) мы́сли тєлє́сныє, зáра(з) и(х) трє́ба выганѧти (серед. XVII ст. *Кас.* 95 зв.).

3. *(швидко, раптом)* зараз: Та(к) всє бє(з)-пє(ч)но было я(к) пє(р)шє, а кгды ся до мѣ(с)-та приближати почала, зара(з) єи вє(н)кгровє со (в)сѣ(х) сторо(н) ѡбъскочили (1582 *Кр. Стр.* 68 зв.); заразъ кролевичъ Владиславъ припалъ и оного зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблею поранилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); часо(м) бовѣ(м) живо(т) протѧ́гнєтсѧ на мнóгїє лѣта, а має(т)-ность сѧ нє продóлъжи(т), алє сѧ зáра(з) рострáти(т) и оутєчє́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); Чл҃къ ...пóломѣнь зáра(з) оутихáючїй, сна(д)нє загашєнаѧ свѣча, проу(д)ко гнїючїй ли́стъ, трава зáраз҆ оусыхáючисѧ, проу(д)ко ѡб҆оумирáючєє звѧ́лоє зѣлѧ (Там же, 119).

4. *(у даний час, тепер)* зараз: Ино я тепер ...// ...зараз тую суму готовизны... еи... пришлои малжонце моеи, панне Ганне Печихвостского записую (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 196); а кгды(ж) зара(з) слѹжєбникъ... пна мо(н)тольтовъ з нами... до... кнзя ку(р)пъского ѹ дво(р) ити хотєлъ нижъли сторо(ж) або воротъны(и) єго мл(с)ти насъ нє пѹсти(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 80); и тєпє(р) зара(с) чєрє(с) братии ваши(х) ...посла(л) ф҃. чє(р)лєни(х) аби сє ро(з)дали робо(т)нико(м) а тѹ(т) зара(з) при́слѹхаисѧ що тѹ(т) гь мóви(т) дó оучнко(в) свои(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 72 зв.); Єги́пє(т)скоє злóто и срє́бро и всѣ ска(р)бы на ѡѳѣроу тóлко балвáномъ были назначóны // алє зáразъ ѡ́ныє богáцтва жидомъ сѧ достáли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231 зв.-232); тєпєрї, зара(з) (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); А такъ бѹдѹчы мы пи(л)но потрєбни пнзє(и) на власныє... потрєбы ншы продали єсмо и тєпє(р) зара(з) до моцы владзы и посєсы(и) врѧдовнє пѹстили и постѹпили єсмо тотъ до(м) ншъ с плѧцомъ (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); пє(р)-шую... рату панъ А(н)дрє(и) повинє(н) дати за-

ра(з), завтра... а дрȣгȣю ратȣ повинє(н) будє(т) ...ѡ(т)дати на сошє(ст)виє Сҭаго дҳа в пришло(м) року (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32); Гдє зара(з) пово(д)... панъ бєлъски(и), указалъ сєло, ту(ж) нєподалєку въправє (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

ЗАРАЗЪ[2] *присл. (за одним разом)* зара́з: Свинцȣ штȣка што чл҃вкъ можє ѡтъ зємъли по(д)нѧти двє штȣки мєньшихъ ѡбєдвє чл҃вкъ можє зара(з) (ѡ(т) зє(м)ли) по(д)нѧти (1552 *ОЛЗ* 160 зв.); А коли тоє дєтя лєть доростєть ино мы а по на(с) потомьки наши пови(н)ны будє(м) тыє пинєзи єму ѡ(т)дати а имє(н)є шобє(!) взяти а ѡ(н) маєть... вси ста(и)ни и това(р) свои вутьту(л) выпровадити а доко(лє) тыхъ пинєзє(и) сполна зара(з) нє ѡ(т)дадимъ (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.).

ЗАРАЗЬ *див.* **ЗАРАЗЪ**[1].

ЗАРАНЄ, ЗАРАНЬЄ *с. (ранній час)* зарання, ранок: Такъ святи не(д)лю: найперво, коли устанешъ у заранѣ, дай славу Богу и сыну его, Іисусъ Христови, што тя сокотивъ и тя годовавъ у тыхъ шѣсть днувъ (XVI ст. *НЄ* 165); Слыша́вши то́ть го́лось, всѣ пристрашни бы́ли, и нє спа́ли а(ж) до за́ранє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 193 зв.); жа́дєнъ з ва́съ нєха(и) нє выхо́дитъ з двєрєй до́мȣ своєгѡ ажь до заранья (серед. XVII ст. *Хрон.* 90).

ЗАРАННИЙ *прикм. (дуже ранній)* вранішній: Виглядаєм з неба роси заранної, Аби отвѣлжила поля зораннии (1648 *Елег.* 152).

ЗАРАНОКЪ *ч. (початок дня, ранішня година)* досвіток, світанок: Другое мовитъ евангелистъ, якъ ходили жоны святыи одного заранка ино гробови его, що бы помастили тѣло Іисусово (XVI ст. *НЄ* 54); Вєсє́лоє вы(й)тѧ ча́сто смȣ(т)ноє вє(р)танѧ ро́ди(т), а вєсє́лаѧ заба́ва вєчєрнаѧ смȣ(т)ный зара́нокъ чи́ни(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20 зв.); А є́сли што зоста́нє з мѧ́са свѧчо́ногѡ а́бо з' хлѣбовъ до зара́нкȣ спали́шъ оста́тки огнє́мъ нє бȣдȣтъ и́хъ є́сти бо посвѧчо́ны сȣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 107).

ЗАРАНЬЄ *див.* **ЗАРАНЄ.**

ЗАРАСЪ *див.* **ЗАРАЗЪ**[1].

ЗАРВАТИ *дієсл. док.* (чого) Прорвати, *діал.* зарвати (що): на пану Григорю Кмити веделомъ... кафтанъ... мало не наскрозь пробитый, же куля, одъ кафьтана похопъ взявъши, ажъ кошули зарвавши, прочъ выпала (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146).

ЗАРЕЗАНЄ *див.* **ЗАРѢЗАНЄ.**

ЗАРЕЗАТИ *див.* **ЗАРѢЗАТИ.**

ЗАРЕКАТИСѦ *див.* **ЗАРѢКАТИСѦ.**

ЗАРЕКВИРОВАНЄ *с.* (*стп.* zarekwirowanie) *(забирання чого-небудь з наказу влади)* реквізування, реквізиція: мы рє(ч) ѡсȣжонȣю до скȣтъкȣ... приводєчы... фєрованы(м) зарєквирова(н)є(м) стороны поводовоє... ѡ(т)ца ксє(н)дза станислава броно(в)ско(г)... яко вливокъ права до справы нижє(и) мєнованоє ѡ(д) вє(л)мо(ж)но(г) нєкгды зо(ш)ло(г)... пн҃а лȣкаша жо(л)кє(в)ско(г)... в то(и) жє справє права доста(л) и набы(л) бы(л) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1).

ЗАРЕЧИСЕ *дієсл. док.* (чого) Заректися: не ведать, якимъ духомъ и умысломъ приехали есте тутъ..., въ такихъ почтахъ пешихъ и ездьныхъ, чогосте се сами зарекли? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 200).

Див. ще **ЗАРѢКАТИСѦ.**

ЗАРЖАВѢТИ *дієсл. док.* Заіржавіти, заржавіти. *Образно*: попо(в) хотѧ(й) є(ст) доста́токь але́ бѣдны́й ихъ пожи́токъ... ко́трїи соу(т) при кнѧзє(х)... ты(м) гръла заржавѣли ѡ(т) горѣлки (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 129 зв.).

ЗАРИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Заривати: такъ и они сами по смє(р)ти ѡ(т)ца своєго... будучи... на то(м) жє кгру(н)тє мєстє(ч)ка..., грєбли позасыповали и млыны побудовали, такъжє дєрєва наѡпа(дъ) зариваючи..., пожарами палячи и пу(с)тошачи, ѡныє попустошили и мимо заруку вырубали и внивє(ч) ѡбє(р)нули (Горошки, 1642 *ДМВН* 222).

ЗАРИЧНЫЙ *див.* **ЗАРѢЧЪНЫЙ.**

ЗАРЇТЇ *див.* **ЗАРЫТЬ.**

ЗАРОБЕНЄ *с.* *(спорудження чого-небудь)* будова: Гдєжємъ юж милостивый кнѧжє и дєрєва на тоє заробєнє нє мало здоста(т)чилъ (Мстиславль, 1553 *AS* VI, 134).

ЗАРОБИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(здобути працею або одержати плату за виконану роботу)* заробити: Єв(г)ли(ст) ма(т)ѳєй, мови(л) ...до драбовъ. котόрїи за грошѣ, наймáютсѧ забивáти, вы́(т)драти, взѧ́ти чого нє заробиль (XVI ст. *УЄ* № 29519, 221 зв.); *Образно*: Алє вы... позычайтє нє чєкаючи с того зы́скоу жа(д)ного... Єдна(к) сѧ нє вы́мовишь абы(с) нє мѣлъ быти мл(с)рдны(м), и добротливы(м) противь кáждомоу // ... Тáк жє и ти чл҇чє хр(с) ...можє(ш) што на брата своєго заробити мόжє(ш) ємȣ̀ ПОСЛȣ̀ЖИТИ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 268 зв.-269, на полях).

2. (чого) Відробити (що): К тому тєсє(л) грабаро(в) и млынаро(в)... розогна(л) которыє на слу(ж)бу и на роботу пн҇зи взявшы и затым ѡны(х) нє заробившы ани заслужы(в)шы прочъ ѡ(т)то(л) ро(з)бєчися мȣсєли (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148).

3. (на що) *(здобути право на що-небудь)* заслужити: такимъ караньємъ на якоє заробѧтъ карани быти могоутъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 77 зв.); Прочитай же, не гневаючися, сее писанье мое такъ, яко-мъ и я твое прочиталъ, хотя же-мъ тобе на не не заробилъ (и отъ тебе его не потребовалъ) (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1049); З того єв(г)лїѧ ѧкосѧ маємо заховати абысмо заробúти на цр(с)твїє нб(с)ноє (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102).

4. (що) Поправити, направити, відремонтувати: одно петнадцать городень заробили и втекли прочь (1542 *АЮЗР* I, 115); а так тоє имєнє, Мєлница, пришло в рȣки наши, гдєж єсмо замок заробити казали (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); A weżu nad woroty, z fundamentu aż do werchu, zarobyły wsi zemiane pospolite ludmi swoimy (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19); Лечъ кажемъ то осмотрети, абы оный мостъ водлугъ потребы былъ заробленъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); Па(р)канъ гдє мєщанє робѧть тамъ зароблєнъ мало нє вє(з)дє покры(т) ѡбъмазанъ (1552 *ОВол.З.* 198 зв.); почали исъ середины робити зысподу и заробили болшую баню месяца сентября 4 дня (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

5. (що) Побудувати: иншыи бояре киевскии, которые оный замок людми своими заробили, з ласки и данины нашое его держали (1541 *АЮЗР* I, 115).

Див. ще **ЗАРАБЯТИ, ЗАРОБЛЯТИ.**

ЗАРОБИТИСЬ *див.* **ЗАРОБИТИСѦ.**

ЗАРОБИТИСѦ, ЗАРОБИТИСЬ *дієсл. док.* *(одержати яку-небудь нагороду, вигоду внаслідок певних дій)* заробитися: в торȣ̀ню на шєлюга(х) и ѡ(р)лїка(х) нѣцо зарѡбило(с) то є(ст) зло(т) 7 и 7 1/2 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); ѡ(д) ярославъского я(р)ма(р)кȣ ажъ до лвовъского заробилосѧ зо(л) 192 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1 зв.).

ЗАРОБЛЯТИ, ЗАРОБЛѦТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого) *(працювати з метою забезпечення кого-небудь)* заробляти: дроугїй рє(ч). я тръго(м) сѧ бáвлю. трєтїй рє(ч). я оубόгїй... жєноу мáю и на дѣти зароблѧю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 249).

2. *Перен.* (на що, що) *(заслужувати що-небудь своїми вчинками, діяльністю)* заробляти: звычай который єстъ выкладачємъ правъ свѣдчитъ, жє нє боронитъ каран'ѧ дх҇овного на(д) тыми котѡрыи на тоє зароблѧютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 77 зв.); Ано фалшемъ заробляти на добро трудно! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 659); Сȣ̀тъ бовѣм' нѣкоторїи на грѣхъ и псόтȣ оумы́слнє зароблѧ́ючїи, а и́ншїи знєбáчки в'падаючїи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 252); на слáвȣ ѡ(т)чи́зны и фамúлїѣ, зароблѧ́ти мáютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); в'нимáй сúлою разȣ́мною, и вѣрою дόброю, и собѣ зароблѧ́й на лáскȣ бо(з)кȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.); а стáрєцъ тє(ж) на то(м) прєстáлъ, жє́бы та(к) под плáщико(м) ты(м), побо(ж)ны(и) ȣчи́но(к) вы́коналъ... зара(з) єго нє ти(л)ко потрє́бами..., котόрыє бы бы́лъ и́н'шєю прáцєю зароблѧ́ти мȣсѣлъ,

ѡсмотри(л), а́лє тє(ж)… начи́нѧ до писа́нѧ… приноша́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 87 зв.).

Див. ще **ЗАРАБЛЯТИ, ЗАРОБИТИ.**

ЗАРОБЛАТИ *див.* **ЗАРОБЛЯТИ.**

ЗАРОБОКЪ *ч. (плата за працю)* заробіток, *діал.* зарібок, заробок: Хто́бы оу… якóго рємєслника оукра́лъ заро́бокъ єго днє́вный, грѣшытъ ба́рзо (Львів, 1645 *О тайн.* 61); то(и) ти(л)ко пожи́то(к) з єи мѣлъ, и(ж)… бє(з)… га(н)бы слꙋ́шнє за пра́цꙋ свою жи́вно(ст) з посполи того заро́бкꙋ бра́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 88).

ЗАРОВНА *присл.* Те саме, що **заровно**: П.П. братия ꙋчынили порядокъ таковы(и) мєжы дида(с)калами шко(л)ными на то(и) ча(с) пры цє(р)кви бж҃о(и) на(и)дꙋючыми ся…, и мєжи Миколає(м) крєкомъ в такѡ(и) способъ, абы подзво(н)ноє мєжы нымъ подꙋлєно (!) было заровна ѡбо(м) (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50).

Див. ще **ЗАРОВНЕ.**

ЗАРОВНАТИ *дієсл. док.* (з чим) *(стати однаковим у чомусь)* зрівнятися: мно́гїє бовѣмъ и при на́съ, и за про(д)ковъ на́шихъ ѡ(т) пра́вого стоѧ́нїѧ оупа(д)ши, и и(з) тє́сноє зблꙋди́вши доро́ги, такъ сна(д)нє знóвꙋ повста́ли, жє заровна́ли послѣ(д)ними цнотами с пє(р)шими, і заплатꙋ ѡдє(р)жали, и коро́ны достꙋпи́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 15).

ЗАРОВНЕ *присл.* (*стп.* zarównie) те саме, що **заровно**: Та́къ ты(ж) и кгды вызнава́ємъ Дх҃а бы́ти Ѡц҃о́вского и Сн҃о́вского, єдиноисто́тство зго́ла з᾽ обѣма слова́ми заро́внє впроважа́ємъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264); и за власную Капитулу, обыватели,… и оборонцы тогожъ Монастыря Печерского Кіевского теперъ идучими и на потомъ… наступуючими часы заровне зъ иншою Братіею, яко единого тѣла члонки почитани и узнавани были (Київ, 1631 *ОЛ* 20).

Див. ще **ЗАРОВНА.**

ЗАРОВНО *присл.* Однаково, нарівні, рівно ж, порівну, *діал.* зарівно: ꙋчи́ти да́ска(л) и любити маєть дѣти вси заро́вно, якъ сыно(в) бога́ты(х), та(к) и сиро́тъ ꙋбо́ги(х) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); они повиньни будут службу у ихъ // окурити, або заровно съ поддаными робити, як подданые которого кольвекъ села робят (Горохів, 1593 *ПККДА* 1-2, 158-159); кꙋпи за два штибры частю бѣлого и частю чєлядного хлѣба обоєго заров᾽но (к. XVI ст. *Розм.* 8); смрътъ заровно бєрє(т), я(к) богатого та(к) оубогого (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113); до(м) бж҃їй нє заро́вно бы дѣли́лъ, добра єдна(к) бо(з)скїи, // и кошто́вныи… нє такъ поѡрдыновалъ (поч. XVI ст. *Проп.р.* 222-222 зв.); зло́то заро́вно з боло́то(м) поважа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 14); за чимъ Его Королевская Милость, за ровно зъ ыншимъ рыцерствомъ, оного, на послуги свое затягнувши, далъ ему короговъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 169); Та́къ жє, и́жъ заро́вно и спо́льнє, з᾽ Ѡ(т)цємъ и Сн҃омъ покланѧ́тисѧ ємꙋ и чти́ти, и спо́льнє сла́вити и вє́лбити єго потрє́ба (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 102); пожыто(к) з продажы свѣчокъ такъ жє подѣлєны(и) заровно з ны(х) каждого має(т) доходити яко тє(ж) и коштъ на ныхъ спо(л)ны(и) и праца має(т) быти (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50); то́й то страшли́вый Коса́ръ нєсподѣва́нє… ко́ситъ всѣх᾽ заро(в)но: и Патрїѧ́рхѡвъ, и па́пѣжѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.); пото(м) долгъ а остатно(м) всѣ(м) дѣте(м) мои(м) дѣлитися за ровно росказую грошми (Холм, 1646 *Тест.Ст.* 471); шляхетъный панъ Самуелъ Радоловичъ… противъко славетнымъ… Кгнатови Булижце… Ваислови Кольбасе,… подъчасъ козачызъны заровно с козаками… // именами и назвисками декляровати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

ЗАРОВНЫЙ *прикм.* Який знаходиться за ровом (?): си я волчко єскови(ч) свои(м) брато(м) с гринємь далъ ли єсмо прч(с)тои в лаврошєвъ манастырь нивоу заровную свою ѡ(т)чи(н)ноу (к. XVI – поч. XVI ст. *УИ* 1913/6, 14).

ЗАРОДИТИ *дієсл. док. (дати плоди, урожай)* зародити: чл҃вкъ посѣявъ жито и пшєницю. молилсѧ. ст҃аѧ зємлє зароди. а б҃а нє помѧнєть (1489 *Чет.* 128 зв.).

ЗАРОЖАТИСА *дієсл. недок., перен.* Зароджуватися, виникати: По прєстѫплєнїи, зємлѧ ср(д)ца выдаєт҆ тέрнїє и ѡсєтъ: па́шєтъ чл҃вкъ, выроблѧ́єтъ, а єдна́къ прє(д)сѧ тέрнїє дѹ́хωвъ прєвро́тных҆ зарожаютъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246).

ЗАРОЗИТИ *дієсл. док.* (чим) Влучити, вдарити: Андрея Юху, боярина, съ коня, киемъ въ голову зарозивши и збивши съ коня, который тамъ же на дворе, въ господе своей, передъ ними безъ памети спалъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 357).

ЗАРОНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Втрачений: речъ есмо зароненую поновили (1539 *АЮЗР* II, 140).

ЗАРОНИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zaronić) загубити, закинути: Што ся тежъ ткнеть тыхъ купцовъ, которыхъ они будутъ провожати и которы пожытокъ с того собе мети, в той бы еси речы такъ же подавному ихъ зоставилъ... и такъ ся радилъ и поступовалъ, яко бы пожитки нашы господарскии не были заронены и тыи подданыи нашы... к жадной тяжкости и убожеству не приходили (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 13); **душамъ память (паметь) заронити, паметь заронити** – не здійснювати поминального обряду: а хто бы хотѣлъ у тое ся уступити, а нашимъ душамъ память заронити, тот ся с нами розсудить пред милостивымъ Богомъ на страшномъ судѣ (Київ, 1607 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); а естли бы хто хотѣлъ тое узрушивати а тымъ нашимъ родителемъ и намъ самимъ вѣчную паметь заронити, тотъ ся розсудить передъ милостивымъ Богомъ съ нами и съ тыми уписываными душами (Пінськ, 1517 *АЮЗР* I, 56).

ЗАРОСЛИЙ *див.* **ЗАРОСЛЫЙ.**

ЗАРОСЛОСТЬ *ж.* Заріcть, зарослі: Потѣмъ но́вымъ тѣ́мъ го́лосомъ побѹжо́ный, зно́вѹ воды шѹка́ти поча́лъ, а́лє и са́мъ слѣпы́м҆ былъ згόла: ѡ́коло воды бовѣмъ ходи́лъ, а тоє́и нє видѣлъ, ато жє и лѣса гѹсто́го заро́слость ємѹ пєрєшко́жа́ла (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

Див. ще **ЗАРОСЛЬ.**

ЗАРОСЛЫЙ, ЗАРОСЛИЙ *прикм.* **1.** *(вкритий рослинністю)* зарослий: по(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и) з людьми... кодєнъскими...// ...ωказывали намъ грани старыє зарослыє звєчыстыє ѹ сосна(х) вєликихъ (1546 *ОГ* 9 зв.-10); Дє́брь: Па́долъ заро́слый (1627 *ЛБ* 29); obsitus, накрити(й), заро(с)ли(й) (1642 *ЛС* 286).

2. *(оброслий волоссям)* зарослий: Цр҃ь росказа́лъ зара(з) Іѡ́сифа привєсть ωстри́жоного и прибра́но(го) [бо бы́лъ я́кω вѧ́зєнь нѹ́жный ωдє́ртый и зарослый] и поста́вили прє(д) ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

ЗАРОСЛЬ, ЗАРОСЪЛЬ *ж.* **1.** *(ділянка землі, що заросла чагарниками й іншими рослинами)* зарость, зарослъ: а ωттоль поєхали до заросли, котораѧ зарослъ промєжкѹ их троскота и троскотца по правѹ тоє дороги,... мєло мєрано быти чєрєз Городєлєцъ до рєки Тѹри (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); Ора́чъ часто́кроть выхо́дитъ нє то́л҆ко длѧ сѣ́ѧнѧ на ни́вѹ, алє и длѧ и́ншихъ єѣ потрє́бъ,... абы з҆ тє́рнѧ, и з҆ заро́слѣ єѣ вы́чистилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584); на ѡ́ны(х) мѣсца(х) сѹхи(х) и нєпло(д)ны(х)... дро(в) жа(д)ны(м) спо́собо(м) нѣх(т)о мѣти нє мо́жє(т),... (бо та(м) нє та(к) я(к) оу на(с) жа(д)ны(х) лѣсо(в) або зарослѣ нє на(и)дє) (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.).

2. *Лише у мн.* **зарослі** *(земельні угіддя, зарослі кущами й іншою рослинністю)* зарослі, зарості: тоє имєньє, котороє ωнъ кѹпил, потвєржаємъ симъ нашимъ листомъ вєчно... з людми данными и таглыми тыхъ сєлищъ... и з гаи и з хворосты и зъ зарослъми (Краків, 1518 *AS* III, 174); єє мл(с)ть тоє имєньє чорнєвъ яко дворъ такъ пашню дворную слуги, люди, зємли,... заросли,... на три ча(ст)и... ровно подєли(ти) (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1 зв.); ми ...тую половицу кунєва... тоє(ст) с плѧцо(м) дво(р)ны(м)... запѹстами и(з) зарослѧми з рєками... прода(л) єсми брату моє(му) (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 51 зв.); має(т) єго мл(ст) па(н) бра(с)ла(в)ски(и)... тоє имє(н)є... з зє(м)лями... болоты и зарослями... // ...дєржати

(Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1-1 зв.); Которꙋю всю ча(ст) свою ꙋ Бєлоши(ч) пнꙋ Трєтякꙋ... на то(и) части з сєлищами... заросълями дꙋбровами... ꙋ ... дє(р)жа(н)є завєли (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 30 зв.); пни ѡгафья сємєно(в)на комаро(в)на яко дєди(ч)ка добръ ча(с)ти своє того сєла... спо(л)нє з ма(л)жо(н)ко(м) свои(м)... чєрє(з) мєнє возного... во(л)нє... с кгрꙋ(н)тами с полями... заро(с)лями... княжато(м) и(х) м(л) в посєсию в мо(ц) в дє(р)жа(н)є... по(с)тꙋпили (Брацлав, 1610 *ЦДІАК* 221, 1, 54, 7); Я Софронія Макаровичовна Ивашєнъцєвичовна... маєтность... нашꙋ // ...зо вшєлякими пожытками... з хворостами зарослями... продали (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.-132 зв.); фꙋндꙋю... // ...тымъ тєпєрєшнымъ записомъ фꙋндꙋшꙋ моєго, грунты..., запꙋсты, заросли,... въ положєнью и ограничєнью грꙋнтꙋ тотъ монастырь... записꙋю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 65-66).

2. *(густа рослинність, що вкриває яку-небудь поверхню)* зарості, зарослі: бо(р)тники то(л)ко маю(т) мєти сокєрꙋ..., а къ сєножатє(м) ити то(л)ко съ сокєрою чи(м) заро(с)ли ростєрєбити (1566 *ВЛС* 86).

Див. ще **ЗАРОСЛОСТЬ.**

ЗАРОСТИ *дієсл. док.* (чим) *(вкритися рослинністю)* зарости: кгды єсмо до того копца приєхали, кнѧз Ковєльский повєдилъ: ...тотъ копєцъ єстъ мнє кꙋ шкодє вдєланый, нє на томъ мєстцꙋ, яко Твоѧ Милость мєнишъ, зарослъ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); указалъ также три ниве, зарослыхъ за межами (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 58); дрꙋгаѧ рєка Норина котораѧ прилєгла по(д) замокъ яко бы стрєльбищє ѡтъ замъку ѡколо єє болото лєсомъ заросло на ѯ миль ꙋнизъ (1552 *О Овр. З.* 100 зв.); *Образно*: Бо если што есть гдѣ хрестіянъ, тогды нѣтъ нѣчого иного, одно божницы, блудъ, и ролья зарослая розмаитымъ зелищемъ розличныхъ ересей и забобоновъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 186);

(сповнитися чим-небудь негативним) зарости: Ѡ зємлє запꙋстѣлаѧ и зарослаѧ, тръніє(м) бєзъвѣріѧ и бє(з)божіѧ! (до 1596 *Виш. Кн.* 264);

обрости: по(д)старости(и) любо(м)ски(и) с пны ꙋханъскими... ѡ(т) тоє сосны вєли на чвє(р)ть мили,... и прывєли насъ до пня ѡгорєлого ꙋ которомъ мєнили быти ѡ(т) прє(д)ковъ ихъ з давны(х) часовъ мєла быти вложєна в тотъ пєнь мотыка и зарощєна (1546 *ОГ* 17).

Див. ще **ЗАРОСТАТИ, ЗАРОСТОВАТИ.**

ЗАРОСТИСЬ *дієсл. док. (вкритися рослинністю)* заростися: Межи тими // то лю(д)ми повѣдаютъ ижъ нѣякое ѡзеро различниим (!) троро(с)тми (!) и хво(с)тами (!)заро(с)ло(с) и на ти(х) ростетъ лѣсни(и) овоци (серед. XVII ст. *Луц.* 531-533).

ЗАРОСТИТИ *дієсл. док., перен.* (що чим) *(привести у стан занепаду)* запустити: ѡнъ бо то(т) гла(с) изнєсє мовѧчи, блюдѣтєсѧ ѡ(т) псовъ и злы(х) дѣлатєлє(и) то є(ст) ѡ(т) лжєимєнны(х) па́стырє(и), которыє ꙋ виногра́дѣ х(с)вѣ робíтисѧ по(д)нѧли, а ѡного сами(ж) запꙋстошили и тє(р)ніє(м) бє(з)зако(н)ного жи́тіѧ заростíли (1598 *Виш. Кн.* 309); тєрнъ ла́комства, внꙋтрный ср(д)ца Єгѡ загóнъ заростíлъ былъ и запсова́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 475).

ЗАРОСТОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) *(вкриватися якою-небудь рослинністю)* заростати: Ѡлєдєнѣва́ю: Зарóстꙋю хворосто(м) (1627 *ЛБ* 151).

Див. ще **ЗАРОСТАТИ, ЗАРОСТИ.**

ЗАРОСЪЛЬ *див.* **ЗАРОСЛЬ.**

ЗАРУБАНЄ, ЗАРУБАНЪЄ *с.* **1.** *(визначення границь зарубаними позначками на чому-небудь)* зарубина, зарубка: отъ домовъ ихъ маютъ они обедве стороне той выгонъ держати и его уживать, водлугъ дѣлу и зарубаня и рубежовъ на вѣчные часы (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60).

2. *(перекриття дороги)* загорода: Которое збите и зранене свое, попалене и збурене хатъ, зарубане дороги,... тые подданые Селищъские менили собе быть сталое отъ слугъ пана Мар-

тина Миховского (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/I, 309); тамъ же я возный съ тоею стороною шляхтою бачилемъ закопанье и зарубанье рознымъ деревомъ дорогу, которая етъ (!) значная (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 442).

ЗАРУБАНЬЕ *див.* **ЗАРУБАНЄ.**

ЗАРУБАТИ *дієсл. док.* **1.** *(зробити чимсь гострим на чому-небудь позначку для визначення границь)* зарубати, закарбувати: И мы... змєривши ȣжищи,... копцы засыпали и грани зарȣбали (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); Ино мы... сами по доброй воли своєй на тыи зємли... выєхали и по стародавным границам грани зарȣбали и копцы закопали (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); а который выгонъ завозе (!) передъ домы ихъ, тотъ выгонъ, зєзволившись обедве стороне, передо мною поделили на полы, и рубежи казалъ есми зарубати (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60).

2. *(перекрити дорогу)* загородити: помененый Мартинъ Миховский... насъ самыхъ позбивати, маетность нашу всю у насъ побрати и пограбити, дорогу стародавную, съ Пулинъ до Барашовъ лежачую, зарубати,... росказалъ (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/I, 309); шляхетный Кгрекгоръ Мочулский... въ року теперешънемъ дорогу стародавную звыклую и гостинецъ, зъ розныхъ местцъ черезъ место Красный Ставъ... идучую до места Жаславля..., зарубалъ и закопалъ и ездити... забороняетъ (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440).

Див. ще **ЗАРУБИТИ.**

ЗАРУБИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(закласти зруб чого-небудь – будинку, замку і т. ін.)* заснувати: Замокъ самъ... на ȣстьи рєчки Пȣцо(в)ки на горє камєно(и) и бы(л) спалєнъ пє(р)во ѡтъ своихъ а потомъ ѡтъ шєстидєсѧтъ лє(т) за славъноє памати (!) королѧ алєкъса(н)дра зарȣблє(н) (1552 *ОБЗ* 142); А кгды кнѧ(з) бискȣпъ зарȣбилъ замокъ в тотъ часъ и(х) на воли ѡсадилъ (1552 *ОЖЗ* 122).

2. Те саме, що **зарубати** у 1 знач.: ино мы сами по доброй воли своєй поспол сѧ згодивши,... на тыи зємли выєхали и по стародавным звєчистым границам, грани новыи зарȣбили и копцы закопали (Торговище, 1540 *AS* IV, 244).

ЗАРУКА *ж.* **1.** *(гроші або інші цінності, які згідно з домовленністю вносять для забезпечення зобов'язань)* закла́д, застава: И гдѣ права майтборскіе суть, врадники наши силы-моцы не судять, и тыхъ зарукъ не берутъ (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 30); я самъ або потомъство и ща(д)ки мои єсли бы сєго постановє(н)я моєго выпо(л)ни(ти) нє хотєли то(г)ды пови(н)ни будємъ гд҃ру королю єго а҃ заруки заплати(ти) двє тисячи ко(п) грошє(и) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25 зв.); є(с)ли бы(х) я сама... то(г) ȣвѧза(н)я в тыє сєла кн҃зю козєцє... нє поступила тогды г(с)дру королю... заруки сто ко(п) грошє(и) а кн҃зю. козєцє другую сто ко(п) грошє(и) заплати(ти) пови(н)на будȣ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 16); а сє(с) ли(ст) нш҃ъ в чо(м) ко(л)вєкъ наруши(ти) мєли будємъ пови(н)ни заруки пн҃у ивану хрє(н)ни(ц)кому пѧ(т)дєсѧ(т) ко(п) гршє(и) лито(в)ски(х)... заплаты(ти) (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148 зв.); А єсли бы // я самъ або... хтожъ кольвєкъ того ȣвѧзаньѧ... пєрєказу... чинили... я... повинєнъ буду заруки... заплатити (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146 зв.); И приєха(в)ши... до Пыкова... ȣря(д)нику... ѡны(и)... дєкрє(т)... читали, домовяючися жєбы на добра(х) єго м(л) пн҃а краков(в)ского за тую таксу в нєдоси(т) ȣчинє(н)ю на ча(с) тому дєкрєтови... и за такжє вєликȣю сȣму зару(к) водлє поступку права ѡ(т)правы ȣчинити нє борони(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 110 зв.); А по заплачєнью ты(х) зарȣкъ на врѧдȣ... пры цало(и) и досконало(и) моцы захова(н) и дєржа(н)... тотъ домъ... в споко(и)но(и) дыспозыцы(и) ѡ(т)ца... має(т) часы вєчными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); тая унѣя черезъ заруки презъ вини, презъ заруки урядовые, презъ вязеня до турмъ по мѣстахъ и селахъ до себе примушаютъ и приводятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); пн҃овє Тишовє... того кгру(н)ту нєправнє и кгва(л)товнє заживаючи,... пожарами палячи и пу(с)тошачи, ѡныє попусто-

шили и мимо заруку вырубали (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); **в заруку попасти, попасти в заруки** – порушивши угоду, бути зобов'язаним раніше виплатити заклад: ты дей при нєм почтȣ слȣгъ своихъ послати нє хотєла и з листȣ своєго записного выстȣпила и в зарȣкȣ попала (Вільна, 1552 *AS* VI, 132); тая дѣвка моя, подлугъ опису моєго,... мела была быти охрищона по вѣри матки своее и по обычаю греческого закону, за што я попал въ заруки жоне моей и паней тещи (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 19); **в заруки упасти** – те саме, що **в заруку попасти**: за каждым разом в тыи заруки упасти маю, которые кром жадного милосердъя,... был бых винен платити, не вступуючи в жадное право (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); **подъ зарукою (заруками)** – за закладом: ми приказує(м) по(д) ласкою нашою и по(д) зарȣкою дєсѧ(т) тисѧ(ч)ма копами грошє(и) абы иначє(и) то(г) нє чини(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 56); на што дє(и) и ли(ст)... по(д) пєчатьми а свєдо(м)ємъ людє(и) добры(х) по(д) заруками дво(х)со(т) копъ грошє(и) (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 87).

2. Обіцянка, зобов'язання: а и сами ѡни тую зарȣку принѧли и слюбили, штож мают так дєржати (Кошир, 1502 *AS* I, 149); **заруку возносити (на себе)** – брати на себе зобов'язання на виплату закладу: По добро(и) воли своє(и) тȣю заруку на сєбє во(з)ношȣ и єє выпо(л)нити маю (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82 зв.).

ЗАРУКАВЄ *с.* **1.** *(частина ритуального одягу священика)* нарукавник: не знашол есми в церкви... рыз двоих: одных коленских белыхъ,... а других выбойковыхъ чирвоных, штихар из зарукавемъ (Володимир, 1579 *Арх ЮЗР* 1/VI, 65); зарукаве старое китайчаное, петрахиль адамашковый зеленый старый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

2. Деталь бойового обладунку воїна: збро(и) двє и шишаков два зарȣка(в)є двоє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7); взято... рыштȣнъкȣ до во(и)ны налєжачого то єстъ зброя зъ зарȣкавями зъ шишаками з наколєнъками шє(ст) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.).

ЗАРУТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zarzucić) *перен.* (що) загубити, втратити: тот же дей Василей... зъ братомъ своимъ... зарутивши боязнь Божую ...и срогост права посполитого... кгвалтомъ..., вдарили на дом войтовский (Луцьк, 1566 *Арх ЮЗР* 8/VI, 180).

ЗАРУТЪ *ч.* (*стп.* zarzut) закид, докір, звинувачення: "Зарутами" отступникове приводитися отъ насъ напротивъ ныхъ звыклыи каноны св. вселенскихъ соборовъ назвали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 689); Лечъ обороны нашѣ не заруты суть, але правда и каноны Духомъ Святымъ презъ уста святыхъ Божіихъ ухваленыи поданыи и всему свѣту оголошеныи и всему свѣту оголошеныи (Там же).

ЗАРУЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому що) *(не дозволяти робити)* забороняти: Жалова(л) на(м) ма(т)ѳєи... на стєѳана и на игната... Што(ж) дєи ѡни встȣпають(ся) в нашии вѣчны(и) сєножати и зарȣчають на(мъ) косити (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); врѧдник Жєславский панȣ подскарбьємȣ тоє дєрєво брати зарȣчал (Кременець, 1542 *AS* IV, 315).

(давати розпорядження) наказувати: намъ Грышъко Лучичъ зъ братею своею, о той ниве навъпоминалъ... подъ зарукою господарскою и воеводскою не однокротъ, передъ людми добрыми намъ заручалъ, абыхъмо съ тое нивы ихъ, дворъ нашъ знесли (Овруч, 1555 *АрхЮЗР* 3/I, 324).

2. (чим) *(запевняти)* завіряти: предкове мои ...первей сего неоднокрот о том мовили, и листы господарскими князя... навпоминали, и заруками господарскими заручали, абы он тым землямъ... дал покой (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23).

3. (що) *(виділяти, призначати)* назначати: коли земянинъ або служебникъ наместника володимерского, зваснившися на которого мещанина, заруки имъ заручають, тые заруки съ нихъ намѣстникь собе береть (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 30).

4. (кого ким, кого кому) *(встановлювати взаємозалежність)* єднати: спорȣ(ч)ни(к) єсть хс. и ото зарȣча́є(т) ба члко(м), зарȣча́є(т) // члка бȣ: и якъ ре́клъ пономи́ти на(с), и поно(в)ла́є(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 93 зв.-94).

Див. ще **ЗАРУЧИТИ²**.

ЗАРУЧИНЫ *мн.* Заручини: ѡбрȣче́нїє: зало(г) задато(к), зарȣчины (1627 *ЛБ* 149); Єсли бы ѡць ѡбєцовалъ за сыны албо дочки свои дорослыє, а они бы прїто́мными бȣдȣчи мо́лъчали, и нє были томȣ проти́вныє, зарȣчины бȣдȣть ва́жныє (Львів, 1645 *О тайн.* 150).

ЗАРУЧИТИ¹ *дієсл. док.* (кого, кого за кого; кого кому) *(виконавши певний обряд, оголосити кого-небудь нареченою і нареченим)* заручити, посватати: зарȣчил и змовил єсми тȣю внȣчкȣ мою, кнажнȣ Маринȣ Львовнȣ, в малжєнство кназю Дмитрию Фєдоровичȣ Сонкгȣшковича (Городище, 1551 *AS* VI, 107); их мл. дочку свою панну Богдану за мене заручили (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 97); Члвкъ кото́рый жєнȣ зарȣчи́лъ, а нє пона́лъ єи, нєха́й и́дє(т) и воро́титса до домȣ своєгѡ бы я́къ нє ȣмєрлъ на войнѣ а и́ншїи бы по́налъ члвкъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 155); Єсли бы дѣвкȣ па́ннȣ зарȣчи́лъ мȣжь, а нашо́лъ бы ю хто вмѣстє лєжа́лъ бы з нє́ю, обоє вы́вєдєшъ до бро́ны мѣста о́нагѡ и ка́мєнми заби́ты бȣдȣ(т) (Там же, 156 зв.).

Див. ще **ЗАРУЧОВАТИ**.

ЗАРУЧИТИ² *дієсл. док.* **1.** (кому що) *(дати розпорядження)* наказати: врадник Жєславский... зарȣчил панȣ подскарбьємȣ пєрєд вижом, жєбы того дєрєва нє брал с тоє пȣшчи под зарȣкою на господара... полторы тисачи коп грошєй (Кременець, 1542 *AS* IV, 315); И повторє прє(д) пана єго м(л) воєводы Києвско(г) ѡбличностью заручи(л) єсми єму по(д) тыми(ж) словы абы да(л) покои по(д)даны(м) вш (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1 зв.).

2. (чим) *(дати поруку, гарантувати)* поручитися: тамъ же насъ у везеня посажоно, и не хотече насъ пустити, ажъ на поруку кождого зъ насъ пущоно, заручивши тридцатма копами грошей, абы дей есте болшей жаднымъ... гандлемъ се не обходили (Житомир, 1586 *Арх ЮЗР* 7/I, 255); при насъ... отецъ протопопа Киевский заручилъ тому попу Филипу, подъ неблагословенемъ Божимъ и винами на его милость пана воеводу киевского сорока копами грошей литовскихъ... абы... жадныхъ справъ духовныхъ... ся не важилъ и не справовал (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142);

встановити, визначити: точилася справа... о ниву у Груздова гумна, которую Семенъ Несын менует своею власною, а Левко также своею, и выоравшы Левко и просо посеяв, через заруку, которую ему Несын заручив, до скрынки местской грошей дванадцать, а на вряд замковый копою грошей (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 6).

Див. ще **ЗАРУЧАТИ**.

ЗАРУЧІТІСЕ *дієсл. док. (стати нареченою або нареченим)* заручитися: sponsalia зарȣчітісє дѣвкою (I пол. XVII ст. *Сем.* 164).

ЗАРУЧНЫЙ, ЗАРУЧЪНЫЙ *прикм.* Який стосується заруки. ◊ **листъ заручный (заручъный)** *див.* **ЛИСТЪ²**.

ЗАРУЧОВАТИ *дієсл. недок. (виконуючи певний обряд, оголошувати нареченою і нареченим)* заручати: ѡбрȣча́ю: зарȣчины чиню, па́ннȣ зарȣчȣю (1627 *ЛБ* 149).

Див. ще **ЗАРУЧИТИ¹**.

ЗАРУЧЪНЫЙ *див.* **ЗАРУЧНЫЙ**.

ЗАРЫТЬ, ЗАРЇТЇ *дієсл. док.* (що) *(закопати)* зарити: съ которое горы панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарыть и метатъ, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинскаго (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243); зарїтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 55).

ЗАРЫЧАТИ *дієсл. док. (голосно вигукнути)* заричати, закричати: оуслышавши Ісавъ слова оцо́вскїи зарыча́лъ вєли́кимъ го́лосомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 42 зв.).

ЗАРѢЗАНЄ, ЗАРЕЗАНЄ, ЗАРѢЗАНЬЄ *с.* Убивство ножем: а пото(м) дє(и) то(т) нахи(м) з рабєє(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дєта за-

рєзали… а по зарєза(н)ю лупили и сє(р)дцє вынѧ(в)ши лиза(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); заколение зарезане (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); заколє́ніє, зарѣза(н)є (1596 *ЛЗ* 48); Заколє́ніє: Зарѣза́ньє (1627 *ЛБ* 41).

Пор. **ЗАРѢЗАТИ.**

ЗАРѢЗАНИЙ *див.* **ЗАРѢЗАНЫЙ.**

ЗАРѢЗАНЫЙ, ЗАРѢЗАНИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (убитий ножем або чим-небудь гострим)* зарізаний: роспȣ́стныи банкє́ты лю́бытє: проти(в) кото́рыхъ в'дє́нь и вночи́ лзы́ оукри́вжєныхъ тєкȣ(т)… и го́лосы крыкли́выи, я́ко о́ныхъ ма́токъ за зарѣзаними дѣтми ѡ(т) Ирода, прє(д) обли́чность Б҃а идȣ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 176); пта́шка живо́го во́змєтъ… и ѡмо́читъ… // в' крови пта́шка зарѣзаного (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 691-692); **зарѣзанаа офѣра** *див.* **ОФѢРА.**

ЗАРѢЗАНЬЄ *див.* **ЗАРѢЗАНЄ.**

ЗАРѢЗАТИ, ЗАРЕЗАТИ *дієсл. док.* (кого) *(убити ножем або чим-небудь гострим)* зарізати: горѧсѣръ повєлѣ(л) єго въ бо(р)здѣ зарѣзати (1489 *Чет.* 246); ȣ мєстє(х)… на(р)ви и бє(л)ску была помова на жиды… якобы мєли та(м) дєтѧ хрєстия(н)скоє зарєзати злосливы(и) ȣчино(к) на(д) народо(м) хрєстия(н)ски(м) попо(л)нѧючи (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); посли Подковы, яко то его въ Немирове поймали, козаки ся разбегли, и оденъ… мѣлъ узолъ не малый чирвоныхъ злотыхъ и которые дей слуги, або дружина Путошинского… того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9); Жена… дмитра зарѣзати казала (поч. XVII ст. *Вол. В.* 99); авраа́мє вѣзми сн҃а сво́єго єдинаго… и за́рѣжєшь сн҃а сво́єго длѧ мє́нє (поч. XVII ст. *Проп.* 5 зв.);

(убити свійську птицю або тварину на м'ясо чи офіру) зарізати: взято, и копаницу, и свердель, и долото, и мясо все…, и яловицу зарѣзано (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 88); чоботы сутъ наука, мирнусть, а теля годованное, што зарѣзали и изѣли, то есть сынъ Божій (XVI ст. *НЄ* 7); пото(м) ѡ́ны(и) ієрєй ма(л) зарѣзати єдно кȣрча, и воупȣстити кр(в)ъ с нєго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); а кг(д)ы сн҃ъ тво́й… з' вшєтє(ч)ницами пришо́лъ, зарѣзалєсь длѧ нєго вола тлоу́стого (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); И роска́жєтъ Сщ҃єнникъ жє зарѣжȣтъ пта́шка (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 691).

Див. ще **ЗАРѢЗОВАТИ.**

ЗАРѢЗОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **зарѣзати:** жи́довє бара́(н)ка ѡ(т) стада взѧ́(в)ши хова́ли, а чтырна́(д)цато(г) днѧ кȣ вє́чєрови зарѣзовали (Вільна, 1596 *З. Каз.* 49); заколя́ю, зарѣзȣю, зако́люю (1596 *ЛЗ* 48); Жрȣ; Зако́люю, зарѣзȣю, офѣрȣю (1627 *ЛБ* 38).

ЗАРѢКАТИСѦ, ЗАРЕКАТИСѦ *дієсл. недок.* (чого) Зарікатися: Тамжє киваючи рȣкою Жєлєхъ и то мовил "жє єщє нє зарєкамсѧ и на твоємъ горлє посєдѣть, вшак, повєда, ȣзришъ, яко ѡттоль выєдєшъ…" (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); А чи(м) жє ѡ(н) длъ(ж)ник ѡбѣцѧ(л) плати́ти длъгъ сво(и). ни́чи(м) и(н)ши(м) єдно ѡбѣцѧ(л) б҃ȣ слȣжи́ти, зарѣкалсѧ всѣ(х) зло́стій сєгосвѣ(т)ны(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 99 зв.).

Див. ще **ЗАРЕЧИСЕ.**

ЗАРѢЧЪНЫЙ, ЗАРИЧНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Зарічний. Вл. н.: Нєстє(р) зарѣчъны(и) (1649 *РЗВ* 106 зв.); Пили(п) Зари(ч)ны(и) (Там же, 306).

ЗАРЯ, ЗАРѦ *ж.* (*цсл.* зарѧ) **1.** *(самосвітне небесне тіло)* зірка, зоря: Ви́димѡ… прєсвѣтлȣю За́рю ми́лє, и вє́сєлѡ входа́чȣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 753); той прихо́дъ кра́сный за́рѣ здалє́ка видѣ(л) прємоу(д)рый соломо́нъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 332 зв.); *У порівн.*: Которая есть то та южь, ся береть яко заря поoустоваючи, красна яко мѣсяць, выборна яко солнце, грозная яко спица къ бою зряженаа? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

2. Промінь, світло: нємє(н)шїй ди(в) к(д)ы и(з) гроба камєнїємь вєликы(м)… запє(ч)тлѣнного, жа(д)ныи рѣчи нє оуроушивши, якобы єди(н) промѣнь або зарѧ прони(к)нȣ(л) и до ап(с)ло(в) такы(ж) чєрє(з) за(м)кнєныи двєрѣ …оуказа(л)сѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77 зв.); Ра́-

дѹйсѧ за́рє слнца, котрóє затмéньє Оутєрпѣло, в҆ смѹтноє сна погрєбéньє (Львів, 1631 *Волк.* 26); Якѡ нєдóпыръ, кѹ слонéчной за́ри Свóєй нє мóжєтъ ѡбєрнѹти тва́ри (Львів, 1642 *Бут.* 9 зв.); *У порівн.*: познавайте ясно прєлюбом царя и будете потом, як я́сная за́ря (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); *Образно*: ра(д)уисѧ свѣтлоє слнцє даміянє. бжєствєными зарями озаряѧ всєго мира (1489 *Чет.* 69 зв.); И ма́лѹю за́рю свѣта свóєгѡ пока́зѹєшъ, А дѹшѣ и ср(д)ца на́шѣ, на вѣрѹ твою готѹєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 72).

Див. ще **ЗОРЯ.**

ЗАРѦ *див.* **ЗАРЯ.**

ЗАРѦЖЕНЇЄ *с.* (*стп.* zarządzenie) розпорядження, воля: Я нєдостойный въспрїа́хъ Па́сти Цр҃ковь Бж҃їю, Пр(о)рѡ́чєскимъ послѣдоу́ющє глѡмъ, Апл(с)кимъ жє повиноу́ющєсѧ оучé-ниємъ, и Стыхъ Ѡ(т)цъ зарѧжéнїємъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 2).

ЗАСАДА *ж.* **1.** *(скрите місце для несподіваного нападу на кого-небудь)* засада: Єсли хто з нéнависти чл҃вка попхнéтъ а́бо на нєгѡ ки́нєтъ з҆ заса́ды, а́бо бѹдѹчи ємѹ нєпрїѦтєлє(м) рѹкóю оуда́ритъ, а óнъ оумрєтъ, котóрый оуда́рилъ ви́нєнъ бѹдєтъ мѹжєбойства (серед. XVII ст. *Хрон.* 150 зв.).

2. *(відгороджене місце для тварин)* обора: вепровъ, (въ) засаде // кормныхъ, взято сорокъ (Житомир, 1584 *АрхЮЗР* 6/I, 144-145).

3. *Перен. (те, що перешкоджає здійсненню чого-небудь)* перепона: Єго дш҃а якъ пта́шокъ ѡ(т) тєнéтъ таéмныхъ Лóвцовъ оушла, порва́ла сѣти заса́дъ зéмны(х) (Вільна, 1620 *Лям. К.* 9).

Див. ще **ЗАСАДЗКА, ЗАСАДКА, ЗАСАЖКА.**

ЗАСАДЗКА, ЗАСАДЗЪКА *ж.* (*стп.* zasadzka) **1.** Те саме, що **засадка** у 1 знач.: А кгдысє …я(н) ко(з)ло(в)ски(и) с тоєю засадзъкою поро(в)на(л) та(м)жє є(г) ѡ(с)кочи(в)ши вколо… // …ѡбухами били мо(р)довали (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164-164 зв.).

2. *Перен. (злий задум проти кого-небудь)* підступ, замір: Кóзнь: Скри́тоє а зрадли́воє ѡшѹка́ньє, хитрость, зра́да, заса́дзка (1627 *ЛБ* 54); Навѣтъ: По(д)ѹщéньє, здра́да, заса́дзка, по(д)-стѹпо(к), нагаба(н)є (Там же, 68); з устъ самого пана Кгавловъского, на постели лежачого, хорuючого, слышал, же попи литовизкие…, уставичне пъючи, на его милость пана Кгавловъского засадзъки засажаютъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАЖКА.**

ЗАСАДЗЪКА *див.* **ЗАСАДЗКА.**

ЗАСАДИТИ[1] *дієсл. док.* **1.** (кого) Поселити: и(х) м(л) при (м)нє мєновали и засадили з стороны кнзѧ Ружи(н)ского єго м(л) пна Яна Аксака (Київщина, 1595 *ККПС* 70); А тє(ж) то нє подобъна…, жєбы мєсто Лєщи(н), и Лука на ты(х) кгру(н)та(х) сєлъски(х) засажоныє бы бы(т) мєли (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195).

2. (кого) *(дати в заклад, заставу)* заставити: До того теж в. м. коней килкадесятъ засажоных на отбите того здрайцы поготову недалеко двора мел (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 510).

3. (кого) *(влаштувати засаду для підстерігання кого-, чого-небудь)* розташувати: владыка Холмский… иныхъ о колкодесятъ зъ гаковъницами по домохъ мещанъ владычнихъ засадивши, у замочокъ стреляти… // …былъ росказалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 10-11); всюди по дорогахъ, здалека коло места сторожу засадили и розложили, ижъ жаднымъ способомъ тамъ ехати не допустили (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 26); а засадивши страж и другими девчаты, сама… до гумна на час малый, ркомо то для господарства, одешла (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); а при нихъ бєло (!)… бо(л)шє(и) ста чоловєка которыє всѣ потаємнє на то(т) ѹчынокъ… были приготованы и засажоны мєжы двора(м) и го(с)подою въ хворо(с)тє и коло хворосту (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); А корыисти и вси скоты розбєри́тє собѣ: засади заса́дкѹ мѣстѹ за ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 164 зв.); тыежъ… обадва попы литовизкие…, менованых паробъковъ своих з стрелбой огнистою, знати же на забитье

самого... пана Кгавъловского, засадили били (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476);

(призначити на посаду) посадити, поставити: Пєрєдо (м)ною, Ма(р)тино(м) Прибо(р)ски(м), засажоны(м) на мє(ст)цу по(д)старо(ст)ва володимє(р)ско(го)... во(з)ны(м) повєту Воло(ди)мє(р)ско(го)... вы(з)на(л) тыми словы, и(ж) дє(и): "... бы(л) є(с)ми... на то(р)гу порану для *при(с)мотрє(н)я збо(ж)я ...*" (Володимир, 1587 *ТУ* 215); пєрєдо мъною... субъдєлєкгатомъ на мєсъцє урожоного... Яна Шидъловъского засажонымъ у (!) субъдєлєкгованымъ ѡчєвисъто... становъши wозъны(и) (!) // єнєралъ воєводъствъ Києвъского, Волынъского (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

Див. ще **ЗАСАДИТИСЯ, ЗАСАЖАТИ[1].**

ЗАСАДИТИ[2] *дієсл. док.* **1.** (що) *(покласти початок, існування чого-небудь)* заснувати, створити: Але за часомъ, азали ся дастъ Богъ, обачатъ и на сумненью своемъ почуютъ, на якомъ ѳунъдаменъте и на якой правде тотъ свой упоръ засадили (Вільна, 1599 *Ант.* 813); Поневажъ... на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья своего засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И самόє нáвєтъ нáшє на сéмъ свѣтѣ мéшканїє далéкѡ бόлшъ на прáцахъ и клόпотахъ єстъ засáжєно, нѣжли на покόю и рáдости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 28); *Образно*: Прїйдú ѡ҃стú ми ср(д)цє и дꙋ́шꙋ мою, И засадú в нєй ны́нѣ столи́цꙋ своѝ ѡгнєпáлнꙋю Любóвъ твою (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

2. (на що) Зосередити (на чому): разорєниє ...чєрє(з) мєщаны Львовьскыє... дѣє(т)ся которыи засадивши на то ꙋпорны(и) ꙋмысль сво(и) подаю(т) и внашаю(т) в законъ нашъ с҃ты(и) наꙋкы якыє(с) новыи нєзвыклыє и закону с҃тму противныи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Богáчъ на кόждый дєнь гόйнє оуживáючи, вєсєли́л'ся, и вєли́кими достáтками, //... роскошовáлъ, и тѣшил'ся, всє своє старáнїє на шáтах' коштόвны(х), на розмайтыхъ потрáвахъ и на штодéнномъ банкєтовáню засади́вши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

3. (що, кого, на чому) *(організувати судове засідання для судового розгляду маєткових конфліктів)* зібрати, скликати: не хотячися Паевский з его млтю паном маршалком, а пан маршалок теж его млт з ним водле тых мандатов, которые противку себе з обу сторон были одержали, обычаем правным там у Варшавѣ обходити, але засадивши на том з обу сторон *приятелей своих, так постановили и листы межи* собе подавали (Верба, 1564 *ВИАС* II, 226); А его милость панъ владыка... кгволи княжати Чарторыскому и малжонъце его а сестранъце своей, суды свое засадивши, мне... декрета свое..., противко мне выдавал и выдалъ (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 550).

4. (кого) Розмістити, посадити: кня(з) ку(р)пски(и) засадивши приѧтєлє(и) своихъ... пєрє(д) которыми казавши постановить слꙋжєбника своєго шимона... мови(л) тыми словы (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 140); а дѣлнымъ въ всєм' бꙋдꙋчи, єстєсь... стóрожє(м) Корóны и пéрши(м) встрꙋто(м) татáринови сѣдѧчи в' пóртѣ Оукрáины и я́кѡ в' чєло нєпрїáтєлєви засажéный (Київ, 1623 *МІКСВ* 72).

5. (що) *(обійняти яку-небудь посаду)* зайняти: И, засадивши мє(ст)цє своє судовскоє па(н) судя... тамъ жє по вчинє(н)ю дєкрєту судє(и)ского проти(в) ѡсобамъ ихъ м(л) таковымъ способомъ, и(ж) ѡ тую рєчь, ѡ которую па(н) су(д)я княгиню... на тєпєрєшниє // роки позвалъ... па(н) ѡлє(х)но... апєлєвалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 70-71).

ЗАСАДИТИСЯ, ЗАСАДИТИСѦ *дієсл. док.* (на кого) *(заховатися де-небудь для раптового нападу на когось)* засісти: засадившися непристойне, умыслне, здрадецке, з немалым оршаком людей,... в ден пятничный... мене кгвалтом, зле, непристойне... на сани вкинули (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476); послáлъ г(с)дь дꙋха злóгѡ мєжи Авимєлєха брáта и́хъ, и на и́ншїи кнѧжа сїхéмскїє, котóрїи ємꙋ бы́ли помогли и засади́лисѧ на нєгó на вєрхꙋ гóрѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

ЗАСАДИТИСА[1] *дієсл. док.* **1.** (на чому) Переконатися (у чому): Иншїи за́сь засади́вшисѧ на ласцѣ, за имѧ Бж҃еє тѣла свои на оурѹга́нѐ и мѹки выдають: а сїи овыхъ пєрєвы(ш)ша́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 182).

2. *Перен.* Розвинутися: наоучи мѧ прьвѣй ...доброты и цвиче́нѧ, а пото(м) розѹмоу, на фоудаме́нтѣ цно́ты добрє оумѣє(т)но(ст) засади(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 212).

ЗАСАДИТИСА[2] *див.* **ЗАСАДИТИСЯ.**

ЗАСАДКА, ЗАСАДЪКА *ж.* **1.** *(скрите місце для неочікуваного нападу на когось)* засідка, засада: жидовє на нєго хитры заса(д)ки ѹчинили (II пол. XVI ст. *КА* 108); пн҃ъ я(н)... протє(с)това(л) на пн҃а Ба(л)цєра... которы(и) запо(м)нє(в)ши бг҃а и срокгости пра(в)ноє а (в)зя(в)ши пєрє(д) сєбє злы(и) а нєпри(с)то(и)ны(и) ѹмы(сл) проти(в)ко мнє... заса(д)ки по дорога(х) и при цє(р)кви... чини(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 15); Оухищре́нїє: Заса(д)ка (1627 *ЛБ* 142); а потомъ,... вернувшися одъ церкви,... ешче зъ большимъ людомъ и з тыми, которые по заплоткахъ въ засадце были, кгвалтовне... на дворъ помененый нашедъши, а зобравши... войтовъ... онымъ росказали, абы, жадныхъ повинностей... отъцу Рутъскому... неодъдавали (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543); А вы́бравши ї҃ моцных людє́й посла́лъ но́чью, и росказа́лъ имъ мо́вячи: оучинитє́ заса́дкѹ за мѣсто(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 164 зв.); пошли на мѣстцє засадки (Там же, 165); а на остатокъ, не могучи се есъче тымъ уконътентовати, любо протестанътови такъ веле шкодъ начинилъ самъ, же южъ панъ Шыленъ, посполу съ тымъ же паномъ Шелейкомъ,... на доброволной дорозе в улицы заступивъшы и инныхъ месчанъ суседовъ своихъ и розных особъ на засадъци постановивъшы, на протестуючогос по два крот нападали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

2. *Перен. (підступні заходи)* підступ, замір: братие, змоцняйтес о Господеви и в силе моцы Его; облецѣтися в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовским (Вільна, 1600 *Катех.* 80).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАДЗКА, ЗАСАЖКА, ЗАСЕДКА.**

ЗАСАДЪКА *див.* **ЗАСАДКА.**

ЗАСАЖАТИ[1] *дієсл. недок.* **1.** (що ким) *(призначати кого-небудь для виконання певних обов'язків)* садити, ставити: роскаже его кролевъская милость черезъ листы свои господарьскіе старостамъ поветовымъ, абы они на врядехъ... господарьскихъ въ небытности своей таковые местьца засажали особами на то годными, съ посродъку васъ обравъшы (1554 *РИБ* XXX, 263);

(що) влаштовувати, організовувати: тамже сторожу одбивши от той брамы..., и въехавши в манастыр,... и не вѣдати якиесь суды в томъ манастыру засажалес и судилесь, противко праву и волностямъ их, листомъ и привилеомъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/VI, 79).

2. (що) Чинити засаду: з устъ самого пана Кгавловъского, на постели лежачого, хоруючого, слышал, же попи литовизкие..., уставичне пъючи, на его милость пана Кгавловъского засадзъки засажаютъ,... и инъные прикрости..., чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(що) зміцнювати, закріплювати. *Образно*: Пова(ж)ны(и) и прм(д)ры(и)... воє́вни(к) па́вє(л), я́ко мо́цноую анґи́рѹ в҆ ср(д)цахъ тврьдою вѣрою спанѧ́лы(х) засажа́ючи, // ...причини(л) прися́гоу (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202-203).

ЗАСАЖАТИ[2] *дієсл. недок.* (на чому) Основувати, засновувати, ґрунтувати: на слабы(х) филѧрєхъ, єдиновластїє папєжо(в) ри(м)ски(х) той дѣєписъ засажаєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 109); найдова́ли сѧ тако́выи... лю́дє, кото́рыи... приношоною сла́вою... сѧ тєжъ бры́дили и пєрє(д) нєю оутѣка́ли: и нє яки́ми были в ѡчахъ створє(н)ѧ, алє яки́ми, в ѡ́чахъ само́го створи́тєлѧ, бы́ти мѣли, на то(м) всє стара(н)є и оусилова(н)є своє засажа́ючи (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2).

Див. ще **ЗАСАДИТИ**[1].

ЗАСАЖАТИСЬ *див.* **ЗАСАЖАТИСЯ.**

ЗАСАЖАТИСЯ, ЗАСАЖАТИСЬ *дієсл. недок.* **1.** (в чому, на чому) *(мати щось за основу)* ґрунтуватися: в каждо(и) рєчи єстъ бы(т)но(ст) и трафꙋнки, котóрии самóй рєчи придáютсѧ и в нє(и) засажáютсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 215); Нє на голотѣ прéто слωвъ засажáйсѧ, áлє мóцъ и вáгꙋ а нáйболщєй розꙋмъ мóвѧчихъ оуважáй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 101).

ЗАСАЖЕНЫЙ *див.* **ЗАСАЖОНЫЙ.**

ЗАСАЖКА *ж.* **1.** Те саме, що **засадка** у 1 знач.: Тáкъ бовѣ(м) и Ісоу(с) сн҃ъ Нáви(ч) фóртєлѣ и заса(ж)ки ꙋчинúти на Гаяны приказáлъ (Київ, 1627 *Тр.* 659).

2. Те саме, що **засадка** у 2 знач.: поневажъ, зъ презреня Божого, а за опилостью и нещастемъ своимъ, въ року теперешънемъ... презъ руки, въ засажце мужа моего самотретего на Андрея Брудзинского, слугу пана Яна Галчиновского,... // раненъ естъ разъ оденъ, смерть по дняхъ килку понюслъ (Житомир, 1611 *Арх ЮЗР* 6/I, 361-362).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАДЗКА, ЗАСЕДКА.**

ЗАСАЖОНЫЙ, ЗАСАЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(який сидить у засаді)* прихований, замаскований, скритий: тые бояре... тым стадом конным збожа... пана Кгойского,... пасли, топтали, псовали, за сторожою оных засажоных людей у вале (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); не могучи тые хлопы засаженые... пана Кгавловъского на тых засадзъках своих дочекати, одходечи з них, далшие похвалки учинили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

2. *(обраний для виконання певних обов'язків)* призначений: На которого пана... су(д)я засажоны(и)... стату(т) ω(т)ворилъ и водлє чоты(р)дестого артикулу,... сєдєти былъ єму казалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71).

3. *(який засідає)* скликаний, зібраний: приказую тобе, абы еси... передъ урядомъ моимъ засажонымъ, завите самъ особою своею сталъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 303).

ЗАСВЕЖА *див.* **ЗАСВѢЖА.**

ЗАСВИДѢТЕЛЬСТВОВАТИ, ЗАСВѢДИТЕЛСТВОВАТИ *дієсл. док.* (що) Засвідчити, підтвердити: То всѣ, Скарго, род руский в писмѣ и науке славянскаго языка благодатию Христа бога одержал засвидѣтельствовал и тако достаточне спробовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Свѣдúтєльствую: Свѣдчꙋ, вызнавáю, послꙋшєствꙋю, засвѣдитєлствꙋю, протєстꙋюсѧ, ωсвѣдчáюсѧ (1627 *ЛБ* 112).

ЗАСВИЖА *див.* **ЗАСВѢЖА.**

ЗАСВѢДИТЕЛСТВОВАТИ *див.* **ЗАСВИДѢТЕЛЬСТВОВАТИ.**

ЗАСВѢЖА, ЗАСВЕЖА, ЗАСВИЖА *присл.* (стп. zaświeża) відразу: Для которого такъ дей долгого везеня,... также и везеня такого, ни которому урядови водле бегу права посполитого засвежа, ажъ теперъ скоро вышовши зъ его везенья за помочю Божею (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92); Ижъ тєды сама очевистє засвѣжа для небезпечности од того злого чоловѣка до учиненя осветченя не прибыла, теды теперь... очевисте протестацыи... апробую (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); посвѣдчаєтъ шкриптъ синодалный до книгъ трибꙋналныхъ вє(л) к(з) ли(т) засвѣжа ω(т)даный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 76 зв.); яко(ж) напєрє(д) ꙋказовали поводовє жє на то(м) мє(ст)цꙋ копцы тры наро(ж)ныє по(з)ваны(и) ро(з)нє(с) на што ꙋказа(л) протєстацыю засвєжа ꙋчынєнꙋю (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17 зв.); на дово(д) того всєго стави(л) возного... которы(и) с приданя ꙋрядового заразо(м) за свижа спꙋ(с)тошєня и попалєня... тоє має(т)ности... созна(л) (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Ie, 256, 28); урожоный панъ Анъдрей Олешъвянский... прихиляючыс до першого оповеданя въ кгроде тутошънем, през шляхетного пана Симона Машевича,... в року теперешънем за свежа учыненого, сведчылсе и соленитер протестовал на урожоных их мл. пановъ... воеводства Волынского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 349).

ЗАСВѢТИТИ *дієсл. док., перен.* (що чим і без додатка) *(виявити щось благородне, чисте,*

одухотворене) засвітити: Вонность арома(т) кни(ж)ного читанья, дх҃овная касия красного спѣванья. Нынѣ бл҃гоухаю(т) якъ ра(и)скии цвѣти, засвѣтивши на на(с) нб(с)ные свѣты (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); вмѣсто то(г) якобы ре́клъ видѣный єстъ, в тѣлѣ показа(л)ся, и на(м) засвѣти́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 37 зв.); Одинъ естъ Іерусалимъ… и една земля Жидовская, въ которой ся Іисусъ Христосъ родилъ,… и зъ горы Оливнои на небеса поднеслся… зослалъ… Духа Святого на своихъ учениковъ, и ними на весь свѣтъ засвѣтилъ пресвятыми дарами его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 839); Цр҃кви Бж҃ой, ста́лє(с) ся ясноє свѣти́ло: Котрóє на ори́зонтъ Лвóвскій засвѣти́ло (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.); Прє(ж)дє міра прє(д)увѣдѣнная, Прєч(с)тая дв҃о нєтлѣнная… Ты єдина́ з грѣхóвныхъ тéмностій, якѡ Дєнни́ца прєсвѣтлая засвѣти́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.).

ЗАСВѢТИТИСЯ, ЗАСВѢТИТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *(випромінити ясність, світло)* засвітитися: фрасу́єтся, и впро(д) нѣжлися постанови́тъ, внѣвєчь ѡборочає(т)ся. я́к ѡгóнь трóха засвѣти(т)ся, а я́къ трьсти́на в пóпѣлъ ѡбєрънєтся (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); на захова́ня иліїлно нбѡ та́къ мнóго кóнєй и възо(в) ѡгнистыи(х) вы́слало ижъ ся вся гора засвѣти́ла, и пóлная была кóнєй и вóзо(в) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199); Ѡказа́лъ жє зъ всєго єгѡ Тѣла, кипѣла сла́ва Бо(з)ства єгѡ: и зъ всѣ(х) члóнкѡ(в) єгѡ засвѣти́лася свѣтлостъ єгѡ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 124).

2. *Перен. (проявитися в чистоті, благородстві)* засвітитися: а походя́чїй дх҃ъ, чєрє(з) сєбє ис соббю сн҃ъ ока́зуєтъ, оди́нъ єдінорóднє ѡ(т) нєрож(д)єнои свѣтлости засвѣти́вшися (Острог, 1598 *Іст.фл. син.* 42 зв.).

3. *Перен. (виявитися в чомусь)* зародитися: пріидє бо на́ тя свѣтъ, и сла́ва гн҃я в тєбѣ засвѣтится: а тма покри́єтъ зємлю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61 зв.).

ЗАСВѢТИТИСЯ *див.* **ЗАСВѢТИТИСЯ.**

ЗАСВѢЧАТИ *дієсл. недок.* (що) *(запалювати)* засвічувати: Напродъ… церковъ чудо православное выдаетъ въ суботу Великую… святый свѣтъ, который сходитъ зънеба до гробу Іисуса Христа… отъ которого… патріархъ… свѣчки засвѣчаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 841).

Див. ще **ЗАСВѢТИТИ.**

ЗАСВѢЧЕНЬЄ с. (стп. zaświecenie) випромінювання, засвічування: Хтó бы по та́къ вєли́кой мглѣ хма́рны(х) и тéмныхъ ѡболоковъ, нéнавистєй, и гнѣвовъ, зъ я́сныхъ пожада́ной є́дности прóмєнєй засвѣчéнья, вєсєли́тися нє мѣлъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 30 зв.).

Пор. **ЗАСВѢТИТИ.**

ЗАСЕ *див.* **ЗАСЬ.**

ЗАСЕВАТИ *див.* **ЗАСѢВАТИ.**

ЗАСЕВОКЪ *див.* **ЗАСѢВОКЪ.**

ЗАСЕВЪ *ч. (ділянка землі, засіяна яким-небудь зерном)* засів: не меншую межи инными и тое чинитъ подданымъ Вилейскимъ шкоду, кгды пустопашъ быдло и свини свое въ засевы овыхъ пушъчаючи, розного рожаю збожа вытравляли (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

ЗАСЕГАТИ *див.* **ЗАСЯГАТИ.**

ЗАСЕГНУТЬ *див.* **ЗАСЯГНУТИ.**

ЗАСЕДАНЄ *див.* **ЗАСѢДАНЄ.**

ЗАСЕДАТИ *див.* **ЗАСѢДАТИ.**

ЗАСЕДАТЬ *див.* **ЗАСѢДАТИ.**

ЗАСЕДЕЛЫЙ *дієприкм.* (*стп.* zasiedziały) **1.** *(який займається певною діяльністю)* зайнятий: Вашей милости, вряду, оповедаю и жалую на велможного княжати Костентина Костентиновича… о то, ижъ... подданый мой, давностью земъскою заседелый, Жданъ // Гриневичъ Кгала, войтъ. зъ именя моего… прочъ пошолъ…, безъ воли и ведомости моей (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 311-312).

2. *У знач. прикм. (який осів на певному місці для проживання)* осілий: и(н)шиє люди во(л)ныє а нє засєдєлыє бы хотили… до которого имє(н)я нш҃о(г) по(и)ти ты(х) па(н) сєнюта доброво(л)нє ничимъ нє гамуючи выпустити маєтъ (Дубно, 1579 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 51); А та(к)

мы... тую половицꙋ име(н)я моего ѡ(т)чизного кунева... прода(л) есми брату мое(мꙋ)... з лю(д)ми ѡ(т)чи(з)ными и заседелыми куневскими... чи(н)шами медовыми... и пови(н)ностами такъ яко сѧ тая половица име(н)я куневско(г) всего в собе мае(т) (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 51 зв.); подъданые ихъ м(л) дедичъные заседелые з маетъности ихъ м(л): ме(с)течъка миколаевъки з жонами зъ детъми... прочъ зъбегъли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139 зв.).

3. *У знач. ім.* Осілий, -ого: власны(и) заседелы(и) з мае(т)но(сти) его села, качъмозова... на (и)ме ѡси(п) деся(т)нико(в) шꙋри(н) з жоною з детьми... до име(н)я... жо(р)нищъ збе(г) и та(м) ме(ш)каеть (Люблін, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59).

ЗАСЕДЕТИ *див.* **ЗАСЕДѢТИ.**

ЗАСЕДИТИ *див.* **ЗАСЕДѢТИ.**

ЗАСЕДКА *ж.* Те саме, що **засадка** у 1 знач.: А маючи надъ его милостю шпекги, везде по дорогахъ, стараючися о здорове его милости, стерегли и заседки на его милость чинили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАДЗКА, ЗАСАЖКА.**

ЗАСЕДѢТИ, ЗАСЕДИТИ, ЗАСЕДЕТИ *дієсл. док.* **1.** *(прожити певний час на поселенні)* просидіти: Которые люди приходя(т) на волю и заседи(в)ши волю втекаю(т) про(ч) ꙋста(в)уемъ коли бы чл҃вкъ во(л)ны(и) пришо(л)... и сѣлъ на воли а выседи(в)ши волю хоте(л) засе прочъ по(и)ти, то(г)ды пе(р)ве(и) маеть толко заслужи(в)ши тому па(н)у своему ко(л)ко на воли седе(л), то(ж) по(и)ти про(ч) (1566 *ВЛС* 84); нижли панъ Богданъ Борейко, прославши до всѣхъ насъ чотырехъ, сроздѣ намъ заказалъ абыхмо того поседѣного, што есмо вже заседили, свещенику Троецкому и посланцу его не давали, и въ послушенстве его не были (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95).

2. *(відбути призначений термін)* відсидіти: а кгды во(и)ско... роспꙋсчоно бꙋдеть тогды я ѡ(т) роспꙋсченъѧ во(и)ска за две недели маю и повине(н) бꙋдꙋ ѡпя(т) приехавши ꙋ за(м)кꙋ володиме(р)ско(м) того(ж) часꙋ чого быхъ недоседе(л) десеживати (!) якобы(х) спо(л)на то(т) ча(с) в се(м) листе мое(м) выше(и) назначоны(и) ѡписаны(и) заседе(л) чого естлибы(х) ꙋчинити и... заседѣти не хотелъ тогды повине(н) бꙋдꙋ... кн҃зю кꙋ(р)пъскомꙋ и врядꙋ кгро(д)скомꙋ володиме(р)скомꙋ такꙋю винꙋ платити и ѡбовя(з)ки выпо(л)нѧти (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 53).

ЗАСЕЄТИ *див.* **ЗАСѢЯТИ.**

ЗАСЕК *ч.* *(відгороджене в коморі місце для зберігання зерна)* засік: тамъ же корыто и засек: двери в тое коморки простые, защепка железная с прибоемъ и замокъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЗАСЕСТИ *див.* **ЗАСѢСТИ.**

ЗАСЕСТЬ *див.* **ЗАСѢСТИ.**

ЗАСЕЯНЫЙ *див.* **ЗАСѢЯНЫЙ.**

ЗАСЕЯТИ *див.* **ЗАСѢЯТИ.**

ЗАСЕѦНЫЙ *див.* **ЗАСѢЯНЫЙ.**

ЗАСЕѦТИ *див.* **ЗАСѢЯТИ.**

ЗАСИВАТИ *див.* **ЗАСѢВАТИ.**

ЗАСИВОКЪ *див.* **ЗАСѢВОКЪ.**

ЗАСИЛИТИ *дієсл. док., перен.* (кого) *(примусити коритися собі)* заполонити: А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает,... а всѣ лжет и всѣх прелщает, и зводит, и змамит, да в свою козноплѣтенную пленницу всѣх засилит и увяжет (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

ЗАСИПАТИ, ЗАСЫПАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(закидати чим небудь)* засипати: аще не засыплемъ воды сея и врѣдніка сего не оубьемъ то вси бози наши вничиж(д)ени бꙋдоу(т) (1489 *Чет.* 9 зв.);

2. *(спорудити, сформувати берег)* насипати: те(ж) абыхмо Его пожаловали дозволили емꙋ ставъ засипати на рецѣ на Желевѣ к нашомꙋ... берегꙋ и млы(н) собѣ справи(ти) (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. №50); odyn stawok y młyneć,... pospoł zasypały y młyn sprawiły (Вінниця,

1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); чини(м) ты(м) наши(м) ли(с)то(м) ижъ мы для лєпшого и бо(л)шого Пожи(т)ку мона(с)тыра нашєго Пєчє(р)ского ...сажовку... засипати ро(з)казали (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1).

ЗАСИЯТИ *див.* **ЗАСѢЯТИ.**

ЗАСКЛЕПЕНЬЄ *див.* **ЗАСКЛЕПѢНЄ.**

ЗАСКЛЕПИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zasklepić) *(звести над чим-небудь склепіння)* засклепити: в понє(д) склєпи(ти) пры(ш)ли на(д) прї(т)воро(м)... в суботу... гды за(с)клєпи(ли) тогды всѣ(м) тру(н)калю вє(д)лє звычаю за пїво прє(з) ты(ж)дє(н) и за горѣлкȣ гро(ш) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4).

ЗАСКЛЕПЛЕНЄ *с.* Зведення склепіння: С пѣсаниа в(ш) м(л) вырозȣмѣлисми яко(м)са в(ш) м(л) ѡбєцали тои црк҇ви памє(т)и нашєи до ко(н)ца засклєп(л)єня и мȣро(м) за(м)кнєня роботы тоєи старанє чини(ти) (Устя, 1613 *ЛСБ* 448).

Див. ще **ЗАСКЛЕПѢНЄ.**

ЗАСКЛЕПѢНЄ, ЗАСКЛЕПЕНЬЄ *с.* (*стп.* zasklepienie) **1.** Господарське приміщення: Кам́ара: Комора, клѣть, засклєпе́ньє, склєпъ (1627 *ЛБ* 52).

2. Те саме, що **засклеплѣнє**: Повидѣлє(м) жє яжє до засклєпѣня прихода(т) (!) была с того ба(р)зо потѣшона (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433); Приложили(с)мо бра(т)ски(х) пѣнєзи(и) на засклєпѣна ѡлтара злоты(х) двѣстѣ два(д)ца(т) и па(т). котрыє пн҇и Киричинаа має(т) вє(р)нȣти бра(т)ству (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4).

ЗАСКОГЛИТИ *дієсл. док.* Заскиглити, завищати: бȣдє кри́къ вєли́кїй во всєй зємли єги́пєцкой, якїй а ни пєрєдъ ты́мъ бы́лъ, ани пото́мъ бȣдє. а во всѣхъ сн҇о́хъ Ізра́илєвыхъ нє заско́гли пе́съ ѡ(т) чл҇вка а́жъ до скоти́ны абы єстє вѣдали якъ вєли́кимъ чю́домъ дѣлитъ г(с)дь єги́птаны и Ізра́ила (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.).

ЗАСКОЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(несподівано напасти, перейняти, захопити)* заскочити: ѡни сє тє(ж) по(с)тєрє(г)ши повтєкали зъ во(з)ми и с ко(н)ми и(с) фороста(ми) тылько возо(в) трина(д)цать ис ко(н)ми заскочи(в)ши по(и)мали (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); подданые пана протестуючого розумеючи, же южъ неприятель який пограничный наихалъ, одъ всего зъ домовъ утекать почали, а белые головы и дети, одни въ хворосты, другие, которыхъ одъ хворостовъ заскочоно, въ ставъ топитъсе почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 536); Кȣпилися зновȣ ко(н)фєдєрати, а кро(л) росказалъ и(х) зносити, тєды гдє заскочєно, то имано и гублєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. *Перен.* (кого) *(несподівано прийти, нагрянути)* застати: в чо(м) заскочить см҇рть в то(м) ты(ж) соу(ди)ти на(с) бȣдєть (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113); Як разумѣет пан Юрко о тых словѣх? Что за вымову знайдет, если его в том гневѣ смерть заскочит? (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

3. (кому) *(загородити дорогу)* перешкодити (кому), спинити (кого): оутєка́ючимъ єги́пта́нѡмъ заскочи́ли вȣ́ды, и ѡгорнȣлъ и́(х) г(с)дь посєрє́дъ мȣ́ра и вороти́лиса вȣ́ды (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.).

ЗАСКУРЄ *с.* (*стп.* zaskurze, zaskórze) *(місце під шкірою)* зашкір'я: видє(л) я во(з)ни(и)... романа гришȣковича... по(д)дано(г)... ѡ(т)ца митрополита в сєлє ȣнитє вє(с) зби(т) рȣки и ноги попєрєбивани и кости попєрєламаны и са(м) ȣвє(с) по за(с)ку(р)ю кро(в)ю збє(г)лы(и) с которо(г) дє(и) ѡд ру(ч)но(г) забитя и змо(р)дова(н)я ȣмє(р) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 77).

ЗАСЛАВЕЦЪ *ч.* *(мешканець Заславля або вихідець із нього)* заславець: Зѣнєцъ Заславє(ц) (1649 *РЗВ* 365 зв.).

ЗАСЛАНЕЦЪ *ч.* Засланець: Иссе́лникъ: Запрова́жєный, засла́нєцъ (1627 *ЛБ* 50).

ЗАСЛАНЯТИ, ЗАСЛАНАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zasłaniać) **1.** (що) Захищати, оберігати: прото приказȣємъ тобє филонє сємашко... ѡ(т) ко(ж)дого такового которы(и) дє(и) листъ тво(и) прода(ж)ны(и) зрȣшити хотє(л) сполєчнє щити(ти)са и ȣ права заслана(ти) листы и да-

ниною г(с)дръскою мє(л) єси (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69); та́къ и ро́зѹмъ // бѹдѹчи чѹйнѣйшимъ оупа́трѹєтъ проти́внои вла́дзы, хи́трости и здра́ды, и засланаєтъ дш҃ѹ я́къ ѡ́ко дш҃и (Вільна, 1627 *Дух.б.* 71-72); менованый его мл. панъ Кнегининский, засланяючы одъважне милую отчизну свою,... зоставалъ подъ повятовою на тотъчасъ хоругвою речоного его мл. пана Фалибовского подъ Пилявъцами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185).

Див. ще **ЗАСЛОНИТИ, ЗАСЛОНЯТИ.**

ЗАСЛАНЯТИСЯ, ЗАСЛАНАТИСА *дієсл. недок.* (чим, від чого) Виправдовуватися, охоронятися (перед чим): кгды будємо по(з)ваны до кгроду за пє(р)шимъ позвомъ року... маємося ѹсправєдливити нє бєручи собє на помо(ч) // вшєляки(х) ѡборо(н) пра(в)ныхъ ани ся хоробою ани во(и)ною... засланяю(чи) а то на собє понєсти што су(д)... ро(з)судъкомъ зна(и)дєть и то здє(р)жати (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17 зв.-18); а и(ж) дє(и) ѡ(т) тєбє самого кри(в)дѹ и шкодѹ и тє(ж) зрушє(н)є листу... прода(ж)ного мєнать, тыє дє(и) листы и всє право пєрє(д) судомъ кгро(д)скимъ киє(в)скимъ... показа(л) котороє ли бы са тєпє(р) и на потомъ щити(ти) и засланати ѡ(т) ко(ж)дого таковогo зрушитєла мє(л) и имъ са во всємъ томъ ѹсправє(д)ливи(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69).

Див. ще **ЗАСЛОНИТИСА, ЗАСЛОНЯТИСЯ.**

ЗАСЛАНАТИ *див.* **ЗАСЛАНЯТИ.**

ЗАСЛАНАТИСА *див.* **ЗАСЛАНЯТИСЯ.**

ЗАСЛАТИ, ЗАСЪЛАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(вислати на вигнання, далеко відіслати)* заслати: Потомъ Леонъ царъ оного зъ столицѣ зсадилъ и до манастыра заслалъ, гдѣ и умерлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 755); Алє єсли на выгна́нє засла́нымъ бѹдєшъ, мо́въ: Гн҃а єсть зємла и єи наполнє́ньє (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129); А там зновy... // ...по розделеню зъ его милостю паном Потоцким, которого до монастыра Терехтемирского заслано, на Украину до Киева до монастыра Софийского засъланый, зоставал в усътавичным клопоте и штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404).

2. (кого) *(направити кого-небудь до когось або куди-небудь із якимсь дорученням)* заслати: одну девку, на име Воцу, заслали до зятя своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); 2. ...абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ..., впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (!) (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

3. (що) Переслати, послати: двома́ днАми прє(д) Праз(д)никомъ прибы́лъ до́ Ки́єва... отєцъ Мєлє́тій Смотри́скій... ажє кни́жкою то́ю по рѹскѹ напи́саною и въпро́дъ засла́ною посо́чєный и пошлако́ваный былъ (Київ, 1628 *Апол.* 1 зв.).

Див. ще **ЗОСЛАТИ.**

ЗАСЛЕПЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (позбавлений здатності правильно розуміти що-небудь)* засліплений: А штожъ чынити, коли злости и упору ихъ заслепеного преломити не могли! (Вільна, 1599 *Ант.* 897).

ЗАСЛЕПЕТИ *див.* **ЗАСЛѢПИТИ.**

ЗАСЛЕПИТИ *див.* **ЗАСЛѢПИТИ.**

ЗАСЛЕПЛЯТИ *див.* **ЗАСЛѢПЛЯТИ.**

ЗАСЛИХНУТИ *див.* **ЗАСЛЫХНУТИ.**

ЗАСЛОНА *ж.* **1.** *(те, чим запинають, затуляють що-небудь)* заслона, запона: щи(т), та(р)ча, засло́на (1596 *ЛЗ* 88); а що(ж) бы кто рє́къ ...кг(д)ы кролє́вство нб(с)ноє ѡтво́ра(т), и видѣти боу́дє(т) рє́чъ мо(ж)наа само́го кро́ла. ю́жъ нє прє(з) подобє́нъства, анѣ чєрє(з) засло́ноу, а́лє тва́рѹ въ тва(р). ю́жъ нє прє(з) вѣрѹ, а́лє самы́ми ѡчи́ма (Острог, 1607 *Лѣк.* 49); То́є тѣло на Кр(с)тѣ висачєє сл҃нцє кгды́ ѡба́чило, про́мєнѣ свои ѡ(т)вєрнѹло, дла то́го и засло́на розєрва́ласа, и камѣніє па́далоса (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 188); Завѣса: Засло́на (1627 *ЛБ* 40); На ва(л)кѹ. Є(д)вабница чи(р)воная, злото(м) и срибромъ прєтыканая тая ся зажывaє(т)... на заслоны (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 71); Спра́вили

те́жь за́слонѹ… и вы́гафтовалъ на не́й херѹви́мовъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294 зв.); *Образно*: Вы бове́мъ я́снѡ ви́дите славѹ Б҃жїю без҆ заслóны, и Бг҃ъ ва́съ ди́внымъ свѣто(м): премоу(д)рости просвѣщае(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 40).

2. *(те, що служить перегородою чого-небудь)* заслін, заслона, перекриття: и за́раз его васи́лїи ѡ(т) ольтарѧ ѡ(т)врѣгь. и покѹтѹ емѹ назначиль. а ѡ(т) того(ж) ча́сѹ заслóны пере(д) ѡлтаремь почи́ниль (XVI ст. *УЄ* №29519, 264); Пóто(м) веспе́зїанъ з҆бѹдóва(л) косте́ль… до которого… зложи(л)… заслóны начи́нѧ и ины(х) мнóго ре́чїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85 зв.); Приказа́лъ г(с)дь Мѡисе́ю мóвѧчи: мовь до Аарѡ́на бра́та твоегѡ, а́бы не ка́ждогѡ ча́сѹ входи́лъ до ст҃ыни, котораѧ есть за заслóною перед҆ оублага́лнею котóрою есть закри́та скри́нѧ абы не оу́мерлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.);

заслінка: Кентина́ръ,… заслóна кѹхе(н)на (1627 *ЛБ* 215).

3. *Перен. (те, що відвертає увагу від чого-небудь з метою приховати щось, замаскувати суть чогось)* прикриття, заслін: панѡ́ве ри́мѧне в на́съ оуси́лне влѹди́ти хота́тъ, боимѡ́сѧ абы по(д) заслóною того календара, на́ што и́ншого мѣры не бра́но (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); и́нак҆ши(х) ѡфѣръ по людéхъ потребоу́етъ бг҃ъ, але и́жъ еще презре(н)е збаве(н)ѧ лю́д҆ского подъ тѣнемъ заслóны ста́рого закона закры́то было (Дермань, 1604 *Охт.* 6); що ци не ба́чишъ подобе́нства и ѡзначенѧ в҆про(д) пра́вды, азали не ѧкъ по(д) закрытѧ(м) и по(д) заслóною пи́смъ мóци бо(з)ского нѣѧкого порѧ́дкоу ре́чїй пришлы(х) ба́чити мóжешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); Гóднаѧ бове́мъ тогó была цнóта Веле(б): Ва́шеи, абы óнѹю, та́ѧ кни́га собѣ я́кѡ заслóнѹ нѣѧ́кѹю взѧ́вши, на ѡбмóвиска лю́дскїе мнѣй дба́ла (Львів, 1640 *Окт.* 2 зв. ненум.).

4. *Перен. (захист, заступництво)* заслона: Дал нам справу велможный князь Александро Вишневецкий,… иж он на урочищу Пирятине,… для убезпеченя и заслоны панствъ коронных,… твержу, замокъ потребне будует (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 101); Бг҃ъ ми ты ѡ х(с)е помощъ и ѡброна, и ѡ(т) всяки[х] враго[в] тве(р)даѧ заслона (к. XVI ст. *ПДПИ* 182, 82); Ѡни Ѡйчи́знѣ на́шой сѹ́ть ѡборóною, Ѡ(т) тата(р) Пога́ныхъ и тѹ́рковъ заслóною (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Мнѣ да́йте в҆ рѹ́ки тóй щи(т), тѹю ѡборóнѹ, Неха́й пѣстѹю тѹю ѡ(т) всѣх҆ бѣд҆ заслóнѹ (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); Пара́клитїе… яви́ ми… мл(с)ть твóю. Съхрани́ ѡ(т) сихъ врагѡ́въ, изба́ви дѹ́шѹ мою́. Бѹ́ди мнѣ въ всѣхъ мои́хъ бѣда́хъ ѡборóна, А в злы́хъ припа́дкахъ крѣпкаѧ заслóна (Чернігів, 1646 *Перло* 33 зв.).

5. *(забезпечення чогось)* заклад: Залóгъ: Замѣна, заста́ва, а́лбо заслóна (1627 *ЛБ* 41).

6. *(вітрило третього ярусу)* брамсель: Арте́мѡ(н): цѣлъ, а́бо заслóна лодѧна́а, жаґе(л) корабе́лны(и), Пла(х)та шкѹтнаа, опóна на(в)наа (1627 *ЛБ* 180).

Див. ще **ЗАСЛОНЬЄ.**

ЗАСЛОНИТИ *дієсл. док.* **1.** (кому що) *(закрити щось чим-небудь, роблячи невидимим)* заслонити: а кг(д)ы ее ведѹ(т) к҆ слюбóви… заслóнѧ(т) ей ли́це, і очи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); прійти маетъ гд҃ь… з҆ гѹфами не огорнеными свѣтлыхъ оныхъ хорѡ(в) нб(с)ныхъ; которыхъ оболокъ не заслонитъ (1637 *УЄ Кал.* 817).

2. (що) *(закрити, перекрити)* загородити: тепе(р)…кгды… кле(т)ка збѹдована вла(ст)не на его завале ѡ(н)… в сѹботѹ великоде(н)нѹю …по(д)мъкнѹ(л)се ближе(и) по(д) мо(и) зава(л) выше(и) мо(с)тѹ езокъ заби(л) и мо(и) заслони(л) кѹ кри(в)де и шкоде мое(и) немало(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.).

3. (кого) *(закрити з метою захисту, оборони)* заслонити, охоронити: защити(т) мя, заслонитъ мя (II пол. XVI ст. *ЛА* 182).

4. *Перен.* (що, що кому, що чим, кого чим) *(відвернути увагу від кого-, чого-небудь, приховати щось)* заслонити, прикрити: а тóе пригана́нье ты́мъ я́косѧ са́мъ выдаетъ оумы́сломъ

чи́нитъ, абы митрополи́та и владыковъ ѡ(т)стоу́пныхъ, ты(м) фортєлє(м)... ѡ(т) справє(д)ли́вой ка(з)ни охорони́ти и заслони́ти мо́глъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 51 зв.); І нинѣ таковы Каиновы вънуки выника́ючіи въ [о]ста́тнїи вѣки, Іже снопы зло́бы на же́ртву влага́ють, и души праведных хитро погубляють. Славицею людскою себе заслонили, а имя Христово собѣ прилучили (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); Зно́вꙋ повторꙋ мѣсцє бо прышє чємо́усь прє(д)сѧ взѧтѧ на́шє заслони́ло намъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 143 зв.); Старыхъ го́рдост҅ пога́нѡвъ вєсь свѣ(т) наполни́ла, Скбрѡ то́л҅ко и(х) глꙋпство Мꙋдро(ст) заслони́ла (Київ, 1632 *Єв.* 294).

Див. ще **ЗАСЛОНЯТИ.**

ЗАСЛОНИТИСЕ *див.* **ЗАСЛОНИТИСѦ.**

ЗАСЛОНИТИСѦ, ЗАСЛОНИТИСЕ *дієсл. док.* (від чого) *(закритися чим-небудь)* заслонитися: Монокоули лю(дє) з вєли́кими ногам(и) та(к) иж сѧ в҅шито(к) засло́ни ѡ(т) слнца подо́швою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); соугъ та́ко(ж)... во афри́цѣ єдноногóвє. ѡ єди́ной вєли́кой нѡ́зѣ, што(с) ѡ(т) слнца і нєпого́ды, засло́ни(т) ногóю, і якь шопóю (Там же, 86).

ЗАСЛОНЬЄ *с.* Те саме, що **заслона** у 2 знач.: Оучини́шъ те́жь ·и· крꙋжо(в) золотыхъ кото́рыми опо́нъ засло́ньє зтѧгнє́ны бы(т) ма́ю(т) жє́бы намє́тъ былъ оди́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

ЗАСЛОНЯТИ, ЗАСЛОНАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(закривати, загороджувати)* заслоняти: Ѡстѣна́ю: Заслона́ю, ѡсѣна́ю, затѣна́ю (1627 ЛБ 154).

2. *Перен.* (кого ким, кого чим, чим) Заслоняти, охороняти, боронити (кого від чого): прото не съ тою подданою пана Циминского, которою въ томъ себе заслоняет, што му уже и декретомъ есть одтято, алє з самымъ паномъ Циминьскимъ позваный справу маеть (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 404); алє яко бы того позволѧючи тымъ митрополита и владыковъ заслонѧєтъ, жє ихъ южъ старшїй на(д) патріархо(м) папѣжъ розгрєшилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 72); прошꙋ, абы(с)мы блю(з)нѣ(р)ства ѡныхъ на дха стго повтара́ти мѣли, бо ѡныє в порѧдокъ и то мєнови́тє принóсимо нє ижбы(с)мы з ни́ми и(х) нєзбо́жности зєзволѧ́ли, алє блоу(д) ихъ ѡбнажа́ючи, и выволанковъ пра́вой вѣры ѡ(т) и(х) нєзбо́жны(х) наоукъ заслонѧ́ючи и ѡ(т)вóдѧчи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141);

(чим) відмагатися (чим), заперечувати (що): противко декретови воли и росказаня его королевское милости и мне на то посланому, жаденъ противенъ не былъ, правы ни якими, а ни жадными причинами не заслонял (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 410).

Див. ще **ЗАСЛОНИТИ.**

ЗАСЛОНЯТИСЯ, ЗАСЛОНАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(закриватися, загороджуватися чим-небудь)* заслонятися: власне якъ бы ся хто паперовою заслонялъ тарчею противъ себе зъ острою копіею наѣжджаючему! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1121); ни єдна ча́сть єи тє́мност҅ю нє заслонѧ́єтъсѧ, а́лє всѧ свѣт҅лостью, всѧ Дхомъ, и всѧ óчїй пóлна ста́вшисѧ, жа́днои пєрє́днєи а ни за́днєй ча́сти нє мѣва́єт҅ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 2).

2. *Перен.* (чим) *(прикриватися, захищатися, виправдовуватися)* заслонятися: я нє заслонѧючисѧ повєтомъ свимъ (!) и нє вымовлѧючисѧ хоробою во(и)ною... ку праву стати... маю (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146 зв.); А мы и потомки наши,... не заслоняючися хоробою обложною,... и иншими згола жадными причинами и диляциями правными, повинни будемъ ...тамъ, где позвани будемъ,... стати и скутечне усправедлывити (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 465); Заслоняются тымъ Флорентійскимъ соборищемъ, ано... слабая ихъ оборона (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1121).

Див. ще **ЗАСЛАНЯТИСЯ.**

ЗАСЛОНАТИ *див.* **ЗАСЛОНЯТИ.**

ЗАСЛОНАТИСѦ *див.* **ЗАСЛОНЯТИСЯ.**

ЗАСЛУГА *ж.* **1.** *(дія, діяльність, учинок, що гідні похвали, високої оцінки)* заслуга: Єстли з

низкого родȣ посполитый чєловєкъ приходит длѧ своих цнот кȣ вышшєй чти, а простыи годъностю шлѧхотства достȣпают, заправдȣ достойна єст ѡсвєцоностыи кнѧжєства длѧ мȣжства высоких заслуг чтам и розмножєньємъ заплаты ȣѧвнит (Городно, 1507 *AS* III, 49); дознавши Демида Войткевича, земянина нашого, заслугъ, который зъ детинства свого при дворе нашомъ служилъ и хотечи его охотнейшого и вѣрнѣйшого мети, билъ намъ чоломъ, просечи насъ о хлѣбокорменя (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/І, 75); А хотя бы хто ѡбъчого народȣ за свои заслу(ги) // в то(и) рєчи по(с)полито(и) пришо(л) ку ѡсєло(сти) з ла(с)ки и(з) данины нашоє... тогды таковы(и) то(л)ко ѡсєлости ѡноє ȣживати має(т) (1566 *ВЛС* 3-3 зв.); с тоє має(т)но(с)ти маю(т) пановє бра(т)я мои... во(д)лє бачє(н)я своєго и заслу(г) ко(ж)дого ω(т)правити (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 87); Жикгимо(нт) Трєти(и),... за го(д)ныє заслуги урожоному кнзю Кирику Ружи(н)скому,... право(м) вѣчны(м) в о(т)чизну... добра королє(в)скиє,... ω(т)дати рачи(л) (Варшава, 1597 *ККПС* 86); розбо́йник... за то́лькȣю мѣню́тȣ щоко́львєкъ прє(з) оувє́съ вѣкъ грѣши́въ оулѣчи́въ. // и впро(д) на(д) ап(с)ловъ заслоу́ги коро́нȣ ѡдє(р)жалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); В то́м' Домȣ за знамєни́тыи свои заслȣги на ро́зны(х) Во́йнах' ω(т)правова́ныи ω(т) наяснѣ́йшы(х) кро́лєвъ по́лских'... данины ма́ют', я́къ привілє́ѧ ω то́м' свѣтча(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Я, яко пастыръ... прошу, не отступуйте ваша милость отъ того святого // братства и заслугъ своихъ которые суть вписаные въ книги живота, не вержѣте и не отпущайте (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288-289); в' Цр(с)твѣ твоє́мъ бога́тєство нєпрєбра́нноє, // И з' заслугами на́шими нєзровна́нноє (Чернігів, 1646 *Перло* 16-16 зв.); тых здрайцовъ..., суровє карали вєдлуг и(х) заслуги и Дєкрєту ω(т) нас в' войску выданого (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1);

справа, вчинок: А прото, абы сѧ Твоѧ Милость в том... заховал и тых злодєєвъ, кгды сѧ трафит, кождого водлугъ заслȣги бєзъ жадного милосєрдьѧ карал (Петрків, 1538 *AS* IV, 132); А то само́мȣ Бгȣ нєпотрє́бно, вє́длє наго́го и нєло́жного бω(з)ства єгω тобѣ то дарова́но, тако́выи бω(з)кїи да́ры бєз' засло́гъ твоих' (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.); *Образно*: ω з'лωвѣрныи... члвци, а вы... мои́мъ да́ромъ... погордѣли, лє́гцє сєбѣ ва́жилистє; крива́выи заслȣги мо(и), знєважилистє смртъ мою нєви́ннȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 153).

ЗАСЛУГОВАНЄ, ЗАСЛУГОВАНЬЄ *с.* Служіння: Єго Милость братъ наш ȣзрєвши на пилноє заслȣгованє, а вѣрнȣю... слȣжбȣ... вєлєможного кнѧжати... дал... ємȣ... имѣнє на имѧ Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39);

виконання, здійснення: а ведьже, што належитъ до заслугованья делъ благочестивыхъ и достойныхъ заплаты вечное, однаково яко сие, такъ овые вже ставаются прожными и непожыточными ку деланию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 987).

ЗАСЛУГОВАНЬЄ *див.* **ЗАСЛУГОВАНЄ.**

ЗАСЛУГОВАТИ, ЗАСЛУГОВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кому, що) *(здобувати що-небудь своєю діяльністю)* заслуговувати: король... видѧчи вєрныє заслȣги, которыиж ѡнъ Єго Милости завжды вєрнє, а справєдливє заслуговал... далъ ємȣ имєньє в Києвском повѣтє (Краків, 1519 *AS* III, 191); А(н)дрє(и)... ку(р)пъски(и)... ȣзна(в)ши его послȣгы вє(р)ныє... которыє ω(н) з молодости моєє при мнѣ бавячися... на вшєлѧки(х) мє(ст)ца(х) показова(л) а нє то(л)ко мнѣ алє и єго кролє(в)скоє мл(с)ти па(н)у нашомȣ мл(с)тивомȣ ла(с)кȣ заслȣгова(л) (Миляновичі, 1572 *ЖКК* І, 37); поки въ семъ дочасномъ... жытию нашомъ пребываемъ, повинъни есмо старатися и заслуговати собе благословение Божое (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 987); єсли є(ст) потѣшнѣйшого що и соло(д)шого албо вдѧчнѣйшого нѣ(ж) за́вшє люби́ти, мл(с)ть заистє сама собѣ єстъ запла́тою, на(м) за(с) длѧ мл(с)ти и любвє хва́лȣ заслуговати, нѣчо́го и(н)шого яко запла́тоу к заплатѣ приложити (поч. XVII ст. *Проп.р.*

221); ґды южъ… всѣ сєгωсвѣтныѣ трȣдности и пєрєшкωды были пєрєшли, тогды для… бжствєнной слáвы, на которȣю та(к) дóлгω и працовитє заслȣговали, ω(т)пáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); правúцєю своєю Бóз'скою в' малжєнском' товариствѣ такъ оубл(с)вúти рачилъ, абыстє всѣ цнóты, побóжности… выполнáючи, в нєзамѣрóныє лѣта на лáскȣ єгω с(т): собѣ гóйнє заслȣговáли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 934).

2. (що) *(виконувати обов'язок)* служити: с которое земли буду повинен я сам и потомкове мои войну заслуговати, а пан Кграевский вже не мает на то накладати (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); А што са дотычєт слȣжбы господарьскоє, воєнъноє,… тогды я повинєн бȣдȣ єє с тыхъ имєнєй моихъ застȣповати и заслȣговати (Луцьк, 1570 *AS* VII, 362).

3. (кому чим) Прислуговувати: Панъ Богъ всємогȣщы(и) за то вм(л) ω(т)платою бȣдєтъ А я заслугова(т) и задялыва(т) таки(м) жє и вшєлякимъ и(н)шимъ способомъ каждому зъ вм(л) єстємъ готовъ ω(т)даєсє за тымъ ласкаво(и) прия(з)ни вм(л) (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241);

догоджати: я твоєи мл(с)ти… ни(з)ко чоло(м) бью и хочу то твоє(и) мл(с)ти таковою(ж) мѣрою приязнью и послȣгою бра(т)скою заслȣгова(ти) в чо(м) са коли бȣдȣ по(т)рєби(з)нє твоєи мл(с)ти… годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1).

ЗАСЛУГОВАТЬ *див.* **ЗАСЛУГОВАТИ.**

ЗАСЛУЖЕНЫЙ, ЗАСЛУЖОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(здобутий службою, роботою)* заслужений: и теж листы *заслужоные* гроши князя его милости, коли его милост жолнеръскую служивал, припоминалные, иж и заслужоное не заплачено (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 131).

2. *(отриманий за певні вчинки, поведінку)* заслужений: Венцъ и то криминалный выступокъ, а духовенство криминалов не судит, то бы онъ так без караня слушного заслужоного уйти мел (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); за того óкȣпъ даю(т) котóрый ω(т) смéрти и кáры заслȣжєной ставáєтъса вóлны(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 128); кóли члвкъ оýмрєтъ тѣло єгω в' пóрохъ сє ωбéрнєтъ, а дȣша єгω в' заслȣжóномъ мѣсцȣ до вторáгω пришéствїа г(с)днєгω бȣдєтъ мéшкать (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

3. Відданий, вірний, достойний: а так я бачечи ку собѣ вернегодного и заслужоного и завжды на мои послуги потребного служебника моего… // …записую ему… подворокъ Чернчицкий (Вільна, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 76-77); А што се тежъ дотычетъ слугъ моихъ старыхъ заслужоныхъ, тыхъ маютъ опатрити такъ дочка моя… яко и братъ мой (Краків, 1595 *АСД* I, 199); коли кóлвєкъ наанѣйшїй, корóль Пóлскїй ωбирáл' зáслȣжóныхъ'… и мȣдрых' мȣжéй на столци Сєнаторскїѣ, завшє знаходилъ в' домȣ ПП: Стєткєвичωвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5).

4. *У знач. ім. с. р.* **заслужєноє, заслужоноє** – *(те, що хто-небудь заслужив, заробив)* заслужене, -ого, заробіток: для нєзаплаты заслȣжоного з скарбȣ нашого, драби тамъ вытривати нє могȣт (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); служебникамъ тежъ моимъ заслужоное заплатить маетъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19); А заслȣжоноє, которοємъ продкȣ Єго Королєвскоє Милости… цнотливє заслȣжилъ на мытєхъ Волынскихъ…, по двѣстє золотыхъ, на кажъдый годъ… жєбы…, заплатить росказать (!) (1577 *AS* VI, 75); по(з)вали… слугу боярина… ω заслужоноє зошлы(х) кнзя фєдора и а(н)дрєя бурє(м)ски(х) бра(т)и нши(х) которыє ω(н) в люблинє побра(л) (Краків, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 129); жолнеромъ тежъ, которые цару Дмитру служили, заслуженое поднялсе платити, якожъ за конфедарациею отъ жолнеровъ заслуженое жолнеромъ дошло (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Друга жъ, абы поборы на заплату войску заслужоного и на затягъ новый позволили (1630 *МИВР* 322).

5. *У знач. ім.* Той, хто заслужив, заробив щонебудь: Нáйпєрвѣй забóйство добровóлноє: Потóмъ грѣхъ содóмскїй: Потрéтє оутиснéн'є

вдѡвъ и сирѡтъ: Четвéртоє задєржáн'є заплáты заслȣжóнымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 79);

(той, хто має якісь заслуги) заслужений, -ого: што за пожитокъ с тóго даровáнѧ, коли ѡ(т) тєбє дїавола... тóє достоє(н)ство прїимȣ. а (нє) ѡ(т) нб(с)нго бга: котóрїй вє(л)ми заслȣжоны(м), и ѡ(т) дха стго посщє(н)ны(м) таковыє прєложє(н)ства... даровáти звыклъ (1599-1600 *Виш.Кн.* 208 зв.).

ЗАСЛУЖЕНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Заслуженіший: хто бы их за достойнѣйших, заслуженѣйших и лучьших от всѣх у бога и пред богом... вѣрных не розумѣл и не предпочитал, – гнѣваются и убивством отмщают (1608-1609 *Виш.Зач.* 226).

ЗАСЛУЖИТИ, ЗАСЛУЖЫТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(заробити своєю працею)* заслужити: с тыхжє имѣнєй моих маєт плачоно быти, хто што заслȣжил, вєдлȣг рєистров (Острог, 1539 *AS* IV, 207); Двдъ пастоу(х) ѡвє(ц), нѣчого нѣкды нє заслȣжилъ, и нѣкдь цр(с)тва нє прагноу(л), а ѡто бъ... даєтъ ємоу дїадимоу, вѣнє(ц) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 183).

2. (що, що кому, на що, що на кого, чого) *(своєю діяльністю, поведінкою викликати до себе певне ставлення з боку кого-небудь; бути гідним чого-небудь)* заслужити (на що), вартувати (чого): a kotoroho złodiea imut na iarmarku, abo w horodie y w mestie naszom, z licom, zasłużyt li szybenicy, ino na szybenicu (Вільна, 1547 *ŽD* VI, 147); жадáю... лáски... абы... на мєнє бѣ(д)ноую възрѣти рачи(л): ...а высвободити дъщєрь мою ѡ(т) бѣснова(н)ѧ дїаволс'каго. А понéжє того єсмь жа(д)ною моєю го(д)но(ст)ю нє заслоужи́ла прóшоу абы... на(д) мною милосрьдїє своє оучи́ниль (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); як собѣ заслужиш на том надзном свѣтѣ альбо муку албо радость нбную так мусиш пріати (1594 *Свєнц.* 73); Зажъ, не тыи рачей злоречены быти заслужили, которыи вѣру продковъ своихъ отмѣнивши подъ проклятство,... подпали, яко тіи, которыи схисму поднесли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 767); Бїйсѧ в' пéрси, а обáчъ щóсто ты зробила, На смéрть прикрогóркȣю вѣчнєсь заслужила (Львів, 1631 *Волк.* 6); Прїймѣтє имѧ нóвоє..., ибо трȣдами вáшими заслȣжилистє таковȣю слáвȣ (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.); **горло заслужити** *див.* **ГОРЛО.**

3. (що і без додатка) *(здобути право на що-небудь службою, роботою)* заслужити (що): К тому тєсє(л) грабаро(в) и млынаро(в)... розогна(л) которыє на слу(ж)бу... пнзи взявшы и затым ѡны(х) нє заробившы ани заслужы(в)шы прочъ ѡ(т)то(л) ро(з)бєчися мȣсєли (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); тóтъ за(с) жє мєдвȣзȣ заби(л) си́лою своéю заслȣжилъ абы былъ в' нбо принѧты(и) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 203); Рєвéка, жє щодробли́вость в' датю одного напóю Єлєазáрȣ... оказáла: заслȣжи́ла, послюблєною бы́ти облюбéницєю вєли́комȣ Ісаáкȣ (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 2 зв.); тамътыи за(с) два стáны, таковóи лáски мѣти нє могȣ(т), хи́ба з дѣла дѣйствȣючогѡ, тóєст', з дѣл' свои(х) и ȣчи́нкѡв' дóбрыхъ, котóрȣю сами собѣ заслȣжатъ, за повóдомъ ѡсобли́вои лáски Бжєи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

4. (що) *(отримати відповідну винагороду, відплату за якісь вчинки, діяльність)* заслужити: Изали ся не лепей поеднати и руки собе дати а ‹о›успокоене зъ обеюхъ сторонъ таковое вържажды старатисе, яко хрыстияномъ... належитъ, хочемъ ли заплату, отъ Хрыста миротворцемъ обецаную, заслужити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1015); повѣдáютъ, абысь оубѣгъ срóкгости соу́дȣ црквє востóчноє, хотєчи́ заслȣжи́ти оу инши(х) свовóлнымъ ѡ(т)щєпéн'ствомъ, лáскавȣю // заплáтȣ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 36-36 зв.); такъ самого протестанта,... зневажили, а за тымъ вины правные заслужили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 526); вышъшей менованые принципалове, громада болъболъская, право посполитое зкгвалтили, в вины, в праве о таковых ребеллизанътах описаные, попали и оные на себе заслужили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 69).

5. (кому, кому чим) *(вчинити на благо)* прислужитися (кому чим) : ѡтє(ц) Балаба(н) пєвнє и помочы ѡ(т) всѣхъ мѣти бȣдє(т), кгды(ж) то многими способы в часє(х) тєпєрєшни(х) цє(р)кви божо(и) заслȣжи(л) и завшє го(д)нє(и) мимо ины(х) заслȣговати… и ѡ(з)добою ѡно(и) быти можє(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); тамже, кгды помочы, яко тот который добре на тое монастырови Печаръскому заслужыл, в томъ …несчастю своем,… у пречоного его милости отца архимандрыты и законъниковъ печарскихъ просил; его милост отецъ архиманъдрыт,… показуючы, же не может ничого радити, вымовялсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

6. (кому) Відслужити, відробити, компенсувати: ȣста(в)уємъ коли бы чл҃вкъ во(л)ны(и) пришо(л)… и сѣлъ на воли а высєди(в)ши волю хотє(л) засє прочъ по(и)ти, то(г)ды пє(р)вє(и) маєть толко заслужи(в)ши тому па(н)у своєму ко(л)ко на воли сєдє(л), то(ж) по(и)ти про(ч) (1566 *ВЛС* 84); И иж таковый подступъ подо мною тотъ Иванъ Терлецкий учинилъ,… и не заслуживши того, што мнѣ и церкви Божой завинилъ а ни ся мне и капитуле с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыстивши,… в небытности моей зникнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 282).

ЗАСЛУЖИТИСА *дієсл. док.* (чому) *(вчинити на благо)* прислужитися: Ѡво зго́ла та́къса томȣ Ст҃о́мȣ заслȣжи́лъ мѣсцȣ, и́жъ што-сакóлвєкъ по нє́мъ за пóмочю Б҃жєю в҆ томъ Пр҃ч(с)тои Б҃цы монастырȣ дѣєть…, всє на єгѡ оснóвѣ,… почина́тиса, бȣдова́ти, и кончи́ти бȣдєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166).

ЗАСЛУЖОНЫЙ *див.* **ЗАСЛУЖЕНЫЙ.**

ЗАСЛУЖЫТИ *див.* **ЗАСЛУЖИТИ.**

ЗАСЛЫХНУТИ, ЗАСЛИХНУТИ *дієсл. док.* (*стп.* zasłychnąć) (о кім, о чім, чим) *(випадково довідатися про щось)* почути, зачути (про кого, про що): А хотяжъ то тамъ еще въ таемности деялося, однакъ въ месте Сокальскомъ презвитерове и некоторые мещане о томъ были заслыхнули (Вільна, 1599 *Ант.* 615); Штожъ рекутъ отступникове о Леонѣ Третемъ… который… гды заслихнулъ былъ тымъ придаткомъ нарушеный быти святый символъ натыхъмѣстъ казавши его на двохъ таблицехъ сребрныхъ… вырити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 735); Алє нє за́раз҆ скóро хто слóво Б҃жєє почȣєть, дóбрым҆ быва́єтъ: бо єслѝ бы з҆ слȣхȣ лю́ди дóброи ча́сти става́лиса, никóли бы нє повстава́ли ва́лки, а́лбо ока́зїи вóєнъ и за́тагoвъ: ѡ́вшємъ скóро заслы́хнȣвши, покóа и стóпна доскона́лого доходили бє(з) пра́цы (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266); лицємѣ(р)никовъ и роскошниковъ, бє(р)надино(в), фра(н)цишкано(в)…, ка(р)мєлитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслыхнȣлємъ ѡ нѣкоторы(х) з вашєго бра(т)ства жє са с хорыми своими на мшȣ ѡфѣрȣю(т), для исцилєнїа (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

ЗАСЛЫШАТИ *дієсл. док.* (що, кого) Почути, зачути: то заслы́шав҆ши пр҃ч(с)таа нємалоую в҆тѣхоу ѡ(т)лóжєнїоу ср҃(д)цоу свóємоу възала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 11); А єго ст҃аа мл(с)ть… до Іѡа(н)на рє(к): Іѡа(н)нє, сє мт҃и твоа, якобы та(к) рє(к): призри, потѣшаи М҃рїю, ма(т)коу мою, яко а са(м). Тоє заслышав҆ши Пр҃ч(с)таа, нємалоу потѣхоу… ср҃(д)цю своємоу оузала (XVI ст. *УЄ Трост.* 72); скóро тоє жидóвє из҆ ю́доою заслы́шали попа́дали всѣ навзнакъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 65 зв.); пѣснь пта́ха благѡ, та́къ быва́єтъ чл҃вкомȣ кождóмȣ вда́чна, и́жь коли єгѡ заслы́шитъ рóзȣмȣ ѡ(т)хóдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗАСЛѢПЕНА *див.* **ЗАСЛѢПЛЕНА.**

ЗАСЛѢПИТИ, ЗАСЛЕПЕТИ, ЗАСЛЕПИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(зробити сліпим, позбавити зору)* осліпити: Филистимовє са(м)псона в҆ вазєню… забили трима́ючи або в҆ ѡкова(х), пръвѣй заслѣпили поты(м) сна́днє за́били (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.); Г҃ды г҃ъ б҃ъ дла мл҃твы єлєсєѡвы вóйско цр҃а сирїйского, котóры(и) з лю́до(м) іил(с)кы(м) воєва(л), заслѣпи(л) бы(л), пр(о)ркъ ѡны(х) жлънѣровъ до сама́рїи запрова́дилъ: гдє пришє(д)ши, ѡчи южъ ма́ючи ѡ(т)-

вóрєныє. межи нєпріатє(л)скими кошáми сєбє бы́ти ѡбáчили (Там же, 189); нє вѣдаєтъ кѹ́ды идє́тъ, ижъ тє́мност҆ заслѣпи́ла óчи єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 783); *Образно*: тáкъ и діаволи дш҃ѹ котóрѹю // заслєпи́ли провáдити гдѣ хочѹ(т) сами звы́кли котóрои рє́чи зáцны(и) в книга(х) ц(р҃)ркы(х) мáємъ прикла(д) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.-189); тáкъ ма б҃жє мóй грѣхи заслѣпи́ли, жє нѣчóго нє ви́жоу згóла: боу(д) тєды вóжє(м) мóимъ, дш҃ѹ мою лáски твоєи ла(м)пою ѡсвѣти (Там же, 189 зв.).

2. *Перен.* (чим) *(наповнити чим-небудь, пройняти, охопити)* засліпити: Погáнє балвохва(л)ства заслѣплє́ныє бри́(д)костю, вѣрили ижъ и(х) богóвъ слоу́пы ро(з)ныє звѣрáта тагнѹли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.); ва(м) гóднє слоухáчє прєдложи́лъ на то(м) бáнкєтѣ дх҃овно(м) впро(д) трє́ба жєбысмы ѡ помо(ч) и ратоу́нокъ параклúта дх҃а истин҆ного, котóрый рóзѹ(м) нашъ Простоты тємностю заслѣплє́ный бо(з)скою свóєю моу́дростю бы́стрє полєрѹєтъ, попроси́ли (Там же, 229); Тажкїй кáмєнь на срѣдцє своє наложи́вши, Мє́рзкою нєвдáчностю óчи заслѣпи́вши… Іс҃а… нєвиннє мордѹєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); нє є́стєм҆ такъ в҆ рóзѹмъ нєбáчный, и на дѹ́ши такъ бáрзѡ заслѣплєный, жє́быми грѣхѡ(в) своѣхъ нє знáлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 305).

3. *Перен. (позбавити здатності правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь)* засліпити: Только за то (само), ижъ згодою и милостью церъковъною гордили, отъ единости светое, не разъ попрысяжоное, сромотне до сцизмы проклятое ворочалися, (згоду церковную торъгали,) и теперъ… суть заслепени, же (тежъ) ани неволею Турецъкою не могутъ ся отъ нее погамовати! (Вільна, 1599 *Ант.* 971).

◇ **очи заслѣпити** (кому) – засліпити очі: Што все геретыкове охиляютъ а опущаютъ, абы тымъ снаднѣй людемъ очи заслѣпили (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 156).

Див. ще **ЗАСЛѢПЛАТИ.**

ЗАСЛѢПЛЕНЇЄ, ЗАСЛѢПѢНІЄ *с.* (*цсл.* заслѣплєниє) те саме, що **заслѣплєна**: заправды мо(л)читє, проклатыи, нє блюзнѣтє, злочи(н)цѣ, далє оузнаєтє заслѣплєніє своє, и(ж) єго ст҃аа мл(с)ть всє трьпи(т) чл҃чєнство(м), а нє б҃ж(с)тво(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); Въ ни-во-што оборочаемъ тыхъ, которые якимъ же колвекъ способомъ будь то черезъ уподобанье собѣ злое,… албо черезъ заслѣпѣніе и злую умѣтность, надъ то, нижли што потреба, згромажаютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134); Познáймѡжъ з҆ сє́го, пыхѹ и надѹтость тирáнскогѡ жи́тїа: и срóгоє мáрными оутѣхами и сєгосвѣтными рóскошами знєвóлєныхъ ср(д)цъ ихъ заслѣплє́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 988).

Див. ще **ЗАСЛѢПНОСТЬ.**

Пор. **ЗАСЛѢПИТИ.**

ЗАСЛѢПЛЕНА, ЗАСЛѢПЛѢНА, ЗАСЛѢПѢНЬЄ, ЗАСЛѢПЕНЄ, ЗАСЛѢПЕНА *с., перен. (нездатність, неспроможність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь)* засліплення: О милый Боже! Изали то не явное заслѣпене людское?! Брати родное, которыхъ одна мати церковъ светая, кафолическая породила, бѣгають, а до мачешиныхъ дѣтей оутекаются! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117); Смотри(ж) якаа єсть нѹ(ж)да и заслѣплѣна чл҃ка злостивого, котрый чого прагнєть Проти(в) воли б҃жєй (XVI ст. *УЄ* №29519, 183 зв.); Жалемъ такового заслѣпѣнья нѣкоторыхъ будучи порушоный, не сегаючи глубокихъ речей, бо бы немалые книги о томъ быти мусѣли, гдѣбыхъ все по достатку мѣлъ выписовати (Вільна, 1608 *Гарм.* 171); Ѡ я́къ тажкóє было цр҃а фараѡна заслѣплє́на, жє ѡнаа слѣпота добровóлнє в҆ вода(х) чєрвóного мóра єго потопи́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.); в трєтє(м), // злы́й звы́чай, нєвѣрство, оумы́слоу заслѣпє́на, єрє(с), нєоумѣєнтно(ст), в чєтвє(р)то(м) надѣю живота длѣшого, ѡ(т)лóжєна покоу́ты (Там же, 284-284 зв.).

Див. ще **ЗАСЛѢПЛЕНЇЄ, ЗАСЛѢПНОСТЬ.**

Пор. **ЗАСЛѢПИТИ.**

ЗАСЛѢПЛѢНА *див.* **ЗАСЛѢПЛЕНА.**

ЗАСЛѢПЛАТИ, ЗАСЛЕПЛЯТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) *(робити сліпим, позбавляти*

зору) осліплювати: песчистаѧ дорога є(ст) песокъ заслепляє(т) мѧ ѡзми тѹю єдвабницѹ которою тваръ закрыєшъ ѡ(д) пескѹ и ѡ(т) слонца (к. XVI ст. *Розм.* 37); тоє ты чи́нишъ дш҃и, що нѣкды филисти́ны са(м)сонови. ѡчи єй ѡты-(и)моуєшъ, ѡчи ко́лєшъ, и живо(т) вырыва́єшъ // заслѣплѧ́єшъ єи з ла́ски бж҃єи и цно(т) вызоува́єшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.-177); та́къ и тєбѣ ѡ дш҃є. ско́ро впадаєшъ в рѹцѣ бѣсо́вскіє зара(з) ѡчи заслѣплѧ́ютсѧ вы́лоуплєны, тыи соу(т) штоуки и хытрости дїаво(л)скіє, жє єсли хо́чє(т) дш҃ѹ сєбѣ привла́щити, ѡчи зара(з) заслѣплѧ́єть вырива́єть (Там же, 188 зв.).

2. *Перен.* (кого) *(позбавляти здатності правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь)* засліплювати, осліплювати: нєви́нногѡ и справєдли́вогѡ нє забіє́шъ,... Ани даро́въ бра́тъ бѹдєшъ, кото́рїи и мѹдрыхъ заслѣплѧ́ють и вывороча́ють слова справєдли́выхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

Див. ще **ЗАСЛѢПИТИ.**

ЗАСЛѢПЛАТИСѦ *дієсл. недок., перен. (втрачати здатність правильно сприймати що-небудь)* сліпнути: та́къ и тєбѣ ѡ дш҃є, ско́ро впадаєшъ в рѹцѣ бѣсо́вскіє зара(з) ѡчи заслѣплѧ́ютсѧ вы́лоуплєны, тыи соу(т) штоуки и хытрости дїаво(л)скіє, жє єсли хо́чє(т) дш҃ѹ сєбѣ привла́щити, ѡчи зара(з) заслѣплѧ́єть вырива́єть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.).

ЗАСЛѢПНОСТЬ *ж., перен. (нездатність, неспроможність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь)* засліпленість, засліплення: длѧ чє́го бы́ло ра́довати(с) и вєсє́литисѧ, ижє та́ковы(и) нєслы́ханыи вра́чь яви(с) оу ро́доу и(х)... а ѡни то́го соро́мѣлисѧ. и смѣтѧ(т)-сѧ (!) заслѣпностїю своєю (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3); пришо(л) Никоди(м), потаємны(и) оучєникь Хв҃ь,... которы(и) м'ного изьборонѧ(л) оу радѣ нєвин'ность Іс҃овоу, [А]лє томоу нє мо(г) ничєго вчинити проти(в) заслѣп'ности а оупороу жидо(в)скомоу (XVI ст. *УЄ Трост.* 80).

Див. ще **ЗАСЛѢПЛЕНЇЄ, ЗАСЛѢПЛЕНА.**

ЗАСЛѢПѢНІЄ *див.* **ЗАСЛѢПЛЕНЇЄ.**

ЗАСЛѢПѢНЬЄ *див.* **ЗАСЛѢПЛЕНА.**

ЗАСМАКОВАНЄ, ЗАСМАКОВАНЬЄ *с.* Заохочення, зацікавлення, прихильність: Єсть на́про(д) Намѣтность, Потым' зєзволє́н'є, Потымъ засмакова́н'є, потымъ з'нєволє́н'є, нако-нє́ц' стра́сть змоцнє́наѧ обы́чаємъ и ча́стымъ оужива́н'ємъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 204); Кото́рѹю то Книгѹ,... Прошѹ ра́чъ любо́внє тє́жъ принѧ́ти,... а наба́рзѣй... до Старожи́тности Ст҃го Бл҃гочє́стїѧ любова́ньє и засмакова́ньє ѡ(т)то́ль вычєрпнѹти (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4).

Пор. **ЗАСМАКОВАТИ.**

ЗАСМАКОВАНЬЄ *див.* **ЗАСМАКОВАНЄ.**

ЗАСМАКОВАТИ, ЗАСЪМАКОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(розпізнати що-небудь чуттям, нюхом)* зачути, відчути: И но́здрами засмакоу́єть, вон'ность сла́дъкѹю, ра(з)ли́чныхъ зє́лїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21).

2. *Перен.* (що, чому, в чому) *(захопитися чим-небудь, знайти в чомусь задоволення, втіху)* засмакувати (що, чого, у чому): Захотѣлосѧ и(м) внє(т) рѧ(ди)ти и по(д)нєсль мы́сль свою а та(к) ємоу засмаковала ѡбє(т)ница ѡнаа, и(ж) згордѣль и прєстоупиль приказанїє га҃ (Львів, 1585 *УЄ* №5, 5); Видє́нїємжє, наслаждá́єт'сѧ красоты жє́нъскои,... и ѡ(т) начинѧ златого и срєбръного, зро́къ напасє, и засмакѹєть красотѹ тѣх' (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); гды́ тѹю ѡкра́сѹ оу́зри(т) при на(с) хс҃. тєды засмакѹєть добротѣ на́шой и ѡбрѹчи(т) // събѣ дш҃ѹ нш҃ѹ яко мѹдрѹю... двѹ҃ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 327 зв.-328); Єдна́къ ми ми́лость кѹ ѡ(т)чи́стои вѣрѣ Котрѹю ма́єшъ: на Крєто́вы очи Даєтъ помо́чи. Абовѣмъ та́кєсь в' оной засмакова́лъ; Жє́сь и здоро́в'ѧ з' сѹмптомъ нє жа́ловалъ (Львів, 1642 *Бут.* 9 зв.); которыми се не контентуючы кривдами, веспол з козаками, так самому протестантови, яко и подданым его мл. учинеными, лечъ в оных ширечи се и праве засъмаковавши, розумеючы, же то... менованые казаки, з Ордою злучоные, назадъ повернули (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 185);

(кому) сподобатися: И мл(с)тє(м) ві̃ши(м) коли засмаковати могло, иночєски(м) чино(м), с чи(м) Вилє(н)скоє ст҃оє бра(т)ство знамєнитє ласкою Б҃жєю постꙋпꙋє(т), и всякїє початки ц҃ркве, школы и дрꙋка(р)ни щасливы(и) скꙋто(к) при(и)мꙋє(т) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

3. *Перен. (зазнати, пережити що-небудь)* засмакувати: алє гдє хоу́ть кꙋ бг҃ꙋ ткнє́тсѧ, та(м) доча́сныє стра́хи нє звитѧжа́ютъ, гдє кролє(в)ства о́ного надѣѧ засмакоу́єть та(м) всѣхъ нєбє(з)пе́чностєй занєдба́ньє (Острог, 1598 *Отп. КО* 2); Але толко она вытрыснула манѣю, а тая vanitas vanitatum засмаковала, а прожне, бо за тымъ то укаже, же имя ваше манѣи, а прозвище vanitas оно мѣнуетъ, а сее нашу правду указуетъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 267).

ЗАСМЕРДѢТИСЯ, ЗАСМЕРДѢТИСѦ, ЗАСМЕРЪДѢТИСѦ, ЗАСМРЪДѢТИСѦ, ЗАСМРЪДѢТИСЬ *дієсл. док.* **1.** Засмердітися: И рєкла за(с) Марѳа: г(с)жє, а єсли єго ст҃аа мл(с)ть брата моєго Лазарѧ оумръшаго и(з) мр҃твы(х) въскр҃силь, которыи южь чтыры дни въ гробѣ лєжа(л) засмръдѣвшисѧ, а ци па(к) сєбє ѡ(т) Жидо(в) нє ѡборони(т)? (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); гды ся важилъ служити литургію, теды явно Господь Богъ чудо показалъ, же келихъ засмердѣвся зъ сакраментомъ ихъ, при много людій, ажъ не могли поживати (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); гды́ бы хто масо якбє на до́лгїй ча́съ мѣти хотєчи, пи́лность ѡ́коло нєго чини́лъ, а со́лью бы… нє ѡсоли́лъ, пе́внє жєбысѧ засмєрдѣло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 219); самаранинъ пришо(л) на(д) ѡ́ного ч҃лка лєжа́чого при пꙋти въ болє(з)ни лю́той, и видѣ(л) і яко ю(ж) ро(з)гни́лисѧ и засмєръдѣлисѧ ра́ны єго (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 276 зв.); И коли Мѡѵсе́й и Аарѡ́нъ пєрєдъ фараѡномъ то оучини́ли, ѡбороти́ласѧ вода всѧ во кро́въ. А ри́бы кото́рїи бы́ли въ рєцѣ выздыха́лы и засмєрдѣласѧ рєка, и нє могли єги́птанє пи́ти воды рєчно́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

2. *Перен. (порушити моральну чистоту, святість)* осквернитися: яко ап(с)ли ст҃ыи были свѣтило(м) всємоу свѣтоу и нї в чо(м) нє затємнєны были анѣ ты(ж) засмръдѣли(с) были (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112 зв.); а па́пѣжъ нѣ має(т) до ты(х) сло(в) нѣчо(г), понєжє є(ст) за ласкою мовѧ́чи сморо(д)… бо сѧ о́нъ давно засме́рдѣ(л) и с прє(д)ка́ми свои(ми) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 360 зв.).

Див. ще **ЗАСМЕРЖАТИСѦ.**

ЗАСМЕРДѢЛЫЙ *дієприкм.* **1.** *Перен. (зіпсований, уражений)* просмерділий: чємꙋ(ж) вы на тѣло цє(р)ковноє хꙋлитє. я́ко о́ко гнилоє гнꙋє(м) миролюбїѧ засмє(р)дѣлоє, спосро(д)кꙋ сєбѣ тѣла здоро́вого и(з)мѣтꙋю(т), и вслѣ(д) єго нє послѣдꙋю(т) (1598 *Виш.Кн.* 282).

2. *У знач. прикм.* Смердячий: ꙋбо́гїи та́мъ Кролє́вє: Нє́ꙋками Мꙋдрцє́вє: Глꙋпыми и нєпрїємными Ри́торѡвє… явныє ѡпа́чности Лихварѡ́въ: засмєрдѣлый за́пахъ въ срє́брѣ кохаючисѧ: я́вный ѡблꙋдникѡвъ налꙋ́гъ, троскли́вый, шалє́ный (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

ЗАСМЕРДѢТИСѦ *див.* **ЗАСМЕРДѢТИСЯ.**

ЗАСМЕРЖАТИСѦ *дієсл. недок.* Засмерджуватися: Гды(ж) я́къ Тѣло, нє бꙋдє(т) ли со(л)ю потра́сєно, згниваєтъ и засме́ржаєтсѧ, та́къ жє всѣмъ ѡ(т) тѧ́жкои во́нѣ ѡ(т)вороча́тисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 6).

Див. ще **ЗАСМЕРДѢТИСЯ.**

ЗАСМЕРЪДѢТИСѦ *див.* **ЗАСМЕРДѢТИСЯ.**

ЗАСМОТРѢТИСѦ *дієсл. док.* (на кого) Задивитися: въсѣмь очи которыи были въ соборищи засмотрилисѧ на нєго (1556-1561 *ПЄ* 223 зв.); за́тво́ривши кнїгоу ѡ(т)да́ль слоу́зѣ, и сѣль, и всѣ(м) очи которыи были в со́борищи за́смотрѣлисѧ на́ нєго (XVI ст. *УЄ Літк.* 11).

ЗАСМРЪДѢТИСЬ *див.* **ЗАСМЕРДѢТИСЯ.**

ЗАСМРЪДѢТИСѦ *див.* **ЗАСМЕРДѢТИСЯ.**

ЗАСМУТИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(наповнити смутком)* засмутити: Не вѣдала есми, душа моя засмутила мя про возы Аминодавовы (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Н҃нѣ д҃ша моѧ засмоучєна єсть (1556-1561 *ПЄ* 403); Ѡ при́красъ ты всѣмъ Сме́рти, и ба́рзо окроу́тна:… Пра́вє

ѧ́кєсь хотѣла, та́кєсь оучини́ла: Жє́сь всѣхъ Кре́вныхъ бєзъ мл(с)рдѧ засмꙋ́тила (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3 зв.);

(кого) *(завдати комусь горя, жалю, прикрості)* засмутити: ты нєщасли́вый чл҃чє падє́нїємъ твб́имъ засмоу́тишъ а́гглѡвъ бж҃їихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв.); Пречистую матку Панну засмутивши, И материнскимъ ю жалемъ обложивши (Львів, 1630 *Траг.п.* 163); Прихо́дня нє засмꙋ́тишь, а ни єго сти́снєшь, бо є́стє и са́ми прихо́жими бы́ли въ Зємли єги́пєтской (серед. XVII ст. *Хрон.* 100).

2. (що, кого) *(відібрати спокій, душевну рівновагу)* засмутити, стурбувати: а і҃с, коли тоє оуздрѣль а вона плачеть... постогналь дх҃омь и зас'моутиль самь сєбє (1556-1561 *ПЄ* 396 зв.); Пре́то ѡ грѣшныци; нн҃ѣ пока́йтєсѧ правди́вє, и го́ркѡ пла(ч)тє;... // жа́лꙋйтє тогѡ́, по́ки ва(с) нє позва́но; на сꙋ́дъ Бж҃їй, до лѣ(ч)бы грѣхѡ́въ ва́шихъ, но сїѧ вѣмъ; якѡ засмꙋти́хъ ср(д)ца и дꙋша́ ва́ша (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.-127);

наповнити смутою: ѡ(н) єги́птъ засмоути(л), и та́къ тѧ́жкыє по всѣ(х) єго конца(х) плаг҃ы показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 285); А пога́нскїи на́рѡды, Множєствѡ(м); ѧ́кѡ мѡ(р)скїи во́ды. Ва́ми заколо́чєни засмꙋчє́ны, замѣша́ны ...и ѡ(т) бѣсо́вскѡи слꙋ́жбы ѡ(т)торва́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **ЗАСМУЧАТИ, ЗАСМУЧОВАТИ.**

ЗАСМУТИТИСЯ, ЗАСМУТИТИСѦ, ЗАСМУТИТИСЬ *дієсл. док.* **1.** (чим, над ким, з чого і без додатка) Засмутитися, зажуритися (ким, чим): всѣ рѣчи ш'то маєшь продаи и роздаи нищи(м)... а ѡнь тоє оуслышав'ши засмоутилсѧ вєлми бо бы(л) вєл'ми богать (1556-1561 *ПЄ* 301); слꙋ́хай жє далє́й чл҃чє и(ж) сѧ засмоутили на(д) тобою ѡныи // народы которїи ишли за хм҃ь... яко всѣг(д)ы засмоучєн҃ии ис кож(д)ого оупа(д)кꙋ грѣшнаго чл҃ка (к. XVI ст. *УЄ* №31, 202-202 зв.); а такъ ѡ(т)ходѧчи ѡнꙋ(и) чловєкъ, вєлми засмꙋтил'сѧ: жє и ѧ́блка оутратилъ, и ѧ́лмꙋжны нє ѡтрималъ (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); А гды Анна царевна на полату замку Корсунского прибыла... на Володимера слѣпота пала,... Зачимъ онъ заразъ мыслити почалъ и розумѣти, иж то его богове его скарали за то, же вѣру ихъ поверглъ,... и барзо ся тымъ засмутилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 976); тыи слова слы́шавши, іѡа́ки(м) і анна а пото(м) ба́р'зо засмꙋти́лисѧ, и поча́ли го́р'ко пла́кати (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 374 зв.); тогды засмꙋтѧтъсѧ грѣшникѡвє, и вы́йдꙋтъ якъ слѣпы́ѣ, понєва́ж' згрѣши́ли Бꙋ҃ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); котороє слово ꙋслышавши цр҃ь засмꙋтилсѧ вєлми, и оусадилъ ср(д)цє за Данїила абы єгѡ вызволилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 366).

2. *(втратити спокій, душевну рівновагу)* захвилюватися, злякатися: видѣли бо єсмо звѣз(д)оу єго на в'сходѣ сл҃нца... оуслышав'ши ж' то ирѡ(д) цр҃ь засмоутил'сѧ вєл'ми и вєсь ієр(с)лимь с ни(м) (1556-1561 *ПЄ* 23 зв.); а коли онь в'шо(л) до єр(с)лима потрѧслосѧ всє мѣсто и засмоутилисѧ в'си мєш'каючїи в нємь (Там же, 90); ѡба́чили єго оу́ч҃нци, и(ж) по морю хо́ди(л), засмꙋти́ли(с), нѣма́ли и(ж) бы якоє привидѣнѧ ви́дѣли (XVI ст. *УЄ* №29519, 92); На то́тъ ча́съ котры́и ѡба́чатъ здꙋмѣва́тисѧ бꙋ́дꙋтъ, и злѧ́кнꙋтъ,... и засмꙋти́вшисѧ порꙋ́шат'сѧ: стра́хъ ѡбы́йдєтъ и́хъ (Львів, 1642 *Час.Слово* 270 зв.); *Образно*: тог(д)а ѡ(т) проклѧ́тихъ; и потє(м)пі́бныхъ грѣшникѡвъ;... Нб҃о засмꙋти(т)сѧ, зємлѧ оубойтъсѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 155).

Див. ще **ЗАСМУЧАТИСЯ.**

ЗАСМУТИТИСЬ *див.* **ЗАСМУТИТИСЯ.**

ЗАСМУТИТИСѦ *див.* **ЗАСМУТИТИСЯ.**

ЗАСМУЧАТИ, ЗАСМУЧАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(завдавати комусь прикрості, жалю, горя)* засмучувати: ѡто(ж) тотыи жєны ѡставити, а дѣтї тыи, я(к) клєвєты зависти нєнависти ворогобїйства, ижєбы нє ѡсоуж(д)али ближнїхь свои(х) і иныи злыи рѣчи котрїи засмоуча-ю(т) ѡц҃а нб(с)ного (к. XVI ст. *УЄ* №31, 20); Єщє томоу нє имитє вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто людє засмоучаю(т), А єго ст҃аа мл(с)ть завшє мєшканѧ має(т) с нами (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); дх҃а нивчо́мъ нє засмꙋча́ючи, и ѡсобли́вꙋю про-

ти́вко ємȣ пови́нность и нале́жнȣю мл(с)ть заховȣючи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 125); склони́ласѧ до нєгѡ всѣмъ ср(д)цємъ и́жь смѣла рȣкȣ стѧ́гнȣть оурва́ть и оукȣси́ть о́вочȣ о́наго, дала то(т) и мȣжєви. мȣжь това́рыша своєгѡ ми́лȣючи нє хотѣлъ жоны засмȣчать зезво́ли́лъ на грѣхъ о́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

2. (*виводити з душевної рівноваги*) бентежити, турбувати: стȣ́жа́ю, ѡзлобла́ю, оудрȣча́ю, засмȣча́ю (1596 ЛЗ 78); Стȣ́жа́ю: Нєдаю покою, при́кр́ȣсѧ,... обътѧжа́ю, ѡзлобла́ю, оудрȣча́ю, засмȣча́ю, възмȣща́ю (1627 *ЛБ* 123).

Див. ще **ЗАСМУТИТИ, ЗАСМУЧОВАТИ.**

ЗАСМУЧАТИСЯ, ЗАСМУЧАТИСѦ *дієсл. недок.* (*втрачати спокій; сповнюватися смутком*) засмучуватися: Нєхай сѧ нє засмоучають ср(д)ца ваши, ани устрашаютъся слышали єстє якь єсми вамь повидѣль ижє идоу (1556-1561 *ПЄ* 414); Рєкь оучн҃кам своим. нєхайся нє засмоучают срдц҃а вашї. вѣру́йтє въ бг҃а. и в мєнє вѣроуєтє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 85).

Див. ще **ЗАСМУТИТИСЯ.**

ЗАСМУЧАТИСѦ *див.* **ЗАСМУЧАТИСЯ.**

ЗАСМУЧАТЬ *див.* **ЗАСМУЧАТИ.**

ЗАСМУЧЕНЄ, ЗАСМУЧИНЄ *с.* Засмучення, смуток, журба: по(д)нєслсѧ іс҃ нє хотѧчи прєч(с)тои зостави́ти в оноу(м) засмоучи́ню и жалости на(ч)аль гл҃ати́... потѣшаю́чи є(и) (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 9); Єдо́мъ, Бєнєнно(мъ): Сы(н) бога́тствъ свои(х), а(б) сы(н) ѡшȣкива(н)ѧ, а(б) засмȣчє(н)ѧ и(х) (1627 *ЛБ* 203); Длѧ того(ж) твєрдѧ(т), жє ина́чѣй а́нѣ гнѣвȣ звитѧжити, анѣ мєлѧ(н)ко́лѣи або за(с)мȣчєнѧ // оусмѣрити, анѣ дȣха нєчистости в собѣ оугаси́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.-37).

Див. ще **ЗАСМУЧЕНЄСѦ.**

ЗАСМУЧЕНЄСѦ *с.* Те саме, що **засмученє**: тамъ прє(з) нєма́ло лѣтъ бєзъ вшєла́кого стєскнє́нѧ и засмȣчє́нѧсѧ, мє́шкаючи, ѡ(т) рȣкъ Агг҃лскихъ... по́кармъ прі́ймова́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759).

ЗАСМУЧЕННЫЙ *див.* **ЗАСМУЧЕНЫЙ.**

ЗАСМУЧЕНЫЙ, ЗАСМУЧЕННЫЙ, ЗАСМУЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Засмучений, сумний, невеселий: про(ш) ла́ски абы ...на мєнє бѣ(д)ноую възрѣти рачи(л): мєнє засмоучєнȣю оутѣшити а вы́свободити дъщєрь мою ѡ(т) бѣснова(н)ѧ дїѧволсъкаго (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); яко то самому Творце... барзо было вдячно и приемно, през што вашихъ милостей непріятель... непрестанно зоставалъ в смутку ...Теперь зась тот непріятель, засмучоный, зостаетъ утѣшонъ, а я пастыръ, бывшій въ утѣси, уязвляю (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288).

2. Збентежений, схвильований, розтривожений: ѡ(т) то(г) ча(с)у вшєлѧкаѧ дш҃а або чл҃кь которїй оу грѣхоу є(ст) нєоулѣчєнный впадає(т) в ро(з)маитыи стра(с)ти и бѣды, а боитьсѧ и страхо(м) є(ст) ѡбдръжанный. и засмоучєнный и в роспачь в то(м) прїходить (к. XVI ст. *УЄ* №31, 150 зв.).

Див. ще **ЗАСМУЩЕННЫЙ.**

ЗАСМУЧИНЄ *див.* **ЗАСМУЧЕНЄ.**

ЗАСМУЧОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*наповнювати смутком*) засмучувати: Ѡпєчала́ю: Засмȣчȣю (1627 *ЛБ* 152).

2. (*порушувати чийсь спокій*) непокоїти, турбувати: Молвлю́: Замѣша(н)є ро́стыркъ чиню́, тро́щȣсѧ,... замȣчȣю, гȣчȣ, кричȣ, засмȣчȣю, и засмȣчȣюсѧ (1627 *ЛБ* 65).

Див. ще **ЗАСМУТИТИ, ЗАСМУЧАТИ.**

ЗАСМУЧОВАТИСѦ *дієсл. недок.* Непокоїтися, хвилюватися, бентежитися: Молвлю́: Замѣша(н)є ро́стыркъ чиню́, тро́щȣсѧ,... замȣчȣю, гȣчȣ, кричȣ, засмȣчȣю, и засмȣчȣюсѧ (1627 *ЛБ* 65).

Див. ще **ЗАСМУТИТИСЯ, ЗАСМУЧАТИСѦ.**

ЗАСМУЧОНЫЙ *див.* **ЗАСМУЧЕНЫЙ.**

ЗАСМУЩЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* съмоущєныи) те саме, що **засмученый** у 1 знач.: Южъ чи́стаѧ котра́ѧ на(д) всѣхъ засмȣщє́нна, Остры(м) была ко́пїємъ сро́дзє прободе́нна. Па́нна котра́ѧ на(д) всѣхъ ба́рзѣйсѧ смȣща́ла, кгды, ви́дѧчи мє́ртвого сама оумира́ла (Львів, 1631 *Волк.* 26).

ЗАСМѢАТИСА *див.* **ЗАСМѢАТИСА.**

ЗАСМѢАТИСА, ЗАСМѢАТИСА *дієсл. док.* Засміятися: читає(м) ижъ Зороастръ цр҃ъ єгипє(т)скыи и ба(л)вохва(л)ства выналѣ(з)ца, скоро са оуроди(л) засмѣалса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250); Нѣгдыса, мо́витъ, нє засмѣалъ, приво́дачи собѣ на мы́сль и на па́мать го́ркꙋю смє́рть, и стра́шнꙋю мꙋкꙋ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 170); Въсклаби́лъса: Оскйрилъса, за́смѣалъса тро́хи (1627 *ЛБ* 22).

ЗАСНЕНЄ *с., перен.* Смерть, кончина: Ѡво згбла я́къ за живота з' Бг҃омъ з' Цр҃ковью и з' Дх҃о́вными жи́лъ, та́къ и нн҃ѣ по заснє́нью своє́м' ѡ Г(с)дѣ живє́т', и има єгѡ побо́жнє проно́си(т)са (Київ, 1624 *МІКСВ* 101).

ЗАСНУВШІЙ *дієприкм. у знач. ім., перен.* Покійник, небіжчик: Оусо́пшїй, прєста́вльшїйса: ꙋмє́ршїй, заснꙋвші(и), нєбо́жчи(к) (1627 *ЛБ* 141).

ЗАСНУТИ *дієсл. док.* **1.** Заснути: Пришоль ко оучн҃ко(м) свои(м) и нашоль ихь а ѡни зъ ѡнои троскы засноули (1556-1561 *ПЄ* 321); тамъ жє... ночнымъ обычаємъ, кгды лю(ди) заснули, почалися в домъ ломити (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77); Іаковъ..., сно(м) ѡбтажо́ный, на ка́мєни го́ловоу положи́вши засноу́лъ, ви́дѣлъ лѣ́ствицоу ба́рзо чоудо́внꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240); Оумє́рлых'... в' ша́ты оубира́ємѡ, вѣрꙋючи, иж' оумє́рлый нє оумє́рлъ на́вѣки, алє заснꙋлъ, и спи́тъ приѡдѣтый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 169); Ѡчнꙋвшиса, зно́вꙋ твє́рдо // заснꙋвши, ви́дѣлъ є́смъ со́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66-66 зв.).

2. *Перен. (зробитися бездушним)* збайдужіти, зачерствіти: Якъ єди(н) з' Оучи́тєлєй... мо́витъ, Заснꙋли въ пожадли́востєхъ свои́х', ро́скоши и́хъ занꙋри́ли, мина́єтъ со́нъ то́тъ, мина́єтъ живо́тъ то́тъ и ничо́гѡ нє знашли въ рꙋка(х) свои́х', жє ничо́го нє положи́лы въ Рꙋцѣ Хв҃ой (Київ, 1632 *МІКСВ* 288).

3. *Перен.* Померти: нє хочу(ж) бра(т)а абы є(с)тє вѣдати нє мѣли што са тычє(т) ты(х) которыи за(с)нꙋли абы є(с)тє нє(с)мутили яко жє иныи нє маючи надѣи (II пол. XVI ст. *КА* 491); которые то... слуги... почали пофалки... чинити... "маешъ щастья теперъ, же люде неподалеку... але южъ потоль бы еси былъ живъ; заснулъ бы еси тутъ заразомъ на томъ пляцу въ ботехъ, якъ Гулевичи позасыпали... хотъ не теперъ, але... тое тебе поткатъ муситъ" (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 270); Укажи ми дорогу не тыми тѣлесныма очима, але сердечными, абыхъ зъ невѣдомости якое тебе грѣхомъ якимъ не образилъ, а въ томъ быхъ заснулъ, не тымъ сномъ дочаснымъ, але оною смертю вѣчною (1603 *Пит.* 78); Бо бы́ са былъ нє надѣва́лъ жє о́ныи поби́тыи з мє́ртвы(х) вста́ти мѣли... А ижъ оуважа́лъ, жє́ ты́и кото́рыи побо́жнє бы́ли заснꙋли, ба́рзо до́брꙋю ла́скꙋ мѣли захо́ванꙋю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 107); Мо́витъ бовѣмъ Ап(с)лъ... Понєва́жъ нє го́днє прїи́мꙋєтє, дла то́го мєжи ва́ми мнѡ́гїи нєдꙋ́жїи, и хо́рыхъ заснꙋло до́сытъ, а́лбо оумира́ют' мно́гїи (Київ, 1627 *Тр.* 40); Дла то́гѡ мєжи ва́ми многѡ хо́рых', и сла́бых' и мно́гѡ их' заснꙋло: то́ єстъ, оумє́рло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 377); **въ вѣрѣ засноути** – померти за віру: ѡ(т) єгѡ Всєм(д)рыхъ Оучн҃иковъ прєда́ло, жєбы при стра́шныхъ Тає́мницахъ па́мать чини́лъ Ієрє́й, ѡ ты́хъ кото́рыи в' вѣрѣ заснꙋли (Київ, 1627 *Тр.* 38); **въ (о) (Ісусѣ) Христѣ, ѡ Господѣ заснути, заснути о Господѣ** – померти як праведний християнин: С котро́го [Іоанна] оу́стъ, я́ко свѣча наоу́ка похо́дитъ... єсли́ и ты́мъ тѣломъ, в' Хр(с)тѣ засноу́лъ доча́снє, Лє́чъ и по смє́рти, с кни́гъ свои́хъ, оучи́тъ я́снє (Львів, 1614 *Кн. о св.* 4 зв. ненум.); годи́т'са приложи́ти и припоманꙋти... па́мати... До́лмата пра́ваго хр(с)тіа́нина, єсли кто такі́й дрꙋгі́й ты́х' вѣковъ; Ач'ко́лвєкъ добродѣи заснꙋли ѡ Г(с)дѣ, прє(д)са въспомина́ти и выславова́ти и́хъ побо́жности є́сть (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); Ты́и два подо́бныи ва́м' помє́рли сꙋ(т), и вы помрєтє, да́й Бж҃є абы́стє ѡ Іс҃ѣ Хр(с)тѣ заснꙋли (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 42); **сномъ смертелнымъ заснути** – померти: Про́симо ты(ж) абы о́чи смы́слѡвъ на́шихъ ро(з)-

свѣти(л), жебы́смы коли́, тажаре́мъ грѣхо́въ потлóчени бȣдȣчи, снóмъ смерте́лнымъ не заснȣли, и не́пріатель на́шъ на́съ не перевы́тажи(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 95).

4. *Перен.* Занепасти, притупитися: В пóнтѣ Каппадóцкомъ, сла́ва незгасноу́лаа: Чоу́лость в' оура́дѣ свóюмъ, не засноу́лаа (Львів, 1616 *Бер.В.* 90).

ЗАСОБЪ *ч.* Спосіб: протестова(л)се ѡ то, ижъ ѡни... пре(з) рыку Субъ перешовши, которая село Копиевъци старожы(т)ную засобомъ ко(л)локованую, граничитъ, важылисе добра и кгрунъты, до Кошылова ѡ(д) ки(л)кусотъ ле(т) належачие,... ѡседати, привла(ст)чати (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

ЗАСОВКА *ж.* Засувка, засув: в другой светлочце..., окон три малых, и з засовками, четвертое болшое з оболонами паперными (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

ЗАСОРЕНЫЙ *дієприкм.* (чим) Забруднений, занечищений: Дóмъ гноемъ и смрóдомъ засóреный очи́стити, оухендóжити, и вшела́кими за́пахами и ска́рбами напóлнити потре́ба (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266).

ЗАСОРОМѢТИ *дієсл. док.* (кого) Засоромити, присоромити: пи́ла(т) хóтачи и(х) засоромѣти и ре́кь ве́лика ли ва(м) ч(с)ть боу́де(т), коли́ цра ва́шего ра́сп'ноу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 8 зв.); пришла на него неволя и голодъ великый, и опять ся обернувъ, а (о)тецъ его изъ яковъ мл(с)тю... пріялъ его, и его иждавъ, што бы прышовъ, не засоромѣлъ его, али одѣлъ его и честію великою честовалъ его (XVI ст. *НЄ* 6).

ЗАСОРОМѢТИСА *дієсл. док.* Засоромитися: а коли ѡнь тое рекль засоромѣлиса в'сѣ против'ници его (1556-1561 *ПЄ* 281); Неха́й са завесты́ даютъ и засоромѣю(т) на вѣкы вѣко(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 145 зв.).

ЗАСОХНУТИ *дієсл. док.* Засохнути: прошȣ ба... абы рачи(л) работнико(в) зослати: которіи бы въ выногра(д)... копали и робили, абовѣмъ баръзо и запȣстѣ(л) и засо(х) и потребоуе(т) мно(г)хь а добры(х) земледѣце(в) (!) (1599 *Розм. пап.* 2); А намъ абы рачилъ работниковъ зослати, котории бы въ винограде,... его копали и робили, абовѣмъ барзо засохъ и запустѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 83).

ЗАСПАТИ *дієсл. док.* **1.** Заспати, заснути: ап(с)лóве в то(т) ча(с) заспа́ли, А юда взáвши л // сре́бръники ѡ(т) жи́до(в) и схова(в) и(х) за па́зȣхȣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 39); пришли оу́чніци его нощїю и оукрали его а мы заспали а то(г) смо не оуслышали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 49).

2. (чого) (*проґавити щось*) проспати: Заспа́ти вече́ри intlormire ca(e)na (*Уж.* 1645, 76 зв.).

ЗАСПЕВАТИ *див.* **ЗАСПѢВАТИ.**

ЗАСПИВАТИ *див.* **ЗАСПѢВАТИ.**

ЗАСПѢВАТИ, ЗАСПЕВАТИ, ЗАСПИВАТИ *дієсл. док.* (що, кому що і без додатка) Заспівати: по(с)реди це(р)кви пѣ(с)ни тобѣ заспеваю (II пол. XVI ст. *КА* 248); Прето молюся, сестро Домникие,... постарайся,... жебы того ...диявола спосредѣ себе днем... воскресения христова, упразднили и выверглы и истинно, а не фарисейски, "Воскресения день"... заспевали (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); Сла́ва въ вы́шнихъ: з' Аггами заспѣва́вши, А с' Пастȣха́ми чю́дȣ са задивова́вши (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); моисеѡво пр(о)р(о)цство пополна́етъ заспѣва́ное в' пѣсни (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); всѣ единогла́снѡ заспѣва́ймѡ емȣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 193); павперове школы брацъкое... мимо тую то господу идучы, перед воротами... заспивали, хотечы ялмужъну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); А на зна́къ той зычли́вости на́шеи, Пѣснь Весе́лȣю заспѣва́емѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 65).

ЗАСПѢТИ *дієсл. док.* (*прибути кудись вчасно*) успіти, встигнути: Коли то кора́бницы оба́чатъ бѣжа́тъ штонаскóрѣ до приста́на абы тóлкѡ могли ѡ(т) хви́ли заспѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

ЗАСРОЖИТИСА *дієсл. док.* (*стп.* zasrożyć się) розсердитися: са(м) мóисий... сле́зне ѡбер-

нѹвшисѧ до б҃а просилъ // жєбы тѹю ка́рно(ст) ѡ(т) нє́го ѡ(т)дали́лъ: боѧлсѧ бовѣмъ жєбы лю(д) засрожи́вшисѧ камє́нієм єго нє побилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 25-25 зв.).

ЗАСТАВА[1], **ЗАСЪТАВА** *ж.* *(матеріальне забезпечення боргового зобов'язання)* застава: то пак дєй ты того имѣнья Залѣсєц присєлокъ, сєлищє на имѧ Тагачин дєржишъ, а повѣдаєш дєй в застави в сєбє ‹мѣти› в нѣкоторой сѹми пѣнѧзєй (Краків, 1525 *AS* III, 273); Продали єсмо кнѧзю Андрєю половицѹ Миркова, ѡтчизнѹ и дєдизнѹ нашѹ, котораѧ была в заставє в сєстры нашоє... в полтораста копахъ грошєй (Камінь Коширський, 1539 *AS* IV, 227); Тє(ж) ѹста(в)уємъ кому бы листы... на заставы и на имє(н)я згинули на дорозє... то(г)ды то(т) хто ли(с)ты страти(л)... маєт довєсти людми до(б)рыми // годными вєры которыє ли(с)ты видє(ли) (1566 *ВЛС* 74 зв.-75); А ку тому придали есмо пану Иваницкому на кождый рок, покол от нас тое имене наше... заставою держати от нас будеть (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 156); А што ся дотычє(т) має(т)ности моєє,... то всє ѡ(т) мала до вєлика, долги вси, заставы, вшєлякиє листы записи... си(м) листо(м) записую пану Головє(н)ском (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); А при томъ нахоженю их згинула в мене скрынъка, в которой... было готовых пенезей двадцать золотых и тканка перловая, которая тканка панее Федоровое Русиновое была в мене в заставе в десяти золотых (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 99); то(т) мисю нє має(т) тоиѣ за(с)тавы никомѹ пѹщати (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 24); у панее Чолганское сосуды: келих, дискос, ложка, звезда – сребраные, келих срѣбреный позлотистый – у застави (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502); pignus, за(с)тава, залогъ (1642 *ЛС* 316); дрѹги позо(в) та(к)жє ѡ(д)жы(в)ляючы справѹ до готово(г) зыскѹ на зошъломъ панѹ ѡлизару ѡтрыманого ѡ нєпрызънанє такъжє запи́сѹ на сємъ ти́сєчє золоты(х) по(л)ски(х) и на заставѹ сєла Старови́нъ иоводѹ даного до за́плачє(н)я такъжє закладѹ и шкодѹ (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.); Єсли въ заста́вѣ ѡ(т) бли́жнагѡ твоєгѡ во́змєшъ одѣньє пєрєд' за́ходомъ сл҃нца воро́тишъ то, бо то са́мо є́сть, чи́мъ сє одѣва́єтъ одѣньє тѣла єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); **дати заставу** – забезпечити речами одержувану позичку: Рє́клъ: пошлю тобѣ козє́лчика з чєрє́дъ. А кгды за́сь она рєкла: допѹщѹ чогѡ хо́щєшъ, є́сли мнѣ да́си заста́вѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

ЗАСТАВА[2] *ж.* **1.** *(варта, сторожа)* застава: што ся дотычетъ посиленя на тотъ замокъ наш Киевский, ваша бы милость неколко поветовъ, которые ся вашей милости будутъ видети на то выбрали, абы застава тамъ была послана (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 7); И кого ся вашей милости будеть видети до того замку нашого у заставу послати, ваша бы мл. тымъ поветамъ подданымъ нашымъ росказали, ажъ бы они о той послузе нашой ведали и за часу к тому ся готовили (Там же).

2. *(вартування, сторожування)* варта, сторожа: А пашню нашу толокою два дни мають брати и два дни жати. А къ Берестью, въ заставу мають ходити водлѣ давного обычаю (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

ЗАСТАВАТИ *дієсл. недок.* (в чому) *(перебувати у попередньому, незмінному стані)* залишатися: за каждым по(з)вомъ рокъ бы(т) муси(т),... тотъ запи(с) и интє(р)цыза... в моцы своє(и) до ско(н)ча(н)я тоє справы пєрє(д) пано(м) по(д)коморы(м) застає (Київ, 1599 *ККПС* 117); оную друкарню... законникомъ того ж манастира... и наступцом ихъ за которыхъ провизиею, працею и старанемъ жилемъ и в послушенстве ихъ з братею моею заставалемъ даю, дарую и тымъ тестаментомъ вечными часы записую (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 66); В тако́й тєрпли́вости застаючи Іѡвъ дожда́лсѧ и́жь ємѹ б҃гъ нє то́лкѡ здоро́вьє приворoти́лъ, алє ємѹ и ма́єтность да́лъ, двоя́ко бо́лщєй ни́жли пє́рвѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ**[3].

ЗАСТАВИТИ[1] *дієсл. док.* (що) (*віддати що-небудь у заставу*) заставити: тоє подворьє заставила мачоха твоѧ брату нашомꙋ, нєбожчикꙋ кн‹ѧ›зю Юрью, в сорокꙋ копах грошєй широкоє личбы (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Што пєрво сєго... жаловал нам Жид лꙋцкий... на кн‹ѧ›г‹и›ню... Жєславскꙋю..., ѡ том, штож дєй нєбожчик кн‹ѧ›зь Юрьи заставил был ѡтцꙋ єго... половинꙋ мыта своєго... на колкось дєсѧт лѣтъ в пѣнѧзєх (Вільна, 1506 *AS* I, 133); твоя мл(с)ть писа(л) до мєнє ѡ срѣбро моє которοє бы(л) єсми застави(л) єдꙋчи на слꙋ(ж)бꙋ г(с)дрьскꙋю в нєбожчика (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); Чєтвєртєнскиє позычили ꙋ мєнє двадцат коп грошєй... и заставили мнѣ кнѧзи Чєтвєртєнскиє в тых пєнєзєх в ымєни своим ѡтдєлєном, в Хлапотинє д҃. чловєки (Луцьк, 1536 *AS* IV, 59); в҃і лыжо(к) срєбрьны(х) бра(т)ски(х) выкꙋплєно в пана янєго афє(н)дика что были заставили на бꙋдованє црк҃ви далисмы зло(т) к҃є (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65); я... вызнаваю... си(м) мои(м) листо(м) што(ж)... в ты(х) пѧти копа(х) грошє(и) застави(л) єсми єго мл(с)ти ча(ст) млына своєго в сєлѣ кнг҃инини (Берестечко, 1594 *ЛНБ* 5, II 4048, 17); хрест сребръный с подножиемъ, въ нем грывенъ семъ серебра, заставленый въ золотихъ петидесяг (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 73); *Образно*: Нє бꙋдєшъ бра́лъ в заста́вѣ з᾿ испо́днє(го) и вє́рхнѧго ка́мєнѧ млы́нскогѡ, то є́сть начи́ньє жи́вности єгѡ, бо дꙋшꙋ свою // заста́вилъ оу тєбє (серед. XVII ст. *Хрон.* 157-157 зв.).

Див. ще **ЗАСТАВЛЯТИ**[1].

ЗАСТАВИТИ[2] *дієсл. док.* (що) (*закласти греблю*) запрудити, загатити: тєж дєй кнѧзь Фєдор казал собѣ ставъ заставити к зємли єго Чєрньчицкой (Краків, 1525 *AS* III, 272); кн҃зи збаражъскиє... повєдили ижъ... ѡзєро затопилъ... панъ та(р)новски(и) ставомъ Которы(и) ста(в) // заставилъ кꙋ бєрєгꙋ князє(и) збаражъскихъ (1546 *ОГ* 87 зв.-88); и што збудует став або сажавки заставит, тогды я и потомки мои ...маемо накладъ увес его милости отложити (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 127); ставовъ ки(л)ко на рєцє... засыпали и заставили и млыны побудовали (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25).

Див. ще **ЗАСТАВЛѦТИ**[1].

ЗАСТАВИТИ[3] *дієсл. док.* **1.** (що чим) (*ставлячи що-небудь у великій кількості, покрити всю поверхню або заповнити увесь простір*) заставити: Гꙋмна ви́дѧчи заста́влѧны и загꙋщєны, стога́ми, и сты́ртами, на ко́ждоє лѣто но́вымъ збо́жємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 652);

подавати (до столу), ставити (на стіл): По́стъ єстъ, сто́лъ єдно́ю то́л'кѡ потра́вою заста́влєный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64).

2. (*надати вертикального положення*) встановити, поставити, *діал.* заставити: гаска рыболовка вызнала и(ж) продала частъ ѡгороду своєго пану пєтрови григоровичєви ѡ(т) сто(л)па мово (!) заставлєного пана пєтрова наза(д) до границѣ города писа(р)ского на сну(р) вытѧгнєныи (Львів, 1589 *Юр.* 10 зв.).

3. (що) (*перешкодити рухові*) підставити, перечепити: ꙋ танцꙋ, коли танцовал, заставил ємꙋ слꙋга брата, ниѧкий Андрий Лꙋщик ногꙋ, кгды сє поточил на нас той Жєлихъ, торгнꙋл сє до того Анъдрийка и кгды сє торгнꙋл, дал мꙋ поличок (1564 *AS* VI, 245).

4. (що в чому) Закласти, зосередити: Прочитай и ро(з)бєри собѣ скла(д) и причины заставлєного того прими́рѧ в᾿ сты(х) таємницахъ и сакрамє́нта(х) црк҃овны(х)... войноу то́чишъ с покоє(м); справами на которієсь присѧга(л) ва́лчишъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149).

5. (кого) (*покинути кого-, що-небудь*) залишити: и так без споведи чоловика католицъкого тогож дня вторкового... на кгрунъте костелном, спалити казали, которое местце никгды передъ тым не было локус суплицыи, и заставивши на полы недогорилого, одошъли (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 494);

(що) (*помістити, покласти*) залишити: Якожъ для лѣпшое вѣры съ того реестру моего копіе списавши, заставиломъ одну у володимірской

ризницы, а другую у новогородской (Володимир, 1609 *АСД* X, 231);

(що кому) (дати, призначити) залишити: яко же то рачилъ Х̅с повѣдѣти са(м) Пєтрови... ра(ч)тє положи́ти на сѧ Кр(с)та Хв̅а знамєнїа. жєбы нє прєшкожоваль намь сата́на слоу́хати слова́ Божїѧ. ѡнижє то кож(д)омоу вѣрномоу к памѧти и пожи́ткоу заста́влєни соуть... (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73).

6. (на чім) (*прийняти рішення)* постановити, ухвалити (що): Ино корол... на том рачил заставити: Єстли бѹдєтъ што... воєвода... на ѡтцы єго, Васили Бокєи кнѧзю Андрєю присѹдил... абы ѡн лист сѹдовый... до Єго Милости принєс (Львів, 1537 *AS* IV, 86).

7. (при чому) *(не змінювати)* залишити: вєлєли кнѧзю Василю тыи зємли и сєножати дєржати, яко в листє сѹдовым пана воєводы Єго Милости Виленского єсть ѡписано. И бил намъ чоломъ кнѧзь Василий Ковєлский, абыхмо при том сѹдє пана воєводы... и знайдєни комисарєй єго заставили (Краків, 1536 *AS* IV, 63).

◇ **сѣти заставити** – *(погубити кого-небудь)* закинути сіті: тоу(т) тє(ж) и твє(р)дости оу вѣрє бы́ло сподєвати тоу(т) зара(з) нєприѧтє(л) дѹшнїи сѣти свои застави́вши возъглѧдо(м) якобы цвичє́нѧ в' побо(ж)ности... нєдо(з)рє-лы́и коло(с), молодо́сти и(х) бєз'врємє́нно пожи́нає(т) (1598 *Розм. пап.* 4).

Див. ще **ЗАСТАВАТИ, ЗАСТАВЛЯТИ**[3], **ЗАСТАВОВИТЬ.**

ЗАСТАВИТИСЕ *див.* **ЗАСТАВИТИСЯ.**

ЗАСТАВИТИСЯ, ЗАСТАВИТИСѦ, ЗАСТАВИТИСЕ *дієсл. док.* **1.** (проти кого-, чого-небудь) Виступити: вл(д)ка писа(л) до шляхты абы сѧ заст(а)вили з ни(м) проти(в) бра(т)ства (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); рєчє Чловєкъ: чємѹ ж сѧ, я тєбє маю бояти? я бывалъ в далєкихъ краинахъ ї на розмаитихъ во(и)нахъ, а нѣхто мѣнѣ нє моглъ противити сѧ анѣ тиж сѧ противъ мєнє застави(ти) (XVI ст. *Сл. о см.* 334).

2. (о що і без додатка) Заступитися, *діал.* заставитися: О тые вси крывъды и утиски помененые, не въспоминаючы боевъ, везенъя,... где, коли о то православникове нашы малеваны мовили? на которомъ коли зезъде альбо сейме о то ся заставили? (Вільна, 1599 *Ант.* 679); Поведьже ми, Ѳилялете, хто ся коли о то заставилъ?... чомусте тамъ конъѳедерации, въ которой то маете, замовчали? чому-сте о то не заставилися? (Там же, 853); До чого и гетманы наши, если бы якому кгвалтови который староста отпору дати не мог, причинити а заставитисе маютъ (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 134).

Див. ще **ЗАСТАВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАВИТИСѦ *див.* **ЗАСТАВИТИСЯ.**

ЗАСТАВЛЯТИ[1], **ЗАСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (що) *(віддавати що-небудь у заставу)* заставляти: ѡн маєт тоє имѣньє своє в мєнє... ѡкѹпити, а иномѹ никомѹ нє маєт єго заставлѧти длѧ тоє причины, иж ѡн мнѣ вышєй на том имѣньи полтараста коп грошєй записал (Шульжин, 1533 *AS* III, 418); И вжє я нє маю з иншимъ ни с кимъ ѡ тоє имѣнє торгѹ дѣлати ани єго продавати и заставлѧти, бо вжє єсми тоє имѣнє на вєчность кнѧзю Федорѹ продал (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); их мл. ужалившися мене и не хотечи мне шкоды моей узычати, абых я остаток отчизны своей на долги отцевские мел заставляти, дали мнѣ триста копъ грошєй монеты и личбы литовское (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 97); Я вже сам и потомкове мои волны не маем быти в жадном загоне земли своее в Любине продати, або заставляти, кром воли и ведомости пана Кграевского (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); pignero, залагаю, заставляю (1642 *ЛС* 316).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ**[1], **ЗАСТАВОВАТИ**[1].

ЗАСТАВЛЯТИ[2], **ЗАСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(ставлячи що-небудь у великій кількості, покривати всю поверхню або заповнювати весь простір)* заставляти: яко жемъ виделъ... при другихъ дверехъ церковныхъ столами заставляно многими (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295);

(що) ставити, встановлювати, *діал.* заставляти: злокозныи мысливецъ за(с)тавляе(т) сѣти, въ дни же и в нощи и зѣмѣ и в лѣти (к. XVI –

поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); в пa(т)ки въ єді́ной годи́нє в'ши(т)цы яда(т), ибо єди(н) хо́ди(т), ѡ(т) до́мȣ до до́мȣ, тлъкоучи кієм ȣ дверѣ, і вола́ючи. жи(д) фи(ст), то в'ши(т)цы заста́вла́ю(т) па́н'вы на рыбы. і в пато(к) нава́ра(т), што в сȣ́бо́тȣ ма́ю(т) ѣсти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); *Образно*: заставла́єть дїа́во(л) пе́р'шȣю стѣнȣ на хр(с)тїа́ны, и м(ч)ки х'вы якь // вымысли́ти бѣды. сажѣна до тє(м)ницѣ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 146 зв.).

2. (кого за що) *(вважати ким)* подавати, представляти: Тое ли согласием в латынском родѣ зовеш, езовито, яко папу всего мира главным зовут // и за тое имя начальное сокровенно заставляют? То есть согласие поганское, езовито, а не християнское согласие есть (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 180-181).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ³.**

ЗАСТАВЛЯТИСЯ, ЗАСТАВЛАТИСА, ЗАСТАВЯТСЯ *дієсл. недок.* (за що, за кого, о що) Заступатися (за кого, за що), відстоювати, обороняти (кого, що): а еслтлибы за се якая крывда албо престрашанье ихъ особамъ и от кого были вынесены,... тогды будеть виненъ и будуть винъни потомъкове мои за нихъ заставятся (Луцьк, 1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 68); И хто ся заставляєт за божій закон, над всякого царя зацнѣйшій єст (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); Нє ра(з) ѡнъ громилъ ѡрды Тата́рѡ(в)... за ѡйчиз'нȣ ме́жнє са имъ заставла́ючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Възбра́нный, възбра́никъ: Вале́чный, найвыборнѣйшый в би́твахъ, заставла́ючі́йса за кого, оборо́нца (1627 *ЛБ* 18); Єсмы людє пога(н)скыи того пєрєстєрѣгалы, Абы ȣчтыво(ст) свои(м) бого(м) выряжалы якъ ся ѡ и(х) славу за(с)тавляли мє(н)жнє (1636 *Лям. о приг.* 4);

(противко чому) опиратися, протистояти (чому): дає(т) посилє(н)є [іс хс]... проти(в)ко нава(л)носта(м) ѡкрȣтнє пов'стаючи(х) вѣтрȣ потȣ(ж)нє са заставлати (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1).

Див. ще **ЗАСТАВИТИСЯ, ЗАСТАВОВАТИСЯ.**

ЗАСТАВЛАТИ¹, ЗАСТАВЛАТЬ *дієсл. недок.* (що) *(закладати греблю)* загороджувати, гатити: Воленъ... кназ Андрей... тыє части мои ѡтчизныє держати и вживати, ставы заставлать и млыны направовати (Горохів, 1538 *AS* IV, 162); Воленъ тоє имєньє... кназ Андрей... людми ѡсадити и ставы заставлати (Камінь Коширский, 1539 *AS* IV, 227).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ².**

ЗАСТАВЛАТИ² *див.* **ЗАСТАВЛЯТИ¹.**

ЗАСТАВЛАТИ³ *див.* **ЗАСТАВЛЯТИ².**

ЗАСТАВЛАТИСА *див.* **ЗАСТАВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАВЛАТЬ *див.* **ЗАСТАВЛАТИ¹.**

ЗАСТАВНИЙ *див.* **ЗАСТАВНЫЙ.**

ЗАСТАВНИКЪ, ЗАСТАВЪНИКЪ *ч. (той, хто приймає яку-небудь річ у заставу під видану позику)* заставодержатель, кредитор: а скоро в того заставъника моєго тоє имєньє моє выкупивъши заразомъ того(ж) чсу въ моцъ и въ дє(р)жа(н)є... воєводє мєнъскому... подати (Берестя, 1579 *ЛНБ* 103, 401/ IIIс, 1563, 5 зв.); Не кожъдый зъ сейму до своего власного дому траѳить, рыхлей до арендара, албо до заставъника, а часомъ мимо ворота своего власного // дому (якъ) шыетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 687-689); а тоты за(с)та(в)ници має(т) тримати в покою до выкȣпьна а дȣмь и стодолȣ имає(т) поправляти а гды // ихъ пѣнязѣ вє(р)нє(т) лавє(р) альбо сы(н) єго... тєды заста(в)ници имаю(т) ролю пȣстыти бє(з) жа(д)ноиѣ трȣдьности (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 4 зв.-5); pignerator, заставникъ (1642 *ЛС* 316).

ЗАСТАВНЫЙ, ЗАСТАВНИЙ, ЗАСТАВЪНЫЙ, ЗАСЪТАВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(пов'язаний з заставою – віддаванням кредиторові якого-небудь майна або коштовності для забезпечення одержуваної позички)* заставний: а двѣ части заставныи мает Єго Милость сам и потомки Єго Милости в той вышєй ѡписаной сȣмє (Володимир, 1537 *AS* IV, 76); Ѡ рєча(х) заста(в)ны(х)... ȣста(в)уємъ хто бы мє(л) в сєбє рєчи якиє рухомыє въ заставє або въ захова(н)ю а тыє рєчи... с пригоды ѡгнємъ погорєли... маєть

на то(м) самъ приса(г)нꙋти и(ж) ѡны(х) рєчє(и) нє корысти(л) (1566 *ВЛС* 74); досы(т) ꙋчини(л) за побо(р)... єго м(л) па(н) вавренєцъ кграбя з має(т)ностє(и) свои(х) ѡ(д) єго м(л) пна миколая макаровича иваше(н)чєвича заставъны(х) то є(ст) з мєсто(ч)ка воронина з дымовъ ѡсми по по(л)тора золотого (Київ, 1613 *ЛНБ* 5, ІІІ 4054, 21); Собравшися братия постановили з пно(м) А(н)дрєє(м)... абы су(м)ма... на двѣ ратѣ заплачєна была братия(м) (а то вглядо(м) (!) сѣножати заста(в)нои) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043); pignerati(us), заложни(й), за(с)тавни(й) (1642 *ЛС* 316); забрали... Юди Мошковичови... крамъные речы, то ест: полотно и скрыни зъ серебромъ, золотом и шатами заставными, въ чым собе товару быти менилъ за золотыхъ три тысечи полских (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26); **заставныє гроши** *див.* **ГРОШИ; заставный листъ, листъ заставный** *див.* **ЛИСТЪ[2]; заставный обычай, обычай заставный** *див.* **ОБЫЧАЙ; заставный способъ, способъ заставный** *див.* **СПОСОБЪ; ґрунтъ заставный** *див.* **КГРУНТЪ; добра заставныє** *див.* **ДОБРО[1]; записъ заставный** *див.* **ЗАПИСЪ; имєнє заставноє** *див.* **ИМЕНЄ; люди заставныє** *див.* **ЛЮДИ; право заставноє** *див.* **ПРАВО[1].**

2. *(який заступить когось у чому-небудь)* наступний. ◊ **панъ заставный** *див.* **ПАНЪ.**

ЗАСТАВОВАТИ[1] *дієсл. недок.* (кому що) *(віддавати що-небудь у заставу кредиторові)* заставляти: А так я в той сꙋмѣ пєнѧзєй заставꙋю кнѧгини моєй дворъ мой Хотєшов и сєло Нꙋйно (Рогачі, 1542 *AS* IV, 307); в которой суме пенезей... сим листомъ нашим заставуем и записуем ему... дворец нашъ (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188); Залага́ю: Заставꙋю (1627 *ЛБ* 41); однакъ с тою кондыциею, абы тое маетности..., игуменъ и чернъци не важились продавати, застовати, а ни тежъ якимъ колвекъ способомъ од тое церкви одъдаляти (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 639).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ[1], ЗАСТАВЛЯТИ[1].**

ЗАСТАВОВАТИ[2] *дієсл. недок.* **1.** (проти кого) Ставати, виступати; боронитися: Жикгимонт третий... ознаймуемъ... иж Семену а Тихну Михайловичомъ Грибуновичомъ-Байбузомъ, маючи... ведомост, иж они... противъ неприятеля нашого... заставуючи крови своее проливать... не жаловали... противъ неприятелемъ горла свои наставовали,... дали есмо имъ... реку Псюлъ (Варшава, 1590 *ЧИОНЛ* IV-3, 98).

2. (на кого що, кому що) *(не віддавати)* залишати, зберігати (при собі, собі): Я на себе самого, дѣтей... и людей знакомых не выймуючи, а ни заставуючи, и все огулом за тым проданем своим пану Корытенскому спустивши, в держане поступил (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 271); Я Ма(л)ко ѳєдорови(ч)... вы(з)наваю... и(ж) є(с)ми прода(л)... коморꙋ свою... Ничого И никотороє части на сєбє самого жону дєтє(и)... и пови(н)ны(х) свои(х) нє заставуючи за пєвную суму пнзє(и) (Київ, 1600 *ПИ* №28);

(що при чому) залишати, не змінювати: который жє запис и дарованє... при моцы и зꙋполной твердости єсмо ѡставили и заставꙋєм и ѡный замок... потвєржаєм... сим нашим листом (Краків, 1531 *AS* III, 379); та(к) я заставуючи ли(ст) ѡ(т)ца своєго дє(л)чи(и) во (в)сємъ при моцы на вє(ч)ныє часы (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24);

(що) залишати, покидати: кды наяснѣйшєє ѡноє жрόдло и ѡ(б)фи́тоє заставоу́єшъ в которо(м) прагнєнѧ тоє доскона́лє мόжєшъ оутоли́ти що прагнꙋти мόжєшъ... Ѡ вели́каѧ глꙋпости! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 225).

◊ **сѣти заставовати** – *(намагатися погубити кого-небудь)* закидати сіті: лє́дво бовѣмъ лю́дє почина́ютъ жи́ти, а́ лишь смє́рть ю́жъ на ни(х) розмаи́тыє сѣти заставꙋєтъ, и ѡвшємъ длѧ тогѡ рόдѧтсѧ лю́дє абы оумира́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

ЗАСТАВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (за кого, за що) Заступатися, захищати (кого, що): Але то нагоръшая: ижъ нашы православникове... волятъ ся зъ непрыятелъми веры и церымоней своихъ явъными зъгажати, а нижъ

съ тыми, которые... веры своее и Руское одъ геретиковъ боронятъ, и заставуютъся за нихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 667); А иные вси, которые таковымъ же титуломъ пописуются, суть яко небо отъ земли далекими,... але не преставаютъ зъ нами, и овшемъ головными непрыятелми обоее церкви быти показуются... хотя то рекомо за Греческую заставуются, але боронять того, чого не вѣрятъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171).

2. (чим) *(заслонятися, закриватися)* заставлятися (від чого): але моцно стойте, не унывающе, ани ослабѣваючи противъ всѣмъ навалностямъ шатанскимъ и крѣпкою заставуйтеся тарчею хитростямъ непріятелскимъ (Київ, 1644 *КМПМ* II, 289).

Див. ще **ЗАСТАВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАВОВИТЬ *дієсл. док.* (що) *(перешкодити рухові)* підставити, перечепити: Тамже дєй ȣ танцȣ Жєлєхови, кгды ѡнъ танцовалъ, вєлєлъ кнѧзь Ярославъ выросткȣ своємȣ по три кроть ногȣ заставовить, чого потомъ Жєлєхъ нє тєрпєчи, выростка єго пхнȣлъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250).

Див. ще **ЗАСТАВИТИ**[3].

ЗАСТАВЯНЄСЕ *с.* Заступництво, захист, оборона: з которого за единодушнымъ вашихъ милостей непорушономъ заставяню се за церковъ Бозкую, матку нашу, винница Христова, ...годный овоцъ з себе выдавала (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288).

ЗАСТАВЯТСЯ *див.* **ЗАСТАВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНОВЕНЄ, ЗАСТАНОВЕНЪЄ, ЗАСТАНОВЕНЬЄ *с.* **1.** Угода, договір: Єслижбы которая сторона // ...подлє застановєнѧ своєго конца приймовати нє хотєла..., тогды... сȣдьи ...мають... справєдливост и сказанє наконєц вчинити (Львів, 1537 *AS* IV, 92-93); Мы... на том то застановили, ижъ мели есмо на часъ певный на тые земли ихъ пенные выехати и застановене водле Бога и речи справедливое межи ними вделати (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); Панъ Иляшъ Богушевичъ Несвѣцкий вчинил застановенье з небожчикомъ отцемъ моим паномъ Прокопом черезъ листы свои записныи, хотячы... за мене в малжонство дочку свою... дати (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 51); А єсли бы которы(и) з на(с) тому постановлєнью нш҃ємȣ ...досы(т) нє ȣчинилъ... тогды має(т)... пє(т)дєсѧ(т) ко(п) гроши(и) литовски(х) выны... заплатити... котороє(ж) то сєє нш҃є застановє(н)є по(д)писа(в)ши... и пєчати нш҃и приложили єсмо (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Поведьже ми, Ѳилялете, которая сторона тотъ листъ его королевское милости и застановенье покою зъкгвалтила и зламала? (Вільна, 1599 *Ант.* 861); Сведчачий,... пришедши до застановеня певного Межи поменеными паны Макаръскими малъжонками а сведчачимъ стороны приязни доживотъное... // ...теръмину назначоного пилновалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 595-596).

2. Впровадження, влаштування: Състоѧ́нїє: Конститȣцїа, противоподвиза́нїє, постановє(н)є застановє(н)є спра(в) сє(г) живота (1627 *ЛБ* 129).

3. Повчання: та́къ жє кро́мъ Хв҃ыхъ сло́въ хто́ бы чого оучи́лъ, и застановє́нѧ Ст҃ы(х) Ѡц҃о(в) нє лѧка́лъсѧ, в' на́мєншой рѣчи, а на́барзѣй в' Рєлѣи и Правосла́вной вѣры вызна́ню, гєрєтико(м) и о́шȣсто(м) годи́лосѧ и(м) и роздмѣти и называти (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 231).

4. Перепона, перешкода: гєдїонє болобанє ...// твоѧ м(л) по запрѣщєнїи нашо(м) събо(р)номъ знȣвȣ клѧтвы и застановєнѧ вє(з)дє братствȣ чинилъ,... попа бра́тского миха(и)ла, и игȣмєна в монастыри..., клѧтвами свои(ми) насыла(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗАСТАНОВЕНЇЄ.**

Пор. **ЗАСТАНОВИТИ.**

ЗАСТАНОВЕНЄСА *с.* Настанови, повчання: Мы за́сь, побо́жною мы́слю проти́вко томоу Ха҃ вѣчного Ба҃ на́шєго, котры́й са́мъ... всѣми рѣ́чами ѡ(т) нє́го Створє́ными,... справоу́єтъ, вызнава́ємѡ... Застановє́нюсѧ Па́стыръскомȣ а́льбо ȣчи́тєлєвомоу, проти́вко розмайтыхъ на́їздѡвъ пѡга́ньскихъ и єрєтїцкихъ, положи́лъ

те́жъ ст҃ыи и Имарме́нꙋ, котра́а не́ма́лꙋю троу́дность поно́ситъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 442).

ЗАСТАНОВЕНЇЄ *с.* Те саме, що **застановенє** у 3 знач.: То пакъ твоя м(л) по запрещє(н)и нашо(м)… знову клѧтвы и застановєнїє ве́здє бра(т)ствꙋ чини(л) (Вільна, *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ЗАСТАНОВЕНЪЄ *див.* **ЗАСТАНОВЕНЄ.**

ЗАСТАНОВЕНЬЄ *див.* **ЗАСТАНОВЕНЄ.**

ЗАСТАНОВИТИ *дієсл. док.* **1.** (що, на чім) Постановити, вирішити, ухвалити (що), домовитися (про що): Ѡ которыхжо дєй кривдах тоє зимы прошлоє право ѡн з нимъ мєл… бꙋдꙋчи… подскарбємꙋ зємскомꙋ… дєржавцы Дорсꙋнишскомꙋ… ѡт кнѧзѧ Ковелского з ним зъєднал и на том мєжи ними застановил (Львів, 1537 *AS* IV, 90); Которому выеханю нашому зложили есмо были рокъ певный… на который, заховываючи есмо водле того застановеня нашого, тамъ до тых границъ выехали и обычаемъ едналнымъ тую речъ застановили (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 19); А так мы з обудву сторон,… выслухавши, не отступуючи ничим статуту, на том есмо тую речь застановили (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 262); И то южъ так з нимъ заварши, застановивши,… кгды небожчикъ панъ Счасный Харлезский в коморе …спал… таемне до одного покою и комори его вшедши… до головы просто змераючи стрелил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 498).

2. (що) Усталити, впровадити, встановити: И на́пєрвѣй по́стъ чотырдєсѧтный, кото́рого зовє(м) вєли́кимъ, са́ми Ап(с)лѡвє събо́рнє застанови́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 154); А ѡ ре́чах нб(с)ныхъ… ве́длꙋгъ с(т) Діони́сїа, и ба́датисѧ и пока́зовати годи(т)сѧ, и нє коли нєнасы́чєный ро́зꙋмъ выска́кꙋєтъ, а́лє ко́лко замѣрєно и застано́влєно е́стъ ѡ(т) люді́й оучо́ныхъ Бо(з)скою ла́скою Бо(з)скихъ тає́мницъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 273);

(що) *(дати дозвіл на створення, організацію чого-небудь)* заснувати, запровадити, започаткувати: єго милость… прибывши до богоспасаємого града Лвова всякоє дѣло благо и спасателно… рачи(л) застановити (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 127); Сєго ра́ди и смирє́нїє нш҃є събо(р)нымъ писа́нїємъ на́шимъ съ всѣми єпи(с)копы, бра́тство, шко́лу, и дрꙋка́рню во Лво́вѣ застанови́вши ꙋтвєрди́ли єсмо во вѣчныѧ ро́ды (Львів, 1592 *ЛСБ* 193);

(що) владнати, залагодити, полагодити: королєвая… рачила так мєжи кнѧзємъ старостою Володимирским, яко и кнѧзємъ Василєм ꙋмєркованє вчинити и вси рѣчи єдналным обычаєм мєжи ними ꙋскромит и застановити, што ѡни ѡт королєвоє… вдѧчнє принѧли (Краків, 1543 *AS* IV, 347); кнѧзь Дмитрєй… нас всих и инших приѧтєлєй своих за то просил, абыхмо то мєжи ними єдналным, а вгодливым // ѡбычаєм на вєчныє часы застановили (Звиняча, 1549 *AS* VI, 97-98);

(до чого) *(досягнути певного становища)* утвердитися (у чому), прийти, дійти (чого): была у мне хуть такая,… абыхъ въ такомъ упадку,… церкве светое… угляжовалъ,… вынайдуючы такий способъ… и прыступъ, черезъ который бы церъковь Хрыстова,… до перъшого своего пунъкту, целю и клюбы прийти и застановити могла (Вільна, 1599 *Ант.* 577).

3. (кого) *(надати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування)* забезпечити: Я Иванъ Иванович Жабокрицкий… хотячи на час пришлый жону мою… застановити и впокой вчинити на конец,… // …статок весь домовый… тымъ всѣм жону мою милую дарую (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 109-110).

4. (що) Поставити, розмістити, розташувати: а на другом мѣстечку, называемом Ярославу, там же тому мѣсту Михайлову прилеглое, возы лежею обозом о тисечу застановившы, ку оному мѣсту… штурмы… поробивши, стрелбу огнистую… на месчан… пустили (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150).

5. (чим) *(попередити)* перестерегти, застерегти: писал до насъ… кнѧз Богꙋш…, иж… Ѳєдинка,… змовившисѧ дєй из намєстником …Яковицкимъ…, взѧли дєй ѡколко тисѧчєй

ωвєц и волов..., ω чом мы хотєчи,... срокгостю каранѧ застановити, якобысѧ впєрод нихто с подданыхъ наших таковых свєволностєй (!),... чинити важити нє смєл (Петркiв, 1567 *AS* VII, 124).

Див. ще **ЗАСТАНОВЛЯТИ.**

ЗАСТАНОВИТИСЯ, ЗАСТАНОВИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** Зупинитися: А єстли бы тєсная дорога была яко на мостєхъ... тогды во(з) застановитисѧ маєть а(ж) ω(б)минуть (1566 *ВЛС* 84 зв.); ничь нє ро(з)мышлѧючи ни на застарѣлоую нємочь... алє пра́вє оувѣрила длѧ то(г) полȣчила оуздравлє́нїє, и(ж) заразо(м) заста(но)вилосѧ тєчєнїє кръвє єѧ (Львiв, 1585 *УЄ* №5, 296, на полях); пу(с)тили сѧ по вѣтру к бєрєгу. и впали на мѣстьцы вы(с)пу и застанови(л)сѧ корабль и пєрє(д) ωпє(р)сѧ ω(т) нава(л)но(с)ти во(д) (II пол. XVI ст. *КА* 152); по́ки кто в самой пе́чи ро(с)кошїй лєжи(т),... за рє(ч) нємо́жнȣю здає́тсѧ ємȣ вы́йти с тоє пе́чи. а́лє ско́ро бысѧ єдно мало́го поча(т)кȣ ими(л) абы ω(т)то́ль выходи́ти а нє застано́влюючисѧ впро́дъ постоупова́лъ бы, гора́чєсть ѡ́ного ωгнѧ за́разъ моу в ты́лъ зоста́нєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Ґды́жъ кровотєчє́нїє тєрпа́чаѧ вы́давши всю маєтность свою на до́ктори, ни́ ω(д) одногω з' ни́хъ нє была оулѣчє́на, а(ж) пристȣпи́вши до Г(с)да... доткнȣласѧ кра́ѧ ша́ты єго, и зара́зомъ здоро́в'є оучȣла, и застанови́лъсѧ то́къ кр'вє єи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 206); А пристȣпи́вши, доткнȣл'сѧ трȣнны: и застанови́лисѧ которы́ѣ нє́сли, дивȣючисѧ и здȣмѣва́ючисѧ, нє вѣдаючи хто бы то былъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 573).

2. *(стати загальноприйнятим)* узаконитися, утвердитися: в тои... пра́вдѣ кто вы́тръває(т) спасє́нъ бȣдєтъ... а кто ω(т)стȣпи́лъ, или в' чо(м) нарȣши(л) вѣ(ч)нє погинє(т). кгды(ж) застанови́лосѧ конє́чноє и доскона́лоє всѣ(м) ωповѣда́ньє. и нє потрє́ба причина́ти оуймова́ти или ω(т)мѣнати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 40 зв.);

(в чому) укріпитися, утвердитися, зміцнитися: о́нъ чл҃коȣбі́йца былъ ω(т) поча́ткȣ, и в' пра́вдѣ сѧ нє застанови́лъ, бо нѣма́шъ пра́вды в' нє́мъ, кгды мо́витъ кла́мство (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

3. (проти кого, проти чого, кому) Опертися, спротивитися: що(ж) тєды,... аза(ж) нє за́разъ пов'ста(л) в потоу(ж)ности пє(р)шой, и застанови(л)сѧ проти(в)ко нє́прїѧтєлѧ; и та(к) єго статє́чностю своєю звѣтѧжи(л), жє и по смє(р)ти бы(л) ωборо(н)цєю ро́дови своє́мȣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 67); Кды тєды лоуципє(р) голова по́лковъ проти́вны(х) на(д) всѣми а́ггла́ми... бы(л) ста(р)ши(и); Слоу́шнаѧ... рє(ч) была ω(т) инши(х) а́ггл҃ω(в) пръшомоу и найшлѧхєтнѣ́йшємоу ѡ́ному имєнє(м) б҃жїи(м) застанови́тисѧ, и мо(ц) єгω спана́лє скрȣши́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 287); блаженный Фотій... канонов святыхъ... постерегаючи, противъ грѣху ся застановилъ, мнѣй дбаючи о столицу... о которую гды бы духомъ любоначаліа дбалъ, певне бы цареви выгажалъ былъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 475).

4. (о що) Задуматися (над чим): ку тому... о выбранье своего патриаръхи по смерти Иосиѳовой, о што ихъ папежъ упоминалъ, и яко не хотели ажъ въ Костенътинополи обирати, и моцне ся о то застановили,... // ...Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, – а якобы смели такъ великие и хрестиянские господари неправду за правду... удавати (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1107-1108).

ЗАСТАНОВИТИСѦ *див.* **ЗАСТАНОВИТИСЯ.**

ЗАСТАНОВЛЕНЄ, ЗАСТАНОВЛЕНЬЄ *с.* **1.** Угода, ухвала, постанова: панъ подкомори(и)..., што покажєтъ, в то(м)... єго милости посълушны(ми) быти и, нє апєлюючи нигъдє, ...пови(н)ни будємъ, подъ закладомъ на сторону, тоє застано(в)лєньє дєржачую, пєтьма тисєчами копъ грошє(и) лито(в)скихъ,... бєзъ присяги ωщацоваными (Люблін, 1592 *ККПС* 98); прє(д)... королє(м) Стєфано(м) ȣгодȣ Албо застановлє(н)є стало(с)... цр҃квамъ нашимъ въ всяки(х) ωбряда(х) поко(и) дати (Львiв, 1595 *ЛСБ* 277, 1); тȣю ωбѣт'ницȣ з'выкли собѣ они

ѡсве(т)чати з'наками якимижъ кол'век' поз'верхо(в)ными, которыми бы внутр'нѹю // свою волю выразіли, поневажъ ѡбрѹч(е)ніе есть нѣякое застановле(н)е, застановленье засъ небываеть бе(з) знаковъ позвѣр'ховныхъ (Львів, 1645 *О тайн.* 149-150);

домовленість: Гедеѡнъ Балабанъ... смѹщеније ѹчинилъ братствѹ Лвовскомѹ и р(г)атинъскомѹ, што сѧ то ѡчевисте на сѹде нашомъ показало, ижъ его м(с) епскпъ по сѹде кѹ годе (!) и, застановеню томъ братскомъ ѹчинилъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144).

2. Надання: Прото(ж) мы ннѣ взираючи на декре(т)... ки(р) Иереми(и), вси привилея... ншго застановле(н)я... ѹмо(ц)няемо (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2).

Пор. **ЗАСТАНОВЛЯТИ.**

ЗАСТАНОВЛЕНІЄ *с.* Настанова, заповіт: Годило бы сѧ за правды... за ѡцами идѹчи и ихъ наслѣдѹючи, нѣчого не розѹмѣти на(д) застановленіе и(х), анѣ збирати словка з' писма, ѡ иной а иной речи мовленыи, кгвалто(м) натагати... ихъ до иного розѹмѣнѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 285).

ЗАСТАНОВЛЕНЬЄ *див.* **ЗАСТАНОВЛЕНЄ.**

ЗАСТАНОВЛИВАТИСѦ *дієсл. недок.* (проти кого) *(виступати проти когось, ставати до боротьби з кимось)* ставати, боротися: Ино мы бачачи Его Милости веръныи заслѹги..., которыи Его Милость нам почал еще з молодых своих лѣтъ чинити... гдеж и теперь... без престани то чинит, напротивкѹ кождого неприѧтелѧ нашого сѧ застановливаеть, горла и розлитьѧ крови и статков своих не лютѹючи длѧ нас господарѧ и панствъ наших (Вільна, 1529 *AS* III, 342).

Див. ще **ЗАСТАВОВАТИ**[2], **ЗАСТАВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНОВЛЯТИ, ЗАСТАНОВЛѦТИ *дієсл. недок.* **1.** Постановляти, ухвалювати: а котораѧбы сторона ѡное справы... и вгоды своеи наполнити в чом не хотела, тот маеть того втерпети, яко въ еднани и вмове их есть застановено и в симъ нашомъ листе выписано (Львів, 1537 *AS* IV, 93); которѹю ты коли справѹ Его... Милости,... дал, на том Его Милость застановлѧти то рачил, кдыж сам то добре ведаешъ, иж ѡсторожность всѧкаѧ земскаѧ ѡт вас, врѧдников тамошних до Его Милости завжды доходит (Краків, 1542 *AS* IV, 321); а естли бых был потребен грошей тогды того именя своего... не маю никому продати на вечность..., одно тым листом своим застановляю и певное постановене чиню в том именю своем Люблине (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); Въ чомъ мы, видечи жадане его милости слушное, такъ застановляемъ и такъ... то держати хочемъ,... абы южъ отъ того часу жаденъ зъ васъ въ чинъ иерейский нѣчимъ ся не вступовали (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269); Оуставлѧю: Становлю, постановлѣ(н)е албо оуставѹ чиню, застановлѧю, назначѹю, ѡграничѹю, ѡписѹю (1627 *ЛБ* 141).

2. *(перешкоджати рухові)* зупиняти: въсхлачаю, оустагаю, застановлѧю (1596 *ЛЗ* 37); Въсхлащаю, въстагаю: Застановлѧю (1627 *ЛБ* 23); Запинаю: Застановлѧю, ноги заплѣтаю, ѹвиклѹю, замѣтѹю, заважаю, ѡмешковѹю, перешкаждѹю (Там же, 41).

◇ **ловитву застановляти** – *(намагатися погубити кого-небудь)* закинути сіті: Тая унѣя влоскими фортелми есть уплетенна и закрыта предъ тыми, на которыхъ ловитву застановлено, абы до ней вязли, якъ птахи въ мысливцеву сѣтку (бл. 1626 *Кир.Н.* 18).

Див. ще **ЗАСТАНОВИТИ.**

ЗАСТАНОВЛЯТИСЕ *див.* **ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ, ЗАСТАНОВЛЯТИСѦ, ЗАСТАНОВЛЯТИСЕ, ЗАСТАНОВЯТИСЯ, ЗАСТАНОВАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (за що) Заступатися (за що), відстоювати, захищати (що): А оный... исидоръ... оумысли(л) поехати... на събѡ(р)... даючи по собѣ тотъ знакъ и тоую славѹ, ижъ едет' застановлѧтисѧ за пра-

вославіє (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36); Бо то естъ явно в.м. всимъ, яко се люде нашое релии зъгоръшили..., ижъ не только абы мели постерегать повинности своее хрестиянъское и застановятися за церковъ Божую... але... до розмаитыхъ сектъ утекаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 583); а хто(ж) застано́вляє́ть(сє) за бж҃и(и) зако́нъ на(д) всякого цара за(ц)нє(и)ши(и) є(ст), хо́тя(и) быхъ ис по(д)слє(д)нє(и)ши(х) бы́лъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); А и(ж) ѡборона цр҃ковная дх҃вны(м) на(и)ба(р)зѣ(и) належитъ: тєды потрєбꙋ́є(м) того, абы на // кождо(и) цр҃ковно(и)... справѣ, которая быся выточила до права... игꙋмє(н) з брато(м)... до см҃рти застановлятися... бы(л) повинє(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 70-71);

(кому, чому) давати відсіч (кому, чому), опиратися, боротися (проти кого, проти чого): И мы... зычимъ собе того абыхъмо зъ людми тыми... // ...одными усты и одными серъцы, имя Божее велбили и... тымъ потужъней окрутенству поганъскому застановялися (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 501-502); завшє... дꙋшный нєпріѧтель на на́съ чига́єтъ... мы до и́ншоє цнѡ(т) зброѣ и ѡрꙋ́жѧ, нє та́къ всѣгды я́ко до млт҃вы, похо́пны и способны бꙋдꙋчи, абы́смы прина́мнѣй ты(м)... оузброє́н҃емъ, ѡномꙋ сѧ застановлѧли (Київ, 1634 *МІКСВ* 313);

(проти кому) виступати (проти кого), спротивлятися (кому), нападати (на кого): вы многиє собориша чинитє... и противъ братству сѧ корчємнє застановлѧєтє и люди посполитыє погоршаєтє и цр҃квъ возмущаєтє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142).

2. (на чому) Затримуватися, зупинятися: Прѣвѣє оу́бо да бꙋдє(т) прочита́тє(л) искꙋсє(н) въ чтє́ніи, бѣглы(и) и бы́стры(и) в зра́кꙋ... // ...на запѧты(х) мало застановлѧє(т)сѧ, а на то́чка(х),... па́чє жє гдє́ бы сѧ рєчєніє ра(з)ꙋмѣніѧ ко(н)чи́ло, та(м) дх҃ви́ да ѡ(т)почиває(т) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201-201 зв.); Ста́вшисѧ тє́ды го́дными на пє́ршій ла́ски Бж҃єѣ сто́пєнь встꙋпи́ти, нє застановлѧ́ймосѧ на то́мъ бра́тіє, алє и на дрꙋгій зъ того встꙋпи́ти пи́лнєсѧ приготꙋ́вмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 74).

3. (о чім) Дбати (про що), турбуватися (чим); думати (про що): Тєпє́ръ... Стѣно́ю ѡди́нъ, столъпо́мъ, дрꙋги(и) оуглóмъ трє́тій, и́нъший я́кимъ ко́львєкъ на́чиньємъ, въ Цр҃кви бы́ти мо́жєтъ: В кото́рой и́жъ и Вм(с) на(ш) м(л) Па́нъ нєпослѣдънѣйшымъ филѧромъ (ѡпро́чъ чꙋтьѧ ѡ рє́чы посполи́тоє цє́лости, ѡ кото́рой нєꙋсыпнымъ ꙋкомъ застановѧючыся: нєсмєръ-тє́льною сла́вою до́мъ фами́лїи своє́є яко найкоштовнѣйшюю коро́ною здꙋбишъ:) (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 ненум.);

(на чому) задумуватися (над чим): нє мина(и) скорого(н)цє(м) яко пꙋстоє коло вѣтръноє ѡчи́ма пробѣгаючи ѡ(т) мѣста // на мѣсто въпєрє(д) писа(н)ного алє застановлѧ́(и)сѧ на стꙋпєнєхъ ѡ лъжи і и́стинѣ рѣчєны(х) сꙋдо(м) мысльны(м) (1599-1600 *Виш.Кн.* 202 зв.-203).

4. (до чого) Приступати (до чого), братися (за що): бꙋдꙋчи готовъ до ко(ж)доє потрєбы єго кролєвъскоє мл(с)ти вє(р)нє ꙋчтивє и ѡхотнє застановлятися которы(и) слꙋжєбъ я про хоробꙋ свою немогꙋчы пєрє(д)... пано(м) нашимъ ...залєцыти (Ковель, 1583 *ЖКК* I, 243).

ЗАСТАНОВЛЯТИСѦ *див.* **ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНОВЛѦТИ *див.* **ЗАСТАНОВЛЯТИ.**

ЗАСТАНОВЯТИСЯ *див.* **ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНОВѦТИСѦ *див.* **ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.**

ЗАСТАНУТИ *дієсл. док.* (кого) Застати: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердья, где мя застанут с тым листом, был бых винен платити, не вступуючи в жадное право (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); бл(с)вєни раби тыи, коли прийдє гь҃, и застанєть и(х) чоуйны(х)... а та(к) ко(ж)дый... вѣдай, и(ж) має(ш) готовы(м) быти на каждый ча(с), нє знаючи ни днѧ ани годины (Височани, 1635 *УЄ* №62, 4).

Див. ще **ЗАСТАТИ**[1].

ЗАСТАРЕЛЫЙ *див.* **ЗАСТАРѢЛЫЙ.**

ЗАСТАРѢЛОСТЬ *ж.* Застарілість: Ѡ(т)тóлѧ тéды, Вѣрныи..., чѹ́дъ оный ѡ(т)новлѧ́ючи, жєбы тáкъ вєли́коє дѣло Мч҃нка за чáсомъ в҄ застарѣлость и запомнéн҄є нє пришло, Вєли́кого ѳеóдωра... кѹ̀тïєю чтúм҄ и [похвалѧ́єм҄] (Київ, 1627 *Тр.* 274).

ЗАСТАРѢЛЫЙ, ЗАСТАРЕЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Застарілий, зістарілий, постарілий: тыи то сн҃ове... позвáныи,... къ прєсвѣтломоу цр(с)твѹ̀ хв҃ѹ на вєсéлïє вѣчноє: изволóкъши // сѧ из шáтъ смєртéлныхъ, застарѣлого чловѣка з҄ грѣхóвнаго житïа: и поωдѣвáлисѧ на ст҃ωмъ кр(с)щєнïю в шáты бѣлыє нєсмєртéл҄ности, и вѣчнои свѣтлости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64-64 зв.); Заматєрѣвшы(х): Застарѣлы(х), изшéдшыхъ (1627 *ЛБ* 41).

2. *(який вийшов із ужитку, з практики)* застарілий: ωнѹ̀ю [хвалу] во(з)мєшъ по см҃рти, ты(л)ко жєбы(с) пра́во и титоу(л) сво(и) нє оутрáтилъ, и жєбы(с) нє змáзалъ твоими зло(ст)ми и застарѣлыми ωбúчаєми: и в ты(м) бо(з)скаѧ дóбро(т) и злютовáнѧ покáзѹєтсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216).

3. Запеклий, затятий: злопо(м)нéнïє, хра(п), гнѣ(в) застáрєлы(и) (1596 *ЛЗ* 49); Гнѣвъ: Ядовúтость,... Ярость. Злопомнѣнïє: Застарѣлаѧ гнѣвлúвость (1627 *ЛБ* 26); Злопомнéнïє: Хрáпъ, гнѣвъ застарѣлый (Там же, 39);

(про хворобу) (задавнений, тривалий) застарілий: ничь нє ро(з)мышлѧючи ни на застарѣлоую нємочь... алє прáвє оувѣрила длѧ то(г) полѹ̀чила оуздравлéнïє, и(ж) заразо(м) заста(но)вилосѧ тєчєнïє кръвє єѧ (Львів, 1585 *УЄ* №5, 296).

ЗАСТАРѢТИСѦ *дієсл. док.* (на кому) Закріпитися, усталитися: А єсли бы то(т) тепéрєшнїй пáпѣжъ того своéго позволєн҄ѧ в҄зрѹшáти нє хотѣлъ, а то длѧ того абы сѧ тóє ярмо на нáсъ застарѣло, дрѹгóмѹ албо трéтємѹ по єго смéрти, хто бы того заборонúлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43).

ЗАСТАТЄ *с.* *(засвідчення наявності чого-небудь)* виявлення, віднайдення: Петръ и Федоръ, просили также о возного ку застатю брата своего Семена, коней и седелъ, въ дворе владычнемъ, въ Яневичахъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 17); просилъ тотъ помененый Валентий Плевка о вижо (sic. – *Прим. вид.*) на застате, въ дому попа Острозского... тыхъ коней (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 100); И просилъ... Федоръ Болобанъ о придане возныхъ на огледане того кгвалтовного наеханя на манастыръ Жидичинский,... также и на застате тыхъ кгвалтовниковъ въ менованомъ манастыру (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 129).

Пор. **ЗАСТАТИ[1].**

ЗАСТАТИ[1], ЗАСЪТАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(встигнути знайти, зустріти кого-небудь де-небудь)* застати: алє скором ωт Вашєй Милости, своєй милостивоє панєи до бѹ̀ды приєхал, тогды(м) жадного паробка вжє в бѹ̀дє нє застал (Степань, 1544 *AS* IV, 412); Тєжъ хто бы на кого позвы взѧ(л), и тыми позывати є(г) хотє(л), тогды по(з)вы... має(т) ωчєвисто давати и позывати можє(т) ωчєви(с)то... гдє єго ко(л)вєкъ застати и на(и)ти мо(г) чєрє(з) возно(г) (1566 *ВЛС* 38 зв.); панъ Филонъ Вороничъ на нивы Житомирские... наехавши кгвалтовне, где кого засталъ на ниве билъ, мордовалъ (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/I, 305); Па((н) Дмитръ Красо(в)ски(и)... би(л) в бра(т)ствѣ, єднакъ вышо(л)... посылано по нєго дво(х) брато(в) моло(д)ши(х), и застали єго дома (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А длѧ тóгω на(д) вéчєро(м) по(з)нω покáзѹєт҄сѧ им҄, жєбы всѣхъ поспóлѹ застáлъ ...Скрó(м)нє и тúхω стáвит҄сѧ в҄ посрóдокъ их҄ а лáгоднымъ // гóлосом҄... ср(д)цє оутѣшáєт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211-212); Знáти жє єи нє заста(л) на тá(н)ци ани... на проха(д)цѣ... Алє в҄ зам҄кнéню на покóю свóє(м)... розмышлѧ́ючи в зáконѣ гн҃є(м) (1645 *УЄ* №32, 310 зв.); ґды мѧ та(к) застáл҄, жє(м) зáра(з)... ѹда(л)сѧ на ω(т)почúнокъ, ѹкла(в)шисѧ на рогóзинѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 84); приєхавъши до замо(ч)ку тамошънєго... в свєтълици за столо(м) сєдячого и при ни(м) пана Яна Бєлє(ц)кого, слугу...

перє(д) ни(м) стоячого заста(в)ши, во сту тысячахъ копъ грошє(и) лито(в)ски(х) арєшътова(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195);

(що) *(побачити, виявити, знайти що-небудь у певному місці)* застати: тєды(м) та(м) заста(л) в осовєцко(м) гѹмнє збо(ж)я вшєлякого... стого(в) два (1582 *ЖКК* II, 113); а ωнї того ба(р)зо жаловали и(ж) тѣла ха избавитєлѧ своєго нє застали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 60 зв.); Панъ Янъ Хлєбо(в)ски(и) бра(т) рожоны(и)... забитого валє(н)того хлєбовъского Которы(и) яко взя(л) вєдомо(ст) ω забитю брата своє(г) з далєкого Краю прияхавши (!) и заста(в)ши тѹтъ южъ протєстацыє ωдъ брата своє(г) стрыєчъно(г) ...Протє(с)това(л)сє (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); ω(н)... бы(л) на справє и потрєбє помєнєного протє(с)туючогося в сєлє Городишъчу... гдє будучи ничого згола нє заста(л) вє (д)ворє (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

(прибувши куди-небудь, потрапити на що-небудь) застати: той з' вєликимъ поспѣхом' идѹчи, и нє хотѧчи минѹти Цркви Стои: вступилъ помолитисѧ Гдѹ Бгѹ, и заста(в)ши лїтѹргїю Стѹю слѹхалъ єи (поч. XVII ст. *Пчела* 7).

2. (кого, що) *(захопити зненацька)* застати: маючи о нихъ пєвную вєдомость гдє оныи збєги мєшкаютъ, просилъ о вижа, при которомъ бы тыхъ людєй а збєговъ своихъ застати мєлъ (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 6/I, 36); ѹста(в)ѹємъ и(ж) нихто стада свєрє(п)єго на дєди(ч)нє чѹжо(и) такъ тє(ж) и на своє(и) вла(ст)но(и) испаси за(и)мовати нє має(т)..., бо нє має(т) за испа(с) стада брати бы и заста(л) на испаси. алє має(т) ωсвєтчи(в)ши сѹсєдѹ ωтогнати до того пна чиє стадо є(ст) (1566 *ВЛС* 97 зв.); И та(м) жє в то(и) жє дѹбровє кгды(м) ω(г)лєда(л), заста(л) єсми по(д)даны(х) А(и)си(н)ски(х)... дєрєво дѹбы рѹбаючи(х) Пѹстошачи(х) (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122 зв.); тамъ жє засталы єсмо на пчолахъ подраныхъ пана Липлянского (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81); Сщє́нническаѧ дочка є́стьли бы заста́на бы́ла в' блѹдѣ, огнє́мъ бѹдє спалє́нна (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.); Такъжє в то(м) дворє сєлє(ц)ки(м), заста(в)ши по(д)даны(х) добри(н)скихъ, которы [!] дрова привє(з)ли на па(н)щину были, кони кгва(л)то(в)нє з возами и бє(з)пра(в)нє побрали (Житомир, 1650 *ДМВН* 207);

(кого) *(про смерть)* застати: нєкогда пришєдши смєрть застанєть в дѣлє(х) нєчсты(х) штож єсть нєвгодно бѹ (1489 *Чет.* 295); я, іеродияконъ Силвестер... обавляючись, абы мя смерть неготового не застала, любом теды на теле зхоралый,... на баченю и умысле добре здоровый, таковый порядокъ... чиню (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 65); а в' чѹмъ тѧ смєрть застáнєтъ; в' тóмъ тѧ Бгъ ωсѹдитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.);

(про який-небудь стан, почуття) охопити, заполонити, захопити: Алє памятай на слóва пр(о)рка дв(д)а, жєбы тя гнѣвъ нє заста(л) // на постєли твоєй (XVI ст. *УЄ* №29519, 230-230 зв.); Сѣдѣвши тє́ды на бгомы́слности, и́лє тѧ Хс в' нє́й змоцни́тъ, лѧзь на постє́лю з' такóю бгомы́слностю, жєбы́ тѧ и сóнъ в' тóмъ мóгл' застáти, а тóє, рє́клєм' жєбы бывáло бóлши(х) нóчїй (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201).

Див. ще **ЗАСТАНУТИ.**

ЗАСТАТИ[2] *див.* **ЗОСТАТИ.**

ЗАСТАТИСЯ *див.* **ЗОСТАТИСЯ.**

ЗАСТЕЛИТИ *дієсл. док.* (що) Застелити: М: такъ ѹчиню я довѣдаюсѧ правды пойди прочъ застєли столъ и поспєшайсѧ (к. XVI ст. *Розм.* 7 зв.).

ЗАСТЕНОКЪ *див.* **ЗАСТѢНОКЪ.**

ЗАСТЄ *див.* **ЗАЙСТЄ.**

ЗАСТОВПНИКЪ *див.* **ЗАСТОЛПНИКЪ.**

ЗАСТОГНАТИ *дієсл. док.* Застогнати: Посвѣд'чає(т) на(м)... нє(з)бóжныи крóль ахáвъ, котóрый ю(ж) бы(л) ωсѹжє(н) длѧ грѣховъ, за повóдо(м) своєє жоны алє́ кг(д)ы ты(л)ко застогна(л) и в' вєрє́тиско оубра(л)сѧ, и жáлова(л) за грѣхи своє. та(к) достѹпи́лъ зми́лова(н)ѧ бóжого на(д) собóю (Острог, 1607 *Лѣк.* 25); а хóчєш ли вѣдати чи́мъ тєпє́р' є́стъ ωноє тѣло, котóроє ты(х) рóскошєи заживáло... пойди до

гро́бꙋ и ѡба́чъ по́ро́хъ, по́пѣлъ… ѡба́чъ и застогни го́рко (Там же, 37); Изнємого́хъ: Захорѣлємъ, застогна́лємъ. Та́к жє: Изнємага́ю, ꙋтлѣю, слабѣю (1627 *ЛБ* 46).

ЗАСТОЛПНИКЪ, ЗАСТОВПНИКЪ *ч. (чернець-самітник)* затворник: a kotoryi dochod na połatnikow y kryłoszan, zastolpnikow, starcow y staryc u w onom monastyry z imeney cerkownych prychożywał, ino maiet on… za tot dochod ich dosyt im czyniti (Вільна, 1546 *ЧИОНЛ* V-3, 155); архимандритство…, на которое… старцы того монастыря, всѣ братья, чернцы, крылошане, застолпники,… обрали згодне чоловѣка побожного (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 65); Справа межи инстикгатором нашим яко поводом, а набожными Елижеумом Плетенецким… посполу з с чернцами и застовпниками (Корчин, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 301); Мы смиренные священноиноки и иноки, крылошане и застовпники (Київ, 1633 *КМПМ* I, 552).

ЗАСТРАНСТВОВАТИ *дієсл. док.* Зайти, замандрувати: Я грѣшны(и) застра(н)ствовалъ по дорозє моєй кꙋ скитꙋ ѣдꙋчи, до вшго града хотєчы покло(н) мо(и) нє досто(и)ны(и), храмꙋ Прєстыѧ бца ѡ(т)дати (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

ЗАСТРАШАТИ *дієсл. недок.* Грозити, погрожувати: ста(л) ісаиа… оу зборꙋ ты(х) кото́рїи ѡсвѣче́ни соутъ; мо́вѧчи до ты(х) кото́рїи ѡ(т) дха ро́дилисѧ,… кото́рїє въ ѡкомгне́ню навръноу́лисѧ и пєрємѣни́лисѧ… и впра́вдѣ застраша́ючи мо́ви(т)? кто(ж) коли таковꙋю рє(ч) слы́шалъ; и кто ви́дѣ(л) томоу подо́бнꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 127 зв.).

ЗАСТРАШИТИ *дієсл. док.* (що) Перелякати, застрашити: кре́стъ по(д)нєсєны(и) є(ст) а ѡто цє(р)квы сѧ будоую(т), ѡлтарѣ посщоныє бываю(т),… Ба(л)ваны ѡбвале́ныє, дїаволи застрашо́ныє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 298 зв.); Тро́хъ мꙋровъ проламаныхъ, зна́комъ сꙋтъ три оурємбы: лєвъского ср(д)ца нє застрашили, крєкли́выи Трємъбы (Почаїв, 1618 *На г. Ярм.* тит. зв.).

ЗАСТРЕЛИТИ, ЗАСТРѢЛИТИ *дієсл. док.* (кого) Застрілити, убити: Мєщча́нє… найшли на дво́ръ влады́чїи // добыва́ючи єго. А ѡны… борони́лисѧ з дворꙋ стрѣлѧли, и застре́лили влады́чїи слꙋги є́дного мєщани́на (1509-1633 *Остр.л.* 130-130 зв.); А єстли бы хто застрєли(л) або рани(л) звєра ꙋ своє(и) зємли а то(т) звє(р) вшо(л) бы в чꙋжꙋю зємлю, тогды за своимъ звєро(м) ра(н)ны(м) ити має(т) (1566 *ВЛС* 85 зв.); та(к)жє кого застрѣлѧ(т) стрѣлою тогды вєдрєнєць сто(л)кши пома(ж) ранꙋ стрѣлоу выгони(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4); нє то(л)ко пана хлєбовъско(г) застрєлили забили з жывого мє(р)твого ꙋчинили алє слꙋ(г) єго при нимъ трохъ пострєляли (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.).

ЗАСТРЕЛЪ *ч.* Навіс для судна (?): є(с)ми прода(л)… комягу…, збудованую з о(ш)вами яловыми, з дрыкга(в)ками, за(с)трєлами (Володимир, 1583 *ТУ* 193).

ЗАСТРѢЛИТИ *див.* **ЗАСТРЕЛИТИ.**

ЗАСТУПАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що, що від чого) *(захищати, обороняти)* заступатися, заступати: а хто бы колве хотѣлъ… кривды …въ тыхъ людѣхъ и въ земляхъ чинити, мы маемъ тое въ правѣ заступати и отъ кривдъ боронити (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); Абысь… ѡ(т) проти́вности людій зловѣрны(х) це́рковъ застꙋпа́лъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); для чо(г) ты жидє смѣлъ до то(г) бра(т)ства проклято(г) при(и)ти… и(х) заступати (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); Приповѣдꙋю: Вставлѧ́юсѧ, причинѧ́юсѧ за ки́мъ, молю́сѧ,… ходотайствꙋю, застꙋпа́ю, ѣдна́ю, забѣга́ю (1627 *ЛБ* 99); Мѣитє ми́лость на(д) оубо́гими, оукри́вжєныхъ застꙋпа́йтє // нєдоста́тни(х) вспомагайтє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 93-94); propugno, защищаю, заступаю (1642 *ЛС* 334).

2. (кому що, що чим) Заступати, загороджувати, перегороджувати: А его дей милость, забороняючи вшелкимъ способомъ набоженства въ той церкви…, завжды заседаетъ обои двери церковные, у одныхъ самъ зъ слугами, а другие

рекфалы, дудами и иными музыками заступаетъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Сращáю: Стрѣтáю, потыкáюса с' ки(м) в' дорбзѣ, ...застȣпáю комȣ дорóгȣ, захожȣ комȣ в' дорóзѣ (1627 *ЛБ* 121); intercludo, заключаю, за(с)тупаю (1642 *ЛС* 241);

(влаштовувати засідку) засідати: Для чбго и мытáрствы тбє ихъ дѣло нáзвано, и(ж) нѣако // на подобéнство мы́тникωвъ злы(х) и дрáчωвъ, котбрыи на дорωгахъ кȣпéцкихъ позасѣдáвши кȣпцω(в) шáрпаю(т): тáкже... и діáвωли на дорωга(х) кȣдьі дȣшѣ итй мáю(т) застȣпáю(т) и стрáшно и лю́то дшамъ чи́натъ... порывáна (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125-126).

3. (що) Займати, посідати: Рáдȣйтеса шестωкри́лныи, ωгнепа(л)ныи Серафи́ми... Вы таковы́й дáръ ω(т) Бга мáєте, я́кω пéрвоє мѣсцє застȣпáєте (Чернігів, 1646 *Перло* 40).

4. (що кому) *(приходити, з'являтися на зміну кому-небудь)* заміняти (кого): Нє про(д)кгу́ю(т) тоу́тъ, кгрє(ч)кіи ахи(л)лéсы, нѣ бныи лвоси́лыи Гєркȣлéсы, Ωстро(ж)скіи бовѣ(м), пла(ч) и(м) застȣпáю(т), котріи в' Савро(м)матє(х), с крω(л)ми ро(в)наю(т) (Острог, 1612 *На г. Остр.Час.* 2).

5. (кого) Застерігати, попереджати: Протъ(ж) мы... до кождого врядȣ и права ωборонȣ нашȣ посылаючи пишємъ даємъ заступáючи всѣхъ... абы томȣ... гєдєωнȣ болобанȣ жаднымъ єго пра(в)нымъ и нє правнымъ писанямъ в кождого права нєвѣрєно... будь што пра(в)ного и нєпра(в)ного (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2).

Див. ще **ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПОВАТИ.**

ЗАСТУПАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який захищає від небажаного впливу)* захисний: молитва мóви(т) éст'... оутрапéнїй застȣпáючєю стѣнóю, вóєнъ завстагнéнїєм', агглски(м) дѣло(м) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

ЗАСТУПЕНЪЄ *с. (затримання, перехоплення)* наскок, напад: прошу, абы... въси кривды и шкоды... были... до книгъ записаны, ижъ то за наездомъ и заступенъемъ на доброволной дорозе отъ его сталося (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 173); а другая скрутения рожоного протесътуючого, урожоного пана Мацея Ерълича с паном стражникомъ короннымъ паномъ Замойскимъ о заступенъе оного и о посеченъе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 236).

ЗАСТУПЕНЬ *ч.* Заступ: Въ дому и у коморахь его, што есть суду и начинанья возовъ, то есть,... мотыкъ чотыри, заступневъ железныхъ три, косъ чотыри (Володимир, 1588 *Арх ЮЗР* 1/I, 241).

Див. ще **ЗАСТУПЪ**[2].

ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПЇТИ, ЗАСТУПИТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого, чого, кого від кого, на чому від кого) *(захистити, оборонити)* заступитися (за кого, за що), заступити (кого, що): як кназ Фєдор... мєнє ωбошлєт, а я, гдєколвєк бȣдȣ, маю я до Єго Милости єхати и тоє зємли по старыє... грани... боронити и застȣпити маю (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); пана Гапона от Хазка жида заступили, што мел ему пенези дати, о то вже его волным учинили (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 116); панъ тимко и па(н) ва(с)ко кторы ся записую(т) ωбро(н)нє на добра(х) свои(х) застȣпити ω(т) приятєлє(в) свои(х) (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); Всє то... нєхáй прóчъ оустȣпитъ... нєхáй васъ застȣпи(т) Агглъ пєвный провóдникъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 25);

(за кого) *(виступити від чийогось імені)* заступити (кого): ни(ж)ли бы хто за дрȣгого ω которую(ж) ко(л)вє рє(ч) ȣ сȣдȣ заступи(л), то(г)ды вжє будєть повинє(н) самъ жадныхъ позво(в) на то(т) жє ча(с) за тою(ж) жалобою зъ суда нє заходєчи за нєго ω(т)казывати (1566 *ВЛС* 9); а повѣдаючи, бы намъ была нє зоставлєна ωбє(т)ніца ω то(м) стомь плємєню, а ω сто(м) идначȣ гѣ нашємь ісѣ хѣ, котрїй прєиднати мѣ(л), и за на(с) застоупіти мѣль то, мȣсили бы(х)мо быти оу бо(л)шє(м) страхоу нѣжли ωныи мѣста содо(м)скыи и гомо(р)скыи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42).

2. (що, кому) *(перегородити, загородити)* заступити: Онъ дей мене и Васка, дворника

Матфеевого... на тотъ разбой привелъ и, заступивши дорогу доброволную... того Агрона дворнику Матвеевому... зъ ручници пострелити велѣлъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); та(м) жє в дѹбровє па(н) я(н) сє(р)ховє(ц)ки(и) з слѹга(ми) ...хотє(чи) мнє заби(т) дорогѹ за(с)тѹпи(в)ши ...почал (и)з рѹ(ч)ни(ц) стрєля(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18); повѣдилъ бовѣмъ ємоу, и́жъ застоупи́вши Критє́йчиковє Ѳисє́ωви, пойма́ли єго (фа́льшъ за вла́снѹю пра́вдѹ оудаючи) ω(т)да́ли го, повѣда́є(т). Мінωєви на офѣрѹ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 438); такъ и в тот часъ протестанътисъ... дрѹгого дня по рушенюс з обозу, с под Госчы, кгды поезная чата козацькая дорогу в Острогу заступила, посланый... до чатовъников,... ехалъ до Острога и тамъ... тую бурду усъмиривъшы... козаки... мели иты до табору Хмелницкого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 126).

3. (кого) Затримати, перейняти, перепинити: жа(д)ный тоу с ты(х) жа(д)ною моцєю то(г) своєю нє оучини(л), бо павє(л) ст҃ый такый жє бы(л) є(д)но на во(з)дѹ(х) захвачє(н)... ілію застѹпи(в)ши с повѣтрїѧ въ(з) ωгнє(н)ныи воскорѣ восхити(л) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 77); панъ Немиричъ и зъ ыншими помочниками своими малжонъка ее небожъчика,... обычаемъ розбойнымъ заступивши, на доброволной дорозе забилъ, и замордовалъ на смертъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179); на доброволной дорозе заступивши его милость, напрод колясу жаковати почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 683).

4. Причаїтися, засісти: ωлєшко с помо(ч)никами своими заступи(в)ши на доброво(л)но(и) дорозє промє(ж)ку ωсмигови(ч) и мокови(ч) моцно кгва(л)то(м) хотєчи дє(и) мѧ заби(ти) до мєнє сѧ кинули (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71); подъ часъ замордованъя небожчика... Григоря Пашкевича, съ которымъ яко слуги Его..., посполу ку домовы зъ нимъ ехали,... заступивши на доброволной дорозе, пана Полковника нашого забивши // на смерть,... товарышовъ нашихъ не мало на смерть замордовалъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179-180); панъ Шыленъ, посполу съ тымъ же паномъ Шелейкомъ,... самому протестанътови... на доброволной дорозе в улицы заступивъшы и инныхъ месчанъ... на засадъци постановивъшы, на протестуючогос по два крот нападали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

5. (що) *(заслонити, закрити)* заступити: по правой сторонє вшєдши въ цєръковъ, иконѹ вєликѹю, абы тоє всє голоє мєстцє застѹпила..., ωхандожнє казавши вымалєвать, тамъ поставити (1577 *AS* VI, 77).

6. (кого) *(прийти, з'явитися на зміну комунебудь)* заступити, замінити, замістити: єсли́ бым'сѧ в' чо́мъ я́ко писма нєоумѣє́тный потккноу́лъ, са́мъ нєдоста́токъ мой исполна́й, або мєнє го́лого сло́вы, и ро́зѹмомъ нєоузбро́єного... са(м) застѹпи(в)ши ω(т)повѣда́й (Острог, 1598 *Отп.КО* 3).

7. *(оточити огорожею)* огородити: И дво(р) Попє(л)ны(и) во Кгда(н)ску свои(м) кошто(м) па(н) Гє(и)но за(с)тупи(т) повинє(н) (Гоща, 1607 *ТУ* 243).

Див. ще **ЗАСТУПАТИ, ЗАСТУПОВАТИ.**

ЗАСТУПИТЬ *див.* **ЗАСТУПИТИ.**

ЗАСТУПЇТИ *див.* **ЗАСТУПИТИ.**

ЗАСТУПЛЕНЄ *с.* Те саме, що **заступлениє** у 1 знач.: И п҃на моє(г) пана Гологo(р)ского на мєнє писанє(м) свои(м) многокро(т) о(д)води(л), и ли(с)ты своими... проклинає(т) мя, прошѹ ω застѹплє(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2).

ЗАСТУПЛЕНИЄ, ЗАСТУПЛЕНЇЄ, ЗАСТУПЛѢНИЄ *с.* **1.** Захист, заступництво: якои жє пра́ци... ко́штѹ... пєтръ моги́ла митрополи́тъ на то́є наложи́лъ нєзличо́нно... по́ки ωбнови́ласѧ зно́вѹ црко(в) ст҃єи соѳ҃іи на сла́вѹ и застѹплє́нїє правовѣрны(м) (1509-1633 *Остр. л.* 131); Посо́бїємъ бо́жїѧ благода́ти, и єго оукрѣплє́нїємъ, ижє єсть по́моцїю вла́годѣла́ющимъ (!) и застѹплє́нїємъ (Львів, 1591 *Просф.* 71); ωбидимы(м) заступлєниє, въ напастє(х) поможєниє,... на потрєбѹ цє(р)ковную

людиє имѣниє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); бра(т)ство же з рогатина и... василиє прибегли къ пасты(р)ствꙋ нш҃му... заступлєния нш҃го просячи (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); Вѣдай же, баснословче, о том, ижь больше стосугубо пожиток церкви, хвала богу, заступлѣние..., странѣ, роду и языку от оного избѣгшаго инока из мира и в горах гнѣздящагося, нежели с ними общесвдворно пребывающего (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

2. Загромадження, натовп: и нє на́шли ко́торою бы єго сто́роною при́нести мо́гли дла́ за́стоуплєнїа на́родоу, и влѣзши на домь скро́зи стрѣхоу споу́стили єго з о(д)ро(м) на́ сє́рєдиноу и(ж) прє(д) іс҃а (XVI ст. *УЄ Літк.* 17).

Див. ще **ЗАСТУПЛЕНЄ.**

Пор. **ЗАСТУПИТИ.**

ЗАСТУПЛЕНЇЄ *див.* **ЗАСТУПЛЕНИЄ.**

ЗАСТУПЛѢНИЄ *див.* **ЗАСТУПЛЕНИЄ.**

ЗАСТУПНИКЪ, ЗАСЪТУПНИКЪ *ч.* Заступник, захисник, оборонець: А кто бы в братъствѣ и(х) въ єдиномыслїи нє хотѣлъ жи́ти. тїи да нє имѣютъ власти въ всємъ строє́нїи цєрко́вного братъства. но то́чїю са́ми бра́тъство во всємъ... да имѣютъ всєгда́, яко вѣрнїи застꙋпници, и розмножи́тєли бра́тъскаго... добра, и хвалы бо́жїа (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Обличает вас на земли, яко вы правдѣ сопротивници,... есте ся стали, лжи же антихристовы поборници,... секретарѣ и заступники быти ся показали (1598 *Виш.Кн.* 125); Маючи во́жа застоу́п'ника, ...ново́го па́на шꙋка́єтє,... и ѡ(т) ꙋчастни(ц)ства старожи́тнои сполє́чности вылуча́єтєса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217); Прє(д)ста́тєль: Застꙋпникъ, ста́роста, ста́ршїй ѡборо(н)ца, ѡпєкꙋнъ (1627 *ЛБ* 93); Яко(ж) вєликоє рода нш҃о(г) заступницы богаты(м) и нєпрєбраны(м) щє(д)рота(м) ꙋфаючи всѣхъ вєспо(л)... в навѣжє(н)є мѣсцъ ст҃ы(х)... запрошає(м) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); ecdicus, зас(ъ)тупникъ людє(и), людя(н) (1642 *ЛС* 173); propugnator, заступникъ (Там же, 334).

ЗАСТУПОВАНЄ *с.* *(тимчасове виконання чиїхось обов'язків)* заступництво: Ѡ заступова(н)ю в судꙋ ѡдному за дрꙋгого... ни(ж)ли бы хто за дрꙋгого ѡ которую(ж) ко(л)вє рє(ч) ꙋ сꙋдꙋ заступи(л), то(г)ды вжє будєть повинє(н) самъ жадныхъ позво(в) на то(т) жє ча(с) за тою(ж) жалобою зъ суда нє зходєчи за нєго ѡ(т)казывати (1566 *ВЛС* 9).

ЗАСТУПОВАТ *див.* **ЗАСТУПОВАТИ.**

ЗАСТУПОВАТИ, ЗАСТУПОВАТЬ, ЗАСТУПОВАТ *дієсл. недок.* **1.** (кого, в чім) *(захищати, боронити)* заступатися (за кого), заступати (кого): хтобы хотєл чєрєз границꙋ того имєна зємлю посагати, я маю им тоє ѡчищати и во всєм их застꙋповати и боронити (Краків, 1538 *AS* IV, 142); а мы сами... пану миколаю... ниякоє кривды... чинити... нє має(м)... и ѡ(т) всаки(х) тру(д)ностє(и) боронити и ꙋ каждого права и суду заступовати (1588 *ЛСБ* 98); ѡнъ [гєдєѡнъ болобанъ]... цєръкви зо всѣми ѡкрасами... ѡ(т)нимаючи шкоды чинитъ в чомъ мы ꙋкри(в)жоныхъ фꙋнъдаторовъ звє(р)хностию нашою боронимо застꙋпуємо и ꙋпокоєва́ємо (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1 зв.); А ѡсобливє то... варꙋємо и(ж) ѡ(т) кождого... прєнакгабанька правного, єсли бы яки(и) ко(л)вє(к) в дє(р)жанью... домꙋ ѡ(т)ца иѡана... заходить мє(л) тєды мы... повинни бꙋдємо... ѡ(т)ца... боронить и застꙋпова(т) (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); еслибы кто колвекъ мил ся отозвати, задаючи турбацию Кононовы за помененный проданный кгрунтъ, теды мы повинни будемъ в кождого суду своим коштом и накладом боронити и заступовати (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

2. (що, що за кого, що з чого) Здійснювати, відбувати; братися (за що): И тыми... разы попъ єго... ѡсобливє лист, которымъ ты са ѡписал самъ ис потомъки своими слꙋжбꙋ зємскꙋю за нєго застꙋповати, в нєго ꙋкралъ (Краків, 1539 *AS* IV, 225); Я ѡлєхно павловичъ чо(р)нє(в)ский... сознаваю... ижъ... часть имєнья моєго... на сєбє дєржалъ... и з нєго службу зємскую..., за(в)жды служы(л) и заступовалъ до ка(ж)доє потрєбы воє(н)ноє (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1,

2, 1); А што сѧ дотычєт слꙋжбы господарьскоє, воєнъноє,... тогды я повинєн бꙋдꙋ єє с тыхъ имєнєй моихъ застꙋповати и заслꙋговати (Луцьк, 1570 *AS* VII, 362); А што ся дотычє(т) слу(ж)бы зємскоє воє(н)ноє, тогды я тую службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); Войну рушенья посполитого с тых имeней ихъ повинную за нихъ служити и заступоват винни будем (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 168);

(виконувати що-небудь замість когось) заступати: до того з особна варую и записуюсе отца Герасима..., яко и наступцовъ его, жебы... в... уживаню того всего,... зоставати,... заступовати и тые добра волные учинити (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 436).

3. (що) *(видавати, виділяти кошти)* відшкодовувати, сплачувати: теды я Трушъ Ивановичъ ...жона моя... 12 копъ грошей шкодъ и накладовъ на вряд и сторону заступоват маем и повинни будем (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5).

4. (кому) Затримувати, зупиняти (кого): а кгды кто тело змерълого... на позвонъное дастъ, теды они, место звоненя звычайного, на тумултъ в звоны бютъ, несучымъ зась людемъ тело змерлое... на доброволнои дорозе заступуютъ,... сукна на марах шаръпаютъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 815).

Див. ще **ЗАСТУПАТИ, ЗАСТУПИТИ.**

ЗАСТУПОВАТЬ *див.* **ЗАСТУПОВАТИ.**

ЗАСТУПОКЪ *ч.* Захист, допомога: тє(ж) єстли бы хто... право(м) прирожєны(м) або... моцъю... покотила с тоє части... вытиснути мє(л)... они бы(х)... ѡбороны и заступку в то(м)... чини(ти) нє хотєли, тогды па(н) покотило... в ча(ст) мою ѡ(т)чи(з)ную... за всє тоє въєхати кро(м) жадного права... нє... повинє(н) (П'ятигорщин, 1572 *ЛНБ* 103, 459/IIIc, 127).

Див. ще **ЗАСТУПЪ[1].**

ЗАСТУПЦА *ч.* (*стп.* zastępca) **1.** *(особа, яка відстоює на суді інтереси обвинуваченого)* заступник, захисник: А листы выписы // и ѡповєда(н)я и (в)сє тоє право и доводы, которыє поводовая сторона проти(в) ѡбжалованоє стороны в то(м) правє мєла, маю(т) проти(в) которому засту(п)цы ити и (в) пра́ва мє(с)цє мєти та(к) яко и проти(в) ѡбжалованому и имя засту(п)цы за имя ѡ(б)жалованого будє(т) розꙋмєно (1566 *ВЛС* 9-9 зв.); а я,... за першимъ позвомъ, на... року... ставши, противко позвови, ...хоч бы был неоселый, ничого не мовечи, року ничим не збиваючи, диляций жадных, правдивое хоробы своее..., далшое справы на квитъ, кгдыжъ тот запис... жаднымъ квитомъ знесеный быти не можетъ, на заступцу не заживаючи,... заруки сто копъ... запълатити маю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); мы сами... на ѡны(м) рокꙋ... станꙋти... нє закладаючисє ани шчичачисє жа(д)ными диляциями... бо(л)шою справою лѣ(т) мало(ст)ю за(с)тупцою голодо(м) моро(м)... и... тому записови... досы(т) чинити маємо (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.);

поручитель: Аравіти(н): Вєчє́рнїй, або рꙋко-и(м)ца рꙋко́йма, застꙋ(п)ца (1627 *ЛБ* 178).

2. Заступник, захисник: про́симо... Б҃а, абы ѻ́нъ са́мъ на́шимъ застꙋпцєю и выбави́тєлємъ былъ, и на́съ ѡ(т) сѣти нєпрїатєлъ на́ши(х)... вы́бавити ра́чилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 95); ва́съ аббвѣ(м) вѣрныхъ и справєдли́вы(х) за́стꙋпцѡ(в), оборо́нцѡвъ,... и причинцѡвъ до Х҃а Па́на, в҄ нє(м) и прє(з) нє́го набыли́смы (Там же, 98).

ЗАСТУПЪ[1] *ч.* **1.** Захист, оборона; заступництво: И всѣ(х) б҃голюбє(з)ны(х) Єпк҃пвъ проси(м) ѡ заступъ ѡ(т) тако(г) нєво(л)ства дꙋховны(х) справъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); томꙋ единомꙋ кланатисѧ,... в того единого всѣх просити, застꙋпꙋ ѡт всѣх злых находѧщих на них (поч. XVII ст. *Вол.В.* 88); И хто́ пожива́єтъ мѧ, И то́й жи́въ бꙋдєтъ длѧ мє́нє: запра́вды нєбє́ски(м) за́стꙋпо(м) ѻного д҃ша и тѣло стєрєжєна бꙋдє(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 307); Княжа Острозское Василій Константиновичъ рожай свой зъ благословенного... поколѣня провадитъ: пресловутого Володимера... власный потомокъ; ...великій заступъ и потѣха всего народу Роского (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1135).

2. *(про небесну силу)* заступник, захисник: всѣ Гєрєти́цкїи пліотки: кото́рыи нє ѡ(т) за́вшє тєкꙋ̂чи(х) жрѡ́дєлъ розꙋ̂много І͠ила тєкꙋ̂(т), кото́рыхъ пѣсни складати Па́нꙋ за́стꙋповъ // нб(с)ны(х) ка́зано на(м) прє(з) Пр(о)рка мо́вѧчого, в Цр͠ква(х) бл(с)ви́тє Б͠а, Г͠а изъ жрѡ́дєлъ Іилски(х): а́лє з' калꙋ(ж) мꙋ̂тны(х) сорѧ(т)сѧ на погибєль и на зара́зꙋ оуживаючихъ жолꙋдкѡм' (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188-189); пр(о)ркоуєтъ бовѣ(м) ісаіа пр(о)ркъ мо́вѧчи, и кро́лѧ па́на саваѡѳа застоуповъ нб(с)ны(х) ви́дѣлє(м) ѡчима моима, сєдѧчого на столцꙋ высо́ко(м) и вынє(с)ло(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 144 зв.).

3. Напад, наскок: то все до дому своего до Русивля отпровадилесь, яко о томъ протестация противко тобе о такий кгвалтъ и заступъ на доброволной дорозе есть учинена (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366).

Див. ще **ЗАСТУПОКЪ.**

ЗАСТУПЪ[2] *ч. (знаряддя)* заступ: Статки кꙋ ѡборонє ꙋгольѧ на порохъ двє бочъки... мотыкъ до мєшаньѧ вапна три... застꙋпъ жєлєзны(и) (1552 *ОКр.З.* 148); а мєновитє... взєли... // ...ꙋ лишка... ꙋбранъє каразиєвоє... свє(р)дловъ три доло(т) чотыри заступъ мотыку за грошє(и) два(д)ца(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); до рубаня дровъ сыкыръ двѣ; пѣшня одна; заступувъ три; мотыкъ тры (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

ЗАСТУПЪНИКЪ *див.* **ЗАСТУПНИКЪ.**

ЗАСТЫДИТИСѦ *дієсл. док.* (кого) Засоромитися, *діал.* застидатися: алє ѡнї нє то(л)ко жєбы сѧ застыдити мали с͠на єго алє єщє радоу оучини(в)ши мєжи събою почали мовити, ѡ то є(ст) наслѣ(д)ни(к) або ѡ(т)чи(ч)... яко та(к) оучинїли жє єго забили (к. XVI ст. *УЄ* №31, 167).

ЗАСТЫНУТИ *дієсл. док.* Вистигнути: єрєти́цкїй Сакрамє́нтъ в' досвѣ(д)чєню прє(з) єдиного Сто́лпника, вло́жєный в' кипѧ́чїй горнє́цъ роспꙋ̂сти́лъсѧ и в' нєбытїє пришо(л) А Правѡсла́вны(х) пото(м) та́кжє в' кипѧ́чїй // горнє́цъ вло́жєный, и зара(з) о́нъ горнє(ц) засты́нꙋ(л) а та́йна причащє́нїа прєбы́ла цѣла, анѣ мо́крою сѧ ста́ла (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 248-249).

ЗАСТѢНА *ж.* Заслона: obtendiculum, покровъ, заслона (1642 *ЛС* 287).

ЗАСТѢНОКЪ, ЗАСТЕНОКЪ *ч.* (*стп.* zaścianek) частина землі, відділена від поселення природними або штучними границями: кгдымъ се проеждчалъ по полю своемъ..., тамъ же, то есть застенками Жидичинскими, около гаю Жидичиньского, незвыклымъ гостинцомъ ку Луцку... владыка Луцкий... обачивши мя на полю моемъ, неподалеко оного застенка, застановился на рогу гаю Жидичинского, учинивши раду о мнѣ, послалъ ко мнѣ слугъ своихъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 269); Село Ружинъ; на початку села, подле стины, которая дѣли село одъ объшару дворного Кримна, есть застѣнокъ, алъбо пляцъ немалый, где есть два дворы (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 315).

ЗАСУШНЫЙ *прикм. (який став безводним)* пересохлий: продали его милости имѣнье свое отчизное на имя Суско... зъ землями пашными и бортными... и съ озеры уступными, и зъ засушными, и со всими входы и пожитки (Неполониці, 1526 *АрхЮЗР* 1/I, 4).

ЗАСХЛЫЙ *дієприкм.* **1.** Засохлий: при том же раны колотые ножиками знати белоголовскими, свеже, не засхлые за левым ухом в голове три (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

2. *У знач. прикм.* Засохлий: И до́ждъ па́дающїй з' Н͠ба, и зстꙋпꙋющїй до на́низшїх' зємли ча́стїй, ѡ(д)ви́лжи(в)ши // и ѡживївши за́схлыи ко́рєни, чи́нит' пло́дъ но́вый (Вільна, 1627 *Дух.б.* 100-101); Ирисъ бовѣмъ в' сли́чныє фа́рбысѧ прибра́ла, Кришталo̒вый до́жчъ засхло́й крєви́нѣ вылѧ́ла (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.).

ЗАСЧЕПКА *див.* **ЗАЩЕПКА.**

ЗАСЧЕПОЧКА *ж.* Защіпочка: двери простые, засчепочка железная с прибоемъ и замочок (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЗАСЧЕПЪКА *див.* **ЗАЩЕПКА.**

ЗАСЪ *див.* **ЗАСЬ.**

ЗАСЪТАВА *див.* **ЗАСТАВА[1].**

ЗАСЪТАВЪНЫЙ *див.* **ЗАСТАВНЫЙ.**

ЗАСЪТАТИ *див.* **ЗАСТАТИ[1].**

ЗАСЫЛАНЄ *с.* *(виряджання, відправлення когось із певною метою)* посилання: О школахъ при церквахъ Всходнихъ. О засыланю дѣтокъ христiянскихъ на науку до папежниковъ (1603 *Пит.* 4).

Пор. **ЗАСЫЛАТИ.**

ЗАСЫЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(виряджати, відправляти з певною метою)* посилати: А то – для того, абыстеся // отъ нихъ могли чого научити, наветъ дѣткамъ вашимъ дома, ани при церквахъ наукъ не маючи, всихъ до нашихъ маистровъ..., засылаете (1603 *Пит.* 104-105); Затака́ю: Засыла́ю (1627 *ЛБ* 42).

ЗАСЫПАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Насипаний: показовали мнє во(з)ному грєблю засыпаную... и(ж) дє(и) тую грєблю па(н) гаврило сошє(н)ски(и) ново засыпа(л) (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25 зв.).

ЗАСЫПАНЯ *с.* *(споруджування)* насипання: єсли бы... людє(и) ѡсади(л) дворє(ц) збудова(л)... и яки(и)... пожитокъ привєлъ и кошти дла пожи(т)ку... вчини(л)... то єго мл(с)ти во(л)но то всє... пожиткы зробити и выжи(ти). а засыпа(н)я ставу спусть мє(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Іd, 1814, 3); вє(д)жє нє заба(в)лаючи та(к) вш҃є(и) м(л), пн҃є по(д)коморы(и)... зъ шє(ст)ма свє(т)ками, которы(х) я ѡбєру, са(м) сємы(и) приса(г)нєть, тогды и присєги свои и засыпа(н)я копцо(в), чєрє(з) комо(р)ника учинєны(х) уступлю (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59).

Див. ще **ЗАСЫПОВАНЄ.**

Пор. **ЗАСЫПАТИ[1].**

ЗАСЫПАТИ[1] *дієсл. док.* (що, що чим) *(спорудити)* наси́пати: ста(в) дозволили Ємѹ засыпати на рєцѣ на жєлєвѣ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); панове ѡлєскиє... засыпали млыны и рѹды кѹ пожыткѹ своємѹ посправляли (1546 *ОГ* 74); Которыє то границы... чєрє(з) дєкрє(т) мо(и)... сказа(в)ши ѹчини(в)ши и копцами засыпа(в)ши наказѹю абы и(х) мл(ст)... ты(х) грани(ц) нє взрушали (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 47 зв.); А потомъ... мо(ц)но кгва(л)товнє а бє(з)правнє... грєблю засыпавши млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з нє(г) собѣ бєрєтє (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); А потомъ приєхали до долины,... на которо(и) хлопъ Сологубъ,... засыпалъ былъ ставокъ, которы(и) ѡ(л)шанъци ро(з)сыпали (Київщина, 1639 *ККПС* 273).

Див. ще **ЗАСЫПОВАТИ, ЗАСЫПЫВАТИ.**

ЗАСЫПАТИ[2] *дієсл. док.* **1.** (що, що чим) *(покрити шаром чого-небудь сипкого)* заси́пати: ґды в домоу... а́дама вє́сєло... банкєтова́ли, ѡто спрѹдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пє́кла повста́лъ, кото́рїй... чтыри кѹты вѡ́лѣ на́шєй розєрва́лъ... и зємлє́ю засы́па(л) ѡ́ныє потлоуми́вши (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); тоє мнѣ ба́рзо ди́вно я(к) та(к) слѣпы́й про́сто вы́шо(л) свѧза́ный, нє по(т)кноу(л)сѧ, яко оуслыша(л) голо(с) гн҃ъ поне́жє слѹха єго зємлє́ю засыпа́ныи были (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* 29515, 54); adobruo, замѣтаю, заваляю засыплю (1642 *ЛС* 70).

2. *(заповнити що-небудь чимось сипким)* заси́пати: тую же неподалеку от того мѣстца, за третим валом, перекоп засыпан и зъровнованъ от мѣщенина Василя Капли для огороду (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63).

Див. ще **ЗАСЫПОВАТИ.**

ЗАСЫПАТИ[3], ЗАСЫПѦТИ *дієсл. недок.* (з чим і без додатка) Засипа́ти, засинати: Книжо(к) ты(х) чита́нѧ всѣ сѧ ро(з)милова(ли) ѡнѹю собѣ товари(ш)кою ѹчини́ли..., з собою носи́ли, бє(з) нєи нѣгды нє быва́ли з нєю засыпѧли (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3); Мѡисє́й... оупрацова́ный, оусѹжа́є(т) собѣ мале́нькогѡ ѡ(т)почи́нкѹ потрє́бѹ бы́ти, и по(д) тѣнь ба́рзо вєли́когѡ ка́мєнє сєбє впѹсти́вши, засыпа́ти поча́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 556); Спулъ от гробу также абысь не отступалъ: И окомъ твоимъ чулымъ, ту не засыпалъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 168).

ЗАСЫПОВАНЄ *с.* *(споруджування)* насипування: Я, Єрони(м) Го(р)носта(и), ѡ(з)на(и)мѹю,

...и(ж) мѧ дошла таѧ вєдомо(сть), жєбы в.м.,... мє(л) мєнє по(з)вати по(з)во(м) комиса(р)ски(м) ...до ро(з)граничє(н)ѧ кгру(н)то(в) и до засыпова(н)ѧ ко(п)цо(в) (Рихтичі, 1597 *ККПС* 90).

Див. ще **ЗАСЫПАНЯ.**

Пор. **ЗАСЫПОВАТИ.**

ЗАСЫПОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим по чому) *(покривати шаром чого-небудь сипкого)* засипати: Гды бываєть поровнанѧ днь з ночꙋ... в' той ча(с)... выходить поломѣнь... и ро(з)ливаєтъсѧ по во(з)дꙋхоу на ки(л)ка ми(л), и попєломъ засыпꙋєть по близьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 439).

2. (що) *(споруджувати)* насипати: я в.м... пи(л)нє прошу, абы вша м(л)... на тыє кгру(н)ты... нє єха(л)и... и копцо(в) нє засыпова(л) (Рихтичі, 1597 *ККПС* 90).

Див. ще **ЗАСЫПАТИ[1], ЗАСЫПАТИ[2], ЗАСЫПЫВАТИ.**

ЗАСЫПЫВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(споруджувати)* насипати: А нєха(и) намъ выдадꙋть або впомєнꙋть тыхъ хто бы мє(л) тыє копцы засыпывати и граничити (1546 *ОГ* 19).

Див. ще **ЗАСЫПАТИ[1], ЗАСЫПОВАТИ.**

ЗАСЫПАТИ *див.* **ЗАСЫПАТИ[3].**

ЗАСЬ[1], ЗАСЪ, ЗАСЯ, ЗАСѦ I. *присл.* (*стп.* zasie, zasię) **1.** *(зворотно)* назад: Звычай єсть подлѣ бєгꙋ свѣта, абы знамѣнитыє, и ѡхотныє послꙋги, которыєж маєстатꙋ панскомꙋ напротивкꙋ нєприѧтєлєй єго вѣрными бываючиє засѧ щєдробливостью королєвъ, або кнѧжат вєликих имъ ѡтдаваны были (Львів, 1509 *AS* III, 69); та(м) жє тыи... сусѣдє видѣли всє що и(м) показова(л) ѡцъ лєѡ(н)ти(и)... тоє всє видѣвши за(с) дали до рꙋ(к) ѡ(т)цꙋ лєѡ(н)тїю (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); А которыє листы королѧ... присылал єси до нас,... тыє мы листы видєли и к тобє их засѧ ѡтослали (Краків, 1638 *AS* IV, 164);

(*на те саме місце)* назад: по(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и)... приєждчаючы до ѡстрова ...ꙋказа(л) намъ мє(ст)цє гдє... повєди(л) ижъ ту рєка выникла, и пото(м) три мєстъца продлꙋговатыє... и повєдилъ ижъ то є(ст) поникъ тоє рєки ѡра и ѡтъ того мє(ст)ца засѧ понꙋрилася (1546 *ОГ* 24 зв.); Широкость ѡстрога всєго ѡтъ стєны замъковоє засѧ до стєны замъковоє жъ три ста и сємъдєсѧтъ сажонъ (1552 *ООЗ*-I, 48); єго мл(с)ть пнъ гєтма(н) выєха(л) в нєдѣлю з мѣста для пописыва(н)я людꙋ, и за(с) за ты(ж)днь до Львова будє(т) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); А ты повѣдаючи жє Дхъ ѡкрꙋгло ѡбходи(т) на кшталтъ кола, з' Ѿца к' Снꙋ, и з' нєго зась к' Ѿцꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 285);

(до попереднього стану) назад: мы сѧ того гораздъ достаточнє довѣдали, штож то єст тыє имѣнѧ... кнѧзѧ... Ѡстрозского и засѧ тых имѣнєй... ємꙋ сѧ єсмо постꙋпили со всими с тыми, какъ сѧ тыє имѣнѧ в собѣ мают (Луцьк, 1511 *AS* III, 92); и въ прирожєнью и(х) сѣмєна або насѣньѧ всади(л), ѡ(т) которы(х)..., мы тлѣннїи рождаємсѧ, и множимсѧ, вꙋдлꙋгъ ѡсꙋж(д)єнїа бжїа въ зє(м)лю засѧ оборочаючисѧ (Острог, 1588 *Сур.* 1 зв.); святый Фотій въ томъ єсть безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскоммуниковалъ, поты ажъ ся то зопсованое засъ направило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736).

2. *(наново; як і перше)* знов, знову: пожаловали єсмо єго имѣнємъ... Чꙋдновъ, гдєж пєрво того был замокъ... и дозволили єсмо ємꙋ засѧ там замок бꙋдовати и мѣсто ѡсадити... по томꙋж, как было за ѡтца нашого (Городно, 1507 *AS* III, 49); презъ брамы пекла, до отхланись вошолъ, Хотячи тамъ, всѣхъ собою освѣтити: И Адама, всѣхъ отца, освободити Котрого зезволилесь, взяти особу: // Абы презъ тое, засъ му дати оздобу (Львів, 1630 *Траг.п.* 164-165);

(ще раз, ще; удруге, повторно) знов, знову: рок єсмо им тоє право мѣти положили под страчєнєм права... То пак дєй кнѧзь Андрєй засѧ тоє право ꙋзорвал (Краків, 1524 *AS* III, 259); По(д)воды даю(ть)... чє(р)гами ка(ж)доє сєло по нєдєли рѧдомъ тымъ // напє(р)вє мєсто потомъ сєло... потомъ засѧ мєсто (1552 *ОВін.З.* 132 зв.-

133); посналь до виногра(д)никовъ слоугоу абы плоды з' вин'ницѣ в'зяль... а ѡни поймавши єго били // и послали порож'нєго... а ѡ(н) засъ посналь слоугоу ин'шо(г). а ѡни и того забили (1556-1561 *ПЄ* 174-174 зв.); И кгды по первомъ откопаню немалъ въ лѣтъ полтора засъ былъ откопанъ, и таковый же найденъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 471); Жи́лъ або́вѣ(м) всєгѡ вѣкꙋ своє́гѡ, лѣ(т) ѻ͞, и на́дто. В Пи́нскꙋ в' Монастырꙋ Лѣщи́нско(м) наста́лъ бы́ти // Архіма́ндрі́то(м) в' Ро́кꙋ, ҂а͞фче. А за(с) в' Ро́кꙋ ҂а͞фчѳ, в' Сєптє(м)врїи на Архімандрі(т)ство Печє́рскоє обра́ны(и) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26-27); ко́ли чл͞вкъ оу́мрєтъ тѣло єгѡ в' по́рохъ сє ѡбє́рнєтъ, а дꙋша єгѡ в' заслꙋжо́номъ мѣсцꙋ до втора́гѡ пришє́ствїѧ г(с)днєгѡ бꙋ́дєтъ мє́шкать, и с ты́мъ жє тѣломъ за́сь вста́ти ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

3. *(вказує на тривалість дії) (до цих пір, до цього часу)* ще: пишєтє в͞м до мєнє за ты(м) калугєро(м) пєтрониє(м), абы(м) мєла бачиньє на на(х) (!), яко ма(т)ка, илє сили за(с) будє(т) пови(н)на толъко бы были сами добрими и статє(ч)ными (Устя, 1632 *ЛСБ* 515);

(крім того; до того ж, і, також) ще: А кгды ...тоє побравши, з оного дво(р)ца выгнавши бы(д)ло, и тыє сыры, яко и масло,... и пото(м) за(с) дворє(ц) и гумно зо вси(м) запали(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); а кто́ сѧ надыма́єтъ... и нє дєржи(т)... главы ѡ(т) кото́рои всє тѣло... то є́стъ антихри(ст) // И за(с) мо́ви(т) страхи з нє́ба бꙋдꙋ(т), и вєли́кіє нєпого́ды (Вільна, 1596 *З.Каз.* 33-33 зв.); А сы́нъ чи́нит' до́броє длѧ любви, кото́рꙋю маєт' до... Оц͞а, и приказа́нѧ єгѡ по́лни(т) доброво́л'нє И за́сь: По(д)нѧ́лєм' рꙋки моѣ до приказа́нїй твоѣ(х) кото́рыѣ оулюби́лємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 29); ѡ(д)давали вшакъ же на сє(и) ча(с) затыманоє кажды(и) бра(т) по шести потро(и)ны(х) до скры(н)ки ѡ(д)далъ Засъ тє(ж) и для вправєня в пє(р)шꙋю рызꙋ поря(д)ныхъ схадзокъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

4. *(так само, таким же чином)* також: и засѧ пєрє(д) нами тыи стар'ци рєкли ты(м) суграни(ч)никѡ(м) вы сꙋграни(ч)ники што были єстє забрали сосо(н)є с͞тогого николы ка(к) тая зємлѧ попꙋстє была (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); Пра́во о кото́ро(мъ) сѧ то́тъ роздѣлъ пи́шєтъ є́сть двоѧ́коє. одно нєпи́саноє, кото́рого звы́чаємъ зовємѡ. дрꙋго́є пи́саноє, кото́роє за́сь на́двоє роздѣли́тисѧ мо́жє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); Пожитокъ намъ былъ бы... и утѣха, ижъ ся драхма – церковъ Римская – згинулая нашла... Церковъ засъ Римская радовала би ся и веселила, ижъ, згиблая бывши, нашлася (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 709); чудо того рокꙋ на знєсѣня нєвѣста ꙋродила дѣтє(и) двоє,... єдино было живоє, а дрꙋгоє ꙋмє(р)лоє и тоє за(с) ꙋмє(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166);

(разом із тим, одночасно) також: Ѡ ди́во, правда якъ с͞лнцє на зємлю взышла́: и справє(д)ливост за́сь, з нб͞а на зємлю пришла́ (Львів, 1616 *Бер.В.* 81); Вє́жи в' пра́вдѣ, жє Цно́тою и мо́ц'ю своє́ю крѣпость сꙋ(т) Цр͞квнаѧ, (и) фꙋндамє́нто(м) за(с) сꙋ(т), жє на и(х) Вызна́н'ю, ꙋфꙋдо́вана є(ст) Цр͞квъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127 зв.); То з' ѡсобы моє́и вы́личивши, з' ꙋра́дꙋ за́сь Архимадрычого имєнє(м) всєи Рѡсі(и)скои правосла́внои Цр͞кви добродѣйства годи́т' ми сѧ спо́мнѣти (Київ, 1631 *Тр.П.* 7 ненум.).

5. *(указує на певну зміну якоїсь ознаки)* вже: А костелъ нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачаетъ, маючи на томъ досытъ ...Абовѣмъ, яко въ нѣякомъ гробѣ, въ водѣ погружаемымъ нашымъ главамъ ветхій человѣкъ погребается долу..., а потомъ выникаючимъ намъ, новый засъ намъ выходитъ (1603 *Пит.* 52).

6. *У знач. вставн. сл. (у свою чергу)* знов, знову: з' ѡ(т)чаѧ́нїѧ ро́дитсѧ нє(д)ба́льство, з нєдба́льства за́сь оуроста́єтъ ѡ(т)чаѧ́нїє, и єдно дрꙋго́моу тоу́ю проклѧтоу́ю нагоро́дꙋ ѡ(т)даю́т' (Острог, 1607 *Лѣк.* 91);

(натомість, навпаки) знов: Понеже... въ пришломъ животе, хотяжъ праведнымъ и добрымъ, восияетъ... неприкосновенъный светъ благословения оного, которое естъ Самъ Богъ,

а грешныхъ засъ тма кромешняя осягнетъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 987); А унѣаты зъ латынниками зовутся святая згода, а мы засъ ее называемъ отступленіе розуму прирожоного (бл. 1626 *Кир.Н.* 18);

однак, проте: ѡ я́къ и́хъ мно́гѡ на́ поча́тку преслѣдова́ли Црковъ,... ѡ якъ вели́кіи ва́лки и во́йны на ню́ сѧ подноси́ли... Але ннѣ за́сь Ла́скою Бжею, и Царе́ве, и Кнѧзе́ве, и Вѡ́инове, и ве(с) о́кругъ свѣта вѣрою напо́лненъ є(ст) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

II. *У знач. спол.* **1.** *(уживається для приєднання речення, що доповнює зміст попереднього)* же: слѣпый ре(к) хотѧй бы вы хотѣли затаити чоу(до) Єго стое, теды не можете, ѡнї за(с) до него ре(к)ли я(к) // ти ѡчи ѡтвориль (к. XVI ст. *УЄ* №31, 73 зв.-74); Сла́ва... не омылною и не роздѣлною това́ришкою єсть цно́ты: цно́та засъ бе(з) Бга, не єсть цно́та: а бе(з) цно́ты члвкъ, не єсть клвкъ (!) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2 ненум.); за́жъ бовѣмъ не сла́вный є́стъ, гды ѡ(т) за́ходу Бѣлогѡ мо́рѧ и Вене́цкихъ и Рымскихъ сѧ тыкаетъ грани́цъ а ѡ(т) Полудна зъ Грецією въ су́сѣдствѣ и въ брате́рствѣ живе́тъ: на Всхо́дъ за(с) слнца на(д) Чо́рнымъ мо́ремъ до Пе́рсіи притѧга́є(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 75); А што́жъ коли лѣпшого,... на(д) Бга вымышлено быти мо́жетъ? кото́рый єсть сама́ милость зъ добротли́востю. Милова́ніє засъ Бга въ ми́лованю бли́жнегѡ ве́длугъ Бга, зале́житъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

2. *(уживається для з'єднання речень, зміст яких протиставляється)* же: Свѣдо(ц)ство тое добре згажає(т) у иѡвиуша, с трети(м) выводо(м) ѡ кгота(х) димитра по(с)ла мо(с)ко(в)ского в римѣ, которыи такъже кготовъ // бо(л)шую ча(ст), з мо(с)кви и(з) заво(л)ски(х) та(т)а(р), ...выводи(т) Карыѡ(м) за(с) неме(ц)ки(и) четве(р)ты(и) кро(и)ника(р), ѡ кота(х) (!) пишучи, зове(т) и(х) быти не(м)цами (1582 *Кр. Стр.* 48 зв.-49); не даре́мно Плетене́цкимъ... Кр(с)тъ те́жъ за ге́рбъ є(ст) нада́но, Бо стобли́вость оузна́но в то́мъ Дому. А ижъ Кр(с)ты, оу иныхъ су(т) зна́ки просты. Ту за́сь го́дне, И присто́йне єго но́сѧтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Ѡ якъ суро́во зе́мные Мона́рхове, тако́выхъ свои́хъ збѣгѡвъ доста́вши кара́ютъ,... Не тылко бовѣмъ до́бра ихъ але и самый живо(т) выдира́ютъ,... // Ина́чей за́сь мл(с)рдіѧ исто́чни(к) якѡ Ѡцъ чадолюби́вый Нб(с)ный Мона́рха зъ свои́ми збѣгами, грѣшниками мо́влю посту́пуєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346-347).

3. *(уживається в головному реченні як співвідносне слово до сполучників* **коли, як, якби** *або без сполучника в підрядному умови)* тоді: буде(т) бовѣ(м) коне́цъ тому свѣту, и все се́е створѣнѧ за́сь ѡбнови́тсѧ. понева́жъ мужебо́йство, и чужело́жство, и злодѣйство, и всѧ́кій грѣхъ попо́лни(л)сѧ на земли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 18); всѣхъ, мо́витъ до ла́ски пріи́му кото́рыисѧ подъдадутъ по́ки Похо́днѧ горѣти буде(т) а за́сь я́къ ско́ро зга́снетъ, жа́дной надѣи не буде(т) ѡ и́хъ здоро́вьѧ цѣлости (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 21); Мрїа... Про́то(ж) сѧ злѧ́кла. и(ж) оба́чила въ моужеской ѡсо́бѣ входѧ́щаго аггла, а и́жь оуслышавши незвыча́йное поз(д)оровлѣнѧ єго... аггль ви́дѧчи дву престра́шеноую, ре(к) за(с) до неи не бо́йсѧ мрїє (1645 *УЄ* №32, 311).

4. *(уживається для приєднання однорідних членів речення або цілих речень у значенні "крім того, разом із тим")* теж, також: двои кни(ж)ки четии(и) бгороди(ч)ни(к) єди(н) помѧ(н)ни(к) па(р)гаминовы(и) за(с) служебни(к) стары(и) на па(р)гаминѣ (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); Чому сѧ ты рымлѧнине смѣєшъ // ...з дхо(в)наго иноческаго чина,... длѧ того сѧ смѣю, и(ж) каптуръ, или страшило на головѣ носи(т): што мы зовемо клобукъ. И засъ смѣюсѧ, и(ж) волосѧ до(л)гое но́си(т) и не по(д)голи(в)сѧ. И (з)а́сь про́стое ѡ́дѣ(н)е носи(т). шито нек'ш(та)(л)товне, я(к) в мѣ(х) ѡболо(к)сѧ (п. 1596 *Виш.Кн.* 228); меновите взято... // ...масла фасокъ пя(т)десятъ, масла фа(с)ка по золоты(х) ше(ст) у пивъници за(с) меду питого бочокъ двадъцатъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5,

II 4060, 105-106); Паламідъ... Та́кожь и болва́ны ри́тыи и ли́тыи ро́билъ зо ввсѧ́кой (!) матє́ріи... Єлліни за́сь што́ нєчи́стыхъ и плюга́вшихъ людє(и) за бг҇и сєбѣ мѣва́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

5. *(уживається в ролі приєднувального сполучника зі значенням "також, до того ж")* крім того: Пересторога... православным христіаном, ...абы вѣдали, яко нѣкоторыє епископове..., которыє исперва завше под... послушенством святѣйшаго вселенскаго... патріархи были, а потом... для... дочасных пожитковъ... своєго патріархи отступили... и великоє замѣшаня в людехъ учинили и зась, пишучи книжки и друкуючи, пришлого вѣку людем знати дают, якобы то они для спасенія душъ людских вчинити мѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); для прычы(н)... ижъ... нѣкоторы(х) брати(и) для ѡ(т)є(з)довъ в дороги нє бывало,... зачы(м) и належного мѣся(ч)ного влагалища до скри(н)ки бра(т)скоє нє ѡ(д)давали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

ЗАСЬ² *част. (уживається для підсилення, підкреслення значення того слова, після якого стоїть)* же: А понєва́жъ ста́нȣла о́ной пєрє(д) о́чи сла́ва прєза́цнои фами́лїи Яснєвєлмож: Могилѡвъ,... а при то́й за́сь сла́вѣ ѡбокъ ста́нȣлъ Гȣфєцъ оушикованыи (Київ, 1632 *Євх.* 292); Щасли́ваѧ зась та́ѧ є́ст҆ дш҇а, кото́раѧ с҆ Пр(о)ро́комъ Дв҇домъ сама сєбє сȣдѧчи такъ мо́витъ: я́кѡ бєззако́нїє моє а́зъ зна́ю, и грѣхъ мо́й прєдо мно́ю є́стъ вы́нȣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

ЗАСѢВАТИ, ЗАСѢВАТЬ, ЗАСЕВАТИ, ЗАСИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Засівати: Єго Милост... ȣ дворє моєм Вышковє и в тых дворцох ѡзиминȣ и вєснинȣ засєвалъ (Луків, 1559 *AS* VI, 48); и напомнѣ(л) и(х) до робо(т) сє(л)ски(х), абы єдны зє(м)лю справовали, засѣвали,... дрȣгыє коло бчо(л) абы ся бавили (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.); другая нива на Летинской дорозе, на которой ниве засивают ведер шесть (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Ше́сть лѣ(т) засѣва́ть бȣдєшъ зє́млю твою и збєрє́шъ збо(ж)є єи (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); *Образно*: Причом҆ тєж҆ бра́лєм҆ ча́стѡ прє(д) сє́бє, яко бы в҆ ты(х) Школа(х) нє то́л҆кѡ позвѣрхо́вныє Наȣки, алє тым҆ ба́рзѣй и на(д) всє, Побо́жност҆ в҆ ср(д)цахъ васъ мо́лоди в҆паѧ́на и засѣвана была (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

ЗАСѢВАТЬ *див.* **ЗАСѢВАТИ.**

ЗАСѢВОКЪ, ЗАСЕВОКЪ, ЗАСИВОКЪ *ч. (засіяна ділянка землі)* засів: а потомъ тую маетность з двором урожоному пану Янови Шибинскому,... до мешъканя и уживаня дали; с которыми о тое выбите, побране маетъности, збожъ, засивков,... оферовавшисе правне чинит (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); водлугъ которого [инъвентара] намъ тую маетност ихъ из засѣвком отдати будутъ повинни (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163); Засевку дворного, озимого: жита мацъ двадцатъ и чотыри (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); поле все, што одно отчизны его ест на всѣх руках, при Феску зоставает, а засѣвок, што ему с права наказано, тилко тое мает забрати (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); взяли... засеяное на полю пшеницы мирок десят, кождую мирку, яко засевок, шацует по сорокъ золотых (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

ЗАСѢДАНЄ, ЗАСЕДАНЄ *с.* **1.** *(зібрання певного кола людей для обговорення і вирішення чогось)* засідання: тогды мы всѣ помененые чотыри братя Жоравницкие маем и повынни будем, кром жадныхъ вымов, на перший ден заседаня суду земъского кремянецкого,... перед судомъ земъским стати (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 378); ожида́ли иси́дора митрополита, за намо́вою євгє́нїа па́пы, ачъ засѣда(н)ѧ... чини́ли, алє ничого нє завира́ли, ше́ст҆ м(с)цей (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); въ засѣданю первомъ видѣти дается, ижъ на освѣдчене покою замкненой едности церковной Иоанъ папежъ... патріарсѣ прислалъ розмаитіи коштовніи подарки (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 748).

2. *(стосунок, причетність до чого-небудь)* відношення: Ѡ поря(д)ка(х), И засѣда(н)ю до

скри(н)ки И ста(р)шого Столу (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2).

3. Сіда́ння, сидіння: ґды... слы́шимо ѡ мѣсци засѣда́(н)ѧ, нє про́стѡ сто́лик҆ які́й а́бѡ кре́сло розꙋмѣти ма́ємѡ, алє... вывыше́(н)є в҆ сла́вѣ, в҆ че́сти и в҆ вєл҆мо́жности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 158).

Див. ще **ЗАСѢДАНІЄ.**

Пор. **ЗАСѢДАТИ.**

ЗАСѢДАНІЄ *с.* Те саме, що **засѣданє** у 1 знач.: О чомъ пищетъ въ книгахъ третихъ сынодовыхъ, остатнего засѣданія, листу 472 (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 129).

Пор. **ЗАСѢДАТИ.**

ЗАСѢДАТИ, ЗАСЕДАТИ, ЗАСЕДАТЬ *дієсл. недок.* **1.** *(вести, продовжувати засідання; зібравшись, обговорювати, вирішувати які-небудь питання)* засідати: Третее также прозбы королъ... отмовилъ, ознаймуючы, што то за Никифоръ..., съ которымъ заседать и сполки якие меть жадному... не годилосе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 200); А та́къ засѣда́вши на намо́вѣ оу фера́ри... мно́гіє артикꙋлы до спо́роу а на́болшей восто́чници за́ходникомъ задаючи́ съборова́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); на сꙋдах҆ кримѣна́лныхъ, гдє ѡ го́рло комꙋ идет҆, же́бы́с҆мо нє засѣда́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89);

(брати участь у засіданні) засідати: а при мне на тотъ часъ были люде добрые... панъ Юрий а панъ Дорошъ, месчане Володимерские, которые их милость заседали при мне (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 212); чого далися намовити, еднакъ не инде и на иншомъ месте, одно тамъ же, гдесмы заседали въ другой избе (1596 *МИВР* 69); Осій тыжъ... на томъ соборѣ Никейскомъ не былъ лекгатомъ Силвестровымъ, ...але самъ отъ себе Осій засѣдалъ, яко епископъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 539);

(бути членом якоїсь інституції) засідати: заходныє ѡ(т)цєвє... потом҆ проси́ли це́сара абы ма́ркови нє каза(л) бо́лшє в҆ сино́дѣ на мѣстцꙋ // своє́мъ засѣда́ти, ани мо́вити (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41-41 зв.); То пакъ отступници при сконченю сейму, коли вже всѣ справы судитися занехивают, упросивши тых, которыє около судов засѣдают, кгды вже праве отволанье судовъ мало быти, написали собѣ позовъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); що кгды ся донесло хмє(л)ницкого, нє схотѣлъ покою и згоды жа(д)ной, любо былъ... пу(н)кгта (!) послалъ до кроля, абы воєвода кієвски(и) завшє рꙋси(н) бы(л), и каштєля(н), и мєтрополи(т) в сєнатѣ абы засѣдалъ, и ꙋнѣя абы повсюдꙋ знєсєна была (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181); Матъфє(и) Михаловичъ,... на судє госътынъномъ водлугъ... права ма(и)дєбу(р)ского,... на тотъ часъ засєдаючимъ яко судови, а славєтъному панꙋ Ганусови Вонъкгови,... свєдъчилъ (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

2. (що) Займати (що), належати (кому що): ѡ(т) чого пото(м) пѧты(и), кото́рый засєда(л) мѣстцє пе́рвоє гордостю и ла́ком҆ствомъ... ѡ(т)стꙋпи(л) доро́ги пра́воє (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); Посбула на сꙋдєхъ пе́ръвоє мѣсто засѣда́єтъ и пра́вдꙋ оубо́гихъ изъда́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв.); Прє(д)сѣда́тєль: Ста́роста, оурѧ(д)никъ, То́тъ кото́рый на́ пєршєє мѣсцє засѣда́єтъ (1627 *ЛБ* 93).

3. *(надовго залишатися де-небудь, не виходячи звідти)* засідати: Но́ и тєра(з) мно́го таковы(х) бога́човъ нємл(с)тивы(х) є(ст), кото́рыи то закоха́лисѧ в҆ то(м) падолѣ и(ж) засѣдаю(т) в҆ блꙋди́лища(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 258 зв.).

4. (що, на кого, на чому) *(влаштовувати засаду, підстерігаючи когось)* засідати: тамъ же кꙋръпски(и) казавши ѡ(т) нєго гроши взѧть... а єго заразъ казалъ... пытать єсли маєть волю малинъски(и) скиръдѣємъ дорогу ємꙋ засєдати (Луцьк, 1572 *ЖКК* I, 47); ѡни..., на на(с), ѡтъповєди и похва(л)ки чинѧтъ, по дорогахъ засєдаютъ, хотєчи на(с) ѡ го(р)ла приправити бє(з) жадноє причини (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); єсли кто що дер҆жи́тъ, засѣда́ю(т) на нє́го. кото́рый на оура́дѣ, по(д)кра́дованый в҆ оура́дѣ быва́єтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Присѣжꙋ:

Пилнꙋю, засѣда́ю на когó на зра́дѣ (1627 *ЛБ* 100).

ЗАСѢКА *ж.* (*стп.* zasieka) мисливська загорода: та(м) станꙋ(в)ши… Боршо(в)ски(и) з чєр(н)цями… повѣдили и(ж) тими… знаками… ставки сажавки єзи на рѣ(ч)цѣ липо(и), и стави на ню(и)… та(к)жє лѣси дꙋброви дєбри пасѣки и засѣки почо(н)ши ѡ(т) копцо(в)… а идꙋчи за слнцє(м) по правꙋ(и) рꙋцѣ до манастыря… зда(в)на налєжали (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.).

ЗАСѢСТИ, ЗАСЕСТИ, ЗАСЕСТЬ *дієсл. док.* **1.** (на що, на чому) *(розглянути якесь питання, справу)* розпочати (що), приступити (до чого): у Пятницу прошлую... панъ Бенедыктъ Василевичъ, справца именемъ ихъ милости княжатъ Жеславскихъ, засѣлъ на правѣ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); За таки́мъ догма́томъ або манда́то(м) цє́сарски(м) засѣ(л) на спра́вѣ киликїа́ново(и) ри́мскїй єпи́скопъ милтїа́дъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 142 зв.); А кды вже и тотъ день десятый… пришолъ, засѣлисмо на судъ, маючи при собѣ капитулу нашу Володимерскую (Володимир, 1608 *АСД* VI, 115); нєха́й потлꙋма(т)сѧ нєчи́стаѧ оуста Бга ѡ(т)вє́ргшыхсѧ жидѡ́въ: Гды абóвѣмъ досвѣдча́ючїй ср(д)ца, и внꙋ́трности выба́дꙋючїй... // ...и розсꙋжа́ючїй пóмыслы и дóвтѣпы, заса́дєтъ сꙋди́ти (Львів, 1642 *Час. Слово* 277-277 зв.); **судовне засѣсти** – провести судову справу: чогóсмы и сами бытностю на́шєю во Львóвѣ и в рогати́нѣ сꙋди́вши досмотрили, и всєлє(н)скомꙋ патрїархꙋ возвѣстили на́ што сꙋдóвнє засѣдши всєлє(н)ски(и) патриархъ, выдалъ на нє́го дє́крє(т) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267);

почати діяти, приступити до роботи, зібратися: менованые чотыри братя,… кгды зупольный судъ... засядетъ маютъ и повинни будутъ,... передъ судомъ... стати (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 108); И кгды вже было вовторокъ, и врядъ на мѣстцу своемъ судовомъ засѣлъ, тогды, пришедши передъ врядъ… панъ Василей Красенский… просилъ (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 150); Сходилися духовенства и рыцерства послы и панове засесть и духовенства до господы... воеводы Киевского, до каменицы пана Раского (1596 *МИВР* 66); И самъ вл(д)ка гєдєѡ(н) болобанъ… свѣцъски(м) правомъ на(с)… пошкаловавши и люди пороздира(л)... за што са(м)... митрополи(т)... здє вє (л)вовє засѣдши сꙋди(в)ши каралъ (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); Передо мною… началником Баришпольским… и при нас будучими, бурмистром, райцы и присяжными на местцу звыклым судовом засѣлими, жаловал урожоный Миколай Водвинский…, на пана Себестияна Ядловского (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 8); Засѣлъ сꙋдъ, и кни́ги ѡ(т)вóрєно (Київ, бл. 1619 *О обр.* 136); Та́мъ єдноста́йнє, прꙋдко завитайтє; Архїєрє́ѧ на ѳрѡ́нѣ вита́йтє: Гдє засѣлъ вʼ кóлѣ споражáти своѣ Дꙋхови́нства рóѣ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

2. *(улаштувавшись зручно, надовго)* засісти, сісти: Бо Жидове Христа Господа умучившы и забившы на крестѣ, а потомъ и тѣло его светое со креста знявшы,… бо пасха приближаласе, а потомъ у вечоръ у пятницу засѣли и пасхи своее… пожывали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 141); Якѡ гды́бы хтó вшє(д)ши на пала(ц) Кролє(в)скїй, …и засѣлъ бы оу стóлꙋ, и поста́влєно бы прє(д) нєгó потра́вы и напóи коштóвныи, жєбысѧ… оутѣшилʼ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 66); Гдыбы якїй справєдли́вый Кроль засѣлъ на мѣсци якомʼ позóрищно(м), пєрє(д) котóры(м) бы лю(д) рицє́рскїй ѡ(т)правова(л) Гони́твы, длѧ ѡдє́ржанѧ ѡ(т) нє́гѡ за зви́тѧ(з)ствѡ Корѡ́ны… рєклʼ бы зайстє Кролʼ, жє нє єстʼ то мой да́токʼ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 158); засѣ(в)шы тєды зараз кождо (!) на своє(м) мѣсци и радили вотовали и згодили ся всѣ єдинодушно на ты(х) п четыро(х) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

3. *(залишитися на довший час)* зайняти (що) розташуватися, розміститися (на чому, у чому): А кгды(м) и(ж) на ѡно(м) урочищу…, сполнє засє(л), єго м(л) па(н) Ма(т)фє(и)… показа(л) пєрє(д) нами запи(с) (Київщина, 1595 *ККПС* 70); папа… смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко чтилище бо-

готворное (по солунскому выображению святаго апостола Павла), – плац, над всеми владети хотячи и прагнучи, засѣл (1608-1609 *Виш.Зач.* 222); По ѡ(т)паде́нїи же сатаны, оумы́сли(в) добротли́вый бг҃ъ: сътворі́ти и́ноє разоу́мноє сътворе́нѧ, сѹщество бєсме́ртъноє, подо́бъноє а́ггл ѹ, чл҃ка: вто́рого покло́нника і аггла в тѣлѣ, абы засѣвъ о́ноє мѣсто с котброго вы́пали злы́и а́ггловє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); ина́чей гды оумѣ́тности сщ҃е́нникъ мѣти нє бѹ́детъ, нада́ремнѡ, и на згѹбѹ свою вѣчнѹю в̾ тако́вом̾ ста́нѹ знайдѹ́єтъсѧ; а якъ слѣпы́й прова́дѧчїй слѣпого, поспо́лѹ в̾ ямѹ впада́єт̾, такъ и ѡн̾ поспо́лѹ з̾ зараже́нымъ прока́зою мѣсцє вѣчнє смѹтноє заса́дєтъ и ѡдѣдичит̾ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10); И для то́го Бг҃ъ сътвори́въ чл҃вка, вто́раго а́н̾гела в̾ тѣлѣ; абы засѣвъ ѡ́ноє мѣсцє, с котброго вы(ш)ли злы́и а́нгєлѡвє самовла́стнїи (Чернігів, 1646 *Перло* 6);

поселитися: А па(к) ли бы тыє людє наши за таковы(м) зневолє(н)є(м) про(ч) ѡты(и)шли. И засєли на зємля(х) нашихъ... таковыхъ за во(л)ныхъ мєти хочємъ (1566 *ВЛС* 95); по(д)даныє єго з мєстє(ч)ка воронина... про(ч) пошли и поѹтєкали А до має(т)ности вш҃оє новосєлици, зашли и засєли которыє и тєпє(р) та(м) быто(м) свои(м) мєшкаю(т) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 52 зв.).

4. (що) *(про становище, місце в певній суспільній структурі, посаду)* зайняти, посісти: а єслибы которы(и) з насъ хоробою вымовляти(с) хотєлъ и для хоробы нє прибы(л) тогды на (д)рѹги(и) ро(к) приєхавши має(т) пє(р)вѣ(и) присѧгѹ ѹчинити яко справє(д)ливє бы(л) хворы(м) тожъ мєсцє своє засѣсти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); По́томоу́ а́лєньть на цѣсарьство стоупиль, и то(т) зара́жєнъ бы́ль арїа́нскою е́рєсю, ма́ючи па́ны(и) свои якь на выборь єрєти́ки всѣ // пы́таль єго́ сѹдїѧ котрїй засѣль цѣса́р̾ского мѣсцє, для чо́го сѧ вѣрою цѣсарьскою бри́дить (XVI ст. *УЄ* №29519, 264-264 зв.); сє(с)сия затриманая прє(з) причынѹ ста(р)шого брата... ажє бг҃ъ ѡ(т)мєнилъ ср(д)цє зя(т)рєноє єго и засѣлъ мѣсцє ста(р)шєнства своєго. прєто братия любє(з)но до скри(н)ки затрыманоє ...ѡ(д)дали (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44); за ты(м) до поря(д)кѹ єлєкциєи ѡ(т)правованя всѣ братїа при(с)тупили пє(р)вота: и кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х)..., зго(д)нє ѡбра(в)шы ѹпросили ѡны(х) абы бє(з) жа(д)нои вымовы, тои працы по(д)няли ся: яко(ж) по до(л)ги(х) вымова(х) про(з)бами своими ѡныхъ звитяжывшы знєволили мѣ(с)цє ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 62).

5. *Перен.* (на чому) *(міцно стати)* утвердитися, постати: Чомужъ ото, яко видишъ, выписуючи апостолъ порядокъ церкви Божое, не вспомянулъ жадного поединкового пастыра церкви Христовы, которая бы, на мѣстцу его засѣдши, мѣла всему свѣту росказовати? (1603 *Пит.* 38); И овшем с того ся тѣшъ, иж наша церковъ єст уфундована и основана на Христѣ, камени краєугольном, засѣла в сіонѣ во Іерусалимѣ там, где все спасеніє наше содѣяся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); гдє фѹ́рѣи мо́ц̾ заса́дє, та(м) тє(ж) тєлє́сности запалє́нїє проні́ка́єть (серед. XVII ст. *Кас.* 99 зв.).

6. *(учинити засідку)* засісти: и кгды на гребълю Фалимицкую на половицу зъехалъ, тамъ-же тые... кгвалтовникы, умыслне чигаючи на здорове его милости пана моего, и хотечи оного позбавити горла, заседши дорогу доброволную, учинивши собе хащъ изъ соломы... пана моего пострелили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145).

Див. ще **ЗАСѢДАТИ.**

ЗАСѢЯНЫЙ, ЗАСЕЯНЫЙ, ЗАСЕѦНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Засіяний: а Фєдор... своих свєтковъ поставил, повєдаючи, иж ѡн тыи зємли дєржить и... збожѧ свои засєѧныи тамъ маєть (Львів, 1537 *AS* IV, 89); пан Януш Прокопович... поступил пану Иляшу Несвецкому имене свое Угриновское з двором... с пашнею засеяною (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 98); такъ тежъ и збожей засѣяныхъ потоптали (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 146); збо-

жя засеяного моего нажал жита двесте копъ (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); кгрунъты поωраные и засєяные Лєчинъские (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211).

ЗАСѢЯТИ, ЗАСѢАТИ, ЗАСЕЯТИ, ЗАСЕАТИ, ЗАСЕЄТИ, ЗАСИЯТИ *дієсл. док.* (що, що чим) Засіяти: а што бѹдеть кнѧзь Михайло... в томъ имѣньи... засєѧл житъ, ино то мають ωни собѣ пожати (Краків, 1510 *AS* III, 73); староста... пашъню тєжъ своимъ накладомъ засєѧлъ с̄ вєдє(р) полѧ тѹ(т) же за фольва(р)комъ (1552 *ООвр.З.* 101); па(н) дѹбро(в)ски(и) або ма(л)жо(н)ка... пови(н)ни бѹдѹ(т) тоє части имє(н)я поступи(ти) ни(ж)ли па(ш)ню свою та(к) в гу(м)нє спрѧта(н)ную я(к) и на по(ли) засєяную... всє маю(т) собє доброво(л)нє я(к) своє вла(ст)ноє кро(м) всѧко(г) гамова(н)я побра(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 13); я... взял есми собе у малженство панюю Федору... з волы и с коровами, и с пашнею на поли засѣяною, и з готовою пашнею (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 278); жыта и гречки засеено пляц немалый (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 289); которыхъ подданыхъ розогнавши, яко ся вышей поменило, съ халупы мешканя тыхъ подданыхъ, нитъ ведома где подевалъ и въ полю збожя не засиялъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 295); который дѣлъ озиминою засѣяно въ року тисеча шестсотъ пятомъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 1/I, 328); И ґды ролю [господа́ръ] замышлѧ́єтъ засѣѧти збо́жєм҆, до́брє ѡ̑нѹ̑ю приготовлѧ́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917); взяли... засеяного жыта на полю мирокь трыдцатъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405); *Образно*: а то тыи которыи соу(т) в҆ трьню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а тросканѧ сєго свѣта и прєлєсть бога(т)с҆тва, и дроугы(х) похотї̈и. в҆хо́дѧчи задоушаю(т) слово, и бєс҆пло(д)но быває(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

ЗАСѢАТИ *див.* **ЗАСѢЯТИ.**

ЗАСЯГАТИ, ЗАСЕГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чого) Одержувати, здобувати (що): Кото́рый [злодѣй] кгды́ похлѣбитъ нєнави́ди(т), а нєнави́дєчи в҆ зє́мныє дрож҆чи в҆трѹ̑ча́єтъ и до боло́та прилѣплѧ́єтъ, якобы чл҃къ нє засєга́лъ // нб(с)ного розѹ̑мѹ̑ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2-2 зв.); въ мѣсте Корсунѣ поминулемся зъ посланцами войсковыми... просилемъ ихъ абы въ самыхъ головахъ рады вашихъ милостей засягали, и яко въ чомъ потреба поступовати науки зажывали (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274).

2. (кого) Виловлювати, діставати: При томъ светчилсе и о то, же ставки добре нарыбеные, съ которыхъ тылко рыбъ въ посты засегати было позволено, поспущено (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 411).

Див. ще **ЗАСЯГНУТИ, ЗАСЯГТИ.**

ЗАСЯГНУТИ, ЗАСЕГНУТЪ *дієсл. док.* **1.** (що) Отримати, одержати, здобути: Лукашови Крицкому,... // ...который..., будучи в розных ексъпедициях и войнах, стративъши вси субъстанцие свое, а не маючи скол ратунку засегнут, при шпиталю и манастире векъ свой кончитъ, оного окрутне киями збили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687-688); Чого тєпєръ протє(с)тантовє в рукахъ своихъ нє маючи, а ни видомости ω жа(д)ныхъ правахъ засягнувъши, гдє бы сє ωборочали (Житомир, 1649 *ДМВН* 185).

2. (кого на що) Зібрати, залучити (кого до чого): позваный... // ...способом военным..., скупивъши купу немалую... людей своих и на то засягненых спровадивъши,... въси апараты ...до буреня оборонъ вшеляких налечачие (!) способивши... страж... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

Див. ще **ЗАСЯГАТИ, ЗАСЯГТИ.**

ЗАСЯГТИ, ЗАСЯГЪТИ, ЗАСѦГТИ *дієсл. док.* **1.** Проникнути, дійти: Того жъ року... Ивана, сына пана Малынчина, татаре ра(з)сѣкли за Мытникомъ на лану панскомъ, и коло Хмелника были, засягли ажъ пудъ Константиновъ-Старый (1636-1650 *ХЛ* 79); Безчисленное множество мѣстъ барзо великихъ татаре съ козаками повыймали и шкоды незличоны починили; въ Литву ажъ засягли (Там же, 81).

2. Поширитися, розповсюдитися: остал... артыкул – о... костеле (иж по всѣх сторонах науки и школы фундовал, гдѣ его послушенство засягло) (1608-1609 *Виш.Зач.* 224).

3. (кого чим) *(дістати, досягти)* засягти: иншимъ законникомъ, наганяючи их, киями албо друками по плечахъ, по шиях и где одно которого чим кто засяг и занят могли, окрутне а нелитостиве побили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

4. (що) Знайти, роздобути: тéды тó розȣмѣти, áбо ꙗ́ко сȣ́сѣдє бȣ́дȣчи оугожáли ѡ́ны(м), або и нє до концá вѣрити всємȣ̀, кгды(ж) Грéцкихъ писмъ рȣкопи́сны(х) нє засѧглихмы, любо ты(ж) нє вѣрноє выдáнiє з҆ Дрȣкѡ(в) Нѣмéцки(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 278).

5. (що) Одержати, отримати, здобути: рожоный панъ Михалъ Єрьличъ, соленитер сведъчил... яко одно ведомости засягъши в тот способъ, иж року допиро свижо прошълого... добра и субъстанъцие вниввеч пооборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); а челядь другая и подвода тамъ позостати мусела, где ажъ дотолъ жадное певное слушъное ведомосъти немогучы засягъти, старалсе однакъ, абы якимъ колвекъ способомъ о позосталых речах, там, в Коростешове будучих, моглъ упевъненый быти (Там же, 235); вєдомостъ ѡ справахъ, правахъ на добра, кгрунъти, до(л)ги, процєсахъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобънъхъ зася(г)ти будєтъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще **ЗАСЯГАТИ, ЗАСЯГНУТИ.**

ЗАСЯГЪТИ *див.* **ЗАСЯГТИ.**

ЗАСЯКТИ *дієсл. док.* Перегородити: ȣходы або стáны по рєцє днєпрȣ а по рєчкахъ... а по ѡбєюхъ инъкулєхъ... ѡзєра ȣстȣпны(и) и западны(и) затоны засѧ́кли ловєньє рыбъ и бобровыи гоны (1552 *О Черк.З.* 10).

ЗАСѦГТИ *див.* **ЗАСЯГТИ.**

ЗАТАЄВАТИ *дієсл. недок.* Затаювати: таю́, затáюю (1596 *ЛЗ* 80); Таю́: Кры́ю, затáюю (1627 *ЛБ* 131).

Див. ще **ЗАТАИТИ.**

ЗАТАЄНЄ *с.* Затаєння, приховання: пан Крыштофъ Харлинский нализлъ на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавеня синости, а на иншихъ местцах раны колотые ножиками белоголовскими, для затаеня прикритые квѣтками (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

Див. ще **ЗАТАЄНІЄ.**

Пор. **ЗАТАИТИ.**

ЗАТАЄНІЄ *с.* Те саме, що **затаєнє**: ѳ҃. єст҆ Грѣхѡ(в) чȣжы(х),... ѕ҃. Чȣжóго грѣхȣ шкодли́воє затáєнiє. з҃. Нєѡсторожноє фол҆кгов́анiє (Львів, 1645 *О тайн.* 58).

Пор. **ЗАТАИТИ.**

ЗАТАЄНО *присл.* Затаєно, приховано: Вѣдомъ: Знáємъ. Нєвѣдóмо, нє явлéнно. затáєно, закри́то (1627 *ЛБ* 24).

ЗАТАЄНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Таємний, затаєний: Прéто на тóтъ чáсъ всѣ єдны дрȣгихъ познáютъ, понєвáжъ и скры́тыи и затаéныи всѣхъ спрáвы ѡбъѧвáтъсѧ (Київ, 1627 *Тр.* 39).

ЗАТАИТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) *(приховати, замóвчати)* затаїти: Яко и Меленътей, патрыарха Александрейский,... писма не чыталъ, альбо хотя моглъ и чытати, умысльне того затаилъ, ку пониженю зверхъности папежъское (Вільна, 1599 *Ант.* 559); слѣпый рє(к) хотай бы вы хотѣли затаити чоу(до) єго стоє, тєды нє можєтє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 73 зв.); та(к)жє... ѡни мєжи сóбою ѡноє посє(л)ство затаили и задáвили оноє слово (к. XVI ст. *УЄ* №77, 145); што дей хочете, то зъ нымъ чините, кгдысъ мы его на копе поставили и передъ вами его учинковъ не затаили, и болшей въ тое се не вступуемо (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 300).

2. (що, кого) *(приховати, сховати)* затаїти: Кгды бы сѧ... што єму згинȣло котораѧ згȣба ȣ когоко(л)вєкъ бы сѧ в рокъ... затаєнаѧ показала тогды тую рє(ч)... має(т) в чєтвєро цєною заплатити (1566 *ВЛС* 109 зв.); по котором ареште девку, на име Ганну, окном, час собе

по тому упатривши,... закрили и затаили, потаемне до Воротнева,... умыслне для утаеня выступку помененого выправили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495); м(с)ца сєр҄пнѧ... по єго смрти връгльсѧ бы(л) лю(д) поспо́ли́ты(и), хо́тѧчи тѣло єго поворо́зо(м) волочи́ти // по оулица(х) до тибрꙋ рѣки... алє затаи́ли тѣло єго ка́рдина́ли. и бє(з) пом҄пы похова́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 122 зв.-123); ґды ихъ шꙋкано, на дахъ имъ оустꙋпи́ти каза́вши, и коноплѧми нєтє́ртыми, прикри́вши, затаи́ла ихъ: а в҄ночѣ чєрє(з) мꙋръ по́ворозомъ спꙋсти́вши, оухова́ла ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 843); анѣ зго́ла скꙋра ѡвє́чаѧ во́лка оукры́ти возмо́жєть, а́нѣ по́рохъ внꙋтрнїй затаи́ти справъ помы́сльны(х) (Львів, 1642 *Час.Слово* 277 зв.); Іꙋда... рыклъ до // бра́тїи, што́ жь на́мъ з тогѡ: кгды забїє́мъ бра́та и затаи́мъ кро́вь єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61).

3. (що) *(зберегти в таємниці)* затаїти: видѣв҄ши то жєна ижє затаити нє можє трѧсоучисѧ пристоупила и оупала близ҄ко нѡ(г) єго (1556-1561 *ПЄ* 251 зв.); николи сѧ а(ж) дотулѧ ѡказати нє мо(г)ло ѡ(т) кого бы то(т) ли(ст) мѣ(л) быти написа(н)... алє сѧ ѡ то нєпотрєба старати ѡ того имѧ которы(и) єго писа(л) коли(ж) єго са(м) затаити хотєль досы(т) на то(м) коли сѧ значи(т) жє є(ст) ѡ(т) духа сто(г) (II пол. XVI ст. *КА* 544); ѡ(т) сътворє́нїѧ в҄сє́ тоє́ затаєно и закри́то (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 85).

Див. ще **ЗАТАЄВАТИ.**

ЗАТАИТИСЕ *див.* **ЗАТАИТИСЯ.**

ЗАТАИТИСЯ, ЗАТАИТИСѦ, ЗАТАИТИСЕ *дієсл. док.* **1.** *(скритися, приховатися)* затаїтися: та́къ зра́да, бы єи хто на́иболшєй таи́лъ яко ши́ло в мѣхꙋ нє затаи́тсѧ, алє сѧ выво́лываєть и пока́зꙋєть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 41 зв.); и ба́чила онаа нєвѣста и(ж) то́є нє за́та́и(т)сѧ, съ стра́хо(м) при́шла и припала до нєго (к. XVI ст. *УЄ* №77, 154 зв.); С чимъ хочешъ, позвѣрховнеся затаити: И презъ то, непрїятеля въ горсти мѣти (Львів, 1630 *Траг.п.* 164).

2. *(сховатися, переховатися)* затаїтися: Наготꙋ(и)сѧ до (з)ношєнѧ много рє́чїй проти́вны(х)... в ты(м) нє(н)дзно(м) животѣ бо я(к) с тобою бꙋдє(т) гдє бы(с) ко(л)вє(к) бы(л), гдє ко(л)вє(к) бы(с) сѧ затаи(л) всю́ды тѧ зна(и)дє(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 7); А жєна взѧла пла́хтꙋ и роста́гнꙋла надъ вєрьхо́мъ стꙋдни я́кѡ бы сꙋша́чи крꙋпы ячмє́нныи и та́къ сє рє́чь затаи́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 269 зв.);

причаїтися: ѡ(т)повѣдалъ самсѡ́нъ: коли бы мєнє сємью поврозо(в) жи́листыхъ єщє нє оу́схлы(х) звѧза́но бꙋдꙋ сла́бы(м) якѡ и́ншїє лю́ди. Коли́ сѧ оу нє́й заса́дка затаи́ла, и в҄ комо́рѣ конца рє́чи жда́ли и закрича́ла на нєго фїлисѓїновє на(д) тобо́ю сампсѡнє: кото́рый розорва́лъ поврo̒зы (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.);

(зробити вигляд) прикинутися, вдавати: Удушивши, пошолъ есми на долъ до воротъ, али пани идетъ с Каскою з гумна и почала пытать: чи уже? Поведилом, жемъ уже удавилъ; она мовила: "Хвала Богу!" почала мя пытати, если ся не затаилъ а южъ неживый (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504).

ЗАТАИТИСѦ *див.* **ЗАТАИТИСЯ.**

ЗАТАМОВАНЄ, ЗАТАМОВАНЬЄ *с.* (*стп.* zatamowanie) **1.** *(перекриття руху води)* затамування, тамування: Хлѧ́бъ: Ґвалто́вна а вода про́рв(а), окни́ско, мѣстцє оурва́ноє в҄ рѣцѣ, гдє вода ра́чєй ллѧ(т)сѧ (!) а нє тєчє́ть, затамова(н)є, а́бо кра́ты оу бро́нъ мѣстцкихъ (1627 *ЛБ* 143).

2. *(припинення обриву, зсування гори)* укріплення: почала ся гора тамъ ѡтъ днєпра на ѡдномъ мєстъцы... ѡтъ воротъноє рысовати а можєть быти затамованьє тамъ ла(ц)но (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв.); А такъ замокъ тотъ чєръкаски(и)... потрєбꙋєть тєжъ обълєпєнья глиною вєздє и затамованья горы гдє ся почала рысовати ѡ(т) днєпра (Там же, 5).

Пор. **ЗАТАМОВАТИ.**

ЗАТАМОВАНЬЄ *див.* **ЗАТАМОВАНЄ.**

ЗАТАМОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* zatamować) **1.** (що) Загатити, перекрити: минꙋлъ ча́съ длѣ-

гій, и болóто помáлꙋ до воды сѧ прибрáвши Жрóдло затамовáло, и почáтокъ, кꙋда вода вытѣкáла загрꙋзи́ло (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

2. (що) Укріпити, зміцнити: treba tyie wsi jamy zasypaty, y tuiu horu postaromu zatamowaty, y stolby y mosty po wežam uczynyty (1545 *АрхЮЗР* 7/І, 125).

3. *Перен.* (що, чого) Закрити, затулити: оуши, тéрнємъ ѡ(т) слóвъ прóжныхъ затамꙋйтє, Смы́слы стрáхомъ казнїи... Оузбрóйтєсѧ вѣрою (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Длѧ пéвныхъ и повáжныхъ причи́нъ, читéлникꙋ // ласкáвый, а нємнѣй длѧ тóєи: áбы оуста нєвстыдли́выхъ помóвцωвъ затамовáны бы́ли (Київ, 1645 *Собр.* 1 ненум.-1 ненум. зв.).

4. *Перен.* (що) *(угамувати, стримати)* припинити: Стáрайсѧжъ пи́лно здро(и) злости затамовáти, жéбысь в'пáд'ши в' нєзличóныи вы́ступки нє былъ якобы здꙋмѣлымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160).

ЗАТАРАСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен.* (*стп.* zatarasowany) запроторений: На тóй чáсъ ѡпꙋсти́вшє ю сті́и Бжі́и Аггли, порвꙋтъ ю Мꙋрины, óныє бѣсы: и... оувéргꙋ(т) ю звѧ́занꙋю ланцꙋхáми..., в' прóпасть, и вѧзéнѧ, и тємни́цѣ Адовы // гдє сꙋт' затарасовáныє дш҃ѣ грѣшникω(в), ѡ(т) вѣка оумéрлых' (Львів, 1642 *Час. Слово* 269-269 зв.).

ЗАТАРАСОВАНѦ *с.* (*стп.* zatarasowanie) запроторення: Нєпрєбы́тый абóвѣм' тáмъ пáдолъ; и мѣры нє мáючаѧ прóпаст': нє избѣгноє затарасовáнѧ: нєизлѣзє(н) загамовáный: нєпєрєскóчєнаѧ стѣна тємни́чнаѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 273 зв.).

ЗАТАРАСОВАТИСЬ *дієсл. док.* (*стп.* zatarasować się) забитися, закупоритися: ґды(с) зары(н)ны ꙋличныє затарасова(ли) а вода в пи(в)ни(ц) попово(и) ꙋказала(с) тогды ѡ(т)криваючи мєжи мꙋрами и на ꙋлїци (всѣ) сту(д)нѣ ко(ш)това(ло) зло(т) 4 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6).

ЗАТВЕРДЕЛОСТЬ *див.* **ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ.**

ЗАТВЕРДЖЕВАТИ *дієсл. недок.* Робити твердим: Ѡкамєнѧ́ю: Затвє(р)джую я(к) камѣ(н)є (1627 *ЛБ* 151).

ЗАТВЕРДИТИ[1] *дієсл. док.* (що) *(узаконити що-небудь, надавши юридичної сили постанові, рішенню і т. ін.)* затвердити: Што все возный помененый шляхтою,... осведчилъ,... и тую // протестацию о збите, лупы, везеня и вартованя затвердивши и апробовавши, просилъ, абы все до книгъ записано было (Житомир, 1640 *Арх ЮЗР* 6/І, 528-529).

ЗАТВЕРДИТИ[2] *дієсл. док., перен. (про серце)* зробити нечутливим, бездушним, черствим: длѧ того нє могли оувѣрїти бо и пов'торє то(т) жє исаіа повидѣль ѡслєпиль ѡчи ихь и ср(д)ца и(х) // яко камєнь затвєрдиль, абы ѡчима нє видѣли а ср(д)цємь нє розоумѣли и нє наврънꙋлисѧ (1556-1561 *ПЄ* 404 зв.-405); И рéклъ г(с)дь ворочáючомꙋсѧ до Єгиптꙋ: смотри абы(с) вси ди́вы котóрїи положи́лъ éсмь въ рꙋцѣ твоéй чини́лъ пред' фарао́номъ я затвєржꙋ ср(д)цє єгω и нє пꙋститъ лю́дꙋ и рєчéшъ до нєго смѣлє (серед. XVII ст. *Хрон.* 82 зв.); И рéклъ г(с)дь до Мωисєѧ: ...поднєси пóсохъ твóй, и стѧгни рꙋкꙋ твою на мóрє а пєрєдѣли єгω, абы шли сно́вє Ізрáилєвы посєрéдъ мóрѧ по сꙋши. А я затвєржꙋ ср(д)цє єги́птановъ аби вáсъ гони́ли (Там же, 92).

Див. ще **ЗАТВЕРДѢВАТИ, ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРЖАТИ.**

ЗАТВЕРДИТИСѦ *дієсл. док., перен.* Зробитися нечутливим, бездушним, черствим: Пламєнь нєвѣриѧ вмѣсто росы хладꙋ, набави(л) дши и(х) спсєнного гладꙋ. На вѣчнꙋю згꙋбꙋ такъ сѧ затвє(р)дили, врази креста х(с)ва сты(х) путь зго(р)дили (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 105).

ЗАТВЕРДѢВАТИ *дієсл. недок., перен.* Робити бездушним, черствим: Ѡжєстѣвáю: Затвєрдѣвáю (1627 *ЛБ* 151); гды обáчимω Єго, жє сѧ гнѣває(т) на на(с) и чáстω карає(т), а до обачéнасѧ на(с) навєрнꙋти хотачи, рáны на рáны задáєт'; нє затвєрдѣвáймω, áнѣ сѧ опꙋщáймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336).

Див. ще **ЗАТВЕРДИТИ**[2], **ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРЖАТИ.**

ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ, ЗАТВЕРДЕЛОСТЬ, ЗАТВЕРЬДѢЛОСТЬ *ж., перен.* Нечутливість, бездушність, черствість: тоє приказанїє написаль єсть вамь на затвєрьдѣлость ср(д)ца вашєго (1556-1561 *ПЄ* 165); не тая светая згода и единость естъ прычиною того розорванья, але упоръ и затверделость серъца людей некоторыхъ, што лепей хвалятъ вызнанье веры Арыянское, анижъ католическое (Вільна, 1599 *Ант.* 767); Ачъ што бы была рє(ч) дй́вна͡а и сла́вна͡а, єсли бы бы(л) бг҃ъ загаси(л) ѡ́ный по́ломѣнь, а́лє милосє(р)дный бг҃ъ, абы и(м) бо(л)шїй зада(л) стра(х),... // и абы ємоу змакчи(л) вшєла́кѹю затвє(р)дѣлость (Острог, 1607 *Лѣк.* 21-22); Якъ дрѹгїй нѣ̑какїй Бговй́дєцъ Мо́исє́й, прє(з) Б҃а написаныи таблй́цы ѡ(т) Б҃а взя́вши,... примѹси(л), и(х), ѡ(т)кинѹвши(х) затвєрдѣлость ср(д)ца, в' мй́лости и любви закоха́лиса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 228); Ба́чачи тєды всѣ бра́тиа такѹю нєѹва(ж)нѹю затвє(р)дѣлость, и заятре́ньє сє(р)ца прива́тноє, ю(ж) да́лєй за продолже́на(м) ча́сѹ нє могѹчи чєкати,... до чй́нѹ єле́кцыє зго́днє пристѹпй́ли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29 зв.).

ЗАТВЕРДѢЛЫЙ, ЗАТВРЪДѢЛЫЙ, ЗАТВРЪДИЛЫЙ *прикм.* **1.** *Перен. (нечутливий, бездушний, черствий)* затверділий: Бо то́ нєподо́бна͡а абы(с) ты нє вѣдалъ, што́ на..., та́йной вєче́ри дѣ́алоса, кгды всѣ єщє ро́внє нєдоскона́ли были... и затвє(р)дѣлого ср(д)ца, слы́шали ѡ(т) Збавй́тєла, кгды анѣ Єв(г)лїи нє было пй́санои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 295); Ачъко́лвєкъ, то само́є могло было затвє(р)дѣл(ѹ)ю ѡного змагчй́ти дш҃ѹ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91); Затвєрдѣлоє ср(д)цє моє ра(ч) змакчй́ти, По́сѹхомъ милосе́рдьа ра(ч) в не́го вда́рити (Львів, 1631 *Волк.* 8); Сй́ла... Бж҃(с)тве́нна͡а помага́ла Іѡсифови, а злослй́вѹю и затвєрдѣлѹю дѹшѹ Піла́товѹ змакча́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227).

2. *Перен.* Запеклий, затятий: Сє(д)мы́й артикоу(л) по́тварны́й на на(с) кладєши, и(ж) мы тѣло́ бж҃їє въ кислѡ(м) хлѣбѣ ст҃имо, яко бы́ то́ имѣло быти про́ти(в) ст҃омѹ пи(с)моу́. Прй́смотри(с) запамата(л)чє и истиннѣ затвръдѣлый чл҃вчє (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121); А пре́то мы нн҃ѣ,... виходѣмѡ въстрѣте́нїє Хр(с)тѹ Црви и Бг҃ѹ на(ш): нє з мѹ́рѡвъ Ка́мєнныхъ; алє ѡ(т) затвєрдѣлѡи злѡ́сти грѣхѡ́вноѡи, принє́сѣмѡ ємѹ на́ честь,... дѹшѣ на́шѣ, ѡгне́мъ Любвй́ Бж҃єи, запале́нїи (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

3. *Перен. (який намагається робити все по-своєму, наполягає на своєму)* упертий: а ижь то двъ(д) нє к воли со́бѣ самомѹ чини(л), алє подобно к воли затвръдилому... жидовъскому наро́дови, которомѹ... росказа(л) бы(л) ѡфѣри палєнїє з барано(в)... собѣ якобы на фалѹ приносй́ти (1598 *Розм. пап.* 45); А ижъ то Давидъ не самому собѣ ку воли чинилъ, але подобно ку воли затвердѣлому а упорному Жидовскому народови (1603 *Пит.* 78).

ЗАТВЕРДѢНЬЄ *с.* Те саме, що **затверженє**: Затвєрдѣнїє: Нєстравлѣньє, затвєрдѣньє (1627 *ЛБ* 42).

Пор. **ЗАТВЕРДѢТИ.**

ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРЪДѢТИ, ЗАТВРЪДѢТИ *дієсл. док., перен.* (чим, кому і без додатка) *(зробитися нечутливим, черствим)* затвердіти: Лечъ они, затвердѣлого гордостію сердца будучи, до покуты ся не мѣли, але имъ далѣй, тимъ болше блудовъ причиняли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 772); тишй́(м)са ты(м) ст҃ы(м) ѳомо́ю... а прє(д)ца было та(к) затвръдѣло ср(д)цє єго (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 18 зв.); дрѹго́є па́ло в' дш҃ѹ ѡзаб'лѹю, и затве́ръдѣлѹю злы(м) нєдовѣръство(м). Закамєнѣлѹю и нєпослѹш'нѹю (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 192); А вы́копали єгй́птанє ѻколо рѣки во́дѹ пй́ти, и оучинй́ли та́къ и чаро́вники ча́рами свои́ми, а се́рдцє фарао́нови затвєрдѣло (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

Див. ще **ЗАТВЕРДИТИ[2], ЗАТВЕРДѢВАТИ.**

ЗАТВЕРЖАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) Робити нечутливим, бездушним, черствим: чєрє(з) напомина(н)є проро́ка, выкорєнає(м)

вшєла́кїи оу́мы(с)лъ ѡ(т)чаа́нїа, та(к) мо́вачи, нн҃ѣшнего дне єсли го́лосъ єго́ оуслы́шите. нє затвє(р)жа́йте жъ ср(д)цъ ва́ши(х) я́къ кг(д)ыстє ма гнѣви́ли в' ѡ́ныє дны коу́сачи на поу́щи (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); Помина́ймѡ всѣ кото́рыисмо ѡ(т) не́гѡ дш҃пол́езнꙋю прїйма́ли наꙋкꙋ на сп҃сє́нїє и исправле́нїє на́шє, а жа́лꙋймо того, же́смо дла сво́ихъ внꙋтрнихъ стра́стєй бл҃года́рно нє хотѣли внима́ти, затвєржа́ючи якъ // Фараѡ(н), ср(д)ца своѣ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166-167); Ѡжєща́ю, ѡжесточ: Затвєржа́ю (1627 *ЛБ* 151).

Див. ще **ЗАТВЕРДИТИ², ЗАТВЕРДѢВАТИ.**

ЗАТВЕРЖЕНЄ *с.* Закреп, *діал.* затверджен-ня: ꙋлѣчи́ла огне́вицꙋ ба́рзо сро́кгꙋю и Патри́кїа, а́лбо Сєна́тора Тара́ссїа, и ма́тки єго Магїстрї́ссы: и сы́на и(х) ѡ(т) затвєржє(н)а жолꙋдка, и задръжа(н)а воды оуздоро́вила (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

Див. ще **ЗАТВЕРДѢНЬЄ.**

ЗАТВЕРЖЕНЇЄ *с., перен.* Нечутливість, черствість, зашкарублість: На грѣхи́ проти(в) Дхови Ст҃омꙋ. с҃. Єсть тако́выхъ грѣхо́въ. а҃. Ѡ(т)чаа́нїє а(л)бо ро́спа(ч)... //...в҃. Поро(ж)нєє на милосє́рдїи Бжомъ и нєкара́нїи за грѣх' полєганьє... є҃. ꙋпо́рноє затвєр'жє́нїє ср(д)ца (Львів, 1645 *О тайн.* 58-59).

Пор. **ЗАТВЕРДѢТИ.**

ЗАТВЕРЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Закритий, недоступний: колодязь затверженыи про глубину водъ живыхъ, которыи жъ текуть быстринями прудкостію отъ Ливана (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

ЗАТВЕРЬДѢЛОСТЬ *див.* **ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ.**

ЗАТВЕРЪДѢТИ *див.* **ЗАТВЕРДѢТИ.**

ЗАТВОРА *ж.* Засув: obex, cis, заклєпи, прєпона, затвора (1642 *ЛС* 285).

ЗАТВОРЕНЇЄ *с.* Ув'язнення: Нє ꙋстраши́стєса... Имѣнїй разграблє́нїа, И дракóнова пожрє́нїа. Ка́мєнногѡ побиє́нїа, и Тємни́чногѡ затворє́нїа (Чернігів, *Перло* 46).

Пор. **ЗАТВОРИТИ.**

ЗАТВОРЕНЫЙ, ЗАТВОРЕННЫЙ, ЗАТВОРОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Зачинений: Въ дн҃ь во єдинꙋ ѡ(т) соубо(т) двєрє(м) затворєннымь г(д)є были оучєнїци зобранї страха ради жидовскаго. прїшоль жє хс҃ и сталь посрѣ(д) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 51); жа́дєнъ прє(д) нєзбо́жны(м) ка́лвино(м) нє смѣ(л) анѣ помы́сли́ти, ижъ хс҃ ина́чєй нижли прє(з) двє́ры затворє́ныи в комо́рꙋ гдѣ ап(с)ли бы́ли пришо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159); На(д)то послꙋхай єщє с(т). Хрисосто́ма, дла чо́го бы в' о́лтари затворєными двє́рми офѣра Пр(с)тыхъ Та́инъ съвєрша́ласа (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 243).

2. Запечатаний. ◇ **листъ затвороный** *див.* **ЛИСТЪ².**

ЗАТВОРЖЕНЄ *с.* (*стп.* zatworzenie) запаморочення, заміша́ння: Вавилонъ албо затворжене розуму от злости и страсти, яко мовитъ святый Златоустъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273).

ЗАТВОРИСТЫЙ *прикм.* **1.** *(який зачиняється, замикається)* замиканий: ꙋ того домꙋ // ѡко(н)ницъ до ѡко(н) з двора затвористы(х) на завєса(х)... сторона двора ѡ(т) ста(в)ꙋ и ѡ(т) запꙋстꙋ ѡстрого(м) ѡстрожона (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 8).

2. Зачинений: Та(к) тєжъ в мѣстєх' затвори́сты(х), нашихъ на своє новыє св҃та з бро(н) нє пꙋща́ютъ, в робо́тахъ зака́зꙋютъ забира́ютъ и сажа́ютъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 15 зв.).

ЗАТВОРИТИ, ЗАТВОРІТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чим, ким) Зачинити, замкнути: а ѡнь... рєкль даи ми покои южь двєрѣ мои зат'ворєны соу(т), и дѣти мои со мною на ложи соуть нє могоу в'стати (1556-1561 *ПЄ* 266 зв.); она дей повидила, ижъ дей есми нашла церковъ не затвореную в ночы, и я дей затворила и своимъ // замъкомъ замъкнула (Володимир, 1579 *Арх ЮЗР* 1/VI, 65-66); И врата твои за́вшє дн҃ь, и но́чь, нє бꙋдꙋт' затворєны привєсти к тєбѣ си́лꙋ стра(н) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63); затвори́лємъ Кєл'ю свою и сѣнци знадво́ра, жєбы́мъ нико́

мȣ нє ѡ(д)ка́зывалъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); О старосто Люципєрȣ, стражєю затвори пєкло, Жєби жадной душѣ з нєго нє втєкло (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); А кора́бль Нѡ́євъ замкнȣлъ г(с)дь бг҃ъ знадво́рьѧ. и вхожє́нє двєрєй затво́рилъ под̕нєслъсѧ и пла́валъ по водѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

перен. (кому) *(унеможливити доступ до чого-небудь, його використання)* закрити: Вамъ того было догледети, а не кролемъ, которыхъ щодробливая рука ни кому не естъ затворена (Вільна, 1599 *Ант.* 855); вхо́дъ до Нб҃а затворєнъ, а ла́ска Бж҃їѧ далє́ко ѡ(т) нєгѡ́ стоӣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.).

2. (що, кого) *(помістити куди-небудь, не випускаючи назовні; позбавити волі, ув'язнити)* зачинити: затворили є́стє єго в̕ Малборкȣ да нє види(т) Кра́кова Льво́ва Вар̕шавы и прочї(х) мѣстъ: а́лє ѡ(т) прєзацнѣишагo гра́да горнаго Ієр(с)ли́ма, затворити єстє єго нє могли (1598 *Виш. Кн.* 310); а ѡсоуженици в тємни́ци затворєны(и), во смоу(т)коу соу(т) (1598 *Розм. пап.* 37 зв.); и повєлѣ цр҃ь затвори́ти ст҃го в тємни́ци (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166 зв.); Теды, из муки их изведши, в едину темницу затворили до другаго мучения (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); И пи́лносѧ ѡто́ лȣка́вый стара́єтъ. якѡ бы́ дȣ́шѣ на́шѣ вѣчнымъ гла́дѡмъ оумори́въ, И въ тмѣ грѣха якѡ в гро́бѣ затвори́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 18);

(кого от кого) відгородити, відсторонити, ізолювати: Тамо ємȣ ходи́ти // и па́лацы нб(с)ныє ѡгладовати чи(с)тою мл҃твою всѣгды во(л)но, затворили єстє єго ѡ(т) лица... воєво(д)ского и ва(с) всѣхъ роско́шнико(в) свѣта сєго (1598 *Виш. Кн.* 310-310 зв.); ѡ(т) лица ѡ(т)ца и сн҃а и ст҃го дх҃а и тмы тма(м) прє(д)стоѧщи(м) позо́рȣ а҃гглъского, затворити єстє єго нє могли (Там же, 310 зв.);

(що в чому) заховати, помістити: Ко прочитатєлю наєдинѣ сєго писанѧ Напрє(д) тєбє ѡ(т) тоє прє́лєсти ѡстєрєгаю (лю)би́мы(и) прочи(та)тєлю, да нє ищє́ши здє хитростєи сло́говъ..., алє́ слѣдъ сȣ́щє(ст)ва пра́в̕ды, в нє(и) жє живо́тъ вѣчный затворєнъ є(ст), да щȣпаєши да знаєши (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.).

3. (що) *(скласти, стулити що-небудь розкрите, розгорнуте)* закрити: за́тво́ривши кнїгоу ѡ(т)да́ль слоу́зѣ, и сѣль, и всѣ(м) очи... за́смотрѣлисѧ на́ нєго (XVI ст. *УЄ Літк.* 11); *Образно*: іли нє слыхали є(с)тє того, я́ко православныє ска́ргȣ всѣгды пи(л)нȣю(т), а ѡ(т) ска(р)ги о пра́вдѣ нико́ли слыхати нє могȣ(т): а то чє(му); длѧ того и(ж) ты́є вєли́кїє кни́ги сѡмнѣнѧ своє́го пєрє(д) ни́ми затвори(л), огло(х), ѡнѣмѣ(л), сȣдȣ правє(д)ного в ни(х) показати нє хочє(т) (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.);

(що, кому) *(про уста, язик) (примусити кого-небудь мовчати)* закрити, замкнути, стулити: Нєха(и) жє тєды дх҃ъ ст҃ы(и) тыє ȣста затвори(т), и ѡнѣмѣти да(ст), которыє бы то́є писа(н)є моє, за́вистїю хȣлити хотѣли (1598 *Виш. Кн.* 309); Бȣ́дє(т) за(с) и таѧ похва(л)ка ȣ проти(в)ны(х). Во́(л)но ти мо́вачи та(м) зао́чнє и в далєко(м) кȣтѣ, хо(ч) жє и пра́вдою, ѡ на(с) та(к) бєспє(ч)нє ши(р)мовати, а́лє коли бы єси тȣ(т) бы(л) и тобѣ бы є(с)мо то(т) язы(к) я́ко и Никифорȣ затвори́ли и пропи(с)нȣти нє да́ли (Там же, 309 зв.); Потомъ Смє(р)тъ... рєчє: ѡ чловєчє мѣзєрни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конєцъ живота твоєго ї готова єсми затворити ȣста твоѧ ї зѣници ѡчи твои (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡ Прєсла(д)ча́йшїи оуста́ Нб(с)нои прємоу(д)рости, сла(д)коглаголи́выи, молча́нїєм̕ затворє(н)нїи (Чернігів, 1646 *Перло* 94).

4. (що чому) *(зробити недоступним, неможливим для проходу, проникнення кого-, чого-небудь)* закрити, перегородити: то мови(т) абы затвори(л) дорогу всѧкому пого(р)шєнью хотєчи ѡказати и(ж) іс҃ нє тє(р)пєль с пригоды або и(ж)бы собѣ помочи нє мо(г) (II пол. XVI ст. *КА* 8, на полях);

(що) спинити, затримати: Моу́жный ѡнъ цр҃ъ єзєкїа запє(р) або затвори(л) жрє́дло звє(р)хнѣйшєє вѡ(д) сиѡ́нскы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269); *Образно*: та(к) и сп҃си́тє(л) на́шъ жрє́дло

сла́вы своєи жєбы на тѣло нє вытекло, затвори(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269).

Див. ще **ЗАТВОРЯТИ.**

ЗАТВОРИТИСЯ, ЗАТВОРИТИСА *дієсл. док.* **1.** Зачинитися, замкнутися: Яко тежъ и о десяти дѣвахъ оныхъ прикладне познаваемо: толко што едно олѣю для горѣня лямпъ своихъ въ начиняхъ своихъ, то есть въ тѣлѣ мѣшкаючимъ милосердіемъ до нищихъ, не просвѣтилися въ добродѣйствѣ своемъ, затворилися двери облюбенцовые, и не росказуеть имъ (1603 *Пит.* 54).

2. *(залишитися на самоті, закрившись, замкнувшись де-небудь)* зачинитися; заховатися: а кг(д)ы за ни(м) пого́нѧ бы́ла, затво́ри(л)сѧ в҄ таємно(м) мѣстє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 68 зв.); оуслы́шавши то Іа́ковъ въбѣгши и затвори́всѧ во одно́мъ мѣстє (серед. XVII ст. *Хрон.* 59); *Образно*: Чи нє лѣп҄шє было свѣ(т) пр(с҃)носо́щнаго ра(з)ума правосла́вно(и) цр҃кви дарова(н)ны(и) ви́дѣти, нѣ(ж)ли нн҃ѣ въ т҄мѣ пога(н)ски(х) наоу(к) затворитисѧ и оу́мєрєти (1599 *Виш. Кн.* 217 зв.).

ЗАТВОРИТИСА *див.* **ЗАТВОРИТИСЯ.**

ЗАТВОРІТИ *див.* **ЗАТВОРИТИ.**

ЗАТВОРНИКЪ *ч.* Затворник: Стєфа́н҄ тєды мни(х) взѧ́вши кни́го̑ чита́лъ. Того́ жъ оц҃а нашєго Софро́ніа... рєчє а́вва ѳєо́доръ єліо́тскі(и), я́ко бѣ нѣкі́й затво́рни(к) (Київ, 1628 *Лим.* 3 ненум.).

ЗАТВОРОНЫЙ *див.* **ЗАТВОРЕНЫЙ.**

ЗАТВОРЧИТЫЙ *прикм.* Який замикається на застібки: Святость светого Николы не великое, сребромъ оправлено, позлотисто. Святость Благовещенія пречистое Богородицы, затворчитое, сребромъ оправеное, позолотистое (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 8).

ЗАТВОРЪ *ч.* **1.** *(пристрій для замикання чого-небудь)* засув, замок: заклєпы затворы (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); а тєпє(р)... до́броти и ѡ(з)до́бы ѡноє заста́лєсь,... и жа́дноє нѣма́ючим҄ твє́рдости, а́нѣ сторо́жи, // а́нѣ двєрі́й, а́нѣ жа(д)ныхъ затво́ро(в), а́лє є́сть ѡтворєный плюга́вым, и дш҃и шко(д)ливымъ оу́мысла(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 8-9); прє(з) двє́ры вшо́лъ замкнє́ныи хс҃ алє чємоу прє(з) двє́ры затво́рєныє и потаємно прєража́ючи затво́ри албо замкнє́нѧ до сво́ихъ внї́йти хотѣлъ гь҃ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159 зв.); А тамъ изо всѣхъ сторонъ мѣдяниє ворота поставми, И затво́ри жєлѣзними ланцухами моцними стягни, И твердими колодками Барзо замкни! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); *Образно*: их вѣры князь мира сего адовымы вратами захватити и звытяжити в затвор своея прелести не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

2. *(місце ув'язнення) заст.* затвор: а́лє то чо̑днѣишаѧ, и(ж) сѧ вы посло̑ханѧ(м) правды нє хвалитє, а́лє кры́вдою и звитѧ(з)ство(м) правдо̑ хєл҄питє, хвалитєсѧ затвора(ми) тємны(ч)ны(ми), битьє(м) и забитѧ(м) (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); такъ вѣдаитє, и(ж) бо(л)шє(и) тєпє(р) на ва(с) крычит и ѡбличає(т), ни(ж)ли пєрво коли в҄ затворѣ нє бы(л), затворили є́стє єго в҄ Малборко̑ да нє види(т) Кра́кова Лво́ва Вар҄шавы (Там же, 310).

3. *(житло затворника)* затвор, келія: ви́дѣвши тоє вє(л)ми почо̑ди(х)сѧ, и про́сты(м) малы(м) чо̑до(м), алє со о̑дивлєнїє(м) вєлики(м) и о̑жасо(м), ра(з)со̑жда́ючи в собѣ са(м) в҄ затворѣ, тємницѣ бє(з)мо(л)вїѧ сєдѧчи, я́ко ка́ко и ѡ(т)ко̑до̑ бы вм(с) тако́є ла(с)ки да́ро̑,... доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.);

затворництво: Але надто того Серафиона, яко инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ повинного, для спасенія его, водлугъ регулы нашое мнишеское, въ затворъ постничества сказуемъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 218).

4. Закриття, за́мкнення: на то(м) жє мнѣ, ...вола́н҄ѧ поча́токъ оучини́ти налєжа́ло: абы твои́хъ чє́стныхъ оу́стъ в҄ сло̑жбѣ Бж҃ои затво́ръ, мои́м҄ окаѧ́ннымъ в҄ то̑́южъ сло̑жбо̑ Бж҃ю ста́л҄сѧ отво́ръ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 8).

ЗАТВОРЯТИ, ЗАТВОРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому що) Зачиняти, замикати; Пыта́ємо... // чомоу́ ты(х) цр҃квєй цр҃ква́ми призна́ти нє хо́-

четє… чомȣ имъ тыє двє́ри затворѧ́єтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 25 зв.-26); Ключару до аду, Петра не потваря́й, и собѣ до Христа врата не затворяй (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); obsero, as, заключаю, затворяю (1642 *ЛС* 286); *Образно*: а́лє абы́сь ми нє рѣ(к), жє то мо́жє(т) то́тъ ты(л)ко кото́рыи ма́ло що з'трѣши(в), я за(с) мо́влю, нєха́й боу́дє(т) кто вшєлѧ́кихъ грѣхо́въ // напо(л)нє́ный, и всє зло́є чи́нить що ко́львє(к) є(д)но затворѧ́єтъ кролє(в)ство нб(с)ноє (Острог, 1607 *Лѣк.* 16-17);

закривати, приховувати: obstrudo, сокриваю, затворяю (1642 *ЛС* 287).

2. (за що) *(позбавляти волі, ув'язнювати)* зачиняти: Аще же ни и сими досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них налагайте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); Гдє є́стє в' тє(м)ница(х) посѣща́ли, нє вм(с)ли в' тємница(х), за пра́вдȣ затворѧєтє, и бѣды лю́дє(м) хр(с)тїа(н)ски(м) тє(р)пѣти єдна́єтє (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.).

Див. ще **ЗАТВОРИТИ.**

ЗАТВОРАТИ *див.* **ЗАТВОРЯТИ.**

ЗАТВРЪДИЛЫЙ *див.* **ЗАТВЕРДѢЛЫЙ.**

ЗАТВРЪДѢЛЫЙ *див.* **ЗАТВЕРДѢЛЫЙ.**

ЗАТВРЪДѢТИ *див.* **ЗАТВЕРДѢТИ.**

ЗАТЕГАТИ *див.* **ЗАТЯГАТИ.**

ЗАТЕГНЕНЫЙ *див.* **ЗАТЯГНЕНЫЙ.**

ЗАТЕГНУТИ *див.* **ЗАТЯГНУТИ.**

ЗАТЕГЪ *див.* **ЗАТЯГЪ.**

ЗАТЕКЛОСТЬ *ж.* Крововилив, гематома: прока́зы, и глȣхоты… полѣчи́ла… о́чныи бо́лєсти, бѣлма и затє́клости, къ томȣ и хоро́бъ во́дногѡ трȣда… злы́и злѣчи́ла вро́ды (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816).

ЗАТЕМНЕНЪ *див.* **ЗАТЕМНЕНЫЙ.**

ЗАТЕМНЕНЫЙ, ЗАТЕМНЕНЪ *дієприкм.* **1.** *(потемнілий)* затемнений: Амма: затємнє́на, а́бо сгорнєна (1627 *ЛБ* 175).

2. *Перен.* *(позбавлений моральної чистоти)* забруднений, зганьблений: оучи(т) на(с) пи(с)мо стоє и волає(т) на ты(х)… справцо(в) свѣта того, жєбы ѡни свѣтили свѣтоу справами своими добрими и наоукою яко ап(с)ли стыи были свѣтило(м) всємоу свѣтоу и нѣ в чо(м) нє затємнєны были анѣ ты(ж) засмръдѣли(с) были (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112 зв.).

ЗАТЕМНѢТИ *дієсл. док.* Затемніти, затьмаритися: алє єв(г)ли(с)та свѣ(д)чи(т), єсли(ж) выбравши сȣ(л) зємли засмє(р)дить(с) и свѣтло(ст) свѣтȣ бывши затємнѣє(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112 зв.).

2. *(про астрономічне явище)* затемнитися: В то(т) ча(с) зє(м)лѧ сѧ трѧсла, громи, блискавицѣ страш'ныи были, слнцє было затє(м)нѣло (XVI ст. *УЄ Трост.* 75); в то(т) ча(с)… слнцє за́тємнѣло м(с)ць вѣ кровь ѡ́бє́р'ноу(л)сѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 13 зв.); въ то́й ча(с)… //…слнцє бы́ло затє(м)нѣло (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 73-74).

ЗАТЕМЪНЕНЪЄ *с., перен.* Навала: Янъ Скипоръ… сведчилъ… о то, ижъ под час затемъненъя, албо рачей вторгненя неприятеля Крыжа Светого, козаковъ з татарами, подданые менованых их мл. …меновите… // Иванъ Дудка… Левко Скибикъ… починивъшисе козаками,… пану Кгрыбовъскому, также шкоды починили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 241-242).

ЗАТЕРТИ *дієсл. док., перен.* (що) *(замовчати, приховати що-небудь)* затерти: Хотѧчи тȣ́ю пока́занȣ́ю, оунѣи бєрєстє(и)ской баламȣтню́ и нава́жность дѣєпи́сь зате́рти, скро(н)и́ти и покри́ти, а блазє́нъство при́кроє людємъ оцоукрова́ти ка́жєтсѧ на то́є, абы показа́лъ ижъ нє была́ пови́нная рє́чъ с той оунѣєю або зго́дою оповѣда́ти з лю́(д)ми свѣ(т)скими (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.); Проти(в) того(ж) то та́къ я́сного сло́ва Єв(г)ли́стова, жє доложи(л), и Бъ былъ Сло́во, нє могȣчи́ ю́жъ Новокрщє(н)цы жа́дноє рє́чи змы́слити, якъ бы то могли затє́рти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 63).

Див. ще **ЗАТИРАТИ, ЗАТРИТИ.**

ЗАТИКАЛО *с.* Затичка, чіп: obturamentum, затикало (1642 *ЛС* 217).

ЗАТИКАТИ *див.* **ЗАТЫКАТИ.**

ЗАТИМЪ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТИНАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) *(ударяти з силою чим-небудь гострим)* затина́ти: Ра́дѹйсѧ Пщо́ло, котраа ме́дъ выпѹща́єшъ, А жало(м), блюзнѣрцѡ(в) на Дх҃а, затинаєш҄ (Львів, 1614 *Кн.о св.* 405).

ЗАТИНАТИСА *дієсл. недок.* Заікатися, *діал.* затинатися: ѡ(н) сѧ вымовлѧ́лъ гоу́гнив҄ство(м). и на мо́вѹ затинаючисѧ, нє проу(д)кїй язы(к) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 117).

ЗАТИНКА *ж. Діал.* Затинка "нижня потовщена частина веретена". Вл. н., *ч.*: Иван Зати(н)ка (1649 *РЗВ* 153).

ЗАТИРАЛНЫЙ *прикм.* Затиральний: по(з)ваны(и) побра(л)... ко(т)ло(в) горє(л)чаны(х) с трубами шє(ст)на(д)ца(т)... а сє(м)на(д)цаты(и) вєлики(и) затира(л)ны(и) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); з спижарни... котъловъ горелчатных пятъ, а шостый затиралный... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); котловъ горелчаныхъ дванадцатъ и одинъ затиралный,... кгвалтовне позабиравъши... до вуйта... отвезти... розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

ЗАТИРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(знищувати)* затирати: А тымъ дей слуги и подданые его тотъ следъ, зъ росказаня его почали тратити и по немъ депътати и затирати (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243).

2. *Перен.* (що) *(приховувати що-небудь, знищувати доказ чого-небудь)* затирати: Тыхъ збойцовъ въ погоню, якъ ся // рекло выправивши, самъ слѣдъ прехитрства своего затираючи,... пустился до Замостя, якобы нѣгды нѣчого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1059-1060).

Див. ще **ЗАТЕРТИ, ЗАТРИТИ.**

ЗАТИШЄ *с.* **1.** *(захищене, тихе місце)* затишок: а́лє мае́тность свою. брѹхови повѣривши, роско́шнє в҄ роспѹстахъ, як҄бы свинѧ в҄ зати́шѹ // валѧ́ючисѧ. дни и лѣта свои потра́тили (Львів, 1642 *Час. Слово* 274-274 зв.).

2. *Перен. (стан душевного спокою)* затишок: бє(з)мол҄в҄ствѹю, в҄ зати́шѹ живѹ бєз҄ го́монѹ (1596 *ЛЗ* 29); Бєзмолствѹю: В зати́шѹ а́лбо бєз го́монѹ живѹ (1627 *ЛБ* 6); Бѣда грѣ(ш)никѡмъ: ґды справе́дливыи по прави́ци стоѧ́т҄, а ѡни в҄ смѹтках҄: гды грѣшници воспла́чѹтъ, а справедли́вїи тѣшатъсѧ:... ґды справєдли́выи в зати́шѹ, а грѣшныи в҄ бѹрли́вости и // оутрапе́ню (Львів, 1642 *Час. Слово* 271 зв.-272).

ЗАТИШЇЄ *с.* (*цсл.* затишиє) *(відсутність звуків, шумів)* затишок, тиша: Бєзмо́лвїє: Ти́хост҄, молча́ньє, нєгѹ́чє(н)є, тишина, зати́шїє (1627 *ЛБ* 6).

ЗАТИШНЫЙ *прикм., перен. (спокійний, приємний)* затишный: островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ..., вечне отдаемо и на тое затишное, безмолвное и безпечалное житие иноческого чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); я(ко) да готѹєтъ поко(и), и мѣсто ѡ(т)починє(н)ѧ, мѣсто прохладноє. мѣсто поко(и)ноє, мѣсто зати́шноє. ѡ(т)нюдѹ же ѡ(т)бѣжє всѧкаѧ... пєча(л) и воздыханїє (до 1596 *Виш.Кн.* 267 зв.); Бє(з)мо́лвны(и): Зати́шны(и), споко(и)ны(и) (1627 *ЛБ* 6); чл҃вчєє прироже́нїє сходи́ло з҄ зати́шного и споко́йного ме́шканѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 640).

ЗАТИШЪНО *присл. (зручно)* затишно: ѹ вєжи воротъно(и) при зємъли на помостє стоѧ(н)є сторожомъ и дєломъ затишъно алє нєбє(з)пєчно абы сѧ звлаща ѹ вєтръ нє ѡбалило (1552 *ОКан.З.* 19).

ЗАТКАЛНИЦА *ж.* За́тулка, заслінка: А(н)дрєю ковалю ѡ(д) роботы за(т)ка(л)ницы и ро(з)ны(х) дробѧ(з)ко(в) fr: 2. (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

ЗАТКАТИ *дієсл. док., перен.* (що) *(перекрити)* затулити, закрити: по́ки єщє нєконе́чнє пото́плєна єстъ твоѧ робо́та, затка́єшъ жро(д)ло зло́стєй. боу́дєш҄ мочи и то що на(д)гнило зно́вѹ збѹдова́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 95); грѣшникѡвъ абы́сѧ з҄ го́лосомъ грѣха́ми затка́нымъ нє ѡ(т)зыва́ли до до Па́на, а́лє жєбы́сѧ пе́рвѣй ѡчи́стили (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

◇ **заткати оуши, оушомъ (ушью) заткати:** а) *(закрити вуха, щоб нічого не чути)* – заткати

вуха: гроубыє народовє которыє вѣрѹ бє(з) писма вѣрили, коли бы имъ кто то ѡповѣдалъ, што єрєтики выналѣзли, заразъ бы собѣ заткали оуши (Острог, 1598-1599 Апокр. 114 зв.); б) *(спеціально не звернути уваги на що-небудь сказане)* заткати вуха: А што слы(ш)но ѡ (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовѹ и(з) ипатиє(м) и писанѧ до сєбє посылаємо абы то(и) пєкє(л)ны(и) смра(д) пропа(с)ти... ѹшо(м) за(т)кати и до покою цє(р)ко(в)ного при(и)ти нє є(ст) то подо(з)рє(н)є алє ѹважє(н)є спра(в) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Благословени суть братия // нашы Михайло, архиепископъ митрополитъ, и инъшие епископы его Руские, которые ушью не заткали на голосъ Господенъ, але стоящему Ему у дверей серъца и толъкущему отворыли (Вільна, 1599 *Ант.* 733-735); **уста заткати** – *(примусити припинити якусь діяльність)* примусити замовкнути, заткати рота: чи́мъ и позоста́лы(м) кото́рыє бы могли в выдава(н)ю кни́гъ црк҃ви ст҃ои въсточнои потрє́бныхъ оуслѹгова́ти, доро́гѹ загороди́ли, а нє тылько сє́рцє и роу́ки, алє и оуста ѡкроутнє заткали и завяза́ли, жє моу́сѧт... таковы(х) пра́цъ занєха́ти, и замо́лчати (Острог, 1606 *Нал. Мол.* 3).

Див. ще **ЗАТКНУТИ, ЗАТЫКАТИ.**

ЗАТКНУТИ, ЗАТЪКНУТИ *дієсл. док.* Заткнути. ◇ **заткнути уста** – *(примусити замовкнути)* заткнути рота: А гды мо́вилъ Г(с)дь, жє нє оумєрла, а́лє спитъ: насмѣва́ли сѧ слы́шачїѣ: длѧ то́го пє́рвѣй допѹсти(л) а́бы насмѣѧли сѧ, слы́шачи, гды мо́вилъ ижъ оумє́рла, а́лє спи́тъ заткнѹлъ оуста, кото́рыѣ бы потомъ хотѣли сла́вы єгѡ оуймова́ти и мо́вити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 630); **затъкнути уши, уши заткнути** – *(спеціально не звернути уваги на що-небудь сказане)* заткнути вуха: а што тѧ(ж)що(го) нє до́сы(т) на то(м) жє са́ми запрага́єтє сѧ, або ю(ж) наза(д) троу́дно запря́гъши сѧ а́лє и́нъши(х) шїи, (затъкноу́вши ѡ(т) о́ни(х) сло(в) оу́ши свои, жє са́мовла(ст)ного чл҃ка сътвори́(л) б҃ъ...) въ понєво́лъноє ѧ́рмо шрѹбоу́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Противъ кото́рыхъ оу́ши заткнѹвши, добра // и вєлми д҃ши пожитє́чна є́стъ, прм(д)рого Григо́рїа Бг҃осло́ва дєржа́тисѧ сло́въ, кото́рый ѡ(т)повѣдѣ(л) Македонїа́нѡ(м) кгды пыта́ли ѡ похожє́нѧ(х) Сн҃а и Дх҃а (Київ, 1619 *Гр.Сл* 267-268); **носъ заткнути** – *(затулити пальцями ніздрі, щоб не відчувати неприємного запаху)* заткнути ніс: Кгды вє́нцъ з̾ нє́го ди́вный а о́стрый Смро́(д) захо́ди(т), И бы прїа́тєль. носъ заткнѹвши прє́чъ ѡ(т)хо́ди(т) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2 зв.).

Див. ще **ЗАТКАТИ, ЗАТЫКАТИ.**

ЗАТЛУМЕНЄ, ЗАТЛУМЕНЬЄ *с.* (*стп.* zatłumienie) **1.** Затирання, приховування: слѹхачомъ за́сь всѧ́кимъ спо́собомъ, по(д) стра́хомъ выклѧ́тьѧ а́бы // нє чита́ли са́мы(х) проти́вных̾ пи́смъ зака́зѹют̾, ѡ кото́рыхъ оутає́ньє, затлѹмє́ньє, и затрачє́ньє, на(д)дєръ сє вєли́коє стара́ньє чинить (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.-5).

2. *(припинення існування чого-небудь, ліквідація)* знищення: тую дорогу... //... губитъ, а до местечка пречоного Малого Корчика... наворочаєтъ, ку великой кривде и шкоде и знисченю места... Красного Ставу, и ку затлуменю границы зъ местечкомъ Корчикомъ (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440-441); важъноє бы(т) нє можє(т), звлаща жє старыє дукты и комисиє иначє(и) ѡ(т)пєваю(т), // ты(л)ко то ку шкодє и затлумєню дукъту по(з)ваны(х) чиня(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 214-215); татаровъ..., на выкоренене стану рыцерского и на затлумене а праве знищене и выгублене шляхецкихъ вольностей... // затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

Пор. **ЗАТЛУМИТИ.**

ЗАТЛУМЕНЬЄ *див.* **ЗАТЛУМЕНЄ.**

ЗАТЛУМИТИ, ЗОТЛУМИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(припинити чиє-небудь існування)* знищити: вода ѹвє(с) свѣтъ и вє(с) наро(д) лю(д)ски(и) звєрата и всю рє(ч) живѹчѹю затлумила, затопила и понурила (1582 *Кр. Стр.* 20 зв.);

(що) затлумити, придушити: єсли... ро́зѹмъ єгѡ..., прира́зитъсѧ мы́слємъ нєчи́стымъ, на-

тыхъмѣстъ дѹховє з'зрáды, жи(р) собѣ найдѹютъ,… а затлѹмúвши добрыи зáмыслы, спустóша(т) дш҃ѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 341);

пропадати: але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную,… которое, кгды выросло, затлумленно ест, в них все и гинет а усыхает в них правдивая вѣра (Вільна, 1600 *Катех.* 73).

2. *Перен.* (що) Затьмарити, заглушити: славу христову божию затлумивши и угасивши, а на…, папѣ римском, латинский род вѣру свою фундует (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); и тáкъ имѧ и слáва хв҃а котóрѹю з м(д)рости и оумѣєтности мѣ(л) затлѹмéнаѧ мáла быти, алє слáва дóбры(х) нє затлоумлѧ́єтсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); се, абы хвалу Божую и насвятшое Панъны затлумил, церъков и месце тамошънее кривъдил, а за тымъ законъниковъ с тамтого месца вытеснул (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764);

(кого чим) *(замінити чимось іншим)* витіснити: Великого посту укоротили, и иншихъ вилиями, суботствомъ… затлумили! (1582 *Посл. до лат.* 1137);

(що) *(відмінити, ліквідувати)* звести нанівець: Собóры светы́є южъ дáвно ѡна зотлѹмúла: а тымъ самымъ ст҃ои црк҃ви Хв҃ой óчи вылѹпила (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8); Чомѹ протúвѧчисѧ нѣкоторыи, а прóсто, хотѧчи то затлѹмити и в' забытіє привєсти, смѣю(т) мóвити, я́кобы тыхъ книгъ Цр҃ковъ… нє принѧла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 107);

пригасити, затамувати, подавити: тєлéснѹю рóско(ш) тáкъ оугасúлъ, жє згóла затлѹмлéна оуспокоéна была, и жáдныхъ' прúкростїй нє наносúла (Київ, 1627 *Тр.* 555); за лáскою бóз'скою, и за на(т)хнéнїє(м) єго… горѧ́чо(ст) тєлéснои пожадлúвости до ѡста(т)кѹ мóжє быти затлѹмлéна (серед. XVII ст. *Кас.* 71).

Див. ще **ЗАТЛУМЛЯТИ.**

ЗАТЛУМЛЯТИ, ЗАТЛУМЯТИ, ЗАТЛУМАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(припиняти існування чого-небудь)* знищувати: тая шибеница естъ поставленая на пострахъ тымъ, которые бы тоею дорогою ездили, албо затлумяючи границу стародавную (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 442); **з свѣта затлумляти** – *(убивати, знищувати)* зі світа зводити: Нє ды(в) єслы зводя(т) бытвѹ с посторо(н)ными. Алє то дывъ жє ва(л)чатъ з мєщаны своими: Нє ды(в)но жє чєрє(з) ню з свѣта затлѹмляю(т). Алє дывно жє свои(ж) вла(с)ныи чло(н)ки забываю(т) (1636 *Лям. о приг.* 6 зв.).

2. *Перен.* *(відмінювати, ліквідовувати)* зводити нанівець: достоенъства и вряды духовные Грецкого закону не уменшане, не затлумяне, але овшемъ въцале захованые быти маютъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 514); повúнни бѹдємо достóєнствъ… тáкъ рúмского, яко и грéчєского зáконѹ боу́дѹчи(х) нє оумєншати, ани затлѹмѧти, и ѡвшємъ в цѣлѣ захов́ати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); Комужъ тутъ лепей верыти: чы Филялетовой баламутни, чы подъметному листрыкейскому ихъ соборови, которымъ затлумляючы правдивый Ѳлорентейский соборъ, ѳалшывый якись… подкидаютъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 965);

(що) затьмарювати, заглушувати: о которомъ то попе своемъ ничого не ведаю, где его подѣли, затрудняючи и затлумляючи справу и слушную справедливость цорки моее (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 543); Припáтръсѧ кóждый в' тóмъ Барóнѣѹшѹ, я́ко // я́снѹю прáвдѹ затлѹмѧ́ютъ, оплáтокъ або опрѣснокъ хотѧчи оукгрѹнтовáти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264);

(що) *(затримувати, затягувати виконання чогось)* зволікати: єє м(л). кнєгини Вишнєвє(ц)[кая] рєчми нєпотрєбными и нєправными ку зволоцє справєдливости и приводєчи до шко(д) мєнє, справу мою затлумяєть (Житомирщина, 1600 *ККПС* 171).

Див. ще **ЗАТЛУМИТИ.**

ЗАТЛУМЛАТИСА *дієсл. недок.* *(применшуватися у величі, значенні)* затьмарюватися: и тáкъ имѧ и слáва хв҃а котóрѹю з м(д)рсти и

оумѣєтности мѣ(л) затлꙋ́мєнаѧ ма́ла быти, алє сла́ва до́бры(х) нє затлоумлѧ́єтсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); Та́къ жє и тєлє́сным҆ стара(н)ємъ зна́тый, то́єст҆, чл҃вкъ сєгосвѣтнїй, хотачи сло́во Б҃жєє слы́шати затлꙋ́млѧ́єт҆сѧ, и я́къбы ро́зꙋмꙋ нє мѣл҆, става́єт҆ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 358).

ЗАТЛУМЯТИ ЗАТЛУМЛЯТИ.

ЗАТЛУМАТИ ЗАТЛУМЛЯТИ.

ЗАТМЕНЄ, ЗАТМЕНЬЄ, ЗАТМЕНА, ЗАТМѢНА *с.* **1.** *(астрономічне явище)* затемнення, затьмарення: М(с)ца авгꙋ́ста ѕ҃. второ́й го-ди́ны в но(ч). м(с)ць бы(л) в затмє́ню (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); Затмѣна сл҃нца, которо́є по(д) ча́съ стр(с)тїй сп҃си́тєлны(х) бы́ло,... в҆правдѣ чоудо́вноє є(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); Ра́дꙋйсѧ за́рє сл҃нца, котро́є затмє́ньє Оутєрпѣло, в҆ смꙋ́тноє с҃на погрєбє́ньє (Львів, 1631 *Волк.* 26); теды солнце по килка разъ затмилося было, а того затменя обыватели Вавилонскии з великимъ страхомъ смотрѣти и видѣти мусѣли (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); В то́й ча́съ... затмє́на сл҃нца стра́шноє (Чернігів, 1646 *Перло* 142).

2. *(тимчасова втрата здатності бачити)* засліплення: тогды(ж) припало на нєго затмє(н)є и тє(м)но(ст) и ѡколо сєбє щупаль и иска(л) хто бы єго вывє(л) (II пол. XVI ст. *КА* 68).

3. *Перен. (тимчасова втрата здатності ясно мислити, запаморочення)* затьмарення: И запра́вды вєли́кїй оупо́ръ Лати́нникѡвъ, и затмє(н)є якобєсь. Жє... вѣрити нє хота(т), алє шпы́раю(т)... потємнє́ными ро́зꙋмами (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 95); затмѣна которо́є грѣ(х) пръворо(д)ный в раю початко(м) бы́лъ, далє́ко страшнѣ́йшєє было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); як ѡ́чи тєлє́сныє до зрѣнїѧ собѣ... нє потрєбꙋ́ю(т) нѣчиєи наꙋки, та(к) анѣ ѡ́чи на́шѣ внꙋ̂т҆рныи дх҃о(в)ныи, бы ѡ(д)но ѡ(т) затмє́на, або мглы, и ѡ(т) и(н)ших причи́нъ слѣпоты были во(л)ны (серед. XVII ст. *Кас.* 84).

Див. ще **ЗАТМЕНИЄ.**

ЗАТМЕНИЄ, ЗАТМЕНІЄ, ЗАТМЕНЇЄ *с.* (*цсл.* затмєниє) те саме, що **затмѣна** у 1 знач.: Въ томже року 1620,... по заходе слонца страшное затмение месяц было, которое было годинъ две (поч. XVII ст. *КЛ* 90); гла(д). мо́ры. ва(л)ки. дрижєнїє зє́млѣ. за́тмєнїє сл҃нца (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31 зв.); obscuratio, затмєніє (1642 *ЛС* 286).

ЗАТМЕНІЄ *див.* **ЗАТМЕНИЄ.**

ЗАТМЕНЬЄ *див.* **ЗАТМЕНЄ.**

ЗАТМЕНА *див.* **ЗАТМЕНЄ.**

ЗАТМЕТИ *див.* **ЗАТМИТИ.**

ЗАТМИТИ, ЗАТЬМИТИ, ЗАТМЕТИ *дієсл. док.* **1.** *(зробити темним, прикривши або затуливши собою світло)* затьмарити: и стал҆сѧ ѡблакь и зат҆ми(л) // ихь а и голосъ изь ѡблака пришоль рєкоучы сє єсть с҃нь мои възлюблєн҆ныи (1556-1561 *ПЄ* 159-160); И сталсѧ ѡблак и҆ затмил их. а голос за ѡболока прїшол рєкучи. сє єсть // с҃нь, мой възлюблєньный (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 58-59); котрїй мѣсаць на тры ца́лыє годи́ны по(д)па(д)ши по(д) сл҃нцє спокоє́мъ моу почєка́ти спра́вилъ, а но́чны(м) помръкнє́на(м) в҆вє(с) по(д) сл҃нцємъ кроу́гъ зє́мный затми́вши: до порѧ́дкоу бѣгоу своєго проу(д)ко сѧ вєрноулъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.); Гды затми́лъ в҆ дво́хъ Плянє́тах҆ ясно(ст) всєгѡ свѣта, И нє да́лъ розєзна́ти ѡ(т) Ѡсєни Лѣта (Київ, 1632 *Євх.* 301);

(стати темним, невидимим) затьмитися: тамь были страшлївыи дивы, и(ж) сѧ зємлѧ трѧсла и сл҃нцє зат҆мило и скалы сѧ падали и црко(в)наѧ завѣса ра(з)дралаѕѧ на(д)воє, то є(ст) початокь старого законꙋ скончилосѧ, и новый направи(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 42 зв.).

2. *Перен. (внести щось неприємне, важке в чиє-небудь життя)* затьмарити: ѡ Гла́во на́й-милшогѡ С҃на моє(г),.. то єси бєз҆ мл(с)ти, ѡ́стримъ тє́рнїємъ изранє́нна, Кро́вѣю и пра́хомъ затмє́нна (Чернігів, 1646 *Перло* 94); Д҃нь онъ нєха́й сѧ ѡборо́титъ в҆ тє́мности, нєха́й сѧ ѡ нє́мъ нє пыта́єтъ бг҃ъ звысока, и нєха́й нє бꙋ́дє ѡсвѣчо́нъ свѣтлостю, нєха́й єгѡ затмѧ́тъ тє́мности, и тѣнь смє́рти нєха́й єгѡ́ ѡсадє мо́рокъ а нєха́й бꙋ́дє ѡгорнє́нъ го́ркостю (серед. XVII ст. *Хрон.* 57);

(закрити, прислонити, зробити сумним) затьмарити: Ото ю́жъ є(ст) (ѡ смꙋткꙋ) помраче́нный. Южъ его те́мно(ст) тира́нства затми́ла, В' гро́бѣ закри́ла (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.); Лица красота́, вса блѣдостю въ страданїю тво́ємъ измѣне́нна, и тмо́ю си́нихъ Ра́нъ затмє(н)на (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.); Ты́мъ рꙋме́н'цємъ зафарбова́вши ср(д)ца свои,... всѣ Бгꙋ оуго-ди́вшїи стыи, стєрєгли пи́лнє, а́бы нє оугаса́лъ нѣгды, абы́ жа́днаа єгѡ рєчъ нє затми́ла (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

3. *Перен.* (що) *(зробити що-небудь менш помітним, менш значним)* затьмарити: затопта́ли єстє ихъ // стє́жки затми́ли єстє и(х) прєсвѣтлꙋю сла́воу (Острог, 1598 *Отп. КО* 16 зв.-17).

Див. ще **ЗАТМАТИ.**

ЗАТМИТИСЕ *див.* **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМИТИСЬ *див.* **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМИТИСЯ *див.* **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМИТИСА *див.* **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМѢВАТИСЯ *дієсл. недок. (ставати темним внаслідок астрономічного явища)* затемнюватися: Учень. Про що ся м(с)цъ затмѣваетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 541).

Див. ще **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМѢНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (темний внаслідок припинення доступу світла)* затемнений: была такова́а вєли́кость а гꙋстость стрѣлъ, и́жь те́жь всє повѣтрїє напо́лнєно стрѣла́ми, я́кѡ бы ѡболоки затмѣными (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

ЗАТМѢТИСЕ *див.* **ЗАТМѢТИСА.**

ЗАТМѢТИСА, ЗАТМѢТИСЕ, ЗАТМИТИСЯ, ЗАТМИТИСА, ЗАТМИТИСЕ, ЗАТМИТИСЬ *дієсл. док.* **1.** *(стати темним внаслідок затемнення або інших природних явищ)* затьмаритися, затемнитися: а за́ра(з) по ꙋтрапе́нїю днѡ(в) о́ны(х) слнцє затми(т)са и м(с)цъ нє да(ст) свѣта своє́го (Вільна, 1596 *З.Каз.* 26); и затмилосє солньцє и повѣтрє… и вышла з дыму сара(н)ча (XVI ст. *КАЗ* 619); И то́гды ста́нꙋли(с) те́мности ве́ликыи по въсєй зє(м)-ли… и за́т'мило(с) слнцє (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 29); затми(т)са слнцє на в'схо́дѣ своє(м), и мѣсацъ нє да́стъ свѣтлости своє́є (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Обачъ Небо, щося стало, и злякнися: И съ страху съ свѣтлы своими все затмися (Львів, 1630 *Траг.п.* 161); так же того самого дня, коли ся народило,… теды солнце по килка разъ затмилося было (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); а коли сє ѡборочáлъ тꙋда и сюды, а́лє сє нбо затмѣло, и ѡ́болоки и вѣтръ, и ста́лъ сє до́ждь вєли́кїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 312).

2. *(про очі, зір) (втратити зір)* осліпнути: зстарѣлса те́ды Ісаа́къ и затмѣлиса очи єгѡ и ви́дѣти нє мо́глъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 41).

3. *Перен.* Погаснути: И що́жъ смꙋтнаа, що бꙋдꙋ чини́ти; Ѡ(т)кꙋль оутѣхи ма́ю ю́жъ зажи́ти; Кгды в' гро́бѣ моа оутѣха са скри́ла, Та́мса затми́ла (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); єсли то(т) свѣ(т), который є(ст) в тобѣ затмитьса, тогда… мꙋси(ш) са тє(м)ный стати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.).

Див. ще **ЗАТМѢВАТИСЯ.**

ЗАТМАТИ *дієсл. недок., перен. (робити що-небудь менш сприятливим до чогось, притуплювати)* затьмарювати: лѣни(в)ство ѡслѣпла́єтъ мысль, и до понатя цно(т) єи затма́єтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.).

Див. ще **ЗАТМИТИ.**

ЗАТОКА *ж. (ріки)* затока: розсказалъ... атаманови своему Ермакови... абы розные кривды и деспекты въ кгрунтах, озерах, затоках, поляхъ а сеножатех скаржучим от церкви Божое чинил и выражалъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525); и бы́ло на́ што смотри́ти, по всѣхъ выспахъ, по́ бе́рєгахъ, по́ при́станєхъ, и по́ зато́кахъ, то́ єст', кꙋпы и грома́ды пога́нѡвъ поздыха́лыхъ выкинєныхъ лєжа́чїи (Київ, 1627 *Тр.* 668).

ЗАТОНУТИ *дієсл. док.* **1.** (чим) Залитися, затопитися: Якъ во дни Ноевы увесь свѣтъ былъ затонулъ водою, также и въ день судный небо и землю огнь огорнетъ (1603 *Пит.* 58).

2. *(занурившись у воду, упасти на дно річки, моря і т.ін.; потонути)* затонути: всѣ и́хъ

чолны оузбрбєных҆ напблнєныи розєрвалисѧ и затонꙋли (Київ, 1627 *Тр.* 682).

ЗАТОНЪ *ч.* **1.** *(місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера)* затон: записалъ есми.., селище… манастырю.., с пашными землями,… и с озеры, и из затоны, и з бобровыми гоны (Київ, 1512 *АрхЮЗР* 1/VI, 17); а по ѡбєюхъ инькулєхъ… ѡзєра ꙋстꙋпны(и) и западны(и) затоны засякли ловєньє рыбъ и бобровыи гоны (1552 *ОЧерк.З.* 10).

2. Вл.н.: панъ воевода… таковою границою описалъ: почавши отъ рѣки Днѣпра увєрхъ озера Затона, а зъ того озера въ долину Глубокую (Городно, 1568 *АЗР* III, 146).

ЗАТОПИТИ[1], ЗАТОПИТЬ *дієсл. док.* (що, чим) *(розтопити що-небудь (піч, грубу і т.ін.), розпалити вогонь де-небудь)* затопити: просилем о дрыва затопить келью и того ми не дал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); дѣло и(х) будє(т) ранѣ(и) до школы при(и)ти, шкблу помєсти, в пєчи затопити, и ꙋ двєрє(и) сѣдѣти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6).

ЗАТОПИТИ[2], ЗАТОПЫТИ *дієсл. док.* **1.** (що чим) *(покрити водою який-небудь простір; залити (під час повені, зливи, при створенні штучного водоймища)* затопити: а к томꙋ дєй ѡн заставил став собѣ ꙋ в ымѣни своєм Сєлцы и трєх имѣнєй єго пола и сєножати затопил къ єго бєрєгꙋ (Варшава, 1526 *AS* III, 288); кнзи збаражъскиє... повєдили ижъ... ѡзєро затопилъ ...панъ та(р)новски(и) ставомъ которы(и) ста(в) // заставилъ кꙋ бєрєгꙋ князє(и) збаражъскихъ (1546 *ОГ* 87 зв.-88); ста(в) дє(и) собѣ занѧ(л) которы(м) ставо(м) дє(и) свои(м) затопы(л) зємлю ншу (Луцьк, 1553 *ЦДІАК* 223, 1, 1, 1); ты(м) дє(и) ставомъ своимъ нємало зємли и сєножаті єго во(л)чковъскои затопили (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/I с, 1898, 10); А водꙋ тє(ж) маєть та(к) дє(р)жати якобы вє(р)хнєго млына нє затопи(л) (1566 *ВЛС* 82); свѣ(т) которы(и) бы(л) то(г)ды водою затоплє(н) изгину(л) (II пол. XVI ст. *КА* 203); гды сѧ снѡвєбðжїи з сы(н)ми людє(и) свѣта того зєднбчили в҆вє(с) свѣтъ бъ затопи(л) потбпо(м) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); мбрє ро(з)идшисѧ, и валы свои бꙋрливє коу горѣ вздꙋвши, и(з) грани(ц) сѧ свбихъ вынє(с)ши, абы прє(ч) выл҆лати и в҆вє(с) свѣ(т) затопити квапилосѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.);

перен. (що) *(суцільно покрити що-небудь; залити)* затопити: и тогда страшный потбпъ ѡгнєнный; затбпитъ оувєсъ свѣтъ, попалитъ слꙋгъ антихристовихъ пѧтнѡваныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.);

(що) знищити, затопити: воды многи не могли соуть оугасити любви, ани рѣки затопити ее (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57).

2. (кого, що, чим) *(заливши, змусити потонути)* затопити, потопити: вода ꙋвє(с) свѣтъ и вє(с) наро(д) лю(д)ски(и) звєрата и всю рє(ч) живꙋчꙋю затлумила, затопила, и понꙋрила (1582 *Кр. Стр.* 20 зв.); тут ся выполняют и о оном корабли плаваючомъ по мору зуполномъ, же єго волнєніє затопити не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); И гды такъ мбрє закипѣло ѡ(т) градꙋ з҆ нба зпалого, смолꙋ кораблєй сарацєнскихъ розтопило, и всѣхъ в҆ глꙋббкости мбрской затопило и занꙋрило, три тблко кораблѣ… цалыи зоставивши (Київ, 1627 *Тр.* 668); И валы морскїе, якъ ся не скупили: И такъ ихъ порвавши спулъ не затопили (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); Мѡисей… оупбрного и пышного фараѡна зо всѣмъ єгѡ войскомъ мбрскими водами покрылъ и затопилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117);

знищити. *Образно*: Тогда [дїаволъ] инꙋю лютѣйшꙋю, сꙋптєл҆нѣйшꙋю, во(и)нꙋ на ню подвизаєтъ, мєждꙋсббнꙋю враждꙋ; єрєтичєскоє оучєніє фалъшивꙋю наоукꙋ, яко рѣкꙋ, извєдъ змій злосливый ис пащєки своєи з҆ смєртоноснымъ ядомъ змѣшанꙋю; хотѧчи затопити корабль хвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60);

(кинути у воду, втопити що-небудь з метою тимчасово переховати, зберегти) затопити: подъ часъ ребелълиеи козацъкое збунътовавъши и покозачивъшисе, подъ небытъностъ про-

тестанътисъ, кгды, здорове свое уносечи, до Польски одъехалъ, мешъчане... ведаючи..., ижъ протестансъ передъ выездомъ своимъ котълов горелчаныхъ двадъцет осмъ,... в ставе Чоръниэкомъ затопилъ, теды тые мешъчане... тые котълы вси.., з воды повывлекавъши, до себе побрали и на свой пожитокъ обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 207).

Див. ще **ЗАТОПЛАТИ.**

ЗАТОПИТИСА *дієсл. док.* **1.** (чим) *(покритися водою)* затопитися. *Образно*: то́лко са(м) єди́нъ і҃с х҃с ноє на́шъ правди́вый, и ковчє́гъ ѡс҃щє́нїа єго, то є(ст) пр(с҃)таа бц҃а тыми вода́ми нє затопи́ласа, в вывороче́ню єрихонско(м) то́лко до(м) раа́вы блоу́дници заста(л) в ца́лє, иншїє всѣ з ґроу́нтоу соу(т) зєпсова́ны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192).

2. *Перен. (пропасти)* загинути: а(ч) са мо́жє(т) кора́бль закло́лисати то є(ст) цр҃ко(в)... ѡ(т) заб8рєнїа якóго, алє єго ст҃аа мл(с҃)ть то́го пи́лнє сте́рєжє(т), абыса нѣкгды нє за́топила (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 103); Бѣда грѣшникѡ(м): ...якъ ѡ(т)вєрн8ли са ѡ(т) пра́вои дороги, а в҆ те́мности шалє́нства нахо́дачиса... в҆ само́є дно геє́нны пєкє́лнои затопи́лиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 274 зв.); *Образно*: оубо́гаа заистє и нєндзнаа была цр҃ковъ, по́кы єи х҃с нє оубогати́лъ, поты(м) розными гєрє́зїи и оути́ск8 нава́лностами ѡбо́рєва́єма, алє на сапфира(х) ф8ндова́наа нє могла́ са затопи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 50 зв.).

Див. ще **ЗАТОПЛАТИСА.**

ЗАТОПИТЬ *див.* **ЗАТОПИТИ**[1].

ЗАТОПЛЕНЄ *с.* Затоплення: а мы... до ни(х) листъ нш҃ъ писати вєлє(ли) приказуючи штобы ѡни... // ...якъ ѡ затоплє(н)є сєножати и млына такъ ѡбо вси кри(в)ды и шкоды з ними са росправили права... буд8чи послушни во всємъ (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10-10 зв.).

Пор. **ЗАТОПИТИ**[2], **ЗАТОПЛАТИ.**

ЗАТОПЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто зазнав шкоди від затоплення: Тє(ж) 8ста(в)уємъ коли бы хто 8 своє(и) єдеди(з)нє спо(л)ную рєку мє(л)... А нанє(и) ставы млыны поставилъ а сусєдни(и) вы(ш)ни(и) млы(н) своими млыны затопи(л), тогды... маєт(т) сп8стити воду а... тую шкоду затоплєному ѡправити (1566 *ВЛС* 82).

ЗАТОПЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим) *(покривати водою який-небудь простір, заливати під час повені, зливи і т.ін.)* затопляти, заливати: пото(м)... бы́ла по́вѡ(д), и(ж) мно́го мѣсть и сѣлъ рѣка́ми затопла́ли з добы(т)ки і и(з) лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57); *Образно*: И ты ѡ мо́рє, ѡтвори зрѣни́цѣ, З҆ замѣро́нои выска́к8й грани́цѣ, Нєха́й во́ды са го́йнє розлива́ютъ, Злы́хъ затопла́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 20).

2. (кого) Потопляти, топити: А дроу́гыє повѣда́ютъ, а́льбо ра́чєй ѡ то́мъ ба́ютъ, жє то єстъ ди́въ мо́р҆скїй нѣя́кїй: з҆ вє́рх8 до по́аса Ста́нъ пана́ньскїй, а да́лѣй ры́бѣй, котры́є ла́годнымъ сво́имъ спѣва́ньємъ людє́й зража́ютъ, а́льбо оусыпла́ютъ и затопла́ютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

Див. ще **ЗАТОПИТИ**[2].

ЗАТОПЛАТИСА *дієсл. недок. (глибоко осідати в воду, затоплюватися)* занурюватися: приш҆ли и насыпали ѡбѣ лодѣ такь ажь са затоплали (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); приєха́ли и насы́пали ѡба ко́рабла, такь а(ж) са за́топла́ли (XVI ст. *УЄ Літк.* 15).

Див. ще **ЗАТОПИТИСА.**

ЗАТОПТАТИ *дієсл. док.* Затоптати. ◇ **затоптати стежки** (чиї-небудь) – забути (що): стра́тили єстє пра́дѣднїй жрє́бїй, поварїова́ли єстє ѡ(т)ческїй тєстамє́нтъ, пороскопыва́ли єстє грѡ́бы про́дкѡвъ,... в҆згорди́ли єстє ихъ вѣр8, пога́ньбили єстє ихъ ч(с)тныє и ст҃ыє спра́вы, затопта́ли єстє ихъ // стє́жки, затми́ли єстє и(х) прєсвѣтл8ю сла́воу (Острог, 1598 *Отп. КО* 16 зв.-17).

ЗАТОПЫТИ *див.* **ЗАТОПИТИ**[2].

ЗАТОРГНЕНЄ *с.* (*стп.* zatargnienie) суперечка, сварка, зачіпка: пановє Рада вєликого князьства Литовского... довєдовали са...,

якимъ бы ωбычаємъ и шчого на тыхъ часєхъ во дворє королѧ Єго Милости заторгнєнє Єго Милости кнѧзю Романꙋ Санькгꙋшковича... зъ Валєнтомъ Жєлєхомъ стало (Петрків, 1565 *AS* VI, 261).

Див. ще **ЗАТОРЪЖЬКА.**

ЗАТОРГНУТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* zatargnąć się) (з ким) *(вступити з ким-небудь у небажані стосунки)* зачепитися (з ким): Онъ мне повидилъ, иж о томъ не ведает, с ким бы ся заторгнути мел (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 405).

ЗАТОРЪЖЬКА *ж.* Те саме, що **заторгнене**: И ты(ж) єслибы кωторы(и) бра(т) на брата ма(л) якꙋю заторъжькꙋ а мє(л) бы сѧ ꙋтѣкати дω и(н)шєго ꙋрадꙋ а нє ωжаловавшисѧ братѣ на тω(м) вина пω(л)камєнє вωскꙋ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10).

ЗАТОЧЕНЄ, ЗАТОЧЕНЯ, ЗАТОЧЕНА *с.* Вигнання, заслання: тóє самóє хр(с)тїѧ́нє в' чáсъ прєслѣдова(н)ѧ чи́нєвали а звлáща за панова(н)ѧ оуалє́н'та цр҃ѧ арїѧ́нина кóторыи то... зобра(в) в'сѣх арїѧнъ, и дáлъ и́мъ вольность и зам'кноу(л) в'сѣ цр҃кви православ́ны(х) хр(с)тїѧнъ а єп(с)пы и сщ҃єнники в' заточє(н)є разослáлъ (Дермань, 1603 *Охт.* 9); И самого отца Никифора.., в заточеня отпровадивши, уморили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); *Образно*: óстрꙋю запалчи́вость на заточє́нѧ ω(т)шлємъ гнѣвъ ω(т)жєнє́мъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 278).

Див. ще **ЗАТОЧЕНЇЄ.**

ЗАТОЧЕНЇЄ, ЗАТОЧЕНІЄ *с.* (*цсл.* заточєниє) те саме, що **заточенє**: Алє сєи // роспростєрь, и изьяснилъ и прєложилъ, оу своє(м) бл҃говѣстїи [або въ єв(г)лїи] котороє написалъ на пато(м)скомь ωстровѣ боудоучи в' заточєнїи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв.-338); Лечъ потомъ отъ царя Юстиніана презъ наказъ заточеніа примушеный, радъ не радъ, той соборъ приняти и на потупленіе трохъ капитулъ призволити,... мусѣлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 546);

ув'язнення: Ап҃(с)тлωвє оупáсли, мнώгихъ нарώдовъ и загнáли до єдинóи ωвчáрнѣ; и вóлкωвъ мыслє́н'ныхъ ω(т) ни́хъ ω(т)гнáли: жє́злъ жєлѣзный, вѣра твєрдаѧ,... кътѣрои нє възмóгъ дїáволъ змакчи́ти жáдною моýкою, нѣ огнє́мъ нѣ мєчє́мъ, нѣ заточєнїємъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58).

ЗАТОЧЕНЯ *див.* **ЗАТОЧЕНЄ.**

ЗАТОЧЕНА *див.* **ЗАТОЧЕНЄ.**

ЗАТОЧИТИ[1] *дієсл. док.* **1.** *(перемістити, зсунути з місця)* зрушити: такжє и корáблѣ хóтѧ и вє́ликїи соуть и ω(т) вѣтра мóцнаго бы́вають зáточєни (поч. XVII ст. *Проп.* 24).

2. (що) *(обступити що-небудь з усіх боків)* оточити: Bo skoro stali Liachi podle Pławli, zaraz postroczili Chmelnitcziki, ordyncziki, obuz zatoczili. A skoro prywernuli, zaraz ohornuli, rozkopali nocnyie waly, Odnych postraliali, druhich porubali, tretich ziwcem w ordu pooddawali (1648 *П. про пор.* 201).

ЗАТОЧИТИ[2] *дієсл. док.* (що) *(котячи, перемістити в якесь місце)* закотити, *діал.* заточити: делъ чотыры противъ замочку владычнего заточивши,... стреляти, бити въ церковъ соборную... владыка холмский казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 10).

ЗАТРАСТИСЕ *див.* **ЗАТРЯСТИСЯ.**

ЗАТРАТА *ж.* Загибель, згуба: тако(ж) и мы хр(с)тианє милыи нє боисѧ гонєнїѧ анѣ гнѣвꙋ дїаво(л)ского, абовѣмь ω(н) є(ст) нєприѧтєль дш҃ь наши(х), и(ж) завсѣг(д)ы гони(т) якобы оулови(л) дш҃ꙋ чл҃ч(с)коую до затраты и вѣ(ч)нои // котраѧ є(ст) выбавлєнаѧ нє кровїю тє(л)чєю анѣ ты(ж) ко(з)лїю, алє тѣломь и кровїю х҃а и(з)бавитєлѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 23-23 зв.).

ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАТИТЬ *дієсл. док.* (кого, що) Знищити, погубити: а наꙋчалъ мовячи имъ... домъ мо(и) домъ моли(т)вы будє(т) назва(н) всимъ народомь, а вы єстє ꙋчинили єє яскинєю збо(и)цовъ. А... ꙋченыє в писмє... шукали яко бы єго затратити, бо ся єго бояли (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48 зв); а має(т)ності тыи прє(з) котрыи бы(х)мо мали затратити дш҃ѣ свои, и(ж)бы кого з ни(х) забївати, фа(л)шємь

ѡ(т)нѧти, албо запрѣти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 20); А хто бы мѣ(л) сию книгȣ ѡ(т) того храма с҃тог̃о потає(м)нє ѡ(т)дали(ти) або якимъ ко(л)вєкъ способомъ затратить таковы(и)сѧ зо мною ро(з)сȣди(т) пєрє(д) мл(с)тивы(м) Б҃гомъ... на страшно(м) сȣдѣ (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 15); З зазрости погáни хóтѣли кóсти єго вы́вєрєчи з' грóбоу, а затрáтити, алє ѡ(т) хр(с)стіановъ (!) были позби́раны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 34); едънакъ таковую науку отъ того пана Поплавского метъ собе поведили, ижъ если бы ихъ погонитъ мело, абы тотъ листъ затратили (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 359); И як' є(ст) рєч' нєсправє(д)ли́вая хорóбою тѧ́жкою хорȣючомȣ, абы сєбє длѧ збы(т)ѧ того бóлю зáбил' а затрáти(л)... Так' бовѣм' нас' прихóдѧчих' ти́хо,... и вдѧ́чнє... О҃ць наш' пріи́мє(т), припáдє(т) к' на(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 38); Лóтъ óчи свои оузрѣлъ всю в'óколо крáинȣ Іωрдáнскȣю, котóрая вся поливáна была пєрєдъ тымъ ни́жь г(с)дь затрáтилъ Содóмȣ и гомóрȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

(не зберегти, діти щось куди-небудь) подіти, задіти: помєнєныє панове купъци... ани клє(и)нотовъ, ани мємъбраму пана Кгу(р)ского водлугъ конътракту нє ωдъдаютъ..., и ω(в)шємъ тыє клє(и)ноты гдє(с) затратили (Володимир, 1629 *ТУ* 290).

Див. ще **ЗАТРАЧАТИ, ЗАТРАЧОВАТИ²**.

ЗАТРАТИТЬ *див.* **ЗАТРАТИТИ.**

ЗАТРАЧАТИ *дієсл. недок.* (що) Знищувати, губити: А и́жъ рóзными... спóсωбами мнώгїѣ з людій дȣшѣ своѣ затрачáют' // ...áбω крáдȣчи и забивáючи, абω чарȣючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 130-131); Многимъ и вєли́кимъ злым' причи́ною бывáєт' грѣ(х); Бо и дȣши бáрзω шкóди(т) и затрачáєтъ єѣ (Там же, 236);

(що) втрачати, тратити, *діал.* затрачати: А дрєва тыи на котóрыхъ сѧ пéрєцъ роди́тъ сȣтъ ни́(з)ки и плóски вєрхи. пéрєцъ тéжь коли́ сє роди́тъ вєли́къ бывáєтъ, алє спéкшися ω(т) с҃лнца затрачáєтъ óвочь свóй (серед. XVII ст. *Хрон.* 441 зв.).

Див. ще **ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАЧОВАТИ²**.

ЗАТРАЧАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто руйнує що-небудь, знищує кого-, що-небудь)* знищувач, руйнівник: Абóвѣ(м) и н҃нѣ затрачáючій в' глȣбóкой нóчи крȣжáєтъ, áлє оузброй́мося тоє́ю офѣрою (Київ, бл. 1619 *Аз.В* 209); Гȣбитель: Пȣстоши́тєль, посполи́тая пля́га, и шкóдца, затрачáючій, погȣбля́ючій (1627 *ЛБ* 28); Аполли́ω(н): Выкорєня́ючій, áбо затрачáючій, áбо псȣючій (Там же, 178).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Випуск 10

З

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським Науковим Інститутом Гарвардського Університету

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 7.10.2003. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000